

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.6-10 2003 • ANUL XII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 6-10 (96-100) 2003
iunie-octombrie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

COLEGIUL DE REDACŢIE

Alexei ACSAN, Mioara AVRAM (Bucureşti), Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORBILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (Bucureşti), Gheorghe STOG (Bălți), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Petru ȚĂRANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:
Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: *limba_romana @ mail.md*

„Numele cel mai adevărat, de la primul descălecat prin Traian este **RUMÂN** sau **romanus**, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînșii, și îndată după descălecat și după pustiire, cum s-a spus, și după al doilea descălecat, pînă astăzi, **același nume este dat îndeobște și muntenilor, și moldovenilor, și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. RUMÂN** este un nume schimbat în curgerea anilor din „roman”; și astăzi, cînd întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: „știi rumânește”, aproape ca „scis romanice”. Un alt nume ei înșiși nu au primit între dînșii niciodată...”

Miron COSTIN, „**CRONICA ȚĂRILOR MOLDOVEI ȘI MUNTENIEI**”
sau „Cronica polonă” (de la 1677)

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235–9111

LECTORI: Elena ISTRATI, Elena GROSU, Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 9380 Editura „Universul”

Acest număr este ilustrat cu lucrări de Igor VIERU.
Redacția aduce sincere mulțumiri dlui Roland VIERU pentru participare
la pregătirea acestui număr de revistă

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Revista „Limba Română”

Rubrici permanente – *Starea de veghe, De la grotesc la sublim, Unitatea limbii române, Analize și sinteze, Viața ca o coridă, Pro didactica, Portofoliul profesorului, Lecțiile istoriei, Patrimoniu ș.a.* – susținute de specialiști notorii în domeniu, de personalități marcante din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățămînt, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista ***“Limba Română”***

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile “Poșta Moldovei” și “Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susțină financiar revista se vor adresa la redacție (tel. 23.87.03, fax. 23.46.98, e-mail: limba_romana@mail.md).

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru Bantoș. *E nevoie ca toată lumea să facă lingvistică?*

5

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

Eugen Coșeriu. *Latinitatea orientală*

6

Declarația Adunării Generale Anuale a A.Ș.M. din 28.02.1996

7

Ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova pentru discutarea și aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii Moldova

21

Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldo-venească”

27

Nicolae Corlăteanu. *Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate*

30

Rajmund Piotrowski. *O limbă cu două denumiri?*

39

Stanislav Semcinski. *Cu privire la necesitatea de a reveni la denumirea tradițională a limbii moldovenilor*

41

Alexandru Dâru, Ion Ețcu. *Cum a fost impusă denumirea „limba moldo-venească” la Est de Prut?*

45

Silviu Berejan. *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită **moldo-venească**?*

49

Vitalie Marin. *Româna – limba comună a două state independente*

54

STAREA DE VEGHE

For al opoziției unite

57

Grigore Vieru. *Cred în victoria noastră*

58

Arcadie Suceveanu. *Sindromul federalizării*

60

Mihai Cimpoi. *Politica națională de stat: concepție și anticoncepție*

62

Anatol Ciobanu. *Limba ca factor decisiv în politica națională a statului*

64

Gheorghe Bobână. *Stereotipurile etnice și concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova*

73

Mihail Gh. Cibotaru. *Capcana sau concepție a politicii antinaționale*

76

Mihail Purice. *Legislația lingvistică și condițiile însușirii limbii române de către aolingvi*

80

Ion Bărbuță. *Program de redresare a situației socio-lingvistice sau utopie birocratică?*

86

Petru Soltan. *Procesul deznaționalizării continuă accelerat*

89

Ana Bantoș. *Educație prin cuvânt*

92

Anatol Petrencu. *Identitate și Istorie națională*

95

Ion Ciocanu. *Un atentat oficial la valorile noastre naționale*

97

Anton Moraru. *Ne întoarcem la epoca lui Stalin?*

100

*Rezoluția Conferenței reprezentanților intelectualității din Republica Moldova privind proiectul **Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova***

102

SOCIOLINGVISTICĂ

Flavius Solomon. *Legislație și dispută lingvistică în Estonia și în R. Moldova (studiu comparativ)*

105

UNITATEA LIMBII ROMÂNE

Silviu Berejan. *Unitatea limbii române – funcționarea ei în Republica Moldova*

109

Ioana Vintilă-Rădulescu. *Limba moldo-venească și limba română*

113

Valeria Guțu Romalo. *Evoluția limbii române în Republica Moldova*

119

Gheorghe Chivu. *Limba oficială din Republica Moldova și unitatea culturii românești*

128

Constantin C. Theodorescu. *Un stat, o istorie și o limbă „moldovenească” în Basarabia?*

133

Dumitru Irimia. *Identitatea și unitatea românilor în două oglinzi: Mihai Eminescu și Alexei Mateevici*

138

Ion Mării. *Prutul nu a fost și nu este un hotar dialectal sau supradialectal al limbii române*

145

G. Mihăilă. *Specificul și unitatea limbii române în cercetările lui B. Cazacu*

148

Doru Mihăescu. *Numele Basarabiei*

156

Maria Bâtcă. *Unitatea terminologiei culturii populare românești*

161

O CARTE BIZARĂ

Gheorghe Chivu. *Un fals dicționar bilingv*

172

Valeriu Rusu. *O „făcătură” lamentabilă*

177

Ion Ciocanu. *Act de incultură*

179

Vasile Melnic. *Lipsă de criterii științifice lexicografice*

183

Ion Melniciuc. *Vasile Stati – un pățimaș al minciunii*

185

VIAȚA CA O CORIDĂ

„Sunt omul **dreptei cumpene** românești”. Dialog Alexandru Bantoș – Mihai Cimpoi

187

DE LA GROTESC LA SUBLIM

Mioara Avram. *Corectitudine de limbă și corectitudine de gândire*

192

Ion Ciocanu. *Apropo de service. Autobuzul, troleibuzul, microbuzul. La-la-la? Să auzim de bine! Zmeurul și zmeura*

195

Elena Grosu. *Pleonasmele: persuadare și eroare*

202

Alexei Palii. *Omisiunile în comunicarea scrisă*

208

VOCABULAR

Maria Graur-Vasilache. *Tendențe de internaționalizare a terminologiilor de specialitate*

214

Constantin Simion. *Ortografia și ortoepia unor cuvinte străine*

229

Vasile Melnic. *Afecțiuni eponimice ca termeni medicali în limba română literară*

233

ANALIZE ȘI SINTEZE

Camelia Daniela-Cojocaru. *Spiritualitate arhaică românească în romanul Baltagul de Mihail Sadoveanu*

237

Marina Cap-Bun. *Câteva considerații pe marginea eroticii lui Nichita Stănescu*

241

Noemi Bomher. *Un pat distrugător*

244

ANIVERSĂRI

Ion Ețcu. *Un neobosit septuagenar*

250

Claudia Partole. *Omul care caută în tăcere...*

254

PATRIMONIU

Andrei Eșanu. *Descriptio Moldaviae în cultura europeană*

258

MAGIA VERBULUI MATERN

Mihai Vâlcu. *Cuvinte și imagini*

268

IGOR VIERU – 80

Alexandru Bantoș. *Zugrav al sufletului basarabean*

272

Dumitru Batâr. *În fața timpului și a neuitării*

281

Constantin Spănu. *Convergențe semiotice și axiologice în creația lui Igor Vieru*

283

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Eugenia Dodon, Anatol Ciobanu. *O excelentă monografie*

296

Vitalie Răileanu. *Realul vidat al Cîmpiei Borges de V. Gârneț*

300

Autorii noștri

303

E NEVOIE CA TOATĂ LUMEA SĂ FACĂ LINGVISTICĂ?

Proiectul Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova, Memorandumul rus de federalizare a Republicii Moldova, reluarea discuției despre oficializarea limbii ruse și, nu în ultimul rând, tipărirea unui așa-zis „Dicționar moldovenesc-românesc” constituie, în fond, o nouă și bine dirijată tentativă de a reanima defuncta teorie a existenței celor două limbi. Așadar, promisiunea actualilor guvernanți de a evita controversatul subiect nu a fost respectată. Presa aservită puterii continuă să manipuleze opinia publică, organizând dezbateri pseudoștiințifice privind identitatea noastră etnică și culturală. În această campanie cu vâdit substrat politic sunt antrenați, ca și odinioară, „oamenii muncii”. Pe fundalul sărăciei, ignoranței, indiferenței, în condițiile unui exod fără precedent al populației autohtone se pune la cale mutilarea mentalității cetățeanului simplu. În numele lui este solicitată *prestația* „cunoștințelor adepților ai limbii moldovenești”. Cităm dintr-un răvaș publicat recent în paginile unui ziar de la Chișinău: „Unii savanți orientați politicește spre radicalizarea limbii, purced nu fără succes la *înlocuirea limbii naționale a poporului moldovenesc*”. „Oamenii muncii”, fără voia lor, sunt împinși, sub flamura moldovenismului primitiv, în arena unor acerbe lupte cu efect de bumerang.

E nevoie oare ca toată lumea să facă lingvistică? – se întreba cu ani în urmă academicianul Silviu Berejan. După 1989 cele mai diverse aspecte ale originii, evoluției și unității limbii noastre au fost abordate în cadrul unor prestigioase foruri științifice, dintre care amintim: Conferința științifico-practică internațională, Cernăuți, 1991; Congresul al V-lea al filologilor români, Iași-Chișinău, 1994; Conferințele naționale „Limba română azi”, Iași-Chișinău, 1991, și edițiile din anii următori; congresele Academiei Americano-Române; Conferința științifică „**Limba română** este numele corect al limbii noastre” desfășurată în 1995 sub auspiciile Academiei de Științe a R. Moldova la cererea și chiar în sediul Parlamentului R. Moldova ș.a. Au fost publicate **mii** (fără exagerare!) de articole, studii, exegeze în domeniu, semnate de lingviști, istorici, scriitori, publiciști cu renume din R. Moldova, Rusia, Ucraina, Germania, România, Franța, SUA, Italia, Israel ș.a. în care s-a demonstrat, cu argumente incontestabile, că „**Există o singură limbă și denumirea ei adecvată este LIMBA ROMÂNĂ**” (H. Corbu). Academicianul Nicolae Corlățeanu, patriarhul științei lingvistice de la noi (domnia sa are peste 5.000 de discipoli!), a examinat dificila problemă în exhaustivul studiu „Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate” inclus și la rubrica *Retrospectivă necesară* din acest număr de revistă. Definitorii pentru reîntronarea adevărului științific și istoric sunt lucrările lui Ruben Budagov și Rajmund Piotrowski (Rusia), Stanislav Semcinski (Ucraina), Valeriu Rusu (Franța), Klaus Heitman (Germania), Alf Lombard (Suedia) și în special cele ale ilustrului lingvist Eugen Coșeriu, opera căruia a intrat în patrimoniul științific universal. Cuvântul decisiv în elucidarea corectitudinii denumirii limbii l-a avut însă Academia de Științe a Republicii Moldova care s-a pronunțat ferm, unanim și univoc în problema respectivă, savanții moldoveni oferind un strălucit exemplu de probitate științifică și curaj civic.

Mai e cazul oare ca toată lumea să facă lingvistică? Cine încă nu înțelege că a continua disputele, inutile ca esență, înseamnă a încuraja discordia din societate? Acest pericol a fost semnalat, acum câțiva ani, și de către acad. Haralambie Corbu: „...În Constituție trebuie să fie fixată **limba română**, dacă în Constituție se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăși într-o zonă foarte acută. Fixând în Constituție adevărul așa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic”.

Societatea moldovenească este iarăși bulversată. Cât oare va mai dura acest „război lingvistic”? Când vor conștientiza și politicienii de la Chișinău că minciuna, diletantismul și speculațiile pseudoștiințifice nu mai pot fi tolerate?

Alexandru BANTOȘ

Eugen COȘERIU

LATINITATEA ORIENTALĂ

1. PRELIMINARII

Latinitatea orientală este reprezentată de români, adică de vorbitorii limbii latine (ori neolatine) orientale; iar aceasta este astăzi – și de multe secole – **numai limba română** ca limbă istorică (opusă altor limbi istorice, ca italiana, franceza, spaniola, germana, engleza, rusa etc.), cu cele patru dialecte ale ei: dacoromân, istroromân, aromân și meglenoromân.

Romaniștii împart Romania europeană – spațiul lingvistic romanic din Europa – într-o *Romanie occidentală* și o *Romanie orientală*, separate prin linia Spezia-Rimini. Romania *orientală* (ori *apenino-balcanică*) cuprinde **dialectele italiene** la sud de linia Spezia-Rimini, **limba dalmată** și **limba română**. Dar în acest caz e vorba de o unitate genealogică încă „preromanică”, anterioară formării limbilor romanice ca limbi istorice independente și, în ceea ce privește limba română, anterioară întreruperii totale, sau aproape totale, a contactelor între Italia – ori, mai bine zis, spațiul **lingvistic italo-roman** – și graiurile românești ori preromâne –, adică **spațiul lingvistic românesc**. În afară de aceasta, criteriul genealogic, deși, bineînțeles, esențial și primar, nu e singurul criteriu când e vorba de a clasifica limbile și de a stabili poziția unei limbi în raport cu alte limbi. Vom aplica de aceea aici mai multe criterii pentru a stabili cu exactitate, deși numai în linii mari, a) poziția limbii române între limbile romanice, b) poziția dialectelor românești în cadrul limbii române ca limbă istorică, c) poziția așa-zisei limbi moldovenești în cadrul dialectului dacoromân și în raport cu limba română comună exemplară și literară.

2. CADRUL TEORETIC AL PROBLEMEI

Ca să înțelegem care este locul limbii române între limbile romanice și care sînt raporturile dintre dialectele și graiurile românești în cadrul latinității orientale, trebuie să precizăm mai întâi că:

a) limbajul în general e guvernat de două principii universale, care se află într-un raport dialectic reciproc: **creativitatea** (faptul că limbajul este în esența sa activitate creatoare sau enérgeia) și **alteritatea** (faptul că limbajul este totdeauna „și pentru alții”, „și al altora”, nu numai pentru un individ și al unui singur individ). Creativitatea duce pe plan istoric la diversitate; alteritatea, la omogenitate. Alteritatea – solidaritatea între vorbitori – este rațiunea de a fi a limbilor și a continuității acestora în istorie; datorită alterității limbajul se prezintă totdeauna sub formă de tradiții istorice pe care le numim „limbi”. Tot alterității i se datorează, în fond, formarea limbilor **comune** și **exemplare (standard) supradialectale**, adică situate deasupra varietății dialectale și regionale a limbilor. Dar alteritatea nu anulează creativitatea: creativității i se datorează „dinamica” limbilor – „schimbarea lingvistică” în diacronie, într-un anumit sens constantă – și, în sincronie, varietatea „internă” a oricărei limbi;

**DECLARAȚIA
Adunării Generale Anuale
a Academiei de Științe a Moldovei**

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului A.Ș.M. din 9.09.94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este **LIMBA ROMÂNĂ**.

Prezenta Declarație urmează a fi dată publicității.

28.02.96

"Limba Română", nr. 2 (26), 1996.

b) o limbă este o **tehnică istorică** a vorbirii: nu un produs static, un „lucru”, ci un **sistem dinamic** de procedee, de moduri de a produce;

c) în cadrul unei tehnici lingvistice, se pot deosebi trei niveluri: **norma** limbii (realizarea comună și tradițională a tehnicii), **sistemul** limbii (constituirea opozițiilor distinctive sau funcționale, atât de conținut – semantice –, cât și de expresie – materiale –, atât în gramatică, cât și în vocabular) și **tipul limbii** (principiile de structurare funcțională, categoriile de opoziții funcționale ale unei limbi).

Un sistem poate corespunde mai multor norme de realizare; și un tip – mai multor sisteme;

d) afinitatea sau analogia între limbi diferite poate fi de trei tipuri, care nu trebuie confundate. Ea poate fi istorică *primară* sau *genealogică* (datorată provenienței din aceeași limbă istorică anterioară, adică faptul că limbile respective reprezintă forme ulterioare ale unei singure limbi anterioare, rezultatele dezvoltării istorice a unei singure limbi), *tipologică* (datorată faptului că limbile respective țin de același tip structural, chiar fără a fi înrudite din punct de vedere genealogic) și istorică *secundară* sau „*areală*” (datorată faptului că limbile respective, independent de originea lor, aparțin unei aceleiași „arii” de influențe unilaterale sau reciproce). Analogia de natură genealogică este atât funcțională, cât și materială: limbile „înrudite” în acest sens se aseamănă și din punct de vedere material (de exemplu, formele și procedeele morfologice „moștenite” ale limbii engleze se aseamănă cu forme și procedee morfologice ale altor limbi germanice). Analogia de natură tipologică e analogie de procedee și categorii funcționale (de exemplu, maghiara și turca prezintă aceleași procedee generale de „aglutinare” și de „armonie vocalică”). Analogia de natură „areală” e în primul rînd analogie de procedee condiționată de influențe: limbile unei arii utilizează în același fel „instrumentele” (formele) lor de origine materială diferită.

Prin urmare, limbile pot fi comparate între ele și clasificate din aceste trei puncte de vedere: ele pot constitui (după G.A. Klimov) **clase genealogice** (sau „*familii lingvistice*”), **clase tipologice** și **clase „areale”** (sau „*ligi lingvistice*”). Aceste clase pot, bineînțeles, să coincidă; și coincid chiar de cele mai multe ori, însă nu în mod necesar. Cu alte cuvinte: limbile din

aceleași familie țin, de regulă, de același tip lingvistic și aparțin, de obicei, aceleiași arii lingvistice; ele pot însă și să dezvolte tipuri lingvistice diferite și pot fi atrase în arii diferite de afinitate secundară. Astfel, engleza diferă la nivelul tipului lingvistic de celelalte limbi germanice (și, mai ales, de limba germană); tot astfel, limba bulgară modernă prezintă un alt tip lingvistic decât celelalte limbi slave și, din punct de vedere areal, aparține așa-zisei „ligi lingvistice balcanice”.

Aceleași distincții se pot aplica și **dialectelor**, care, de fapt, nu sînt altceva decât limbi – sisteme lingvistice – „sintopice” (delimitate în spațiu) subordonate unei limbi istorice. Între dialectele aceleiași limbi istorice există prin definiție unitate genealogică, ele pot însă dezvolta subtipuri diferite în cadrul aceluiași tip și pot fi atrase în arii lingvistice diferite. Ba mai mult: dialectele înrudite genealogic, dar ținînd de sisteme dialectale diferite, pot converge într-o singură limbă istorică. Acesta este cazul limbii italiene: italiana, ca limbă istorică, cuprinde, datorită convergenței din epoca preromanică și romanică, dialecte care, la origine, țineau de ramuri diferite ale limbii latine vulgare;

e) schimbarea lingvistică, considerată pentru aceleași serii de fapte în mai multe limbi (sau în mai multe dialecte), poate fi, din aceleași motive, de trei tipuri (Klimov). În cadrul unității genealogice originare, schimbarea este **divergentă** și duce la diversitate la nivelul normei și al sistemului, uneori și la nivelul tipului; în cadrul unității tipologice ea este **paralelism** (schimbare în același sens cît privește principiile de structurare); și, în cadrul unității „areale”, este **convergentă**. Între sistem și normă, raportul este, formal, același ca între tip și sistem: sistemul se realizează în norme diferite, dar schimbările în aceste norme sînt paralele.

3. LIMBILE ROMANICE

Limbile romanice constituie, în primul rînd, o unitate genealogică: o **familie de limbi**. În această familie se pot deosebi: „o subfamilie occidentală” și o „subfamilie orientală” (italiana, dalmata, româna), limba sardă rămînînd „între” aceste două subfamilii.

În al doilea rînd, toate limbile romanice, în afară de franceza modernă, țin și de același **tip lingvistic** care, cum am putut stabili cu altă ocazie, nu este nici „analitic”, nici „sintetic”. Principiul de bază al acestui tip este: determinări interne („paradigmatic”) pentru funcțiuni interne (nerelaționale) și determinări externe („sintagmatic”: perifraze) pentru funcțiuni externe (relaționale).

În al treilea rînd, toate limbile romanice occidentale, împreună cu franceza și, de data aceasta, cu italiana și dalmata, reprezintă o **arie lingvistică** continuă de afinitate istorică secundară datorită influențelor comune ori reciproce și, mai ales, contribuției constante a latinei clasice la formarea și dezvoltarea acestor limbi. În această arie se pot deosebi trei subarii: **subaria galo-romanică** (franceza, franco-provensala, occitana cu gascona), **subaria ibero-romanică** (portugheza, spaniola, catalana) și **subaria italo-romanică** (italiana, cu toate dialectele ei cele septentrionale, sarda, retoromana și dalmata).

Aceasta explică extraordinara unitate a limbilor romanice, în afară de franceza modernă (diferită din punct de vedere tipologic) și de limba română (separată din punct de vedere „areal”); cu excepția francezei moderne și a românei, limbile romanice reprezintă o unitate nu numai genealogică, ci și tipologică și „areală”.

4. LIMBA ROMÂNĂ

Care este deci poziția limbii române între limbile romanice? Ce ne spun în această privință criteriul genealogic, cel tipologic și cel „areal”?

4.1. Din punct de vedere genealogic, limba română este, în primul rând, pur și simplu **latină** sau **neolatină** în toate aspectele ei „moștenite” sau dezvoltate din cele moștenite și care reprezintă structurile ei esențiale. În al doilea rând, româna ține genealogic de *Romania orientală* și prezintă deci cele mai multe coincidențe „originare” (conservări și dezvoltări comune) cu italiana, mai ales cu italiana centrală și meridională: “dacă toate limbile romanice sînt “surori”, italiana și româna sînt surori gemene” (G. Bonfante). În al treilea rând, atît prin elementele latine care-i sînt specifice (elemente păstrate numai în limba română ori în unul sau altul din dialectele ei, mai ales în dialectul dacoromân) și prin coincidențele cu alte zone conservatoare din Romania (cu sarda – zonă „izolată” – și cu portugheza-spaniola – zonă „laterală”, în sensul lui M. Bartoli, ca și româna), cît și prin „divergența” originară, în cadrul latinei vulgare dunărene (datorită, în parte, substratului ei specific și influenței grecești vechi directe), și prin cea ulterioară (datorită, tot numai în parte, influenței slave și influenței grecești bizantine), limba română reprezintă o **unitate autonomă** în cadrul latinității în general și în cadrul României orientate în parte. Și anume o unitate foarte omogenă: „Tot ceea ce deosebește limba română, pe de o parte, de limba latină și, pe de alta, de celelalte limbi romanice e comun celor patru dialecte” (S. Pușcariu). În această privință limba română ca limbă istorică este, precum se știe, mai unitară decît alte limbi romanice: mult mai unitară decît limba istorică italiană (în care dialectele primare prezintă diferențe uneori radicale), mai unitară decît franceza și cel puțin tot atît de unitară ca spaniola istorică, cu cele trei dialecte primare ale ei (astur-leonez, castilian, navaro-aragonez).

4.2. Din punct de vedere tipologic, limba română corespunde exact **tipului lingvistic romanic** general (fără franceza modernă). Ba chiar îi corespunde mai bine decît alte limbi romanice; de exemplu, prin faptul că are articolul hotărît enclitic, prin marcarea dublă a multor forme de plural (*pas-pași, cal-cai, roată-roți, floare-flori*), prin faptul că a înlocuit în mod consecvent **toate** comparativele de tipul *maior, melior* etc. Din acest punct de vedere e mai avansat uneori dialectul dacoromân, alteori, cel aromân; acesta din urmă, de exemplu, prin faptul că și la nominativ are astăzi nu numai *eu*, ci și *mine*, și nu numai *tu*, ci și *tine* (adică, de fiecare dată, formele dialectale corespondente).

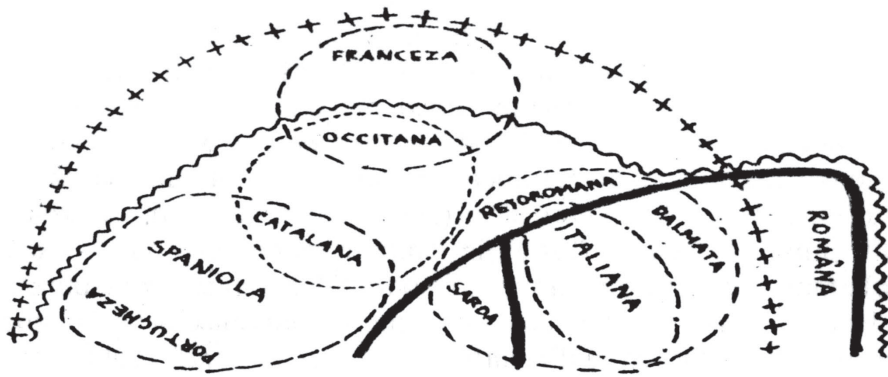
4.3. Din punct de vedere areal, limba română, cu toate dialectele ei, reprezintă o **arie autonomă** în spațiul lingvistic romanic, arie opusă mării arii romanice occidentale, adică tuturor celorlalte limbi romanice: tocmai din acest punct de vedere româna este azi **singura reprezentantă a latinității orientale** (din punct de vedere genealogic nu e decît o unitate secundară în cadrul României orientale; și din punct de vedere tipologic nu e o unitate autonomă).

Autonomia areală a limbii române în cadrul latinității e determinată în primul rând – și în sens negativ –, de faptul că româna s-a dezvoltat fără influența constantă a latinei clasice și în afara rețelei de influențe reciproce care caracterizează limbile romanice occidentale, mai ales la nivelul limbilor comune și literare (în limba română, influența latină clasică și neolatină occidentală e, pînă foarte tîrziu, numai marginală și sporadică ori indirectă). E ceea ce îl făcea pe W. Meyer-Lübke să considere româna ca dezvoltarea cea mai „autentică” („spontană” și „naturală”) a limbii latine

(vulgare). De altfel, o intuiție asemănătoare (deși foarte șubred fondată și greșit explicitată) o avusese deja M. Raynouard, care considera limba română ca dezvoltată direct din latină, fără faza intermediară romanică, pe care el o identifica cu provensala. Și nici Petru Maior nu era prea departe de aceeași intuiție.

În al doilea rînd – și în sens pozitiv –, autonomia areală a limbii române e determinată de substratul ei specific, de influența slavă și de contactele în spațiul dunărean cu alte limbi neromanice (căroră, în aria occidentală, li se opun alte substraturi, mai ales cel celtic, și influența germanică). Prin substrat și prin aceste contacte cu alte limbi, româna a fost atrasă într-o altă ligă lingvistică, așa-zisa „ligă lingvistică balcanică”. Acest fapt nu trebuie înțeles în sensul că limba română ar fi fost numai ea influențată de alte limbi: în realitate, influențele au fost reciproce. Cum am arătat de mai multe ori (v., de exemplu, **Balkanismen oder romanismen?**, *Fakten und Theorien*, Tübingen, 1982, p. 37-43), latina dunăreană și preromâna au contribuit în mod decisiv la constituirea ligii lingvistice balcanice; și foarte multe „balcanisme” sînt totodată „romanisme”.

4.4. Poziția limbii române între limbile romanice, în conformitate cu cele trei criterii de clasificare pe care le-am adoptat, este, așadar, următoarea:

— frontiera genealogică între „Romania occidentală” și „Romania orientală”

~~~~~ limită tipologică

++++ limită „areală”

..... limite de arii secundare

5. DIALECTUL DACOROMÂN

5.1. În procesul de formare a unei limbi istorice schimbarea lingvistică este în același timp **divergentă** (față de limba anterioară) și **convergentă**, atât semantică, cât și materială (prin răspîndirea inovațiilor de la un vorbitor la altul, de la un grai la altul); și, se înțelege, și **paralelism**, în măsura în care schimbarea e realizare a posibilităților aceluiași sistem în norme diferite ori realizare progresivă a aceluiași tip lingvistic în sisteme diferite. Printr-o divergență-convergență în acest sens în cadrul latinei vulgare dunărene s-a ajuns la ceea ce numim „româna comună” (Urrumänisch). Pe cînd divergența ca atare, ca și paralelismul funcțional și conservările (adică „neschimbarea”), nu implică unitate „areală”, convergența, mai ales cea

materială (fonetică și morfologică), implică o astfel de unitate. Între graiurile preromâne a existat deci continuitate „areală”. Altfel nu ne putem explica trăsăturile care, nefiind nici simple conservări, nici fapte de paralelism numai funcțional (și nu totodată și material), sînt totuși comune tuturor dialectelor, nici inovațiile de același fel (ca, de exemplu, palatalizarea labialelor) care se întîlnesc în cel puțin două dialecte. Aceasta nu înseamnă că româna comună trebuie să fi fost o unitate cu totul omogenă (nu există limbi „naturale” monolitic unitare!), nici că tot ceea ce, în unele graiuri românești, e dezvoltare de fapte latino-vulgare trebuie să fi fost cîndva comun tuturor dialectelor, nici că inovațiile care separă astăzi dialectele românești ar fi toate ulterioare fazei românei comune. Înseamnă numai că **în spațiul lingvistic preromân** au existat **curențe de convergență** care au ajuns să cucerească în întregime acest spațiu și altele care au cucerit numai o parte din același spațiu, și altele care au atins numai acele graiuri care urmau să constituie mai tîrziu dialectele limbii române. De altfel, chiar și dialectul dacoromân, atît de unitar în comparație cu multe dialecte ale altor limbi romanice, e, foarte probabil, produsul unei convergențe între două tipuri de graiuri (continuate, în parte, de cel moldovenesc și de cel muntenesc). Tot rezultatul unei convergențe, la un nivel mai înalt, este și limba română comună (*Gemeinrumänisch*) și literară: în acest proces de convergență – cu puține excepții (cum ar fi cea a diftongului *îi* în *cîine*, *pîine*, *mîini*, care, de altfel, nici pînă astăzi nu e cu totul general în limba scrisă, și încă mai puțin în limba vorbită) – fiecare grai (comun și literar) a renunțat la anumite trăsături **regionale** în favoarea altor trăsături mai **generale** ori susținute de tradiția scrisă. Astfel, la nivelul „exemplar” al acestei limbi, avem astăzi, pe de o parte, *zîină*, *zic*, nu *dzîină*, *dzîc*; *cer*, *cine*, nu *șer*, *șine*; *joc*, *ger*, nu *žoc*, *žer*, dar, pe de altă parte, *cred*, *văd*, *aud*, *pun*, *spun*, nu *crez*, *văz*, *auz*, *pui*, *spui*; *ușă*, *mătușă*, nu *ușe*, *mătușe*.

Această ultimă convergență privește numai dialectul dacoromân. După despărțirea geografică a dialectelor (care, de altfel, n-a fost nici subită, nici simultană), procesele de convergență nu s-au mai produs în tot spațiul lingvistic românesc, ci numai în fiecare dialect în parte, în dialectele sud-dunărene în mai mică măsură decît în dialectul dacoromân și, în general, numai la nivelul graiurilor regionale. Încercarea de a elabora o limbă comună daco-macedoromână a rămas o încercare izolată; încercările unor reprezentanți ai Școlii Ardelene de a introduce aromânisme (de ex., *vrută* pentru „iubită”) în dacoromâna literară n-au avut nici un efect asupra limbii române comune și influența dacoromână asupra aromânei e numai sporadică ori superficială și limitată la nivelul cult și literar.

5.2. Poziția dialectului dacoromân în cadrul limbii istorice române e rezultatul acestor procese de divergență și convergență anterioare și ulterioare despărțirii dialectelor, precum și al influențelor exercitate asupra acestui dialect, mai ales după despărțirea sa de celelalte dialecte.

5.2.1. Din punct de vedere genealogic, dialectul dacoromân este astăzi, pe de o parte, cel care păstrează cele mai multe elemente latine specifice și nespecifice și, pe de alta, **cel mai „avansat”** sub raport fonetic și gramatical (de exemplu, în ceea ce privește dezvoltarea sistemului verbal și formarea cuvintelor); celelalte dialecte sînt, în general, mult mai conservatoare și mai puțin „dezvoltate”.

5.2.2. Din punct de vedere tipologic, toate dialectele românești țîn de același tip lingvistic. Dar, în cadrul acestui tip romanic general (cu excepția francezei moderne), dialectul dacoromân a dezvoltat un **sub-tip caracterizat prin hipertrofia determinării**, mai ales a determinării nominale. Astfel, în dacoromână avem nu numai *omu-l*, ci și **cel bun**,

cei doi, și, mai puțin generalizate în vorbirea curentă (și deloc în unele graiuri), *al doilea*, *al meu*, *ai mei*, *ale mele*, avem „articolul ordinal” -*lea* (*al patru-lea*) și „articolul pronominal” -*a* (*acesta*, *acela*, *aceștia*, *acestea*, *atîta*, *unora*, *altora*, *căruia*, *așa*, în vorbirea curentă și în cea populară sau regional, și *acuma*, *aicea*, *atuncea*, *alătura*, *uniia*, *alțuia* etc.). De același fenomen general țin: prepozițiile compuse (*din*, *de la*, *dintre*, *prin*, *printre*, *peste*, *despre* etc.), sistematic dezvoltate și mult mai numeroase în dacoromână decît în celelalte dialecte; vocativul de identificare cu -*le*, -*o*, -*lor*: *domnule*, *dracule*, *porcule*, *prostule*, *proasto*, *porcilor* (= „*tu*, *care ești x*”, „*voi*, *care sînteți x*”); diferențierea strictă dintre identitatea „externă” sau „reciprocă” (*același om*), identitatea „internă” sau „reflexivă” (*eu însumi*, *omul însuși*) și identitatea „iterativă” (*tot eu*, *tot acela*, *tot acolo*, *tot atunci*), *pe* ca morfem nu numai „de acuzativ”, ci și de determinare (cf. *caut un prieten / îl caut pe un prieten*) etc. Hipertrofia determinării (nominale), considerată de E. Lewy drept trăsătura tipologică caracteristică a limbii române, e caracteristică, în realitate, numai pentru dialectul dacoromân.

5.2.3. Din punct de vedere „areal”, dialectul dacoromân e caracterizat:

a) prin **influența maghiară**, influență, ce-i drept, limitată la vocabular, dar care uneori a pătruns pînă în vocabularul de bază, atît în graiuri, cît și în limba comună (*chip*, *fel*, *gînd*, *neam*, *oraș*, *seamă*, *a bănu*, *a cheltui* etc.);

b) prin faptul că **a dezvoltat o limbă comună și literară** supradialectală;

c) prin **influența latină clasică și neolatină occidentală** (nu numai franceză) la nivelul limbii comune și literare. Această influență n-a fost numai adoptare pasivă de elemente latine și occidentale în cadrul limbajelor tehnice și științifice, ci și adaptare la sistemul limbii române, dezvoltare de virtualități ale acestei limbi, creație sistematică stimulată doar de influența occidentală (așa, de exemplu, în domeniul verbelor, avem astăzi, în „familia” lui *a duce*, pe lîngă *a aduce*, și *a conduce*, *a introduce*, *a produce*, *a reduce*, *a traduce* etc., în „familia” lui *a pune*, pe lîngă *a apune*, *a supune*, și *a depune*, *a impune*, *a opune*, *a propune* etc.). Foarte multe dintre aceste elemente au fost integrate în limba vorbită „uzuală” (*Umgangssprache*) și multe au pătruns și în graiurile populare. Astăzi, nu mai putem vorbi și scrie românește, la un nivel cîtuși de puțin cult, fără neologisme latino-occidentale.

Prin influența maghiară, dacoromâna n-a fost atrasă într-o altă arie lingvistică (așa cum n-a fost atrasă în alte arii prin influența neogreacă și turcească). Prin influența latino-occidentală însă – influență care începe cu primele scrieri și tipărituri în limba română, dar devine masivă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și mai ales în sec. al XIX-lea –, dacoromâna cultă, fără a fi desprinsă de „liga lingvistică balcanică”, a fost reintegrată în aria culturală romanică și constituie astăzi doar o subarie cu trăsături specifice în spațiul lingvistic romanic. În schimb, celelalte dialecte n-au ajuns să dezvolte norme idiomatice supraregionale; nici măcar dialectul aromân, singurul orientat în acest sens, prin faptul că posedă literatură scrisă, n-a avansat prea mult în această direcție și se află încă într-o fază incipientă. În afară de aceasta, prin influențele masive care s-au exercitat asupra lor, dialectele sud-dunărene au fost atrase în subarii diferite în cadrul „ariei balcanice”: istroromâna – prin influența croată, aromâna – prin influența neogreacă, meglenoromâna – prin influența greacă și bulgară.

6. AȘA-ZISA „LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ”

Zic „așa-zisa”, fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală.

6.1. Din punct de vedere genealogic, limba vorbită de populația băștinașă și majoritară dintre Prut și Nistru – și, în parte, și dincolo de Nistru – ține de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână și desparte acest dialect de celelalte dialecte românești e caracteristic și pentru **graiul românesc din Basarabia și din Transnistria**. Ba mai mult: **acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom**, cu trăsături specifice, **în cadrul dacoromânei, cum ar fi**, de exemplu, **graiul bănățean sau cel maramureșean**.

6.1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul „basarabean” **ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia** (adică cu aceleași preferințe în cadrul acestui tip) **și de subtipul dacoromân, cu aceeași hipertrofie a determinării și cu aceleași „tendințe”**: multe forme „înaintate” în acest sens (ca *uniia, alția, aicea, atuncea*, sau chiar *așă-ia, atita-ia, acolo-ia, aista-ia*) sînt caracteristice și pentru graiul popular și regional din Basarabia.

6.1.2. Și din punct de vedere „areal”, graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână, prezentînd aceleași trăsături caracteristice, inclusiv influența maghiară și constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare și fixare au contribuit, încă sub regimul țarist, și o seamă de scriitori și învățați din Basarabia), **și, în pofida influențelor străine, n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică**. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decît sub țarism) a eșuat, în fond, în ceea ce privește limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii ruse pe lîngă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române și înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori: a fost deci **o rusificare a multor vorbitori** (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culti), **nu propriu-zis o rusificare a limbii**, care, în vorbirea populară, și-a păstrat intacte structurile și procedeele esențiale. **Rusismele de semantică și sintaxă** (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsă de educație lingvistică românească, nu cunosc în aceeași măsură și cu suficientă diferențiere ambele limbi), **sînt totuși și pînă astăzi numai fapte de interferență, lipsite de orice regularitate**; și, din perspectiva limbii române, sînt numai **greșeli de limbă** – greșeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, țăranii) nu le comit, și intelectualii scrupuloși în întrebuintarea limbii le evită, **nu reguli și norme noi integrate în sistemul lingvistic**. În fonetică, pronunțarea velară a lui *l*, care se observă la unii vorbitori culti, nu are valoare fonologică și nu e populară; iar palatalizările tipic rusești nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Și **rusismele de vocabular**, oricît de numeroase ar fi, **țin de vastul domeniu al nomenclaturilor „tehnice”, nu de lexicul structurat, și n-au pătruns în vocabularul de bază**. Într-un cuvînt, în graiul basarabean autentic, nu se constată nici un fapt comparabil, de exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istoromână, cu fonemele *ǫ*, *γ*, *θ* din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat și în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

6.1.3. Susținătorii existenței unei limbi „moldovenești”, confundînd criteriul genealogic cu criteriul „areal” și istoria lingvistică cu

istoria politică, cred (sau, cel puțin, afirmă) că, independent de importanța influenței rusești „interne”, limba moldovenească s-ar fi despărțit de limba română și ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces de diferențiere – de divergență pozitivă și negativă –, datorită unei împrejurări istorice externe, anume anexării Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812. Cu alte cuvinte, graiul moldovenesc din Basarabia și graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politicește, s-ar fi dezvoltat în direcții diferite (unul rămânând moldovenesc și celălalt devenind român), astfel încât frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul și o frontieră lingvistică, încă din epoca țaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

a) din punct de vedere lingvistic, **graiul basarabean nu s-a despărțit niciodată (și nici până acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;**

b) **acest grai nu ține numai de graiul „moldovenesc”;**

c) **linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică** (nu există nici un fenomen important de divergență și convergență care să separe graiul basarabean de dacoromâna din dreapta Prutului);

d) **graiurile din dreapta și din stînga Prutului, românești dintotdeauna, se considerau și explicit românești cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruși.**

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, **graiul basarabean nu reprezintă la nici un nivel o unitate lingvistică autonomă.** Nu constituie o limbă, alta decît limba română, nici un dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici un subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: **e numai secțiunea din stînga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului.** Cum se poate convinge oricine, consultînd hărțile din **Atlasul lingvistic român** (care cuprinde și Basarabia întregă și cîteva puncte din Transnistria) și comparîndu-le cu hărțile din **Atlasul lingvistic moldovenesc**, **graiul din nordul și din centrul Basarabiei ține de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se știe, se întinde și în nordul Transilvaniei** (și, în nord, numeroase izoglose unesc graiul basarabean cu toate graiurile din nordul spațiului lingvistic românesc, pînă în Maramureș), **iar graiul din sud ține de graiul muntean**, ca și graiul din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați (singura deosebire e că în Basarabia limitele între graiul moldovenesc și cel muntean se prezintă ceva mai la sud decît în dreapta Prutului). **Nici o izoglosă esențială nu corespunde liniei Prutului: nici una nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezișul.**

Am examinat în această privință hărțile sintetice din **ALRM**. Și rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult granițele Basarabiei, cuprinzînd o mare parte din teritoriul lingvistic românesc; și, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună și literară. De cele mai multe ori însă, **Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puțin două zone, cu forme care se prezintă și în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone.** Și, în anumite cazuri, formele din sud (muntenești!) se prezintă pînă și dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în același timp generale (cuprinzînd toată Basarabia) și specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar, și numai în vocabular. Numai aproape specific și aproape general e *pleșcat* „chel” (care, apare și în Bucovina și pentru care, în sud, apare și *chel*); generale,

dar nu cu totul specifice, sînt *lănțuh – lăntug* „lanț” (înregistrat și în Bucovina de Nord) și *bastruc* „copil din flori” (înregistrat și în Bucovina și într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale, sînt *grieri* „creieri” și *cleioancă* „mușama”; cu totul specifice și generale (cel puțin după acest atlas) sînt numai *sobor* „catedrală” și *sărnice* „chibrituri”. Și chiar dacă toate aceste forme și alte cîteva ar fi generale și totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabean. Cu cîteva *cleioance*, cu cîteva *sărnice* și cu cîțiva *bastruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stînga și din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcții diferite „încă din epoca țaristă”, dat fiind că și pe la 1940 erau, în fond, identice. **Prin urmare, teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci cînd e de bună-credință, o iluzie și o greșeală, cel puțin extrem de naivă; iar cînd e de rea-credință, e o fraudă științifică.**

6.1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba „cultă” – de limba comună (supradialectală) și literară –, știind că nu e just să se compare la același nivel limba cultă din dreapta Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deși existența unei limbi moldovenești autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri și deși genealogia limbilor și dialectelor nu se stabilește pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sînt un produs ulterior al unităților genealogice. În acest sens, e cel puțin ciudat că stagnarea și împilarea limbii române („moldovenești”) în Basarabia în timpul regimului țarist și dezvoltarea liberă și organică a aceleiași limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susține că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puțin faptul că o limbă „cultă” (comună și literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părți a Moldovei la Imperiul Rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai predat în unele școli pînă ce a fost strict interzisă (pe la 1870) și cea a actelor publice, cîte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupației rusești; și era limba care s-a citit în slujba religioasă pînă cînd – tot pe la 1870 – cărțile românești („moldovenești”) au fost scoase din biserici și arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături regionale „moldovenești”, dar prezenta în primul rînd toate trăsăturile devenite pînă atunci **românești generale** la acest nivel: trăsături proprii tradiției culte moldovenești, dar mai ales trăsături la origine „muntenești”, corespunzătoare tradiției coresiene, consacrate de *Biblia* moldo-munteană de la București (1688), și de mult generalizate în limba română scrisă. Și **această limbă se putea considera și „moldovenească”, dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rînd românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gîndea că „moldovenesc” s-ar putea afla în opoziție cu „românesc”)**. Deci nu a „devenit” limbă română de abia după 1812, printr-o ulterioară influență muntenească și prin adoptarea de neologisme latine și occidentale: deja așa-zisa Cazană a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează **Carte românească de învățătură** și se adresează întregii „seminții românești”; și numai cu cîteva decenii mai tîrziu, Dosoftei numește limba în care scrie exclusiv „limbă rumânească”.

Să admitem, provizoriu, și că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar și în acest caz, a susține că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decît ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rînd cu italiana,

spaniola etc. (ba chiar și cu... româna!), și că, deci, graiurile identice din stînga și din dreapta Prutului ar ține de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Și fraudă rămîne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; și a fost mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoșteau și o cultivau – decît „calitativă” ori structurală. Cărțile românești tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început liber și apoi, mai mult sau mai puțin, clandestin; cărți în limba română s-au tipărit pînă destul de tîrziu și la Chișinău, mai ales – dar nu exclusiv! – pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părți ale Moldovei au rămas cît s-a putut în contact între ei; și – lucru încă mai important – **modelul ideal de limbă al scriitorilor și intelectualilor basarabeni** – atît al celor rămași în Basarabia, de la Stamati la Mateevici, cît și, firește, al celor trecuți „în Țară”, de la Alecu Russo și Donici pînă la Hasdeu și pînă la Stere – **a fost totdeauna limba cultă și literară din Principate și apoi din România**. Și tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente și mai cumpătate despre dezvoltarea și cultivarea limbii române comune și literare. Ca să nu mai vorbim de cît a făcut Hasdeu pentru progresul românismului și pentru afirmarea unității limbii românești de pretutindeni. În tot acest timp, **nimeni nu se îndoia de identitatea limbii „moldovenești” cu limba română; nici măcar guvernul rus, deși o numea „moldovenească”; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărți românești în Basarabia**. Tot în epoca țaristă, basarabeanul I. Hîncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numește limba română „valaho-moldavă” (*valacho-moldavskij jazyk*) și *romynskij jazyk*, și preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare și mai adecvată; iar I. Doncev își intitulează manualul bilingv publicat la Chișinău în 1865 și destinat școlilor din Basarabia („compusă pentru șolele elementare și IV classe gimnasiale”): ***Cursulu primitivu de limba rumână [cu litere latine!] Nacial’nyj kurs rumynskogo jazyka. Limba moldovenească „diferită de limba română” e o himeră născocită mult mai tîrziu, în Transnistria sovietică***.

6.2.1. Dar, dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat și nu există ca rezultat al unui proces „natural” și normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte și literare, și anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaște doar, în situații speciale, și planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înțelege, și chiar s-a și putut, cu rezultatele pe care le cunoaștem cu toții: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică și s-a încercat apoi și în Basarabia, după a doua ocupație rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost și rămîne contradictorie din punct de vedere rațional, absurdă și utopică din punct de vedere istoric și practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) își propunea să elaboreze o nouă limbă „națională”, adică corespunzătoare identității etnice și tradițiilor poporului „moldovenesc”, dar în același timp deosebită de limba română, și deci necorespunzătoare aceleiași identități etnice și aceluiași tradiții; b) aspira la o limbă „populară” (fără neologisme latinești și romanice occidentale, „pe care norodul nu le înțelege”), dar în același timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create ad-hoc, adesea prin procedee neobișnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) și în același timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind

că graiurile românești din stînga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici o unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric și practic, aceeași întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul „moldovenesc” nu se afla în situația specială a unui popor „nou”, încă lipsit de limbă comună și literară: dispunea de mult, și la acest nivel, de o limbă proprie; anume de limba comună și literară românească. Și sub regimul sovietic, cînd au vrut să se exprime în **limba lor**, scriitorii de vază din Republica Moldova – de la Druță, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija și alții alții – au scris pur și simplu în limba română cultă și literară, deși uneori cu justificabile regionalisme. Au optat deci spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atîta insistență. Altfel n-ar fi putut corespunde tradițiilor autentice ale limbii culte și ale graiului popular din Basarabia.

În sfîrșit, întreprinderea sovietică „moldovenistă” a fost utopică, fiindcă își propunea un scop utopic: acela de a separa „limba moldovenească” de limba română. Scop care nu putea fi nicidecum atîns. Căci, **oricîte rusisme ar fi adoptat și cu oricîte creații ad-hoc s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile „moldovenești” și care păstra structurile esențiale ale acestora nu putea fi altceva decît o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă și hibridă, anacronică și absurdă, dar totuși formă a limbii române**, ba chiar numai a dialectului dacoromân. Și, firește, nu putea avea nici un efect asupra poziției genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română și, cu atît mai puțin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărți printr-un proces de divergență de această limbă și deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile „moldovenești”, repet, nu constituie un dialect primar al limbii române și nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică și falimentul total al limbii „moldovenești” artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulți ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci și datorită bunului-simț al vorbitorilor. Și, de îndată ce limba cultă din Basarabia și-a regăsit făgașul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune și literare. În cursul procesului de renașterea și de normalizare a limbii culte, care a urmat (și încă și încheiat), întrebarea pe care, implicit, și-au pus-o vorbitorii conștienți de identitatea lor etnică și culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: „Cum se spune în limba română?”, nu: „Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?”. Nu „românismele”, ci rusismele de formă și conținut și creațiile ad-hoc au fost (și continuă să fie) eliminate printr-o operație constantă de „selecție naturală”. **De pe urma limbii artificiale rămîne, ca o stafie, numai ideea greșită a unei „limbi moldovenești” deosebite de limba română, și numai la răuvoitori și la vorbitorii naivi și contaminați de ideologia sovietică.**

6.2.2. De altfel, utopia „limbii moldovenești” a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, **frauda științifică nu s-a mărginit și nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susținut conștient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le și implică.**

De la limbă s-a trecut deci la literatură și apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se știe la ce aberații s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a „moldovenismului” sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinaintea de 1812 au putut fi acceptați fără nici o greutate ca scriitori de limbă „moldo-

venească” (ce-i drept, „veche”) și deci ca reprezentanți ai tradiției literaturii „moldovenești”. Scriitorii români din alte regiuni – de la cronicarii munteni la Școala Ardeleană și la Caragiale, Coșbuc, Arghezi, Goga, Rebreanu etc. – au fost, se înțelege, excluși din această tradiție: ar fi scris în altă limbă (în limba română) și ar fi ținut deci de o literatură „străină” (la Chișinău cărțile românești se găseau, când se găseau, numai la librăria de cărți străine). Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni „occidentali” de după 1812. Când au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie „moldoveni” și au devenit „români”? În 1812? În 1859, o dată cu unirea Principatelor? Ori numai cândva după 1859? După soluția care se dădea acestei false probleme, Negruzzi și Alecsandri au fost, alternativ, „moldoveni”, „români”, și „moldo-români”; Eminescu și Creangă, cu precădere „români”; iar scriitorii de mai târziu, exclusiv „români”. Așa s-a ajuns să se pretindă că pînă și Sadoveanu – fiind scriitor „român” – ar fi trebuit „tradus” în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă: „Audz mișăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!” Și, dacă ar fi fost coerenti, susținătorii „limbii moldovenești” ar fi trebuit să-i considere scriitorii de limbă străină și pe toți prozatorii și poeții basarabeni, cel puțin pînă la 1940 – pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. –, fiindcă și aceștia au scris toți, și au vrut să scrie, românește, nu „moldovenește”. Cine ar mai fi rămas atunci în literatura „moldovenească” propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare și la identitatea etnică, istorică și culturală a acestora. Dat fiind că limba „moldovenească” trebuia să fie altă limbă decît limba română, cu atît mai mult trebuia să fie alte limbi dialectele românești sud-dunărene. Și acestor limbi diferite trebuiau să le corespundă, ca entități diferite, popoarele care le vorbesc. Deci, nu o singură limbă romanică orientală, limba română, și un singur popor neolatîn în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice și, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puțin slavizate): istororomânii, aromânii, meglenoromânii, „românii” (dacoromânii!) și „moldovenii”. Mai ales „românii” (inclusiv moldovenii „români” din dreapta Prutului) trebuiau să devină un popor străin și chiar un popor dușman moldovenilor. Așa, între altele, „ocupanții români” ar fi oprimat cultura națională a moldovenilor și ar fi impus în Basarabia, între 1918 și 1940, cultura lor străină și o limbă pe care „norodul nu o înțelegea” (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-și înțeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci și politice, a moldovenilor și a tuturor românilor.

Multe din aceste aberații au fost, ce-i drept, retractate sau, cel puțin, nuanțate, în literatura științifică de nivel superior. Chiar și utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produsese la nivelul ideologiei populare naive au persistat și încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămîn.

6.2.3. Acțiunea „moldovenistă” sovietică s-a prezentat totdeauna și explicit ca avînd în primul rînd un scop politic, în aparență, generos și nobil: acela de a afirma și a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru). **E adevărat că scopul a fost în primul rînd, ba chiar exclusiv, politic.** Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca **neidentitate**). **Identitatea unui popor nu se afirmă negîndu-i-o și suprimîndu-i-o.** Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din sîngera Prutului separîndu-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rînd de limba pe care o vorbește –, desprinzîndu-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. **Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a**

identității naționale, istorice și culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit, „mankurtizare”. Și „mankurtizarea” e genocid etnico-cultural. **Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi „moldovenești” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.**

6.3. Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din „moldoveniști”, problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sînt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite („română” în România, „moldovenească” în Republica Moldova).

Dar și această versiune „discretă” e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită – și nu se poate numi – „română” sau „moldovenească”, fiindcă *român*, *românesc* și *moldovean*, *moldovenesc* nu sînt termeni de același rang semantic (*moldovean*, *moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean*, *oltean*, *bănățean*, *ardelean*, *maramureșean*, pe cînd *român*, *românesc* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cîndva, mai ales de străini, „**moldavă** sau **valahă**”, ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, „**moldovenesc**”, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar **limba** „moldovenească”, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest **grai** și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, „moldoveni” nu sînt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei „mici” din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară „moldovenească”, ci „română” sau „românească”. Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește „austriacă” în Austria și cea engleză nu se numește „australiană” în Australia, „statouniteană” (?) în Statele Unite etc. Pe lîngă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria?

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cît privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. „Românii” sînt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică, „moldovenii” – cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți moldovenii din Boian sînt „români”, fiindcă vorbesc „limba română”, iar cei din Noua Suliță sînt „moldoveni”, fiindcă vorbesc „limba moldovenească”, deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală citim că în Republica Moldova se vorbește o limbă „înrudită” cu limba română. Cît de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Și chiar pe mine m-a întreat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar, cum de mă puteam înțelege cu două studente din Bălți, vorbind ele moldovenește și eu românește; și cînd i-am spus că e aceeași limbă, m-a privit cu neîncredere și suspiciune; pe el, la școală și la universitate, îl învățaseră altceva.

Absurditățile și aberațiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe și au pătruns foarte adânc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine deci să le mai facem și noi concesii.

* * *

Nu putem încheia altfel decât cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale și în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: **a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.**

Cîteva cuvinte și cu privire la apelul pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întreat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviștii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul: avem datoria. Nu, se înțelege, să-i „impunem” ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală, se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decât cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună-credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei.

Limba Română, nr. 3 (15), 1994, p. 10-25.
Comunicare prezentată la Congresul al V-lea al Filologilor Români.
Iași-Chișinău, 6-9 iunie 1994

**ȘEDINȚA LĂRGITĂ
A PREZIDIULUI
ACADEMIEI DE
ȘTIINȚE A REPUBLICII
MOLDOVA PENTRU
DISCUTAREA
ȘI APROBAREA
RĂSPUNSULUI
SOLICITAT
DE PARLAMENTUL
REPUBLICII MOLDOVA**

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ș.M s-a întrunit într-o ședință lărgită cu participarea membrilor Academiei – specialiști în domeniu, a directorilor de institute și a mai multor șefi de servicii de la Secția de Organizare.

Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă – examinarea variantelor de răspuns ale A.Ș.M. la Hotărîrea Parlamentului „Cu privire la necesitatea abordării științifice a istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească” din 28 iulie 1994, pregătite de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvîntul său de deschidere președintele A.Ș.M. dl acad. *Andrei Andrieș* a menționat că nu e nimic neobișnuit în faptul că Parlamentul Republicii s-a adresat Academiei, solicitîndu-i opinia competentă într-o problemă de știință. Și nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiștilor de la Institutul de Lingvistică și a unor prestigioase foruri științifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărîrea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată își găsește explicație în faptul că unele aspecte ale problemei necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului și a formula un răspuns competent, a menționat dl A. Andrieș, au fost convocați filologii-membri ai Academiei, care au elaborat și au prezentat Prezidiului A.Ș.M. spre discutare și aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secției de Științe Umanistice dl *Silviu Berejan* a făcut o retrospectivă a problemei, încadrînd-o în contextul larg al evoluției lucrurilor în ultima jumătate de secol. Mai întîi, acad. S. Berejan a atras atenția celor prezenți asupra consecințelor nefaste pentru știința Republicii Moldova pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim „limba moldovenească” pus din nou în circulație de actualul Parlament. În felul acesta lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puțin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri de mult depășită sub toate aspectele. Sîntem puși, a menționat raportorul, în situația de a demonstra, pentru a cîta oară, adevăruri științifice bine cunoscute, devenite axiomatice, precum sublinia recent și membrul titular al A.Ș.M. scriitorul Ion Druță. De aceea, a precizat dl Silviu Berejan, „nu voi prezenta un raport propriu-zis de elucidare a esențelor, – cu atît mai mult cu cît toți membrii Prezidiului A.Ș.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă –, ci voi expune doar niște date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste”.

Problema limbii a fost discutată în Republică la mai multe foruri speciale. Mai întîi de toate, a fost o conferință la Chișinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării științifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferință, în raportul acad. V. Șişmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova și în România. Mai tîrziu, problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent

s-a creat o anume situație în ceea ce privește denumirea ei.

Apare ideea că: „Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur și simplu o etichetă”. Or, lucrurile nu sînt atît de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituție va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că deja se fac simțite anumite presiuni, deschise și foarte agresive. În ceea ce privește folosirea termenului de **limba română**, care este singurul termen admis pentru limba literară atît de la noi, cît și din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularități specifice reale) din Republica Moldova și din Moldova de dincolo de Prut, vorbire care se încadrează în subdialectul moldovenesc, ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpați, căci, sub aspectul ariei sale de răspîndire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească și cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de pînă la Carpați, dar și Bucovina, și Nordul Transilvaniei, și Maramureșul, și alte regiuni care merg pînă aproape de granița de vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar și Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricît am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populația romanizată, a cuprins toate particularitățile esențiale ale tuturor acestor graiuri, și în primul rînd ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci, nu există o altă limbă literară care s-ar fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în cîteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor pînă a ajuns să fie demonstrat și științific

cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor și subdialectelor din Nordul Dunării în primul rînd. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingviștii, care ne ocupăm de limba română, ne ocupăm și de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe și cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situația a avut posibilitatea să-și satisfacă curiozitatea, chiar dintre cei care nu sînt specialiști și n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl. S. Berejan, consider că toate cele întîmplate cu fixarea glotonimului „limba moldovenească” în Constituție încap bine între două maxime latinești. Prima: *Ignorantia non est argumentum*, pentru că asta o știau încă strămoșii noștri (dacă nu știi, nu știi, nimeni nu te învinuiește; dar nici argument neștiința nu poate fi). Și a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*. Or, sîntem în fața faptului cînd se perseverează anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreședintele A.Ș.M., acad. Haralambie Corbu, care a menționat că dacă s-ar proceda la un istoric mai aprofundat al problemei discutate, s-ar putea găsi situații analogice în secolul al XIX-lea și, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, cînd în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeași problemă, discuția susținîndu-se, firește, cu noi argumente și la nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii cînd mai trăia Iosif Vissarionovici Stalin și se știe bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1931-1937.

Tendința de a promova o limbă literară veritabilă, a menționat

dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendință a intelectualității, deoarece nu se poate face cultura într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluția firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost ruși de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rînduri să depășească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situația actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuție un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sînt tocmai de așa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică și să corespundă adevărului științific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Afît în 1932, cît și în 1952, a continuat domnul vicepreședinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuți drept clasici și ai literaturii moldovenești, au scris într-o singură limbă. Cu afît mai mult astăzi, cînd avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci și la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuții în problema unității limbii, precum și a denumirii ei. Există o singură limbă și denumirea ei adecvată este **limba română**. Dar faptul că o parte a populației din Republică se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc – moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înțelegere și toleranță. Însă toleranță nu în ceea ce privește principiile – în Constituție trebuie să fie fixată **limba română**, deoarece altfel, dacă în Constituție se va strecura o formulare dubioasă, putem nimeri iarăși într-o zonă foarte acută. Fixînd în Constituție adevărul așa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic care se duce la noi astăzi.

Luînd cuvîntul în cadrul discuțiilor, dl acad. Vasile Anestiadi și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnaliști, precum și parlamentari, n-au conștientizat pe

deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat ca probe irefutabile că limba de pe ambele maluri ale Prutului este una și aceeași și că denumirea ei adecvată este **limba română**, acest adevăr, fiind axiomatic, trebuie să devină lege pentru toată lumea. Știința trebuie să fie respectată de orice regim politic și orice putere de stat să se înconjoare de consilieri inteligenți, care pledează numai și numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului științific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins cînd lucram ca profesor la Telenești în anii 1944, 1945, 1946 și cînd mi s-a pretins să predau limba *moldovenește*, nu *românește*.

Referindu-se la declarațiile mișcării „Pro Moldova”, și anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vîrf a Academiei „să mediteze adînc” și să răspundă: „<...> Academia de Științe a cărei țări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit și se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitați și mai puțin habilitați”, oratorul a menționat că profesionalismul și probitatea morală ale acestor consilieri din „Pro Moldova” lasă mult de dorit. Iar în ceea ce privește acuzațiile aduse lingviștilor că ar fi inconsecvenți în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea și marele curaj de care au dat dovadă lingviștii care au încercat și în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum cînd ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul științific, pe care noi, dacă sîntem oameni de știință și dacă ținem la Academia noastră, avem obligația să-l susținem și să-l promovăm, indiferent care ar fi conjunctura politică. Trebuie să conștientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendințele actuale de a abandona profesionalismul afît în știință, cît și în alte domenii de activitate. Să-l conștientizăm și să atenționăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestiadi-

di a propus ca Prezidiul A.Ș.M. să adreseze Președintelui Republicii următorul apel: „Ținînd cont de axiomele științifice cu privire la unitatea limbii române și la denumirea ei, axiome recunoscute pe plan atît național, cît și internațional, precum și de starea socială tensionată, vă solicităm, domnule Președinte al Republicii Moldova, în calitatea dumneavoastră de garant al tuturor cetățenilor Republicii Moldova, prin decret prezidențial să suspendați Articolul 13 al Constituției R.M. pînă la legalizarea termenului **limba română** în Constituție”.

Domnul acad. Sergiu Rădăuțanu s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingviști în răspunsul prezentat, menționînd că avem de-a face cu o singură limbă literară, care este **limba română**. Sînt de acord, a subliniat dl S. Rădăuțanu, cu cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să știe ce vor preda. S-a creat o situație penibilă: generația care ieri a studiat și a susținut examenul la limba română astăzi nu mai știe ce obiect va studia în calitate de limbă maternă – limba română sau așa-zisa limbă moldovenească. Și noi, și domnii din Parlament trebuie să înțelegem ce dificultate creăm școlii și învățămîntului în general: pentru că noi discutăm, iar profesorii trebuie să lucreze. În ultimul timp a scăzut atenția față de limbă. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul față de limba română, pentru a aprofunda cunoștințele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul Ilie Untilă consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingviști este bine gîndită și reflectă întru totul adevărul. Și dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate și să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Molotov-Ribbentrop și a ocupației Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și a fost impusă oficial „limba moldovenească”. Acesta e adevărul și nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă

vom vota „limba moldovenească”, pierzîndu-ne demnitatea, vom obține liniștea și pacea pe acest pămînt și liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambițiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost cîștigat în ultimii ani. Și noi, ca oameni cinstiți, trebuie să spunem care este realitatea și să nu ne ascundem de ea ca struțul care-și bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat „limba moldovenească” pe acest pămînt. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar pînă în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una și aceeași limbă. E cel puțin nesperios să crezi că după o sută și cincizeci de ani de ocupație la noi s-a format o limbă nouă. Vorba e că peste Prut limba și-a continuat dezvoltarea ei firească, pe cînd la noi această dezvoltare a fost întru cîtva încetinită.

În încheiere acad. Ilie Untilă a declarat că susține propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Președintelui Republicii un apel privind suspendarea Articolului 13 al Constituției și a subliniat în mod special necesitatea de a conștientiza pericolul pe care-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferate astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de niște consecințe foarte grave atît pentru copii, elevi, cît și, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent, pentru că începe anul școlar și lucrurile nu mai pot fi tărăgămate.

Academicianul Gheorghe Ghidirim s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor și a nepoților noștri cărora ministrul învățămîntului dl Gaugaș le-a promis un dicționar moldovenesc-românesc (sic!). Situația creată, a continuat Domnia sa, se explică prin existența a două lucruri: conformismul și agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et ignorabimus*, adică „nu știm și nici nu vrem să știm”. Iată aceasta e situația de la noi în momentul de

față. Dar se cunoaște și altceva: în evul mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că: *Nec regnum non est supra grammaticos*. Deci nici chiar Parlamentul nu poate domina gramatica, adică știința.

Insist ca adevărul să fie primar, să nu iasă că aceasta e doar părerea lingviștilor, ci că, bazându-se pe opinia lingviștilor, Prezidiul A.Ș.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Și al doilea lucru, referitor la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Președintele Republicii Moldova, care într-adevăr este un garant pentru absolut toți locuitorii, indiferent de opțiune politică, confesiune și așa mai departe. Menționez că, dacă nu vom face chestia aceasta, discuțiile în Parlament pot să dureze la infinit. Dar anul de învățămînt a început deja. De aceea rezolvarea acestei probleme trebuie urgentată.

Dl academician Mihai Cimpoi a atras atenția asistenței asupra inutilității acestor discuții, deși, pe de altă parte, există și o utilitate: e vorba de comunitatea științifică internațională și trebuie să avem obrazul curat în fața acestei comunități. Academia noastră trebuie să spulbere speculațiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrînd că noi pledăm pentru adevărul științific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menționat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic și discuțiile în problema dată sînt absolut de prisos. Bineînțeles, Parlamentul ne poate provoca și la alte discuții „științifice”, din moment ce se afirmă că cercul are 380, iar triunghiul are patru laturi. Acad. M. Cimpoi și-a declarat adevărul la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia sa a scris în *Literatura și arta* și nu e cazul să le mai repete.

Dl academician Mihai Lupașcu a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rînduri în Parlament,

în diferite comisii, discuțiile însă nu se purtau pe baze științifice, ci pomindu-se de la cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu inițiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul poate să-l cunoască. Aș mai dori să subliniez, a continuat acad. M. Lupașcu, că dacă luarea de cuvînt la Radio a marelui scriitor acad. Ion Druță, precum și articolul Domniei sale apărut în *Moldova Suverană* ar fi anticipat votarea Constituției, atunci faptul ar fi dus la limpezirea și înțelegerea multor lucruri. Cele întîmplate să ne fie de învățătură: există încă multe probleme complicate, care se cer rezolvate, și noi nu trebuie să așteptăm semnalul de sus: ia expuneți-vă părerea! Noi trebuie să acționăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem opinia cu competență și să demonstrăm astfel că fără știință astăzi nu poate fi rezolvată nici o problemă. Eu am vorbit nu o singură dată și în Parlament că ignorarea științei duce la distrugerea societății. Atitudinea mea ca deputat în Parlament față de această problemă a fost una și aceeași – termenii **limba moldovenească și limba română** sînt identici: ei denumesc una și aceeași realitate, una și aceeași limbă. În privința denumirii – română sau moldovenească – vreau să spun că o mare parte de vină o poartă și oamenii de știință. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită **română** speculează presupusa lipsă de principialitate a specialiștilor. Ei ne întrebă: ieri spuneai una, iar astăzi spunei alta, deci cînd ați spus, dlor savanți, adevărul? De aceea trebuie să fim totdeauna principiali pînă la sfîrșit, așa cum sîntem astăzi, și să nu ne schimbăm opiniile o dată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin și se duc, iar adevărul științific rămîne.

Acad. Dumitru Ghiu a subliniat în mod deosebit importanța A.Ș.M. în calitate de consilier colectiv al Parlamentului și al Guvernului Republicii, deși se întîmplă, și nu rareori, ca Academia să rămînă în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de

mare importanță și actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe poziții științifice, că Academia este templul unde sălășluiește adevărul și se caută adevărul. Aș vrea să se știe, a continuat dl acad. Ghițu, că nu e corect, ba chiar avem de-a face cu un șantaj ascuns, când se admite sau se lansează ideea că cutare sau cutare membru al Prezidiului A.Ș. poate decide soarta limbii. Și dacă a venit vorba de șantaj în știință, să ne amintim de situația de nu demult a lingviștilor care erau forțați de C.C.-ul atotștiutor să pună în circulație idei străine științei. Și nu spuneam noi deseori: mulțumesc ție, Doamne, că nu sînt lingvist?

Bineînțeles avem toți păcate, dar acum, când există posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul și să rămînem cu conștiința curată – să nu ratăm această ocazie și să spunem lucrurilor pe nume, așa cum au procedat lingviștii în răspunsul propus spre discuție.

Acad. Vsevolod Moscalenco a atras atenția asupra oportunității sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acțiuni eficiente în vederea îtreruperii acțiunii Art. 13 al Constituției pînă la legiferarea adevărului științific, adică existența unei singure limbi de cultură și de o parte, și de alta a Prutului – limba română. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă și în presă, a menționat Domnia sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. Teodor Furdui s-a referit la necesitatea de a specifica în Răspunsul A.Ș.M. către Parlament că acest răspuns reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiștilor în materie de limbă, dar argumentată și expusă de specialiști, de persoane competente.

La discuție au luat parte și alți membri ai Academiei.

Președintele A.Ș.M. acad. Andrei Andrieș a formulat o serie de precizări și sugestii.

Mai întîi, în ceea ce privește expresia: „limba moldovenească este identică cu limba română”. Este

o formulare greșită care camuflează ideea existenței a două limbi, a susținut Domnia sa. Trebuie să spunem clar: avem de a face cu o singură limbă – limba română, pe care unii, aici în Republica Moldova, o numesc și limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ținută academică, să fie expus, precum, de altfel, au și procedat lingviștii, în termeni științifici și susținut cu argumente științifice.

Știm cum au procedat parlamentarii, dar sîntem obligați să știm de ce au procedat așa și nu altfel, să fim în stare să dezvăluim și cauzele acestui comportament. Ar fi cel puțin nesperios să credem că deputații au dorit să ne facă nouă un rău. Se știe doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conștiință în multe privințe deformată și multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistență pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conștiința multor concetățeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de știință, întregii intelectualități este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitare să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărilor istorice și științifice.

În încheierea ședinței răspunsul prezentat de lingviști a fost supus votului. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ș.M., prezenți la ședință: Andrei Andrieș, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghițu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupașcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Șișcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati și Andrei Ursu), au votat unanim varianta mai amplă de răspuns al A.Ș.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994.

Pentru conformitate:
Ion EȚCU, Tamara RĂILEANU
Limba Română, nr. 4 (16),
1994, p. 4-10

**RĂSPUNS
LA SOLICITAREA
PARLAMENTULUI
REPUBLICII MOLDOVA
PRIVIND ISTORIA
ȘI FOLOSIREA
GLOTONIMULUI
„LIMBA
MOLDOVENEASCĂ”**

(OPINIA SPECIALIȘTILOR-
FILOLOGI AI ACADEMIEI, AC-
CEPTATĂ LA ȘEDINȚA LĂRGITĂ
A PREZIDIULUI A.Ș.M.)

În problema limbii literare și a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească”, știința lingvistică s-a pronunțat demult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naționale și internaționale ale lingviștilor. Au fost date publicității rezoluții și declarații speciale. S-au adresat apeluri directe și Parlamentului Republicii Moldova în chestiunea dată cu rugămintea de a ține cont de adevărul științific, cunoscut și recunoscut de toți cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru și Academia de Științe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul **limba română** a fost moștenit din latină de la etnonimul **romanus** „care ține de Roma”. După opinia lui V. Pârvan, sub influența slavă, a înainte de *n* trece cu timpul în *â*. Deci, **romanus** în pronunțare populară a devenit **român**. Glotonimul **limba moldovenească (română)** a fost denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc și moldovenesc,

păstrându-se aici și după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia și Moldova.

Deși în izvoarele istorice medievale se utiliza și termenul **limba moldovenească**, cărturarii și oamenii de cultură ai timpului subînțelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dîndu-și perfect de bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul dacoromân („Locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii...”; „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” (...)) – Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întrebă „știi moldovenește?”, ci „știi românește?” – Miron Costin).

La sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia și Transilvania apare și se consolidează o limbă literară și o literatură clasică comună numită deja și oficial limbă și literatură română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă și ceilalți, care au fost recunoscuți ca fiind ai noștri și luați de dincolo de Prut cu tot cu limbă, firește), scriitorii de mai tîrziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începînd cu Lupan, continuînd cu Druță și terminînd cu cei mai tineri), precum și oamenii de cultură din celelalte domenii (actori, gazetari, muzicieni, oameni de știință) au vorbit și au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populația autohtonă dintre Prut și Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia țaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare și statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundîndu-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic și denumirea „limba moldovenească”.

La aceasta au contribuit și factorii politici. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei”, țarismul declară „limba moldovenească” limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă prin „Regulamentul organic” decretase „limba moldovenească” drept limbă oficială și în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia între anii 1828 și 1834). Această situație însă a fost păstrată numai pînă în 1828, cînd drept limbă oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulație abia la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX (iarăși în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluția politică a teritoriilor din stînga Prutului și a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formațiune politică cu anumite funcții formale statale – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi, în 1940, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea **limba moldovenească**, care se contrapunea net limbii române (deși în perioada 1932-1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o greșeală politică).

Deci, contrapunerea care se făcea pînă nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situație la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea **limbii literare unice**, de care ne folosim cu toții în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică **română**.

Denumirea „moldovenesc”, „moldovenească” o poartă **vorbirea populară orală** folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului și ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparație cu

vorbirea din alte regiuni ale spațiului dunăreano-carpato-nistrean locuit de populația romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică „limba română”. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atît mai mult cu cît pe baza diferitelor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – **limba română**. În această calitate ea a fost consfințită prin tradiții îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deservind cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv ai varietății moldovenești, care nu are și nu a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată pe graiul moldovenesc).

Deci, în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc. Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică. Dar nu se poate vorbi despre o „limbă” moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populație, în virtutea unor tradiții specifice locale, a întrebuițat și mai întrebuițează încă, neterminologic, glotonimul „limba moldovenească”.

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident, și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr.

Așadar, limba literară (și în primul rînd cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română. Aceasta o

demonstrează cu toată evidența orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris și nu scrie nimeni în Republica Moldova.

Toți au scris și scriu și în prezent respectînd întru totul normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur și simplu). Nerespectarea acestor norme și acceptarea normelor **graiului** moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de **limbă** înseamnă renunțarea imediată la toată tradiția scrisă (literară și științifică), și în primul rînd la toți scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu – „cel mai mare poet al românilor”, „Luceafărul poeziei românești”, și la Creangă – cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească), ca și la Mateevici, care au scris cu toții în limba literară comună, numită de ei înșiși română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coșbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ș.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise

și argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deși era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nici o țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului **limba română**. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată și folosită azi la noi în toate actele oficiale, chiar și în noua Constituție, în documentele guvernamentale și administrative, în economie, inclusiv în industrie și, desigur, în știință, este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista și prospera o societate modernă, civilizată și nu poate fi scrisă nici o lucrare științifică.

Convingerea noastră este, de aceea, că Articolul 13 din Constituție să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmînd a fi formulat în felul următor: „LIMBA DE STAT(OFFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ”.

Limba Română,
nr. 4 (16), 1994, p. 11-13.

Nicolae CORLĂTEANU

ROMÂNIA LITERARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ISTORIE ȘI ACTUALITATE

1. Ori de câte ori mă aflu în situația de a vorbi într-un mediu rural sau al unor oameni mai puțin versați în problemele lingvistice, obișnuiesc să-mi încep cuvântul cu adresarea: „Oameni buni”, pe care am auzit-o și am practicat-o mereu în convorbirile nu numai cu sătenii mei caracuieni, ci și cu alți locuitori în timpul investigațiilor dialectologice și folclorice realizate pe teritoriul republicii noastre și al Bucovinei. În continuare le spuneam ce aveam de spus în moldovenește, așa cum eram deprins a vorbi de la mama, tata, frații și surorile mele, de la toți consătenii și concetățenii mei. Și totdeauna m-au priceput, și am ajuns la bună înțelegere.

Acum mi s-a oferit ocazia să mă înfățișez în incinta Parlamentului Republicii Moldova, ai cărui deputați din actuala legislatură sînt în marea lor majoritate oameni de la țară, feciori și fiice de țărani, dar care astăzi – mulți dintre ei – nu mai mînuiesc sapa și cazmaua, coasa, îmblăciul și plugul, ci sînt cu studii superioare de specialitate, au ajuns în posturi de conducere (agronomi, ingineri, învățători, profesori, medici, ziarști etc.). Făcînd carte la Universitatea de Stat din Moldova și la alte instituții de învățămînt superior, ei au devenit doctori în diverse științe, profesori de liceu și profesori universitari, conducători de întreprinderi industriale, nu numai la sate, ci și la orașe, scriitori de vază, oameni de înaltă cultură. Dvs., domnilor deputați, prin voința poporului nostru, ați ajuns acum la cîrma legislației noastre, întocmiți legile.

Și totuși, omul simplu de la țară, ca și cel plecat de curînd de acolo și care trăiește acum o viață nouă, deși are alte preocupări în epoca noastră de dezvoltare rapidă a științei și

tehnicii, nu uită de cele ce i s-au întipărit în inimă și în suflet de la moși și strămoși. Cred că are mare dreptate Petru Cărare cînd spune:

*Eu n-am ucis țaranul din mine
Și, dacă-n vîrtejuri de timp nou
A fost să schimb eu plugul
pe stilou,
Tot asudînd îmi capăt drept
la pîine.*

De altfel, problema legăturii indestructibile dintre generații, adaptabilitatea la noile condiții de viață i-a preocupat pe mulți oameni de cultură și, în special, pe scriitori. T. Arghezi, de exemplu, reda cu deosebită emoție gîndul:

*Ca să schimbăm, acum,
întîia oară
Sapa-n condei și brazda-n
călimară
Bătrînii-au adunat, printre
plăvani,
Sudoarea muncii sutelor de ani.*

Această experiență a vieții generațiile mai în vîrstă au adunat-o pentru a ușura calea celor tineri spre cuceririle științei, progresul tehnic, spre atingerea idealurilor supreme de păstrare și dezvoltare a tradițiilor seculare, pentru a ridica neamul nostru strămoșesc la un nou nivel de știință, cultură, așezîndu-l alături, în rînd cu toate popoarele civilizate ale lumii.

În această convorbire cu dumneavoastră, doresc să mă adresez cu aceleași cuvinte, moștenite de noi de la strămoși:

– Oameni buni! Hai să explicăm, să lămurim pe înțelesul tuturor unele probleme și să ajungem la o bună înțelegere și în privința chestiunilor ce privesc limba noastră, ca să nu mai menținem tensiunile, neliniștea: nici a noastră, nici a celorlalți concetățeni, mai ales a celor conduși de avînt tineresc.

1.1. Zicînd acestea, cu învoirea dumneavoastră, mă voi strădui să-mi expun părerea asupra următoarelor teme, ce vor fi continuate mai în detaliu de oratorii care vor urma la cuvînt:

a) **Limba vorbită a graiurilor și limba literară;**

b) **Româna literară – sinteză a specificului lingvistic romanic est-european;**

c) Mihai Eminescu despre sursele de formare a românei literare;

d) Integrarea noastră în spiritualitatea europeană și mondială.

A. LIMBA VORBITĂ A GRAIURILOR ȘI LIMBA LITERARĂ

2. Din multitudinea de probleme ce privesc limba ca fenomen social, ca principal mijloc de comunicare a gândurilor și sentimentelor umane, m-am hotărât să expun aici pe scurt relațiile dintre vorbirea vie – graiurile, limba de conversație, pe de o parte, și limba literară, limba exemplară – cum o numesc unii, pe de alta.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit vorbirea vie este prezența nemijlocită a doi, trei (în orice caz nu prea mulți) vorbitori, posibilitatea de a indica în mod nemijlocit un obiect concret despre care se discută, uneori chiar arătându-l cu degetul (*iată-l, iaca, vezi!*). În asemenea condiții se cere o precizie mai mică în exprimare, fără prea mulți termeni științifici sau tehnici de specialitate, se recurge frecvent la folosirea pronomelor demonstrative (*acesta, acela*, chiar și la formele lor dialectale *aista, asta, aiasta, ăla*) etc. Caracterul de dialog exclude utilizarea propozițiilor mai lungi și complicate. Se admit și unele repetări. Ca mijloace suplimentare de expresie apar *mimica, gesturile, intonația*. Nu mai menționăm faptul că în vorbirea vie mai apar câteodată greșeli care pot trece uneori și neobservate, cuvinte străine nelalocul lor sau alte abateri de la normele literare. Cele mai frecvente sînt rostirile populare ca: *țișior, chișior* sau scurtat: *cior – ți-ai spalat ciorili* (rostirea literară cere forma *picior*). Nu sînt recunoscute literare nici formele morfologice dialectale ca *să șie, să știbă* (literar – *să fie, să știe*), precum și construcțiile sintactice de tipul ce *tu faci?* (literar – ce *faci tu?*). Abundente sînt și abaterile de la normele lexicale. Cînd auzim vorbindu-se, chipurile, în moldovenește: *acolo*

palucesc butîlșili, el îi zaslujenii, l-o lișit, altă astanovkă și multe altele de același fel, mai putem noi spune că e vorba de limba noastră? Nu! Acestea sînt cuvinte și forme luate din diverse limbi. Nu e vorba aici nici de limba noastră, nici de cea rusă, ci de un ghiveci lingvistic. Asemenea vorbire macaronică circula pe vremea ocupației austriece și în Bucovina, cînd amestecul lingvistic includea germana. „*Ein popă ging odată mit o iapă zum căpăstru. Aber de ia un zeit încoace iapa wollte nicht să meargă. Haide, iapă, sagte popa, aber iapa în veci se culcă.*” Lucrurile acestea întotdeauna se luau în rîs. Astfel în comediile lui V. Alecsandri cucoana Chirița vorbea cu francezul Charles despre *fleurs de coucou* (flori de cuc) și de *tambour d'instruction* (dobă de carte). Rușii au avut și ei chirița lor. În 1840-1844 scriitorul Ivan Petrovici Meatlev a publicat poemul *Сенсации и замечания госпожи Курдюковой за границей*, дан лэтранже în care apar versuri macaronice ca *Je ne dis pas la каша / Манная avec de пенки; / Поросянок sous le хрен* etc., etc. Iar la noi, astăzi, auzim deseori curiozități lingvistice ca cele citate, rostite chiar în serios în convorbirile obișnuite nu numai dintre oameni puțin instruiți.

Mergînd pe această cale, se poate ajunge în genere la o asimilare deplină, cînd vorbirea corectă va fi înlocuită cu totul prin mijloace lexicogramaticale ce aparțin altor limbi.

Se observă totuși în ultima vreme o anumită tendință – ce-i drept, foarte timidă – de a corecta într-o oarecare măsură situația. Am surprins astfel convorbiri dintre diferite persoane, mai ales tinere, de felul: „*Asta-i după potrebnosti. – Da pe moldovenește? – După necesitate. – Și voobșce așa-i. – Da moldovenește? – În general!*”. Trebuie deci să fim mereu atenți la felul cum vorbim, să ne controlăm mijloacele de exprimare.

Acum despre limba literară. Ea a luat naștere, mai întii de toate, în formă scrisă, de aceea cere mai multă atenție și precizie în alegerea cuvintelor, o construire mai adecvată

și îngrijită a propozițiilor, o diferențiere mai vădită din punct de vedere stilistic. În vorbirea literară se utilizează frecvent cuvintele cu sens abstract (*aspect, ipoteză, respectiv* etc.), termenii științifici și tehnici (*micron, proton*). Se impune aici folosirea corectă și obligatorie a articolului posesiv (*al, a, ai, ale*) și a altor particularități gramaticale normative.

Oamenii de înaltă cultură, scriitorii în special, au sesizat foarte bine această diferențiere. Se întreba odată poetul clasic rus A. Pușkin: „Poate oare limba scrisă să se asemene întru totul cu limba vorbită?”. Și răspundea: „Nu, tot așa după cum limba vorbită nu se poate asemăna întru totul cu cea scrisă... Limba scrisă se îmbogățește în fiecare clipă cu expresii născute în vorbire, dar nu trebuie să renunțe la cele dobândite în decursul secolelor. **A scrie numai cu mijloacele limbii vorbite înseamnă a nu ști limba**” – încheia poetul rus.

Sînt importante și instructive și păreri ale altor maeștri ai cuvîntului. Scriitorul italian Edmondo de Amicis (1846-1908) considera că „diferența dintre limba vorbită și cea scrisă ne reamintește deosebirea dintre fugă și un mers liniștit” (autorul avea în vedere, probabil, mai ales timpul rapid de vorbire al italienilor). Englezul B. Shaw (1856-1950) preciza: „Sînt cincizeci de feluri de a spune *da* și cinci sute de a spune *nu*, dar numai un singur mod de a scrie aceasta”.

Limba literară, mai ales cea scrisă, adresîndu-se unui public larg, poartă un caracter monologic sub forma unei stilizări a modului oral de comunicare. Are loc ceea ce se numește proces de sublimare, perfecționare, înălțare la cel mai înalt grad de desăvîrșire a vorbirii vii, populare.

Limba literară este un idiom cu caracter universal, funcționînd în toate sferile de activitate umană a entităților etnice respective. Limba literară are un caracter supradialectal, ea e superioară dialectelor, graiurilor, vorbirii populare vii, mijloacelor expresive de conversație obișnuită, degajată, nestingherită.

B. ROMÂNĂ LITERARĂ – SINEZĂ A SPECIFICULUI LINGVISTIC ROMANIC EST-EUROPEAN

3. E de subliniat în mod special că la procesul de formare și stabilizare a limbii române literare moderne, unice pentru **toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, maramureșeni etc.)**, au participat reprezentanții tuturor provinciilor istorice românești, după cum constata și academicianul rus V. F. Șişmariov.

Adevărații ctitori ai acestei forme sublimate a romanității lingvistice orientale – limba română literară – au fost: muntenii Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, moldovenii Gh. Asachi, C. Negruzzi, ardelenii G. Bariț, A. Mureșanu ș.a. Toți aceștia înțelegeau că în procesul de formare a unei limbi literare (ca cele ce se stabiliseră deja în Spania, Franța, Italia, precum și în Portugalia) nu se pot limita (în noile condiții de dezvoltare socială și economică a secolului al XIX-lea) doar la mijloacele expresive ale vorbirii populare din cutare sau cutare ținut românesc, ci erau necesare resurse de îmbogățire din toate ținuturile și din alte limbi, în special din latină – ca bază de formare a tuturor limbilor romanice literare moderne, de asemenea, din aceste limbi romanice actuale.

Ion Heliade-Rădulescu scria: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră (latina) moștenire și de la surorile noastre (limbile romanice apusene) partea ce ni se cuvine”. Aplicînd în practică acest principiu, el a căutat să pună în circulație o serie întregă de cuvinte, considerate atunci ca neologisme (*deputat, instanță, procuror, tribunal, reciproc* etc.). În același timp Heliade-Rădulescu cerea „să lucrăm limba”, ceea ce însemna că aceste

cuvinte, luate din alte limbi, trebuiau adaptate „după genul și natura limbii noastre”. Deci, nu se cade a spune, de exemplu, ca în grecește, *patriotismos*, *cliros* etc., ci *patriotism*, *cler*. El se pronunța categoric împotriva traducerilor lingvistice artificiale (calculurilor) de tipul: *cuvîntelnic* (în loc de *dicționar*), *neîmpărțit* (*atom*), *asupragrăit* (*predicat*), *aniadzănoapte* (*nord*) ș.a. Ca să anihileze deosebirile regionale „în pronunție, în materie, în formă și în fraze” (adică ceea ce astăzi numim dialectisme – *N. C.*) în 1828, la Sibiu, Heliade-Rădulescu a publicat o gramatică pe baza tuturor celorlalte lucrări similare cunoscute de el (S. Micu și Gh. Șincai, Ienăchiță Văcărescu, I. Molnar ș.a.).

Heliade a purtat o vie corespondență cu ardeleanul G. Bariț și moldoveanul C. Negruzzi, apărînd ca un veritabil animator cultural, dînd dovadă de multă înțelepciune în procesul de creare a unei limbi literare unice pentru românii de pretutindeni pe baza subdialectelor dacoromânei. Heliade-Rădulescu socotea că „singurul mijloc ca să ne unim la scris și să ne facem o limbă generală literară este să urmăm limbii cei bisericești și pe tipii ei să facă cineva și limba filozofului, matematicului, politicului”. Aceasta însemna că pe baza limbii folosite în textele vechi, scrise în corespundere cu limba vorbită, recurgîndu-se – în vederea creării terminologiei filozofice, științifice și social-politice – la mijloacele de limbă din latină și din limbile romanice occidentale, să se completeze golurile din sistemul lexical și gramatical al limbii române literare.

Contactele dintre cei trei oameni de cultură din cele trei provincii se realizau și prin publicarea de articole, schițe literare, traduceri în revistele și ziarele timpului. Astfel, în revista de sub direcția lui Heliade „Curier de ambe sexe”, C. Negruzzi și-a publicat schița **Cum am învă-**

țat românește (nu moldovenește!, deși Negruzzi era moldovean!), recunoscînd că el a învățat limba maternă de la ardeleanul P. Maior. Tot în revista lui Heliade-Rădulescu moldoveanul C. Negruzzi a publicat traducerea în limba română a povestirii **Cîrjaliul** și cea a poemului **Șalul negru** – ambele de A. Pușkin. În aceeași revistă C. Negruzzi a publicat nuvela istorică **Alexandru Lăpușneanul** și poemul **Aprodul Purice**, iar V. Alecsandri a apărut cu o serie de poezii populare din Moldova. În tipografia lui Heliade-Rădulescu a fost publicată în românește traducerea lui Al. Donici a poemului **Țiganii** de A. Pușkin. Ardeleanul G. Bariț a tipărit și el mai multe articole în ziarele lui Heliade-Rădulescu.

C. Negruzzi vorbea cu admirație despre această activitate de pînă la 1848 a lui I. Heliade-Rădulescu, numindu-l „vindecător” al limbii române. E de subliniat că o caracterizare similară prezenta mai tîrziu și M. Eminescu în ziarul *Timpul* (21 noiembrie 1881). „El (Heliade) scria cum vorbește, viul grai a fost dascălul său de stil. Prin el limba s-a dezbărat de formele convenționale de scriere din evul mediu și ale cărților eclesiastice, a devenit *unealta sigură pentru mînuirea oricărei idei moderne* (sublinierea mea – *N. C.*). Din acest punct de vedere Heliade-Rădulescu a fost cel dintîi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuițăm astăzi. Chipul propus de el în 1828 pentru încetățenirea termenilor tehnici, a termenilor noi pentru idei nouă se urmează și se recomandă și astăzi ca cel mai potrivit” – încheia Eminescu. Meritul mare al lui I. Heliade-Rădulescu constă în faptul că el s-a străduit să absoarbă din cultura europeană marile valori spirituale ale umanității, adaptîndu-le la necesitățile timpului și îmbrăcîndu-le într-o haină lingvistică aleasă – româna literară.

C. MIHAI EMINESCU DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMÂNELI LITERARE

4. Trei izvoare principale considera M. Eminescu că trebuie puse la baza formării și a dezvoltării limbii române literare:

a) Vorbirea vie, limba vorbită pe întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, ardeleni, olteni, basarabeni, bucovineni etc.);

b) Tradiția lingvistică și literară, cuprinsă în cărțile noastre vechi (literatura religioasă și cea populară, operele cronicarilor);

c) Mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiți scriitori clasici.

4.1. Relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor, pe de o parte, și limba literară (sub forma ei scrisă, mai ales), pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general și particular, căci fundamentalul și principalul încorporează diversitatea. „Aceste dialecte – scria poetul – stau în același raport cu limba scrisă, ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite de ele.” Este ceea ce numim astăzi (E. Coșeriu ș.a.) proces de abstractizare succesivă: întâi actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare), apoi eliminarea individualului și generalizarea socialului (a doua etapă de abstractizare).

În epoca modernă a limbii literare aspectul ei scris (dar și cel literar oral) se deosebește în plan sincron de varianta populară (și de cele regionale) printr-o aplicare mai strictă și mai consecventă a sistemului de norme academice, fixate în dicționare și în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuițare a mijloacelor expresive ce conferă limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective și incorecte.

4.2. S-a spus, pe drept cuvânt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărțile înaintașilor săi, medita asupra fiecărui cuvânt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvântul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: „În hîrtoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective”. În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare și în **Luceafărul**:

*Iar apa, unde a fost căzut
În cercuri se rotește.*

El scotea în evidență importanța cărților vechi, avînd în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni și munteni.

4.3. În diverse articole eminesciene aflăm aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni. Astfel el sublinia că Varlaam „a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă”, că Negruzzi este „cel mai bun prozaist”, iar Alecsandri – „cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele” și deșteaptă „dorul țării străbune”.

În același timp Eminescu avea cuvinte de laudă pentru scriitorii munteni și ardeleni: „Eliad zidea din visuri și din basme seculare / Delta biblicelor sînte, profețiilor amare”, „Bolliac cînta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă”, „L-ale țării flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă”, „Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită ...Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet”.

4.4. Cele trei surse de constituire și dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod rațional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecționare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conștient

și efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge dacă se recurge cu preponderență la caracteristicile fonetice și la structurile gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel și chip), ne arată practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924-1940, când apăreau mostre de tipul: *șinșiancă, slăbășiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli* sau calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzime* (din rus. „materie primă”), „*unirea soartei istorișe, așa cum și cu unirea lind'ii și alcătuinții naționale*” sau împrumuturi inutile denaturate de tipul: *zădășili, crujoașili, iaceșili, krasnii ugolok, komnatî ș. a.*

Altă extremă se încercase anterior în unele lucrări lingvistice și literare ale latiniștilor și italieniștilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în **Muza de la Burdujeni**.

Calea dreaptă, care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat și consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost realizată de adepții curentului tradiționalist (I. Heliade-Rădulescu [primul președinte al Academiei Române], C. Negruzzi, G. Bariț, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu), apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, I.L. Caragiale, G. Coșbuc, Al. Vlahuță ș.a.

Toată lumea înțelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spațială și structurală de rang superior, avînd o răspîndire teritorială și socială generală și structură riguros normată, ce asigură în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gândurilor și sentimentelor vorbitorilor unui popor. Limba literară reprezintă tot ce conține mai de preț vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al poporului dat. Ea constituie un disistem, care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare,

francezilor le-a trebuit nu mai puțin de opt secole: a fost nevoie să apară scriitorii clasici, considerați drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze. Rușii au avut nevoie nu mai puțin de cinci veacuri ca să ajungă la nivelul lui A. Pușkin, F. Dostoievski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și pînă la apariția clasicilor literaturii române au trecut de asemenea nu mai puțin de patru sau cinci secole. Pînă în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbii pe întregul masiv romanic nord-dunărean. După această dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat spontan, fără a se cizela, a se perfecționa și fără a beneficia eficient de îmbogățirea resurselor expresive din perioada clasicismului lingvistic și literar român. Despre condițiile deosebit de vitrege în care s-a aflat graiul basarabean vorbea clar academicianul rus V. F. Șişmariov, specificînd lipsa limbii naționale în învățămînt, administrație, știință, cultură, biserică. În timpul rusificării țariste n-au putut exista scriitorii basarabeni, care ar putea fi considerați clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. Cu referire la perioada sovietică V. F. Șişmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația băștinașă din R.S.S.M. se află în strînsă legătură cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare.

În această epocă însă, scriitorii își realizau creația literară în concordanță doar cu ideologia dominantă, care promova existența în R.A.S.S.M. (iar apoi și în R.S.S.M.) a unei noi limbi romanice – „limba moldovenească”, deosebită de cea română. Deosebită în sensul că ea era cobo-

rîta la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiția lingvistică și literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale și calchieri după model rusesc, neologismele necesare fiind considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba, la scriitorii din R.S.S.M., de o corespundere între trăire și limbaj, ci de o competitivitate a semnificației poetice cu o anumită concepție social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. În felul acesta se creau mostre de exprimare primitivă, proletcultistă, caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că și eu personal, ca și mulți dintre cei prezenți aici, am vorbit și am scris nu o dată (fiind constrînși de împrejurările cunoscute) despre „limba moldovenească”. Susțin și în prezent că noi, moldovenii, – și din Basarabia, și din Moldova istorică – am vorbit și vorbim moldovenește, cîntăm cîntece moldovenești, spunem povești moldovenești. Sînt creațiile seculare ale poporului nostru. Am auzit și am însușit încă din copilărie graiul moldovenesc de la mama, de la apropiații noștri, de la consăteni. Îl vorbim cu toții și astăzi în împrejurările și situațiile potrivite.

Cît privește limba literară, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, limba oficială din documentele noastre social-politice și administrative, ea trebuie numită limbă română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni, cei din Banatul sîrbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.). E cazul să-l cităm aici pe scriitorul nostru I.C. Ciobanu (*Moldova literară*, 18 iunie 1995): „Doamne ferește dacă această limbă (=literară) s-ar fi

născut prin uzurpare și s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntească, oltenească, ardelenască, bănățeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română” e unificatoare. Ea nu înalță, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiții egale! Și taie o dată pentru totdeauna apa de la moara rătăciților!”.

De altfel, istoria și situația modernă ne oferă multe exemple concrete cînd în diverse state este în circulație aceeași limbă literară, deși statele sînt independente și suverane.

D. INTEGRAREA NOASTRĂ ÎN SPIRITUALITATEA EUROPEANĂ ȘI MONDIALĂ

Se impune a înțelege cu toții, o dată pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat și, de fapt, nu puteau da nicicînd rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat naștere la discuții infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artistice. **Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română.** Acest lucru nu afectează în nici un fel nici ambițiile, nici orgoliul cuiva, cu atît mai mult, independența și suveranitatea statală a Republicii Moldova. Recunoașterea unei limbi literare unice în estul romanic creează posibilitatea reală de a restitui și a folosi întreaga moștenire creatoare clasică (literatură, artă, tradiții cultural-istorice), excluzînd practica din trecutul nu prea îndepărtat cînd

scriitorii și valorile artistice, culturale și istorice comune se divizau după criteriul teritorial și politic.

În afară de aceasta, se poate realiza mai eficient pătrunderea mai lesne și în contextul economic și cultural general-european, în care cultura și limba română nu sînt în nici un fel puse la îndoială. Dimpotrivă. Oamenii de știință (lingviști, literați, istorici, filozofi, reprezentanți ai disciplinelor biologice și ai științelor exacte) caută să stabilească legături tot mai strînse între Vestul și Estul romanic european. Un singur exemplu în această privință. Cunoscînd și admițînd concepțiile lui B.P. Hasdeu, S. Pușcariu, N. Iorga ș.a. despre latinitatea limbii române, asemănările și deosebirile ei structurale față de limbile romanice apusene, lingvistul (romanist și românist) suedez Alf Lombard în monumentală sa lucrare, consacrată verbului român (2 volume, 1223 pag.), publicată în 1955 în limba franceză în orașul Lund din Suedia, sublinia că studiul istoric și comparativ al limbilor romanice în general și al fiecărei limbi romanice în parte, fără a ține cont de ambele Românii (cea de vest și cea de est), trebuie considerat nu numai incomplet, ci chiar și zadarnic. În legătură cu aceasta savantul suedez recurgea la o comparație plastică. E ca și cum, lucrînd la o masă cu patru picioare, tîmplarul s-ar mulțumi s-o lase doar cu trei. În aceeași situație s-ar afla un romanist care în studiul său istoric-comparativ, studiind limbile romanice, alături de cele trei limbi principale surori (franceza, spaniola, italiana), n-ar vorbi și de a patra – „limba română, care, în opinia romanistului german W. Meyer-Lübke, „arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privințe mai curate decît celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic”.

Nu mai vorbim de atenția ce i se

acordă Republicii Moldova în prezent în plan internațional, cînd – prima dintre țările C.S.I. – a fost primită în Consiliul Europei, organism în care **reprezentanților țării noastre li se fac traduceri nu în pretinsa limbă moldovenească, ci în limba română, pentru că integrarea în structurile europene necesită mijloace adecvate de limbă care să redea această opțiune strategică fundamentală**, iar știința lingvistică urmărește crearea condițiilor optime pentru realizarea acestui obiectiv.

Cred că în condițiile actuale se impune, poate mai mult decît oricînd, concilierea părților antagoniste ale cercurilor politice din republica noastră în problema denumirii limbii. Vehicularea ideii despre un eventual referendum în această privință este absurdă, deoarece ar însemna ca o problemă strict științifică să fie soluționată de oameni care se orientează poate mai puțin în asemenea domenii teoretice și istorice complicate. Să ne închipuim pentru moment că s-ar declara un „sfat cu poporul” în privința sistemului heliocentric și cel geocentric ale universului. Cum credeți, mulți dintre oamenii simpli s-ar decide să-l voteze pe Mikolaj Kopernik? Cred că nu, deoarece în concepția populară pînă astăzi soarele merge pe cer de la răsărit spre apus într-un rădvan tras de cai albi.

Și mai este ceva. La referendum sînt chemați să se pronunțe toți, toată populația. **Ca să determinăm numirea limbii populației majoritare, trebuie să apelăm la alogeni? Nu e curios?**

5. Închind, consider că **atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu știrbește cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănui**. Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: „Măsurariul civilizației unui popor astăzi este o

limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – sentimente”. În realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidență rolul decisiv al limbii române literare ca factor de cultură, de dezvoltare a terminologiei științifice și tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmăm în această privință pe predecesorii noștri în utilizarea experienței de perfecționare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman și conștiința națională ale vorbitorilor, deoarece la formarea și dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii și oamenii de cultură munteni și ardeleni – au contribuit în mod substanțial, cum am arătat mai sus, și cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B.P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ș.a.). Afară de aceasta rămâne în vigoare forma vie a graiurilor moldovenești, dar fără acele denaturări care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade.

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să milităm și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum că în estul Europei nu există decât o singură limbă romanică.

La sfârșitul acestei comunicări aș dori să amintesc un fapt din trecutul istoric îndepărtat. A fost întrebare odată Alexandru Macedon cum de a supus el toată lumea cunoscută pe acele timpuri, nimeni pînă atunci nereușind să facă acest lucru. Împăratul a răspuns: „Avut-am patru ajutoare cu mine: unul – cuvîntul dulce; altul – mîna întinsă prietenește; altul – judecata dreaptă; altul – iertarea celor greșiți. Cu aceste ajutoare am supus toată lumea”.

Noi astăzi nu vrem să cucerim lumea, dar ca să ne înțelegem – noi înde noi – sîntem în stare? Să cugetăm cu toată înțelepciunea. Dacă toți, cum declarăm în ultimul timp, recunoaștem unitatea limbii, trebuie să mărturisim și unitatea denumirii ei, cum apare ea în toate statele unde are circulație această limbă (România, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Serbia, Bulgaria, S.U.A. etc.). Este o denumire absolut justificată științific, pe care a acceptat-o o lume întreagă, denumire precisă, corectă, durabilă – limba română.

Reformularea convenită a Articolului 13 din Constituție va servi drept cheazășie pentru însușirea unei limbi literare (scrise și orale) în formele cerute de normele respective cu toată terminologia științifică, tehnică, culturală, adecvată exigențelor contemporaneității.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 10-19.
Comunicare prezentată
la Conferința științifică
„Limba română este numele
corect al limbii noastre”,
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Rajmund PIOTROWSKI

O LIMBĂ CU DOUĂ DENUMIRI?

După părerea mea, discuția legată de formularea Articolului 13 din Constituția Republicii Moldova cu privire la denumirea corectă a limbii folosite în Moldova are trei aspecte:

- 1) aspectul științific, mai exact, istorico-lingvistic;
- 2) aspectul politico-cultural;
- 3) aspectul economico-pragmatic.

În ceea ce privește primul aspect, noi, lingviști, sîntem cu toții de acord că limbajul, vorbirea fiecărui popor se prezintă minimum sub două forme: *primo*, cea a limbii vorbite, nereglementate, dialectale, și, *secundo*, cea a limbii literare, care e forma unei norme superioare a acestei limbi comune.

Norma aceasta se numește limbă standard, ea servește drept limbă de stat și de cultură, propagată prin intermediul școlilor, prin manuale, publicații, presă etc.

Domnii academicieni Nicolae Corlăteanu și Silviu Berejan au demonstrat în mod convingător că fenomenul lingvistic pe care îl marcăm prin glotonimul (expresia) „limba moldovenească” sau, mai exact, „graiul moldovenesc” este forma vorbită a idiomului romanic de pe teritoriul Republicii Moldova.

A doua formă a acestui idiom este limba standard, care e identică – în ceea ce privește gramatica, vocabularul, alfabetul și ortografia – cu limba standard de la vest de Prut, adică limba română.

Din aceste motive nu putem confunda tipul de vorbire ierarhic subordonat – graiul moldovenesc – cu limba română literară ca tip de vorbire supraordonat, nu putem utiliza deci două sintagme – *limba moldovenească* și *limba română* – pentru marcarea unei singure noțiuni: una – *limba română* – pentru România și alta – *limba moldovenească* – pentru Republica Moldova.

Abordînd termenul *limba moldovenească*, ne-am îngăduit să facem o paranteză, care nu se leagă propriu-zis de tema noastră. După cum știți, în

Transnistria și în Ucraina învecinată limbajul moldovenesc se transformă, pas cu pas, într-un jargon mixt slavo-romanice cu utilizarea curentă a unor fraze de tipul: „M-am prostudiat și cășleiesc, c-o fost morozu mari”. Poate cîndva, în viitor, în cazul în care va apare un scriitor de talia lui A. Pușkin sau W. Shakespeare, ce va putea ridica acest grai mixt la nivel de limbă literară standard, vom putea introduce glotonimul „limba moldovenească” pentru o nouă limbă literară slavo-romanice standard. Bineînțeles că astăzi aceasta este o ipoteză fantastică.

Așa se prezintă pe scurt esența aspectului istorico-lingvistic al discuției noastre.

Să trecem acum la aspectul politico-cultural al problemei. Situația cu două denumiri pentru cele două manifestări ale limbii naționale – cea vorbită și cea de stat – este tipică pentru întreaga lume romanice. De exemplu, cetățeanul italian din Roma la întrebarea ce limbă vorbește va răspunde că el „parla romano, no italiano”, cel din Napoli va răspunde „io parlo napoletano, no italiano”. Dar dacă îl întrebați ce limbă învață fiul său la școală sau care este limba oficială a statului, italianul va răspunde că, desigur, nu este nici romana, nici napoletana, ci limba italiană.

Aceeași situație e caracteristică pentru Spania și pentru America Latină. Cetățeanul spaniol din Castilla (centrul Spaniei) va spune că el „habla castellano, no español”, cel din provincia Aragon – că vorbește aragoneza, cel din Bolivia – că vorbește boliviana. Totodată, fiecare cetățean latino-american, ca și cel din Spania, știe că limba standard (de stat și de școală) este pentru el limba spaniolă. Acest fapt nu afectează suveranitatea Boliviei, Argentinei sau a Mexicului și în nici un caz nu jighește mîndria națională a bolivianului sau a mexicanului.

Mai mult decît atît, unitatea limbii standard cimentează unitatea culturii și a literaturii ibero-romanice, tot așa cum limba română standard cimentează literatura dacoromână, începînd cu Coresi sau Miron Costin și pînă la Sadoveanu sau Panait Istrati.

Trecînd la cel de-al treilea aspect al problemei noastre, am vrea să subliniem că utilizarea glotonimului *limba moldovenească* creează o confuzie periculoasă în relațiile cu statele din Apus, ba chiar creează niște bariere economice. Iată o pildă: în luna mai am

efectuat o vizită în Statele Unite, unde am dus cu reprezentanții firmei IBM – cea mai mare companie producătoare de computere – tratative financiare cu privire la alcătuirea programelor pentru traducerea computerizată din limbile europene.

Printre altele, a venit vorba despre programele pentru limba română. Am spus că în România nu există nici un colectiv care ar fi capabil de a compune programe corespunzătoare. Unicul colectiv care e competent în problemele traducerii mecanizate din română în limba engleză și invers este grupul de cibernetică de la Universitatea Tehnică din Chișinău sub conducerea dlui profesor Anatol Popescu și a dnei conferențiere Vera Goncarenco. Și atunci, pe neașteptate, unul dintre interlocutori a replicat: „Dar eu am auzit că la Chișinău, în Republica Moldova, se utilizează nu limba română, ci limba moldovenească”.

Nu știu dacă am reușit să-i conving pe interlocutorii mei, deși le-am explicat că *limba română și limba moldovenească* sînt denumiri ale aceleiași limbi. Americanul continua să persevereze spunînd că, în conformitate cu Constituția statului, limba oficială în Moldova este cea moldovenească și ei nu sînt siguri că algoritmul pentru traducerea computerizată a textelor moldovenești va prezenta interes pentru firma IBM. Vedeți ce consecințe neașteptate provoacă un termen neadecvat?

Aș mai adăuga la cele spuse că termenul „limba moldovenească” are o istorie mai veche pe teritoriul Basarabiei. Acest termen a fost un instrument al politicii imperiale țariste, iar apoi al politicii imperiale staliniste-bolșevice. Menirea acestui instrument era de a izola Basarabia, iar mai tîrziu – Republica Moldova de arealul românesc. Indiferent de caracterul „argumentelor” lingvistice invocate, false sau neîntemeiate, scopul era limpede. Oamenii de știință au conștientizat întotdeauna acest adevăr, reliefat cu pregnanță în special după evenimentele din '89-'90. **Personal, eu nu pot nicicum înțelege atitudinea acelor locuitori și purtători ai limbii care insistă cu îndărătnicie asupra folosirii glotonimului „limba moldovenească”.**

E important să avem în vedere, așa cum am menționat mai sus, că unitatea limbii literare standard implică

și unitatea procesului cultural și literar al statelor care au aceeași cultură.

În cazul nostru, limba română are rolul de integrare și cimentare a întregii culturi românești ori, dacă vreiți, dacoromâne, începînd de la Coresi sau de la Miron Costin și continuînd cu scriitorii clasici din cele trei Principate, apoi cu scriitorii contemporani din România și Republica Moldova.

Din acest considerent cred că problema denumirii limbii trebuie scoasă de pe ordinea de zi. Există alte probleme mult mai complicate, de ordin social și economic, a căror soluționare va solicita eforturi mult mai mari. **În cazul problemei limbii lucrurile sînt limpezi: limba literară, scrisă, oficială este una – limba română.**

Unii întrebă de ce continuă aceste discuții interminabile despre denumirea limbii. Răspund: mulți dintre cetățenii Moldovei – eu am lucrat aici și cunosc situația – mai judecă după calapoadele propagandei staliniste, cînd se făcea tot posibilul pentru a-i contrapune pe moldoveni și români. Îmi amintesc de anii '50, după moartea lui Stalin, cînd **se vehicula ideea că cel mai temut dușman ai poporului moldovenesc și al R.S.S.M. este România**, deși această țară atunci făcea deja parte din blocul comunist. **Din păcate, această mentalitate cultivată premeditat decenii în șir este încă vie și continuă să influențeze negativ societatea.**

Consider că această conferință va ajuta multora să înțeleagă adevărul despre limba și istoria locuitorilor republicii, va determina deplasarea accentului de la denumire la cultivarea limbii române. Or, **realitatea cea mai tristă e că foarte multă lume, chiar și din rîndul intelectualilor, nu poate întocmi corect un document. Într-o stare catastrofală se află terminologia națională. În această direcție sînt necesare eforturi imense.**

Introducerea în Constituția Republicii Moldova a modificărilor de rigoare privind denumirea corectă a limbii de stat ar înlesni funcționarea nestingherită a acesteia.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 25-28.
Comunicare prezentată
la Conferința științifică „Limba română
este numele corect al limbii noastre”.
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Stanislav SEMCINSKI

**CU PRIVIRE
LA NECESITATEA
DE A REVENI
LA DENUMIREA
TRADIȚIONALĂ
A LIMBII
MOLDOVENILOR**

Remarcabilul lingvist contemporan, originar din Moldova, Eugen Coșeriu menționa într-o lucrare publicată în 1958: „Orice obiect (cîine, cal, sabie) poate fi conceput uneori drept „obiect istoric”, manifestîndu-se ca nume propriu. În ceea ce privește limbile, acest lucru are loc întotdeauna și neapărat; nu există limbă care nu și-ar avea propria sa denumire. S-ar putea obiecta că limbile sînt numite cu numele popoarelor; dar aceasta nu este o regulă, istoricește nu popoarele sînt cele care determină denumirea limbilor, ci dimpotrivă”¹.

Acest gînd a fost expus cu altă ocazie, dar este în raport direct cu problema pusă în discuție aici, pentru că denumirea limbii nu întotdeauna provine de la numele poporului care utilizează această limbă. Pot fi aduse numeroase exemple de acest fel. Cei interesați pot consulta ediția enciclopedică publicată de către cunoscutul etnograf I.V. Bromlei, în care se spune că „se întîlnesc foarte multe cazuri cînd mai multe popoare vorbesc una și aceeași limbă”².

Pentru toți este cunoscut faptul că în limba engleză, sau în variantele ei locale, vorbesc englezii, americanii din S.U.A., anglo-canadienii, anglo-australienii, anglo-neozeelandezii, anglo-afri-

canii, mai multe popoare ale țărilor din Bazinul Caraibelor și alte cîteva etnii. Limba spaniolă se vorbește nu numai în Spania, ci și într-o bună parte a țărilor din America Latină, limba portugheză este vorbită nu numai de către portughezi, ci și de către poporul brazilian, precum și de un șir de popoare africane, tot așa cum limba germană este limbă oficială în Germania, Republica Austria, Confederația Elvețiană, Marele Ducat de Luxemburg, chiar și în Regatul Belgiei. Pot fi aduse aici și exemple inverse mai puțin cunoscute, cum ar fi poporul mordvin din Federația Rusă, care vorbește limbile erza și mokşa, poporul denumit abung din Indonezia, care vorbește limba lampung, poporul baghirmi din Ciad, care vorbește limba tar-barma, poporul ovambo din Namibia și Angola, care vorbește limba donga, poporul moshi, care locuiește în trei țări ale Africii și vorbește limba more (moore), tamangii din Nepal, care vorbesc limba murmi, etc., etc. Deci nu sînt rare cazurile cînd denumirea țării sau a poporului nu coincide cu denumirea limbii.

Rămîne totuși întrebarea: cum trebuie să fie denumită limba de stat (oficială) a Republicii Moldova?

Nu este pentru nimeni un secret faptul că, din punct de vedere structural, limba literară a populației majoritare din Moldova nu se deosebește prin nimic de limba română. Pînă nu demult deosebirea consta în utilizarea unor grafii diferite – latină în România și rusă în Moldova. Această deosebire actualmente nu mai există. Cu toate acestea, în virtutea inerției, se menține denumirea „limba moldovenească”, care este consfințită prin Art. 13 din Constituția Republicii Moldova.

Există oare argumente științifice pentru o astfel de denumire a limbii de stat din Moldova?

După părerea noastră, aseme-

nea temeieri științifice nu sînt mai multe decît pentru a denumi „austriacă” limba germană din Austria, „argentiniană” – limba spaniolă din Argentina, „australiană” – limba engleză din Australia. Dimpotrivă, există argumente științifice pentru a denumi această limbă **română**, deoarece limba întrebuițată în calitate de limbă de stat în Moldova reprezintă *de facto* una din formele de existență ale limbii române contemporane.

Din cele mai vechi timpuri identitatea limbii pe teritoriile est-romanice dunărene era limpede nu numai pentru purtătorii limbii, ci și pentru vecinii acestora. Slavii de răsărit, în particular ucrainenii, îi numeau pe timpuri cu un singur nume atît pe locuitorii Moldovei, cît și pe cei din Valahia, chiar și pe o bună parte din locuitorii Transilvaniei; toți erau pentru ei **volohi** (valahi). Domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare era pentru ucraineni Стефан воевод волошкий („Ștefan voievod al Valahiei”), iar Moldova era numită Valahia, locuitorii ei – volohoveni, adjectivul **voloskî**, **valaskî** avea semnificația „ceea ce ține de principatul Moldovei”. O asemenea întrebuițare a cuvintelor este atestată de nenumărate ori în documentele istorice³.

Despre ce ne vorbește acest fapt? El demonstrează că ucrainenii îi identificau pe moldovenii, transilvănenii și muntenii după limbă. În sprijinul acestui argument pot fi aduse cuvintele cunoscutului lingvist ucrainean O. Strijak din cartea apărută recent la Kiev: „În Ucraina de răsărit erau numiți volohi moldovenii și românii”⁴. Îmi permit să precizez că o asemenea situație exista nu numai în Ucraina de Răsărit, ci și în cea de Apus, unde, conform așa-zisului „drept voloh”, erau numeroase așezări ale originarilor din Moldova, Bucovina, Maramureș și Transilvania, așezări situate în regiunea huțulilor și în regiunea subcarpatică pe pămîn-

turile ucrainene și mai departe spre vest pe pămînturile poloneze, slovace și morave.

O asemenea identificare a fost moștenită din timpul limbii protoslave (slave comune), în care voloh (волахъ) însemna „om care vorbește o limbă latină (romanică)”. Slavii au împrumutat această denumire de la germani, care, după cum se vede, printre primii i-au numit pe latinofonii din fostul Imperiu Roman cu numele de **volcae** pe care îl purtau niște triburi de origine celtică. Însă această denumire figura și în limba greacă, în care βλαχος ca denumire a populației est-romanice exista încă în sec. al XI-lea și chiar mai înainte.

À propos, ceea ce și-a găsit reflectare în limba ucrainenilor și în cea a grecilor era cunoscut și în Europa Occidentală. Aici învățații din Evul Mediu vorbeau despre identitatea limbii moldovenilor și a locuitorilor Valahiei. A se vedea, de exemplu, mențiunea lui Nicolaus Olahus formulată în limba latină încă în 1536: „Lingua, ritu, religione eadem Moldavi utuntur, qua Transalpini; vestitu aliqua ex parte differunt” („moldovenii utilizează aceeași limbă, aceleași obiceiuri și religie ca și valahii; se deosebesc puțin între ei numai prin veșminte”)⁵.

Populația Europei de Sud-Est, constituită din descendenții purtătorilor de limbă latină, ce s-a transformat treptat în una din limbile romanice – româna, folosea adjectivul **romanus** pentru a se autoidentifica, acest cuvînt intrînd în diverse opoziții semantice. Mai întîi a existat opoziția **romanus – barbarus** (conform apartenenței de stat): **romanus** era din Imperiul Roman, ulterior din Imperiul Roman de Răsărit, în timp ce **barbarus** nu aparținea acestui Imperiu.

Apoi s-a dezvoltat opoziția conform apartenenței la religia creștină: **romanus** era creștin (comp.

român „creștin”), în timp ce **barbarus** sau **paganus** era păgîn. (Printre altele, chiar grecii au renunțat la numele lor străvechi de **elinii** în folosul cuvîntului **romei**. **Romei** însemna locuitor al Imperiului Roman de Răsărit și totodată creștin, în timp ce elinii erau păgîni.)

Concomitent la est-romanici a apărut și opoziția semantică conform limbii de comunicare: **romanus** era purtătorul limbii latine, în timp ce **barbarus** vorbea în limba „barbară” ($\beta\alpha\rho\beta\alpha\rho\varsigma$), în grecește însemna „bîlbîit”, „gîngav”; o asemenea atitudine față de purtătorii altor limbi era caracteristică și strămoșilor slavi, căci ei se considerau stăpîniii cuvîntului – **словене**, în timp ce ceilalți erau **немцы** („**немые**”, adică „muți”), ei nu cunoșteau limba slavă.

La toate acestea ar mai fi de adăugat că semnificația adjectivului **romanus** s-a complicat din cauză că limba est-romaniceilor nu era limba serviciului divin în biserică. Avea dreptate A. Mateevici cînd spunea: „Limbile slavă și greacă erau numite limbi sfînte (sacre), în timp ce limba populară era considerată o limbă simplă, românească”³.

Anume în această perioadă în limba est-romaniceilor au apărut noile cuvinte: adjectivul **romaniscus** (**românesc**, de aici **limba românească**) și adverbul **romanisce** (**românește**). Sufixele **-esc**, **-ește** au fost și rămîn a fi foarte productive pe teritoriul României Orientale, cf. adjectivele latinești **daciscus**, **thraciscus**, **frigiscus**, **huniscus**, în a căror derivare un rol definitoriu l-a jucat sufixul tracic care avea echivalente analoge în limbile germanice, baltice, slave, celtice, italice, grecești.

În afară de aceasta, est-romanicii creează încă un cuvînt pentru denumirea limbii lor – **românie** – similar cu: *greceie*, *egiptenie*, *elinie*, *jidovie*, *lătinie*, *nemție*, *sîrbie*, *slovenie*, *ungurie*, *frîncie*. Acest cuvînt este atestat la

Miron Costin: „se află scris lătinește *Traiani aeterna columna* pe **româniia** a lui Traian, vecinicul stîlpul”. Îl atestăm de asemenea la Dosoftei: „*românia* nu se potrivește cu sîrbia”. Îl aflăm și la Gh. Asachi: „fabule alese *pe românie* aduse” (1836); la A. Russo cu sensul de „limba română”, „românofonie” (*românie*).

Cuvîntul **românie** s-a păstrat pînă în a doua jumătate a secolului trecut, cînd a ieșit din uz, deoarece a coincis cu denumirea statului românesc.

Pe lîngă aceasta, est-romanicii aveau și verbul **a români** „a schimba (a transforma) în conformitate cu legile limbii române”, care, la D. Cantemir, de exemplu, apare ca sinonim absolut cu verbul **a moldoveni**; cf. cuvinte... a le *moldoveni* sau a le *români* sileaste (din prefața a doua la **Istoria ieroglică**).

Astfel, est-romanicii (volohii) întrebuițau cuvintele **românesc**, **românește** pentru a-și denumi propria limbă și propria vorbire. Iată de ce publicația lui Gh. Asachi apărută la 1 iunie 1829 se numea „Albina românească”, iar suplimentul apărut la 1 iulie 1838 – „Alăuta românească”.

În același timp, pentru a se crea o concurență reușită între teatrul românesc și cel francez, Teatrul Național din Iași era obligat ca în fiecare săptămîină, paralel cu 3 spectacole în limba franceză, să pună în scenă unul în limba română. Cărțile în Moldova erau traduse „în limba românească”; face în cazul acesta să ne mirăm că prima carte moldovenească tipărită se numea **Carte românească de învățătură** (Iași, 1643)?

Ce-i drept, există mărturii că la începutul sec. al XIX-lea unii boieri moldoveni și oameni aparținînd păturii de mijloc au început să-și numească limba „limba moldovenească”, deși țărani simpli continuau s-o numească „limba românească”. O atare întrebuițare a cuvintelor este

rezultatul modificării semantice care s-a produs în structura semantică a cuvîntului **român** > **rumân**, conceput de la o vreme, mai întîi în Valahia, ca „iobag”, „serv”. Expresia „limba moldovenească” a apărut ca urmare a tendinței ce se manifesta sporadic de a denumi limba cu numele țării sau al poporului care o vorbește.

Astfel, moldovenii numesc limba oficială a Finlandei *limba finlandeză* după denumirea țării (și nu limba *fină*), denumirea rusească *limba irlandeză* (în loc de *iră*) este formată tot de la denumirea țării; de la denumirea insulelor Aleute a provenit și denumirea *limba aleută* (în loc de *unangană*). Pe timpuri în Rusia, care nu recunoștea limba ucraineană, se vorbea despre un *grai malorus* (de la denumirea *Malalaia Rossia*). Anume așa, după cum se vede, a luat naștere și expresia „limba moldovenească”, dar ea nu poate desemna limba literară.

În primii ani după ocuparea Basarabiei în Rusia era recunoscută denumirea tradițională a limbii literare de „limbă românească”. În 1816, la Chișinău, a văzut lumina tiparului o **Carte de rugăciuni**, tipărită în „românește în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericile și preoții moldoveni”. În 1817 a fost editat în „românește” și **Ceaslovul**. Pe **Noul și Vechiul Testament**, editat în 1819 la Sankt-Petersburg, era indicat „tălmăcire românească”. În 1823 la Chișinău vede lumina tiparului cartea **О долге пресвитеров перед народом**, care „s-au tălmăcit pi limba românească de pre cea în grafie latină”! În sfîrșit, în 1827 la Sankt-Petersburg iese de sub tipar **Gramatica rusască și românească** a lui Ștefan Margela.

Mai apoi adjectivul „românească” iese din uz, fiind înlocuit prin adjectivul „moldovenească”. În cele din urmă s-a ajuns la aceea că persoanele ce nu erau la curent cu situația reală au început să creadă

că limbile română și moldovenească sînt limbi absolut diferite. Dar, din punct de vedere lingvistic, expresia „limba moldovenească” estompează identitatea limbii române literare, din Moldova, și din România. Această îmbinare de cuvinte creează impresia greșită că am avea de a face cu diferite obiecte de cercetare lingvistică a limbii literare în România și în Moldova, pe cînd e vorba de unul și același obiect.

În temeiul celor spuse consider extrem de oportună propunerea Președintelui Mircea Snegur privind revizuirea Art. 13 al Constituției Republicii Moldova și restabilirea denumirii tradiționale a limbii moldovenilor – limba română.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

¹ Косериу Э., **Синхрония, диахрония и история** // *Новое в лингвистике*, III, Москва, 1963, p. 150.

² Бромлей И.В., **Народы мира. Историко-этнографический справочник**, Москва, 1988, p. 25.

³ **Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.**, 1-2, Київ, 1977.

⁴ Стрижак О.С., **З відетнонімної (відетно форонімної) гідронімії на схід від Середнього Дніпра** // *Питання історичної ономастики України*, Київ, 1994, p. 10.

⁵ Olahus Nicolaus, **Hungaria et Atila. Caput XIII: De Moldavia**, Vindobonae, 1763.

⁶ Mateevici A., **Opere**, I, Chișinău, 1993, p. 354.

Limba Română, nr. 4 (22), 1995, p. 29-32.

Comunicare prezentată la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, Chișinău, 20-21 iulie 1995

Alexandru DÎRUL,
Ion EȚCU

CUM A FOST IMPUSĂ DENUMIREA „LIMBA MOLDOVENEASCĂ” LA EST DE PRUT?

Astăzi, când s-a ajuns cu chiu, cu vai la înțelegerea faptului că limba vorbită de băștinașii din partea stîngă a Prutului este identică, ca substanță, cu limba vorbită de băștinașii din partea dreaptă a Prutului, când mărul discordiei îl constituie doar denumirea acestei limbi aici, în Republica Moldova, e mai mult ca firească întrebarea: de ce se insistă cu atîta înverșunare asupra glotonimului „limbă moldovenească” anume aici, la est de Prut, unde băștinașii sînt în număr de circa 2,8 milioane, și nu în Moldova de cealaltă parte a Prutului, cu cele peste 8 milioane de băștinași, care după 1812 s-au aflat în condiții mult mai favorabile păstrării specificului național moldovenesc, a conștiinței de neam moldovenesc, într-un cuvînt, a moldovenismului tradițional?

Răspunsul corect îl vom găsi dacă ne vom aminti (lucru pe care, de altfel, n-ar trebui să-l uităm niciodată!) de situația social-politică ce s-a creat pe teritoriul din stînga Prutului începînd cu anul 1812, când în ținutul acesta, transformat într-o obișnuită gubernie rusească, drept limbă oficială era folosită limba rusă, aborigenilor permițîndu-li-se să folosească limba maternă ca mijloc de comunicare orală pe la bucătării și în alte locuri mai retrase. Interesat în înstrăinarea nu numai fizică, ci și spirituală a populației din stînga Pru-

tului de frații lor din dreapta Prutului, imperialismul rusesc a căutat prin toate mijloacele să inoculeze băștinașilor din est neîncredere, dispreț și dușmănie față de tot ce e românesc. În Transnistria sovietică vorbirea dialectală moldovenească a fost oficializată ca „limbă moldovenească” cu scopuri politice necamufiate. Cităm din raportul tov. Holostenko, secretar al comitetului regional moldovenesc al PC(b) al Ucrainei, la Conferința a IV-a regională din 1927: „Ведь занимаясь национальным строительством здесь, на нынешней территории Молдавской Республики, ни в коем случае нельзя забывать о тех перспективах, которые мы имеем в Бессарабии, ибо наша граница – не Днестр, а Прут. Поэтому вся наша работа в этой области должна быть построена таким образом, чтобы не замкнуться в той территории, которую мы сейчас имеем, а всегда помнить, что работа по национальному строительству в будущем будет проходить также и среди молдаван (и др. национальностей), населяющих Бессарабию. Когда мы решаем целый ряд практических вопросов молдаванизации, мы должны об этом помнить” (Культура Молдавии за годы советской власти. Том I, ч. I, Кишинев, 1975, стр. 147).

Procesul acestei „moldavaniзації” a căpătat o amploare atît de mare și o semnificație politică atît de categorică, încît doar recunoașterea faptului că știi românește putea avea urmări dintre cele mai grave, atrăgînd după sine acuzația că ești „dușman al norodului”.

E semnificativă în sensul acesta confesiunea aceluiasi tov. Holostenko: „Молдаване – это особая народность, развивавшаяся столетия в особых условиях и сейчас не имеющая ничего общего с румынской.

Я приведу конкретный пример. Возьмите молдаванина Киора, Бучушкану и других, сидящих на партконференции, и спросите, понимают ли они румынский язык? Мы с Киором как-то говорили по этому поводу. Я сказал, что когда беру румынскую газету, то её прекрасно понимаю, а Киор не понимает. Так если он румын, как же он не понимает своего родного языка? И возьмите любого сидящего здесь молдаванина, и он вам скажет, что по-румынски не понимает”. Firește, Chioru nu-și putea permite ceea ce-și permitea secretarul comitetului regional.

După cum se știe, în 1940 și apoi după 1944 campania împotriva acestor „dușmani ai norodului” s-a deplasat în Basarabia. În lipsa unei intelectualități băștinașe care ar fi putut opune o cît de mică rezistență, dar care reuși să se salveze evacuându-se peste Prut, regimul sovietic n-a înfrîmpinat, practic, nici un fel de greutate în „munca” de moldovenizare a basarabenilor amenințați cu deportări și exterminări nemaipomenite pe aceste meleaguri. Propagarea ostilității se făcea pe cele mai diverse căi. În învățămînt, de exemplu, programele școlare rezervau un loc destul de modest limbii (bineînțeleles, moldovenești), literaturii (tot moldovenești) și istoriei ținutului. În special, dacă ne referim la istorie, în școală se studia, în fond, istoria Rusiei (elevul moldovean putea să știe chiar cîți amanți a avut Ecaterina II, dar ținutul unde locuiește el rămînea *terra incognita*, considerat oficial *исконно русская земля!*), fără a i se comunica măcar cea mai elementară informație privind istoria propriului său neam.

Este important de subliniat că în Bucovina, unde moldovenizarea ar fi fost în total dezacord cu interesele Ucrainei Sovietice, moldovenii au ră-

mas la tradiționala convingere că vorbesc românește. Populația romanică din Bucovina și din sudul Basarabiei considerîndu-se români, conducerea Ucrainei Sovietice spera că la o eventuală revendicare teritorială, opunîndu-i pe aceștia moldovenilor, s-ar putea tempera avîntul celor ce ar actualiza problema alipirii la Moldova.

Dezmățul dezlănțuit în anii '30 în R.A.S.S.M. și represaliile din 1940 și cele de după război în Basarabia au avut efectul scontat, „băgîndu-le mințile în cap” și filologilor, care erau gata să recunoască nu numai legitimitatea termenului de *limbă moldovenească*, ci chiar și a celui de *limbă tiraspolenească*, dacă lucrul acesta li s-ar fi cerut.

De abia prin anii '60, cînd au început să fie reabilitați cei ce-au contribuit la introducerea în 1932 în R.A.S.S.M. a alfabetului latin și au reușit să publice cîte ceva din literatura clasică, fapt pentru care au și fost declarați „dușmani ai norodului”, filologii moldoveni au mai prins la curaj.

Bineînțeleles, toată campania de care s-a pomenit mai sus avea un solid suport politic. Tactica folosită de diriguitorii moldovenizatori era următoarea: mai întîi impuneau institutului respectiv o teză care trebuia să fie fondată (în ce mod – nu-i interesa), urmînd ca apoi tot ei să facă trimitere la autoritatea științifică a institutului în cauză.

Chiar și unii dintre lingviștii cunoscuți din România au fost nevoiți să declare, bineînțeleles, nu fără ajutorul organelor de conducere, că recunosc existența limbii moldovenești. Pe fundalul recunoașterii idiomurilor sud-dunărene (aromân, macedoromân și istororomân, care, într-adevăr, au trăsături individualizatoare) drept dialecte ale limbii române afirmațiile acestea păreau cel puțin deșănțate. Lingviștii din partea locului au încer-

cat atunci să ridice idiomurile sud-dunărene la rang de limbi, considerînd că în compania acestora independența „limbii moldovenești” ar arăta mai credibilă. Astfel numărul limbilor romanice urca la 13, pe cînd lumea științifică cunoaște doar 9.

Se protesta vehement cînd vreo enciclopedie străină sau vreun manual editat în altă parte, enumerînd limbile romanice, nu pomenea de limba moldovenească sau menționa că este numită moldovenească de localnici limba română vorbită în Basarabia.

Oamenii care au urît tot ce e românesc și n-au dorit să citească nimic din literatura românească se avîntau în discutarea problemelor de limbă, ce-i drept, preferînd să se folosească de limba fratelui mai mare.

Și de ce n-ar fi așa dacă, după cum mărturisea același tov. Holostenko, „Ставился вопрос и о развитии поэзии, литературы и вообще молдавской культуры. Было бы правильно, если бы мы сказали: „Давайте сделаем так: имеется большая литература в Румынии, возьмем, привьем эту литературу и будем на ней воспитывать наших молдавских поэтов, журналистов и т.д.?” Думаю, что совершенно неправильно. Мы должны воспитывать нашу подрастающую молдавскую интеллигенцию на культуре русской, украинской, которая является культурой победоносного пролетариата и растет и развивается по мере нашего социального строительства. То же и с шрифтом: латинский шрифт труден для молдаванина, поэтому его применение затормозит работу”.

Dacă e să facem abstracție de anumite interese politice, se pot invoca destule argumente care vorbesc în defavoarea folosirii termenului de *limbă moldovenească* pentru denumi-

rea uneia dintre cele 9 limbi romanice care deservește populația romanică concentrată, în fond, la nord de Dunăre. După cum se știe, limba națională are mai multe forme de existență, printre care principalele sînt: vorbirea literară, vorbirea dialectală, vorbirea argotică și vorbirea orală neîngrijită. Acestea deserveșc diferite sfere de activitate socială. Spre deosebire de forma literară, care are cea mai extinsă sferă de întrebuițare, fiind unică pentru toți vorbitorii, la nivelul vorbirii dialectale deosebim mai multe varietăți care deserveșc diferite regiuni: vorbire muntenească, vorbire moldovenească, vorbire ardelenescă etc. Limba română nu se opune nici vorbirii muntenești, nici celei moldovenești, nici celei bănățene... Limba română corelează cu toate aceste tipuri de vorbire, astfel că ea e prezentă și în cazul vorbirii muntenești, și al celei bănățene, și al celei moldovenești. Termenul *moldovenesc*, fiind ocupat în sistem pentru denumirea unei manifestări teritoriale a limbii naționale, nu poate substitui termenul *limbă română*, care denumește limba națională în genere. Procedul este inadmisibil și din punct de vedere logic, deoarece generalul nu poate fi înlocuit prin particular, genul prin specie, întregul printr-o parte.

Fără îndoială, nu e absolut nimic condamnat în faptul că cineva folosește expresiile *vorbire moldovenească*, *a vorbi moldovenește*, căci ele corespund unei realități incontestabile. Ba din contra, avem tot temeiul să ne mîndrim că sîntem moldoveni, că avem un fel al nostru de a vorbi și de a fi. Dar cînd e vorba de denumirea oficială a uneia dintre cele 9 limbi romanice, trebuie folosit doar termenul de *limbă română*.

Văzîndu-i pe lingviști solidari în problema unității limbii și denumirii acesteia, unii sînt tentați să le ceară

socoteală pentru faptul că pe timpuri au tăcut acest adevăr sau că au susținut că în perioada sovietică „limba moldovenească” a cunoscut o dezvoltare și o înflorire fără precedent. Fi-rește, și lingviștii ar putea să-i întrebe, la rîndul lor, pe biologi, de exemplu, unde au fost ei pe timpul dominației faimoasei doctrine a lui Lîsenko, cînd se afirma că biologia sovietică ocupă cele mai avansate poziții în știința mondială. Vorba cronicarului: *După război mulți viteji se arată.*

Nu s-ar putea spune că specialiștii n-au întreprins încercări de a revedea lucrurile. După sesiunea comună a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură și a Institutului de Lingvistică de la Moscova din 1951 și în urma schimbării conducerii Institutului, s-au produs unele modificări privind orientarea cercetărilor de lingvistică: s-a recunoscut că limba moldovenească e romanică (de unde pînă atunci se afirma că ea e amestecată: romanico-slavă), s-a luat o atitudine mai tolerantă față de neologisme, a slăbit întrucîtva „tutela” din partea organelor diriguitoare privind restricțiile de folosire a lexicului în genere. La acestea trebuie adăugată și încercarea profesorilor Budagov și Bernștein, de a pune problema unității lingvistice moldo-române, încercare ce n-a găsit susținere în R.S.S.M. La sesiunea științifică de comunicări din 1972, consacrată problemei variantelor limbii, prin prezentarea limbii române și a „limbii moldovenești” drept variante ale aceluiași diasistem se făcea din nou o timidă încercare

de a explica faptul că avem aceeași limbă literară. Dar chiar și această nevinovată tentativă a fost calificată ca reprobabilă și culegerea cu materialele conferinței a fost dată la cuțit.

Faptul că lingviștii (în situația ce se crease) foloseau termenul *limba moldovenească*, deși gramaticile și dicționarele editate de ei se deosebeau de cele editate în România numai prin grafie, caracterizează doar situația de pînă nu demult, cînd mii de cetățeni, fiind constrînși, depuneau mărturii false. Și nu e oare ridicol ca astăzi, cînd lingviștii moldoveni, eliberîndu-se de povara ideologiei comuniste și solidarizîndu-se cu cei mai prestigioși romaniști din lume, au spus lucrurilor pe nume, adevărul științific să umble iarăși cu capul spart?! Ar fi mult mai onest, credem, să se spună deschis că în Republica Moldova nu mai e nevoie de știință sau, cel puțin, nu e nevoie de lingvistică, din moment ce tinde să se oficializeze punctul de vedere conform căruia nu savanții, ci „măria sa poporul-împărat”, și-n primul rînd „talpa țării – țărănimea”, își va spune „ultimul și decisivul cuvînt”. Multe s-au făcut în numele poporului, pentru popor și cu participarea activă a poporului. De ce nu s-ar mai face una?

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 33-36.
Comunicare prezentată
la Conferința științifică
„Limba română este numele
corect al limbii noastre”,
Chișinău, 20-21 iulie 1995

Silviu BEREJAN

DE CE LIMBA EXEMPLARĂ DIN UZUL OFICIAL AL REPUBLICII MOLDOVA NU POATE FI NUMITĂ MOLDOVENEASCĂ?

1. Noțiunii, conținutului și sensului cuvintelor li se pot da o interpretare logică și una curat lingvistică (semantică).

1.1. Sub raport logic noțiunea generică (și cuvântul prin care este ea desemnată) cuprinde în sine toate noțiunile de specie (și denumirile respective) subordonate ei.

1.2. Sub raport semantic noțiunea generică (ce exprimă doar trăsăturile esențiale, relevante ale întregului gen) se include ca parte componentă obligatorie în conținutul tuturor noțiunilor de specie subordonate (ce înglobează, în afară de această componentă, și trăsături suplimentare specifice, relevante numai pentru noțiunea de specie corespunzătoare)¹.

2. Unităților lexicale (inclusiv termenilor) ce se află în relația „gen: specie” (această relație este percepută numai la al doilea nivel de abstracție) le este caracteristică sub aspect științific încă o particularitate specifică: în anumite condiții contextuale, când nu importă detaliile, adică trăsăturile individuale suplimentare ale obiectului desemnat, ci doar cele esențiale, în locul denumirii de specie se admite a fi folosită denumirea de gen (și nu numai a genului proxim). Legitatea dată însă nu poate fi in-

versată: denumirea de specie (cea a uneia dintre varietățile noțiunii) nu poate fi folosită în locul celei generice, deoarece în acest caz obiectului desemnat i s-ar atribui caracteristici semantice pe care el nu le posedă în realitate.

3. Pe acest fundal teoretic se pretează a fi proiectate și denumirile varietăților teritoriale (locale, regionale) de vorbire românească din Romania Orientală.

După cum în locul denumirilor de specie *crap*, *știucă*, *plătică*, *șalău* etc., care au toate trăsăturile lor specifice, se folosește liber denumirea de gen *pește*, ce întrunește numai trăsăturile caracteristice ale genului și face abstracție de trăsăturile suplimentare ale speciilor, tot așa în locul denumirilor de specie *moldovenesc*, *muntenesc*, *bănățean* etc. ale vorbirii dacoromâne, care au toate trăsături specifice proprii, se folosește în mod firesc denumirea generică *românesc*, ce întrunește doar trăsăturile esențiale, relevante pentru întregul gen, făcînd abstracție de trăsăturile suplimentare ale fiecărei specii. Invers nu se poate fără a denatura realitatea: nici *crap* sau *plătică* în loc de *pește*, nici *moldovenesc* sau *bănățean* în loc de *românesc*.

3.1. Dacă pornim de la premisa că graiurile românești din nordul Dunării sînt în mare de două feluri – de tip moldovenesc și de tip muntenesc, cum preconizează Al. Philippide, I. Iordan, Em. Vasiliu și alți cercetători de autentică notorietate, – vedem că ele împart spațiul romanic oriental nord-dunărean nu pe verticală (pe Prut sau pe linia Carpaților), ci pe orizontală. Tipul moldovenesc (fiind în ipostaza dată o noțiune abstractă de gen proxim) cuprinde (după cum indică Sever Pop) Moldova și Basarabia pînă dincolo de Nistru, Bucovina

și partea de nord a Transilvaniei, iar tipul muntenesc (și el noțiune de gen proxim) – Oltenia de est, partea de sud-est a Transilvaniei, sudul Moldovei istorice, Muntenia și Dobrogea (în Banat aceste două tipuri s-au contopit, cuprinzând și vestul Olteniei).

3.2. Sever Pop menționează în legătură cu aceasta: „Frontierele politice ale vechilor provincii românești (Muntenia, Oltenia, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul) nu coincid cu cele ale subdiviziunilor dialectului dacoromân indicate mai sus”².

3.3. S-ar putea adăuga însă că în schimb denumirile graiurilor teritoriale locale concrete ale celor două mari subdiviziuni (subdialecte) abstracte ale dialectului dacoromân coincid în mare anume cu denumirile provinciilor enumerate, de la care ele își trag originile. Astfel, deși graiurile de tip moldovenesc cuprind, după cum s-a indicat, o zonă mult mai extinsă a spațiului glotic românesc, e numit *moldovenesc* numai graiul din Moldova istorică (ce include și actuala Republică Moldova); în celelalte regiuni pentru același tip dialectal de vorbire românească se folosesc denumirile teritoriale corespunzătoare (după provincii) și se vorbește, în consecință, de graiurile *bucovinean*, *ardelean*, *maramureșean*, *crișean* și *bănățean*.

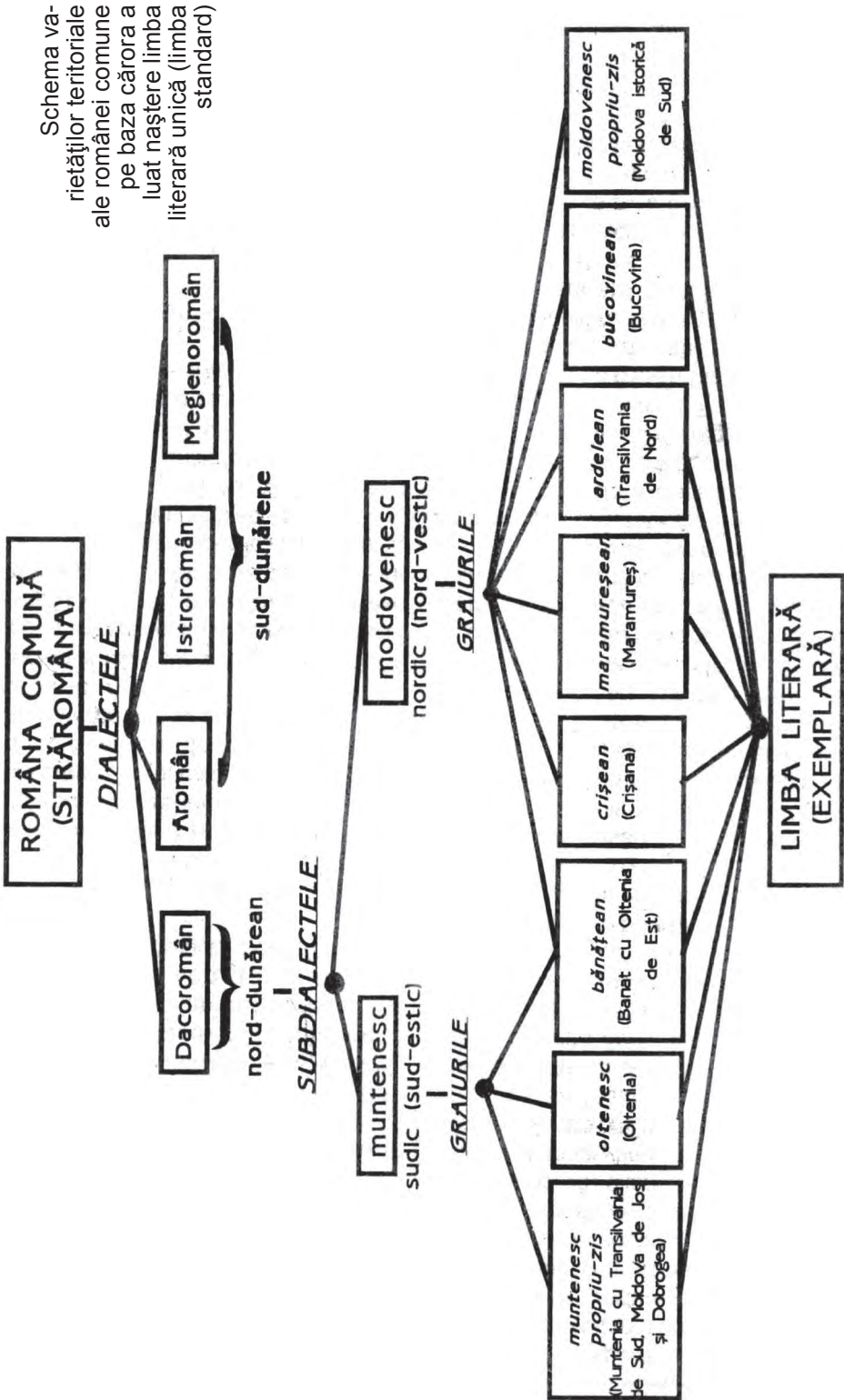
4. Deci denumirea de specie *moldovenesc*, care înseamnă „caracteristic pentru Moldova”, a fost aplicată numai acelei varietăți de vorbire dacoromână ce se caracterizează prin anumite trăsături specifice suplimentare: lipsa africatelor *c* (*șer*, nu *cer*) și *g* (*jineri*, nu *ginere*), prezența africatelor *dz* (*dzăhăr*), palatalizarea consoanelor labiale *p* (*chept*), *b* (*ghini*), *v* (*jin*), *f* (*șin*), trecerea vocalelor atone *e* (*repede*) și *ă* (*casă*) respectiv în *i* (*răpidi*) și *î* (*casi*), în special în

poziție finală, prezența unor unități lexicale regionale ș.a. Pe când denumirea generică abstractă *românesc* se aplică liber (mai ales atunci când particularităților suplimentare specifice locale nu li se acordă o importanță deosebită) la orice varietate de vorbire dacoromână (moldovenească, bucovineană, ardeleană, maramureșeană, bănățeană, muntenescă, oltenească sau oricare alta) și la toate varietățile sud-dunărene (aromână, istroromână, meglenoromână). Inversarea legității date este însă inadmisibilă (cum s-a arătat mai sus), căci în acest caz denumirea unei specii aplicată altor specii de același rang nu ar fi adecvată obiectelor desemnate.

5. Prin urmare, denumirea *moldovenesc* o poartă graiul vorbit în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului), vorbirea populară orală (nu scrisă!), folosită în această zonă a romanității orientale, vorbire care are trăsăturile sale specifice în comparație cu vorbirea din alte zone ale spațiului romanic dunăreanocarpatonistean, dar care este doar una dintre varietățile întregului glotic cunoscut sub denumirea generică abstractă de *limbă română* (după cum se vede bine din schema alăturată).

6. **Nici una dintre denumirile varietăților concrete ale limbii române nu poate fi dată deci întregului în totalitatea sa**, căci fiecare varietate se include în întreg, este doar o parte a acestui întreg. Cu atât mai mult cu cât **pe baza tuturor varietăților ce constituie întregul s-a format o limbă de cultură**, limba română literară, limbă standard numită de marele lingvist al contemporaneității, conaționalul nostru Eugen Coșeriu, limbă exemplară³.

7. **Limba aceasta exemplară** a fost consfințită prin tradiții îndelun-

gate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, **deservind deja de-a lungul a mai bine de două secole cultura comună a tuturor purtătorilor varietăților enumerate în schemă** (inclusiv a varietății din Moldova istorică, care nu are și nici n-a avut vreodată o altă formă de manifestare literară bazată în exclusivitate pe graiul moldovenesc, cum a avut cel puțin varietatea din Banat⁴).

8. Limba exemplară în care se vorbește, dar mai ales cea în care se scrie astăzi în Republica Moldova în toate sferile oficiale, nu reflectă specificul varietății locale a dialectului dacoromân de pe acest teritoriu (fonetica ei este, de exemplu, aproape în întregime de tip muntenesc, nu moldovenesc: forme ca *făcea, piatră, bine* au la bază nu formele dialectale moldovenești *fășé, chiatrî, ghini*, proprii cu anumite variații întregului teritoriu al republicii, ci pe cele din alte regiuni românești, dar care au devenit normă literară).

8.1. Pentru a demonstra și ilustrativ că limba scrisă din Republica Moldova nu reflectă specificul local, să comparăm un scurt fragment (luat la întâmplare) din **Clopotnița** lui Ion Druță în original și transcris cu particularitățile proprii vorbirii moldovenești din Republica Moldova.

8.1.1. Iată, întâi, fragmentul așa cum l-a scris autorul:

Pornește dar pe jos și el. Dacă nu-l ajunge nici o mașină din urmă, îl va culege autobuzul de la cinci jumătate undeva pe o margine de drum. A face însă mișcări în aer liber e, oricum, mai sănătos decât a sta locului și-a te legăna împreună cu umbrele. Scia Amosov într-o revistă, apoi și japonezii au confirmat, că fără cincisprezece mii de pași făcuți zilnic organismul n-are forța necesară pentru a se reface, și ziua fără șapte-opt

kilometri făcuți pe jos e ca și cum ar fi o zi pierdută.

A legat geanta de plasa cu portocale, făcînd din ele un fel de desagi. Și i-a aruncat pe umeri, pornind încet de-a lungul șoselei.

El corespunde întru totul, precum se vede bine, normelor limbii literare române.

8.1.2. Și iată cum ar arăta același fragment rescris cu specificul, în primul rînd fonetic (dar nu numai), al vorbirii moldovenești:

Pornești darî pi jios și el. Dacă nu-l ajiunji niș' o mașinî din urmă, l-a culeji avtobusu di la pol șestovo (sau: di la jumătati la șăsi) undeva pi o marjinî di drum. Da sî ti nișt' la vozduh îi, orcum, mai sănătos dicît a sta locului ș-a ti legăna împreunî cu umbrili. Scrie undeva Amosov într-on jurnal, pi urmă și iaponenii o potviridit, cî fără șinspreși nii di paș făcuț în tăti dzîua organizmu n-ari puterea trebuinșioasî sî sî dreagî, și dzîua fără șăpti-opt kilometri făcuț pi jios îi ca și cum ar și o dzî prăpăditî.

O legat sumca di avosca cu apelsini, făcînd din eli on fel di desaj'. Și i-o azvirilit pi umer', pornindu-sî înșet de-a lungu șușălii.

8.2. Or, **I. Druță**, ca și oricare alt scriitor din Republica Moldova, **n-a scris niciodată în această formă, care este într-adevăr moldovenească (dar dialectală!). Toți au scris, și scriu și în prezent, respectînd normele limbii literare române** (alte norme literare pur și simplu nu există).

9. Prin urmare, **nimeni nu are dreptul (nici științific, nici juridic, nici moral) să atribuie limbii oficiale de cultură, folosite în republică, o denumire neadecvată conținutului său, impropriu prin însăși definiția sa.**

10. Anume în virtutea acestui fapt **Articolul 13 din noua Constituție a Republicii Moldova nu are nici o justificare sub aspect științific**: în el se spune, pe de o parte, că limba oficială de stat este „moldovenească” (ceea ce implică în mod obligatoriu, după cum am văzut mai sus, trăsături specifice inerente!), pe de altă parte însă, se presupune că ea este limbă literară, exemplară, din moment ce pretinde a fi limba de cultură a unei țări care se vrea respectată în lume (dar limbii literare existente nu-i sînt proprii trăsăturile specific moldovenești amintite!).

Este deci un caz tipic de alogism elementar, de contradictio in adjecto.

11. De aici decurge în mod absolut firesc că **a numi limba de stat „moldovenească” este sau o perseverare (diabolică!) în eroare, sau o utopie, sau o fraudă ordinară**, cum subliniază deja cu mai multe ocazii Eugen Coșeriu.

12. Se impune deci concluzia că **vorbirea din Republica Moldova, neîncefînd a fi istoricește vorbire moldovenească**, deoarece ține de prima din cele două mari ramuri ale dialectului dacoromân (moldovenească și muntenească) și este parte integrantă a vorbirii din Moldova istorică, **constituie o varietate teritorială a limbii române comune**. Această varietate își păstrează și în prezent specificul său dialectal tradițional și are chiar, atunci cînd nu e alterată de influențe străine, o savoare deosebită.

Fiind însă locuitor al Moldovei (de pe un mal sau altul al Prutului), considerîndu-te moldovean și vorbind moldovenește, trebuie să înțelegi că **graiul local** nu există separat, ci se include într-o unitate glotică de rang

superior, și **nu poate substitui limba de cultură**, unică pentru toți cei ce vorbesc românește, indiferent în ce regiune locuiesc.

Cele expuse mai sus permit să se dea un răspuns cît se poate de clar la întrebarea scoasă în titlul comunicării noastre. El poate fi formulat astfel:

Limba română exemplară nu poate fi numită moldovenească, pentru că limbă literară „moldovenească” nu există. Există numai *vorbire dialectală moldovenească*. Ceea ce ani în șir am numit noi în R.S.S.M. impropriu „limbă literară moldovenească” nu era altceva decît limbă română exemplară, doar că era scrisă cu alfabet rusesc. E de ajuns însă ca orice text publicat în acea perioadă să fie transcris cu alfabet latin ca oricine să se convingă că el n-a avut și nu are nici o particularitate specifică pentru vorbirea actuală moldovenească.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Бережан С.Г., Семантическая эквивалентность лексических единиц, Chișinău, 1973.
2. Pop S., *La dialectologie*. I – Louvain, 1950, p. 667-668.
3. Coșeriu E., **Unitatea limbii române – planuri și criterii** // *Limba Română*, nr. 5-6, 1994, Chișinău, p. 10.
4. Beltechi E., **Limba literară și literatura dialectală** // *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 20-24.
*Comunicare prezentată
la Conferința științifică
„Limba română este numele
corect al limbii noastre”,
Chișinău, 20-21 iulie 1995*

Vitalie MARIN

ROMÂNĂ – LIMBA COMUNĂ A DOUĂ STATE INDEPENDENTE

Inițiativa manifestată de conducerea Parlamentului de a convoca această conferință științifică o consider drept dovadă a responsabilității pentru riscul pe care și l-a asumat înaltul for legislativ prin adoptarea scandalosului Articol 13 din Constituția Republicii Moldova.

Cînd am aflat despre această inițiativă, m-am gîndit la ce bun ar mai trebui o discuție, o dată ce s-au pronunțat în unanimitate și fără echivoc întreaga Academie a Republicii Moldova, savanții romaniști cu renume mondial, scriitorii, cadrele didactice, numeroși oameni de cultură, Președintele Republicii? Dar, meditănd mai profund, am ajuns la concluzia că încă o discuție pe marginea acestei probleme nu strică. Nu strică ea cel puțin pentru faptul că Articolul 13 a provocat o profundă dezbinare în sînul societății noastre, dezbinare ce se adîncește pe zi ce trece și se poate solda cu urmări indezirabile. Mă tem că greva studenților, a elevilor, a profesorilor preuniversitari și universitari poate fi doar un preludiu la ceea ce s-ar putea întîmpla chiar în această toamnă.

Eu personal am căutat totdeauna să fiu cît mai departe de politică și să-mi caut de treburile mele. Nu am aderat niciodată la vreun partid. Nu am fost nici comunist, nici frontist, nici socialist, nici agrarian. Dar cînd văd că ceea ce avem noi mai scump – sfînta noastră limbă – devine obiectul unor speculații politice, nu pot să nu iau atitudine.

Stimate doamne și stimați domni! Spuneți-mi, vă rog, **în ce limbă**

literară comunică poporul din Republica Moldova? Cum se numește limba în care au scris marii clasici ai literaturii noastre M. Eminescu, V. Alecsandri, B.-P. Hasdeu, M. Sadoveanu? Oare ea se deosebește de limba lui G. Coșbuc, a lui Caragiale, Slavici sau Rebreanu? Dar să-i lăsăm pe scriitori în pace, căci ei, după părerea unora, nu fac altceva decît să „tulbure mințile oamenilor”. Spuneți-mi, vă rog, **în ce limbă sînt publicate în „Monitorul oficial” decretul prezidențial, deciziile guvernamentale? Spuneți-mi, vă rog, în ultimă instanță, în ce limbă este scrisă Constituția Republicii Moldova?** Deschidem prima pagină a Legii Supreme și citim în Preambul: „Noi, reprezentanții plenipotențari ai poporului Republicii Moldova, deputați în Parlament,

Pornind de la aspirațiile seculare ale poporului de a trăi într-o țară suverană, exprimate prin proclamarea independenței Republicii Moldova, [...]

Fiind conștienți de responsabilitatea și obligațiile noastre față de generațiile precedente, actuale și viitoare” ș.a.m.d.

În acest stil este scris întregul text al Constituției noastre. Puneți, domnitor, mîna pe inimă și recunoașteți **în ce limbă este scrisă „Legea legilor”, pe care „reprezentanții plenipotențari ai poporului” au adoptat-o acum un an. Eu cred că într-o română literară mai perfectă nici că se putea.** Încercați să redactați acest text. L-am putea redacta, dar numai din dorința de a-i da o „culoare” de grai moldovenesc, și atunci vom folosi în loc de *plenipotențiar* îmbinarea *cu puteri depline*, în loc de *popor – norod*, în loc de *aspirații seculare – visuri de veacuri*, în loc de *independență – neațîrnare*, în loc de *responsabilitate – răspundere*, în loc de *obligații – îndatoriri*, în loc de *precedente – premergătoare*.

Dar în ce limbă sînt scrise sau ar trebui scrise lucrările științifice, articolele publicistice? În ce limbă

se predă sau ar trebui să se predea la noi în școlile de toate gradele? În ce limbă vorbim noi astăzi de la această tribună, domnilor? În ce limbă trebuie să predau eu studenților de la Litere cursul de stilistică sau de gramatică istorică? Veți spune că în „limba de stat”. Dacă ar fi să fie așa, atunci nu îmi rămîne altceva de făcut decît să-l rog pe domnul decan ca de la 1 septembrie să-mi introducă aceste obiecte în orar sub denumirea: *Stilistica limbii de stat și Gramatica istorică a limbii de stat*.

Este departe de mine gîndul de a desconsidera, de a persifla moldovenismele, care îmi sînt atît de dragi, pe care le-am asimilat o dată cu laptele mamei și pe care caut să le folosesc ori de cîte ori este momentul. În funcție de mediul sociocultural și de cadrul situațional în care se desfășoară comunicarea, în stilul vorbirii orale-familiare vom recurge la bogăția lexicală inepuizabilă, la pitorescul graiului moldovenesc. Să ne amintim în acest sens de stilul crengian sau de limbajul poetic eminescian, nuanțat cu numeroase particularități moldovenești în scopul de a plasticiza armonia expresivă a versului: „Acolo lîngă izvoară iarba pare de omăt”, „și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează”, „și era una la părinți și mîndră-n toate cele”, „și grăi cu grai de jele”. Ba chiar și fonetica limbajului eminescian este organizată pe temelia graiului moldovenesc.

Prin termenul moldovenesc poate fi denumită numai acea varietate a dialectului dacoromân care este vorbită în Moldova dintre Prut și Carpați, precum și în Republica Moldova pînă dincolo de Nistru și numai în cazul în care sînt luate în considerație particularitățile specifice suplimentare (șărpi: șarpe; jăli; jale; sară: seară; sămn: semn; țăs: țes; dzîc: zic; dzili: zile; șeapî: ceapă; șearî: ceară etc.). Nu există nici un element structural definitoriu prin care s-ar distinge graiul moldovenilor de cel al muntenilor sau al bănățenilor. Pentru ca un moldovean (basarabean)

să comunice cu un ardelean sau bănățean nu e nevoie să se recurgă la româna standard, așa cum procedea, spre exemplu, sicilianul, care, vrînd să comunice cu piemontezul, recurge la italiana literară.

Prin urmare, denumirea *moldovenesc* o poartă graiul vorbit în Moldova de pe ambele părți ale Prutului (vorbirea populară, orală, nu cea literară, scrisă). Din acest punct de vedere **în vorbirea obișnuită, în viața de toate zilele majoritatea populației vorbește într-adevăr moldovenește**, urmărindu-se în primul rînd scopul de a reda ideile într-o formă convenabilă, deseori neîncorsetată de conservatismul și rigiditatea normelor literare. **Acest aspect al vorbirii românești este deschis elementelor lexico-gramaticale populare, diverselor pronunțări regionale**, aflîndu-se într-o flagrantă discordanță cu normele standard, adică ale românei literare.

Sînt pe deplin de acord cu acei care consideră că vorbirii moldovenești ar trebui să i se acorde semnificația regională pe care o redă, și nu una „națională”. Denumirea de *vorbire moldovenească* este cunoscută încă de pe vremea cronicarilor. Deja Miron Costin, neimplicat în discuții lingvistice de felul celor de azi, vorbește de „limba moldovenească sau românească” (**Opere**, Ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 212), înțelegînd că „moldovenesc” se identifică cu „românesc”. Sau să luăm un exemplu din romanul **Nicoară Potcoavă** de M. Sadoveanu. Vă amintiți, acțiunea se desfășoară în secolul al XVI-lea. La întrebarea lui Nicoară Potcoavă dacă interlocutorii săi, ucraineni de origine, mai țin minte limba neamului de la care s-au desprins, unul dintre ei a răspuns:

– Cum nu, preacinstite, grăim și acum limba de la baștina noastră și-am învățat și moldovenește, și ne-am încuscrit cu pămînteni de la apa Siretului, trăind cu ei în pobratanie.

Spunînd „am învățat și moldovenește”, personajul respectiv nu

avea în vedere altceva decît graiul din regiunea Siretului, adică graiul moldovenesc. Cine, cine, dar marele Sadoveanu își dădea seama despre acest lucru.

Și acum aș vrea să mă adresez domnilor amatori de referendumuri. În cadrul unui eventual referendum privind glotonimul „limba moldovenească”, referendum pe care eu nu-l exclud, căci în ziua de azi te poți aștepta la orice, grupul celor 65 (dar poate că din mila lui Dumnezeu au rămas mai puțini) ar trebui să formuleze întrebarea nu „în ce limbă grăiești, moș loane?”, dar „în ce limbă a scris Eminescu, Creangă, Mateevici, Coșbuc, Caragiale, Sadoveanu?”, cu condiția ca respondenții să fi citit măcar cîte ceva din opera marilor clasici. Dar așa, întreabă-l pe moș Gheorghe: „Soarele se învîrte în jurul pămîntului sau pămîntul se învîrte în jurul soarelui?”, și el îți va răspunde că soarele se învîrte în jurul pămîntului, deoarece el vede că soarele răsare, se ridică, apune. Cunoștințele din domeniul astronomiei elementare sînt cam aceleași ca și cele din domeniul lingvisticii elementare. De unde să știe sârmanul cetățean al Republicii Moldova că termenul „limbă moldovenească” este vehiculat începînd cu anul 1812, cînd s-au întreprins primele încercări de argumentare politico-lingvistică a anexării Basarabiei la Imperiul Țarist, a faptului că moldovenii din dreapta și din stînga Prutului ar fi două popoare diferite ce vorbesc limbi diferite. „Argumentul” acesta a fost reactualizat de tătucu Stalin în perioada sovietică, fiind impusă oficial denumirea „limba moldovenească” populației din aceste teritorii. Inoculat pe diferite căi (școală, presă etc.), termenul acesta a prins rădăcini adînci și în jurul lui se pot face lesne speculații de ordin politic.

„A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română, – scrie unul dintre cei mai iluștri savanți lingviști contemporani de pe glob, E. Coșeriu, – este,

din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică...” Bine ar fi să fie „o greșeală naivă”, căci ea lesne ar putea fi corectată. Însă, din păcate, pe cei alde Toma Necredinciosul nici bunul Dumnezeu nu-i poate convinge.

A proclama ca entitate aparte o limbă moldovenească este cel puțin anacronic pentru ziua de azi. În actualele circumstanțe internaționale, cînd Republica Moldova se afirmă tot mai activ pe arena europeană și mondială, fapt ce se datorește și activității prodigioase a domnilor parlamentari, este de datoria fiecăruia dintre noi, fie deputat, savant sau om de litere, să acționeze politicește cu mai multă prudență și înțelepciune și să nu mistifice adevărul științific, căci el este unul: **limbă a culturii și limbă de stat este limba română pentru întregul spațiu carpato-danubiano-nistrean.** Adevărul acesta nu poate submina independența Republicii Moldova ca stat, tot așa cum nu subminează independența Australiei, a Canadei sau a Statelor Unite ale Americii recunoașterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor țări. Exemple de tipul acesta sînt multe și ele stau la îndemîna fiecăruia.

Susținerea în continuare a glotonimului *limba moldovenească* scoate în vileag intenția unor persoane care, fie din neștiință, fie din rea-voință, împiedică dezvoltarea polifuncțională a limbii române în Republica Moldova. Ar trebui să se știe că granițele politice nu au coincis și nici nu pot coincide cu cele lingvistice. Prutul nu poate reprezenta o frontieră lingvistică. Să lăsăm la o parte substratul politico-ideologic cînd este vorba despre un adevăr sacru. Politica este una, știința este alta. Politicienii vin și se duc, știința rămîne prin adevărul său.

Limba Română,
nr. 4 (22), 1995, p. 37-39.

*Comunicare prezentată
la Conferința științifică*

*„Limba română este numele
corect al limbii noastre”
Chișinău, 20-21 iulie 1995*

FOR AL OPOZIȚIEI UNITE

Convocată de către Comitetul pentru Apărarea Independenței și Constituției Republicii Moldova, Adunarea cetățenilor din 30 noiembrie curent, a fost un eveniment necesar și mult (poate prea mult) așteptat.

Zeci de mii de soli din majoritatea localităților republicii, reprezentând cele mai diverse păături sociale, au venit pe Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău pentru a-și exprima atitudinea față de noua tentativă de federalizare a Republicii Moldova, dar și față de multitudinea de probleme, acutizarea cărora riscă să macine ireversibil echilibrul politic, economic și social de la noi. Este pentru prima dată în ultimul deceniu când pe aceeași scenă a renașterii noastre naționale se întâlnesc liderii tuturor partidelor de opoziție, parlamentare și extraparlamentare, unite de pericolul ce amenință viitorul nostru. Actuala criză, resimțită și conștientizată de întreaga societate, este, așa cum s-a accentuat în cadrul acțiunii, o consecință firească a subminării cuceririlor democratice de după 1989. Incompetența managerială a actualei guvernări, tentativa de a împiedica activitatea instituțiilor de știință și cultură și de a distruge sistemul de învățământ, neglijarea patrimoniului spiritual al poporului nostru, restrângerea ariei de funcționare a limbii române și reanimarea ideii de a oficializa limba rusă, promovarea falselor teorii despre originea limbii, culturii, istoriei și civilizației neamului – toate acestea au cauzat nemulțumirea maselor. Discursurile rostite de către reprezentanții societății civile și ai partidelor de opoziție (Ala Bujor, doctor în filologie, Arcadie Suceveanu, vice-președintele Uniunii Scriitorilor, Gheorghe Susarenco, consilier PPCD în Consiliul Municipal Chișinău, Valeriu Saharneanu, președintele Uniunii Jurnaliștilor din Moldova, Vitalie Nagacevschi, președintele Organizației „Juriștii pentru drepturile omului”, Anatol Rurac, președintele Uniunii Artiștilor Plastici, Mihai Ghimpu, președintele Partidului Reformei, Mihai Petrache, deputat independent, Iurie Roșca, președintele PPCD, Grigore Vieru, poet, Veaceslav Untilă, copreședinte al Alianței Moldova Noastră, Petru Chiriac, președintele Confederației sindicatelor din Moldova, Serafim Urecheanu, primarul general al Chișinăului, Dumitru Diacov, președintele Partidului Democrat, Dumitru Braghîș, copreședintele Alianței Moldova Noastră), documentele adoptate de către Adunare – Rezoluția, Declarația și Apelul către participanții la reuniunea de la Maastricht a Consiliului de Miniștri ai Afacerilor Externe din țările-membre ale OSCE – exprimă voința forțelor democratice de a stăvilii procesul de lichidare a statului independent și suveran Republica Moldova.

Grigore VIERU

CRED ÎN VICTORIA NOASTRĂ

Mărturisesc că nu fac parte din nici un partid politic. Mărturisesc că nu m-a rugat nimeni să vorbesc azi în Piața Marii Adunări Naționale. Am venit din îndemnul propriei inimi. Am venit pentru că intuiția mea de poet îmi spune că palma noastră de pământ nu s-a aflat, poate, niciodată într-o mai mare primejdie. Am venit, apoi, să mă bucur de solidaritatea dintre partidele noastre. Pentru prima oară formațiunile democratice au dat dovadă de maturitate politică, unindu-se între ele împotriva unui rău comun. Iar acolo unde există maturitate politică, există și demnitate națională. Și acolo unde se manifestă demnitatea națională, acolo răsar și zorii victoriei. Eu cred în victoria noastră.

Credeam până azi că partidele noastre, dar și o bună parte a populației, sunt niște balene sinucigașe. Poate că ați auzit de fenomenul balenelor care se aruncă pe malul oceanului curmându-și singure viața. Ei bine, iată cum explică acest ciudat fenomen un savant american. Există, afirmă savantul, un parazit de apă care intră în urechea balenei după care „radarul” animalului de mare se defectează. Mai exact, balena pierde simțul orientării. De observat, afirmă același savant, că acest parazit pătrunde mai cu seamă în urechea conducătoarei de turmă. Liderul turmei, pierzându-și orientarea, o ia spre mal. Turma, din obișnuință, dar și în semn de disciplină, se ia după conducătoarea ei, aruncându-se și ea pe mal unde își găsește moartea.

Poate că pentru prima oară șeful statului nostru a scăpat de parazitul despre care vorbeam, refuzând

să semneze proiectul Moscovei de federalizare a Republicii Moldova. Apreciem acest gest. Să vedem cât va dura puterea ori sinceritatea lui.

Mă alătur și eu Marii Adunări Naționale, protestând împotriva hăcării pământului nostru și așa destul de hăcut de Stalin. Mă alătur, deși poziția mea în problema Tiraspolului este alta. Mi-am expus-o, în mod public, nu o singură dată. Poate că greșesc. Dacă greșesc, vă rog să mă iertați. Să mă explic: eu, unul, cred că răul a venit și vine din Tiraspolul militarizat. Sunt convins că dacă nu azi, apoi mâine va trebui să tragem graniță pe Nistru, pentru a scăpa odată de răul de care vorbeam. Dat fiind, însă, faptul că aproape întreaga populație basarabeană se ține de Transnistria, eu nu pot merge împotriva poporului și mai ales nu pot să nu protestez, alături de el, împotriva federalizării. De ce „mai ales”? Pentru că planul de nouă croială a pământului nostru este atât de diavolesc încât îmi vine să cred că o Transnistrie federativă militarizată este mai periculoasă pentru destinul nostru național decât o Transnistrie separatistă. Vă rog să meditați asupra acestui lucru.

Federalizarea își are în calcul desființarea noastră ca stat și poate și ca identitate. Asta o înțelege și un copil. Ne pare rău că domnul Kozak ne are de proști, crezând că vom muri de fericire în urma acestui proiect de reorganizare politică a Republicii Moldova.

Repet: voi merge alături de poporul meu în hotărârile sale, voi merge împotriva federalizării, rugându-l să mediteze și asupra altui fapt. Și anume: în afară de Transnistria, ni s-a răpit, în ultimii ani, poate cea mai bună, cea mai bogată și cea mai fertilă bucată de pământ: cei un milion de români basarabeni care și-au luat lumea în cap, părăsindu-și casa, copiii, părinții, bunicii, limba, biserica strămoșească, plecând la muncă peste hotare, fapt care, de multe ori,

se soldează cu urmări dramatice: cu destrămarea familiilor.

Ministrul Învățămintului ne sfătuia zilele acestea să nu îngăduim ieșirea elevilor și studenților în Piața Marii Adunări Naționale. Domnule Președinte al Republicii, întoarceți acasă milionul de basarabeni plecați peste hotare și eu, ca scriitor pentru copii și tineret, voi îndemna elevii și studenții să stea acasă. Vor fi suficienți în Piața Marii Adunări Naționale cei un milion de creștini. Mai ales că după ce au văzut peste hotare o cu totul altă lume: una civilizată și liberă unde truda omului se plătește după merit, se vor întoarce acasă alți oameni, privind realitatea noastră politică și socială cu alți ochi și vor ști să-și schimbe singuri destinul fără atât de insistentele sfaturi din afară...

Am venit, după cum mărturisesc, să spun un „nu” hotărât federalizării și să mă bucur de solidaritatea partidelor noastre, solidaritate care tare mi-e teamă că va ține numai până la viitoarele alegeri parlamentare. Ca om în vârstă trecut prin mai multe încercări, ca toți oamenii în vârstă de la noi, am venit în același timp să vă chem la calm. Trebuie să ne comportăm civilizată, fără excese băiețești, care pot da oficialităților prilej de a se agăța de una sau de alta. Avem destule argumente pentru a fi calmi și a ne comporta civilizată. Leșiți la tribună cu argumente și idei convingătoare. Nu jigniți cutare sau cutare popor. Avem ce avem cu cei care ne ticluiesc asemenea proiecte de federalizare în ideea stăpânirii continue de către ei a pământului nostru. Avem ce avem cu toți cei care, necunoscând limba noastră sau cunoscând-o aproximativ, au tupeul să ne învețe care este numele corect al limbii noastre, care este istoria neamului nostru sau pragul cărei biserici trebuie să-l trecem. Avem ce avem cu cei care turbă pur și simplu numai auzind de limba română și de adevărata noastră istorie. Lor trebuie să le

spunem verde în ochi ceea ce credem despre dânșii. Și să-i punem la punct.

Având la îndemână atâtea solide argumente și sprijinul lumii planetare de bună credință, vă îndemn la calm, iar pe provocatori, căci sunt destui printre noi, să-i chemăm bărbătește la ordine. Mai ales că vom avea și mâine nevoie de Piața Marii Adunări Naționale. Fiți siguri că mâine făcătorii de diabolice proiecte vor veni cu alte idei, cu alte planuri. Bunăoară, cu ideea unui referendum în problema federalizării. Ei bine, spunem de pe acum același ferm „Nu!” referendumului. Întoarceți acasă milionul de basarabeni și-atunci vom putea vorbi și de referendum.

Spuneam că suntem sprijiniți și de organismele internaționale și de comunitatea planetară. Chiar ieri ne-a telefonat din Los Angeles președintele Consiliului mondial al românilor, Mircea Popescu, și vicepreședintele Nicolae Popa, anunțându-ne că pe întreg teritoriul american vor avea loc mitinguri de protest împotriva federalizării Republicii Moldova. Îmi vine să cred că nu numai organismele internaționale, ci și rușii lucizi, treji la minte, de la noi se vor pronunța împotriva celor care nu ne vor binele, nevrând astfel nici binele alolingvilor, pentru că într-o republică federalizată liniște nu va putea fi. Asta le amintim celor care nu vor să înțeleagă acest lucru și le mai amintim că mileniul III, în care am intrat ca oameni noi ai unor timpuri noi, este mai puternic decât orice imperiu, că mileniul III aparține unei Europe unite de unde ne vor veni viitorul noroc și viitoarea dreptate. Așa să ne ajute Dumnezeu!

*Chișinău,
30 noiembrie 2003*

Arcadie SUCEVEANU

SINDROMUL FEDERALIZĂRII

Trăim în aceste zile sub zodia hamletiană: A fi sau a nu fi în Republica Moldova? Numai orbii sau cei lipsiți de discernământ n-ar putea să vadă și să înțeleagă că acceptarea federalizării echivalează cu pierderea independenței și suveranității naționale a R. Moldova, cu transformarea ei într-o anexă geopolitică a Moscovei, că prin Memorandumul rusesc, cu care avionul lui Putin a fost nevoit să se întoarcă înapoi, pentru a-l măslui și mai bine, Rusia încearcă să legalizeze regimul separatist de la Tiraspol, să acorde drept de veto unei minorități venetice asupra majorității autohtone. În această situație, ne întrebăm încă și încă o dată, spre avizul și luarea aminte a organismelor internaționale care nu întotdeauna pătrund în miezul adevărului: de ce Rusia, care ține în chingi de fier peste o sută de etnii, nu-și face federații pe teritoriile ei? De ce Ucraina, în care numai românii (fiind, de altfel, o minoritate autohtonă și nu una venită de pe aiurea) constituie aproape un milion de cetățeni, de ce ea nu se federalizează? Modelul federalizării, domnilor din organismele internaționale, o fi el bun pentru țări ca Elveția sau Germania, în care există un alt grad de viață și civilizație, în care fondul etnogenetic nu se află în pericol, în care limba, cultura, istoria sunt la ele acasă, valori constituite de secole și la care nu se bagă să le schimbe ori să le redefiniească orice pripășit. În realitățile noastre, însă, federalizarea ar însemna lichidarea identității naționale a românilor basarabeni, supremația citorva zeci de mii de alogeni asupra celor 4 mln. de autohtoni, acceptarea pentru mulți

ani înainte a prezenței militare ruse în această regiune sud-est europeană.

După cum s-a văzut, guvernării comuniste sînt gata să accepte Memorandumul Federației Ruse – o țară care se află la mii de kilometri de noi – pentru a-i face pe plac țarului, în a cărui subordine se află. Ei sînt gata să ne vîndă independența, limba, pămîntul, istoria, strămoșii. Ei n-au scrupule, muștrări de conștiință; pe ei nu-i doare; ei au pămînt de dat, fiindcă acest pămînt nu este al lor, de aceea, dacă vor, îl schimbă, îl vînd sau îl federalizează. Ei sînt gata, nu-i așa, să ne fericească cu o „limbă oficială”, adică cu cea rusă, care va fi de fapt limba în care vor fi nevoite să scrie și să vorbească toate instituțiile statului. Apropo, ne întrebăm: dar de ce „limba oficială” trebuie să fie rusa și nu, să zicem, engleza? Dacă tot ne trebuie o limbă oficială, nu-i mai bine să fie engleza, care se studiază pe scară largă în aproape toate școlile și instituțiile de învățămînt superior din R.M., și nu rusa, pe care copiii, viitorii cetățeni ai țării, nu o prea cunosc și nici nu prea se înghesuie s-o cunoască? Scopul lor este deținerea cu orice preț a puterii, parvenirea, îmbogățirea, luxul, vilele construite pe bani nemuncați, BMW-urile... La numai cîteva luni de la venirea la putere, feciorașii și ginerii lor, din niște anonimi, ajung cei mai mari businessmani, cu zeci și sute de milioane de dolari la cont, devin directori de bănci, responsabili ai marilor fonduri de investiții sau împrumuturi financiare. Ei au satanica abilitate de a mima majorarea salariilor și pensiilor, pe fondul creșterii prețurilor la produsele alimentare, la gaze și la energia electrică, de a scumpi pîinea cu 2 lei, pentru ca apoi s-o ieftinească cu cîtiva bănuți spre a arăta poporului că, iată, ei, și nu altcineva, sînt acei care au reușit să mențină prețul la pîine. Ei etichetează acțiunile protestatelor ale elevilor și studenților drept „pedofilia politică” din partea liderilor politici care le fac opoziție. Dar nu suflă un

cuvînt despre cei peste 5 mii de copii care nu frecventează școala din cauza sărăciei, nu se arată îngrijorați de miile de copii rămași în voia sorții sau pe mâini străine, căci părinții lor, din pricina mizeriei și sărăciei cumplite la care i-a adus actuala conducere, sînt nevoiți să plece în străinătate, devenind sclavii Europei.

Conducerea comunistă suferă de un adevărat sindrom al federalizării. Acest morb periculos lucrează atît de adînc în ei, încît încearcă să federalizeze și să transnistrizeze toată societatea, instituțiile de cultură, uniunile de creație. Nu demult și-au creat o nouă uniune a scriitorilor, Uniunea de alternativă „Nistru”, aservită partidului comunist, intereselor lor politice. Ei nu au nevoie de scriitori adevărați, cu conștiință națională, ei au nevoie de marionete, de scriitori peltici, adică „internaționaliști”, din cei care denigreză tot ce este românesc, național, autohton și se orientează numai spre Rusia. Ne întrebăm: ce fel de garant al statului și constituției este președintele Vl. Voronin, dacă, în loc să consolideze, el divizează societatea în comuniști și necomuniști, subminează instituțiile statului, federalizează pînă și frunzele de pe copaci?

Din cauza comuniștilor, acest pămînt, acest popor necăjit, atît de blajin și de muncitor, a ajuns de rîsul lumii și de batjocură. Basarabia este, după cum spunea un coleg scriitor, Serafim Saka, „singurul loc din univers în care nici la început de mileniu III și poate chiar de sfîrșit de viață pe pămînt nu se vrea să se știe ce limbă se vorbește. Basarabia, din sînul căreia și-a luat sevele cel mai mare lingvist al sec. XX, Eugen Coșeriu, dă lumii un absurd al absurdului – **Dictionarul moldovenesc-românesc** al lui V. Stati”.

Ce s-a întîmplat cu noi, cu ce să fi greșit noi în fața istoriei și a lui Dumnezeu, că sîntem din nou împinși în primitivism, „somați să ne lăsăm căzuți pe scara evoluției umane”?

Evident, nesăbuița comuniștilor de a ne federaliza a adus societatea în pragul unui război civil. De fapt, societatea moldovenească de mai multă vreme se află într-un război civil camuflat, în care forțele antinaționale, ghidate de Kremlin, continuă să distrugă tot ce este autohton pe această palmă de pămînt. Îndemnul nostru este de a rezista și de a riposta prin manifestări civilizate, pe căi diplomatice și legislative, fără să se ajungă, doamne ferește, la vărsări de sînge. Evenimentele din Georgia ne pot oferi în acest sens un exemplu și un model. Pentru aceasta, însă, este nevoie de o neîntîrziată și necondiționată unire și solidarizare a tuturor partidelor și forțelor democratice. Stimăți lideri politici, uniți-vă și rămîneți uniți măcar acum, în cel de-al 12-lea ceas, dacă nu mai devreme. Altfel, vine tăvălugul federalizării peste noi toți, altfel vom ajunge să-l rugăm pe Smirnov să ne permită să ne zicem „Bună ziua!” în limba română și el, generos cum îl știm, chiar să ne dea voie, zicînd „Пусть будет!”, dar nu în toată ziua, ci numai *lunea și vine-rea...* Lăsați orgoliile pentru vremuri mai bune. Noi vă vom spune, dacă acceptați, cînd să scoateți săbiile orgoliilor din teacă. Uniunea Scriitorilor își asumă în continuare – cred că ea și-a cîștigat dreptul moral pentru a face acest lucru – rolul de mediator și împăciuitoare al partidelor și forțelor democratice. Avem nevoie de o opoziție și o societate civilă puternică, unindu-ne într-un singur bloc, vom reuși, poate, să fim, atunci cînd va fi cazul, dacă nu chiar ceceni, măcar un pic de georgieni.

Urmare a îndemnului autorilor proiectului *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova*, publicat în presa oficială, la 14 septembrie 2003, la Chișinău s-au întrunit în cadrul unei Conferințe reprezentative oameni de știință și de cultură, experți în lingvistică, relații interetnice, filozofie, istorie, sociologie și drept constituțional și internațional pentru a supune analizei documentul respectiv.

Conferința a fost deschisă și moderată de academicianul Mihai Cimpoi, președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova. Programul Conferinței a fost susținut de: Anatol Ciobanu, doctor habilitat în filologie, membru corespondent al A.Ș.M., șef de catedră la U.S.M., Gheorghe Bobână, doctor în filozofie, directorul Institutului de filozofie, sociologie și drept al A.Ș.M., Andrei Eșanu, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al A.Ș.M., Mihail Gh. Cibotaru, scriitor, ex-ministru al culturii, Mihai Purice, doctor în filologie, decanul facultății de litere a U.S.M., Gheorghe Susarenco, avocat, ex-judecător al Curții Constituționale, Ion Bărbuță, doctor în filologie, directorul Institutului de Lingvistică al A.Ș.M., Anatol Petrencu, doctor habilitat în istorie, președintele Asociației naționale a istoricilor din Republica Moldova, Ana Bantoș, cercetător științific coordonator Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M., conferențiar doctor U.S.M., Ștefan Urātu, președintele Comitetului Helsinki Moldova, Ion Ciocanu, doctor habilitat în filologie, critic și istoric literar.

În dezbateri au mai luat cuvântul academicienii Petru Soltan și Alexandru Moșanu, scriitorii Haralambie Moraru, Serafim Saka, Valeriu Matei, Ion Hadârcă, Pavel Balmuș, Renata Verejanu, alți vorbitori.

Mihai CIMPOI

POLITICA NAȚIONALĂ DE STAT: CONCEPȚIE ȘI ANTICONCEPȚIE

Concepția pe care o luăm în discuție este, de fapt, o anticoncepție, deoarece ignorează adevărul istoric și științific despre românii moldoveni și limba română. Construită pe un temelie de nisip, este o utopie ce nu ține cont de realități. Ea nu are nici o șansă de implementare practică fiindcă ignorează și părerea intelectualității în acest domeniu. Așa-zisul „dialog fructuos între autoritățile publice și societatea civilă” s-a dovedit a fi o frază minciunoasă. Un al treilea argument de netemeinicie totală este faptul că această *Concepție* nu respectă drepturile fundamentale și principiile democratice recunoscute pe plan european și internațional, în primul rând al libertății de gândire și de exprimare, al valorilor democrației, al drepturilor omului etc. Se propune, în fond, o concepție cu caracter *totalitar*, căci anume astfel apar metodele propuse, precum „neutralizarea juridică și politică a neconținuturilor tentative de demoldovenizare, de negare a existenței națiunii moldovenești și a statalității moldovenești, de discreditare a istoriei moldovenești, de ignorare a etnonimului „moldoveni” și a glotonimului „limba moldovenească” (cap. I, **Dispoziții generale**). Nu e greu de observat că statul se transformă, astfel, într-o poliție politică de reprimare a celor ce vor susține tocmai adevărul adevărat și nu cel impus de stat în mod autoritar stalinist.

Eminescu spunea că limba este casa ființei noastre, această convingere fiind împărtășită și de Heidegger: „limba este locul de adăpost

al ființei”, ea dându-ne *certitudinea de a fi* a unui popor făuritor de istorie.

Or, tocmai această certitudine identitară de a fi ne-a fost mereu ștearsă de la 1812 încoace prin devizul țarist „un popor, o limbă”, iar în perioada sovietică prin internaționalismul proletar, prin combaterea oricărei manifestări de „naționalism” și impunerea limbii ruse ca limbă dominantă în toate sferile și marginalizarea limbii române până la rolul statornic de Cenușăreasă.

Actuala *Concepție* continuă organic aceste metode, ridicate acum la concepție de politică de stat.

Se urmărește, cu mijloace politico-polițienești conferirea unei noi identități istorice, etno-culturale, lingvistice și politico-juridice Republicii Moldova, recunoașterea legitimității internaționale pentru această identitate utopică. Sub noțiunile curente de „multiculturalism”, „multilingvism”, „polietnicism”, „toleranță”, „pace interetnică”, „concordie civică” se ascund niște falsuri științifice și se promovează prin ele apologeticul „moldovenism”, și tot atât de apologeticul bilingvism ruso-moldovenesc care știm ce reprezenta în perioada sovietică.

Stratagama-cheie a *Concepției* e înăbușirea identității noastre românești și ștergerea cu buretele în mod sistemic și metodic a națiunii titulare a Republicii Moldova.

Această națiune devine minoritate etnică, printre altele, topindu-se în blocul monolitic al „poporului unic al Republicii”. (Faptul aduce aminte de cântecul de altădată: „Naș adres ne dom i ne ulița, / Naș adres: Sovetskii Soiuz” = „N-avem adresă, casă sau stradă / Ni-i adresă Uniunea Sovietică”).

Există și o manieră obraznică, de esență de asemenea țarist-stalinistă, de nivelare a tuturor culturilor (or, fiecare cultură reprezintă spiritul unui popor, modul lui de a

fi în istorie) și contopirea lor într-un amalgam cultural, într-o masă omogenizată.

Temeiul ideologic al *Concepției* îl constituie monstruoasa substituire a statului național unitar cu un stat federal care ar conduce și controla un „popor unic al Moldovei”. Poporul titular ar dispărea în anonimatul acestui aluat omogen. Este, evident, o concepție total prorusească și profund antieuropeană. Procesul de rerusificare s-ar desăvârși, astfel, prin impunerea limbii ruse ca limbă oficială, adică – de fapt – a limbii unice.

Concepția urmărește anihilarea tuturor cuceririlor democratice și a procesului de renaștere națională a românilor basarabeni, a divizării poporului fondator al Republicii în „moldoveni” și „români” care apare ca o stratagemă politică de primă importanță.

Printre rândurile *Concepției* citim clar că ni se pregătește statutul de enclavă rusească în această parte de lume.

Avem tot temeiul să credem că în subtextul *Concepției* se ascunde o ură patologică față de națiunea titulară, față de limba acesteia. Despre acest lucru vorbesc și neacceptarea instalării bustului lui Liviu Rebreanu de ziua limbii pe Aleea clasicilor și înlocuirea de fapt a Sărbătorii Naționale „Limba noastră” cu Sărbătoarea Națională a Berii.

Să mai crezi, acum, într-o *Concepție* care are ca obiectiv programatic „afirmarea și dezvoltarea în continuare a specificului său național-cultural”, adică a specificului național-cultural al „poporului moldovenesc”.

Vom spune, în concluzie, Nu acestei *Concepții*, soră bună cu *Tezele* de altădată ale Partidului Comunist.

14 septembrie 2003

Anatol CIOBANU

LIMBA CA FACTOR DECISIV ÎN POLITICA NAȚIONALĂ A STATULUI

Limba este coloana vertebrală a națiunii, este „tezaurul cel mai scump pe care îl moștenesc copiii de la părinți...” (V. Alecsandri), „măsurariul civilizațiunii unui popor...” (M. Eminescu), „mijlocul universal al circulației ideilor și impresiilor” (B. P. Hasdeu), „mișcător al învățaturii și al înaintării” (A. Mateevici), „supremul product sufletesc al poporului” (N. Iorga).

Limba poartă un caracter social: ea se naște și dispare odată cu societatea, cu purtătorii ei activi. Limba este foarte strâns legată de gândire și viceversa. Omul gândește în limba maternă cu ajutorul căreia își exteriorizează gândurile și sentimentele. Scriitorul francez Prosper Mérimée spunea că „La langue a été donnée à l'homme pour exprimer sa pensée”, iar mai târziu lingviștii francezi de mare notorietate Charles Bally și Albert Sechéhayé și-au exprimat convingerea că „Bien penser et bien parler est une même chose”. Alecu Russo scria că „limba îl ajută pe om a-și tălmăci gândurile”, iar Mihai Eminescu preciza: „Limba și legile ei dezvoltă cugetarea”.

Cunoscutul scriitor spaniol Miguel de Cervantes menționa că „în știință se intră pe ușa limbii”, iar filozoful iluminist francez Étienne Bonnot de Condillac scria: „Vrei să înveți științele cu ușurință? // Începe prin a-ți învăța limba”.

Bogăția unei limbi, varietățile de expresie, prezența tuturor stilurilor funcționale și a termenologiilor din toate domeniile vieții social-politice, economice, culturale, științifice etc. ne demonstrează un înalt nivel

cultural, social, moral, intelectual al societății respective. Limba română este frumoasă și dulce „ca un fagure de miere” (M. Eminescu); în limba română se pot traduce orice opere din orice altă limbă, dat fiind faptul că ea (româna) dispune de un bagaj extrem de bogat și de o structură gramaticală perfectă. Astăzi româna stă, cu demnitate și onoare, alături de alte limbi romanice și neromanice, ea vorbindu-se în România și în alte țări.

În Republica Moldova băștinașii și alogenii, în ultimii 13 ani, au avut foarte mult de câștigat în planul culturii lingvistice, după oficializarea limbii române și revenirea ei la grafia latină. Elevii, studenții, ziaristii, savanții, artiștii, oamenii politici, funcționarii de stat, mulți alolingvi s-au familiarizat cu patrimoniul național comun în toate domeniile vieții materiale și spirituale, devenind mai bogați sufletește, mai culti, mai patrioți.

Și tocmai în actuala perioadă de renaștere națională, de debarasare de tot balastul lingual acumulat în perioada postbelică de totalitarism în Republica Moldova se găsesc forțe care încearcă să ne întoarcă la situația de tristă faimă de până la 1989. Dar s-o luăm pe rând, adresându-ne concret la *Conceptia politicii naționale de stat a Republicii Moldova* (Proiect, publicat în ziarul guvernamental *Moldova suverană* din 25 iulie 2003).

I. În *Conceptie* se revine la falsul glotonim „limba moldovenească”, confruntându-se în felul acesta noțiunea de *limbă* cu cea de *grai* (subdialect). Este unanim recunoscut în lumea specialiștilor filologi că limba română are 5 graiuri, numite subdialecte, și anume: *moldovenesc*, *muntenesc*, *crișean*, *maramureșean* și *bănățean*, fiecare dintre ele caracterizându-se prin anumite trăsături specifice, mai ales la nivel fonetic și lexical. Cu toate acestea, locuitorii din spațiul românesc comunică fără dificultăți, căci barierele lingvistice sunt nesemnificative. Mai mult decât atât, cronicarii și rapsozii, traducătorii, fețele biseri-cești, toți oamenii cărții și ai culturii,

începând, poate, cu diaconul Coresi, plămădind limba literară au formulat primele *norme fonetice, lexicale, morfologice, sintactice, ortoepice*, au triat, au selectat, au ales cele mai frumoase, mai înțelese mostre din toate subdialectele (dar mai cu seamă din graiul muntenesc și cel moldovenesc) și au creat o limbă „ca un fagure de miere” (M. Eminescu).

Despre fenomenul în cauză există „vagoane” de literatură. Filologii-romaniști din Republica Moldova, România și din alte țări recunosc *in corpore* că în România de Est (Europa răsăriteană și Balcanii) există doar o singură limbă romanică – cea *română*, având dialectele *aromân, istro-român, megleno-român* și subdialectele *muntenesc, moldovenesc, crișean, maramureșean și bănățean*. În principiu, e vorba de un truism pe care nimeni nu-l mai pune la îndoială. Excepție mai face doar câte cineva din Republica Moldova (vezi *supra*), încercând a avansa falsul științific și istoric la rang de lege organică.

În această ordine de idei, vom menționa că oamenii luminați (filologi și filozofi) din diferite țări și-au dat seama că în partea de Est a Europei există o limbă romanică aparte – valaha (româna), pe care o introduceau în clasificările respective de limbi. Savantul Eugen Coșeriu scria: „Avem deci de la Genebrard până la Vater – dacă facem abstracție de autorii care includ și limbi neromane – următoarele enumerări de limbi romanice de sine stătătoare, în care apare și româna:

Acest tabel, deși nu are evident pretenția de a fi exhaustiv, ne arată, după câte mi se pare, fără echivoc, cât de important este locul pe care îl ocupă contribuțiile lui Genebrard și Poza în istoria cunoașterii românei în Europa Occidentală” (E. Coșeriu, **Limba română în fața Occidentului**, Cluj-Napoca, 1994, p. 16-17).

Fiindcă analizăm secolele trecute, am putea să ne adresăm și la autorii noștri, care au denumit corect limba pe care o vorbim. Astfel, mitropolitul Moldovei Varlaam (1590-1657), animatorul tiparului în Moldova, al traducerilor ecleziastice din slavonește și grecește, unul din cei „trei stâlpi” ai renașterii moldovenești (P. Movilă, V. Lupu și Varlaam), și-a intitulat una din scrierile sale extrem de importante pentru creștinii-ortodocși din tot spațiul românesc în felul următor **Carte românească de învățătură dumenecele preste an...** (1643). În *Cuvânt către cetitoriu* mitropolitul scria: „...cu mult mai vârtos *limba noastră românească* ce n-are carte pre limba sa, cu anevioie iaste a înțelege cartea alții limbii” (subl. n. – A.C.).

Un alt mare cărturar, mitropolitul Moldovei Dosoftei (1624-1693), traducând din grecește și slavonește și tălmăcind în limba noastră **Psaltirea pre versuri tocmită** (a. 1673), scria pe foaia de titlu: „Psaltirea sfântului proroc David. *Pre limba rumânească...*”. În *Pre doslovie* la lucrarea **Stihuri** Dosoftei nota: „Letopiseșul din grecie Ce s-au scos *pre românie...*”.

Prin traducerile sale, Dosoftei a contribuit mult „la introducerea limbii

Nr.	Anul	Lingvistul	Limbile romanice
1	1580	Genebrard	it., sp., fr., rom.
2	1587	Poza	it., sp., fr., rom.
3	1613	Duret	it., sp., fr., rom.
4	1623	Opitz	it., sp., fr., rom.
5	1671	Skinner	it., sp., fr., rom.
6	1671	Stiernhielm	it., sp., fr., rom., ret., sard. (cat.)
7	1686	Kirchmajer	it., sp., fr., rom., ret., sard.
8	1784	Hervas	it., sp., fr., rom. - port.
9	1817	Vater	it., sp., fr., rom., ret., - port.

române în cărțile bisericești, în locul limbii slavone”. Mai mult decât atât, mitropolitul știa să scrie în așa fel ca să fie înțeles de „toată seminția românească” (vezi **Dicționar de Literatură Română**, coordonator Dim. Păcurariu, București, 1979, p. 145).

Mitropolitul Dosoftei este considerat „Cel dintâi poet al românilor” (vezi N. A. Ursu, *Viața și petrecerea mitropolitului Dosoftei al Moldovei* – în cartea **Dosoftei. Versuri alese**, Editura Virginia, Iași, 1994, p.18). În poemul lui *Domnii Țării Moldovei* citim:

„Descălecat-au țara domnul
Dragoș Vodă,

Fericită, buiacă, cu tot felii de
radă,

Când au adus într-însă *româneasca limbă*,

De bun neam și ferită de calea
cea strâmbă”

(Dosoftei, *op. cit.*, *Supra*, p. 35).

Cărturarul umanist Nicolae Milescu Spătaru, care a peregrinat prin multe țări străine (Franța, Germania, Suedia, China), stabilindu-se în Rusia, unde, fiind poliglot, a devenit Șef al Corpului de Tălmăci de pe lângă Consiliul Diplomatic din Moscova, era ferm convins că vorbește românește. Astfel, una din multele lui traduceri sună așa: „Carte de multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spătaru de pe limba grecească *pre limba noastră proastă românească*” (subl. n. – A.C.).

Reflecții prețioase privind denumirea idiomului nostru și etnonimului a făcut și Dimitrie Cantemir, domnitor al Moldovei, om de știință, mare umanist, membru al Academiei din Berlin. În **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor** stă înscris: „... neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor, care cu toții cu un nume de obște *români se cheamă*... Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre nu dăcică, nici *moldovenească... ci românească*” (subl. n. – A.C.).

Pentru unitatea și identitatea de neam și de limbă au militat toți scriitorii din Moldova isto-

rică și din Basarabia: Gh.Asachi, Al.Russo, C.Negruzzi, V.Alecsandri, M.Eminescu, B.P.Hasdeu, C.Stamati, C.Stamati-Ciurea, A.Mateevici ș.a. Câteva exemple: în anul 1829 Gh.Asachi începe a edita la Iași gazeta *Albina românească* (și nu „moldovenească”), tot în 1829, la București, Ion Heliade-Rădulescu inaugurează prima gazetă din Principate, *Curierul românesc*.

Costache Negruzzi publică în 1837 strălucitul eseu *Cum am învățat românește*, începându-l în felul următor: „Pe când uitasem că *suntem români și că avem și noi o limbă...*”, iar în 1853 (până la Unirea Principatelor din 1859) compune poezia-cântec *Eu sunt român* cu duioasele versuri-refren: „Eu sunt român și-mi place țeara mea”.

Vasile Alecsandri a scris și a editat la Paris în 1863 cartea **Grammaire de la langue roumaine (Gramatica limbii române)**. Scopul principal al bardului de la Mircești a fost să familiarizeze publicul francez cu limba română-soră, vorbită atunci de aproximativ opt milioane de oameni.

În toată opera publicistică și politică a lui Mihai Eminescu găsim doar glotonimul „limba română”, „limba românească” și etnonimul „român”. Luceafărul poeziei noastre nu-și imagina că cei din Basarabia ar vorbi o altă limbă decât cea românească. Iată de ce pe Al.Donici (născut în satul Bezeni, județul Orhei) îl numea „cuib de înțelepciune” și-l așeza alături de scriitorii din Moldova istorică și din Muntenia, scriind: „Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu și alții... știu o limbă frumoasă, vrednică și înțeleasă, de opincă și de Vodă” (vezi Gh.Bulgăr, **Scriitorii români despre limbă și stil**, București, 1957, p. 146).

Flacăra spiritului național, a identității de limbă, de neam și de istorie nu s-a stins niciodată chiar în Basarabia, anexată de țarismul feroce, cu politica lui de deznaționalizare și de eliminare a limbii române. Vom aminti aici numai opinia celor doi Stamati (tatăl și fiul). Astfel, scriitorul

basarabean Constantin Stamati scria: „În Basarabia lipsesc cu totul școli românești; în grabă nici nu va mai fi *limba românească* (subl. n. – A.C.) în Basarabia, pentru că are să se mistuie cu cea rusească” (C.Stamati, **Opere alese**, Chișinău, 1958, p. 591).

Constantin Stamati-Ciurea re-simțea aceeași oprimare glotică și națională ca și tatăl său, ceea ce l-a făcut să scrie: „Ce se atinge de scrierile mele în *limba română* (subl. n. – A.C.), îmi era imposibil a le scoate la lumină. În toată Rusia nu există nici o tipografie română... *Limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia* (subl. n. – A.C.) a fost singurul izvor din care m-am adăpat. Nici o școală populară măcar! Am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic.” (vezi C.Stamati-Ciurea, **Opere alese**, Chișinău, 1957, p. 424).

Basarabeanul B.-P.Hasdeu, savant enciclopedist, scriitor, lingvist, ne-a lăsat frumoasele versuri:

„Românimea cât trăiește,
graiul nu și-l va uita.
Să vorbim dar românește,
Orice neam în limba sa!”
(poezia *Să vorbim românește*).

Ca să încheiem șirul scriitorilor basarabeni din secolul al XIX-lea care s-au pronunțat ferm pentru aspectul științific și istoric privind glotonimul „limba română” și etnonimul „popor român”, să apelăm și la Alexe Mateevici. Pe 25-28 mai 1917, la Chișinău, s-a ținut *Congresul gubernial al învățătorilor moldoveni din Basarabia*. Să cităm fragmentar din ilustra alocuțiune a lui A.Mateevici la acest Congres: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între dumnevoastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – cei mai puțini – români. Ei, bine, dacă ați luat asupra dumnevoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost...”

Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din

marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania (*aplauze*). Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci își zic români. Așa trebuie să facem și noi! (*aplauze*)...

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți.

Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai românilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați, să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă...

N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului ca să nu mai vorbim degeaba. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească.” (subl. n. – A.C.) (A.Mateevici, **Opere**, vol. I, 1993, p. 463-464).

Alexe Mateevici, autorul celebrei poezii *Limba noastră*, devenită astăzi Imn al Republicii Moldova, nu a fost nici politician, nici savant, ci preot, chemat să lumineze poporul, ca un păstor al inimilor, om de bunăcredință, susținător și protagonist al adevărului, oricare ar fi el!

E de menționat, în mod expres, că nu numai scriitorii basarabeni, ci și oamenii instruiți, profesorii de licee, slujbașii autohtoni și neautohtoni, clerul bisericesc etc., își dădeau prea bine seama că glotonimul adecvat este „limba română”, și nu „limba moldovenească”. Astfel, profesorul Iacob Hinculov publică, în anul 1840, la Sankt Petersburg, cartea **Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki**, notând în *Prefață*: „Aceasta este *limba română și denumirea român nu este întâmplătoare* (subl. n. – A.C.): până la întemeierea Voievodatului moldovenesc, locuitorii ambelor principate erau cunoscuți cu numele comun *român*. *Limba română poate servi drept numitor comun al dialectelor valah și moldovenesc.*” (subl. n. – A.C.). O mai rezonabilă judecată nici că se poate!

În 1865 profesorul de liceu Ioan Doncev scrie și editează (pe cont propriu) la Chișinău **Cursulu primitiv de limba români, compus pentru școlile elementare și IV clase gimnaziale și Abeceda română**. Ambele lucrări au apărut în grafia latină, fapt deosebit de curajos și îndrăzneț al autorului.

Interesant este de menționat, în această ordine de idei, că în Basarabia, pe vremea țarismului, se găseau și intelectuali ruși care înțelegeau că aici locuiesc români-basarabeni și că ei vorbesc limba română. Astfel, cu efortul Circumscripției de Învățământ Odesa, A. Artimovici, într-o scrisoare din 11 februarie 1863 către Ministerul Instrucțiunii Publice din Rusia, scria: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm populația românească a Basarabiei (subl. n. – A.C.) să folosească limba Principatelor vecine, unde populația românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latinești, neprielnice limbii slave; restricțiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul de a înrădăcina în Basarabia un dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: *nu-i putem constrânge pe învățători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova și Valahia, adică printre masele principalelor ei purtători și nici părinții nu vor dori ca ai lor copii să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viața de toate zilele* (subl.n. – A.C.) [Arhiva centrală Istorică de Stat din Sankt Petersburg. Fond 733, registru 78, dos. 1043, fila 7-8. Citat apud Ion Iova. „Ioan Doncev și istoria apariției manualelor lui” / *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, A.Ș.M. 1993, nr. 1, p. 98. Vezi și Lidia Colesnic, *Funcționarea limbii române în instituțiile de învățământ din Basarabia* (1812-1918). Autoreferatul tezei de doctor în filologie, U.S.M., Chișinău, 2001, p. 14. De aceeași autoare **Limba română în Basarabia (1812-1918)**, Chișinău, Editura Museum, 2003, pas-sim). Comentariile ne par de prisos!].

Deoarece am pornit vorba despre savanții și oamenii de cultură

de peste hotare, care s-au pronunțat împotriva așa-numitei „limbi moldovenești”, arătând că în România de Est există o *singură limbă* romanică și anume *limba română*, să ne adresăm și renumitului savant-romanist italian de talie europeană Carlo Tagliavini. Încă în anul 1956, la Congresul Internațional de Romanistică, ținut la Florența (Italia), C. Tagliavini, în comunicarea sa cu un titlu foarte semnificativ – *Una nuova lingua litteraria romanza? Il Moldavo*, sublinia, în auzul romaniștilor din toată lumea, că „pretinsa «limbă moldovenească» nu este decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat...” (vezi Carlo Tagliavini, **Originile limbilor romanice**, trad. din ital., București, 1977, p. 289).

Falsul glotonim „limba moldovenească” și antiștiințifică teorie despre două limbi romanice de Est (româna și moldoveneasca) au fost respinse și de către mulți specialiști ruși din perioada sovietică și de după destrămarea U.R.S.S.

Astfel, savanții moscoviți, profesorul Ruben Budagov (romanist) și profesorul Samuil Bernștein (slavist) în studiul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*, scris în 1961 (dar publicat abia în 1989 din cauza cenzurii sovietice), precizau: „Autorii acestor rânduri, la fel ca și mulți alți lingviști sovietici, au căzut într-un timp în greșeală, când se străduiau să depisteze o anumită „autonomie” a limbii moldovenești față de limba română.

Ne-am străduit cât ne-am străduit, dar n-am reușit să arătăm și să demonstrăm – pe bază de fapte concrete și edificatoare – deosebiri între limbile română și moldovenească.

Unitatea de limbă română-moldovenească s-a cristalizat de foarte multă vreme, încă din perioada de formare a limbilor romanice.

La ora actuală, această teză este recunoscută de toți specialiștii care tratează problema în cauză...

(Teoria despre două limbi) ...a adus mari prejudicii lingvisticii sovietice. S-au irosit multe forțe și mult timp

pentru a demonstra teza eronată, cum că moldovenii și românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite. Dovezi în favoarea acestei teze nu au existat și nici nu pot exista” (vezi culegerea **Povară sau tezaur sfânt**, Chișinău, 1989, p. 355-356 sau rev. *Nistru*, 1988, nr. 11, redactor-șef – poetul D. Matcovschi). Mai e nevoie de comentarii sau de pretinse dicționare moldovenești-românești?

Un foarte cunoscut lingvist rus, academician, doctor hab., profesor universitar din Sankt Petersburg, Raimond Piotrowski, în articolul *Ocotirea limbii și culturii naționale* (vezi *Literatura și arta*, 28 august 2003, p. 3), scrie: „Noi, romaniștii din Rusia, Ucraina, de nenumărate ori am spus sus și tare că limba băștinașilor din Basarabia este cea română, în acest context, menționez studiile vestitelor filologi S. Bernștein, R. Budagov, V. Lisițki, S. Semcinski sau ale lingviștilor din alte țări ca regretatul Eugen Coșeriu – lingvistul secolului XX, Valeriu Rusu, Ana Tătaru etc.”. Autorul subliniază în încheiere: „A susține opinia că există o limbă „moldovenească” este o „aberație politică” (E. Coșeriu), este o greșeală gravă și o *incultură lingvistică*”. Eu aș mai adăuga pe lângă calificativul „incultură lingvistică” și „rea-voință și ignoranță” din partea celor care țin pâinea și cuțitul în mână! iar *Ignorantia non est argumentum* – spuneau romanii.

Abordând problema glotonimului, autorii *Proiectului* ar fi trebuit să pornească nu de la legislația lingvistică din perioada sovietică (1989), ci de la *Declarația de Independență a Republicii Moldova* (adoptată la 27 august 1991), în care se utilizează glotonimul științific „limba română” (citez: „Decretarea *limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin*”). De asemenea a fost necesar a lua în considerare un foarte important document istoric „*Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească*” (opinia specialiștilor filologi ai Academiei, acceptată la ședința largită

a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei) publicat în 1994. Nu se putea trece cu vederea nici *Inițiativa legislativă* a ex-Președintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, privind limba și *Mesajul* Domniei sale *Limba Română este numele corect al limbii noastre* prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995; de asemenea și Avizul pozitiv în acest sens al Curții Constituționale, precum și alte documente (vezi culegerea **Limba română este patria mea. Studii, Comunicări, Documente**, Chișinău, 1996, p. 283-337”). A fost neglijată și propunerea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE) de a declara un moratoriu asupra problemei privind denumirea limbii și a istoriei în Republica Moldova.

II. În *Concepție* nu se afirmă, în mod categoric, că în Republica Moldova urmează a fi legitimize două limbi de stat: „moldovenească” și rusa, cu toate acestea, *Proiectul* este împetriștat cu teze ca: „Limba rusă... se aplică și ea în toate sferile vieții statului și societății”.

Mai mult decât atât, limba rusă mai este înzestrată cu încă două funcții importante: 1. „are statutul de limbă de comunicare interetnică”; 2. de limbă oficială („asigurarea de condiții pentru păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor oficiale ale limbii ruse”).

Așadar, „limba moldovenească” rămâne pur și simplu *limbă de stat*, dar nu și *oficială*, dar nu și „*de comunicare interetnică*”!

Apare *volens-nolens* necesitatea să delimităm noțiunile: *limbă de stat* și *limbă oficială*.

În viziunea noastră, e corect să considerăm că *de stat* sunt toate limbile care există în acel stat – adică și limbile minorităților etnice, pentru că statul le ocrotește! Ca, de altfel, și oamenii: toți cetățenii unui stat sunt ai statului respectiv, și acesta îi protejează.

În Spania sunt patru limbi (castiliana, galiciana, catalana, basca), dar *oficială* e numai *una* – spaniola, constituită pe baza dialectului casti-

lian. Celelalte limbi minoritare sunt considerate locale, statul având grijă de dezvoltarea lor. O limbă minoritară își are drepturile ei fixate recent în *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* (elaborată de Uniunea Europeană, UNESCO, Consiliul Europei) și nu poate „pretinde” a fi limbă oficială sau a elimina limba națiunii titulare, așa cum se întâmplă în Republica Moldova. Aici etnicii ruși (diaspora rusă) are o pondere de 12% din numărul total al populației, dar se fac tentative a instala *limba rusă* ca limbă oficială. Este o situație conflictuală, care trebuie aplanată în conformitate cu normele și legile internaționale în acest sens.

În *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* se fac următoarele stipulări foarte importante pentru a înțelege *rolul* și *locul* limbilor minoritare într-un stat independent. Cităm:

1. „Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și a necesității lor de a le însuși” (Preambul).

2. „Limbile regionale sau minoritare pot fi folosite în învățământ (în zonele respective), fără a aduce atingere limbii oficiale a statului” (Art. 8, p. 5-6).

3. Prevederile din *Carta Europeană...* nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acțiuni ce contravin scopurilor *Cartei Națiunilor Unite* sau altor obligații de drept internațional, inclusiv principiului suveranității teritoriale a statelor” (Art. 5, p. 3).

Postulatele enumerate mai sus urmează a fi respectate în toate țările, inclusiv în ex-republicile fostei Uniuni Sovietice.

Firește, pe Terra se mai întâlnesc cazuri regretabile când limba unei diaspore (sau minorități etnice) ajunge la rang de *limbă oficială într-un stat*. Exemple concludente ne oferă, mai ales, reminescențele regimului colonial în multe țări din Africa, Asia, America Centrală. Aici unele limbi europene s-au instalat împreună cu ocupanții sosiți în secolele trecute,

autodeclarându-se limbi oficiale. Este notabil că limbile colonizatorilor se mențin până în prezent, deși regimul colonial s-a prăbușit demult și ponderea elementului etnic european acolo este derizoriu de mic. Să dăm unele exemple: *limba engleză* continuă a fi *limbă oficială* în țări ca *Zimbabwe* (aici băștinașii constituie 96%), *Nigeria*, *Zambia*, *Trinidad-Tobago* (populația băștinașă – 97%), *Sierra Leone* (pop. băștinașă, negri – 98%), *Liberia*, *Jamaica*, *Gambia* etc.

Și limba franceză domină „piața glotică”, fără concurență, ca unica limbă oficială, în fostele sale colonii, devenite în prezent state independente: Republica Togo, Republica Niger, Republica Mali, Republica Populară Congo, Republica Benin ș.a.

Și totuși, odată cu obținerea independenței în fostele colonii au loc adevărate revoluții culturale, inclusiv lingvistice. Multe foste țări coloniale încearcă a-și promova și limbile naționale (autohtone) la rang de idiomuri oficiale.

Memento: Problema abandonării limbii colonizatorilor nu este ușoară din două motive: 1) multe țări (foste colonii) sunt *exoglossice*, adică polilingve, cu nenumărate graiuri tribale care se „ceartă” pentru întâietate (fiecare grai tribal vrea să devină oficial). De exemplu, în Benin sunt 40 de limbi tribale, în Camerun – 135, în Nigeria – 200, în Zair – 856 ș.a.m.d. „Bătăliile” glotice se țin lanț în asemenea țări; 2) în limbile autohtone nu există limbaje, terminologii, stiluri funcționale, deoarece, de regulă, țările în cauză sunt agrare.

După cele relatate *supra* pare explicabil de ce în prezent, în unele foste colonii, sunt legiferate 1-2-3 limbi ale aborigenilor, alături de o limbă europeană (adică a ocupantului). Iată câteva „tandemuri linguale”:

Uganda – engleza și swahili;

Senegal – franceza și wolof;

Ciad – franceza și araba;

Madagascar – franceza și malgașă;

Kenya – engleza și swahili (negrii ajung la 95%);

Haiti – franceza și creola haitiană;
Burundi – franceza și rundi-
kirundi etc.

Mă opresc aici cu excursul acesta sociolingvistic și mă întreb: oare și noi, basarabeni, cu vechi tradiții culturale, cu o limbă română dispunând de toate limbajele, toate terminologiile (în știință, economie, istorie, cultură etc.) trebuie să ne mulțumim cu a secunda în țara proprie o limbă a diasporei care ni se impune ca limbă oficială și de comunicare interetnică? Doar suntem în Europa și nu în Burundi (din Africa Centrală)!

* * *

III. Amintita *Concepție* propagă intens răsuflata idee a bilingvismului armonios. Cităm: „Pentru Moldova este caracteristic bilingvismul moldo-rus și rus-moldovenesc, statornicit istoricește, care în actualele condiții este necesar să fie dezvoltat și perfecționat”.

Dacă s-a eliminat complet din școlile ținutale limba română prin Ukazul țarist din 3 februarie 1871 sub motiv că „graiuri locale în Imperiu nu se predau”, dacă în perioada sovietică (1945-1990) limba noastră și-a restrâns până la refuz funcțiile sociale, iar limba rusă domina peste tot – aceasta înseamnă bilingvism moldo-rus și rus-moldovenesc stabilit istoricește?

În Basarabia bilingvismul național-rus niciodată n-a fost simetric, ci numai subordonat, care a condus la impurificarea limbii române cu barbarisme lexicale, cu calcuri lingvistice, cu deformări de topică etc. Multe din ele (tip: a crăsi „a vopsi”, a bălui „a petrece”, bulcă „franzelă”, zadvișcă „zăvor” etc.) sunt fixate în bizarul **Dicționar moldovenesc-românesc**, ca alcătuind „specificul” limbii moldovenești.

A fi bilingv nu este un cusur, ci un avantaj și tinerii se străduiesc să învețe 2-3 limbi străine, care, desigur, nu le poluează limba maternă. Însă în ceea ce privește bilingvismul moldo-

rus în republica noastră el s-a manifestat până acum în mod inechitabil: băștinașii învățau limba rusă – rusefonii neglijau limba băștinașilor. Nu văd cum, după implementarea *Concepției* discutate, s-ar putea schimba situația spre mai bine.

E de reținut că, în general, bilingvismul asimetric conduce la denaturarea limbii subordonate și, în ultimă instanță, la dispariția ei și înregistrarea în *Cartea Roșie a Limbilor Mici* (editată de UNESCO în 1993). Și în Federația Rusă, din 1994, există *Cartea Roșie a Limbilor Popoarelor din Rusia*, unde sunt înscrise limbile care au ajuns pe punct de dispariție: *korekā, aleutā, evenkā, udeghee ș.a.* Aceeași soartă îi așteaptă pe *eschimoși, iukaghiri, cikotskieni ș.a.*

Memento: Poate să pară neverosimil, dar mulți purtători de limbi muribunde nu conștientizează că limba lor se asimilează, că limba pe care o vorbesc e cu totul alterată și slujită. Vorbesc stălcit, pentru că așa se vorbește, așa se spune. Se constată un *contradictio in adiecto* între punctul de vedere al specialiștilor despre limbile muribunde și punctul de vedere al purtătorilor de rând ai acestor limbi (H. Б. Бахтин, *Языковой сдвиг и упрощения языка: точка зрения насителя и точка зрения лингвиста – Язык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспективы*, Moscova, 2001, p. 13).

Acceptarea limbii ruse ca „limbă oficială” și de „comunicare interetnică” ar avea, la noi, urmări imprevizibile. Limba rusă va prelua imediat toate (sau aproape toate) funcțiile social-comunicative în Republica Moldova, terminându-și marșul triumfal prin a strămtora, a marginaliza și a elimina totalmente limba română din uzul oficial (și nu numai!).

* * *

Și totuși, intenția năstrușnică și antinațională de a continua rusificarea și re-rusificarea românilor-basa-

rabeni din Republica Moldova vine în contradicție flagrantă cu suflul vremii, cu tot ce are loc acum chiar în țările Comunității Statelor Independente (C.S.I.). Limbile acestor țări suverane caută să iasă din strânsorii limbii „fratelui mai mare”, să revină la matcă și să se dezvolte în conformitate cu spiritul lor național.

De exemplu, fostele republici sovietice unionale turcice din Asia Mijlocie, din Caucaz (Azerbaiejanul), precum și Tatarstanul și tătarii din Crimeea – toți au abandonat demult alfabetul impus rusesc, revenind (sau trecând) la alfabetul latin, după modelul turcesc.

Cunoscutul turcolog rus, prof. A.N.Baskakov, scrie: „...în toate republicile turcice se fortifică purismul lingvistic, direcționat spre substituirea lexicului rusesc și internațional (venit prin filiera limbii ruse) prin echivalentele turcice și arabo-persane arhaizante. De asemenea se observă substituirea celor mai multe noțiuni rediate anterior prin lexic internațional și rusesc în limbile turcice, prin lexic autohton sau, mai ales prin arhaisme arabo-persane” (A. H. Баскаков, *Некоторые общие тенденции национального языкового развития народов в Российской Федерации*).

Nu a avut rezultatele scontate nici propunerea Dumei de Stat din Rusia făcută țărilor din C.S.I. să accepte rusa ca a „doua limbă de stat”. Deocamdată numai Republica Belarus și Republica Kârgâstan s-au supus dorinței deputaților Dumei (în Belarus diaspora rusă constituie 20% din numărul total al populației, iar în Kârgâstan – 21%). Ucraina și Tagikistanul s-au declarat categoric împotriva voinței Dumei de Stat din Rusia.

Aceeași situație se atestă și în fostele Republici Autonome Sovietice Socialiste. Din cele 20 de ex-autonomii numai 3 au declarat rusa ca a doua limbă de stat. Și aceasta s-a întâmplat din cauza factorului demografic: rușii predomină acolo numeric,

de exemplu, în Bașkiria locuiesc 820.000 de băștinași și 3.000.000 de ruși; în Udmurtia – 300.000 udmurți și 1.000.000 ruși; în Mari-El – 150.000 etnici mari și 250.000 ruși.

E de remarcat că aceste pă-mânturi și popoare au fost cucerite de cnejii ruși în secolul al XVI-lea între anii 1552-1557.

Mai este încă un inconvenient pentru limba rusă: conform actelor internaționale ea (limba rusă) în țările C.S.I. nu poate pretinde nici a fi considerată ca limbă minoritară sau regională. În *Carta Limbilor Regionale sau Minoritare* se propune o definiție a acestor limbi. lat-o: „Limbile folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii aceluși stat, care constituie un grup numeric inferior restului populației” (Art. 1, p. 1). Și mai departe: „Noțiunea (termenul) „limbi regionale sau minoritare istorice... nu include nici dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului, nici limbile migrantilor” (tot acolo).

Nu este greu de constatat că în Moldova rușii nu locuiesc „în mod tradițional într-o anumită zonă” și că în marea lor majoritate sunt migrantii, iar migrantii au un alt statut: ei trebuie să se adapteze glotic cât mai curând posibil, ca să se poată integra în noua societate. Astfel se procedează în toate țările civilizate, când e vorba de diasporă.

***

În concluzie, accentuăm încă o dată că e nevoie să milităm cu mai multă insistență pentru drepturile noastre inalienabile la identitatea glotică și etnică, la istoria neamului, la limba noastră cea română. Numai în condițiile rezolvării echitabile și juste a problemei naționale, omul (cetățeanul) își iubește Patria, care, în viziunea lui Barbu Delavrancea, „nu este pământul pe care trăim din întâmplare, ci cel plămădit cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor noștri”.

21 septembrie 2003

Gheorghe BOBÂNĂ

STEREOTIPURILE ETNICE ȘI CONCEPȚIA POLITICII NAȚIONALE DE STAT A REPUBLICII MOLDOVA

Termenul de *stereotip social* a fost folosit pentru prima dată de cercetătorul american U. Lipman în studiul său *Opinia socială*, publicat în anul 1922. Potrivit autorului, *stereotipul* reprezintă determinarea ordonată a imaginii culturale a lumii în mintea individului prin care, în primul rând, se economisesc eforturile în procesul de înțelegere a obiectelor sociale complexe, și, în al doilea rând, sunt protejate valorile sale, pozițiile și drepturile. Ulterior, cercetătorii oferă o nouă definiție, mai concretă, a stereotipurilor sociale, considerate drept scheme simplificate ale obiectelor sociale în reprezentările individuale și colective. Astfel, reprezentările stereotipice constituie o formă de simplificare a lumii reale. Stereotipurile au anumite funcții psihologice și sociale. *Funcțiile psihologice* ale stereotipizării reprezintă simplificarea, sistematizarea și susținerea informațiilor individului, iar *funcțiile sociale* permit anticiparea acțiunilor, luări de poziție ale grupului și individului, autorizarea justificarea lor în raport cu normele sociale. Mecanismul psihologic al stereotipizării poate fi utilizat în diferite doctrine politice cu un scop bine determinat – cel de manipulare. Astfel, stereotipurile constituie un element indispensabil al psihologiei colective. În ultimul timp, stereotipurile au devenit obiect de studiu al etnopsihologiei.

În condițiile unui stat pluriethnic, individul este nevoit să comunice cu reprezentanții ai diferitelor etnii, astfel se formează *stereotipurile etnice* – reprezentări relativ stabile despre calitățile morale, intelectuale, fizice atribuite diverselor grupuri

etnice. Printre caracteristicile importante ale stereotipurilor etnice colective se evidențiază atitudinea emoțională care determină modelul nostru de comportare în relațiile cu reprezentanții altor etnii. Alte caracteristici ale stereotipurilor etnice sunt stabilitatea, rigiditatea și gradul înalt de acceptabilitate a acestora. Stabilitatea stereotipurilor etnice este totuși relativă, ele supunându-se transformărilor în momentul apariției unor noi informații despre grupul etnic respectiv. De exemplu, în cazul unui conflict între diverse grupuri etnice, reprezentările stereotipice sunt mult mai intense, are loc formarea imaginilor polare, prin așa-numitul efect al oglinzii se acordă grupului etnic din care face parte individul doar calități pozitive, iar adversarului doar calități negative. Astfel, în prezent, în Rusia majoritatea caucazienilor, în urma confruntărilor interetnice, îndeosebi a celor din Cecenia, sunt asociați cu banditismul, terorismul, mafia, prostituția etc. Un rol important în formarea stereotipurilor interetnice revine mass-media. Difuzarea într-o lumină nefavorabilă a informației privind interesele etnice este deosebit de periculoasă. Urmările pot fi uneori dintre cele mai imprevizibile.

Ideologia sovietică timp de decenii a cultivat stereotipul *omului sovietic* cu o conștiință etnică mai puțin evoluată, care recunoștea superioritatea culturii ruse față de cea autohtonă și, implicit, limba rusă ca limbă de comunicare interetnică. Moldovenii din Republica Moldova, mai puțin preocupați de păstrarea identității lor naționale, aveau adevărate complexe de inferioritate în momentul contactelor interetnice cu *fratele mai mare*. Mulți dintre ei „s-au vindecat” de acest complex al inferiorității cu prețul renunțării la comunitatea lor etnică, acceptând limba rusă drept limbă de educare a copiilor în familie și în școală, justificându-și atitudinea prin faptul că nu vor fi capabili să se cultive, să ajungă la nivelul *fratelui mai mare* prin intermediul limbii materne. Astăzi avem o mulțime de moldoveni cu numele de familie Țurcanu, Lupu, Țăranu, chiar și Moldovanu, care nu posedă limba română.

Timp de decenii a fost propagată teoria existenței a două limbi și a două popoare – limba română și limba moldovenească, poporul român și poporul moldovenesc ca două entități etnice și lingvistice diferite. Acest lucru s-a făcut pentru a putea manipula mai ușor conștiința națională a moldovenilor. S-a vehiculat și se mai vehiculează stereotipul populației române „cotropitoare”, „ocupante”. Moldovenii, considerați un grup etnic mic, separat de populația românească din țară, puteau fi mai ușor manipulați. Stereotipurile „moldoveanului” deosebit de „român”, „poporului moldovenesc” deosebit de „poporul român”, „limbii moldovenești” deosebite de „limba română” s-au dovedit a fi destul de stabile și n-au putut fi înlăturate din conștiința moldovenilor din Republica Moldova nici timp de un deceniu și mai mult de renaștere națională și de construcție a statalității moldovenești. Noua guvernare, instaurată după 25 ianuarie 2001, a folosit cu abilitate aceste stereotipuri, declarându-le valori naționale și calificând orice manifestare de „românism” drept tentativă de „demoldovenizare”, de negare a existenței națiunii moldovenești și a statalității moldovenești. În proiectul *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova* se declară că pe teritoriul republicii, alături de „moldoveni” și alte etnii, locuiesc și „români”, care sunt, ar trebui să înțelegem, „altfel” decât „moldovenii”. Astfel se promovează fățiș stereotipul etnic cultivat aproape două secole de administrația rusă și sovietică cu referire la populația basarabeană. În mod firesc te întreb: cu ce scop este reanimată vechea politică?

Conducerea actuală a Republicii Moldova își propune să reintegreze teritoriile din stânga Nistrului într-un stat unitar, independent și suveran. Intenția este salutară și susținută de majoritatea populației Republicii Moldova. Altceva este că se acționează conform dictonului machiavellian „scopul scuză mijloacele” și, în zelul de a-și atinge scopurile, guvernarea actuală se străduiește, prin toate mijloacele, să „transnistrizeze” Republica Moldova, acceptând, direct sau indirect, politica regimului de la Tiraspol, care pune greșe și discreditează pe toate căile și

cu toate mijloacele națiunea română, inoculează populației băștinașe ideea pericolului „românizării”, care vine din partea Republicii Moldova și cultivă intens stereotipurile „moldovean”, „limbă moldovenească” etc. După ce s-a debarasat de județe, revenind la raioane pentru a corespunde situației administrativ-teritoriale de dincolo de Nistru, autoritățile de la Chișinău și-au îndreptat atenția asupra istoriei, limbii și acum asupra politicii naționale în genere. Toate acțiunile guvernării în acest sens se desfășoară sub lozincă „moldovenismului” și au o vădită coloratură antiromânească. Acest fapt este atât de evident, încât nu necesită o demonstrație specială.

Proiectul *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova* are drept scop declarat asigurarea diversității etnice, culturale și lingvistice, a toleranței reciproce și a păcii interetnice în Republica Moldova. Adoptarea acestei legi, se declară în Preambul, va contribui mai mult la păstrarea, dezvoltarea și libera exprimare a identității etnice, culturale, religioase și lingvistice a comunităților etnice care locuiesc în Republica Moldova.

Prima comunitate etnică în Republica Moldova este cea majoritară, a moldovenilor, cărora totdeauna le-au fost proprii „toleranța și respectul față de limbile, culturile, religiile și credințele altor comunități etnice”. Statul se angajează să asigure în deplină măsură păstrarea, dezvoltarea și libera exprimare a identității etnice, culturale, religioase și lingvistice a tuturor comunităților etnice care locuiesc (în text este folosit inadecvat termenul „trăiesc”, ca de altfel și mulți alți termeni arhaici și inadecvați, ceea ce demonstrează că textul a fost tradus din limba rusă de o persoană cu o slabă cunoaștere a limbii române literare) pe teritoriul Republicii Moldova.

În *Concepție* se declară că „limba moldovenească” are statutul de limbă de stat și se folosește în toate sferile vieții politice, economice, sociale și culturale. Imediat după aceasta se declară că „limba rusă” are statut de *limbă de comunicare interetnică*. Apare întrebarea: ce înseamnă *limbă de comunicare interetnică* și care este statutul ei față de „limba de stat”? Pre-

rogativele ei sunt mai înguste sau mai largi, sau sunt aceleași? Este evident că declararea limbii ruse drept limbă de comunicare interetnică reprezintă un stereotip încetățenit în perioada sovietică și promovat mereu de autoritățile sovietice, iar acum și de cele ruse în statele C.S.I. Normal ar fi ca într-un stat național, independent și suveran *limba de stat* să fie *limbă de comunicare interetnică*. Să ne închipuim că în Federația Rusă, Franța, Germania etc. limba de comunicare interetnică ar fi alta decât, respectiv, rusa, franceza, germana etc. **Declararea unei alte limbi decât limba de stat limbă de comunicare interetnică afectează independența, suveranitatea și integritatea statului.**

Pe teritoriul unității administrativ-teritoriale Găgăuzia statutul de limbi oficiale este consfințit pentru limbile găgăuză, moldovenească și rusă. Realitatea însă este tocmai inversă – pe primul loc se află de fapt limba rusă. Nici un oficial găgăuz n-a dat vreun interviu în limba găgăuză, care este neglijată aici, la fel ca și limba română. În ce limbă se vorbește la ședințele Adunării Populare, ale administrației găgăuze, în ce limbă se predă în școli și în universități? Limba găgăuză rămâne doar o limbă vorbită în familie și nu se va dezvolta atâta timp cât limba rusă va fi folosită pe acest teritoriu cu statut de „limbă oficială”.

Mai apare o întrebare. Care este, conform autorilor *Concepției*, diferența dintre „limba de stat”, „limba de comunicare interetnică” și „limba oficială”, a politicii naționale de stat a Republicii Moldova? Dacă U.T.A. Găgăuzia este o parte componentă a statului Republica Moldova, atunci și aici trebuie să circule liber „limba de stat”. Aceasta nu se întâmplă, iar statul Republica Moldova este limitat în realizarea pe acest teritoriu a independenței, integrității și suveranității sale. **Autorii *Concepției* promovează stereotipurile etnice perimate care dăunează nu numai populației majoritare, dar și grupurilor etnice conlocuitoare.** Limba de stat în U.T.A. Găgăuzia trebuie să fie limba română, iar limba administrației, presei, radio-

ului, învățământului, culturii – limba găgăuză. În lipsa acestor condiții nu vor exista premise reale de dezvoltare a culturii și limbii găgăuze și nu va fi realizat dezideratul proiectului *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova* referitor „la păstrarea, dezvoltarea și libera exprimare a identității etnice, culturale, religioase și lingvistice a comunităților etnice” care locuiesc în statul Republica Moldova.

În cazul Transnistriei se declară, de asemenea, că pe teritoriul ei „funcționează oficial limbile moldovenească, ucraineană și rusă”. Este o afirmație care nici pe departe nu corespunde realității. Toată lumea cunoaște faptul că în Transnistria se vorbește doar o singură limbă, iar populația românească și cea ucraineană nu-și pot exercita dreptul la „dezvoltarea și libera exprimare a identității etnice, culturale și lingvistice”. În *Concepție* se insistă asupra păstrării în continuare a acestui *status-quo*. Mai mult, în compartimentul II. *Principiile politicii naționale de stat*, unul dintre aceste principii prevede „...respectarea istoriei, culturii și particularităților lingvistice ale populației Transnistriei”. Nu este clar ce au în vedere autorii documentului. Or, în Transnistria locuiesc aceiași moldoveni, ucraineni, ruși ca și pe întreg teritoriul Republicii Moldova, cu aceleași limbă, tradiții și istorie. Timp de mai bine de cincizeci de ani populația din Transnistria a trăit în bună înțelegere cu întreaga populație a Republicii Moldova și n-a revendicat nici un fel de particularități istorice, culturale și lingvistice. De unde au apărut ele acum și de ce politica națională de stat (a statului Republica Moldova!) trebuie să „promoveze” asemenea aberații? Răspunsul este clar. Fiindcă prin această *Concepție* este susținut stereotipul etnic, mitul despre așa-numitul „popor transnistrean”. În concluzie, considerăm că adoptarea *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova* în redacția actuală nu va contribui la asigurarea diversității etnice, culturale și lingvistice, a toleranței reciproce și a păcii interetnice în Republica Moldova, ci dimpotrivă.

Mihail Gh. CIBOTARU

CAPCANA SAU CONCEPȚIE A POLITICII ANTINAȚIONALE

Înainte de a trece la tema propriu-zisă, țin să descriu un tablou ce mi s-a desfășurat în fața ochilor foarte demult, tablou care n-are, la prima vedere, nimic comun cu subiectul nostru de azi, dar care, să vedeți, mi-a fost reînviat în memorie anume cu această ocazie. Adică, recitind proiectul *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova*.

Eram student și veneam acasă în vacanța de vară. De sus, din gara Florești, unde coborâsem din tren și-mi aruncasem privirea spre Vărvăreuca mea, mi se deschisese o priveliște cu totul neobișnuită: toată valea Răutului, ce servea de pășune pentru vitele satului, acum era acoperită cu o pânză de nămol negru, împetritată cu ochiuri de apă tulbure, prin care se înghesuia lume – bărbați, femei, copii – fiecare având într-o mână o măciucă, în alta – o căldare, iar măciucile celea mereu erau repezite în apa tulbure, după care cel cu lovitura se apleca numaidecât ca să-și ridice dobânda, un peștior barosan care, amețit cum era de lovitură, se mai zbătea cu disperare, poate că scapă din mâinile ucigașului. De scăpat, însă, nu scăpa nici unul, din simplul motiv că n-aveau unde se retrage: băltoaca nu mai avea comunicare cu râul. Cam acesta-i tristul tablou de care mi-am amintit citind proiectul propus publicului pentru discuție.

Deci, să trecem la obiect. Proiectul a fost publicat și, astfel, pus la dispoziția tuturor cetățenilor, aceștia având posibilitate nu numai să-l citească, dar și să ia atitudine. Până aici totul e bine, chiar europenește.

Mai rămâne să se țină cont atât de opiniile care vor fi expediate direct Parlamentului, cât și de cele din presă. Numai în acest caz respectiva Lege – care, bineînțeles, va trebui să se deosebească radical de prezentul proiect! – va fi obiectivă, reală și de folos poporului în întregime și fiecărui cetățean al Republicii Moldova. Spun aceasta, deoarece pe mine unul proiectul nu că m-ar fi deziluzionat, ci pur și simplu m-a insultat. Căci una din două: autorii lui sau l-au scris pentru naivi, agramați, mancurți, inclusiv pentru carieriști handicapați (căci și carieriiști pot avea o anumită demnitate națională), sau se înverșunează să ne ofenseze deschis, să ne scuie în față în modul cel mai laș. Formulez aceste afirmații nu tocmai potrivite pentru o discuție pașnică și eficace pe care o doresc anume astfel să fie, fiindcă, deși m-am străduit să citesc și să recitesc proiectul cu cea mai sinceră bunăvoință, mi s-a creat convingerea că această *Concepție* este o cale spre acutizarea relațiilor dintre grupurile etnice conlocuitoare pe de o parte și populația majoritară, adică băștinașii, pe de altă parte.

Dar să trecem de la constatări generale la argumente concrete. Vrednică și onorabilă intenție „integrarea și consolidarea poporului unic multicultural și multilingv al Republicii Moldova prin armonizarea intereselor naționale generale cu interesele tuturor comunităților etnice și lingvistice din țară”. Bine și chiar foarte. Cine oare nu vrea să fie înțelegere în țara sa? Moldovenii, în special cei dintre Prut și Nistru, căci anume despre ei e vorba aici, niciodată, pe parcurs de veacuri, n-au dat prilej de ceartă cu conlocuitorii de alte etnii și confesiuni. (Pogromul evreilor din 1903 a fost organizat de țarismul rus și nicidecum de basarabeni! cum se lasă a se înțelege și a se interpreta.) Ba mai mult, totdeauna, chiar și în cazurile când nu s-ar fi convenit, au fost și continuă să fie foarte ospitalieri, respectuoși, prietenoși, calități pentru care deseori au avut de plătit cu grele suferințe.

Să vedem, deci, cam ce ar însemna, din punctul de vedere al autorilor *Concepției*, această „armonizare a interesele naționale generale cu interesele tuturor comunităților etnice și lingvistice din țară”. Citez din **Dispoziții generale**:

– „Moldovenii – naționalitatea fondatoare a statului, împreună cu reprezentanții altor etnii (se nominalizează) constituie poporul Moldovei, pentru care Republica Moldova este Patria lor comună”.

– „Limba moldovenească având statutul de limbă de stat, se folosește în toate sferile vieții politice, economice, sociale și culturale”.

Citez din „Sarcinile politicii naționale de stat”:

– „Implementarea în continuare a standardelor internaționale în practica soluționării problemelor etnolingvistice”.

– „Restabilirea unui spațiu social-economic unic pe întreg teritoriul Republicii Moldova”.

– „Dezvoltarea unui sistem de repere valorice, bazate pe respectul față de democrație, de drepturile și libertățile omului”.

– „Asigurarea reală a dezvoltării culturii naționale moldovenești, a învățării limbii moldovenești și a istoriei Moldovei...”.

Și ultimul citat extras din capitolul „Dispoziții generale”: „Diversitatea etnică, culturală și lingvistică, toleranța reciprocă și pacea interetnică sunt declarate principala bogăție a Moldovei”.

Și până aici parcă bine și chiar foarte bine. Doar *parcă*... Fiindcă totul, cu regret, e doar fățărnicie, viclenie, fariseism, stil și metodă învechite, ureseseiste, de a induce în eroare, de a sprijini minciuna, intențiile perfide de deznaționalizare, de înrobire etico-morală, economică, socială, culturală a bieților moldoveni, care, face impresia, de la un timp, nu mai știu ce se întâmplă cu dânșii. Cel puțin o bună parte, dacă nu chiar majoritatea acestora, care, zbătându-se în sărăcie și nevoi nemaiștiute de

secole, sunt extrem de împovărați, pierzând orice interes și orice speranță. Scop, de altfel, urmărit metodic și permanent știm noi de către cine. Acum intenția e să se adopte și o lege care să dea mână liberă tuturor ticăloșiilor. Și o asemenea lege e posibil să devină anume acest proiect, dacă, ferească Sfântul, ar ajunge cumva să fie pus în discuție în prezenta formă la Parlament, care, avându-i azi în majoritate pe cei ce votează cu ochii închiși totul ce li se propune „de sus”, va vota și această „lege”.

Să vedem, deci, cam ce ar dori să „testamenteze” respectivul proiect de lege. Citez:

– „Politica națională de stat trebuie să fie orientată spre: dezvoltarea relațiilor interetnice, tradițional corecte”. *Nota bene* – **tradițional corecte**. Altfel zis, tradițiile poporului nostru de veacuri, ba chiar de milenii, au fost poate și corecte, de la o vreme, însă (de când anume și de cine „decretată” această decizie, nu se menționează), nu toate aceste relații interetnice rămân a fi **corecte**. Să vedem, deci, care relații anume, în opinia autorilor, sunt corecte și care nu. Continuu să citez (ca să ne dumerim) spre ce nărăvesc ei să orienteze așa-zisa politică națională:

– „depășirea consecințelor conflictului civil de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX care a deformat relațiile interetnice tradițional corecte în Moldova.”

Să ne amintim care a fost conflictul și să vedem care relații **tradițional corecte** au fost deformat. Țin bine minte acea perioadă istorică din viața poporului nostru, deoarece am fost și eu alături de generațiile care au luptat pentru redeşeptarea națională. Anume în acea perioadă am recăpătat alfabetul; limba strămoșească – cel puțin prin lege – a obținut statutul de limbă de stat; ne-am învaluțit cu Drapelul și Stema de Stat; am obținut Independența și a luat ființă statul Republica Moldova. Iată, deci, cauzele adevărate care, conform opiniei autorilor proiectului de

lege, au **deformat relațiile interetnice**, care până atunci erau **tradițional corecte**. Fiindcă autorii, în timp ce arată concret timpul când s-a produs acel **conflict civil**, dar trec sub tăcere când au fost înscăunate (și de către cine) relațiile interetnice *corecte*, trebuie s-o spunem, încă și încă o dată, deschis și fără motiv de supărare, de la blestematul 1812 și, mai cu seamă, de la acel 28 iunie 1940 încoace, prin dictaturi șovine, au luat naștere acele relații „tradițional corecte”. Frumoase tradiții, nimic de zis. Mai întâi ni s-au luat limba, biserica, școlile parohiale, întregul învățământ și toate instituțiile oficiale fiind trecute la limba rusă. După care, încetul cu încetul, ne-au văduvit de obiceiuri și tradiții (tradițiile noastre au fost divizate în **corecte și incorecte**). Căci, până atunci, relațiile dintre băștinași și etnicii care hotărâseră benevol să-și lege destinul de baștina noastră erau normale și absolut firești: fiecare, acasă, își vorbea limba maternă, își respecta credința strămoșească, obiceiurile, tradițiile etc. Iar când ieșea din casă, nu uita că se află pe alt pământ, acasă la un popor care i-a făcut loc alături cu sentiment de ospitalitate creștinească, fapt pentru care cei veniți îi tratau cu recunoștință, însușindu-le fără pic de ezitare limba, respectându-le tradițiile, obiceiurile. Relațiile dintre băștinași și grupurile etnice erau într-adevăr corecte sub toate aspectele. Prin părțile Floreștilor, de unde mi se trage obârșia, locuiesc și ucrainenii (sate întregi), și evrei (orașelul Mărculești [zis Cot], satul Căprești erau localități pur evreiești), lipovenii, nemții, rușii, polonezii și alte grupuri etnice, dar niciodată nu s-a întâmplat să se dușmănească din motive de apartenență națională. Și, până la sovietizare, toți – dar absolut toți! – cunoșteau româna. Chiar dacă țarismul s-a străduit din răzputeri să-i asimileze pe băștinași, lovitura decisivă au dat-o sovieticii. Și iată, această politică a devenit, vorba autorilor proiectului de lege, **tradițional corectă...**

Simțind că poziția le e prea șubredă, autorii declară cu o fățărnicie

crasă „crearea neîntârziată a condițiilor necesare pentru însușirea limbii moldovenești de către o parte a populației Moldovei”. Atenție: **de către o parte a populației**. Să trecem peste problema denumirii corecte a limbii noastre. Care e această **parte**? Nu cumva sunt chiar înșiși moldovenii? De ce nu se numește direct – partea aolingvă?

Fiți atenți, însă, la ceea ce urmează imediat după această cerință a politicii de stat. Citez: „Neadmiterea restrângerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieții statului și societății”. Spuneți-mi, vă rog, cine dintre alogeni, care zeci și zeci de ani de politică stalinistă **tradițional corectă**, vorba autorilor, au știut că aici prima și unica limbă și de stat, și de comunicare e cea rusă, cine, zic, după această prevedere a Legii în cauză se va mai apuca să însușească și „moldovenească”? Cu atât mai mult cu cât se știe prea bine că politica nestrămutată a conducerii actuale e de a acorda și limbii ruse statutul de limbă de stat! Se continuă cu alt postulat și anume: „consolidarea păcii interetnice, înfăptuirea construcției naționale pe baza bilingvismului moldo-rus și rus-moldovenesc statornic istoricește...” (mai sus am amintit în ce mod și cât de firesc). Și mai departe, iarăși citez: „asigurarea de condiții pentru păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor oficiale ale limbii ruse”, după ce se mai impune încă o obligație statală: „păstrarea și dezvoltarea în continuare a specificului limbii moldovenești și al culturii moldovenești, ținând seama de baza lor est-romană, respectarea istoriei, culturii și **particularităților lingvistice** (sublinierea noastră – M.C.) ale populației Transnistriei” (să aibă, oare, autorii proiectului în vedere „particularitățile lingvistice”, să zicem, ale dlor Anatol Codru, Petru Soltan, Eugen Doga, Vladimir Beșleagă, Alexei Marinat și ale altor personalități marcante ale culturii și științei noastre care-și trag obârșia din Transnistria?!), după aceste prevederi – am citat doar câteva dintre ele, zic, după

toate aceste politici de stat, mai au vreo valoare cât de cât reală asemenea sarcini ale politicii naționale cum ar fi: „afirmarea unui sistem de valori naționale...”, „dezvoltarea legislației (...) în scopul asigurării cât mai depline a drepturilor și libertăților constituționale...”, „implementarea în continuare a standardelor internaționale în practica soluționării problemelor etnolingvistice”, „asigurarea unei protecții juridice reale a cetățenilor...” etc. Toate acestea nu-s decât niște gogoșe, o adevărată fățarnicie, la umbra căreia se face încercarea – de altfel cât se poate de obraznică și perfidă! – de a induce în eroare populația, de a promova în cadrul legii vechea politică șovină, înstrăinarea populației majoritare, a stăpânilor de milenii ai acestui pământ, de ceea ce au mai scump și care le asigură identitatea: limba, istoria, dreptul de a se numi oficial cine sunt cu adevărat. Din toată *Concepția* rezultă că Moldova nu și-a avut cetățenii săi, și chiar de i-a avut, azi ei nu mai au nici o valoare. Toate drepturile, toată grija sunt concentrate asupra minorităților naționale, de parcă populația băștinașă, majoritară, ar fi cu ceva vinovată în fața lor și nici barem egală cu ele nu se cuvine să fie. Altminteri, vedeți dumneavoastră, se năruie pacea interetnică – adică, în caz că nu li se acordă privilegiu după un anumit hatâr. Moldova dintre Nistru și Prut prin multe intemperii a avut a trece, mai cu seamă în ultimele secole. Dar o situație atât de incertă, de penibilă, de dezastruoasă, de amenințătoare cu dispariția poporului băștinaș ca entitate încă nu s-a cunoscut. Această stare dramatică, care în orice clipă poate să se transforme într-o tragedie nu numai pentru populația autohtonă, ci absolut pentru toți cetățenii acestei țări, e creată mai mult artificial, prin ambiția unora care au nevoie să țină în permanență încordare, suspiciune și neîncredere reciprocă populația republicii. Din fericire, nu toți alogenii ne ignorează limba și istoria. Trebuie să avem o politică normală în ceea ce privește drepturile omului. Să ne aliniem la cele mai progresiste țări din lume cum ar fi, bunăoară, Germania,

Italia, Franța, SUA, China. Toate au minorități naționale, dar nici una din ele nu bravează și nu se joacă cu „limbile de stat”. Nici chiar Federația Rusă, țară cu atâtea popoare și atâtea etnii minoritare, nu are decât o singură limbă de stat care e și limba de comunicare. De ce actuala conducere stăruie, cu tot dinadinsul, să favorizeze limba rusă? Scopul e clar: să divizeze societatea civilă, să bage zăcanie între minoritățile naționale și băștinași, ca aceștia să nu fie uniți înde ei și să nu lupte împreună pentru rezolvarea problemelor cu adevărat stringente, de care depinde însăși existența statului Republica Moldova. Căci, dacă n-ar exista aceste conflicte artificiale, dacă am fi uniți cu toții, actualii guvernanți ar rămâne, desigur, fără electorat. De fapt, acest destin îi așteaptă inevitabil. Din simplul motiv că minciuna și lașitatea nu pot sta veșnic în capul mesei. Dar triumful adevărului și al dreptății depinde în primul și primul rând de noi, de națiunea majoritară și de toți ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova.

În încheiere aș vrea să revin la tabloul cu care am început, tablou care, în contextul acestui proiect de lege, apare ca o parabolă. Da, acel șes înămolit ne este republica și peștii suntem noi, cetățenii ei, divizați, izolați prin acele băltoace tulburi, amenințați în permanență de acele măciuci setoase de a ne lovi în moalele capului, pentru a ne vedea pe toți huștiuți pe tigaia încinsă. Numai că, spre deosebire de acele vietăți acvatice care se zbăteau energic, din ultimele forțe, chiar și după loviturile crâncene, nărvind să scape din captivitate, deși băltoacele nu le mai lăsa nici o șansă de supraviețuire, noi acceptăm cumiți aceste lovituri ale măciucii, le suportăm creștinește și nu facem ceea ce peștilor le era peste putință: să unim acele băltoace înde ele și pe toate împreună cu matca râului unde să ne simțim, vorba ceea, în apele noastre. Cam aceasta ar fi parabola. Deocamdată, însă, continuăm să tăcem ca peștele. Și nici măcar nu ne zbatem cum se zbate el pomenindu-se pe uscat. Păcat...

Mihail PURICE

LEGISLAȚIA LINGVISTICĂ ȘI CONDIȚIILE ÎNSUȘIRII LIMBII ROMÂNE DE CĂTRE ALOLINGVI

1. Legislația lingvistică aprobată în 1989 a consemnat un eveniment marcant pentru destinul limbii române din Republica Moldova. Limba noastră devenise „altarul împrejurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții” (V. Alecsandri). Ea ne-a oferit prilej de avânt și entuziasm pentru perspectivele care se deschideau în fața limbii române: a căpăta dreptul de a fi stăpînă în casa ei proprie, de a avea veșmîntul ei firesc – alfabetul latin. Legislația lingvistică a trezit interes în rîndul tuturor păturilor sociale. Alolingvii, care la început s-au opus vehement revendicărilor îndreptate împotriva rusificării limbii noastre, parcă au înțeles, în fine, că limba română în propria țară trebuie să se bucure de drepturile ei firești, iar vorbitorii de alte limbi din republică trebuie să o însușească la nivel comunicativ. Astfel se explică frecvența de către alolingvi, în primii ani de după adoptarea legislației lingvistice, a circa 2.500 de cursuri de însușire a limbii române.

2. Perioada de funcționare a legislației lingvistice ne provoacă sentimentul de iluzii pierdute, de regret și dezamăgire. După atîtea rătăcirii prin problemele noastre, astăzi sîntem tot acolo de unde am pornit (poate chiar și mai rău). Cînd încercăm să analizăm, în acest context, realitatea, constatăm cele mai nefaste condiții pentru limba română:

– În orașele și orașelele republicii, în Transnistria și în Găgăuzia

mediul lingvistic nu s-a schimbat defel în favoarea limbii de stat, el a rămas acela care a fost în imperiul sovietic, rusesc;

– Cu toate că numele limbii noastre literare de veacuri este *limba română*, termen confirmat și prin *Declarația de Independență a Republicii Moldova*, se aprobă constituțional numele unui aspect teritorial al limbii, cel al unui subdialect, „limba moldovenească” (adică nu limba scriitorilor clasici și contemporani);

– Se propagă insistent, pînă la isterie, ideea necesității de a oficializa limba rusă;

– Limba rusă este în prezent mai „interetnică” în republică decît în perioada de pînă la 1989;

– S-au luat măsuri oficiale de dezvoltare a limbii ruse, una din ele fiind introducerea limbii ruse în școală ca disciplină obligatorie;

– Se insistă ca niciodată asupra ideii de „identitate a limbii moldovenești”, iar toți cei care argumentează unitatea limbii române sînt învinuiți de acțiune antistatală;

– Alolingvii, cu rare excepții, nu au însușit limba de stat, de care, în condițiile actuale, nici nu mai au nevoie;

– A vorbi cu concetățenii noștri alolingvi în limba română înseamnă a da prilej, în cel mai bun caz, pentru suspiciuni de naționalism (adică de ce vorbești cu mine în limba ta, dacă știi rusește?);

– A vorbi și a scrie astăzi corect în limba română nu este un criteriu al culturii, ci o acțiune „antistatală” de românizare a „limbii moldovenești”, iar a vorbi incorect, rusificat, cu regionalisme, ar însemna „respectarea specificului limbii moldovenești”;

– Numai în condiții social-politice antinaționale poate apărea un document de felul celui numit *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* (în proiect).

3. Dacă nu am abandonat definitiv ideea ca limba română să aibă funcțiile ei firești, să devină

limbă de relații interetnice, să avem în republică nu bilingvismul „format istoricește”, ci acela care presupune și capacitatea alolingvilor de a comunica în limba română, una dintre problemele serioase este însușirea limbii de stat de către concetățenii noștri alolingvi. S-au luat parcă toate măsurile de facilitare a procesului de însușire a limbii de stat de către reprezentanții etniilor conlocuitoare din republică: modificări în programele de învățământ, deschiderea unui număr mare de cursuri pentru maturi, schimbări de metodică a predării, editare de manuale. Carul însă a rămas pe loc.

În mass-media de la noi au fost vehiculate, în fond, două opinii cu privire la această situație. Una susține că lipsesc cadrele calificate și manualele bune. Însă această opinie nu este întemeiată. Profesorii de limba română sînt specialiști calificați, care au urmat cursuri de reciclare în domeniu, 65% din numărul total al lor avînd calificarea de filolog și profesor de limba română, 36% – profesori de limbi străine (metodicele sînt similare), 1% – profesori de limba rusă în școlile naționale și numai 3% sînt nespecialiști în domeniu (a se vedea: *Făclia*, 23 februarie, 2002). La dispoziția celor care vor să studieze limba română au fost puse zeci de manuale, ce au drept obiectiv cultivarea abilităților de comunicare. Ar fi naiv să credem că moldovenii au învățat limba rusă datorită manualelor și învățătorilor „de înaltă calificare”. Tot atît de naiv ar fi să credem că alolingvii care au locuit la noi între 1918 și 1944 au învățat limba română grație unor profesori și manuale de excepție. Aceasta nu înseamnă că noi am nega importanța bazei didactice în școală.

A doua opinie este că alolingvii nu vor principal să învețe limba de stat. Elocvent în acest sens este un interviu cu unul dintre scriitorii noștri (*Literatura și arta*, 24 octombrie 2002). La întrebarea: „De ce slavii din Republica Moldova nu vor să învețe limba română?”, distinsul scriitor și

publicist răspunde: „Din lene, din rea voință, din aroganță, dintr-un sindrom imperial”. Această idee este împărtășită de mulți. Noi nu excludem nici lenea, nici aroganța, nici chiar „sindromul” de șovinism. În practica mea pedagogică am avut asemenea cazuri. Cînd încerci să comunici cu cei care se cred și astăzi „frați mai mari” și privilegiați, ești tratat cu aroganță și nu numai.

4. Cauzele expuse mai sus, în opinia noastră, sînt de suprafață. În esență, însă, condițiile și factorii sociali frînează procesul de studiere a limbii române. Pentru ca limba de stat să fie însușită de către concetățenii alolingvi, nu e nevoie de aplicarea unei politici de forță. Limba română în Republica Moldova trebuie să aibă același statut ca și italiana în Italia, poloneza în Polonia, germana în Germania, rusa în Rusia ș.a.m.d. Trebuie să conștientizăm faptul că „cunoștințele lingvistice ameliorează perspectivele de carieră”, că acestea „sînt indispensabile pentru a ocupa numeroase funcții și sînt deseori sinonime cu o promovare mai rapidă și un salariu mai ridicat”. Acestea sînt niște soluții democratice firești promovate de Consiliul Europei. Nimeni nu-și poate închipui ca în Rusia, necunoscînd limba rusă, cineva ar ajunge deputat al Dumei de Stat, ministru, primar, șef de departament, director de întreprindere etc. La noi însă e posibil. În cazul orașelor și orașelelor din Republica Moldova, unde mediul lingvistic e rusesc, e nevoie mai mult de rusă decît de română pentru comunicare cotidiană. Elevii și studenții alolingvi învață a doua limbă, româna, pentru că o cer programele de studii, și poate, doar în unele cazuri, și din respect față de poporul băștinaș.

5. Mediul lingvistic nu poate fi redresat nici prin legislația lingvistică. Conform *Concepției*, limba rusă necesită statut de limbă de comunicare interetnică. În situația în care toți locuitorii posedă limba rusă, iar o parte nu cunoaște limba română,

moldovenii sînt nevoiți să comunice în limba „înțeleasă de toți”.

Potrivit *Concepției*, limba utilizată în organele puterii de stat, în administrația de stat, la întreprinderi, instituții și organizații, limba lucrărilor de secretariat e declarată limba de stat sau rusă (art. 6). În condițiile cînd alolingvii nu cunosc limba de stat, vorbitorii de limba română sînt nevoiți să se conformeze situației și să vorbească ei în limba rusă.

Încă o prevedere legislativă: „În localitățile în care majoritatea o constituie populația de naționalitate ucraineană, rusă sau de altă naționalitate, se folosește pentru comunicare limba maternă sau o altă limbă acceptabilă” (art. 6). Care sînt aceste localități? Orașele republicii, cum ar fi Chișinău (cu 58% de alolingvi), Bălți (63%), Tighina (75%), Tiraspol (82%), Dubăsari (67%), Basarabeasca (55%) ș.a.m.d. Ce efect ar avea „argumentele” aduse elevilor și studenților despre avantajele însușirii limbii române în aceste localități, în Transnistria sau în Găgăuzia, dacă legislația nici nu prevede să se vorbească limba română, ci „limba maternă a alolingvilor” sau „altă limbă acceptabilă”. Se alege cea „acceptabilă”, să „înțeleagă toți” – rusa. Ne întrebăm retoric: În favoarea cărei limbi funcționează astăzi, în statul nostru independent, legislația care acordă și limbii ruse statut de limbă interetnică, îi acordă toate funcțiile pe care le are limba de stat? Care va fi limba „acceptabilă” dacă toate articolele din legislație se încheie cu astfel de formulări: „limba de stat, limba găgăuză sau rusă”, „moldovenească sau rusă”, „limba maternă sau altă limbă acceptabilă” etc.? În toate cazurile limba „acceptabilă” e cea „înțeleasă de toți”.

Concludentă în sensul discuției noastre este o scrisoare, care ar putea fi numită notă ultimativă, din partea Adunării Populare a Găgăuziei către Guvernul Republicii Moldova. În scrisoare sînt învinuiți factorii de conducere pentru faptul că cea mai

mare parte a corespondenței de la Chișinău le parvine în „limba moldovenească” (*Flux*, 18 august 2003). Ne-am fi așteptat ca numita adunare să ceară ceva în susținerea identității etnice găgăuze. Nu. Ea cere corespondență în limba rusă. Scrisoarea respectivă a fost imediat trimisă de către guvern în toate departamentele „pentru a asigura traducerea în limba rusă”. Nu este aceasta o minimalizare conștientă, premeditată a funcțiilor limbii de stat?

6. Se susține tot mai mult ideea de a oficializa limba rusă ca a doua limbă de stat, ea este fixată și în proiectul noii constituții a statului federativ. Iată cum este formulată: „limbile de stat pe tot teritoriul federativ Moldova – Transnistria sînt moldovenească și rusa, acestea fiind în egală măsură utilizate în jurisdicția federală” (după *Flux*, 12 august 2003). În ipostaza de „egală între egale” limba noastră a mai fost, în perioada de pînă la 1989. Ca exemplu de „egală între egale” astăzi ne servește Transnistria, unde drept limbi oficiale sînt declarate rusa, ucraineana și moldoveneasca, regiune unde limba noastră nu este utilizată în administrație.

7. O condiție funestă pentru lărgirea funcțiilor sociale ale limbii române în Republica Moldova se pregătește prin prevederile *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova* (în proiect), publicată în *Moldova suverană* din 25 iulie 2003). Poate oare contribui la „consolidarea poporului” și la „armonizarea intereselor naționale generale și lingvistice cu interesele tuturor comunităților etnice și lingvistice din țară” o concepție plină de ipocrizie și minciună? Nu intenționăm să facem aici o analiză detaliată a acestei „concepții”. Vom insera doar cîteva dintre aceste afirmații perfide.

• Mișcarea de eliberare națională de la sfîrșitul anilor '80 și începutul anilor '90, secolul trecut, în care s-a pledat pentru independență, pentru limbă și alfabet este prezentată ca niște „evenimente inspirate de forțele

politice radicale de orientare naționalistă”, evenimente care „au dus la confruntarea interetnică și la scindarea teritorială a țării”, „la negarea existenței națiunii moldovenești și a limbii moldovenești”. De aici reiese că independența, elementele de democratizare a societății, statalitatea limbii noastre, revenirea la alfabetul latin nu sînt cuceriri ale mișcării democratice, ci niște urmări ale uneltirilor naționaliste. Bătînd astfel șeaua, trebuie să se înțeleagă: dacă înlăturăm aceste urmări, obținem „pace interetnică și armonizare”.

- Una dintre cele mai mari realizări sociale (era să zic „socialiste”) din Moldova este bilingvismul moldo-român și ruso-moldovenesc „statornic istoricește”, acela tradițional de la noi, adică e vorba de cunoașterea limbii ruse de către moldoveni, dar nu și cunoașterea limbii române de către vorbitorii alolingvi.

- *Conceptia* e pătrunsă de grija „părintească” față de limba rusă căreia și în continuare i se atribuie funcția de limbă interetnică, precum și toate funcțiile limbii de stat. Mai mult chiar, în mod deosebit se subliniază că limba rusă „se aplică și ea în toate sferile vieții statului și societății și nu se va admite restrîngerea sferei de folosire...”, iar ca sarcină a politicii de stat este „asigurarea de condiții pentru păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor oficiale ale limbii ruse”. Urmează, după cum se susține în *Conceptie*, o „dezvoltare în continuare”, astăzi avînd numai funcțiile unei limbi de stat. Asemenea prioritate nu este prevăzută pentru limba majorității titulare. În aceste condiții mai au oare nevoie de limba română cadrele de conducere, cadrele organelor puterii de stat, ale administrației de stat, lucrătorii de la întreprinderi, instituții și organizații? *Conceptia* nu admite „restrîngerea sferei de folosire a limbii ruse”, adică înlocuirea limbii ruse din administrație prin limba de stat.

- *Conceptia* conferă statutul de limbi oficiale limbii ruse, ucrainene și

moldovenești pentru Transnistria, iar pentru Găgăuzia – limbii moldovenești, ruse și găgăuze. Trebuie să fim lipsiți de judecată matură ca să credem că situația actuală, cînd numai rusa este oficială, se va schimba în favoarea limbii române sau găgăuze, în timp ce aceeași *Conceptie* cere „neadmiterea restrîngerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieții statului și societății”. Cedarea unor funcții de către limba rusă în favoarea limbii române sau găgăuze deja înseamnă o „restrîngere a sferei de folosire a limbii ruse”.

8. Rusa nu este numită limbă a diasporei rusești, adică a unui „grup etnic aflat în afara granițelor țării de origine” (DEX, 1996, p. 300), ci a unei minorități naționale, care se vrea a fi cu statut de limbă oficială.

În materialele Consiliului European referitoare la Anul European al Limbilor – 2001, termenul *limbă minoritară* este sinonim cu cel de *limbă regională*. Astfel, în *Dosarul informațional* citim: „Consiliul European a adoptat *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare*; *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare* este în vigoare în 11 țări”. Or, statut de limbă minoritară au limbile acelor etnii care s-au constituit istoricește pe un teritoriu compact în cadrul unor țări ale popoarelor titulare. E vorba, de exemplu, de limba bască, o limbă neindo-europeană, rămășiță a unui grup de limbi mediteraneene preindo-europene, a unei etnii care își are baștina istorică într-o regiune situată în partea de Nord-Est a Spaniei. Basca e vorbită de circa un milion de vorbitori. Toți bascii vorbesc și spaniola. O altă limbă minoritară sau regională din Spania este catalana, vorbită în Nord-Estul țării, în Catalonia și Valencia. Catalonia este baștina istorică a catalonilor. Limba catalană este limba regională sau minoritară din Spania. Limba catalană s-a extins ajungînd nu numai în Valencia, ci pînă în insulele Baleare, Sardinia și chiar la Napoli și în Sicilia (a se vedea: Marius Sala, Ioana Vin-

tilă-Rădulescu, **Limbile lumii. Mică enciclopedie**, București, 1981, p. 53-54). Pe lângă limba maternă, catalanii din Spania vorbesc și spaniola.

Limbile găgăuză și bulgară din Republica Moldova doar convențional ar putea fi numite minoritare sau regionale (în accepția Consiliului Europei). Găgăuza este vorbită de 145.458 de găgăuzi, care locuiesc relativ compact în raioanele Comrat, Vulcănești, Taraclia, Ceadâr-Lunga, iar bulgara – de 88.419 bulgari așezați cu traiul în raioanele Ceadâr-Lunga și Taraclia. Aceștia nu s-au format ca etnie în Sudul Basarabiei, ci au venit aici prin anii 1768-1774, în urma războiului ruso-turc, datorită politicii țariste de colonizare a Basarabiei.

Am fi lipsiți de temei, dacă numai în baza raportului numeric față de limba populației titulare am acorda statut de limbă minoritară sau regională limbilor rusă, ucraineană, poloneză, țigănească, idiș ș.a. Orice elev știe bine că rușii nu și-au constituit unitatea lor etnică în Moldova, ci în Rusia. Ei au venit aici ca imigranți, colonizatori, „eliberatori” și au inundat, în fond, localitățile republicii, fără a avea o regiune populată compact. Ca rezultat al politicii antinaționale a Rusiei, la noi limba rusă a devenit dominantă, nu regională sau minoritară. În condițiile unei țări decolonizate, suverane, cum este declarată Republica Moldova, rusa trebuie să fie limba diasporei rusești, adică a unui grup de persoane de aceeași origine etnică (în cazul nostru de circa 12% din numărul populației) plecate din țara de origine (din Rusia) și stabilite pe teritoriul țării noastre. În accepție europeană, nici ucraineana nu poate fi considerată la noi limbă minoritară sau regională. Ea nu are teritoriu compact de utilizare, iar ca etnie ucrainenii s-au format în Ucraina, la noi ucrainenii au apărut ca imigranți. Ucrainenii din Moldova și-au părăsit țara lor de origine și s-au așezat cu traiul la noi. Prin urmare, și ei constituie o diasporă. Nu mai vorbim aici de reprezentanții altor etnii (evrei, țigani,

polonezi, bieloruși etc.). Într-un stat democratic nu trebuie să fie limitate drepturile firești ale etniilor, inclusiv cele ce țin de patrimoniul cultural, de limba maternă. În același timp, limbile diasporelor nu pot fi promovate ca limbi oficiale sau de stat în întreaga țară, așa cum ar fi posibil pe un teritoriu administrativ dintr-o țară unde o populație minoritară și regională s-a constituit istoricește ca etnie.

După cum am văzut din cele câteva referințe la *Concepția* nominalizată, se manifestă o deosebită grijă față de limba unei singure etnii – rusa. *Concepția* nu uită nici de limba majorității populației. Iată un „beneficiu” prevăzut pentru această limbă. Printre principiile politicii naționale de stat este „păstrarea și dezvoltarea în continuare a specificului limbii moldovenești”. La care specific se referă autorii *Concepției*? Oare nu cumva la acela din **Dicționarul moldovenesc-românesc** de Vasile Stati, odioasă operă antinațională și antibun-simț? Elevii nu trebuie să învețe limba română literară, ci specificul „limbii moldovenești”, cuvintele demult dispărute, regionalismele, rusismele, de exemplu, *bleahă* (= căldare), *cochilică* (= copilă), *libov* (= dragoste), *bucfă* (= literă), *pasajîrcă* (= autobuz), *uciganie* (= crimă), *întrebăciune* (= întrebare), *crăpat* (= alimente), *rodilcă* (= maternitate) etc.

Concepția stipulează, de asemenea, „neutralizarea juridică și politică a neconținutelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenței națiunii moldovenești, de discreditare a istoriei moldovenești, de negare a etnonimului «moldoveni» și glotonimului «limba moldovenească»”. Nu este greu de presupus care ar fi măsurile de „neutralizare juridică” față de cei care utilizează termenii „români”, „limba română”, „literatura română”. Aceste măsuri sînt cunoscute în istoria noastră, nu atît de îndepărtată. I-aș întreba pe autorii *Concepției*: Ce măsuri de „neutralizare juridică” vor fi luate față de somitățile științifice mondiale, față

de notorietăți de talia lui M. Costin, D. Cantemir, Gh. Asachi, Al. Russo, C. Negruzzi, M. Eminescu, M. Sadoveanu care și-au numit limba – română?

10. Un prost serviciu pentru buna înțelegere interetnică și pentru procesul însușirii limbii române de către alolingvi îl face presa oficială, în special cea de limbă rusă. Toate inițiativele de propășire a culturii naționale, a limbii, literaturii și istoriei, de cultivare a dragostei față de moștenirea noastră culturală sînt întîmpinate ostil și îndărătnic. Ele sînt interpretate drept tentative ale forțelor politice naționaliste, care ar submina stabilitatea noastră și ar provoca confruntări interetnice, un loc aparte revenindu-i românofobiei. Pentru a ne convinge de această realitate, e suficient să răsfoim presa numai din luna august, anul curent. Două exemple. Cu scopul de a „demonstra” că structurile românești încalcă „dreptul poporului moldovenesc la identitatea sa etnică”, pentru un articol al său (*Vremea*, 12 august 2003) „distinsul” Vasile Stati ia drept *moto* un fragment dintr-un context, cu totul de altă natură, cum că o trăsătură a *românilor*, care provoacă repulsie, este șarlătănia. Un alt „prieten al poporului moldovenesc”, V.I.Grosul, într-un interviu din *Neza-visimaia Moldova* (13 august 2003), afirmă că „înlocuirea alfabetului moldovenesc cu cel românesc n-a adus nici un progres culturii din Moldova”, că „mișcarea națională moldovenească a intelectualității noastre s-a transformat în mișcare naționalistă cu elemente cuziste și ale gărzii de fier, iar, în situația aceasta, trebuie susținută Transnistria”.

11. Ne-am referit mai sus numai la unele dintre condițiile sociale, care, parcă intenționat, ar fi create pentru a menține încordarea, starea de alertă și de îngrijorare, care nu favorizează în nici un fel procesul de însușire a limbii române, nu numai de către moldoveni, ci, mai ales, de către alolingvi.

Intelectualitatea noastră, toți cetățenii de bună credință trebuie

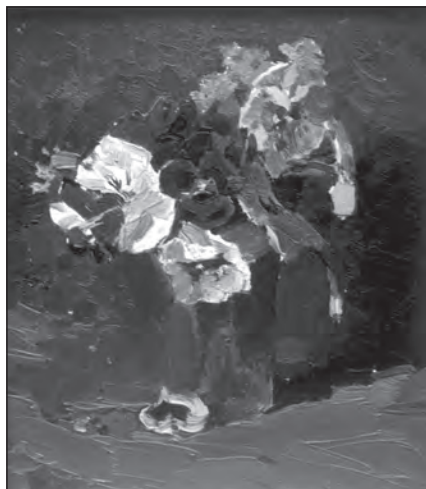
să se includă hotărît în crearea și susținerea unor condiții sociale benefice dezvoltării limbii române la ea acasă:

– Limba română trebuie promovată în țara ei la nivelul altor limbi europene în țările acestora (italiana în Italia, germana în Germania, rusa în Rusia etc.);

– Limba română trebuie să fie unica limbă de stat în Republica Moldova, iar cunoașterea ei de către alolingvi să fie o realitate de care nu se pot lipsi pentru a beneficia de toate drepturile de cetățean al statului;

– Întrucît legislația lingvistică, aprobată în condițiile Uniunii Sovietice, nu mai corespunde condițiilor unui stat suveran, cum este și Republica Moldova, se impune elaborarea și aprobarea în Parlament a unei noi legislații;

– În problemele de limbă română și de istorie, factorii de decizie trebuie să țină cont de opiniile savanților consacrați, din țară și de peste hotare, nu de cele ale angajaților politici, chemați să susțină o ideologie de partid.

Panseluțe

Ion BĂRBUȚĂ

PROGRAM DE REDRESARE A SITUAȚIEI SOCIOLINGVISTICE SAU UTOPIE BIROCRATICĂ?

Astăzi, când se pare că ideologia regimului sovietic și-a ocupat definitiv locul într-un muzeu al vechiturilor, autoritățile ne propun spre examinare un proiect de concepție a politicii naționale de stat în care categoriile de bază sunt proprii fostului regim. Cum era de așteptat, reanimarea categoriilor și tezelor de tip sovietic în acest document, în conformitate cu dialectica marxistă, se face la un nivel calitativ nou, prin introducerea unor termeni moderni din sfera relațiilor interetnice, cum ar fi *multiculturalism*, *multilingvism*, *toleranță* etc., prin referirea la actele legislației internaționale privind drepturile lingvistice și culturale ale omului, precum și prin promisiunea că în soluționarea problemelor etnolingvistice vor fi implementate în continuare standardele internaționale.

Impresia generală provocată de lectura acestui proiect de lege e că în textul lui se produce o confuzie dintre epoci și viziuni. Categoriile preluate din ideologia sovietică coexistă cu cele specifice lumii democratice.

Concepția pretinde că va prezenta căile optime de soluționare a problemelor din sfera relațiilor interetnice din Republica Moldova. Este evident că în evaluarea soluțiilor posibile ale problemei lingvistice era necesară atât o cunoaștere a stării reale de lucruri vizând funcționarea limbilor în societate, cât și clarificarea alternativelor menite să ducă la anumite rezultate. Nici primul aspect, nici cel de-al doilea nu-și găsesc o reflectare corectă în textul respectivului

proiect. Autorii proiectului afirmă, fără să aibă remușcări de conștiință, că în Transnistria funcționează oficial trei limbi (moldovenească, ucraineană și rusă), iar în Găgăuzia limbile oficiale sunt găgăuză, moldovenească și rusa. Comentariile sunt de prisos, întrucât realitatea este alta.

Dintre multiplele aspecte lingvistice abordate de *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* ne vom opri doar asupra aceluia care au generat și care vor genera discuții aprinse în societatea noastră. Acestea sunt următoarele:

1. limba și constituirea statalității Republicii Moldova;
2. limba rusă și locul ei în societatea noastră;
3. bilingvismul și importanța lui pentru soluționarea problemelor lingvistice;
4. specificul limbii moldovenești.

Se înțelege că menirea de bază a acestui document este să contribuie la întărirea statalității Republicii Moldova. Observăm că din textul respectiv un rol exagerat, în cadrul acestui proces, i se atribuie factorului lingvistic. În opinia autorilor *Concepției*, statornicirea statalității Republicii Moldova urmează să se producă prin parcurgerea aceluiași etape care au existat și în cazul constituirii statelor naționale în perioadele mai vechi ale istoriei. După cum se știe, unul dintre atributele de bază ale procesului de formare a statului național era apariția și dezvoltarea limbii naționale. În strădania lor de a motiva existența statului Republica Moldova, autoritățile încearcă să impună ideea unei noi entități etnice: poporul moldovenesc și a unei noi limbi est-romane: limba moldovenească. Așa cum ne sugerează proiectul de *Concepție*, vor fi continuate eforturile autorităților sovietice de a crea o limbă distinctă la est de Prut, diferită de limba română. Faptele demonstrează că acțiunile în această direcție sunt foarte bine coordonate. Un dicționar „bilingv” a și văzut lumina tiparului anticipând chiar documentul programatic.

În contextul actual, încercarea

de a „inventa” o limbă aparte pentru Republica Moldova nu rezistă nici unei critici. Se știe că procesul de constituire a unei limbi naționale este mult mai complex și nu poate fi legat direct de anumite evenimente istorice și politice. Anume din acest motiv, afirmarea statalității Republicii Moldova nu trebuie pusă în legătură cu constituirea unei noi limbi est-române. Aceasta și din cauză că istoria statului nu totdeauna corespunde cu istoria limbii.

Oricine poate observa cu ușurință că, în prezent, afirmarea unui stat, atât în plan extern, cât și în plan intern, se produce prin alte mijloace decât în perioadele precedente ale istoriei. Astăzi, la începutul mileniului trei, în condițiile unei lumi din ce în ce mai pragmatice, prilej de mândrie pentru cetățenii oricărui stat sunt nu atât faptele glorioase ale strămoșilor, cât realizările actuale ale poporului respectiv în domeniul economiei, științei, artei, sportului etc.

În legătură cu cel de al doilea aspect, și anume cel care are în vedere locul limbii ruse în societatea noastră, vom observa că, după câteva încercări nereușite de a oficializa din mers limba rusă, autoritățile au recurs la o altă tactică. Astfel, în *Concepție* nu se mai vorbește despre oficializarea limbii ruse, ci doar despre „păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor sociale ale limbii ruse”.

Autoritățile au devenit pe deplin conștiente de faptul că limba rusă a avut și va continua să aibă statutul de limbă oficială în societatea noastră. Aceasta pentru că limba româna n-a fost niciodată unica limbă oficială a Republicii Moldova. Cum am putea vorbi despre statutul de limbă oficială în cazul unei limbi cunoașterea căreia nu este obligatorie nici pentru obținerea cetățeniei, nici pentru ocuparea unui post în ierarhia socială? Dacă limba română ar fi fost cu adevărat unica limbă cu statut oficial în Republica Moldova, ar fi putut exista la noi funcționari publici, demnitari de rang înalt, miniștri, parlamentari care să nu cunoască limba statului? Desigur

că nu. Prin urmare, limba română a fost cel mult o limbă cooficială alături de limba rusă, care n-a încetat nici o clipă să joace un rol dominant. Deci și după 1989 româna a fost doar una dintre cele două limbi oficiale pe care le mai are deocamdată Republica Moldova.

În concordanță cu această stare de lucruri, *Concepția* prevede „neadmiterea restrângerii sferei de funcționare a limbii ruse în toate domeniile vieții statului și societății”. Concluzia este pe deplin logică: o dată ce o limbă are statutul de limbă oficială, ea nu mai poate fi oficializată și a doua oară.

Un rol central în soluționarea problemelor de ordin lingvistic este atribuită bilingvismului oficial.

Poziția autorilor acestei *Concepții* este foarte clară. La nivel de stat va fi promovat și în continuare bilingvismul român-rus și rus-român, iar la nivelul societății în ansamblul ei, se pledează pentru păstrarea și extinderea multilingvismului. Așadar, drept mijloc de soluționare a problemelor lingvistice este considerat a fi bilingvismul.

Referitor la acest aspect vom observa că scopurile reale ale celor care stau în spatele *Concepției* ar putea fi numai deduse, întrucât ele nu sunt expuse explicit. Un lucru însă este cert: autorii nu pot să nu fie conștienți de faptul că pluralismul lingvistic la nivel oficial este o frână serioasă în calea funcționării eficiente a organismului social. Pentru a-și consolida integritatea, orice stat are nevoie de o limbă cu funcții primordiale care să asigure integrarea socială a tuturor cetățenilor. Un stat în care cetățenii nu pot comunica între ei pentru că vorbesc limbi diferite este pândit permanent de pericolul dezintegrării ca urmare a conflictelor dintre purtătorii acestor limbi.

În același timp, dată fiind grija autorităților pentru păstrarea și consolidarea statalității Republicii Moldova, nu este greu să-ți dai seama că rolul de mijloc de cooperare socială este rezervat totuși limbii ruse. Ea este limba care, în viziunea autori-

lor *Concepției*, ar trebui să permită înțelegerea interetnică în Republica Moldova, limba rusă fiind calificată drept limbă de comunicare interetnică. Anume acestea sunt intențiile reale ale autorităților.

Este greu astăzi de prevăzut cum va evolua situația sociolingvistică din Republica Moldova. Un lucru este clar: bilingvismul social decretat, care, de altfel, nu este chiar atât de frecvent pe glob, nu se va menține mult timp. În acest caz sunt posibile următoarele două scenarii.

Cel mai probabil este faptul că până la urmă vor rămâne două comunități lingvistice distincte și separate: una românofonă și alta rusofonă. În cazul în care nu se vor lua măsuri eficiente pentru integrarea societății, separarea lingvistică a celor două comunități ar putea avea drept efect separarea învățământului, separarea mijloacelor de informare în masă, separarea partidelor etc. De aici și până la divizarea societății nu mai rămâne decât un singur pas.

Dacă însă evenimentele vor evolua în direcția dorită de autorități, adică integrarea cetățenilor în societate va avea loc pe baza limbii ruse, se va ajunge la situația când problema integrării se va pune pentru reprezentanții populației majoritare, și nu pentru reprezentanții grupurilor minoritare, lucru absolut anormal. Această variantă este de asemenea posibilă, dacă avem în vedere situația din perioada sovietică, când bilingvismul era propriu doar populațiilor neruse și era orientat, de fapt, spre înlocuirea unei limbi cu alta. După cum este bine știut, bilingvismul nu este decât o fază în tranziția de la un monolingvism la altul.

Astfel, și într-un caz, și în celălalt problemele de ordin lingvistic nu vor fi soluționate, ele vor continua să existe. Așadar, e firesc să fie căutată o altă modalitate de redresare a situației sociolingvistice de la noi.

Trebuie să constatăm că reîntregirea și consolidarea statului R. Moldova reclamă imperios selectarea și promovarea unei singure limbi oficiale, care este, de regulă, limba

populației majoritare. Exemplul statelor europene, state cu regimuri democratice, este elocvent în această privință: cele mai multe dintre aceste state nu promovează bilingvismul la nivel oficial, ci limba populației titulare a statului respectiv. Acest lucru se face nu pentru a favoriza un anumit grup etnic în detrimentul celorlalte grupuri. Stabilirea unei singure limbi cu funcții principale în stat în cazul unei țări polietnice urmărește un singur scop: asigurarea integrării sociale și economice a tuturor cetățenilor. Prin urmare, dacă doresc cu adevărat soluționarea echitabilă a problemei lingvistice, autoritățile ar trebui să îmbine grija pentru promovarea limbii cu funcții primordiale în stat cu protecția limbilor minoritare. Aceasta ar da posibilitate statului să asigure, pe de o parte, funcționarea normală a organismului social, iar, pe de alta, respectarea intereselor tuturor comunităților lingvistice.

Cât despre teza privind păstrarea și dezvoltarea în continuare a specificului limbii moldovenești, trebuie spus că ea este preluată direct din arsenalul politicianilor sovietici.

Este firesc să ne întrebăm: pentru ce este nevoie de acest lucru? Pentru a demonstra că limba vorbită la est de Prut diferă de limbile rusă, engleză, germană? Sigur că nu. „Specificul” limbii vorbite în Republica Moldova este necesar ideologilor comuniști pentru a o diferenția de limba română. Deci acest specific nu are nimic cu procesul de comunicare, el fiind subordonat în întregime scopurilor politice.

În concluzie, unicul scop al *Concepției* este crearea premiselor pentru revenirea la realitățile sovietice din sfera sociolingvistică, realități axate pe oficializarea limbii ruse, pe promovarea bilingvismului oficial și pe păstrarea „specificului limbii moldovenești”. Este lesne de înțeles că o asemenea *Concepție* nu va duce la soluționarea problemelor din sfera lingvistică, ci doar la conservarea sau chiar la agravarea lor.

Petru SOLTAN

PROCESUL DEZNAȚIONALIZĂRII CONTINUĂ ACCELERAT

Sunt prea bine cunoscute și demonstrate documentar cazurile de deznaționalizare a românilor din afara frontierelor actualului Stat Român. Aici ne vom referi succint doar la câteva aspecte ale acestui proces în Republica Moldova, cu scopul de a argumenta, cel puțin parțial, titlul din capul acestor rânduri, iar apoi vom trece la examinarea subiectului propriu-zis.

Controlul Moscovei asupra Republicii Moldova a existat chiar și în ziua proclamării independenței noastre, deși atunci acest fapt a fost mai puțin sesizabil. Fundamentul respectivului control e de esență strategică, pe când paravanul e demult construit pe două postulate false: *existența „poporului moldovenesc” și a „limbii moldovenești”*. După destrămarea U.R.S.S.-ului și formarea C.S.I.-ului acest control a devenit mai sofisticat. Un „nou mod” de abordare a prezenței rusești în Republica Moldova trebuie calificat, în fond, separatismul transnistrean și cel găgăuz, autodizolvarea Parlamentului ales în 1990 și înscăunarea puterii agrariene în martie 1994. Această putere a legiferat, de fapt, aderarea la C.S.I., a adoptat o nouă Constituție scrisă într-o limbă română impecabilă, însă numită *moldovenească* și „a consfințit” etnonimul de *popor moldovenesc*. Astfel, postulatele false, menționate mai sus, sunt puse oficial în circulație. Ulterior, este adoptată Legea învățământului, prin care (Articolul 6) „Statul asigură șanse egale de acces în instituțiile de stat de învățământ liceal, *profesional și superior*, în funcție de aptitudini și

capacități” oricărui cetățean, în mod „garantat, indiferent de naționalitate, sex, vârstă” etc. Cu venirea la putere a comuniștilor, toate documentele oficiale sunt scrise în „moldovenească” și rusă, este stopată trimiterea gratuită a tinerilor basarabeni la studii în România (anual circa 2.000 de burse). „Concurența” absolut inegală dintre limba rusă și cea „moldovenească”, utilizarea în economie a terminologiei de specialitate preponderent în rusește, „adaptarea” la acest limbaj și a tinerilor cu studii în instituțiile românești influențează negativ procesul de folosire a limbii române, fapt sesizat de numeroși experți.

Să revenim, însă, la subiect – un pas diabolic, întreprins de puterea comunistă pentru a accelera procesul de deznaționalizare, îl reprezintă *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* (în continuare Proiect).

Prima concluzie care se impune la lectura acestui document este că autorii Proiectului sunt certați cu *semantica, logica, lingvistica, istoria, realitatea, și cu... adevărul*.

În compartimentul II, „Principiile politicii naționale de stat”, scrie: „... păstrarea și dezvoltarea diversității lingvistice, pe seama limbilor altor grupuri etnice, care locuiesc pe teritoriul Moldovei”. În compartimentul III, „Scopurile politicii naționale de stat”, se spune: „...păstrarea și dezvoltarea ... limbilor tuturor comunităților etnice din Moldova”. În compartimentul IV, „Sarcinile politicii naționale de stat”, este indicat: „...susținerea de către stat a dezvoltării limbilor ucraineană, găgăuză, bulgară, ivrit, idiș, țigănești (romani) și a altor limbi ale minorităților etnice care locuiesc pe teritoriul țării noastre”. Să mă bată Dumnezeu, dar nu sunt în stare să sesizez diferența dintre sensurile frazelor citate. Precizăm că prima dintre acestea reprezintă un *principiu*, iar următoarele două poartă respectiv denumirile de *scop și sarcină*. E unul din multele cazuri când noțiunile sunt, pur și simplu, confundate.

În Proiect scrie negru pe alb: „...neutralizarea juridică și politică a neconținutelor tentative de *demoldovenizare*”. (Ce termen? Probabil, a fost preluat de la separațiștii transnistreni, care în tălmăcirea acestora înseamnă „românizare” – n.n.) și „...păstrarea și dezvoltarea diversității lingvistice (de exemplu a moldovenilor – n.n.), pe seama limbilor altor grupuri etnice (bunaoară, a românilor, menționați în Proiect ca etnie – n.n.) care locuiesc pe teritoriul Moldovei”. Sunt fraze al căror conținut se bate cap în cap. Nu pot, de asemenea, să înțeleg ce ar vrea să însemne afirmația: „...*integrarea* poporului *unic*... al Republicii Moldova...”, care pare soră a altei expresii – „stat comun” – inventate, cu ceva timp în urmă, într-un alt document „luat” deja de apele Nistrului.

Referitor la existența „limbii moldovenești” s-a discutat și s-a scris atât de mult, încât insistența de a promova vechea și compromisă „teorie” ne provoacă un sentiment de milă față de cei care nu vor să înțeleagă că minciuna nu mai poate trece. Problemele lingvistice țin, în exclusivitate, de forurile academice, de oamenii de știință cu reputație mondială, de scriitorii noștri din toate timpurile, un rol aparte revenindu-le celor contemporani – maeștrilor Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, Spiridon Vangheli, Nicolae Dabija, Vladimir Beșleagă, Vasile Vasilache, Anatol Codru, Ion Hadârcă, Serafim Saca, Arcadie Suceveanu. În context, trebuie remarcată și opera academicienilor Dumitru Matcovschi și Ion Druță. Acesta din urmă, cu toate „devierile” sale conjuncturiste, precizează fără echivoc: „Cum o numim până la urmă? (E vorba de limba maternă – n.n.) Firește, limba română” (a se vedea volumul **Ora jertfirii**, Chișinău, 1998, p. 266).

„Republica Moldova constituie continuarea politico-juridică a procesului multiseclar de statalitate continuă a poporului moldovenesc” – se constată în Proiect. Și pentru cel mai puțin informat cetățean este evidentă ignorarea cu bună știință a realităților noastre istorice, deloc favorabile pen-

tru destinul românilor de la est de Prut. Aberația de mai sus promovată de autorii Proiectului trebuie pusă alături, „cuplată” cu cea expusă de ideologul separatismului transnistrean Vladislav Grossul, doctor habilitat în istorie: „Pe noi, moldovenii, ne-a costat prea scump afirmarea republicii noastre, de trei ori fiind lichidată statalitatea moldovenească, de aceea nu vrem să mai fie lichidată și a patra oară” (a se vedea *Literatura și arta* din 17 iunie 1999, „Din ranița forței imperiale”).

Proiectul prezintă în culori roze așa-numita „pace interetnică”: „Pe teritoriul unității administrativ-teritoriale Găgăuzia statutul de limbi oficiale este consfințit pentru limbile găgăuză, moldovenească și rusă. În Transnistria funcționează oficial limbile moldovenească, ucraineană și rusă”. „Politica națională de stat trebuie să fie orientată spre: ...depășirea consecințelor conflictului civil de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX, care a deformat relațiile interetnice, tradițional corecte în Moldova”. Or, aceste „exemplificări” sunt în discordanță flagrantă cu realitatea și trebuie interpretate ca o insultă directă la adresa populației titulare a republicii, dacă nu mai mult.

„Moldovenii – naționalitatea fondatoare a statului, împreună cu alte etnii: ucrainenii, rușii, găgăuzii, bulgarii, evreii, românii, bieloruzii, țigani (romii), polonezii și alții constituie poporul Moldovei...”, – se accentuează în compartimentul „Dispoziții generale”. A separa moldovenii de români echivalează cu negarea și neglijarea adevărului știut de toată lumea. În 1859 are loc unirea Principatelor Moldova și Muntenia, iar în 1862 se realizează unirea constituțională și administrativă a statului nou-format cu numele România, în care se vorbea aceeași limbă pe parcurs de milenii – limba română. De atunci, fiecare moldovean, oriunde s-ar afla *de jure*, devine *român*, indiferent dacă are sau nu are știință de acest act istoric. Ar fi greșit, însă, să considerăm că etnonimele *muntean* și *moldovean* și-au pierdut valoarea. Ca noțiuni subordonate etnonimului de român se

utilizează în funcție de proveniență și în raport cu Principatele istorice. Acest adevăr l-au știut țarii, Lenin, Stalin etc. Situația respectivă e conștientizată de către Putin și cele două Dume de Stat ale Federației Ruse, de către Smirnov-separatistul, de către puterea de la Chișinău, și, indiscutabil, de către autorii Proiectului. Din acest considerent nici nu pun în discuție noțiunea nebuloasă „diaspora moldovenească”, care figurează în Proiect, dar care nu poate fi definită.

Proiectul, sub pretextul „consolidării păcii interetnice”, *de facto* urmărește un singur scop – legiferarea la nivel național a limbii ruse. Iată imperativele Proiectului: „...neadmi-

terea restrângerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieții statului și societății” („Dispoziții generale”), „...asigurarea de condiții pentru păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor oficiale ale limbii ruse” („Sarcinile politicii naționale de stat”).

Acest Proiect, dacă va deveni o lege organică, va expune unui proces sigur de degradare nu numai limba română, limba populației titulare, ci și limbile etniilor minoritare, cu excepția celei ruse, motiv pentru care respectivul document trebuie respins cu toată vehemența. Promovarea lui ar însemna o nouă încercare de a accelera procesul de deznaționalizare a românilor moldoveni.

Primăvara devreme, 1949

Ana BANTOȘ

EDUCAȚIE PRIN CUVÂNT

Perioada de tranziție care durează de ceva vreme și nu se știe cât va mai continua, ne pune în fața unor situații complicate, din care trebuie să aflăm ieșire. În acest sens, menirea școlii este de a-i învăța pe tineri cum este lumea și nu de a-i instrui în arta de a trăi. Iar acest lucru nu se poate realiza altfel decât ținând cont de trecut, care este depozitarul experienței acumulate. Respectul față de tradiție, precum și conștientizarea faptului că reînnoirea devine o realitate de fiecare dată, cu fiecare tânăra generație, salvează lumea în condițiile modernității, în care societatea este amenințată la tot pasul de crize. Dintre acestea, însă, pericolul crizei în învățământ este poate cel mai grav.

Creat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, de către Spiru Haret, noul sistem de învățământ românesc era recunoscut drept unul dintre cele mai performante în Europa. Anume acestui sistem de învățământ i se datorează efervescența creatoare din perioada interbelică, reprezentată prin generația de aur a lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Constantin Noica, Petre Țuțea ș.a. Ceea ce trebuie menționat este că Spiru Haret și-a axat sistemul de învățământ pe cultura generală. Obiecte de studiu precum logica și filologia erau prezente până și în programul școlilor de arte și meserii. Cred că trebuie să se țină cont de aceste tradiții și să nu fie neglijată filologia, și în mod special, educarea prin cuvântul artistic. În general, nu

trebuie neglijate momentele care s-au dovedit a fi utile pentru crearea valorilor. Și e necesar să spunem că poporul român, din care facem parte și noi, basarabeni, are o vocație culturală puternică. Aici însă se cere făcută următoarea precizare: în spațiul dintre Prut și Nistru, datorită izolării acestuia de matca naturală, cultura a fost împiedicată să se dezvolte în mod firesc. Acum, când posibilitățile democrației sunt mult mai mari, ar trebui să analizăm cu discernământ această situație, creând posibilitatea de a recupera pierderile în acest sens. O strategie a învățământului basarabean ar trebui să fie axată și pe studiul filologic al asiduu recuperator. În acest sens, poate chiar crearea de laboratoare studențești în vederea studierii mentalităților în spațiul pruto-nistrean ar fi de bun augur.

Se știe că acum toată lumea e orientată spre studierea limbilor străine și lucrul e laudabil, mai ales că în trecutul recent posibilitățile de acest fel erau limitate. Însă uneori orientarea doar spre aspectul practic diminuează rostul cunoașterii unei limbi, ducând chiar la neglijarea cunoașterii limbii materne. Este cu atât mai important să ținem cont de momentul respectiv, cu cât situația actuală e de așa natură încât ne paște pericolul izolării forțate în țarcul retrogradării spirituale. În acest scop este manevrată și denumirea limbii care se vorbește în spațiul dintre Prut și Nistru, utilizându-se același mecanism ideologic răspândit în cumplitele vremuri staliniste.

Cum este promovată cultura în Republica Moldova prin intermediul limbii române? Iată o întrebare care nu trebuie să-i lase indiferenți pe profesorii din diferite domenii. Respectarea nivelului la care se efectuează predarea limbii române ar trebui să facă parte din strategia stimulării dezvoltării culturalului din stânga Prutului.

Educarea prin cuvântul artistic ține de necesitatea redresării unei situații care încă nu este conștientizată până la capăt: elaborând false teorii despre existența a două limbi (română și moldovenească), de fapt, se atentează la vocația noastră culturală, căci, se știe bine, nu poți crea opere de artă cu un instrument lingvistic rudimentar. În orice discuție despre cultură are ca punct de pornire fenomenul artei. Hannah Arendt, în cartea sa **Între trecut și viitor** (Editura Antet, 1997), susține că „în timp ce caracterul obiectual al tuturor lucrurilor cu care ne înconjurăm constă în faptul că ele au o formă prin care apar, numai operele de artă sunt create cu un unic scop al apariției. Criteriul potrivit pentru a judeca aparițiile este frumusețea; dacă vrem să judecăm obiecte, chiar și obiecte obișnuite de uz curent, numai prin valoarea lor de utilizare și nu prin apariția lor – adică dacă sunt frumoase sau urâte, sau undeva la mijloc – ar trebui să ne scoatem ochii. Dar pentru a deveni conștienți de apariții, trebuie mai întâi să fim liberi să stabilim o anumită distanță între noi și obiect... Această distanță nu poate apare dacă nu suntem în poziția să uităm de noi înșine, de grijile, interesele și nevoile vieții noastre, astfel încât nu vom pune stăpânire pe ceea ce vedem, ci îl vom lăsa să fie așa cum este, în apariția lui. Această atitudine de bucurie dezinteresată (...) poate fi experimentată numai după ce au fost rezolvate nevoile organismului viu, astfel încât, eliberați de necesitățile vieții, oamenii pot fi liberi pentru lume” (pag. 218-219). Aș mai aminti aici, în același sens, și o frază devenită celebră în anii '70, aparținându-i reputatului critic și istoric literar Vasile Coroban: „Dorogoi, pentru a face poezie mai trebuie să și zbori”. Cât de mare era „partea de zbor” (ca să utilizăm o expresie a lui Liviu Damian)

a scriitorului, în general, reiese cu claritate și din eseistica poetului Ion Vatamanu, despre care nu se poate afirma că nu a cunoscut fenomenul modernizării literaturii. Iată cum explica el, bunăoară, frecvența în peisajul literar basarabean a unor simboluri precum „țărâna”, „piatra”, „apa”, „frunza”: „Faptul că istoria de multe ori ne-a pus să ne pornim iară și iară de la pământ a făcut să ne vedem mai bine în oglinda de țărână, în adevărul pietrei și al apei, al frunzei, rotindu-ne cu aripa asupra casei și văzând în depărtare atât cât nu ne-ar desparte, ci ne-ar apropia”.

Decenii la rând, după cel de-al doilea război mondial, scriitorii basarabeni au fost puși în situația de a lupta pentru menținerea libertății interioare, care constă în asigurarea condiției *sine qua non* a literaturii – limba. Iată de ce în perioada postbelică și chiar după 1989 foarte multe poezii sunt consacrate problemei limbii, noțiuni precum „mama”, „graiul” fiind asociate. Poeții își imaginează perspective variate asupra cuvântului artistic, de la a intra în cuvânt „ca în habitacul” (Eugen Cioclea), până la a intra în cuvânt „ca într-o biserică” (Vasile Romanciuc). Atitudinea față de problema limbii transpare și în recentul volum de versuri „Noi, picătura de sânge”, semnat de Mihail Ion Cibotaru:

„Dar gurile s-au deschis,
Văz, cuget, simțire, memorie
Toate au gură acum...

...Aleii, gura, mult prea-ndoielnică,
înfricoșata,
mușta mea gură, și inimă!”

(Strigare)

Cum se explică fenomenul specific basarabean al „limbirii”, ca să utilizez un termen îndrăgit și inventat de prozatorul Serafim Saka, dacă nu prin starea de incertitudine în care se află limba română în Republica

Moldova. Aceeași explicație o are dăinuirea exagerată a elementelor tradiționaliste și semănătoriste în cultura scrisă a basarabeanului.

Pentru vorbitorii de română din spațiul interriversan – de la copilul de grădiniță până la scriitor sau academician – problema limbii are conotații specifice, determinate de afirmarea tot mai pronunțată a societății de consum. Interpretarea tendențioasă a discuțiilor despre limbă, neglijarea necesității de a o cultiva permanent generează din partea unor indivizi inconștienți reproșuri precum: „V-o trebuit limbă? Iacă am ajuns să nu avem ce mânca!”. Elementul culturii este substituit cu cel al politicului și omul simplu nu conștientizează esența lucrurilor. Relația dintre grai (limba vorbită) și limba literară (exemplară) se află la baza „Dicționarului moldovenesc – românesc” (autor V. Stati), lucrare ce ilustrează perfect situația când implicarea politicului în cultură poate da naștere filistinismului, împiedicând dezvoltarea și cultivarea mentalității capabile să privească fenomenul în adevărata sa lumină și nu doar sub aspect utilitarist. În acest așa-numit dicționar materialul factologic este expus și interpretat în contradicție cu bunul-simț. Se încearcă reducerea la zero a efortului de a ieși din criza la care s-a ajuns pentru că nu s-au respectat adevărul privind unitatea limbii, a istoriei și a culturii și dreptul limbii la evoluția ei firească. Altfel spus, deși încă nu am ieșit din criza identitară, suntem împinși înapoi, la situația dezastroasă când cuvinte precum „amic” sau „camarad”, sinonime cu „prieten”, ca să nu mai vorbim despre o mulțime de neologisme din limba literară exemplară, erau ținute la index și erau private de dreptul de „a participa” la exprimarea nuanțată a gândirii artistice și intelectuale. Aceasta înseamnă, de fapt, stimularea unei

situații conflictuale a cărei povară este aruncată, de pe acum, pe umerii copiilor noștri. A neglija acest adevăr nu înseamnă decât a crea viitorului crize și mai acute. Diez Bering, unul dintre autorii cărții **Omul secolului XX** (volum coordonat de Ute Frevert și H.G. Haupt, apărut în traducerea Mariei-Magdalena Anghelescu, Editura Polirom, Iași, 2002), ajunge la o concluzie elocventă în ceea ce privește absența crizelor din societatea franceză din secolul XX. Lucrul acesta a fost posibil, susține autorul, datorită prezenței active a intelectualului în Franța, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, în special după cazul Dreyfus (1898), când în apărarea acestuia au ieșit, fără a avea nici un fel de drepturi politice, scriitorii și oamenii de artă. Primul dintre ei a fost Emil Zola. Lui i s-au alăturat alte nume notorii: Anatole France, Marcel Proust, Leon Blum. Diez Bering conchide: „Așa ceva nu se mai văzuse în lume: un literat, folosind doar arma cuvântului, i-a făcut pe cei puternici să tremure” (pag. 171). Mai târziu, în 1968, președintele Franței, Charles de Gaulle, la intenția de a-l aresta pe Jean – Paul Sartre, implicat în revolta studentească, va reacționa spunând următoarele: „Voltaire nu poate fi arestat. Sartre este și Franța” (pag. 175).

Or, intelectualul care este apt să abordeze cu luciditate situații și evenimente, trăgând niște concluzii valabile și prevenind răstălmăcirea adevărului, se poate forma inclusiv sau mai ales prin intermediul cuvântului artistic, căci „măreția trecătoare a cuvântului și a faptei poate rezista în lume în măsura în care i se conferă frumusețe. Fără frumusețe, adică fără gloria strălucitoare prin care se manifestă nemurirea potențială în lume, întreaga viață omenească ar fi zadarnică și nici o măreție nu ar putea rezista” (Hannah Arendt).

Anatol PETRENCU

IDENTITATE ȘI ISTORIE NAȚIONALĂ

Autorii Proiectului *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova*, publicat pentru „obiectii, propuneri și sugestii”, au pornit de la mai multe premise false și anume: cum că „moldovenii” – naționalitatea fondatoare a statului – împreună cu grupurile etnice, inclusiv ROMÂNII, „formează poporul R. Moldova”. Este o „precizare” introdusă în text cu rea intenție, pentru că autorii documentului pe care îl supunem discuției nu pot să nu știe că „moldovenii” sunt românii care locuiesc în Republica Moldova.

Altă premisă falsă este denumirea limbii vorbite de băștinașii R. Moldova. Pentru guvernanții actuali nu contează constatările celor mai prestigioase foruri academice, operele științifice ale unor distinși lingviști, care au demonstrat că limba vorbită de originarii pământurilor basarabene este limba română. Cei care fac trimitere la articolul al 13-lea al Constituției R. Moldova, unde figurează sintagma „limba moldovenească”, trebuie să aibă în vedere că legea supremă a R. Moldova sau oricare alt document, aprobat de forul legislativ, este rezultatul unui compromis între forțele politice reprezentate atunci în Parlament, forțe politice care n-au dorit să pună la baza deciziei lor opinia clară și argumentată a Academiei de Științe a R. Moldova, potrivit căreia denumirea corectă a limbii noastre este limba română.

Autorii Proiectului declară că limba rusă „are statut de limbă de comunicare interetnică, se aplică în toate sferele vieții statului și societății”, adică limba rusă devine legitim a doua limbă de stat în R. Moldova cu cele mai nefaste consecințe pentru băștinași: deznaționalizare și dispariție ca neam, ca etnie.

Una dintre „perlele” acestui odios document sună astfel: „neutralizarea juridică și politică a neconținutelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenței națiunii moldovenești și a statalității moldovenești, de discreditare a istoriei moldovenești, de ignorare a etnonimului „moldoveni” și glotonimului „limbă moldovenească”. Devine clar că moldoveniștii românofobi nu au suficiente argumente științifice, dar nici bun simț pentru a-și apăra pozițiile și sunt nevoiți să recurgă la scutul strâmbelor legi. Iată de ce a venit timpul să atragem atenția opiniei publice de la noi și de peste hotare că aceste monstruoziități, înghesuite de autorii documentului în citatul de mai sus, sunt în contradicție flagrantă cu spiritul european, dar și cu prevederile actualei Constituții a R. Moldova, care respinge ideologia de stat, aceasta fiind un atribut al regimurilor totalitare.

În situația în care autorii Proiectului vor să ne oblige prin lege să respectăm istoria, cultura și particularitățile lingvistice ale populației Transnistriei, fără a cere nimic în schimb regimului separatist de la Tiraspol, devine clar că acești anonimi sunt, de fapt, purtătorii intereselor politicienilor din stânga Nistrului.

„Bilingvismul moldo-rus și rus-moldovenesc” nu s-a statornicit „istoricește”, după cum afirmă autorii anonimi ai respectivului document. Limba rusă a fost impusă băștinașilor de către regimul comunist de ocupație din R. Moldova, în perioada 1944-1991, până la dispariția U.R.S.S. Așa-numitul „bilingvism” înseamnă în realitate rusificarea forțată a românilor basarabeni, obligativitatea de a vorbi în limba rusă chiar în patria lor. Și – de parcă ar fi fost puține câte le-au îndurat moldovenii dintre Prut și Nistru sub regim sovietic – iată că autorii acestui Proiect pledează pentru (în compartimentul „III. Scopurile politicii naționale de stat”) „asigurarea de condiții (sic!) pentru păstrarea și dezvoltarea în continuare a funcțiilor oficiale ale limbii ruse”. Ne întrebăm: Politica națională a cărui

stat reflectă documentul citat? A statului numit Republica Moldova? De unde?

În mai multe rânduri autorii anonimi scriu despre educarea cetățenilor și a tinerei generații în spiritul respectului față de lucruri inexistente – pentru unii, de falsuri crase – pentru alții, de confuzie – pentru cei din a treia categorie etc. Este vorba de „limba moldovenească”, de „istoria Moldovei” ca elemente de bază ale identității naționale moldovenești.

Actualii guvernanți promovează o politică clară de excludere a celor două cursuri existente în prezent – *Istoria Românilor* și *Istoria Universală*. Autoritățile comuniste, așa cum deducem și din documentul analizat, ignoră cu bună știință adevărata noastră identitate etnică, promovează vehement invențiile regimului sovietic de ocupație privind „poporul moldovenesc”, „cultura moldovenească”, „istoria Moldovei” etc. În ultimul timp autoritățile au făcut o nouă „descoperire” numită: „Istorie. Curs integrat”. Pentru a realiza acest plan a fost alcătuită o Comisie guvernamentală în frunte cu viceprim-ministrul Valerian Cristea. În calitate de membru al acestei comisii, am constatat, pe parcursul unui an (comisia a fost instituită la 11 septembrie 2002), că în cadrul ședințelor nu s-a pus în discuție concepția „Cursului integrat”, curriculumul, alte componente obligatorii unui experiment pedagogic. Am considerat că prezența subsemnatului și a altor colegi-istorici, care pledează pentru istoria adevărată a poporului nostru, va fi de folos „comisiei Cristea”, că la baza discuțiilor vor sta argumentele științifice, că în cadrul comisiei vor fi discutate condițiile experimentului etc. N-a fost să fie! Fără știrea, fără a discuta și aproba sau dezaproba în cadrul „comisiei Cristea”, ministrul Educației a dat ordin să înceapă experimentarea „Cursului integrat” în circa 50 (!) de școli (clasele a V-a, a VI-a și clasa a X-a de liceu). Întrucât „comisia Cristea”, al cărui membru sunt, are un rol de paravan în poli-

tica de distrugere a învățământului istoric preuniversitar din Republica Moldova, iar la ședințele acesteia domină abuzurile, bunul plac al majorității românofobe (a vorbi în „comisia Cristea” despre *România, român, românesc* este același lucru ca și cum ai vorbi în casa spânzuratului despre funie!), m-am văzut obligat, de rând cu alți colegi, să mă retrag din componența ei și să continuu activitatea de promovare a istoriei noastre adevărate.

În ședința Comitetului de conducere al Asociației Istoricilor din Republica Moldova de pe data de 10 septembrie a.c. a fost luată decizia de a redacta o Declarație-Protest privind excluderea din învățământul preuniversitar a *Istoriei Românilor*. Cerem încetarea imediată a acestui experiment și am dori să avem susținere în organizarea acțiunilor vizând stoparea experimentului inițiat de autoritățile comuniste care ținesc distrugerea învățământului preuniversitar în domeniul istoriei. Facem, de asemenea, apel către profesorii de istorie, atrași în această cursă pentru un salariu mai bun, să nu se lase induși în eroare de comuniști și să refuze colaborarea. Adresăm părinților îndemnul de a nu admite desfășurarea experimentului: tânăra generație a R. Moldova trebuie să cunoască istoria autentică a poporului din care fac parte. Istoriile pot fi diferite: ale localităților, ale străzilor, clădirilor, familiilor etc.; dar atunci când „Istoria” e abordată ca obiect de cercetare în instituțiile academice sau în învățământ trebuie să se aibă în vedere – și așa se procedează în toată lumea – istoria poporului din care ne tragem. Iar el, poporul nostru, nu se limitează doar la interfluviul Nistru și Prut, ci cuprinde întregul spațiu de cultură și civilizație românească.

În concluzie: respingem acest document ca fiind antinațional, antiștiințific, document ce contravine normelor de drept internațional, dar și prevederilor Constituției R. Moldova.

Ion CIOCANU

UN ATENTAT OFICIAL LA VALORILE NOASTRE NAȚIONALE

Lectura proiectului *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova* nu poate să nu stârnească o repulsie în plus față de greșeala fundamentală a conducerii actuale a statului nostru, care sfidează în mod conștient adevărul istoric și științific referitor la populația băștinașă, majoritară și titulară, desprinsă din „marele trup al românismului” (Alexei Mateevici) de Rusia hrăpăreață și nesățioasă încă în 1812. Referințele la Moldova istorică și la voievodul Ștefan cel Mare, pe care demnitarii de azi le fac numai și numai din considerentul că acesta ar fi fost un antiromân (în realitate Ștefan cel Mare a fost domnitorul uneia dintre cele trei țări românești și – de aceea – un „mare geniu român”, după cum l-a numit Mihai Eminescu; a se vedea cartea **Publicistică. Referiri istorice și istoriografice**, Chișinău, Editura Cartea moldovenească, 1990, pag. 478), sunt fariseice în lumina adevărului că statul lăsat de marele voievod a fost de-a dreptul sfârtecat de Rusia, mai apoi – împărțit de aceasta cu Ucraina, în scopul de a-l deromâniza. Imediat după 1812 toți românii de la est de Prut au fost rebotezați de ruși „moldoveni”, iar limba lor – „moldovenească”. Mai mult, chiar denumită „moldovenească”, limba noastră a fost izgonită din administrație, din învățământ și din biserică, de prin 1860 rezervându-i-se un anumit loc numai în cocioabele rebotezaților „moldoveni”. Dovada cea mai concretă și mai convingătoare a acestei atitudini barbare a rușilor față de poporul și limba noastră o constituie activitatea publicistică a lui Alexei Ma-

teevici, care, având conștiința clară a românității noastre originare, până la revoluția burgheză democratică din februarie 1917 a vorbit despre „moldoveni” și „limba moldovenească”, iar după această dată a revenit la adevăr, mai ales în cuvântarea sa la congresul învățătorilor basarabeni din 25 mai 1917, în care a afirmat răspicat că „suntem români, strănepoți de-ai romanilor” și că „n-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut” (Alexei Mateevici, *Opere*, vol. I, Editura Știința, Chișinău, 1993, pag. 463, 464).

Pe scurt, Rusia țaristă a promovat în mod constant o politică de deromânizare a Basarabiei (de prin 1792 făcuse același lucru și în cazul populației românești de peste Nistru) și aproape două veacuri rușii nu vor să accepte revenirea noastră la adevăr. Îi putem înțelege, pe ruși, în calitatea lor de cotropitori și asupritori. Dar cum să-i înțelegem pe conducătorii „noștri”, care de atâția ani rămân surzi și muți la adevărul despre noi și despre limba noastră?

Cramponați de etnonimul popor „moldovean” și de glotonimul „limba moldovenească”, demnitarii ajunși la timona republicii sunt chiar mai răi decât rușii, în străduința lor de a ne deznaționaliza, de a ne rusifica în continuare.

Din păcate, pe această străduință se întemeiază și *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova*, document pe de-a-ntregul antiromânesc și chiar antimoldovenesc, astfel zis – prorusc. Putem înțelege necesitatea unui atare document oficial, mai ales în cadrul eforturilor de reunificare a Republicii Moldova, dar nu putem nicidecum admite federalizarea egală cu împărțirea statului în trei sau poate chiar mai multe „fărâme” care, devenind subiecți ai unei eventuale federații, vor avea dreptul să iasă din componența acesteia cu tot cu pământul marelui Ștefan. Aceasta în primul rând.

În rândul al doilea, strategia federalizării e întemeiată pe sugru-

marea definitivă a valorilor noastre naționale, de vreme ce puterea comunistă nu se ocupă de economia statului, ci de suprimarea istoriei românilor, a limbii române, a imnului, stemei de stat etc., în scopul de a fi pe plac minorităților, dar nu ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, nu, ci... rușilor.

Să apelăm, însă, la textul nemijlocit al proaspătului, iar în fapt – al vechiului, de când Rusia, document inspirat de comuniștii „noștri”. „Limba moldovenească, având statutul de limbă de stat, se folosește în toate sferile vieții politice, economice, sociale și culturale”. Normal, de vreme ce românii constituie 64,5% din populația statului. Dar de ce în alineatul imediat următor se stipulează că „limba rusă, care, în conformitate cu legislația în vigoare, are statutul de limbă de comunicare interetnică, se aplică și ea în toate sferile vieții statului și societății”?

Comuniștii greșesc profund când „descoperă” la ora actuală pentru limba rusă statutul de limbă de comunicare interetnică. Rusia a avut un atare statut în condițiile fostei Uniuni Sovietice și a fost declarată și în Moldova limbă de comunicare interetnică numai în acea calitate a ei. „Limba rusă, *ca limbă de comunicare între națiunile din Uniunea R.S.S.*, se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni” citim în legea „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova” (art. 3; sublinierea ne aparține. – I.C.). Ca limbă de comunicare între națiunile din Uniunea R.S.S.!

Autodestrămarea imperiului sovietic a lichidat în mod automat acea calitate a limbii ruse. Nici un act legislativ de după declararea independenței statului nostru n-a „înviat-o”.

Dar întrebarea absolut esențială nu poate să nu apară când, după asigurarea că limba „moldovenească” se folosește „în toate sferile”, urmează

afirmația că și limba unei minorități de numai 12% din populația statului se utilizează – și ea! – „în toate sferile”. Care va fi situația, stimați cititori, când aceste două limbi vor fi folosite „în toate sferile”?

Răspunsul este la îndemâna oricui și ne miră naivitatea sau poate, totuși, fariseismul feroce al autorilor *Concepției* care constată cu o seninătate olimpică că „pe teritoriul unității administrativ-teritoriale Găgăuzia statutul de limbi oficiale este consfințit pentru limbile găgăuză, moldovenească și rusă. În Transnistria funcționează oficial limbile moldovenească, ucraineană și rusă”. Cine nu știe că și la est, și la sud, cu toate că sunt „consfințite” câte trei limbi oficiale, funcționează numai una – rusa?

Federalizarea, inspirată de Rusia și inițiată în scopul de a satisface toate „cerințele” separatiștilor de la Tiraspol, are nevoie de supremația limbii ruse, și numai a acesteia. Afirmația că „una din prioritățile naționale ale Republicii Moldova este asigurarea însușirii limbii moldovenești” este categoric ridicolă, dacă luăm în seamă politica de stat a comuniștilor, cu legile adoptate relativ recent cu privire la minoritățile naționale și la publicitate, prin care majoritatea comunistă din parlament a votat supremația limbii ruse (asupra limbii „moldovenești”), și – mai ales! – politica lingvistică a separatiștilor tiraspoleni, conform căreia nu se admite funcționarea nici măcar a unei școli cu predarea limbii „moldovenești” pe baza grafiei latine.

Fariseice sunt afirmațiile autorilor *Concepției* despre bilingvismul moldo-rus și cel rus-moldovenesc, îndeosebi despre cel „statornic istoricește”. Când rușii au învățat limba noastră în măsură suficientă pentru a putea activa la noi fără să ne ceară nouă, băștinașilor, să stâlcim marea limbă a lui Tolstoi și Dostoievski? Cine nu știe că rușii, dimpotrivă, ne-au obligat și pe noi să uităm că avem limba noastră, ne-au creat „condiții” pentru a ne da copiii la grădinițe, școli și

Studiu

universități cu limba rusă de predare și educație. (Un timp la Chișinău era o singură grădiniță „moldovenească”, la bariera Sculeni, și numai opt școli în limba acestui pământ.)

„Istoricește” la noi a existat o tiranie diabolică a limbii „fratelui mai mare”. Dar Dumnezeu cu „trecutul” acesta; de ce puneți la cale o continuare a aceleiași tiranii, astăzi dureros de reală la sudul și la estul republicii, stimați domni tovarăși, în pofida polilingvismului declarat și atât de agreat de dumneavoastră?

Inspiratorii și autorii *Concepției* se îngrijesc de „neadmiterea restrângerii sferei de folosire a limbii ruse în toate domeniile vieții statului și societății”. Dar aceasta nu înseamnă oare din start o diminuare – oficială! – a rolului și importanței limbii celor 64,5% din locuitorii republicii? Conștientizează oare actualii guvernanți faptul că o atare „politică lingvistică” poate aduna în Piața Marii Adunări Naționale același milion de români moldoveni care au obținut – în condițiile Uniunii R.S.S.! – ca limba noastră să fie stăpână la ea acasă și să fie scrisă cu caracterele latine, în care și-au așternut pe hârtie operele Hasdeu,

Eminescu, Creangă și ceilalți clasici ai literaturii române? Mai mult, ce o să ziceți când o să vi se ceară să asigurați traducerea textelor din limba de stat în cea oficială?

Ar mai fi de spus multe. Ne limităm la afirmațiile și sugestiile de până aici. Proiectul fiind publicat pentru discuția întregului popor, conținează în ce mod anume vor fi luate în considerație afirmațiile și sugestiile exprimate de către oamenii de știință, de scriitori, ziariști, într-un cuvânt de societatea civilă. Vor ține oare cont politicienii „noștri” de convingerile românilor moldoveni care au votat în Piața Marii Adunări Naționale pentru decretarea limbii populației titulare a republicii ca limbă de stat și pentru revenirea scrisului nostru la grafia latină, ca și pentru celelalte atribute naționale, convingeri pe care avem cu toții a le exprima în cadrul tot mai apropiatului recensământ oficial din 1 aprilie 2004, că suntem români, vorbim limba română și, stimând în continuare limbile grupurilor etnice opoșite – de voie sau de nevoie – pe pământul nostru, n-am uitat idealurile naționale pentru care am luptat în 1988-1989 și la care nici un partid nu are dreptul să atenteze.

Anton MORARU

NE ÎNTOARCEM LA EPOCA LUI STALIN?

Proiectul de lege *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* reprezintă un amalgam de noțiuni, fraze și expresii moștenite din perioada regimului stalinist. Nici o țară din lume, nici un partid de guvernământ n-au înaintat și n-au promovat o astfel de politică pe care o realizează în prezent comuniștii în Republica Moldova.

Această „concepție” este greșită din punct de vedere teoretic. Ea, neavând o bază științifică, conține niște expresii ca, de exemplu, „popor unic” (sic!), „multilingv” (ca în turnul Babel), „polietnic”, „comunități etnice”, „comunități lingvistice” etc. Noțiunile respective nu sunt nici expuse și nici interpretate corect. Toate țările promovează o politică de integrare, consolidare, iar V. Voronin și comuniștii săi, prin această *Concepție*, ne cheamă la împărțirea populației pe criterii etnice, ne întorc la vremurile staliniste, la „prietenia popoarelor” și „internaționalismul sovietic” etc. Acest document n-are nici un suport logic. Se știe că pe Pământ locuiesc peste 5.000 de popoare, națiuni, populații, grupuri etnice. Toate se dezvoltă nu prin izolarea lor, nu prin crearea „bantustanelor”, „comunităților etnice”, dar prin integrarea obiectivă a acestora în componența celor peste 280 de state contemporane. Autorii *Concepției* fac trimiteri la Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și la alte acte internaționale, dar ei confundă drepturile omului cu drepturile de a se separa pe criterii etnice, de a-și face „autonomii”, „republici” pe teritorii străine etc. Prin această *Concepție* comuniștii încearcă să fundamenteze împărțirea Republicii

Moldova pe criterii etnice, formarea autonomiilor și federalizarea forțată, stabilirea controlului Federației Ruse pe acest pământ românesc.

Este greșită, din punct de vedere istoric, afirmația precum că „Republica Moldova constituie continuarea politico-juridică a procesului multiseclar de statalitate a poporului moldovenesc” (M.s., 25 iulie). Prin această sintagmă comuniștii lui V. Voronin „eternizează”, „îndreptătesc”, „achită” politica Rusiei și anexarea Basarabiei în 1812, 1940 și 1944. Nu, domnilor comuniști. Voi n-aveți dreptul istoric, moral, juridic, politic să vă considerați *continuatorii* statalității moldovenești, deoarece în această problemă trebuie să-și spună cuvântul și toți românii moldoveni de peste Prut și de peste Nistru, dat fiind faptul că teritoriul Basarabiei a fost anexat prin forța armată la Rusia țaristă în 1812 și, apoi, în 1940, la U.R.S.S. Ce drept moral, politic și istoric pot avea autorii și redactorii *Concepției* (mulți dintre ei străini și ostili spiritului neamului nostru) să voteze, să hotărască soarta acestor teritorii românești și să se proclame *continuatori* ai „statalității poporului moldovenesc”? Ei n-au asemenea drepturi. La determinarea sorții Basarabiei (Republicii Moldova) au dreptul nu veneticii, nu coloniștii, dar românii basarabeni dintre Prut și Nistru și cei din România și din Transnistria. Numai ei au dreptul istoric, politic, juridic să se considere *continuatori* ai procesului multiseclar de dezvoltare și consolidare națională pe acest pământ. Sub orice critică este și noțiunea de „patrie comună”. Comuniștii afirmă că Republica Moldova este „patria comună” a tuturor acelor care au venit și locuiesc pe aceste meleaguri. Dar cum pot românii moldoveni, băștinași, să aibă patrie comună cu I. Smirnov, V. Lițkai, V. Antiufeev și alți venetici, dacă aceștia sunt cetățeni ai Rusiei și au patria lor comună – Federația Rusă. Sute de mii de locuitori din Republica Moldova sunt cetățeni ai Rusiei, Ucrainei, Israelului, Armeniei, Bulgariei, Bielorusiei, având cetățenie dublă. Pentru dâșii patrie este țara

respectivă. Prin urmare, trebuie explicată noțiunea de „patrie comună”. În Germania se află peste 2 mln. de turci, sute de mii de reprezentanți ai altor etnii, dar guvernul acestei țări n-a elaborat nici o „concepție a politicii naționale de stat”, așa cum au făcut-o comuniștii din Republica Moldova.

Este greșită, din punct de vedere teoretic și practic, afirmația precum că „Republica Moldova este un stat polietnic” (M.s., 25 iulie, 2003). Un stat poate fi considerat polietnic numai atunci când este alcătuit din mai multe națiuni, popoare *băștinașe*. Noțiunea de „polietnic” se referă la Rusia, la fosta Iugoslavie, dar nu la Republica Moldova. De ce? Pentru că în Basarabia etnie băștinașă se poate considera numai cea cu *identitate românească*. Toate celelalte grupuri etnice sunt venite pe aceste teritorii după 1812, când Basarabia a fost anexată la Rusia țaristă, și mai mult după 1940 și 1944. Toți alolingvii sunt coloniști aduși de Rusia țaristă și de fosta U.R.S.S. Din punct de vedere istoric, acești coloniști, emigranți au patria lor în Rusia, Bulgaria, Ucraina, Bielorusia etc. Față de emigranți, coloniști se aplică legile corespunzătoare internaționale, dar ei n-au dreptul istoric la separatism, autonomie teritorială, republică separatistă etc. Republica Moldova nu poate fi considerată o țară „polietnică” pentru că etniile, grupările, comunitățile „naționale” sunt *rusificate*. Domină sistemul colonial rusesc. Forțele coloniale ruse țin sub control tot spațiul informațional, inclusiv peste 60 de ziare și reviste (toate în limba rusă), peste 20 de posturi radio și TV, care de asemenea funcționează în limba rusă. Nu e vorba de o „țară polietnică”, ci de existența unui protectorat al Rusiei pe care noi îl numim Republica Moldova. *Concepția* are scopul de a „eterniza” și a îndreptăți acest regim colonial de sorginte rusească care s-a consolidat după 25 februarie 2001.

Este, de asemenea, greșită și afirmația precum că „diversitatea etnică, culturală și lingvistică, toleranța reciprocă și pacea interetnică sunt declarate principala bogăție a Moldovei” (M.s., 25 iulie, 2003). Această

sintagmă este o declarație încurajatoare pentru separatismul, naționalismul și șovinismul de stat mare. Ea n-are nici un suport practic și istoric. Toate imperiile, inclusiv imperiul roman, imperiul englez, imperiul țarist și cel sovietic s-au destrămat datorită existenței „diversității etnice, culturale și lingvistice”. Lupta interetnică purtată în fiecare zi, oră și minut nu duce la „bogăție”, dar la dezastru economic, cultural, statal și lingvistic. Nici chiar politica națională stalinistă n-a putut salva imperiul sovietic polietnic de destrămare și distrugere.

Practica istorică ne arată că orice „diversitate etnică, culturală și lingvistică” este o forță de distrugere, și nu de consolidare a societății umane. Așa-i legea biologică a națiunilor și a grupărilor etnice. Natura l-a consolidat pe om nu ca individ aparte, dar ca persoană colectivă, cu o identitate proprie, cu limba sa, cu istorie comună, cultură și viață națională. De aceea, politica fiecărui stat civilizat este îndreptată spre asigurarea drepturilor omului și, totodată, spre integrarea lui în comunitatea statală din care face parte prin cunoașterea limbii de stat, istoriei, culturii națiunii majoritare, prin participarea la dezvoltarea unității statale, economice și culturale în general.

Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova este un proiect monstruos de proveniență stalinistă, bolșevică și are un caracter antiștiințific. Acest proiect urmărește scopul de a „eterniza” dominația Rusiei și a forțelor coloniale pe acest pământ românesc. Politica națională a guvernanților actuali face parte din planurile expansioniste ale Rusiei de federalizare a Republicii Moldova, de legalizare a prezenței armate a Rusiei pentru apărarea comunității rusofone din Republica Moldova și transformarea acestui teritoriu în enclavă separatistă. Acest proiect lovește cel mai mult în soarta românilor basarabeni, deoarece îi face dependenți de dorința grupărilor etnice minoritare. Potrivit respectivei *Concepții*, românii basarabeni nu mai pot fi stăpâni la ei acasă.

REZOLUȚIA CONFERINȚEI REPREZENTANȚILOR INTELECTUALITĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA PRIVIND PROIECTUL CONCEPȚIEI POLITICII NAȚIONALE DE STAT A REPUBLICII MOLDOVA

Proiectul *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova*, inclus pe agenda de lucru a Parlamentului Republicii Moldova, este un document politic, în esență provocator, ce își propune, în ansamblul său, să anuleze *Declarația de Independență* din 27 august 1991, ca act juridic de naștere a celui de al doilea stat românesc, și să-i confere Republicii Moldova o nouă identitate etno-culturală, istorică, lingvistică și politico-juridică. Problema falsă, indusă de forțe străine din exterior în perioadele de ocupație țaristă (1812-1918) și sovietică (1940-1991), a confecționării unei noi identități pentru populația românească din teritoriile Moldovei de la est de Prut, diferențiate net de România și, în mare măsură antagonică acesteia, dar mai ales dobândirea legitimității internaționale pentru această falsă identitate, a constituit și o prioritate a politicianismului nomenclaturist de la 1991 și până în prezent. Proiectul *Concepției* reprezintă suma tentativelor ideologice privind crearea unei doctrine naționale de stat și ideologizarea forțată a întregii societăți. Axul central al respectivei doctrine îl constituie preceptele false din punct de vedere științific, cultural și istoric al existenței unui așa-numit „popor moldovenesc” și a unei „limbii moldovenești”, camuflete inabil și de o manieră totalitară cu noțiuni la modă, precum „multiculturalismul”, „multilingvismul”, „polietnicismul” – toate amalgamate și ambalate sub drapelul „toleranței”, „păcii interetnice” și „concordiei civice”.

„Moldovenismul” ca doctrină a așa-zisului „specific național” al „poporului moldovenesc”, cu istorie, cultură și limbă diferite de cele ale poporului român, este, precum se știe, o fabricație a regimului țarist de ocupație și, în special, a ideologiei sovietice staliniste, menită să justifice anexarea provinciei românești Basarabia la Rusia Țaristă și, ulterior, prin aplicarea prevederilor Protocolului adițional secret la Tratatul Sovieto-German din 23 august 1939 (Pactul Ribbentrop-Molotov), la Uniunea Sovietică. Așadar, trebuie subliniat faptul că doctrina falsă a „moldovenismului” contrapus românismului nu este un produs al dezvoltării firești a culturii, literaturii și artei societății românești din spațiul dintre Prut și Nistru, ci a fost și este diversiune antiromânească a cercurilor interesate în dominarea politică, teritorială și ideologică în acest ținut. Totodată, a fost o fațetă a politicii țariste și sovietice de deznaționalizare și rusificare a românilor basarabeni, iar în prezent este un element-cheie în politica de stat a Moscovei privind Republica Moldova.

„Politica națională de stat”, promovată de către Partidul Comuniștilor și de către liderul acestuia, președintele statului Vladimir Voronin, depășește chiar și cadrul prevăzut în proiectul *Concepției*, urmărind scopul lichidării, pe parcursul a câtorva decenii, a caracterului românesc al teritoriului dintre Prut și Nistru, prin deznaționalizare și sfidare a drepturilor fundamentale ale omului.

Ca instrumente de atingere a acestor scopuri vor servi aprofundarea procesului de rusificare a vieții politico-economice, sociale, administrative ș.a.m.d., prin oficializarea limbii ruse ca limbă de stat, deznaționalizarea românilor basarabeni prin instruire și educație, prin mass-media, „neutralizarea juridică și politică” a oricărei opoziții instituționale organizate politic sau civil, favorizarea

diasporei ruse în detrimentul populației românești majoritare, anularea în final a drepturilor imprescriptibile ale acesteia și dizolvarea în masă a „poporului unic moldovenesc”.

Pentru a fi credibili și acceptați de opinia publică internă și internațională, autorii proiectului *Conceptiei* își ajustează terminologia politică la scopurile propuse. Astfel, ei jonglează periculos cu noțiunile, inadecvate realităților din Republica Moldova, de *minoritate etnică* și *comunitate*. Conform proiectului, tuturor „comunităților” le sunt conferite drepturi egale, indiferent de ponderea lor demografică sau de contribuția culturală, astfel ca majoritatea populației celui de al doilea stat românesc să nu mai aibă nici un temei de a-și revendica drepturile sale inalienabile, omogenizându-se, împreună cu celelalte „comunități”, în formațiunea bizară a „poporului unic”, după modelul de tristă faimă al „poporului sovietic”. Proiectul *Conceptiei* impune, de fapt, o manieră sfidătoare, fără precedent, de desconsiderare și umilire a românilor basarabeni – națiunea de bază a statului – prin promovarea ideii potrivit căreia nu cultura, limba, istoria și jertfa lor stă la temelie Republicii Moldova, ci amalgamul de „culturi” ale diasporei, dar de fapt cultura și limba rusă. Realizarea acestei idei revanșarde ne-ar situa în anii '50 din secolul trecut și ar fi de natură să arunce în aer „pacea interetnică” și „concordia civică”, declarate cu atâta emfază în proiectul *Conceptiei* ca valori fundamentale ale Republicii Moldova. Mai mult decât atât, o asemenea politică națională urmărește și scopul izolării societății din Republica Moldova de România și de poporul român, aflate într-un benefic proces de integrare în Uniunea Europeană.

Numeroasele contradicții logice interne, între principiile declarate ca atare și scopurile urmărite efectiv, trădează caracterul mincinos și fățarnic al documentului, precum și dorința de a înșela opinia publică internă și internațională cu tertipurii și fraze referitoare la drepturile etnice, la polieticism și la multiculturalism. Obiectivul, însă, de „neutralizare juridică și politică” a oponentilor, împrumutat din arsenalul stalinist, spune totul despre formația „științifică” și despre filiația ideologică a autorilor respectivului proiect al *Conceptiei*.

Între alte scopuri nedeclarate, dar urmărite de proiectul *Conceptiei*, este și denaturarea adevărului despre ampla mișcare națională din anii 1989-1991, definită ca fiind un „conflict civil”, precum și anularea tuturor cuceririlor democratice și de renaștere națională a românilor basarabeni. Cel mai perfid postulat, în sensul acestei idei, este diviziunea națiunii titulare în „moldovenii” și „români”, care constituie, ca forță numerică și conștiință națională, principalul obstacol în realizarea scopurilor politice ale Partidului Comuniștilor de la guvernare și ale patronilor săi de la Moscova.

Ca o concluzie preliminară se cere formulat faptul că **documentul se află în contradicție flagrantă și insurmontabilă cu realitățile istorice, lingvistice, demografice și politice constituite în Republica Moldova și relevă mai degrabă dorința comuniștilor de a imprima statului alți vectori de dezvoltare. În acest sens, documentul are un caracter profund antieuropean și prefigurează plasarea Republicii Moldova pe coordonate geopolitice rusești.**

Pentru înțelegerea corectă a situației, ce va apare ca urmare a aplicării acestui document, proiectul *Conceptiei* trebuie abordat ca fiind deja doctrina de stat și fundamentul ideologic oficial formulate ale viitorului stat federal, preconizat să înlocuiască statul național unitar al Republicii Moldova. Acesta este viitorul care se pregătește în prezent, un viitor în care nu există loc nu numai pentru românii basarabeni, dar nici pentru „moldovenii” ce urmează a fi supuși rusificării definitive, pentru a servi ca masă demografică la construcția noului „popor unic al Moldovei”.

De asemenea, proiectul *Concepției* trebuie definit și ca o resuscitare a politicii coloniale ruse și sovietice de etnocid al românilor basarabeni, și, totodată, o stratagemă a autorităților comuniste de la Chișinău, menită să distragă atenția opiniei publice de la alte acțiuni distructive pe care le întreprind – elaborarea la Tiraspol a unei așa-zise noi Constituții a Republicii Moldova și planificarea unui referendum antinațional.

Beneficiarii respectivei *Concepții* vor fi Rusia și diaspora rusă din Republica Moldova: Rusia își va asigura astfel, pentru decenii înainte, întărirea dominației sale în regiune și realizarea intereselor geostrategice în raport cu Uniunea Europeană și NATO. Pentru menținerea statutului de mare putere, care să conteze în afacerile europene, Rusia impune Republicii Moldova, prin intermediul actualilor guvernanți comuniști de la Chișinău, un plan de deznaționalizare definitivă a românilor basarabeni, de creare a unui „popor unic” în care elementul românesc majoritar va fi dizolvat în asemenea măsură, încât va putea fi ignorat. Diaspora rusă, care are la ora actuală supremația economică și mediatică, va dobândi oficial supremația cultural-lingvistică și își va prezerva toate drepturile politice necesare pentru realizarea scopurilor geopolitice ale Rusiei. Astfel, Republicii Moldova i se pregătește, prin această *Concepție* funestă și prin tentativa de federalizare, statutul de enclavă rusă avansată la frontiera Uniunii Europene și NATO, după modelul regiunii Kaliningrad.

Urmare celor expuse mai sus, Conferința reprezentanților intelectualității din Republica Moldova dorește să sensibilizeze opinia publică internă și internațională, societatea civilă și forțele politice democratice asupra pericolelor ce le comportă adoptarea *Concepției* ca lege organică de către Parlamentul de la Chișinău, în primul rând pentru vocația și viitorul european al Republicii Moldova. Democrația și statul de drept, stabilitatea politică și normele civilizate de conviețuire într-un stat vecin cu U.E. vor fi grav afectate sau chiar răsturnate odată cu aplicarea proiectului respectiv.

În rândul al doilea, *Concepția* va avea un impact distrugător asupra românilor basarabeni, care urmează a fi supuși deznaționalizării în conformitate cu un proiect de politică națională aberant, anacronic și în totală contradicție cu dreptul comunitar și cu libertățile și drepturile fundamentale ale omului, garantate de convențiile internaționale, la care este parte și Republica Moldova.

În rândul al treilea, impunerea *Concepției* ca doctrină națională pentru viitorul stat federal, realizarea de ansamblu a acestui proiect de esență imperialistă vor crea un grav dezechilibru geopolitic la frontiera U.E. și NATO și va instaura în regiune, pe termen istoric greu de precizat, un regim ostil ordinii de civilizație europeană.

Din aceste considerente de însemnătate vitală pentru viitorul european al Republicii Moldova, pentru destinul românilor basarabeni, pentru echilibrul geopolitic la frontierele U.E. și NATO și pentru stabilitatea, pacea și ordinea din regiune considerăm necesar ca opinia publică internă și internațională, societatea civilă, partidele politice democratice să-și mobilizeze forțele, să se solidarizeze și să exercite presiunile corespunzătoare asupra regimului comunist de la Chișinău, pentru ca acesta să renunțe la legiferarea *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova*.

Flavius SOLOMON

LEGISLAȚIE ȘI DISPUTĂ LINGVISTICĂ ÎN ESTONIA ȘI ÎN R. MOLDOVA (*Studiu comparativ*)

Dacă problemele de structură – politice, sociale și economice –, alături de handicapul tehnologic față de Occident au constituit motorul ce a condus Uniunea Sovietică pe drumul eșecului final, atunci controversele naționale, în general, și cele lingvistice, în special, au fost catalizatorul ce a „netezit” mersul spre deznădămintul din august 1991. În cele mai multe republici sovietice, mai ales în cele din partea europeană, mișcărilor reformatoare au avut la origine cercuri culturale, oficiale sau mai puțini oficiale, care, încă din anii '70, s-au constituit într-o opoziție deschisă față de politica etnolingvistică a autorităților sovietice. Către sfârșitul penultimei decade a secolului trecut, anul de referință rămânând, desigur, 1989, în majoritatea republicilor au fost adoptate noi legi și reglementări privind funcționarea limbilor. Acestea vor influența într-o măsură considerabilă și evoluțiile politice ulterioare.

În cele ce urmează ne propunem să abordăm, într-o manieră sintetică, două modele de reglementare în spațiul post-sovietic a raporturilor dintre limba populației titulare și alte limbi vorbite, în special limba rusă. Este vorba de *monolingvismul național* și *bilingvismul național-rus*. Pentru demersul nostru sunt semnificative cazurile a două foste republici sovietice – Estonia și Republica Mol-

dova –, state cu o istorie și probleme asemănătoare, dar care au gestionat în mod diferit disputele lingvistice. Vom încerca să vedem care dintre aceste scenarii pot răspunde mai bine la două dintre provocările ce își așteaptă încă răspunsul: 1) satisfacerea nevoilor culturale și politice ale minorității ruse (rusofone) din „vecinătatea imediată” – inovația terminologică aparține diplomației ruse –; 2) stabilirea unor canale durabile de comunicare între diversele grupuri lingvistice, integrarea minorității în „societatea-gazdă” și, în consecință, realizarea unei cât mai solide coeziuni sociale. Pentru cea dintâi perspectivă am fi putut apela, cu siguranță, și la exemplul Letoniei sau al Lituaniei, în timp ce în locul Republicii Moldova s-ar fi putut situa Bielorusia sau, într-o măsură mai mică, Ucraina.

1. Monolingvismul național. Cazul Estoniei

După 1989, alături de celelalte două state baltice – Letonia și Lituania –, Estonia s-a remarcat prin promovarea unui monolingvism oficial național activ, cu scopul declarat de a lichida consecințele a jumătate de secol de rusificare. Estonia s-a numărat printre puținele republici sovietice în care mișcarea reformatoare, cu o puternică latură națională, a produs mutații politice și economice consistente și de durată pe linia modernizării rapide și a integrării europene. Încă în decembrie 1988, Sovietul Suprem al R.S.S.E. a decis să atribuie limbii estoniene statutul de limbă de stat. După proclamarea Independenței (20 august 1991), au urmat noi modificări ale legislației, amendamente care trebuiau să conducă la consolidarea importanței acesteia. Modificarea definitivă a raportului de forță dintre

limba estoniană și cea rusă avea să-și găsească consacrară în „Legea despre funcționarea limbilor”, adoptată în februarie 1995. Limba estoniană devenea atunci, în mod oficial, singura folosită în administrație, în timp ce alte limbi, inclusiv rusa, trebuiau să se mulțumească cu un rol mai degrabă secundar.

Politica lingvistică a autorităților estoniene după proclamarea independenței a fost parte a unei strategii de revenire la situația etnolingvistică de până la 1940. Printre deciziile importante care au grăbit afirmarea caracterului național al noului stat, declarat succesor *de jure* al Republicii Estoniene din perioada interbelică, s-a numărat reactivarea, la 26 februarie 1992, a Legii despre cetățenie, adoptată în 1922. Astfel, obținerea cetățeniei acestei țări era condiționată, alături de competențele lingvistice, de locul nașterii sau naturalizării, persoanele care au intrat pe teritoriul Estoniei după invazia Armatei Roșii (iunie 1940) urmând să solicite cetățenia în mod individual. La adoptarea prin referendum a noii Constituții (3 iulie 1992) și la alegerile în primul parlament post-sovietic aveau să participe doar persoanele care au primit la acea dată cetățenia estoniană.

Noile reglementări lingvistice au avut impact important și asupra structurii socio-economice a populației rusofone din Estonia. După închiderea întreprinderilor de subordonare unională (mari unități industriale care țineau de ministerele centrale de la Moscova și produceau, în mare parte, mărfuri pentru unități din afara Estoniei), foarte mulți dintre vorbitorii de limbă rusă nu au reușit să-și găsească imediat un loc de muncă pe măsura pregătirii profesionale, mai ales din cauza slabei cunoașteri a limbii de stat. Rezultatul acestor evoluții a

fost apariția unor diferențe sociale majore între populația vorbitoare de limbă estoniană și rusofoni. Astfel, salariul mediu al etnicilor ruși din Estonia era acum câțiva ani de două ori mai mic decât cel al nativilor estoniieni. Alături de problemele lingvistice, o anume agitație în mediul populației ruse a fost provocată și de situația juridică a acesteia. În anul 2000, mai puțin de 30% dintre etnicii ruși erau cetățeni estoniieni, peste 40% apatrizi, iar aproape 30% aveau cetățenia rusă.

2. Bilingvismul național-rus. Cazul Republicii Moldova

În cadrul transformărilor lingvistice din Republica Moldova de până la mijlocul anilor '90 pot fi desprinse două etape distincte: 1) faza revendicativă, inspirată de intelectualitatea românofonă, începând cu anul 1987, prin care s-a urmărit anularea statutului de minoritate a populației titulare și spargerea monopolului cvasi-total al limbii ruse în viața politică, economică, socială și culturală din R.S.S.M. Această etapă s-a încheiat cu adoptarea cadrului legislativ ce reglementa statutul limbii române (moldovenești) și a unor limbi ale minorităților, în special rusa și găgăuza; 2) perioada de penetrare a limbii române în instituțiile statului, trecerea rapidă la alfabetul latin, lărgirea sferei de folosire a limbii de stat în sistemul educațional și viața economică, armonizarea programelor școlare cu cele din România etc. Această etapă a fost marcată de trecerea temporară de la *moldovenismul sovietic* la *românismul cultural*.

Începând cu mijlocul anilor '90 a devenit însă tot mai evidentă tendința noii elite politice moldovenești,

provenită în mare parte din fosta nomenclatură de partid, de a se îndepărta de principiile mișcării naționale, principii formulate la cumpăna dintre ultimele două decenii ale secolului. Acest lucru trebuie explicat, nu în ultimul rând, prin dorința liderilor politici moldoveni de a-și conserva pozițiile obținute în anii „revoluției naționale”, o garanție în plus în acest sens fiind câștigarea sprijinului politic al minorităților naționale – ai căror membri au fost naturalizați *in corpore* prin Legea despre cetățenie – și al segmentului nostalgic al populației moldovenești. Pe de altă parte, strategiile etnoculturale, inclusiv cele lingvistice, au constituit o parte importantă în politica de reșezare a Republicii Moldova în sfera de influență a Rusiei. Încă de la sfârșitul anului 1991 și începutul celui următor, mass-media apropiate cercurilor politice pro-ruse a legat recesiunea economică și degradarea nivelului de trai al populației de aplicarea noii legislații lingvistice și apropierea de România.

Această perspectivă va deveni, ulterior, unul dintre pilonii discursului a două forțe politice care se identifică cel mai mult cu promovarea *moldovenismului cultural și politic*: Partidul Democrat Agrar și Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (P.C.R.M.). Deloc întâmplător, la scurt timp după ce aveau să câștige alegerile parlamentare (1994, respectiv 2001), aceste partide au încercat să modifice curriculumul școlar, prin înlocuirea *limbii și istoriei românilor* cu *limba moldovenească și istoria Moldovei*.

În 2001-2002, la fel ca și în 1995-1996, tentativa de modificare a fragilului echilibru lingvistic în favoarea limbii ruse (de exemplu: încercările de ridicare a limbi ruse la rangul de limbă de stat, amânarea testării cunoștințelor de limba română

pentru funcționarii publici și conducătorii unităților economice de stat, tolerarea abaterilor de la legea privind funcționarea limbilor etc.), care, și în cadrul juridic actual, continuă să domine mai multe domenii ale vieții publice, în special în sfera economică și în mass-media, a condus la două prelungite crize politice, crize dezamorsate fie de părăsirea taberei agrariene de către Mircea Snegur, fie, mai recent, de intervenția unor instituții politice europene.

3. Câteva considerații finale

După destrămarea U.R.S.S., cca 25 de milioane de etnici ruși din fostele republici unionale au format cea mai importantă minoritate etnică din Europa de Est și Asia Mijlocie. Mutațiile de ordin social, nevoia de a se adapta la condiții noi de viață, sentimentul de apartenență la o enclavă ruptă de restul propriului grup etnic, nostalgia pentru un stat centralizat și puternic, toate acestea formează principalele bariere în calea normalizării situației, ele constituind și motivele care stimulează orientarea spre Rusia, în calitatea acesteia de succesoare a „centrului”. Din această perspectivă, transformarea populației rusofone într-o masă de manevră a forțelor care s-au opus procesului de disoluție a Uniunii Sovietice și, ulterior, a diplomației de la Kremlin este ușor de înțeles. Nu mai puțin adevărat este însă și faptul că dorința Moscovei de a ține sub control valorile de imigranți dinspre fostele „republici surori” au și o motivare economică și socială imediată. În acest moment, Rusia nu este pregătită să asimileze un număr prea mare de nou-veniți, chiar dacă în viitor aceștia ar putea fi o sursă importantă pentru refacerea echilibrului demografic.

Pentru a convinge majoritatea etnicilor ruși din fostele republici sovietice să nu-și părăsească locurile de trai, diplomația rusă apelează, alături de măsuri administrative interne (cum ar fi, de exemplu, limitarea posibilităților de obținere a cetățeniei ruse), la presiuni asupra autorităților din noile state independente, cerându-le să creeze condiții pentru implicarea activă a rușilor de aici în viața economică și politică. Una dintre posibilități este, potrivit multor analiști ruși, „instituționalizarea bilingvismului național-rus”.

Aplicarea consecventă a acestei strategii a condus la renunțarea de către o parte din fostele republici sovietice la unele prevederi ale legislațiilor lingvistice adoptate în timpul „revoluțiilor naționale” din 1989-1991. Un exemplu deseori citat în acest sens îl constituie Republica Moldova. De cealaltă parte se situează fostele republici sovietice care au promovat cu insistență creșterea rolului limbilor naționale, preferând monolingvismul oficial unui bilingvism de inspirație sovietică.

Rezultatele abordărilor diferite ale aceleiași probleme sunt, la peste zece ani de la destrămarea U.R.S.S., evidente. În Estonia, de pildă, a crescut vertiginos numărul rușilor care stăpânesc limba populației titulare. Astfel, pe parcursul a doar patru ani (1989-1993), ponderea acestora avea să crească de la 13,7% la 38%. O dată cu ameliorarea condițiilor de viață și deschiderea „perspectivei europene”, în mediul comunității ruse din această țară se produc și mutații importante de ordin identitar, inclusiv prin creșterea loialității față de statul estonian. Pe altă parte, acolo unde practica lingvistică a rămas sau a revenit la practicile din epoca sovietică, cunoașterea limbii populației titulare nu este considerată obligatorie pentru activitatea profesională sau contactele cotidiene, fapt care

împiedică integrarea minorităților în societatea-gazdă și poate constitui punctul de pornire al unor noi conflicte. Sondaje recente au arătat, de pildă, că mai puțin de jumătate dintre etnicii moldoveni (români) și doar un număr mic de ucraineni și ruși – cetățeni ai Republicii Moldova – privesc pozitiv independența acestui stat.

BIBLIOGRAFIE

1. Arel, Dominique, *The temptation of the nationalizing state*, în *Political culture and civil society in Russia and the new states of Europe*, Ed. by Vladimir Tismăneanu, Armonk, 1995.
2. Berditschewski, Anatoli, *Russisch als Sprache der zwischennationalen Kommunikation in den GUS-Staaten*, în *Sprachenpolitik in Mittel und Osteuropa*, Hrsg. von Ruth Wodak, Rudolf de Cillia, Wien, Passagen Verlag, 1995.
3. Dressler, Wanda, *Estonie–Moldavie. Les premiers pas de la révolution démocratique*, în Wanda Dressler, *Le second printemps des nations. Sur les ruines d'un empire*, Bruxelles, Bruylant, 1999.
4. Jonsson, Anna, *Nationalising state-building and language. The case of Estonia*, Uppsala, Institutionen för östeuropastudier & författaren, September 1999.
5. Lozinskaja, Ž.M., *Zakonodatel'nye iniciativy rossijskich parlamentarijev v oblasti jazykovojskopolitiki na postsovetiskom prostranstve v ramkach Sodrujestva Nezavisimych Gosudarstv*, în *Dialog ukrainskoj i ruskoj kul'tur v Ukraine*. Materialy III-j Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii. 12-13 nojabrja 1998 goda, g. Kiev, Fond podderžki ruskoj kul'tury v Ukraine, 1999.
6. *Novye slavjanskije diasporj*. Otv. red. M. Ju. Martynova. Moskva, Institut etnologii i antropologii RAN, 1996.
7. *Russian at the New Minority. Ethnicity and Nationalism in the Soviet Successor States*, Ed. by Jeff Chinn and Robert Kaiser, Boulder, Colorado, Westview Press, 1996.

Silviu BEREJAN

UNITATEA LIMBII ROMÂNE – FUNȚIONAREA EI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dacă pornim de la noțiunea „unitatea limbii”, așa cum o înțelegea conaționalul nostru nepereche, profesorul Eugen Coșeriu, ar trebui să acceptăm ideea lui general-lingvistică că limbi unitare în ansamblu nu există, căci în orice limbă avem variație spațială (numită de el *diatopică*), variație socio-culturală (numită *diastratică*) și variație stilistică (numită *diafazică*). Aceste variații dau naștere, după Coșeriu, unor omogenități în sens diatopic (**dialectele**), în sens diastratic (**nivelurile de limbă**, spune el, deși ele sînt mai degrabă **limbaje** ale unor pături sociale și culturale ale comunității lingvistice) și în sens diafazic (**stilurile limbii**).

Orice limbă istorică (în felul cum o definește Coșeriu) este deci un conglomerat (Coșeriu îi zice colecție) de astfel de omogenități (parțial co-incidente, parțial divergente). Limba istorică **nu este**, așadar, **niodată**, după el, **monolitic unitară**. Limbă unitară este, de fapt, numai *limba funcțională* (delimitată de lingviști în cadrul unei limbi istorice), care nu are nici diferențe dialectale, nici diferențe socio-culturale, nici diferențe stilistice. Numai limba funcțională, fiind unitară, poate fi considerată (de lingviști, în primul rînd, dar și de vorbitori) drept limbă comună, drept koiné (adică limbă pentru întreaga comunitate a vorbitorilor).

Dar limba aceasta comună, spune în continuare profesorul, are nevoie și ea, pentru necesitățile comunicative ale comunității lingvistice, de o formă superioară, de „un fel de limbă comună a limbii comune, o *limbă standard*”, zice el. Pe aceasta

Coșeriu o numește *limbă exemplară*. Ea este deci idealul de limbă al unei societăți, sistemul căreia nu este încă realizat în întregime (în totalitatea sa), dar care tinde în permanență spre realizare deplină.

Prin urmare, cînd vorbim despre unitatea unei limbi, trebuie să știm despre ce nivel al acesteia vorbim: despre nivelul limbii istorice, despre cel al limbii comune sau despre cel al limbii exemplare.

La nivelul limbii istorice, s-a spus deja, nu se poate vorbi despre unitate, deoarece ea prezintă în mod obligatoriu diferențe dialectale, socioculturale și stilistice. „Aceasta înseamnă... că nu există, în realitate, o măsură absolută a unității...”, – subliniază profesorul. Cu cît mai sus „ne ridicăm de la limba istorică la limba comună și de la limba comună la limba exemplară”, cu atît unitatea ei tinde să se apropie mai mult de absolut, adică de idealul de unitate a limbii pentru întreaga societate (comunitate de vorbitori)¹.

Dacă trecem acum de la concepția teoretică, general-lingvistică coșeriană a noțiunii de „unitate a limbii” la „unitatea limbii române”, am putea să menționăm că cele spuse de Coșeriu referitor la limbă în general se aplică pe deplin și la limba română, dovadă fiind afirmațiile făcute la aceeași sesiune de Matilda Caragiu-Marioțeanu în comunicarea sa despre varietatea limbii române. Dumneaei scria atunci:

„Ca orice unitate, limba română este o unitate în diversitate, pentru că ea prezintă și deosebiri, generate de poziția *geografică*, de varietatea *socială* și de *momentul* vorbirii: omul vorbește cu particularități (dialectale – S.B.) specifice zonei sale geografice, gradului său de instrucție, felului de muncă prestată, vîrstei sale, relațiilor cu centrul inovator (oraș, capitală etc.), cu populația de altă limbă și, în fine, în funcție de starea sa într-un anumit moment al vorbirii (calm/grabă/nervozitate etc.)”².

Ajungem astfel și la „unitatea limbii române în Basarabia”.

Realitatea glotică din actuala

Republică Moldova, după cum au demonstrat cu probe concludente toți specialiștii imparțiali din lunde, afit din Vest, cit și din Est, nu este decit un tip de vorbire dialectală română, ce funcționează pe teritoriul Moldovei istorice (de pe cele două maluri ale Prutului), avind particularități ce n-au intrat toate în limba comună a tuturor românilor. Cit despre limba de cultură (adică limba română exemplară), ea a fost și este utilizată, cu intermitențe de mică importanță, și în R.M. de la apariția acesteia ca stat aparte (al doilea stat românesc).

Deci limba de cultură a acestui stat a fost și este în prezent română, aceeași pentru tot spațiul românesc carpato-danubian, indiferent dacă graiurile populare locale au trăsături distinctive de natură dialectală și diferent de faptul ce denumiri i s-au dat în trecutul îndepărtat (istoric) sau în trecutul mai apropiat (sovietic) și oricare ar fi falsificările (de natură curat politică), vehiculate în prezent.

Este bine cunoscut doar – și cele spuse mai sus confirmă acest lucru – că diferențele dialectale din limbile istorice nu afectează unitatea funcțională a limbii populorului care o vorbește, mai cu seamă cînd pe baza varietăților locale (dialectale) ale aceleiași limbi comune s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată printr-un corpus de scriituri de mare valoare anume în această calitate a sa de limbă exemplară.

În R.M. însă la trăsăturile dialectale comune cu Moldova de peste Prut s-au adăugat alte particularități, apărute în timpul îndelungatei perioade de dominație rusească, veche și sovietică, ce a durat mai bine de un secol și jumătate. E vorba de numeroasele alterații ale vorbirii populare, în special în lexic și sintaxă, care au generat o degradare *calitativă* a acesteia (de fapt, nu vorbirea ca atare a degradat, ci a scăzut simțitor gradul general de cunoaștere a limbii) și una *funcțională* (s-au redus considerabil sferile de utilizare a vorbirii naționale în societate). Din fericire, ele n-au modificat în mod radical și esența ei.

Deformările ce au îndepărtat vorbirea din R.M. de baza sa comună românească se explică ușor sub raport lingvistic, ele fiind urmarea logică a deosebit de puternicei și masive influențe a limbii ruse, culte și vorbite, oficiale și populare.

În urma acestei influențe, în conștiința moldovenilor ziși „bilingvi” din R.M. (termenul „bilingvi” se cuvine a fi luat în ghilimele, deoarece în realitate majoritatea populației din R.M. – în afară de o pătură foarte subțire de oameni de cultură – nu posedă într-o măsură suficientă nici una din cele două limbi, pe care se presupune că le cunosc) – în conștiința moldovenilor bilingvi în ghilimele, spuneam – s-au amestecat două sisteme glotice diferite: a propriei limbi neprestigioase și a limbii ruse dominante în societatea sovietică (și de aceea prestigioase și în comunitatea indigenă moldovenească).

Tocmai din această cauză, cînd moldovenii basarabeni se întretin cu vorbitori nu numai de aceeași limbă din România, ci chiar de același grai moldovenesc, adică cu moldoveni de dincolo de Prut (din Moldova românească), care n-au suportat influența rusă și n-au încorporat-o în vorbirea lor cotidiană, „bilingvii” din R.M. au un sentiment curios: cu toate că îi înțeleg pe moldovenii din România, moldovenii basarabeni (care nu realizează întotdeauna că utilizează o „limbă amestecată”, o „Mischsprache”) au impresia că primii folosesc un „alt tip de vorbire”, în comparație cu propria lor vorbire, că propria lor vorbire „diferă” de vorbirea moldovenilor din România, care sînt monolingvi și nu înțeleg întotdeauna „inovațiile” rusificatoare ale „bilingvilor” basarabeni. Prin acest sindrom se explică și ezitățile celor din R.M., cînd trebuie să-și numească propria vorbire limbă română.

În realitate, după cum am menționat și mai sus, limba normată, cultivată, ce se folosește acum, dar se folosea și pînă la 1990 (cînd era numită încă moldovenească), a fost și rămîne limbă română, căci influențele

ruse nu erau nici anterior acceptate (în lucrările de cultivare a vorbirii se ducea chiar o luptă permanentă cu aceste influențe nedorite, deși în teorie influența rusă era calificată ca binefăcătoare în principiu).

În general, toate publicațiile din R.M. au fost scrise în limba română literară, deoarece ea era etalonul nenumit al limbii exemplare din toate sferile de cultură din republică.

Lingviștii din alte țări (care puteau vorbi deschis și puteau numi lucrurile pe nume, adică așa cum sînt – principiul obiectivității lui E. Coșeriu) au considerat întotdeauna în recenzii-le și avizurile lor că lucrările lingvistice (și numai), editate atît în R.M., cît și anterior în R.S.S.M., sînt lucrări consacrate limbii române, deși practic în toate titlurile lor figurează în mod obligatoriu sintagma „limba moldovenească” (fără de care studiul respectiv n-avea șansa să fie publicat).

Această opinie și interpretare este absolut firească, întrucît partizanii așa-zisei „limbi moldovenești”, oricît de fervenți au fost și sînt ei și de oricît tupeu au dat dovadă, n-au putut nici în trecut și cu atît mai mult nu pot nici în prezent să substituie fondul lexical fundamental, unic în esența sa, prin împrumuturi slave (și, în primul rînd, ruse), introduse (sau chiar intrate spontan) fără nici o restricție în vorbirea neîngrijită a populației, în special a celei necultivate. Ei n-au putut niciodată să elaboreze un veritabil, alcătuit pe temeuri științifice, dicționar român-moldovenesc sau moldovenesc-român (asemenea întreprinderi au fost considerate întotdeauna ridicole) sau să schimbe paradigmele declinării sau ale conjugării românești, prezentînd în manualele zise „moldovenești” (ca cele din actuala Transnistrie) forme gramaticale alternative ce s-ar fi putut sau se pot opune celor tradiționale comune. S-au putut și se pot evita cel mult unele elemente lexicale sau forme gramaticale ce le par unor „moldoveniști înrăiți” strident „nemoldovenești”. Dar atît! Nimic mai mult. Și acest lucru pentru că o „altă” limbă

literară, o „altă limbă romanică” de cultură în Estul Europei nu s-a format niciodată.

Pentru a denumi „moldovenească” limba de cultură a statului, condus în prezent de partidul comunist, ar trebui acceptate în întregime particularitățile dialectale moldovenești, dintre care multe sînt cunoscute și în alte zone românești, dar în Moldova istorică ele sînt preponderente și constituie aici specificul glotic al regiunii. Printre aceste particularități:

a) fenomenele fonetice binecunoscute ca:

– palatalizarea labialelor și a dentalelor (*chept, ghini, șir, jin, n'el, n'imi, n'ici*; cf. literarele *piept, bine, fir, vin, miel, nimeni, nimic*);

– utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (*marjinî, curji*; cf. literarele *marginе, curge*); a lui *ș* în loc de *č* (*chișior, fași*; cf. literarele *picioar, face*) și a lui *dz* în loc de *z* (*dzăr, dzâși*; cf. literarele *zer, zice*);

– dentalizarea lui *m* (*aninosă, can*; cf. literarele *miroase, cam*);

– modificarea lui *a* și *e* finale în *î* (*casî, feșî*; cf. literarele *casă, fețe*) și a lui *e* final în *i* (*feti, iuti*; cf. literarele *fete, iute*);

– contractarea (monoftongarea) diftongului *ea* în *e* (*e, gre, sarî, porné*; cf. literarele *ea, grea, seară, pornea*) și multe altele.

Pentru R.M. se mai adaugă:

b) numărul mare de rusisme recente, cuvinte și expresii întregi, utilizate curent de populația băștinașă (în urma „bilingvismului general inevitabil”), cum ar fi *curtcî, sumcî, rul', zajîgalcî, vîcliucești svetu, îi zacrito la obed, s-o uvolnit di la sclad și amu-i prodaveați* etc.; cf. cuvintele și expresiile respective din rusă: *куртка, сумка, справка, руль, зажигалка, выключи свет, закрыто на обед, уволилась со склада и сейчас она продавщица*;

c) construcțiile calchiate și deformările de tot felul: *sî prin'ești nu bini* (cf. *nu iese bine*; rus. *не получается хорошо*), *o precăutat problema* (cf. *a examinat problema*; rus. *рассмотрел проблему*),

prin'esc hotărîri (cf. *primesc, adoptă hotărîri*; rus. *принимают решение*), a doilea întrebare (cf. a doua întrebare, chestiune; rus. *второй вопрос*) și a doilea variant (cf. a doua variantă; rus. *второй вариант*), eu îs încredințat (cf. *sunt sigur*; rus. *я уверен*), îi tăt (cf. *este gata, s-a terminat*; rus. *есть*), sî șibî (cf. *să fie*; rus. *было бы*), nu și (cf. *ei ce*; rus. *ну что*), inclusiv în onomastica națională: *Olar'* în loc de forma corectă *Olaru*, *Ordelean* în loc de *Ardeleanu*, *Munțian* în loc de *Munteanu*, *Sprînsean* în loc de *Sprînceană*, *Rața* în loc de *Rață*, *Gamarar'* în loc de *Hămuraru*, *Ghincul* în loc de *Hîncu*, *Ciora* în loc de *Cioară*, *lordatii* în loc de *lordache*, care se întîlnesc la fiecare pas.

Cu aceste particularități ridicite la rang de normă literară a unei „noi culturi”, care s-ar distinge de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului, ar fi posibil, poate, să se vorbească și de o „altă limbă literară”, dar numai cu condiția că ar exista reprezentanți ai acestui grai care l-ar fi sublimat în opere de valoare, recunoscute pretutindeni. Or, acest lucru n-a avut loc. O „nouă cultură”, curat „moldovenească”, care ar fi apărut într-o „altă limbă literară”, separat și în opoziție cu limba română existentă deja, după cum s-a subliniat și mai sus, în R.M. nu s-a constituit³.

Deci varietatea din Moldova a limbii române istorice n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe vorbirea moldovenească (cel puțin așa cum a avut-o, de exemplu, varietatea din Banat, deși nici aceasta n-a pretins vreodată că este o entitate deosebită în comparație cu limba română comună⁴).

Cît privește limba exemplară, în care se vorbește și în special se scrie și astăzi în R.M. în toate sferile oficiale, ea este limba română funcțională ca în întreaga țară și nu reflectă nicidecum specificul varietății locale a graiului de pe teritoriul republicii, deoarece la formarea acesteia

au contribuit, după cum bine se știe, toate varietățile ei regionale⁵.

De aici concluzia absolut firească: cine pune astăzi încă problema așa-zisei „limbi moldovenești” perseverează în eroarea sau utopia despre care a vorbit mereu în ultimii zece ani și ceva regretatul nostru compatriot și conațional Eugen Coșeriu și despre care a ținut să ne amintească chiar și înainte de a pleca dintre noi⁶.

NOTE

¹ Expunerea de mai sus e făcută după studiul: Eugenio Coseriu. *Unitatea limbii române – planuri și criterii* din culegerea Academiei Române „Limba română și varietățile ei locale”, București, 1995, p. 11-19.

² Matilda Caragiu-Marioțeanu. *Varietatea limbii române* // în cul. „Limba română și...”, *op. cit.*, p. 21.

³ Vezi Silviu Berejan. *Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă II* în cul. „Limba română și...”, *op. cit.*, p. 42.

⁴ Vezi Eugen Beltechi. *Limbă literară și literatură dialectală* // în cul. „Limba română și...”, *op. cit.*, p. 91-96.

⁵ Despre avatarurile identitare ale limbii române în R.M. mi-a fost dat să vorbesc în repetate rînduri la diverse întruniri locale de la noi și din Țară și să public o serie întreagă de articole și studii în ziare, reviste și culegeri, apărute în special în ultimul deceniu la Chișinău, Bălți, Iași, Suceava, Cluj-Napoca, București, Leipzig, Torino (cf. „Timpul”, „Țara”, „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, „Limba Română”, „Tribuna”, „Cronica”, „Probleme actuale de lingvistică română”, „Basarabia. Dilemele identității”, „Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării”, „Obiectiv (Vocea Sucevei)”, „Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik”, „Bollettino dell' Atlante Linguistico Italiano”).

⁶ Eugen Coșeriu. *Identitatea limbii și a poporului nostru* // în „Limba Română”, *Revistă de știință și cultură*, Chișinău, 2002, nr. 10 (număr consacrat în întregime memoriei celui plecat), p. 2-3.

Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU

LIMBA MOLDOVENEASCĂ ȘI LIMBA ROMÂNĂ

1. Termenul și conceptul de *limbă moldovenească*, oficiale în momentul de față în Republica Moldova, nu sunt o invenție recentă, ci au antecedente mai vechi.

1.1. Sintagma *limba moldovenească* este atestată, e drept, în Moldova și în Bucovina, ținuturi românești, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar pentru o scurtă durată, expresia fiind practic părăsită după 1840¹. Acesta nu este însă un aspect pertinent pentru problema în discuție, deoarece prin această sintagmă nu se înțelegea o limbă în sensul strict științific al cuvântului, distinctă de română, ci o varietate a limbii române, vorbită de locuitorii Moldovei istorice. Folosirea acestei sintagme se explică prin semantismul cuvântului *limbă* în vorbirea curentă și prin faptul că, mai ales în trecut, dar adesea și în prezent, și în orice comunitate lingvistică, pentru vorbitorii diverselor graiuri, conștiința apartenenței lingvistice la o unitate supraordonată propriului grai – în cazul de față la limba română – este în general destul de slabă.

1.2. Istoria așa-zisei *limbi moldovenești*² începe propriu-zis cu Republica numită Moldovenească și zisă Autonomă, care a fost creată în cadrul R.S.S. Ucrainene – componentă a U.R.S.S. – în 1924. R.A.S.S. Moldovenească era o rămășiță a Basarabiei țariste, întrucât cea mai mare parte a acestui ținut – teritoriul românesc din cele mai vechi timpuri – fusese anexată în 1812 de Imperiul țarist, sub care a început politica de deznaționalizare și de izolare a Basarabiei față de restul regiunilor românești. După revenirea Basarabiei

la patria-mamă, în 1918, în teritoriul sovietic au rămas circa 200.000 de români, într-o zonă coincizând în linii mari cu Transnistria – care, deși ceruse și ea alipirea la România, nu reușise însă s-o obțină. Acești români au fost înglobați în amintita R.A.S.S. Moldovenească – expresie a intenției Uniunii Sovietice de a recupa de fapt integral Basarabia.

1.3. Despre o limbă distinctă de română a început să se vorbească în Uniunea Sovietică în perioada interbelică, cu referire la această R.A.S.S. Moldovenească. Inițial nu se folosisese chiar sintagma *limba moldovenească*, ci doar aceea de *dialect moldovenesc*, și drept formă literară se acceptase limba română, iar ca alfabet se folosisese încă, la fel ca în România, cel latin. Rațiunea adopției ulterioare a denumirii de *limbă moldovenească* – căreia s-a încercat să i se dea o fundamentare științifică – a fost, evident, ca și după 1990, de ordin politic – naționalist și ideologic.

Prima tentativă de rupere a *limbii moldovenești* de tradiția literară românească s-a înregistrat în perioada cincinalului 1928-1932, când, în plan practic, în R.A.S.S. Moldovenească a fost impus alfabetul rusesc, iar L.A. Madan a preconizat schimbarea bazei dialectale a limbii literare din această republică prin dialectalizarea ei sub aspect fonetic, luând ca model graiul din ținutul Orhei. S-a încercat, de asemenea, sub aspect lexical, crearea artificială a unor compuse din elemente „neaoșe”, care să înlocuiască neologismele, mergându-se până la situația paradoxală că se preconiza inclusiv eliminarea împrumuturilor românești din limba rusă!

În plan teoretic, caracterul de sine stătător al *limbii moldovenești* – cel puțin literare – în raport cu româna a fost proclamat în mod programatic începând din anii '30, deși unii autori, ca M.V. Serghievski, continuau încă să îi recunoască, în prima perioadă, caracterul romanic.

Argumentele au fost însă în primul rând nu de ordin lingvistic intern

– cum ar fi fost necesar din punct de vedere științific, dar nu era posibil, deoarece realitatea nu o permitea –, ci de ordin extralingvistic: evoluția în condiții specifice, de izolare față de restul comunității românești.

Nu acestea sunt însă criteriile pe care se bazează stabilirea individualității lingvistice – genealogice și/ sau tipologice – a unei limbi. De aceea s-au invocat și argumente de ordin lingvistic, dar extern, ținând de istoria limbii și de influențele diferite suferite – și anume rusă și ucraineană în cazul *limbii moldovenești*. Unii dintre campionii acestor teorii nu au ezitat chiar să falsifice istoria celor așa-zise „două” limbi. Astfel, chiar până târziu, în anii '50, s-a susținut adesea ideea, fără nici un fundament real, potrivit căreia *limba moldovenească* s-ar fi despărțit de română încă din secolele al XIII-lea – al XIV-lea.

1.4. În cincinalul 1933-1937, deruta din politica lingvistică sovietică la începuturile ei s-a manifestat în R.A.S.S. Moldovenească prin reintroducerea (de scurtă durată însă) a alfabetului latin – în concordanță cu ceea ce se întreprindea sub acest aspect și în celelalte republici sovietice –, precum și prin revenirea temporară la modelul lingvistic românesc, prin calea relatinizării. Această revenire era preconizată însă numai din considerente tactice, și anume pentru a se înlătura prăpastia care se crease în mod artificial, prin politica anterioară, sub aspect lingvistic, între R.A.S.S. Moldovenească și Basarabia încă românească, spre care ținea în continuare imperiul sovietic.

1.5. Din 1937 și până spre 1950, necesitatea deromânizării *limbii moldovenești* literare a fost argumentată și ideologic, prin opoziția față de caracterul „burghez” al limbii române, autorul noilor norme ale *limbii moldovenești* literare fiind în acea perioadă I.D. Ciobanu.

Susținerea existenței *limbii moldovenești* a căpătat o și mai mare acuitate o dată cu anexarea la U.R.S.S., la început pentru scurt timp (în anii de război 1940-1941) și apoi

(din 1944) pentru peste patru decenii, a întregii Basarabii, transformată imediat în R.S.S. Moldovenească, care a înglobat și aproape toată fosta „republică autonomă”. Ca urmare, s-au intensificat și preocupările legate de *limba moldovenească*, cu atât mai mult cu cât noua republică era singura din componența U.R.S.S. căreia îi corespundea un stat distinct de aceeași etnie, România, încă nesocialistă în prima perioadă și cu care se învecina direct – ceea ce era considerat de autoritățile sovietice ca un mare pericol.

1.6. Dacă în perioada interbelică în problema *limbii moldovenești* predominase latura practică, vizându-se realizarea unei îndepărtări cât mai mari a ei de română, începând din anii '50 s-a dezvoltat tot mai mult și aspectul teoretic, cele două laturi întrepătrunzându-se și justificându-se reciproc.

Culmea denaturării adevărului istoric și lingvistic a fost atinsă în perioada dominată de ideile lui N.I. Marr, după care ar fi fost imposibil ca limba unei comunități socialiste precum R.S.S. Moldovenească să fie aceeași cu limba unui stat „burghez” cum era încă România. Pe baza saturării deliberate a limbii literare din R.S.S. Moldovenească cu cuvinte, sensuri și expresii împrumutate sau calchiate din rusă sau ucraineană s-a ajuns chiar la susținerea ideii că *limba moldovenească* nu ar fi romanică, ci, în cel mai bun caz, o limbă mixtă, slavo-romanică, sau chiar slavă.

Argumentelor extralingvistice și lingvistice externe în favoarea autonomiei *limbii moldovenești* față de română s-a încercat să li se adauge și argumente lingvistice interne, ținând mai ales de domeniul fonetic (adesea aspecte minore ale ritmului și intonației) și de cel lexical. Absența oricărei ierarhizări a elementelor lexicale și considerarea abuzivă, de către N.G. Corlăteanu, de exemplu, a unor elemente periferice ca făcând parte din fondul principal de cuvinte al *limbii moldovenești* au dus la afirmația lui M. Isaev potrivit căreia

elementele slave ar avea în această limbă, spre deosebire de română, o pondere de 40%.

Concluziile acelor comparații între *limba moldovenească* și română erau viciate și de faptul că majoritatea diferențelor semnalate în domeniul lexical priveau aspectul modern și, în cadrul acestuia, terminologiile de specialitate, în care, în perioada sovietică, pătrunseseră numeroase împrumuturi și calcuri din limba rusă, devenită în R.S.S. Moldovenească principala limbă a învățământului, a cercetării și a activității profesionale. Se omitea deliberat, de dragul demonstrației, și faptul că, după 23 august 1944, asemenea elemente pătrunseseră în număr considerabil, chiar dacă mult mai mic, și în limba română din România. De asemenea, nu se justificau generalizarea și extrapolarea la nivelul întregii limbi a concluziilor eventual valabile pentru asemenea varietăți funcționale ale ei.

Pe de altă parte, în comparație nu se antrenau graiurile și se dădeau drept caracteristice *limbii moldovenești* cuvinte precum *ceașcă* sau *gloată*, care în realitate circulă și în graiurile de pe teritoriul României pe o arie chiar mai largă decât a subdialectului moldovean, precum și altele, invocate de R.A. Budagov, cum ar fi *ciolan*, *iarmaroc*, *mătă*, *ogradă*, *pleșuv*, care au devenit general cunoscute în limba română prin operele unor scriitori originari din Moldova istorică.

Susținerea existenței a două limbi românești distincte a dus, de altfel, și la afirmații adesea absurde privind apartenența la una, la cealaltă sau la ambele literaturi – română și *moldovenească* – a scriitorilor români originari din Moldova, Basarabia sau Bucovina din perioada anterioară creării unei republici moldovenești.

Au existat chiar tentative de a inventa pur și simplu trăsături proprii, de proveniență slavă – rusă și ucraineană –, și în structura gramaticală (dar în special în domeniul formării cuvintelor, cum a făcut R.A. Budagov) a *limbii moldovenești*, unui lingviști, ca I. Varticean, ajungând chiar până

la a nega principii fundamentale în lingvistică, și anume până la afirmația că legea potrivit căreia flexiunea este latura cea mai puțin penetrabilă a structurii gramaticale nu ar funcționa în cazul *limbii moldovenești*. Asemenea idei au fost însă combătute ca nefondate chiar de majoritatea lingviștilor sovietici, printre care se numără S.B. Bernstein, V.F. Șișmarev, V.P. Suhotin ș.a.

Exagerările marriste, compromițătoare, au fost combătute în numele lui Stalin însuși începând din anii 1951-1953, printre alții de V.V. Vinogradov. Încă din anii '50, romanitatea *limbii* naționale *moldovenești* a fost recunoscută și de lingviști sovietici ca M.V. Serghievski, A.S. Cikobava, V.A. Bogorodicki, A.A. Reformatski și mai ales V.F. Șișmarev și n-a mai putut fi contestată, dar caracterul ei pretins distinct de română a rămas o idee curentă și axiomatică în lingvistica sovietică a vremii.

În anii 1950-1955 s-a renunțat la justificarea ideologică a opoziției *limba moldovenească* – limba română, cu atât mai mult cu cât și statul român pășise pe calea socialismului. Îndepărtarea practică a limbii literare din R.S.S. Moldovenească de limba română s-a continuat însă prin dialectalizarea ei în domeniul fonetic, de data aceasta pe baza graiului din zona capitalei Chișinău – dialectalizare care a mers, printre altele, până la adoptarea ca normă chiar a palatalizării consoanelor labiale și dentale – și prin ruralizare, arhaicizare, delatinizare și în general dezoccidentalizare, ultimele compensate prin slavizare și rusificare.

1.7. După 1955-1956, excesele compromițătoare din fazele anterioare s-au atenuat relativ, eliminându-se mai ales dialectalizarea excesivă. S-a recunoscut că deosebirile *limbii moldovenești* față de română sunt în special de ordin lexical și că acestea nu-i afectează structura romanică. După „înlăturarea ideologiei burghezo-moșierești” în România, s-a acceptat chiar, de exemplu prin vocea lui V.F. Șișmarev, utilizarea, „critică”, este adevărat, a ceea ce în limba și

literatura României era considerat „pozitiv” – în sensul că nu cuprindea elemente „străine”. S-a renunțat astfel la obsesia diferențierii cu orice preț a normei literare moldovenești de cea românească propriu-zisă și s-a acceptat practic – implicit, dacă nu explicit – modelul acesteia, admitându-se în lexic unele elemente de proveniență muntenească sau aporturi latine ori latino-romanice. Inadecvarea alfabetului rusesc la specificul limbii române a deformat însă într-o anumită măsură pronunțarea *limbii moldovenești*, prin cunoscuta influență a scrierii asupra rostirii. Aceasta a fost dublată de puternica ofensivă a rusei, devenită în R.S.S. Moldovenească limbă oficială și de predare în învățământul de toate gradele, precum și expresie a mass-media și a tuturor aspectelor vieții publice.

Din anii '50 încoace nu s-au mai putut găsi argumente noi semnificative în susținerea dogmei existenței unei *limbi moldovenești* distincte de română, ci s-au adus mai curând o serie de nuanțări și de atenuări. Până și lingviști sovietici, ca S.B. Bernstein, R.A. Budagov, V.A. Lisițki, R.G. Piotrovski, V.M. Solnțev, I. Vasilenko ș. a. au început din acea perioadă să nu mai recunoască existența *limbii moldovenești* și să admită identitatea limbii literare în Moldova sovietică și în România.

2. Cât privește receptarea în afara Uniunii Sovietice a ideii existenței unei *limbi moldovenești* distincte de română, ea nu avea cum să se fi produs înainte de anii '50, circumscrierea, până după sfârșitul celui de-al doilea război mondial, a problemei la mica R.A.S.S. Moldovenească nefiind de natură a stârni reacții semnificative.

Ceea ce definește poziția lingviștilor occidentali față de ideea existenței unei *limbi moldovenești* distincte de română este neacceptarea ei unanimă. Considerarea ca de la sine înțeles a caracterului cu totul aberant al acestei idei explică în parte absența oricăror reacții din partea unei părți dintre specialiști.

În ce privește reacțiile explicite,

primele semnale de alarmă au fost trase încă începând din 1954 de lingviști români stabiliți în Occident – cum era și de așteptat –, și anume de Eugène Lozovan³ și de I. Popincianu⁴. Ne pare rău că trebuie să observăm că nu a făcut același lucru, la acea vreme, și un lingvist precum Eugen Coșeriu, de la care, având în vedere originea sa basarabeană, ar fi fost cu atât mai mult de așteptat exprimarea unei poziții în această chestiune – lucru pe care avea să-l facă abia în anii '90.

Dintre lingviștii străini – care nu pot fi suspectați de lipsă de obiectivitate – a luat poziție prompt și hotărât în această problemă, încă din 1955, la un congres internațional, marele romanist italian Carlo Tagliavini, reluând-o în anul următor, pe baza unui material documentar mai amplu, la un congres de și mai mare răsunset⁵. Acesta reprezintă cel mai important moment din istoria receptării internaționale a problemei *limbii moldovenești*, prin care comunitatea științifică internațională a luat cunoștință de actul pur politic, nejustificat științific, al lansării artificiale a unei limbi care nu există.

Prin manualul de lingvistică romanică al lui Carlo Tagliavini, ca și prin acela al lui B.E. Vidos, sau, mai târziu, prin cel al lui Pierre Bec, poziția identică a romaniștilor străini a devenit larg cunoscută, în această chestiune exprimându-se, în decursul timpului, și alți lingviști străini, ca Alf Lombard, Yakov Malkiel și, mult mai în detaliu, Klaus Heitman⁶, Harald Haarmann⁷, Johannes Kramer⁸ etc. Aceeași opinie au exprimat și unii specialiști din țări la vremea aceea socialiste, precum Ladislav Gáldi, Klaus-Henning Schröder ș.a. – spre deosebire de un Jozef Kultéty, de pildă, care în 1955 susținea încă poziția sovietică oficială în această problemă.

3. Și în lingvistica românească, ecurile problemei *limbii moldovenești* au început să se facă auzite tot din anii '50. Condițiile epocii nu făceau însă posibilă pe atunci com-

baterea deschisă, la noi, a teoriei independenței limbii moldovenești în raport cu româna. De aceea este cu atât mai meritorie exprimarea unor rezerve față de această dogmă, între 1953 și 1958/1965 de către lingviști precum Elena Lungu (Carabulea), Ion Moise, Valeria Guțu (Romalo), Alexandru Ionașcu, Iorgu Iordan, Dimitrie Macrea, Victor Vascenco, Gheorghe Mihăilă sau Elena Slave (citați în odinea apariției contribuțiilor lor), în timp ce alții, ca I. Rizesc sau Al. Niculescu, au înregistrat aceste discuții fără nici un comentariu sau chiar, ca Ariton Vraciu, Emil Petrovici sau Alexandru Graur, au susținut, din păcate, explicit tezele lingvisticii sovietice – ultimul revenind, este drept, asupra acestei poziții în condițiile în parte schimbate din 1985.

Dintre exemplele aduse în sprijinul distincției terminologice *limba moldovenească* – limba română, printre alții, de Emil Petrovici⁹, amintesc numai că paralela cu afrikaans din Republica Africa de Sud, care a primit o denumire distinctă de olandeză, din care provine, nu este relevantă, fiind vorba de o limbă creolă, care a suferit modificări drastice în raport cu idiomul de origine, cu care nu este reciproc inteligibilă. Nici invocarea exemplului flamandei nu mai este de actualitate, întrucât, într-o Europă unită, cele două state, Olanda și Belgia, au avut înțelepciunea de a recunoaște că vorbesc aceeași limbă și de a o denumi cu termenul comun de *neerlandeză*. Nu este cazul să mai amintesc aici exemplele bine cunoscute ale limbilor engleză, franceză, germană, portugheză, spaniolă, chiar rusă etc., care sunt limbi naționale și oficiale sau cooficiale, fiecare, în mai mult de un stat, fără să se fi simțit nevoia să li se schimbe numele în vreuna din țările respective.

În perioada 1961-1980, problema limbii moldovenești pare a fi devenit o chestiune tabu în cultura românească, în lucrările de lingvistică, în dicționarele explicative sau în cele enciclopedice recurgându-se la diverse stratageme pentru a se

evita cel puțin denaturarea adevărului științific.

Identitatea limbii moldovenești cu româna este recunoscută deschis la noi abia începând cu istoria limbii române a lui G. Ivănescu, apărută în 1980, și continuând cu mica enciclopedie *Limbile lumii* – în care Marius Sala nu a inclus un articol dedicat limbii moldovenești separat de cel consacrat românei, fapt aspru criticat în *Izvestia* – și mai ales cu capitolul lui Paul Lăzărescu¹⁰ din *Tratatul de dialectologie românească* sau cu articolele Mioarei Avram privind limba română din *Enciclopedia limbilor romanice*.

Contribuția *Tratatului de dialectologie* în elucidarea definitivă a acestei false probleme a fost hotărâtoare. Pe baza datelor obiective oferite de atlasele lingvistice s-a demonstrat unitatea subdialectului moldovean al limbii române de ambele părți ale Prutului. Examinându-se situația graiurilor din acum fosta R.S.S. Moldovenească, s-a constatat nu o diviziune pe axa vest-est în raport cu graiurile învecinate din România, ci o împărțire pe axa nord-sud, care înglobează graiurile românești din cele două țări. Astfel, graiurile din cea mai mare parte a fostei R.S.S. Moldovenești se grupează împreună cu cele din centrul Moldovei românești, cele din nord – împreună cu graiurile din Bucovina și din nordul Moldovei noastre, iar cele din sud-vest – cu graiurile din sudul Moldovei românești.

4. După reintrarea în drepturi a limbii naționale și cu atât mai mult după dobândirea independenței Republicii Moldova, susținerea păstrării termenului *moldovenesc* pentru denumirea limbii oficiale a noului stat s-a dovedit strâns legată de politica vizând conservarea generală a vechilor structuri.

Lingviștii români și străini și-au exprimat energic poziția în problema în cauză atât colectiv, cu prilejul Colocviului de Românică de la Tutzing și al Congresului Filologilor Români de la Timișoara, cât și individual¹¹ – dar, din păcate, fără efect practic.

5. În aparență o chestiune formală, de strictă etichetă, denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova ca *moldovenească*, după numele statului – nedorită și chiar respinsă, inclusiv pentru semnificația ei simbolică, de o bună parte a populației avizate și neîndoctrinate tendențios din această țară – este nu numai inutilă, dar și inexactă și ascunde un subtext periculos și dăunător înseși dezvoltării acestei *limbi*.

Ea este și contraproductivă, în condițiile în care e vorba de o țară mică, în care, dacă ne referim la aspecte precum învățământul sau piața cărții, cel puțin considerentele economice sunt de natură a impune circulația în ambele sensuri a publicațiilor, așa cum dovedesc practic editurile din cele două țări care publică cu succes inclusiv gramatici, dicționare explicative sau ortografice care ar trebui să fie valabile pentru o limbă română unică. De asemenea, pentru a lua numai încă un exemplu, în domeniul terminologiilor de specialitate și al standardizării acestora, racordarea terminologică a României și a Republicii Moldova, susținută, printre altele, de acțiunile Uniunii Latine, nu ar putea fi decât benefică în primul rând pentru Republica Moldova.

După cum s-a dovedit, această chestiune aparent formală a denumirii limbii oficiale a fost însă, din păcate, numai preludiul reintroducerii rusei în vechile ei „drepturi” și al măsurilor luate în domeniul învățământului privind îngrădirea predării limbii, a istoriei și a literaturii române – măsură căreia populația conștientă de riscurile acestor decizii i s-a opus cu același curaj bine cunoscut, pentru care merită toată admirația.

În concluzie, chestiunea așa-numitei *limbi moldovenești* s-a dovedit a fi, în plan lingvistic, o falsă problemă, creată și dirijată, ca în atâtea alte cazuri similare, din rațiuni strict politice, intercomprehenșiunea reciprocă dintre cele două „limbi” fiind

incontestabilă, iar diferențele dintre ele – cu totul minore.

Să sperăm că istoria va face în cele din urmă dreptate.

NOTE

¹ V. Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, 1983, și S. Berejan, *De ce glotonimul moldovenesc nu poate rivaliza cu glotonimul român cu aplicație la limba literară*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 1990, 6, p. 29-37.

² Pentru detalii și bibliografia problemei v. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Lingviștii și „limba” moldovenească*, în „Limba Română”, 41, 1992, 5, p. 261-277.

³ Eugène Lozovan, *L'Atlas linguistique de la langue «moldave»*, în „Orbis”, 3, 1954, p. 419, și *La linguistique roumaine de 1952 à 1954*, în ZrP 71, 1955, 5/6, p. 391.

⁴ I. Popinceanu, în „Buletinul Bibliotecii Române” din Freiburg i. Breisgau, 3, 1955/1956, p. 200.

⁵ Carlo Tagliavini, *Una nuova lingua letteraria romana? Il Moldavo*, în *Congresso Internazionale di Studi Romanzi (Firenze, 3-5 aprile 1956)*, Florența, vol. II, partea I, 1959, p. 445-452.

⁶ Klaus Heitmann, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien*, în ZrP 81, 1965, 1/2, p. 102-156 și, mult mai recent, *Moldauisch*, în *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. III, Tübingen, 1989, p. 508-521.

⁷ Harald Haarmann, *Balkanlinguistik (2): Studien zur interlingualer Soziolinguistik des Moldauischen*, Tübingen, 1978, p. 187-203.

⁸ Johannes Kramer, *Das Moldauische*, în „Balkan-Archiv”. Neue Folge, 5, 1980, p. 125-136.

⁹ Emil Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică*, în „Limba Română”, 3, 1954, 1, p. 10-18.

¹⁰ Paul Lăzărescu, *Subdialectul moldovean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 208-240.

¹¹ V. în special Mioara Avram, în *Enciclopedia limbii române*, București, 2001, p. 348-351, s.v. „moldovenească, limbă”.

Valeria GUȚU ROMALO

EVOLUȚIA LIMBII ROMÂNE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

1. Acceptând ca premisă teza argumentată științific că idiomul romanic vorbit în Republica Moldova este *limba română*, expunerea care urmează nu revine asupra acestei probleme – larg discutate înainte și mai ales după 1989¹. Singura concluzie științifică din perspectivă lingvistică este că limba maternă, tradițională pe care o folosesc „moldovenii” (și „românii”²) din Republica Moldova este limba română.

În coordonatele implicate de această premisă fundamentală, problema *evoluției limbii române pe teritoriul Republicii Moldova* este abordată din perspectiva *condițiilor de funcționare* în perioada de după 1989. Înțelegerea faptelor și fenomenelor proprii acestui scurt interval de timp, cu adânci și complicate implicații istorice, impune și o succintă incursiune în trecut.

Din perspectiva de ansamblu a evoluției limbii române, ceea ce caracterizează ipostaza utilizată în Republica Moldova și explică cele mai multe din fenomenele înregistrate este faptul că de aproape două secole această ramură a funcționat în condiții de *bilingvism*³, și anume de *bilingvism instituționalizat*.

Acest tip de bilingvism poate fi definit prin faptul că e un bilingvism *comunitar* – deci nu individual – și că presupune un *statut diferențiat* al limbilor în contact, diferențiere derivând din rolul pe care organizarea de stat îl atribuie fiecăreia dintre ele. Asocieră unuia dintre idiomuri cu instituțiile statale, prin acordarea statutului de „limbă oficială”, îi conferă, în raport cu celălalt, o poziție privilegiată în activitatea de comunicare socială, dar și, mai ales în anumite condiții istorice, și din perspectiva evoluției limbii ca atare⁴.

2. Până în 1812, limba română utilizată pe ambele maluri ale Prutului se dezvoltă în interiorul unui *proces unic*, în sensul impus de evoluția socială și istorică a comunității a cărei comunicare o asigură și de condițiile locale specifice – care implică, în multe cazuri, și coabitarea cu populații de etnii diferite, deci funcționarea în condiții de (eventual) *bilingvism comunitar spontan*; după această dată, condițiile de utilizare se modifică ca urmare a desprinderii teritoriului de la stânga Prutului de restul spațiului românesc.

Prin includerea Basarabiei în Imperiul țarist, limba română a acestei regiuni a fost implicată într-o modalitate de comunicare socială care se desfășoară în condițiile *bilingvismului instituționalizat*: comunicarea în limba română (ca și cea, restrâns locală, în găgăuză sau bulgară) este dublată de utilizarea paralelă, în calitate de *limbă oficială*, a limbii ruse. Ca limbă de stat, a Imperiului țarist – a cărui „gubernie” devine Moldova de la stânga Prutului, rusa este unica⁵ folosită în administrația publică, este propagată prin școală și pătrunde, de la un moment dat, și în biserică.

Situația socială a limbii române din Basarabia nu se deosebește prea mult în această etapă de cea folosită în Transilvania sau în alte teritorii care depășeau atunci (sau depășesc astăzi) frontierele organizațiilor statale românești, iar consecințele lingvistice directe ale bilingvismului instituționalizat sunt relativ reduse, neafectând vorbirea locală într-o măsură mult mai mare decât bilingvismul spontan, dat fiind că cele două idiomuri sunt utilizate oarecum paralel, în situații de comunicare diferite.

Pe teritoriul Basarabiei, limba română continuă să fie folosită în condițiile vieții tradiționale, mai ales în localitățile rurale, unde continuă să asigure comunicarea aproape în exclusivitate⁶.

În spațiile urbane, cu populație plurilingvă⁷, comunicarea este evident dominată de limba oficială; româna – a cărei utilizare este redusă prin numărul relativ mic în oraș al vorbitorilor, dar și prin limitarea la

comunicarea cotidiană, este puternic concurată de rusă, care, la oraș (mai ales la Chișinău), este utilizată în toate situațiile, inclusiv în comunicarea colocvială. Registrul funcțional dominat în spațiul rural de limba română.

Efectele lingvistice ale acestui sistem de comunicare bilingvă nu pot rămâne fără urmări mai ales ținând cont de durata procesului. Ele afectează mai curând superficial – prin abundența împrumuturilor lexicale din rusă – organizarea mijloacelor lingvistice de comunicare tradițională a populației românești din Basarabia.

Un efect mai puțin evident – și târziu conștientizat –, dar cu consecințe importante și cu implicații profunde în evoluția etniei a cărei limbă nu are statut de limbă oficială, derivă tocmai din separarea funcțională a limbilor în condițiile bilingvismului instituționalizat. Este dezavantajat idiomul care, nefiind acceptat ca limbă oficială, este supus unei limitări funcționale riscând să ajungă a nu fi folosit decât în comunicarea colocvială cotidiană, în relațiile familiale sau amicale. În condițiile unei asemenea restrângeri funcționale, cea mai periclitată este *varianta literară*: suplinită în comunicarea socială de limba oficială, riscă, din lipsă de utilizare (și de utilitate) în multe domenii de activitate, să nu mai țină pasul cu evoluția societății careia îi servește ca mijloc de comunicare sau chiar să degeneze.

Idiomul ca atare nu dispăre, nu se pierde, dar se declasează, privat de forma sa superioară de realizare (cea mai evoluată, dar și mai activă și mai mobilă în condițiile societății moderne).

Bilingvismul instituționalizat, în forma sa neegalitară, defavorizează evoluția concurrentului – acceptat, dar cu statut de idiom „secundar” –, îngrădit în realizarea funcțiilor sale comunicative prin limitarea atribuțiilor sociale în interiorul structurii statale în care funcționează.

3. Din 1812 până azi, comunicarea socială pe teritoriul Basarabiei s-a bazat pe două limbi: limba română, vorbită de populația autohtonă majoritară, și limba rusă, limbă a unei

minorități, a cărei pondere a crescut în timp, mai ales după 1940.

Vorbitorii de alte limbi, cetățenii altor etnii (găgăuzi, bulgari, evrei, armeni etc.) ai Republicii Moldova reprezintă în ansamblul populației procente prea modeste pentru a conta (și influența) semnificativ raporturile dintre cele două limbi principale.

În acest lung interval de timp, utilizarea și dezvoltarea celor două limbi s-au realizat continuu în condițiile bilingvismului instituționalizat, raportul dintre ele modificându-se în timp ca urmare a evoluției istorico-politice a regiunii.

Din acest punct de vedere, procesul înregistrează patru etape, determinate de schimbarea statutului lor: calitatea de limbă oficială, preluată în 1812 de rusă, revine din 1918 până în 1940 limbii române; după 1940 și mai ales după 1944, ca urmare a integrării Basarabiei în spațiul sovietic, hegemonia limbii ruse, din nou limbă de stat, se manifestă în comunicarea socială în mod agresiv, sprijinită de o complicată politică ideologică, culturală și lingvistică; după 1989 raporturile se modifică de această dată în favoarea limbii române, declarată prin constituție limbă de stat.

Din perspectiva evoluției limbii române din Republica Moldova, efectul cel mai important – prin posibilele consecințe – al primei etape de bilingvism instituționalizat, pe lângă influențele directe exercitate de limba de stat, mai ales pe cale administrativă, care au afectat profund componenta colocvială a românei folosite în Basarabia – l-a reprezentat participarea limitată a acesteia la procesul general de constituire și consolidare a limbii literare în ipostaza sa modernă⁸.

A doua etapă, în care statutul de limbă oficială a revenit limbii române, a permis refacerea relațiilor istorice, reintegrarea românei din Basarabia în matca firească de evoluție lingvistică. Prin instituții, prin școală și biserică, funcționând – în concurență cu rusa – în condițiile specifice bilingvismului instituționalizat, limba română își regăsește funcționalitatea comunicativă în integritatea sa, ceea ce duce la

reactivarea și răspândirea variantei literare, ipostază în care fusese înlocuită în comunicarea etapei precedente de rusă ca limbă de stat.

Cea de a treia etapă a bilingvismului, etapă determinată de includerea teritoriului basarabean în organizarea de stat a Uniunii Sovietice, reduce în prim plan rusa, dar se deosebește de cea anterioară (1812-1918).

Raporturile dintre cele două limbi devin mult mai complicate ca urmare a modificărilor teritoriale (consecință a includerii spațiului transnistrean), dar și din pricina unei politici lingvistice de stat mai elaborate și, politic și ideologic, mai subversive⁹.

Situația lingvistică (și psihologică) creată în această perioadă explică măcar în parte linia sinuoasă a evoluției lingvistice din Republica Moldova după 1989, când, printr-o hotărâre a Sovietului Suprem, limba etniei majoritare își recapătă – ca rezultat al activității susținute și curajoase a Mișcării de Eliberare Națională – statutul de limbă oficială, de limbă de stat.

Legiferarea (în august 1989) a schimbării statutului, asociată cu adoptarea grafiei latine și recunoașterea identității cu limba română, marchează începutul celei de a patra etape de evoluție în condițiile comunicării bilingve a limbii române din Republica Moldova.

4. Din punct de vedere legal, constituțional, raporturile în interiorul bilingvismului de după 1989 nu se deosebesc de cele din 1918: în ambele situații, românei i se recunoaște rolul de limbă oficială a Republicii Moldova. Cadru organizatoric, statal, dar și social și etnic, în care se produce această recunoaștere, este însă mult diferit.

O diferență privește *teritoriul* implicat în procesul de comunicare bilingvă: după 1940, reînglobată în Uniunea Sovietică, Basarabia face parte, alături de Transnistria, din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Lărgirea teritoriului antrenează schimbări la nivelul componentei etnice și lingvistice a Republicii Mol-

dova, dar și din alte puncte de vedere. Regiunea transnistreană, înglobată până la un moment dat Ucrainei și reprezentând după 1924 Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, avea o „istorie” și o experiență sovietică mai lungă și, deși populată de un număr mare de vorbitori de limbă română, spre deosebire de Basarabia, nu participase istoric la evoluția statului român și, implicit, nici la dezvoltarea și răspândirea limbii literare.

Includerea într-o unică structură statală a două teritorii cu „istorii” substanțial distincte nu putea să rămână fără consecințe în ce privește soluționarea diverselor probleme pe care le ridică „istoria” comună.

Diferit este însă și tabloul *lingvistic* al Republicii Moldova, care în 1989 se caracterizează printr-o mai mare diversitate a limbilor etnice utilizate în comunicare, dar și printr-o modificare a raportului dintre cele două limbi articulând bilingvismul instituționalizat: deși populația de limba română continuă să fie majoritară, numărul rusofonilor e mai mare decât în 1918 ca urmare a deplasărilor de populație, dar mai ales a poziției hegemonice anterioare, când orice funcție administrativă, științifică sau culturală mai importantă, ca și accesul la studii superioare presupuneau cunoașterea limbii oficiale de către toți cetățenii Republicii Moldova.

Situarea constituțională, în 1989, a limbii române ca limbă oficială, ca și reglementările adiacente referitoare la „funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii” au reprezentat sorgintea și punctul de sprijin ale unui promițător proces de reabilitare a limbii române în raporturile ei cu celelalte limbi, și, implicit, de reconsiderare a importanței în structura statală a celor care o vorbesc.

Desfășurarea acestui proces, care se bizuia pe aplicarea prevederilor legislative, a fost perturbat de modificarea – în 1994 – a articolului 13 din constituție prin reintroducerea sintagmei *limba moldovenească* în locul celei de *limba română* („Limba de stat (oficială) a R.M. este limba moldovenească”)¹⁰.

Această aparent ne semnificativă modificare și-a revelat, prin consecințele pe care le-a antrenat, caracterul subversiv și manipulatoriu, demonstrând importanța pe care o poate avea un *simbol* atât din perspectiva practicii sociale, cât și sub aspectul teoretic al înțelegerii bilingvistului.

5. Efectele negative antrenate de reintroducerea sintagmei *limba moldovenească* erau previzibile dată fiind istoria mai îndepărtată a conceptului, dar și polemica acerbă, cu mare încărcătură politică, în jurul semnificației sale.

Discuții aprinse, în care au fost invocate argumente diverse, mai mult sau mai puțin științifice și inocente, au vizat în special raportul dintre idiomul local utilizat în Republica Moldova și limba română, aspect asupra căruia – cum am precizat de la început – nu mă opresc, deoarece e o problemă pe care o consider, din punct de vedere științific, definitiv (și de la bun început) rezolvată în sensul „una și aceeași limbă”.

Dacă științific în această problemă nu mai e nimic de adăugat, din perspectiva virtualităților ideologic manipulatorii, nu este inutilă o succintă retrospectivă istorică și o mai aprofundată analiză sociolingvistică.

În utilizarea curentă, determinativul *moldovenesc* este spontan asociat cu numele topic *Moldova* („care ține de..., se referă la Moldova”). Dezvoltările (și interpretările) semantice sunt condiționate contextual, dar și prin sensul atribuit termenilor cu care adjectivul în cauză este asociat.

Ca urmare a avatelor istoriei, chiar toponimicul de la care e derivat adjectivul se constituie în sursă de ambiguitate: substantivul *Moldova*, care denumea generic regiunea de la est de Carpați locuită de români și în care comunicarea era asigurată de limba română, devine „polisemantică” după 1812: continuă să fie folosită ca „țară”, „principat de sine stătător”, apoi „parte/provincie a României”, dar desemnează frecvent și teritoriul înglobat în Imperiul rus (denumit adeseori și Basarabia), iar, în organizarea statală sovietică – deci după 1918 – o „regiu-

ne” (mai mult sau mai puțin) autonomă sau o „republică socialistă”.

În condițiile unei semantici atât de multivalente a bazei derivate e firesc ca semnificația adjectivului derivat să fie, la rândul ei, multiplu interpretabilă și, ca atare, susceptibilă de utilizări tendențioase, mizând pe echivoc, în argumentări partizane.

Ambiguitatea polivalentă a adjectivului poate fi agravată de asocierea lui în grupări sintagmatice cu alte vocabule, la rândul lor, polisemantice. Generatoare de echivoc este, de pildă, asocierea cu substantivul *limbă*, care, în accepțiile sale principale, e compatibil cu semnificații acoperind diferite entități lingvistice: „limbă”, „grai/dialect” (diviziune, ipostază diatopică a unui sistem lingvistic) sau chiar „vorbire”. Identificarea limbă=grai explică calificarea ca „limbă” a vorbirii proprii, a graiului regional – variantă dialectală a limbii române¹¹ – utilizat în spațiul rural al Republicii Moldova.

Istoria și utilizarea sintagmei *limba moldovenească* demonstrează cu prisosință capacitatea manipulatorie a acestui tip de grupări.

Nediferențierea (sau confuzia) semantică „limbă/grai” poate fi rezultatul spontan al unei conceptualizări neclare, insuficient științifice, sau al unor intenții partizane, politic manipulatorie, situații clar ilustrate de cercetarea istorică a modului de utilizare a sintagmei *limba moldovenească*¹².

Prima motivație – cea „inocentă” – poate explica utilizarea sintagmei în comunicarea cotidiană, între vorbitori neavizați (științific sau politic) sau într-o perioadă în care distincția științifică ca atare nu era încă destul de clară sau destul de larg răspândită. În situații de acest fel, sintagmele *limba moldovenească* și *limba română* sunt adeseori folosite – paralel și cu aceeași semnificație – în același text.

Exemple concludente se întâlnesc chiar în documente redactate pe teritoriul Basarabiei. Fenomenul este clar ilustrat, de pildă, de formulări ca: „Despre permisiunea artistului Teatrului Mare din București – cetățean *român* Petru Alexandresco de

a susține spectacole în limba *moldovenească*” sau „spectacole în limba *moldovenească* cu o trupă de actori *moldoveni de la București*”, utilizate spre sfârșitul sec. al XIX-lea (1886-1888) în texte cu caracter semioficial (e vorba de corespondența privind aprobarea pe teritoriul Basarabiei a unor spectacole de teatru sau circ propuse de trupe din Principate), în care cele două determinative (*moldovenesc/românesc*) sunt utilizate și cu referire la limba spectacolelor și artiștilor din Principate¹³.

Utilizarea tendențioasă a sintagmei *limba moldovenească*, pentru a denumi idiomul populației autohtone din spațiul anexat în 1812, e proprie perioadei care debutează cu această dată și devine tot mai frecventă în timp, fiind inclusă în „instrumentarul” justificativ al separării regiunii dintre Prut și Nistru de restul teritoriului de limbă română.

În această perspectivă, adjectivul *moldovenesc* se detașează semantic de toponimul Moldova, prin dezvoltarea unei denotații care pune în relief componenta etnică – *popor moldovenesc / moldovean* (mai rar, *moldav*), *limbă / tradiție / cultură / știință moldovenească*, care trimite la o bază derivativă *Moldova* „regiune”, dar mai ales „stat”: *Republica (Socialistă) Moldovenească*. În această configurație semantică *limba moldovenească* este limba populației *republicii moldovenești*, a *moldovenilor*, care sunt cetățeni ai *Republicii Moldova* și vorbesc *moldovenește*. Ultima filiație interpretativă – care confundă etnia și cetățenia, apartenența regională și autoritatea statală – explică afirmația (convingerea) acelor cetățeni ai Republicii Moldova care susțin – adeseori cu spontană ingenuitate – că „vorbesc moldovenește / limba moldovenească” și nu „românește / limba română”.

Opoziția dintre „limba română” și așa-zisa „limba moldovenească” se configurează în acest caz la nivelul superficial al corelației – false, în cazul dat – două state, două limbi.

6. Insistența asupra deosebirilor dintre limba română și idiomul („moldav”) al populației / etniei autohtone

din Basarabia urmărește detașarea lui de trunchiul lingvistic firesc (științific recunoscut și dovedit) și răspunde dorinței politice de legitimare a anexiunii din 1812 și de separare a populației din această regiune de limba și poporul României.

Așarnarea împotriva unității de limbă este de fapt așarnarea împotriva unității de neam¹⁴ și are explicații politice.

Contestarea identității de limbă are însă, cum arăta E. Coșeriu, și grave consecințe etnice, căci „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un genocid etnico-cultural”¹⁵.

Preocuparea de a separa populația și idiomul de pe cele două maluri ale Prutului, de a slăbi legătura dintre limba („moldovenească”) vorbită în Basarabia și limba română din „Moldova românească” s-a concretizat de-a lungul anilor la nivel „simbolic” prin utilizarea celor două glotonime, dar și prin măsuri și acțiuni destinate să dirijeze idiomul din teritoriile anexate în sensul unei dezvoltări divergente în raport cu matricea originară – limba română.

În etapa de început a existat chiar o tentativă oficială de detașare lingvistică și etnică a populației băștinașe a Basarabiei de restul Moldovei prin slavizarea limbii acestei componente etnice, idiom pe care autoritățile o desemnau tot mai constant ca „moldovenească”.

Se prefigura deziderativ crearea unui fel de limbă artificială. Realitatea proiectului, finalitatea, dar și inconsistența lui reies cu claritate dintr-un document de la 1863, o scrisoare adresată de o autoritate locală din Odesa către ministrul învățământului, unde citim textual: „Sunt de părere că va fi greu să împiedicăm populația românească a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine” care, consideră cu luciditate autorul, „o vor

dezvolta pe baza elementelor latinești”, situație de natură să zădărnicească „restricțiile guvernământului ce urmăresc... scopul înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave”¹⁶.

Într-o abordare mai realistă, procesul de rusificare¹⁷ este realizat prin măsuri și reglementări vizând alterarea dirijată a limbii române din teritoriul recent anexat prin sprijinirea influenței rusești spontane care se manifesta, inevitabil, în această fază a bilingvismului instituționalizat, când limba română se mai preda în școli („nu-i putem constrânge pe învățători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova și Valahia” (loc. cit.).

Măsuri și reglementări oficiale – interdicții, recomandări – favorizând, direct sau indirect, limba dominantă –, jalonează evoluția întregului proces¹⁸.

Proiectul de creare prin slavizare forțată a unui idiom artificial, diferit de română, dovedindu-se naiv și nerealist, contrar modului firesc de rezolvare a raporturilor dintre limbi, această abordare *din exterior* a atacului asupra limbii române a fost înlocuită printr-o tentativă de subminare *din interior*.

Eforturile ulterioare de a separa de limba română idiomul din stânga Prutului s-au concentrat asupra *variantei literare*, a formelor de exprimare cultă, a cărei pondere și importanță în comunicare crește odată cu dezvoltarea istorică a societății.

În toată această perioadă, limba română din teritoriile statului român, ca limbă oficială, urmează cursul dezvoltării firești de modernizare și unificare, pe când în stânga Prutului evoluția limbii române se desfășoară în condițiile bilingvismului instituționalizat și a presiunilor separate, condiții care, cu intensitate variabilă și în forme diverse, caracterizează întreaga perioadă. Politica manipulatorie, mai șovăielnică în etapa de început, capătă amploare și se diversifică în timp.

Într-o primă etapă, în cursul sec. al XIX-lea (după 1812), când în comunicarea la nivelul de ansamblu al colectivităților de limbă română predominantă era încă diferențierea regională, varianta literară fiind în

plin proces de constituire, diferențele dintre limba română utilizată pe cele două maluri ale Prutului nu sunt prea mari¹⁹, mai ales că nici presiunile politice exercitate asupra Basarabiei nu au încă o orientare prea clară.

Ulterior, raporturile dintre vorbirea populară și varianta cultă evoluează în condiții diferite, determinate de apartenența statală a celor două teritorii.

Conștientizarea importanței variantei culte / literare în comunicare, dar și în afirmarea ca „națiune” sau „etnie” (și, implicit și indirect, în definirea „statului [național], beneficiind de [un anumit grad de] autonomie”) se accentuează după 1918.

În perioada în care, pe teritoriul României, varianta literară a limbii române era în faza de consolidare și extindere, politica lingvistică din regiunea transnistreană – care din 1923 aspira la statutul de „republică autonomă” (de limba „moldovenească”) – se concentra asupra formării unei variante literare proprii, a cărei principală calitate era să se deosebească de româna literară²⁰.

În acest scop, s-a încercat – în vederea diferențierii – soluția accentuării caracterului regional prin cultivarea unor particularități strict locale, proprii unor județe de dincolo de Nistru. „Graiul” astfel constituit urma să fie extins în restul teritoriului.

O altă modalitate de a imprima o direcție divergentă evoluției acestei variante a constat în respingerea neologismului romanic atât de caracteristic pentru ipostaza modernă a limbii române literare. În acest sens se recomanda păstrarea cuvintelor mai vechi (de diverse origini: slave, turcești, grecești etc.) și evitarea neologismelor romanice (mai ales franceze) la care recurge adeseori varianta cultă²¹ a limbii române.

Respingerea sursei romanice în crearea fondului neologic și orientarea către rusă în situațiile în care dezvoltarea istorică impunea realități și concepte noi și, implicit, completarea masivă a arsenalului lingvistic cu mijloacele necesare asigurării comunicării sociale, reprezintă o soluție teoretică ce favorizează pro-

cesul de rusificare, în măsura în care, ca participant principal la procesul de comunicare bilingvă, rusa, limbă oficială, constituie și sursa spontană și imediată de îmbogățire lexicală.

Dar obstacolul cel mai important în calea dezvoltării firești a variantei literare în condițiile de comunicare în Republica Moldova l-a reprezentat – până în 1989 – limitarea funcționalității ei, căci o parte foarte importantă a comunicării, cea care presupune utilizarea obligatorie a limbii oficiale, era realizată în rusă²².

7. Legislația lingvistică adoptată în august 1989 modifică esențial poziția limbii române ca mijloc de comunicare prin statuarea ei ca *limbă oficială* a republicii.

În această calitate, utilizarea limbii populației majoritare se extinde în toate domeniile de activitate, ceea ce presupune un instrument evoluat, adecvat tuturor situațiilor de comunicare.

În cadrul legal astfel instituit, deciziile și reglementările destinate orientării pe un nou făgaș a comunicării lingvistice în Republica Moldova au fost judicios întemeiate științific și au avut în vedere refacerea prin consolidare a acelei ipostaze a limbii care, deși grav prejudiciată în perioada anterioară, reușise să capete – după 1956 – o configurație proprie prin delimitare deliberată față de regionalismul exagerat și o anumită reținere în raport cu elementul rusesc²³.

Fundamentale în acest sens au fost introducerea grafiei latine și recunoașterea identității dintre idiomul „limba moldovenească” și limba română.

Înlocuirea caracterelor chirilice cu litere latine – acțiune în esență superficială, cu modeste implicații directe în organizarea lingvistică²⁴ – a avut un mare impact prin revelarea relației directe cu limba română (și implicit distanțarea față de rusă), iar recunoașterea identității limbii „moldovenești” cu româna (oferind un model) i-a deschis largi posibilități de desăvârșire în procesul de instaurare ca „limbă de stat”.

Ținând seamă de starea de fapt de la care se pornea, procesul astfel angajat nu era de la bun început un proces simplu nici lingvistic, nici etnic. După aproape o jumătate de secol de dominare în comunicare a limbii ruse – limbă oficială, limbă a nivelurilor de conducere, dar și limbă a organizării sociale, a științei și tehnicii, și în mare măsură chiar a comunicării cotidiene în comunitățile urbane, limba română, în ciuda statutului de limbă a populației majoritare, fusese social dezavantajată în procesul de comunicare.

Pentru corectarea acestei stări de lucruri s-au propus măsuri administrative: condiționarea atestării în administrație, în justiție și în funcțiile de conducere prin gradul de cunoaștere a limbii române, sporirea interesului pentru limba română în procesul de învățământ ș.a.; s-au fixat termene de aplicare a reglementărilor prevăzute (de pildă, trecerea la grafia latină urma să fie încheiată la 1 ianuarie 1995). În vederea realizării celor propuse, s-au elaborat instrumente de lucru, dicționare, îndreptare ortografice, manuale etc.²⁵.

Se declanșase „o activitate ferventă de traducere în viață a legislației lingvistice”²⁶, de punere de acord a limbii române cu statutul de „limbă oficială”, chiar dacă climatul social și politic nu era totdeauna favorabil desfășurării procesului de repunere în drepturi și reabilitare a limbii române.

Procesul a fost frânat de decizia parlamentară (din vara anului 1994) de a reboteza „limba moldovenească” limbă oficială a Republicii Moldova, decizie care satisface curentul de contestare – neștiințifică²⁷ – cu argumente naiv sau intenționat false²⁸ a caracterului românesc al limbii populației majoritare, opinie favorizată de schimbările politice la nivelul conducerii de stat.

Modificarea denumirii semnaleză o schimbare a atitudinii oficiale încurajând nerespectarea legislației lingvistice și tot felul de măsuri manipulative în defavoarea limbii române: este neglijat articolul 7, care impunea „cunoașterea limbii oficiale de către

toți funcționarii de stat în măsura îndeplinirii obligațiilor²⁹, se vorbește tot mai mult limba rusă în instituții, inclusiv în școli. S-a înființat „Universitatea Slavă”, o nouă instituție de învățământ superior în limba rusă³⁰ etc.

Altfel de dificultăți apar în relațiile cu autoproclamata regiune „autonomă” transnistreană, care adoptă o politică și legislație lingvistică proprie: recunoaște trei limbi „oficiale” (rusa, ucraineana și „limba moldovenească”), iar scrierea în această limbă se face cu slove rusești; la federalizare aspiră și găgăuzii (care reprezintă 2% din populația – de 4 milioane – a Republicii Moldova³¹), iar în Găgăuzia (unde găgăuzii reprezintă 47%) se acceptă ca limbi oficiale găgăuza, rusa și limba moldovenească.

În general, predarea limbilor celorlalte minorități se face în rusă, care își păstrează astfel rolul de (principal) mijloc de comunicare interetnică.

Efectele „relaxării” în raport cu legislația lingvistică a Republicii Moldova sunt înfățișate în numeroase studii și articole.

Împotriva acestor obstacole limba română din Republica Moldova se află pe drumul cel bun: o dovedesc progresele în desăvârșirea variantei literare, pe care le constatăm în modul de exprimare a intelectualilor din Basarabia, în prezentarea numeroaselor publicații periodice, în textele științifice sau literare³², în emisiunile televizate. Toate acestea nu pot rămâne fără ecou în ansamblul comunicării sociale. Numărul cunoscătorilor de limba română sporește fie și prin simplul fapt că a apărut o motivație deloc neglijabilă de a cunoaște (și folosi) limba română. E firesc ca în noul cadru creat după 1989 numeroși cunoscători *pasivi* ai limbii române (categorie inevitabil numeroasă în situațiile de bilingvism, spontan sau instituționalizat³³) să devină cunoscători *activi*, sporind astfel, în mod firesc, ocaziile de utilizare a limbii române în comunicarea interetnică.

Progresul trebuie evaluat în raport cu creșterea numărului vorbitorilor de limba română și nu în

perspectiva micșorării numărului cunoscătorilor limbii ruse.

Nu trebuie uitat că schimbările în limbă sunt foarte lente, că deprinderile comunicaționale se modifică și ele în timp și implică schimbări statornic înrădăcinate de tradiție și mentalitate, schimbări în care legislația și politica lingvistică intervin numai ca factori favorizanți sau defavorizanți. Dovadă chiar limba română, care, după 150 de ani de utilizare îngrădită și evoluție distorsionant dirijată, regăsindu-și făgașul firesc, a reușit într-un deceniu să depășească handicapul principal prin consolidarea unei variante literare esențiale în exercitarea funcției de *limbă de stat*. Ceea ce dovedește vitalitatea limbii și, nu în ultimul rând, judicioasa și perseverenta activitate a specialiștilor și a intelectualității de limba română din Republica Moldova.

NOTE

¹ Raporturile dintre limba română și „limba (romanică) din Republica Moldova („limba moldovenească”) au constituit obiectul unor conferințe științifice și sesiuni academice, vezi, de pildă, Academia Română, *Limba română și varietățile ei locale*, 1995, București; Editura Academiei Române și Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea „Al.Ioan Cuza”, *Probleme actuale de lingvistică română*, 2000, Chișinău; U.S.M. (în continuare LRVL și PALR).

² Statisticile oficiale fac distincție între etnicii care se declară „români” și cei care se consideră „moldoveni”.

³ Studiarea bilingvismului, abordată la început mai ales din perspectiva efectelor pe care contactul dintre limbi îl are asupra evoluției lor, a revelat complexitatea condițiilor și diversitatea factorilor implicați de realizarea acestei modalități de comunicare (cf. pentru o prezentare de ansamblu, A.Martinet, *Éléments de linguistique générale*, 1963, Paris; Armand Colin, p.150 și urm.) în care se realizează această modalitate de comunicare; o cuprinzătoare sinteză bibliografică a problemei oferă M.Sala în *Limbi în contact*, 1997, București, Editura Enciclopedică, p.30 și urm.).

⁴ În numeroasele discuții referitoare-

re la raporturile lingvistice existente pe teritoriul Republicii Moldova s-a vorbit de „bilingvism socialist” (cf. Gh. Cojocaru, *Colapsul U.R.S.S. și dilema relațiilor româno-române*, 2001, București, Omega, p.3), de „bilingvism armonios”, de „bilingvism național-rus” și „ruso-național”.

⁵ Pentru scurt timp (1818-1828) prin Regulamentul organizării administrative a Basarabiei [cf. Silviu Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba scrisă (corelația românesc-moldovenesc, cu referire la realitățile glotice)*, în LRVL, p.38] se acordă calitatea de limbă oficială și „limbii moldovenești”.

⁶ Limba română este tolerată în școli până la mijlocul sec. al XIX-lea, după 1867 limba română nu se mai predă în școli (cf. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de St. Neagoe, 1991, București, Humanitas).

⁷ Cf. Irina Livezeanu, *Pentru mine farmecul Chișinăului constă tocmai în multiculturalismul lui*, în „Contrafort”, 2002, nr. 4-5, 14/2.

⁸ Cf. V. Guțu Romalo (1994), *Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române*, în LRVL, p.50.

⁹ Cf. G. Țepelea, *Rațiunile politice ale unei „teorii lingvistice”*, în LRVL, p.32.

¹⁰ Luările de atitudine și consecințele acestei decizii sunt pe larg analizate de A. Ciobanu (*Situația lingvistică în Republica Moldova la cel de al optulea an de funcționare a legilor despre limbi*, în PALR, p.10 și urm.).

¹¹ Cf. Eug. Beltechi, *Limbă literară și literatură dialectală*, în LRVL, p.92 și urm.

¹² Vezi în acest sens, L. Colesnic, *Glotonimul românesc-moldovenesc în paginile materialelor arhivistice din Basarabia (1812-1918)*, în PALR, p.45 și urm.

¹³ Apud L. Colesnic, *art. cit.*, p.49.

¹⁴ N. Mătcaș, *Unitate de limbă – unitate de neam*, în LRVL, p.123 și urm.

¹⁵ *Identitatea limbii și poporului român*, în „Limba Română”, Revistă de știință și cultură, Chișinău, 2002, nr.10, p.3.

¹⁶ Cf. L. Colesnic, *art. cit.*, p.47.

¹⁷ Intenția este clar exprimată încă spre sfârșitul sec. al XIX-lea, cum reiese de pildă dintr-un document din 1873: „trebuie prin mijlocul școlilor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țărani moldoveni să devie ruși. Spre această țintă tinde tocmai sistemul de învățământ

public adoptat acum de ocârmuire” (apud. I. Nistor, *op. cit.*, p.257).

¹⁸ Vezi, de pildă, VI. Pohlă, *Limba română din R. Moldova între primejdii și speranțe*, în „Limba Română”, Revistă de știință și cultură, Chișinău, 2003, nr.1, p.15: „Liste cu asemenea lexeme și ortograme (interzise) erau transmise... la edituri, în redacții de ziare și reviste, la Radio și TV, la teatre, în sălile de spectacole etc.”.

¹⁹ V. Guțu Romalo, *art. cit.*, p.50.

²⁰ Procesul de „făurire” a limbii culte „moldovenești” cunoaște și un scurt interludiu (1933-1938) în care – din motive propagandistice – s-a scris cu caractere latine și utilizându-se o limbă mai apropiată de varianta cultivată a limbii române a statului român; încercarea a fost curând abandonată (G. Țepelea, *art. cit.*, p.32).

²¹ Cf. V. Guțu Romalo, „*Neologismul în limba română*”, în Comunicările „Hyperion”, 1944, București, p.133 și urm.

²² „Din 1945 până în vara anului 1989 limba română nu a fost considerată ca limbă oficială în ex-R.S.S.M. Locul ei îl ocupase limba rusă” (A. Ciobanu, *art. cit.*, p.9).

²³ S. Berejan, *Limba română în Republica Moldova: condiții de funcționare*, în PALR, p.34 și urm.

²⁴ Gr. Brâncuș, *Vitalitatea limbii române*, în LRVL, p.58.

²⁵ S-au publicat manuale, dicționare și numeroase lucrări destinate cultivării exprimării, sprijinirii procesului de extindere a variantei culte, între care excelentul *Dicționar de dificultăți* (2000, Ed. Arc – Ed. Museum) al lui Andrei Crijanovschi.

²⁶ A. Ciobanu, *art. cit.*, p.10.

²⁷ Motivarea deciziei este că „legea fundamentală trebuie să reflecte voința politică a maselor și nu adevărurile științifice” (A. Ciobanu, *art. cit.*).

²⁸ Vezi Gh. Mihăilă, *Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei „român-moldovenesc”*, în LRVL, p.63-82.

²⁹ A. Ciobanu, *art. cit.*, p.23.

³⁰ Idem, p.28.

³¹ VI. Pohlă, *Limba română din R. Moldova între primejdii și speranțe*, în „Limba Română”, Revistă de știință și cultură, Chișinău, 2003, nr.1, p.13.

³² Vezi, de pildă: „Limba Română”, „Mesager”, „Contrafort”, pentru a nu menționa decât câteva titluri.

³³ Cf. VI. Pohlă, *art. cit.*, p.13: „circa 10-15% din rusolingvii de la noi ar cunoaște într-o anumită măsură limba română”.

Gheorghe CHIVU

LIMBA OFICIALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNITATEA CULTURII ROMÂNEȘTI

Unitatea unei culturi este dată, în mod esențial, de unitatea formei de expresie a acesteia.

Intellectualii români, convinși de acest adevăr, au acționat în mod constant, în epoca modernă, nu doar pentru înnoirea și perfecționarea limbii noastre literare, ci și pentru constituirea unor norme unice cu caracter supradialectal.

Rodul acestei acțiuni a devenit vizibil, pentru prima dată, în cursul secolului al XIX-lea, când, încă înainte de constituirea primului stat românesc unitar, a fost depășită pentru totdeauna condiția regională a culturii noastre laice¹. Aceeași acțiune a făcut ca, la scurt timp după Marea Unire, să fie eliminate rapid puținele elemente neromânești pătrunse în vorbirea intelectualilor transilvăneni².

Fiind plasată, prin voința politică a marilor puteri europene, în afara granițelor estice ale statului român, românitatea basarabeană a fost supusă timp îndelungat nu acțiunii normalizante și unificatoare a limbii române literare, ci aceleia destabilizatoare și centrifuge a limbii ruse, devenită limbă oficială în administrația, cultura și știința tuturor statelor grupate în fosta Uniune Sovietică.

Spre deosebire de vorbirea oamenilor simpli, pentru care Prutul nu a constituit nicidecum o graniță lingvistică³, scrisul și apoi rostirea literară din Republica Moldova au fost în mod programatic influențate de limba oficială a noului imperiu rusesc. Începând cu grafia (slovelor rusești au indus treptat unele rostiri neromânești⁴), continuând cu vocabularul (în special în componenta sa neologică) și extinzându-se apoi asupra sintaxei și a topicii, influența

rusească era menită nu atât să creze, cum s-a afirmat adesea, o nouă limbă romanică est-europeană, cât să condamne la dispariție varianta intelectuală a limbii române în uz din Basarabia.

Așa-zisa „limbă moldovenească”, „limbă de stat” în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și, continuare semnificativă, în Republica Moldova, trebuia astfel să limiteze și apoi să anuleze funcțiile culturale ale românei. În același timp, prin opoziția declarată față de limba literară din România, „limbă moldovenească” avea menirea de a asigura influența instituționalizată a limbii rusești și apoi generalizarea acesteia ca unic instrument de promovare a culturii. Consecință aproape firească, românii „moldoveni”, forțați, printr-o intensă propagandă, să constate caracterul „țărănesc”, „necivilizat” al limbii lor materne, au fost constrânși să accepte chiar pentru conversația zilnică dacă nu integral limba rusă, cel puțin influențe semnificative ale acesteia⁵. Deznaționalizarea a devenit astfel din politică de stat opțiune culturală individuală. Iar accentuarea diferențelor dintre uzul lingvistic basarabean și limba română literară a dus la erodarea sentimentului național și la diminuarea conștiinței apartenenței la românitate⁶.

Renașterea conștiinței naționale a românilor basarabeni a început de aceea, la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, cu revendicări privitoare la forma și la statutul limbii materne⁷. Exact ca în mișcarea ce a inițiat cultura românească modernă, alfabetul latin a fost primul revendicat. El dovedea acum nu latinitatea limbii, ci românitatea ei. La fel cum dovedeau, în ciuda unei îndelungate izolări, structura morfologică și fondul principal lexical al așa-zisei „limbi moldovenești”⁸.

Contactele tot mai intense cu Țara, circulația informației culturale românești peste Prut, dar mai ales acțiunea remarcabilă a unor intelectuali basarabeni, a unor publicații și instituții de cultură⁹ au transformat rapid o exprimare ce turna nu o dată formă românească în tipare rusești, într-o autentică limbă literară românească.

Limba română literară standard s-a impus astfel în mai puțin de un deceniu în Republica Moldova. Lucrările normative tipărite recent de lingviștii din Chișinău (*Dicționarul explicativ uzual și Dicționarul ortografic*, ambele ale limbii române¹⁰) consfințesc această impunere, iar publicații de largă circulație, redactate de autori din stânga Prutului, au acum aceeași formă cu cele scrise în România.

Afirmația abia formulată pare a fi contrazisă totuși de persistența unor fapte neromânești în uzul literar basarabean¹¹.

Ordinea cuvintelor în unele intervenții radiofonice sau televizate nu este totdeauna românească, în formulări precum *Unde tu te duci?* sau *De unde tu vii?* putând fi recunoscut ușor modelul rusesc. Din interviurile unor intelectuali, transmise, cum se mai spune uneori, *pe televizor*, sau chiar din textele pe care le publică aceștia aflăm, spre exemplu, că *de nimeni n-au fost impuși să studieze limba rusă*. Prin calchierea construcțiilor rusești se explică și formulări de tipul *se discută la tema tratatului de bază sau comunică cu oamenii cu care ți s-a încredințat să conduci*¹², iar „bilingvismul armonios”, în fapt bilingvism unilateral, impus doar „moldovenilor”, explică pe deplin și utilizarea unor termeni sau sintagme precum *amplitudă* (în loc de *amplitudine*), *benzin* (în loc de *benzină*), *canistru* (în loc de *canistră*), *culinărie* (în loc de *artă culinară*), *cultivație* (în loc de *cultivare*), *period* (în loc de *perioadă*), *product* (în loc de *produs*), *carnet de muncă* (în loc de *carte de muncă*), *foaie de boală* (în loc de *certificat medical*), *telefon paralel* (în loc de *telefon cu derivație*) sau *termen de încercare* (în loc de *perioadă de probă*).

Fapte de tipul celor citate sunt tot mai rar înregistrate în vorbirea intelectualilor români din Republica Moldova¹³. Iar vocabularul literar de cultură generală continuă să se resimtă de influența limbii ruse în componenta sa neologică doar pentru că „bilingvismul național-rus” și „rus-național” oferă vorbitorului obișnuit, de multă vreme și pe multe căi, termenii de circulație internațională în primul rând în variantă ruseas-

că¹⁴. Și pentru că, desigur, cartea, publicațiile, radioul și televiziunea românească, fiind greu accesibile, nu reușesc să se constituie, din motive evident nonculturale, într-un autentic pol de echilibru.

În ciuda unei remarcabile evoluții pozitive, reintegrarea intelectualilor basarabeni în spațiul cultural românesc nu este însă deplină. Formulând această afirmație, nu avem desigur în vedere circulația deloc satisfăcătoare a cărții și presei basarabene în Țară (au dispărut chiar și emisiunile postului de televiziune din Chișinău), respectiv aceea, la fel de nesemnificativă, a publicațiilor românești în Republica Moldova¹⁵. Nu ne referim nici la aplicarea unor judecăți de valoare și la construirea unor ierarhii distincte pentru cele două componente ale culturii românești, deși, dacă în trecut a existat o singură literatură și o singură știință românească, este greu de înțeles de ce continuăm să facem distincție între basarabean și românesc în aceste domenii¹⁶. (*Bibliografia românească de lingvistică*, publicată anual de revista bucureșteană „Limba Română”, nu include, spre exemplu, nici un titlu publicat dincolo de granița estică a României, deși lingviștii din Chișinău au în mod explicit ca preocupare curentă studierea și normarea limbii române.)

Afirmând că reintegrarea scrisului basarabean în cultura românească nu este încă deplină, atragem însă atenția asupra faptului că, în Republica Moldova, româna literară nu și-a recâștigat integral funcțiile culturale, transferate de timp îndelungat, în mod abuziv, limbii ruse. Concurența (re)oficializată a acestui idiom¹⁷, coroborată cu exercițiul lingvistic al celor ce ilustrează în prezent majoritatea domeniilor științei, tehnicii, justiției și administrației (exercițiu dobândit în timpul studiilor, făcute de regulă sau exclusiv în rusește, și întărit prin obligatoriul bilingvism actual), plasează încă limba română pe o poziție de inferioritate.

Actualele vocabulare de specialitate, create, la Chișinău, sub presiunea unui timp prea scurt, nu atât prin asimilarea celor uzuale în Țară (nici ele perfecte), cât prin traducerea

sau adaptarea terminologiilor rusești, respectiv prin inventarea unor termeni sau reactualizarea unor regionalisme sau a unor cuvinte populare¹⁸, cer încă o atentă analiză și o consecvență normalizare¹⁹. Deși avem, după numai un deceniu, aceeași limbă literară standard, utilizăm nu o dată terminologii de specialitate parțial diferite (în cazul fericit în care nu folosim, pentru comunicarea tehnico-științifică și juridic-administrativă, două limbi distincte).

Conștienți de faptul că afirmațiile noastre, bazate pe o documentare fatalmente incompletă, pot fi subiective și apreciind totodată marile eforturi depuse de terminologii basarabeni (mai atenți adesea la normarea terminologică decât specialiștii români), ne este greu să acceptăm, într-o variantă intelectuală a limbii române, o serie de propuneri sau chiar de termeni, respectiv de îmbinări de cuvinte cu funcție terminologică incluse în o serie de publicații cu caracter normativ apărute la Chișinău²⁰. Avem în vedere, spre exemplu, sintagma *terminologii ramurale* („~ de ramură”, adică „~ de specialitate”), numele unor alimente precum *alcool absolut* („~ pur”), *vin armonios* („~ asortat?”), *vin corpolent* („~ cu corp”, adică având tărie și buchet) sau *vin gazeificat* („~ gazos”), câteva nume de meserii precum *baci* „cioban”, *ciontolitor* („dezosator”), *dubălar* („tăbăcar”), respectiv *cupajist* („specialist în cupajare”), *montajist* („specialist în montaje”), alternând cu *montajor* și cu mult mai frecventul *montator*, *mulajist* („creator de mulaje”) sau *sticluitar* („geamgiu”), un termen medical precum *insomniat* („insomniac”), sau unul din domeniul economic precum *a acționiza* („a transforma, adică, a întreprinde de stat în societate pe acțiuni”).

Cum chiar terminologii basarabeni, conștienți că lacunele și erorile din terminologiile de specialitate pot „avea un efect dăunător asupra unității și unificării sistemelor terminologice românești”²¹, au renunțat între timp la varianta rusească a unor neologisme internaționale, precum *termin*, sau la unele invenții lexicale, precum *computer* și *computativa*, acceptând *ter-*

men, *computer* și *computeriza*, uzuali în română, sperăm că armonizarea și apoi unificarea terminologică vor continua, astfel ca, nu foarte târziu, și alte creații arbitrare, termenii populari și regionali, respectiv variantele lexicale de tip rusesc, să iasă din uz.

Timpu, dar mai ales o mai bună colaborare între specialiștii și între instituțiile de profil din România și din Republica Moldova trebuie să conducă la găsirea unor soluții și a unor forme unice și pentru limbajele de specialitate, nu doar pentru limba română comună, respectiv pentru româna literară standard. Pentru că nu se va putea vorbi de o autentică unitate culturală în spațiul românesc decât atunci când, alături de literatura beletristică și de presă, vor utiliza aceleași forme ale românei literare moderne administrația, justiția, toate disciplinele științifice și toate domeniile activității tehnice, indiferent pe care parte a Prutului sunt exercitate.

Unitatea unei culturi este dată, în mod esențial, de unitatea formei sale de expresie. Realizarea acestei unități impune însă acțiune și voință convergente.

NOTE

¹ S-a integrat în acest proces de unificare a normei literare și teritoriul trecut, în 1812, sub ocupație țaristă, până spre 1870 limba literară din Basarabia evoluând practic în același fel cu aceea utilizată în celelalte provincii românești. Vezi, pentru aceasta, Eugen Coșeriu, *Latinitatea orientală*, în „Limba Română” (Chișinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 19-20.

² Evoluția limbii române literare din Republica Moldova după 1990 prezintă analogii cu situația constatată, după 1918, în provinciile românești ce nu aparținuseră politic României (vezi Mioara Avram, *Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova*, în „Limba Română”, XLI, 1992, nr. 5, p. 254-256, 257). Analogia a devenit evidentă și pentru intelectualii basarabeni, de vreme ce redactorii revistei „Limba Română” din Chișinău au retipărit, în 1994, un text din 1934, în care Octav Șuluțiu pleda pentru eliminarea elementelor neromânești din uzul literar al transilvănenilor (Octav

Șuluțiu, *Limba românească în Ardeal*, în „Limba Română” (Chișinău), IV, 1994, nr. 2 (14), p. 21-27).

³ A se vedea, dintre studiile recente consacrate subiectului, Eugen Coșeriu, *art. cit.*, p. 17-19; N. Saramandu, *Graurile moldovenești în cadrul limbii române*, în *Limba română și varietățile ei locale*, București, 1995, p. 119-122; Vasile Pavel, *Graiul românilor basarabeni, expresie a teritoriului de limba română*, în *vol. cit.*, p. 86-89.

⁴ Sunt bine cunoscute dintre acestea preiotarea, confuzia dintre diftongii *ea* și *ia* și unele palatalizări. Au fost semnalate însă și schimbări ale pronunției unor nume proprii, deopotrivă toponime și antroponime (vezi, spre exemplu, Anatol Ieremia, *Ocrotirea limbii române – prioritate națională*, în „*Mult e dulce și frumoasă...*”, Chișinău, 2001, p. 15-16), cea mai interesantă fiind „migrarea” dinspre română spre rusă a numelui propriu *Căpcân*, devenit, prin intermediul grafiei rusești, *Kápkín*.

⁵ Termenii rusești au pătruns, atât prin contactul direct dintre populații, cât și prin școală, chiar în vorbirea oamenilor simpli, după cum dovedesc *Dicționarul dialectal*, publicat sub coordonarea lui Rubin Udler (5 volume, tipărite la Chișinău, în 1985-1986), și recenta culegere de texte dialectale intitulată *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*, întocmită de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe și Vasile Pavel (București, 2000).

⁶ Despre sentimentul unora dintre românii din Basarabia că vorbesc o altă limbă decât româna și implicit despre convingerea lor că aparțin, prin aceasta, unui alt popor, vezi, între alții, Silviu Berejan, *Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova*, în „Limba Română” (Chișinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 30.

⁷ Lupta pentru limba română, similară din multe puncte de vedere aceleia duse de intelectualii români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, poate fi urmărită în detaliu în volumul publicat, în 1990, de Ion Dumeniuk și Nicolae Mătaș (Coloana *infinită a graiului matern*), respectiv în acela alcătuit de Ion Ețcu și Tamara Răileanu (*Situația sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989)*), a cărui primă parte a fost editată în 1999.

⁸ Vezi și Grigore Brâncuș, *Vitalitatea limbii române*, în *Limba română și varietățile ei locale*, p. 56, 60. Eugen Coșeriu, pledând pentru identitatea limbii române vorbite în Republica Moldova cu cea din România, afirma că rusificarea în cadrul celei dintâi s-a produs doar la nivel individual (Eugen Coșeriu, *Latinitatea orientală*, p. 17).

⁹ Pentru această acțiune, a se vedea, în afara volumelor citate în nota 8, și articolele semnate de Mioara Avram (*Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova*, p. 249-260) și Silviu Berejan (*Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova*, p. 29-38).

¹⁰ Cele două lucrări, tipărite la Chișinău, în anii 1999 și 2000, urmează unei serii bogate de lucrări normative de mai mică întindere. Pentru acestea, vezi Silviu Berejan, *art. cit.*, și Marina Rădulescu, *Lucrări de ortografie publicate în Republica Moldova*, în „Limba Română”, XLI, 1992, nr. 5, p. 287-291.

¹¹ Exemplele sunt extrase în primul rând din rubrica de cultivare a limbii găzduită de peste un deceniu în paginile revistei „Limba Română” din Chișinău. Am folosit însă și alte lucrări consacrate limbii literare actuale din Republica Moldova, precum cele citate în bibliografie sub numerele 12 și 13.

¹² Vezi și Mioara Avram, *art. cit.*, p. 257-259; Albina Dumbrăveanu, *Terminologia onomastică și unele probleme de cultivare a limbii*, în *Mult e dulce și frumoasă...*, p. 57-63.

¹³ Dovadă faptul că ele nu mai apar în *Dicționarul explicativ uzual al limbii române* (Chișinău, 1999) și sunt incluse, uneori, în *Dicționarul ortografic românesc* (Chișinău, 2000) numai pentru a norma o formă încă utilizată, chiar dacă aceasta a devenit populară sau este considerată învechită.

¹⁴ Această reformulare a „bilingvismului armonios” aduce în prim-plan limba rusă, acesteia alăturându-i-se nu limba română (fie ea numită și „moldovenească”), ci limba fiecărei naționalități din Republica Moldova. Pentru poziția oficială a limbii române dincolo de Prut, vezi pe larg Anatol Ciobanu, *Politici lingvistice*, p. 52-61.

¹⁵ Ca și cartea trimisă de editurile din România, cartea tipărită în limba

română în Republica Moldova are o prezență nesemnificativă în librării. S-a constatat că fiecărui vorbitor nativ al limbii române îi revin, dincolo de Prut, 2,07 cărți tipărite în limba sa maternă, în vreme ce pentru un rus sunt imprimate 24,2 titluri, în ciuda ponderii total diferite a celor două naționalități. Vezi pentru această statistică Teodor Cotelnic, *Adoptarea legislației lingvistice și revenirea la grafia latină: efecte și perspective*, în *Mult e dulce și frumoasă...*, p. 47.

¹⁶ Din ce în ce mai numeroși autori pledează, în România și în Republica Moldova, pentru o autentică integrare culturală. A se vedea, însă, Ion Ciocanu, *Literatura română din Republica Moldova*, în „Limba Română” (Chișinău), VII, 1997, nr. 5 (35).

¹⁷ Vezi Anatol Ciobanu, *art. cit.*

¹⁸ Apelul la termeni populari sau arhaici, respectiv la creații lexicale după model rusesc, pare justificat de absența unor cuvinte corespunzătoare în terminologiile de specialitate utilizate în România. S-a observat însă mai puțin că, prin respectarea fidelă a modelului lexicografic rusesc, în dicționarul ce cuprinde *Denumiri de profesii și ocupații* (Chișinău, 2000), alcătuit pentru a facilita completarea în limba română a „carnetelor (adică a cărților) de muncă” au fost inventariați, spre exemplu, nu mai puțin de 4.556 de termeni, prea mulți, desigur, comparativ cu numărul real al profesiilor.

¹⁹ Terminologii basarabeni și-au propus, în mod explicit, ca obiective unificarea și normalizarea terminologiilor în limba română (a se vedea pentru aceasta Albina Dumbrăveanu, *Cuvânt înainte*, în *Mult e dulce și frumoasă...*, p. 4). Semnificative sunt, în acest sens, și materialele prezentate în cadrul unor reuniuni științifice precum *Terminologie și limbaje specializate* (ediția a II-a, Chișinău, 12 noiembrie 1999).

²⁰ Pentru câteva dintre aceste publicații a se vedea bibliografia de la sfârșit.

²¹ Alina Dumbrăveanu, *Traducerea și funcționalitatea terminologiei științifice naționale*, în *Mult e dulce și frumoasă...*, p. 32-33.

BIBLIOGRAFIE

1. „Limba Română”, Chișinău, I (1991).
2. *ABC-ul funcționarului serviciului de personal*, Chișinău, 1998 (Centrul Național de Terminologie).
3. *Denumiri de profesii și ocupații. Dicționar rus-român*, Chișinău, 2000 (Centrul Național de Terminologie).
4. *Dicționar de transport auto (rus-român)*, Chișinău, 1991 (Centrul Național de Terminologie).
5. *Dicționar explicativ uzual al limbii române*, Chișinău, 1999 (Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).
6. *Dicționar financiar-bancar (rus-român-francez-englez)*, Chișinău, 1999 (Centrul Național de Terminologie).
7. *Dicționar ortografic românesc*, Chișinău, 2000 (Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).
8. *Dicționarul lucrătorului din construcții și gospodăria locativă (rus-român)*, Chișinău, 1999 (Centrul Național de Terminologie).
9. *Dicționarul silvicultorului (rus-român)*, Chișinău, 2000 (Centrul Național de Terminologie).
10. *Ghidul funcționarului public (corespondență și tehnica secretariatului)*, Chișinău, 1996 (Centrul Național de Terminologie).
11. *În lumea cuvintelor*, Chișinău, 2000 (Centrul Național de Terminologie).
12. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996.
13. *Probleme actuale de traducere și terminologie*, Chișinău, 2002 (Centrul Național de Terminologie).
14. *Situația sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989)*, vol. I, Partea 1, Chișinău, 1999 (Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).
15. Gh. Bostan, Slavian Guțu, Violeta Ciubotaru, *Mic dicționar de informatică rus-moldovenesc*, Chișinău, 1990.
16. Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, *Coloana infinită a graiului matern*, Chișinău, 1990.
17. Marin Mocanu, *Dicționarul lucrătorului din alimentația publică (rus-român)*, Chișinău, 1996 (Asociația Națională de Terminologie „TermRom – Moldova”).

Const. C. THEODORESCU

UN STAT, O ISTORIE ȘI O LIMBĂ „MOLDOVENEASCĂ” ÎN BASARABIA?

Partea I. Punctul de vedere lingvistic

În favoarea unui stat de sine stătător, clădit în vechea provincie românească cunoscută sub numele de *Basarabia*, stat care să fie distinct de România și care să aibă legături istorice apropiate mai degrabă cu Rusia decât cu provinciile istorice românești, se invocă, între altele, argumentul lingvistic, susținându-se că există o limbă „moldovenească”.

Ea ar avea caractere particulare care ar impune-o, sub acest nume, în peisajul limbilor neolatine, ca unitate independentă, alături de celelalte limbi de acest fel, dintotdeauna recunoscute de româniști.

O primă observație: limba „moldovenească” se definește ca *limbă* cu același termen ca și *limba* română, termen provenit din latinescul *lingua*, devenit *limbă* prin transformări specifice legilor de formare a limbii române, probabil în cursul secolului al VIII-lea după Hristos. Adjectivul „moldovenească” conține numele unei provincii românești (Moldova – nume de origine germanică, probabil) și sufixul derivat din *-iscus*, moștenire din limba strămoșilor geto-daci și cu o răspândire considerabilă, astăzi, pe întreaga arie locuită cândva de aceștia și acum de români.

Pentru a avea o informație exactă și obiectivă privitoare la acest subiect, să facem apel la unul dintre cei mai mari lingviști româniști ai ultimului secol, savantul italian Carlo Tagliavini și cu deosebire la opera sa de căpătâi, *Le origini delle lingue neolatine*, tradusă și în românește (*Originile limbilor neolatine*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977).

Lingvist și filolog, profesor universitar la Bologna și Padova, Carlo Tagliavini a studiat limba română și o cunoștea la perfecție. Lucrarea citată este prețioasă, în primul rând, pentru informația și bibliografia vastă și actuală.

Printre alte referiri la limba română, se citează, cu deosebire, § 60 (pag. 253) intitulat „*Diferitele superstraturi ale românei*”, în care sunt temeinic evaluate influențele slave, cele care ar putea fi cu precădere răspunzătoare de existența unei limbi „moldovenești” la hotarul estic al României. Acestea există, sunt puternice, străbat vocabularul, sintaxa, toponimia, mai puțin însă morfologia limbii vorbite în *întreaga* Românie. Nu se întrevede aici vreun element care să îndreptățească pretențiile de unitate independentă a vreunei limbi moldovenești.

În ceea ce privește clasificarea limbilor neolatine – aspect teoretic deosebit de spinos – Carlo Tagliavini spune la pag. 283 a lucrării citate: „Fără a avea pretenția de a propune o nouă clasificare a limbilor romanice, ținând cont de repartitia geografică, de substrat și de multe alte criterii, putem să împărțim varietățile neolatine în felul următor (v. mai jos Tabelul 1, cf. *op.cit.*, p. 283).

La pag. 285-286, Carlo Tagliavini afirmă:

„Româna se împarte în patru dialecte principale:

1. Dacoromâna, vorbită pe teritoriul României de astăzi, în Basarabia și într-o parte din Bucovina, aparținând în timpul și după cel de-al doilea război mondial U.R.S.S.-ului, ca și într-o parte din Banatul care aparține Iugoslaviei,

în câteva sate din Bulgaria și din Ungaria, lângă granița românească. Ea se împarte în mai multe varietăți dialectale, nu prea diferențiate între ele, pe malul stâng al Dunării (Moldova, Valahia, Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia) și doar în mică parte pe malul drept (Dobrogea și o mică parte a Banatului Iugoslav) [...]

2. Macedoromâna sau aromâna [...]
3. Meglenoromâna sau meglenita [...]
4. Istroromâna [...].”

Nici vorbă, așadar, de vreo limbă sau de vreun dialect principal moldovenesc. Graiul moldovenesc este, în opinia lui Tagliavini, o varietate dialectală, nu prea diferențiată de celelalte varietăți vorbite în alte provincii românești. Varietăți dialectale există nu numai în Basarabia, ci în întregul spațiu românesc. E foarte bine că asemenea varietăți există și ar fi fost foarte trist să nu existe. Ele dau culoare, viață, personalitate limbii noastre strămoșești.

Tabelul 1. Clasificarea limbilor neolatine propusă de C. Tagliavini.

a.	<i>Româna</i>	<i>Balcano-romanica</i>	
b.	<i>Dalmata</i>		
	<i>Italiana</i>		<i>Italo-romanica</i>
	<i>Sarda</i>		
	<i>Ladina (retoromana)</i>		
c.	<i>Franceza</i>		
	<i>Franco-provensala</i>		
	<i>Provensala (și gascona)</i>		
	<i>Catalana</i>		
d.	<i>Spaniola</i>		<i>Ibero-romanica</i>
	<i>Portugheza</i>		

În prefața la traducerea românească a lucrării lui Tagliavini, binecunoscutul lingvist român Al. Nicolescu, coordonator al traducerii, scrie (pag. XV): „... este o lucrare densă și doctă de lingvistică romanică generală, foarte necesară unui public larg, în momentul actual al științei noastre. Ea constituie, alături de vasta *Comparative Romance Grammar* a lui Robert A. Hall Jr (Vol I: *External History of the Romance Language*, New York, 1974) și de *Introduzione alla filologia romanza* de L. Renzi (Bologna, 1976), unul din ultimele instrumente ale romanistului contemporan”.

Care este, așadar, opinia avizată a lui C. Tagliavini, savant recunoscut, neimplicat în dedesubturile politicii din marginea noastră de lume?

Reproducem aici, *in extenso*, pentru valoarea excepțională pe care o au pentru studiul nostru, observațiile autorului prezente la pag. 286-287 din lucrarea citată. Observațiile sunt la nivelul anului 1972, anul apariției ediției a VI-a a lucrării, ediție tradusă în 1977 în românește: „În Basarabia, care, din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea, a format partea nord-orientală a principatului Moldovei, se vorbesc dialecte dacoromâne de tip moldovenesc, întrucât Prutul nu marchează o graniță lingvistică.

Prin Pacea de la București din 1812, Basarabia a fost anexată Rusiei și a rămas sub imperiul rus până în ianuarie 1918, când, după primul război mondial, s-a unit cu România. Dincolo de Nistru, care din 1918 a format granița dintre România și Uniunea Sovietică, rămâneau încă zeci de mii de români, care, din 1924, au făcut parte din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească cu capitala la Tiraspol, legată de Uniunea Sovietică.

Din august 1940 (și apoi o scurtă perioadă în timpul celui de-al doilea război mondial) Basarabia a fost despărțită de România și a început să facă parte din această republică (al cărei nume oficial este acum *Moldavskaja Sovetskaja Socialisticeskaja Respublika*). De la circa 600.000 de locuitori câți avea – fără Basarabia – în 1924 (dintre care numai 30% moldoveni), această republică, după includerea ținuturilor basarabene, a ajuns la peste 3.000.000 de locuitori (dintre care 65% moldoveni). Conform recensământului din 1959, numărul celor care vorbesc moldovenește ar fi puțin mai mare de două milioane două sute de mii de persoane, dintre care 1.887.000 în R.S.S. Moldovenească, 242.000 în R.S.S. Ucraineană și 62.000 în R.S.S.F. Rusă.

Chiar în perioada 1812-1918, în anii cei mai importanți pentru formarea limbii române literare, limba română din Basarabia nu a urmat întru totul evoluția aceleia din Principatele Dunărene, adică din România de mai târziu. În Basarabia s-a continuat să se folosească (mai ales în publicațiile religioase) caracterele chirilice rusești, care, în România, fuseseră înlocuite cu alfabetul latin, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Numele limbii era, aici, *limbă moldovenească* și nu *limbă românească*. Mișcarea separatistă, cel puțin din punct de vedere lingvistic, s-a accentuat o dată cu formarea R.A.S.S. Moldovenești în 1924, dar teritoriul redus de dincolo de Nistru a făcut ca această mișcare să fie neînsemnată. Nu același lucru s-a întâmplat după al doilea război mondial.

Lingvistica sovietică susține acum că *limba moldovenească* (adică limba vorbită și scrisă în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească) este un idiom independent față de limba română.

În *Vvedenie v romanskoe jazykoznanie* (Moskva, 1954) de M.V. Serghievskij – care a rămas multă vreme singurul manual de lingvistică romanică folosit în universitățile sovietice – limbile romanice sunt clasificate în 11 grupuri: *spaniolă, portugheză, catalană, franceză, provensală, retoromană, italiană, sardă, română, moldovenească și dalmată*. Vedem deci că în timp ce *franco-provensala* nu este considerată unitate autonomă, *moldoveneasca* este recunoscută ca limbă independentă. La pag. 36 citim: „Limba moldovenească de pe teritoriul U.R.S.S. reprezintă limba literară și vorbită a majorității populației din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și de asemenea de moldovenii din districtul Kirovgrad și din alte localități ale Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Numărul moldovenilor este de cca. 2.000.000, dintre care 250.000 în Republica Ucraineană. În Basarabia, în secolul al XIX-lea și mai ales după 1905, limba moldovenească a avut o literatură cu alfabet rus, dar cu o ortografie româniată. O dată cu formarea, în 1924, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, limba moldovenească din bazinul Nistrului, în vechile gubernii Herson și Podol, s-a dezvoltat ca limbă literară și națională a Republicii, recurgând la resurse proprii și la elementele lexicale datorate progresului social și raporturilor cu popoarele vecine (rus și ucrainean)...”.

În articolul dedicat R.S.S. Moldovenești, în volumul al XXVIII-lea al Marii Enciclopedii Sovietice (*Bolșaja Sovetskaja Enciklopedija*), 1955, există o secțiune dedicată acestei *moldavskij jazyk* (limba moldovenească) în care se spune că *moldoveneasca* „este o limbă romanică care face parte, împreună cu româna, din grupul limbilor romanice orientale” și se adaugă: „Limba moldovenească este extraordinar de apropiată de dialectul moldovenesc al limbii române care se vorbește în Moldova (Republica Populară Română) dintre Prut și Carpați”.

În volumul de studii *Voprosy moldavskogo jazykoznanija* [Probleme de lingvistică moldovenească], publicat de Academia de Științe a Uniunii Sovietice (Moskva, 1953), R. A. Budagov, în articolul său *Moldavskij jazyk sredi romanskih*

jazykov [Limba moldovenească între limbile romanice], p. 121-154, după ce afirmă (pag. 121) că „limba moldovenească aparține fără rezerve limbilor romanice: structura gramaticală și fondul lexical fundamental al limbii moldovenești sunt romanice”, adaugă (pag. 126): „Dar dacă limba română și limba moldovenească prezintă multe concordanțe, formând un grup de limbi romanice (așa cum franceza și provensala formează galo-romanica, spaniola, catalana, portugheza și galiciană formează ibero-romanica), aceasta nu înseamnă că fiecare din aceste limbi nu are particularitățile sale individuale”. Însă atunci când vrea să citeze aceste particularități, se mărginește să dea câteva cuvinte a căror arie este întreaga Moldovă istorică, iar câteva sunt cunoscute și în alte regiuni românești (ca *ciolan* etc.). Este interesant de observat că același R. A. Budagov în volumul său *Literaturnye jazyki i jazykovye stili* [Limbile literare și stilurile limbilor], Moskva, 1967, bazat în întregime pe materiale neolatine, deși vorbește în mai multe rânduri de limba literară română, nu face nici o aluzie la „moldovenească”.

Nici V.F. Șișmarev, în studiul său *Romanskije jazyki jugo-vostocnoj Evropy i nacional'nyi jazyk Moldavskoj S.S.R.* [Limbile romanice în Europa de Sud-Est și limba națională a R.S.S. Moldovenești], în *Voprosy Jazykoznanie*, 1952, nr. 1, p. 80-106 (care a fost considerat atât de important, încât a fost tradus în moldovenească de O. Cerbianu, *Limbile romanice din Sud-Estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Chișinău, 1960), nu aduce altă probă în privința independenței limbii moldovenești față de română decât intrarea unui număr mai redus, în secolul al XIX-lea, de neologisme culte din limbile occidentale.

În ceea ce privește literatura „moldovenească”, se includ scriitorii din Moldova de la [est] de Prut, dar și cei de la [vestul] Prutului, în așa fel încât scriitorii foarte cunoscuți, cum sunt Creangă, Eminescu etc., ar fi, ca să zicem așa, ambivalenți și ar face parte atât din literatura română, cât și din cea „moldovenească”.

Acest lucru rezultă și din antologia *Proza moldovenjaskă** (Chișinău, 1954) sub îngrijirea lui P. Krucenjuc, P. Portnoj și A. Kozmescu, cât și din studiul asupra lexicului și stilisticii moldovenești al lui N. Korlătjanu, *Studiu asupra sistemelor lexicale moldovenești din anii 1870 – 1890*, Chișinău, 1964, care, după cum rezultă din subtitlu (*Kontribucija luj Ion Krjangă și a altor skriitor' la valorifikarja stilistikă a vokabularului kontemporan*) se bazează mai ales pe limba lui Ion Creangă.

De altfel, analizând una dintre sintezele gramaticale a așa-zisei „limbi moldovenești” de același N. G. Korlătjanu pe care l-am citat mai sus (*Moldavskij Jazyk*, în *Jazyki narodov S.S.S.R.*, I, *Indoeuropejskie jazyki*, Moskva, 1966, p. 528-561), cea mai amplă gramatică descriptivă a acestei limbi (*Kurs de limbă moldovenjaskă literară kontemporană, I. Yntroducere, fonetika, leksikolozija, morfologija, II Sintaksa*, Chișinău, 1956-1959) și până și interesantul, și sub multe aspecte valorosul, *Kurs de gramatikă istorică a limbii moldovenest'*, Chișinău, 1964 (aceste ultime două lucrări sunt redactate de „colective” de cercetători), citind de asemenea producția literară din R.S.S. Moldovenească și urmărind revista filologică *Limba și literatura moldovenească* (Chișinău, 1959 ș.a.), m-am convins din ce în ce mai mult de ceea ce am afirmat la Congresul de Romanistică de la Florența din 1956: pretinsa „limbă moldovenească” nu este de fapt decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat

* Transliterarea din „moldovenește” aparține autorului (nota redacției).

(adică în litere chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă, folosite timp de mai multe secole de toți românii), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldovenești, cunoscute de altfel și în interiorul granițelor României, care se reduc în fond la:

1. *ž* în loc de *ġ* (*maržină* în loc de *marġine*, *ležile* în loc de *leġil*, *kurže* în loc de *curġe* etc.), dar această variantă fonetică se poate datora și faptului că alfabetul rusesc, spre deosebire de cel din paleoslavă, nu are nici o literă pentru a reprezenta sunetul *ġ*. De fapt, Korlățjanu, în schița pe care am citat-o mai sus asupra limbii moldovenești, la pag. 532 spune că africata *dž* este redată în ortografia modernă cu litera *ž*;

2. *a*, *ja* în loc de diftongul *ea* (*sară*, în loc de *seară*; *drjaptă* în loc de *dreaptă*); *é* în loc de *ea* final (de ex. *gré* în loc de *grea*; *pré* în loc de *prea*);

3. *-iet* în loc de *-iat* (*apropiet* în loc de *apropiat*, *s'a încheiet* în loc de *s-a încheiat*);

4. *y* (=î) în loc de *i* după *z* și *ț* (*zyle* în loc de *zile*, *să tye* în loc de *să ție* etc.) și forme populare de viitor cu *i* în loc de *vei*, *a* în loc de *va*, dar și unele cuvinte de origine rusă și ucraineană.

Rezultă deci că această nouă limbă literară moldovenească nu a acceptat în întregime dialectul vorbit de poporul din regiune, dialect care prezintă și alte fenomene fonetice, cunoscute de altfel și în alte părți ale României, ca, de exemplu, palatalizarea labialelor și a dentalelor (cf. G. Weygand, *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, Leipzig, 1904 [...]), ci folosește o formă mai mult sau mai puțin hibridă de limbă literară română cu un colorit dialectal moldovenesc.

Considerând că fiecare națiune suverană și independentă are dreptul de a-și alege idiomul național pe care îl consideră potrivit, credem că s-ar fi putut foarte bine să se aleagă drept idiom național și ca limbă literară graiul de tip „moldovenesc” de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești sau din capitala Chișinău. În felul acesta s-ar fi procedat ca în Marele Ducat de Luxemburg, mult mai mic ca teritoriu, care, alături de franceză și germană, a introdus ca limbă oficială și *Letzeburgisch*, adică o varietate a franconei din Moselle (*Moselfränkisch*). Dar nimănui nu-i trece prin cap, în Luxemburg sau în alte părți, să spună că este vorba de o nouă limbă germanică diferită în grupul dialectelor germane [...].”

La sfârșitul acestor prime considerațiuni lingvistice și filologice, privitoare la așa-zisa limbă moldovenească și la literatura sa, un comentariu de ordin politic.

În nota transcrisă mai sus se spune:

„Prin Pacea de la București din 1812, Basarabia a fost anexată Rusiei și a rămas sub imperiul rus până în ianuarie 1918 [...]”.

În realitate, soarta Principatelor Române ale Valahiei și Moldovei – din care făcea parte și Basarabia – s-a supus legii celui mai tare, și la 1812, și la 1854, și la 1877, și la 1940, și la 1944. Limba moldovenească nu este decât rezultatul unor inițiative de cancelarie (țaristă, bolșevică), urmarea unor adversități istorice nedrepte și nemiloase trăite de români.

Că așa stau lucrurile, o spune răspicat Carlo Tagliavini.

Vom continua și vom adânci demonstrația în părțile următoare ale prezentului studiu.

(Va urma)

Dumitru IRIMIA

IDENTITATEA ȘI UNITATEA ROMÂNILOR ÎN DOUĂ OGLINZI: MIHAI EMINESCU ȘI ALEXEI MATEEVICI

Mihai Eminescu și Alexei Mateevici se înscriu în două momente istorice diferite, dar care intră într-o anumită continuitate în desfășurarea avaturilor prin care a avut a trece și are încă a trece unitatea românilor. Aceasta a impus modalități de implicare în curgerea evenimentelor istorice, care își corespund peste timp, și datorită „realității” istoriei fenomenale, dar și datorită întemeierii, în esență, pe același fond de gândire: identitatea națională își are rădăcinile într-un plan profund, în relație intimă cu unitatea națională, cel al dimensiunii spirituale a ființei istorice a omului, iar marca fundamentală a acestei identități de adâncime este **limba**: „*Spirit și limbă – scrie Eminescu – sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea.*” (*Curierul de Iași*, 1876, nr. 125)¹.

Această întemeiere conceptuală – *există o identitate națională, semn și condiție a unității imanente, dincolo de neunirea politică a românilor* – se reflectă în mod specific în cele două oglinzi, ca să păstrăm metafora din titlu – în strânsă legătură cu spațiul și timpul în care Eminescu și Mateevici se implică în curgerea evenimentelor, în mod direct, prin publicistică și prin creația poetică.

Unul din momentele cele mai semnificative în implicarea directă a lui Eminescu într-un proces de afirmare a identității naționale în strânsă legătură cu imperativul unității, semnificativ și prin modul de gândire al raportului dintre ființa umană și istorie, îl reprezintă organizarea serbării de la Putna, 1870-1871.

Relevant în acest sens, pentru gândirea și modul lui Eminescu de a se implica, este că în același an 1870 el publică în revista *Familia*, nr. 3, **Repertoriul nostru teatral**, iar în *Albina*, nr. 3, **O scriere critică**.

În intervenția din revista *Familia*, care anunță deja spiritul polemic al publicistului – „*Un domn colaborator al „Familiei” a spus d. e. cum că lucrul ce ni trebuie înaintea tuturor este un loc din care să ni șoptească geniul național. Să ni șoptească geniul național! Bine! ... Dar ce? Pentru ca să șoptească, trebuie înainte de toate să aibă ce șopti...*”² – și claritatea punctelor de vedere, el face o radiografie exactă și severă a teatrului românesc (dramaturgie și spectacol), subliniind imperativul dezvoltării teatrului național în cele două componente: repertoriul – suflul teatrului, care ar trebui să cuprindă texte dramatice originale (mai ales) în care esteticul și eticul să se afle în raport de complementaritate, și actorii – corpul teatrului.

În articolul din *Albina* – reacție severă, substanțială, riguros întemeiată, rafinat ironică, la broșura lui D. Petrino, **Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina** (Cernăuți, 1869) –, studentul Eminescu, fără a îndreptăți, în perspectivă lingvistică, erorile lui Aron Pumnul, situează în prim plan concepția profesorului privind funcția limbii de marcă a identității naționale, precum și încrederea lui în creativitatea internă a limbii române: „*Mi se va spune poate că părerea lui Pumnul nu e bună, aceea însă stă că, cronistice* (s. aut.), *e dreaptă și scuzată*”³. Din această perspectivă, a raportului dintre limbă și identitatea națională: „*ei nu au schimosit ci au deșteptat la viață limba română și cu ea simțul național*”, apără studentul Eminescu rolul pe care și l-a asumat profesorul bucovinean în procesul de deșteptare națională a românilor: „*Persoana asupra căreia aveți bunătatea a face aluziuni atât de delicate, Domnul meu, a încetat de mult de-a mai fi numai o persoană simplă. Nu mai e muritorul slab, muritorul plin de defecte pământeste, nelimpezit încă de eterul opiniei publice; nu! el e personificarea unui principiu,*

sufletul – nemuritor neapărat – care a dat conștiință națională maselor și a făcut din ele o națiune”⁴.

Cu această concepție despre raportul ființă umană – istorie și despre imperativul implicării în istorie, Eminescu trece, ca secretar în Comitetul studenților români de la Viena, la organizarea serbării de la Putna, propunând desfășurarea cu acest prilej și a primului Congres al studenților români. **Apelul** adresat în acest scop studenților din București, Iași, Cluj, Sibiu, Torino, Budapesta, Cernăuți, Paris, Viena, Berlin, Blaj etc., tipărit, în ianuarie 1871, în ziarul *Traian* al lui B. P. Hasdeu și în alte publicații, poartă amprenta lui Eminescu: „Acea serbare – deși va avea caracter religios prin omogenitatea de naționalitate și limbă a acelor care vor serba-o și prin împrejurarea că se va ține lângă mormântul lui Ștefan cel Mare nimeni nu va putea opri ca ea să aibă, afară de cel religios, și un caracter național (...) trebuie să devină și purtătoarea unei idei ... Să facem ca o cugetare, una singură, să treacă prin toate faptele, să pătrundă toată viața noastră națională. Să fim conștienți de situația noastră față de lume, de datorile către ea și către noi înșine. În trecut ni s-a impus o istorie, în viitor să ne-o facem noi”. Ideea va fi accentuată în **Notița** publicată în *Convorbiri literare*, la 15 sept. 1870, semnată de Mihai Eminescu cu inițiala **E.**, în care se explică și cauzele amănării manifestării (în condițiile izbucnirii războiului franco-german), și scopul organizării ei: „...dacă esteriorul acestei festivități are să fie de un caracter istoric și religios, interiorul ei – dacă junimea va fi dispusă pentru această – are să cuprindă germenii unei dezvoltări organice, pe care spiritele bune o voiesc din toată inima...”, pentru a fi apoi înscrisă într-o perspectivă încă mai profundă (a raportului dintre ființa umană ca ființă istorică și ființa Lumii în dimensiunea ei sacră) în scrisoarea deschisă adresată, în paginile ziarului *Românul*, la 15 august 1871 lui D. Brătianu: „Dacă, însă, serbarea se va întâmpla într-adevăr ca să aibă acea însemnătate istorică pe care i-o doriți dv., dacă ea ar trebui să însemne piatra de hotar ce desparte pe planul istoriei un trecut nefericit de un viitor

frumos, atunci trebuie să constatăm tocmai noi, aranșorii serbării, cum că meritul acesta, eroismul acestei idei, nu ni se cuvine nouă. Dacă o generațiune poate avea un merit e acela de a fi un credincios aginte al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în lăntuirea timpilor. Și istoria lumii cugetă – deși încet, însă sigur și just; istoria omenirii e desfășurarea cugetării lui Dumnezeu. Numai espresiunea esteroară, numai formularea cugetării și a faptei constituiesc meritul individului ori al generațiunii, ideea internă a amândurora e latentă în timp, e rezultatul unui lanț întreg de cauze, rezultatul ce atârână mult mai puțin de voința celor prezenți decât de a celor trecuți. (...) Dacă serbarea întru memoria lui Ștefan va avea însemnătate, aceea va fi o dovadă mai mult cum că ea a fost cuprinsă în sufletul poporului românesc și s-a realizat pentru c-a trebuit să se realizeze...”. Scrisoarea, semnată de Mihai Eminescu și Dan Pamfil, răspundea aprecierilor foarte favorabile ale lui D. Brătianu din articolul amplu **Serbarea de la Putna**, publicat în *Românul* din 23 iulie 1871, unde se interpreta manifestarea ca „un act cu atât mai însemnat, cu cât făptuitorii lui sunt cei ce singuri posed secretul viitorului”⁵.

Complementaritatea între dimensiunea religioasă a serbării de la Putna și dimensiunea ei națională pe fondul înscrierii istoriei fenomenale într-un raport intim cu sacrul este perspectiva din care e perceput voievodul tutelar al românității Ștefan cel Mare: „Crist a învins cu litera de aur a adevărului și a iubirii, Ștefan cu spada cea de flăcări a dreptului”. Și este așezată, sub semnul libertății, atribut esențial al ființei umane, ca umanitate și ca ființă națională, întrunirea românilor: „Fraților, am proiectat a serba cu toții ziua acelei sante care-a conceput în sânul ei vergin tot ce lumea a visat mai mare, tot ce abnegațiunea a legiuit mai nobil, tot ce pune un om alături cu omul: libertatea”.

Centrală în gândirea acțiunilor organizate direct în evenimential, complementaritatea sacru-național se constituie într-o constantă a publicității lui Eminescu – reacție

promptă la agresiunile împotriva unității și identității naționale și în reflexul acestei reacții în creația poetică, trecând în imaginarul eminescian în trei semne definitorii, prin încărcătura semantică a fiecăruia și prin relațiile de profunzime care se dezvoltă între ele: *Ștefan cel Mare, coroană, a mântui*. Este exemplar în această direcție poemul **Doină**, considerat în sine și în/prin relațiile în care intră cu texte publicistice, dezvoltând același nucleu semantic.

Exclus o vreme din ediții și din manuale, ignorat/uitat în exegeze (sau exclus din exegeze, precum în versiunea românească a cărții lui Al. Guillermou, **Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu**, publicată în 1977, la Editura Junimea din Iași), din perspectiva internaționalismului proletar timp de o jumătate de veac, denunțat în vremea din urmă pentru „accese de xenofobie”, deduse prin izolarea arbitrară din organicitatea întregului a două versuri: „*Cine-au îndrăgît străinii/ Mânca-i-ar inima câinii!*”, poemul **Doină** este în esența lui expresia asumării de către poet a condiției ființei istorice a românilor din perspectiva armonizării ființei umane cu ființa lumii în dimensiunea ei sacră. Poemul trebuie citit, sub acest aspect, într-un raport special cu semantica verbului *a mântui* – care, în planul paradigmatic al limbajului poetic eminescian, are aduse la un loc trei direcții de semnificare: (1) salvarea ființei umane prin intervenție divină: *Crăiasă alegându-te, / Ingenunchem rugându-te, / (...) / Înălță-ne, ne mântuie / Din valul ce ne bântuie, Rugăciune*; (2) salvarea ființei istorice a neamului românesc, prin intervenția lui Ștefan cel Mare: *Ștefane, Măria Ta, / Tu la Putna nu mai sta, / Las' arhimandritului / Toată grija schitului. / Lasă grija sfinților / În sama părinților, / Clopotele să le tragă / Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă, / Doar s-a-ndura Dumnezeu / Ca să-ți mântui neamul tău, Doină*; (3) salvarea ființei prin creație: *De-al meu propriu cânt mistuit mă mântui*, variantă la **Odă (în metru antic)** – și cu aforismul rămas între manuscrise: *Eu e Dumnezeu. Națunea mea e lumea. Cum fără eu nu e Dumnezeu, fără națunea mea*

*nu e lumea...*⁶. Este semnificativ-relevantă în acest sens trecerea – în diacronia poemului – de la pers. a II-a a invocării voievodului Ștefan cel Mare: *Ștefan, Ștefan, Domn viteaz, / Cum de nu mai vii tu azi? / De la Nistru pân'la Tisa / Tot românul plânge-ți-s-a / Că nu mai poate răzbate / De-atâta străinătate*⁷, la pers. I: *De la Nistru pân'la Tisa / Tot românul plânge-mi-se*⁸, *De la Nistru pân'la Tisa / Tot românul plânsu-mi-s-a*⁹.

Poemul **Doină** este pus în mod curent în legătură cu anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă, prin Congresul de la Berlin din 1878. Poemul se află, într-adevăr, așa cum notează Perpessicius în continuarea marșului **La arme!**¹⁰, legat direct de această a doua răpire a Basarabiei:

*Auzi departe strigă slabii
Și asupriții către noi,
E glasul blândeii Basarabii
Ajunsă-n ziua de apoi.
Și sora noastră cea mezină
Gemând sub cnutul de calmuc
Legată-n lanțuri a ei mână
De ștreang ținând-o ei o duc.
Murit-au ... poate numai doarme
Ș-așteaptă moartea de la câni.
La arme, la arme, dar români!*

Este adevărat că realizarea și definitivarea **Doinei** stă în legătură cu cedarea Basarabiei (act împotriva căruia Eminescu scrie în această perioadă, în *Timpul*, sept. 1878, ciclul **Basarabia**), dar în lăuntru ființei lui, umană și poetică în solidaritate, poemul are rădăcini mai vechi – detrușieră Bucovinei. La un secol de la asasinarea lui Grigorie Ghica-Voievod, pentru a fi protestat împotriva anexării Bucovinei de către Imperiul austro-ungar, Eminescu denunță vânzarea Bucovinei în *Curierul de Iași* din 30 septembrie 1877, într-un articol cu chenar negru, intitulat de editorul Ion Scurtu **Răpirea Bucovinei!**¹¹, în care introduce și un grup de versuri cu originea într-o doină populară:

*Și e plină de străini,
Ca iarba de mărăcini;
Și e plină de dușmani
Ca râul de bolovani.
Iar mila străinului
E ca umbra spinului:
Când vrei ca să te umbrești
Mai tare te dogorești.*

În comentariile lui D. Vatamaniuc, versurile din acest articol ar reproduce o parte din poezia **Cântecul străinătății**¹². Fără a intra în miezul problemei, vom observa doar că nu poate fi vorba de o „reproducere”; poetul introduce modificări semnificative care îndepărtează versurile eminesciene de însăși categoria doinei/cântecului de înstrăinare tradițional – expresie a sentimentului trăit de tânărul român plecat printre străini, în armata imperială:

*Și mâncatu-s de străini
Ca iarba de boi bătrâni
Și mâncatu-s de dușmani
Ca iarba de bolovani*¹³.

pentru a instaura o altă direcție de semnificare – starea de înstrăinare, de insecuritate, în propria țară, amenințată de invazia străină. Tocmai prin direcția și semnificația determinată de această modificare respectivele versuri se cuvin așezate ca punct de plecare pentru **Doina** tipărită în 1883, poem definitivat pentru „serbarea guvernamentală” (în termenii lui Eminescu), prilejuită de dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare la Iași. Direcția acestei mutații semantice trece în acest poem în sintagma *neagră străinătate*, în care *străinătate* semnifică, diferit de limba română istorică, străinul/străinătatea din lăuntru, ocupantul, dușmanul: *Zboară păsările toate/ De neagra străinătate*. În publicistică, în schimb, sensul este cel din limba comună; cedarea Basarabiei este pusă sub semnul agresiunii *negrei străinătăți* din afară: *Cu toate că o străinătate neagră și ne-ndurătoare, barbară și robită și-a întins ghearele asupra unei părți din țara noastră, camerele actuale au autorizat, neautorizate ele înșile, cedarea provinciei, fără a crede de cuviință de a consulta poporul...*¹⁴, *Deci, Basarabia s-a dus de unde nu se va mai întoarce, în sânul negrei străinătăți*¹⁵.

Continuitatea *răpirea Bucovinei – răpirea Basarabiei*, reflectată de diacronia poemului **Doină**, este întărită de un alt raport menit a sugera tocmai organicitatea internă a curgerii istoriei unui neam, prin aducerea în procesul de semnificare a articolului din *Curierul de Iași* a coroanei voievodale, care

își activează semantica simbolică în sensul raportului sacru-național. În descrierea făcută de un călugăr de la mănăstirea Putna portretului lui Ștefan cel Mare, înaintea „întunecării” lui, în noaptea asasinării la Iași a domnitorului Grigorie Ghica-Voievod, atenția este focalizată asupra *coroanei*, care nu rămâne un simplu element inerent unui portret voievodal, ci se constituie în motiv încărcat semnificativ, prin „structura” coroanei, fără acoperire în realitatea istorică și, apoi, prin reiterarea ei într-un articol consacrat tot lui Grigorie Ghica-Voievod, publicat în *Timpul*, patru ani mai târziu, în 1881. Aici orientarea atenției spre coroană se face *ex abrupto*, aparent fără legătură cu textul:

Așa se trăia pe la 1520.

Dar să privim coroana, căci de ea va fi vorba poate.

Articolul, intitulat de editori **Geniul neamului românesc**, dezvoltă prin motivul basmului **Tinerețe fără bătrânețe**¹⁶, ideea existenței unei identități de profunzime care a dominat în materialele privitoare la serbarea de la Putna. Iar *coroana* vine să înscrie, prin simbolistica sa, această dimensiune profundă în complementaritatea național-sacru; coroana semnifică tocmai transcenderea istoriei fenomenale, unind dimensiunea exponențial-istorică a ființei umane cu dimensiunea divinului; coroana „*marchează* – se interpretează în **Dicționarul de simboluri** publicat de J. Chevalier și Al. Gheerbrant – *caracterul transcendent al unei împliniri. Forma ei circulară indică perfecțiunea și participarea la natura cerească al cărei simbol este cercul*”¹⁷. În imaginea coroanei lui Ștefan regăsim figurată în mod explicit complementaritatea dintre ființa istorică – reprezentată de strămoși și sceptre – și ființa divină, reprezentată de Dumnezeu, Duhul Sfânt și Cruce:

Dar să privim coroana, căci de ea va fi vorba poate.

Ea e acoperită cu pietre scumpe și mărgăritare, sub cruce în email Duhul Sfânt, sub Duhul Sfânt tot în email, Dumnezeu Tatăl, cu dreapta binecuvântând, în stânga ținând globul pământului. În rând cu Dumnezeu Tatăl, de jur împrejur chipurile stră-

moșilor și între ei mici sceptre; sub aceste chipuri un rând de heruvimi (capete și aripi) și sub acest rând pietre scumpe mari formând marginea dimprejurul coroanei”¹⁸.

Figura lui Ștefan cel Mare va fi apoi înscrisă, în contextul poemului **Doina**, sub același semn al situației în raport cu divinitatea prin sintagma *lumină din lumină*, în articolul consacrat de Eminescu dezvelirii statuii de la Iași, în 1883: *Tu, ale cărui raze ajung până la noi ca și acelea ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătorește încă mii de ani prin univers și, lumină din lumină, ai crezut în Dumnezeuul luminii...*¹⁹.

Adevărul istoric, situat în perspectiva sacrului, întrucât istoria fenomenală, evenimentială este supusă întrebărilor sau determinărilor organicității ei interne, își află corespondent și susținere în adevărul limbii, de asemeni, situat sub semnul sacrului, prin constituirea ei în spațiu al identității naționale. Limba ca templu sacru, ca sanctuar este, în acest sens, imaginea cea mai semnificativă în/pentru definirea (perceperea) raportului dintre ființa umană și ființa lumii: *Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte care-a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi dar în ideea ei generală este însăși floarea sufletului etnic al românimii.* (Ms. 2275 B)²⁰.

Din această perspectivă apără adevărul istoric, într-un alt timp, Al. Mateevici, poetul basarabean despre care G. Călinescu avea să scrie în **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**: *ar fi fost un mare poet dacă trăia*, apropiindu-l de Eminescu din perspectiva raportului cu creația populară: *Numai Eminescu a mai știut să scoată atâta mireasmă din ritmurile populare: În Bugeac la Căușeni/ Dorm strămoșii moldoveni,/*

*Numai pietre de mormânt/ Mai păstrează-al lor cuvânt/ (...) Botna seacă/ dă în șes/ și se pierde-n stuhul des,/ și nu-i spune nimănui/ Ce-a mai fost pe-aici și nu-i*²¹.

Identitatea specifică și unitatea adăpostite în stratul de-adâncime al limbii române – numită în Basarabia, și în timpul țarismului, și în timpul comunismului și, din păcate, și astăzi, limbă moldovenească – este temeiul pe care se poate declanșa procesul de Renaștere națională, raportat de poetul-preot la Renașterea națională a tuturor românilor în sec. al XIX-lea: *Limba noastră, nu numai vorbită prin bordeiele sătuțelor basarabene, ci de-acum și scrisă prin cărți, prin gazetă, trebuie mult să ne îmbărbăteze*²². Limba română devine, la începutul veacului XX, marcat de mișcări revoluționar-democratice în Imperiul țarist, mijloc de emancipare națională: *Tiparul național ne va ajuta foarte mult la apărarea drepturilor noastre în timpul alegerilor și condiție inerentă dezvoltării culturii naționale printr-un raport de reciprocitate: Însă dacă limba națională are așa însemnătate în fața alegerilor viitoare, apoi cu atât mai mult trebuie să lucrăm noi la răspândirea culturii/învățătorei, luminărei noastre și să ne folosim de ea pe cât se poate de larg, să ținem minte că noi, mulțămii culturii naționale putem viețui ca un popor înaintat*²³.

Dominanta personalității lui Al. Mateevici este, în acest alt timp istoric, aceeași trăire, proprie lui Eminescu, cu toată ființa, a destinului ființei naționale românești, amenințată în identitatea sa specifică. Concepția și-o formează încă din vremea studiilor la Kiev, când este interesat deopotrivă de studiul limbii naționale și de studiul culturii populare: *M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noștri, datinile, poveștile strămoșești, frumoasele legende și cântece poporane.* Ca student, se angajează în realizarea unei lucrări de licență cu titlul: **Elemente religioase ale folclorului românesc**; se adresează lui Ion Bianu, pentru a obține cărțile de care avea nevoie: *Sunt român din Basarabia. Studentesc la Academie (...) Mă aflu în anul al III-lea, în ajunul tezei de licență (...) M-a atras totdeauna cu o putere deosebită*

folklorul românilor noștri, datinele, poveștile strămoșești, frumoasele legende și cântece populare (...) Dar nevoia cea mai mare mi-a fost că n-am avut cărți trebuincioase spre călăuză (...). Cele mai necesare cărți sunt operele lui Marian, Șăineanu, Gaster și alți folcloriști...²⁴.

Cu un grup de studenți români din Basarabia Al. Mateevici întemeiază societatea cultural-națională „Deșteptarea”, care își propune să lupte pentru introducerea limbii române în școală.

Prin publicistică și prin creația poetică originală, de mică întindere, patriotul basarabean se înscrie în același proces de deșteptare socială și națională. Sunt exemple, prin tensiunea lor lirică, expresie de autentică poezie, poemele, într-un anumit sens, complementare **Basarabenilor** și **Limba noastră**. Atât în poezie, cât și în articolele de ziar predomină mai ales termenii *deșteptare*, *sculare*, *înviere*, alături de sintagma *învierea națională: moldovenii trebuie să se deștepte, să muncească mult la învierea lor națională*; este nucleul semantic emblematic prin frecvența termenilor și prin instituirea unei continuități între activitățile (implicarea directă) în social, prin publicistică și prin creația poetică: *Soarta noastră e în mâinile noastre și numai având privirile întotdeauna îndreptate la deșteptare, ne vom deștepta. (...) Să ne sculăm, dar, din somnul nostru, cum s-au sculat acum mai mult de un veac frații noștri de peste Prut*²⁵.

Raportarea la declanșarea procesului de Renaștere națională în țările române este susținută în creația poetică printr-o continuitate cvasi-simbolică între poemul lui Andrei Mureșanu, **Un răsunet**, devenit imnul național al României, și poemul **Limba noastră** al lui Mateevici, astăzi Imnul de stat al Republicii Moldova, adus să înlocuiască Imnul României, adoptat în prima etapă a noului proces de Redeșteptare națională, după 1990. Într-un anumit sens, în interiorul literaturii române, **Limba noastră**, poemul din 1917 al lui Al. Mateevici, se poate considera complementar poemului din 1848 al lui A. Mureșanu. Spațiul de

întâlnire a celor două poeme-manifest (în două momente esențiale din istoria românilor: 1848, la A. Mureșanu; 1918, anul Unirii tuturor românilor, pe care Al. Mateevici, poetul-preot plecat la Mărășești, în războiul pentru întregirea neamului, care murea în 1917, nu-l va mai apuca) este imperativul deșteptării din somnul cel de moarte: a neamului românesc – *Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte/ În care te-adânciră barbarii de tirani* – la A. Mureșanu; a limbii române, condiție a existenței și a identității naționale a neamului românesc din Basarabia, la Al. Mateevici – *Limba noastră-i foc ce arde/ Într-un neam ce fără veste/ S-a trezit din somn de moarte./ Ca viteazul din poveste...*

Dintr-o altă perspectivă, departe de a fi doar o nouă serie de definiții ale limbii române cu imagini de mare poezie (G. Călinescu)²⁶, poemul **Limba română** intră cu scrierile lui Eminescu într-o subtilă continuitate de percepere a raportului dintre limba română și ființa umană: *poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrătorul limbii* (Eminescu)²⁷ – *Limba noastră-i graiul pâinii,/ Când de vânt se mișcă vara;/ În rostirea ei bătrânii/ Cu sudori sfințiț-au țara./ (...) Limba noastră-i limba sfântă,/ Limba vechilor cazanii,/ Care-o plâng și care-o cântă/ Pe la vatra lor țărâni* (Mateevici); limba – tezaur și adăpost al ființei românești culturale și afective: *În limba sa și numai în limba sa i se lipesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi* (Eminescu)²⁸ – *Limba noastră-i numai cântec,/ Doina dorurilor noastre/(...) Limba noastră îi aleasă/ Să ridice slava-n ceruri,/ Să ne spuie-n hram ș-acasă/ Veșnicile adevăruri; biserica și cărțile bisericești au avut rol fundamental în dezvoltarea limbii române ca limbă de cultură și în sacralizarea ei: biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat* (Eminescu)²⁹ – *Limba noastră-i limba sfântă,/ Limba vechilor cazanii*.

Renașterea, trezirea limbii înseamnă trezirea identității naționale și, prin aceasta, redescoperirea spațiului și forței de apărare a acestei identități, principal semn al unității

naționale (argument fundamental în procesul de Renaștere națională deschis încă o dată după 1990): *Limba noastră-i foc ce arde/ Într-un neam ce fără veste/ S-a trezit din somn de moarte // (...) Înviați-vă dar graiul/ Ruginit de multă vreme,/ Ștergeți slimul, mucegaiul/ Al uitării-n care geme.*

Înțelegând limba ca expresie de adâncime a identității naționale, Eminescu sublinia corespondența perfectă dintre unitatea limbii (*Există multe indicii atât în numirile localităților și râurilor, precum și în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc. În adevăr, pe când găsim în țara Românească Argeșul, găsim tocmai în Nordul Daciei un pârâu numit Argeștrul care se varsă din stânga în Bistrița, râu ce izvorăște din Maramureș. Pe când în țara Românească aflăm Câmpu-Lungul ca ținut și descălecătoare, aflăm în Bucovina în creierul munților un Câmpu-Lung tot ca ținut și descălecătoare.*)³⁰ și unitatea și identitatea specifică a românilor: *și într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: Așa voiesc să fiu eu și nu altfel, oare s-ar fi născut atâtea limbi pre pământ? Prin urmare, simplul fapt că noi românii vorbim o singură limbă, una singură, ca nealtele popoare, și aceasta în oceane de popoare străine ce ne incongiură, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu altfel*³¹.

În 1917, la primul Congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia, unde a și citit poemul **Limba noastră**, Mateevici așeza, în mod explicit, aceeași idee la baza unității românilor: *N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba ... Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească*³².

Reflectată în cele două oglinzi într-o continuitate semnificativă de gândire și de situare a ființei în curgerea istoriei, identitatea spirituală a ființei românești se impune și astăzi ca principal argument pentru unitatea

românilor cu care se află într-un raport de consubstanțialitate.

NOTE

¹ Reprodus în Mihai Eminescu, **Despre cultură și artă**, Iași, Junimea, 1970, p. 213.

² Vol. cit., p. 143.

³ Idem, ibid., p. 126.

⁴ Idem, ibid., p. 129.

⁵ M. Eminescu, **Opere**, ediția Perpessicius, vol. IX, p. 535.

⁶ M. Eminescu, **Fragmentarium**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p.78.

⁷ M. Eminescu, **Opere**, vol. III, pp. 12-13.

⁸ Ibidem, pp. 4, 11.

⁹ Idem, ibidem, p. 8, 15, 17, 19.

¹⁰ M. Eminescu, **Opere**, vol. III, p. 4.

¹¹ M. Eminescu, **Scrieri politice și literare**, București, Minerva, 1905.

¹² *Versurile populare sunt reproduse din poezia Cântecul străinătății, care se păstrează în manuscrisul 2262, 123, Opere*, VI, 566. (M. Eminescu, **Opere**, IX, p.791).

¹³ M. Eminescu, **Opere**, VI, p. 172-173.

¹⁴ **Opere**, p.134.

¹⁵ **Opere**, X, p.133.

¹⁶ *Într-una din legendele noastre naționale e una (în colecția Ispirescu) de străveche origine desigur și de o mare adâncime. Un om primește de la ursite privilegiul vieții fără moarte și tinereții fără îmbătrânire, Opere*, vol. XII, p. 105.

¹⁷ București, Editura Artemis, 1994, vol. I, p. 371.

¹⁸ M.Eminescu, **Opere**, vol. XII, p. 106.

¹⁹ Idem, vol. XIII, p. 317.

²⁰ **Fragmentarium**, p.241.

²¹ G. Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, București, 1941, p. 855.

²² Al.Mateevici, **Opere**, Editura Știința, 1993, vol. I, p. 435.

²³ Idem, Ibid.

²⁴ Idem, Ibid., p.468-469.

²⁵ Ibid, p.434.

²⁶ G.Călinescu, *op.cit.*, p.856.

²⁷ Eminescu, **Despre cultură și artă**, p. 218.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Idem, Ibid., p. 216.

³⁰ **Despre cultură**, p. 214-215.

³¹ Ibidem, p. 213.

³² Al. Mateevici, **Opere**, vol.I, p.464.

Ion MĂRII

PRUTUL NU A FOST ȘI NU ESTE UN HOTAR DIALECTAL SAU SUPRADIALECTAL AL LIMBII ROMÂNE

1. Ca orice *limbă istorică* (în accepțiunea coșeriană a acestei sintagme terminologice) constituită și afirmată prin existența unei limbi comune, și limba română cunoaște, în primul rând, două înfățișări fundamentale: cea *dialectală* sau *populară*, pe de o parte, și cea *supradialectală* sau *literară*, pe de altă parte.

2. Româna dialectală sau populară

2.1. În prima și primara-i ipostază, limba română nu este, *etimologic* evaluată, decât dialect(al)izarea sau particularizarea spațială și temporală, nord și sud-dunăreană, omogenă (unitară) și/sau neomogenă (neunitară) a limbii latine.

2.2. Funcțional și descriptiv, româna populară, ca orice *unitate lingvistică în diversitate*, cunoaște, în primul rând, patru mari varietăți (și nu ramificații) spațiale (sau teritoriale sau geografice): dialectul *dacoromân*, dialectul *aromân*, dialectul *meglenoromân* și dialectul *istroromân*. Această configurație sau arhitectură sau structură externă a limbii române este admisă și argumentată, teoretic și empiric, de către majoritatea lingviștilor români și străini sau, mai exact, de către majoritatea dialectologilor și istoricilor limbii române.

Dintre marile lucrări descriptive și de sinteză consacrate limbii române, doar *Atlasul lingvistic român*, partea I și partea a II-a, este opera

care evidențiază, în *totalitate*, **neinterpretativ** (ALR) și/sau **interpretativ** (ALRM), această configurație spațial-dialectală.

2.3. Fiecare dintre cele patru dialecte identificate, delimitate și descrise constituie, la rândul lor, o *unitate în diversitate*, diversitate sau varietate identificată, delimitată și descrisă mai mult sau mai puțin riguros.

Având în vedere, de astă dată, titlul comunicării noastre, trebuie precizat că, în continuare, ne va interesa în exclusivitate configurația arhitecturală a dialectului dacoromân, așa cum a fost ea stabilită, în primul rând, pe baza atlasului lingvistic publicat (în 1909) de Gustav Weigand (WLAD) și, mai ales, a celui elaborat, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Sever Pop (ALR I și ALRM I, din care întâiele volume au apărut în anul 1938) și Emil Petrovici (ALR II și ALRM II, din care primele volume au apărut în anul 1940).

Observații:

a. Atlasul lui Gustav Weigand, realizat pe baza anchetelor lingvistice desfășurate în perioada 1895-1905 în 752 de localități, este, pe de o parte, consacrat numai graiurilor dialectului dacoromân, iar, pe de altă parte, explicit evaluat, el este un atlas lingvistic exclusiv fonetic, fapt ce explică și justifică numărul foarte mic de întrebări al chestionarului (între 103 și 114 cuvinte general românești). Ancheta pentru graiurile românești vorbite în Bucovina și Basarabia a avut loc în anul 1901.

b. *Atlasul lingvistic român*, realizat pe baza celor 389 de anchete (310 pentru ALR I și 88 pentru ALR II) desfășurate în perioada 1930-1938, este, cum am menționat mai sus, consacrat tuturor dialectelor limbii române, pe de o parte, iar, pe de altă parte, precum NALR-ul, el este, lingvistic evaluat, un atlas general, fapt ce explică și justifică dimensiunea neobișnuit de mare a

celor două chestionare: 2.160 de poziții în ALR I și 4.800 de poziții în ALR II, însumând un număr cel puțin dublu de întrebări (v. *Chestionarul Atlasului lingvistic român I*, elaborat [...] de Sever Pop și editat [...] de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1989; *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*, elaborat [...] de Emil Petrovici și editat [...] de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, 1988).

Sever Pop a anchetat și patru graiuri dacoromânești vorbite în stânga Nistrului (v. ALR I, vol. I, hărțile 1 și 2, ALRM I, vol. I, *Introducere*, p. 40, punctele: 454, 458, 464 și 476).

În ceea ce privește publicarea, neinterpretativă și/sau interpretativă, a datelor înregistrate, eroic, de către cei doi anchetatori și autori ai ALR-ului, trebuie, din păcate, știut și reținut faptul că în cele 7 volume mari (neinterpretative) și cele 4 volume mici (interpretative) din ALR II apărute, sub egida Academiei (Republicii Populare Române, iar, apoi, a Republicii Socialiste România), în perioada 1956-1981, toate punctele de anchetă referitoare la graiurile dacoromânești vorbite în afara actualului teritoriu al României (cele, adică, din Basarabia, Bucovina de Nord, Iugoslavia și Bulgaria) au fost, *exclusiv din rațiuni politice*, eliminate, fapt ce a obligat redacția atlasului să atașeze titlului sintagma: „serie nouă”, sintagmă prezentă (în primul rând, tot din aceleași rațiuni politice) și în titlul celeilalte lucrări fundamentale a lingvisticii și culturii noastre: *Dicționarul limbii române* (DLR), elaborat de Academia Română.

c. Nu o dată (și nu numai în legătură cu ALR-ul) am ținut să subliniez că orice atlas lingvistic bine înfăptuit, în toate cele trei (și la fel de importante) momente (*programarea* anchetei, *desfășurarea* anchetei și

redactarea materialului înregistrat) pe care le presupune elaborarea unei asemenea lucrări lingvistice, are, întotdeauna, o dublă valoare: științifică și culturală. Cultural evaluat, orice atlas lingvistic autentic reprezintă un viu și nepieritor *document de limbă*, a cărui valoare crește o dată cu trecerea vremii. Științific și lexical evaluat, orice atlas lingvistic autentic constituie (nu „o colecție de material lingvistic”, cum, greșit, adeseori, se mai spune, ci) o **descriere**, neinterpretativă și/sau interpretativă, sincronico-comparativă spațială.

2.4. În organizarea (sau structurarea sau tipologizarea) varietății dialectului dacoromân, lingvistica limbii române înregistrează, pe parcursul unui secol, mai multe soluții sau puncte de vedere. Utilizând, pentru unitățile lingvistice delimitate în interiorul unui dialect, termenul de *subdialect*, vom spune că Gustav Weigand, pe baza atlasului său (a se vedea, în special, h. nr. 65), identifică și delimitează trei subdialecte: **bănățean, muntean, moldovean**; Alexandru Philippide identifică (structurare acceptată și de Iorgu Iordan, Ion Gheție și E. Vasiliu) două subdialecte: unul de tip **muntenesc** și un altul de tip **moldovenesc**, iar dialectologii clujeni (inclusiv Emil Petrovici, care, inițial, înainte de 1945, stabilea doar patru subdialecte) identifică și delimitează cinci subdialecte: **muntean, moldovean, bănățean, crișean și maramureșean**, structurare acceptată, astăzi, de majoritatea lingviștilor limbii române populare.

În nici una dintre aceste trei tipologii, *graiurile dacoromânești vorbite în stânga Prutului și a Nistrului*, adică în spațiul lingvistic și statal al așa-zisei „limbi moldovenești”, *nu sunt identificate, delimitate și descrise ca o unitate dialectală aparte*, ca un (prin raportare la clasificarea propusă de dialectologii clujeni) al șaselea sub-

dialect al dialectului dacoromân. De ce? Răspunsul la această întrebare nu poate fi decât unul singur: (Măria sa) *realitatea lingvistică* (dialectală) *nu a îngăduit și nu îngăduie* identificarea și delimitarea unui subdialect basarabean sau basarabeano-nistrean sau basarabeano-nistreano-bucovinean. Izglosele particularităților lingvistice (= ale celor fonetice și morfologice, în primul rând, dar și ale celor lexical-onomasiologice) prin care a fost identificat, delimitat și descris subdialectul moldovean nu se opresc nici la Prut și nici la Nistru. Mărturie concludentă sunt, în acest sens, cele trei serii de atlase lingvistice consacrate limbii române pe parcursul a nici măcar unui secol, la un interval (aproape matematic) de nici trei decenii. Hărțile atlasului lui Gustav Weigand, dar, mai ales, hărțile interpretative (= colorate) din ALRM I și ALRM II (nu, însă, și cele din ALRM II, serie nouă) „vorbesc, prin puterea lor descriptivă, o limbă cât se poate de limpede”.

Observație. Pentru rigoare și adevăr, trebuie, însă, precizat că după cel de-al II-lea război mondial și până la apariția în 1984, la Editura Scrisul Românesc, a *Tratatului de dialectologie românească*, coordonat de Valeriu Rusu, în nici o altă lucrare de lingvistică românească, apărută în România și în care sunt prezentate și descrise subdialectele dialectului dacoromân, aria transpruteană și transnistreană a subdialectului moldovean nu este luată în discuție (pentru că, exact din aceleași rațiuni neștiințifice care au generat mai sus pomenita sintagmă determinativă „serie nouă”, nu a îngăduit cenzura). În lucrarea citată, dialectologul Paul Lăzărescu prezintă și descrie subdialectul moldovenesc în extensiunea sa reală (pentru că, tacit, a început, politic, să se îngăduie afirmarea, prin literă tipărită, a adevărului lingvistic).

3. Româna supradialectală

În a doua și secundara-i, dar principala ei ipostază, cea literară sau standard, limba română, precum se știe, nu este decât literalizarea (în alfabet chirilic la început) și sublimarea subdialectului muntean al dialectului dacoromân. Și în lunga-i perioadă când această formă cultă a funcționat în absența unei norme explicit formulate, baza ei dialectală a constituit-o tot acest subdialect dacoromân. Explicit normată, limba literară a renunțat, prin voința marilor valori culturale și științifice ale poporului român, la unele muntenisme, înlocuindu-le cu echivalentele sau corespondențele lor din celelalte subdialecte, inclusiv din cel moldovenesc, care, însă, nu a dezvoltat, în mod natural, prin literalizare și sublimare, o limbă literară sau, mai exact spus, o altă limbă (implicit sau explicit normată) în cadrul limbii române ca „limbă istorică” (v. *supra*), limbă care, singura, i-ar da dreptul să fie considerată și cercetată ca o altă limbă istorică romanică, pe de o parte, iar, pe de altă parte, să fie denumită *limba moldovenească*. Păstrarea, în continuare, în *Constituția Republicii Moldova* a denumirii de limba moldovenească constituie o evidentă, dar foarte mare și foarte gravă eroare științifică, generată și susținută în exclusivitate din rațiuni de ordin politic.

4. Încheind, vom afirma că atât teoreticienii, susținătorii și făcătorii, prin dialectalizarea românei literare și rusificarea neologismelor, ai artificialei „limba moldovenească”, cât și cei care, astăzi, (mai) susțin, înfocat, denumirea de *limba moldovenească* au știut și știu că Prutul, ca graniță statală, nu a fost și nu este un hotar lingvistic dialectal și supradialectal al limbii române.

G. MIHĂILĂ

SPECIFICUL ȘI UNITATEA LIMBII ROMÂNE ÎN CERCETĂRILE LUI B. CAZACU

„A devenit de mult o axiomă afirmația că Bogdan Petriceicu Hasdeu este întemeietorul lingvisticii și filologiei române moderne, cel care a proiectat aceste două discipline cu o mână de maestru pe orbita științei europene” – scriam acum douăzeci de ani, cu prilejul reeditării integrale a *Cuventelor den bătrâni*. Prin această operă a savantului născut la Cristineștii Hotinului (16 februarie 1836), devenit profesor al Universității din București (1874) și membru al Academiei Române (1877), „o nouă provincie își făcea în 1878-1881 intrarea în lingvistica și filologia românească – ilustrate până atunci mai ales de cărturari ardeleni și munteni...”¹.

Dar înaintea lui B. P. Hasdeu, părintele său, *Alexandru Hasdeu* (*Hăjdeu*, 1811-1872), istoric, folclorist și scriitor, fusese desemnat, împreună cu poetul și prozatorul *Constantin Stamati* (1786-1869), membru fondator al Societății Academice Române (22 aprilie 1866), dar, neputând participa la lucrările acesteia, a fost proclamat membru de onoare, la 12 septembrie 1870². Mai tânăr decât el, *Alecu Russo* (1819, Strășeni, aproape de Chișinău – 1859), autorul *Cântării României* (cel puțin, al versiunii a doua), ocupă un loc important în filologia românească prin celebrele sale *Cugetări*, în care pleda pentru unitatea și frumusețea limbii române literare³.

Al treilea membru fondator al Societății Academice Române, originar din Basarabia, *Ioan Străjescu*

(1833-1873), devenit mai târziu deputat la București, și-a lăsat prin testament averea Statului Român pentru a trimite tineri la studii în Franța⁴.

Nu altfel a procedat un alt mecenă basarabean, *Vasile Stroescu* (1845-1926), ales membru de onoare al Academiei Române în 1910, după ce sprijinise prin donații generoase cultura, școala și biserica românească din Transilvania și din țara liberă, precum și numeroși studenți din Basarabia; ulterior, a fost desemnat președinte de vârstă al primului Parlament rezultat după Marea Unire din 1918, pentru care el însuși militase⁵: Basarabia, la 27 martie / 9 aprilie; Bucovina, la 31 octombrie / 12 noiembrie; Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, la 18 noiembrie / 1 decembrie⁶.

Între lingviștii și filologii originari de pe aceleași meleaguri basarabene, care au ilustrat studiul și propagarea limbii române, doi s-au născut curând după aceste importante momente: *Boris Cazacu* (Chișinău, 15 ianuarie 1919), viitor profesor al Universității din București, membru corespondent al Academiei Române (1963), președinte al Societății de Științe Filologice (din 1968), dispărut prematur, în plină putere de muncă (24 august 1987)⁷; *Eugen Coșeriu* (Mihăileni, jud. Bălți, 27 iulie 1921), viitor profesor al Universităților din Montevideo și Tübingen, *Doctor Honoris Causa* a peste 30 de universități din diverse țări, membru de onoare al Academiei de Științe din Republica Moldova (1991), al Academiei Române (1992) și a numeroase foruri savante din lume, decedat după o grea suferință pe 7 septembrie 2002 la Tübingen.

„Noi proveneam dintr-o familie care ținuse limba română la icoană...” – sunt cuvintele ilustrului savant, tipărite drept titlu al interviului, pe care soarta nu i-a mai dat răgaz să-l vadă apărut în paginile revistei *Academica*⁸. Despre acest român care aparține lumii întregi s-a scris enorm, mai ales începând cu cele cinci vo-

lume ce i-au fost dedicate în 1981, de numeroși lingviști din mai multe țări, inclusiv din România⁹. Dar opera lui, răspândită pe meridianele lumii, devenise cunoscută și valorificată la noi cu mult înainte, dovadă doctoratul *Honoris Causa* acordat de Universitatea din București în 1971, după ce savantul participase aici la *AI XII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică*¹⁰.

Așadar – cum scria cu deplină justificare, acum zece ani, profesorul Anatol Ciobanu, de la Universitatea din Chișinău: „Parafrazând cunoscutul dicton cronicăresc «Nasc și la Moldova oameni», putem afirma că NASC ȘI-N BASARABIA LINGVIȘTI”¹¹.

Să ne fie îngăduit însă ca, în comunicarea de față, să nu ne ocupăm de lingvistul de notorietate internațională, Eugen Coșeriu, despre care am scris, între alții alții, acum trei decenii¹², ci să evocăm unele aspecte mai puțin cunoscute din activitatea științifică a fostului profesor al Facultății de Litere din București și prorector al Institutului (astăzi Facultatea) de Limbi și Literaturi Străine (1963-1966, 1967-1972).

Fiu al unei familii modeste, originare din satul Zberoaia, aproape de Prut, lângă Nisporeni, unde Liceul teoretic, inaugurat la 1 septembrie 1992, îi poartă astăzi numele, *Boris Cazacu* a avut de luptat din copilărie cu greutățile vieții (orfan de tată de la șase ani). Reticent în destăinuri, abia dacă împărtășea din când în când vreo mărturisire ca aceasta: „Întâlnirea cu opera lui I. L. Caragiale datează din anii când, elev în cursul inferior al liceului, am ascultat interpretarea profesorului de limba română, care ne-a prezentat cunoscutele schițe *Vizită și D-I Goe*”¹³. Acesta era Liceul „Alexandru Donici”, ale cărui cursuri le-a urmat în anii 1929-1937, încheind cu rezultate meritorii, ce i-au deschis calea, ca bursier al unei Fundații din capitala țării, spre Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București (1937-1941).

Numărându-se printre cei mai buni studenți ai lui Ov. Densusianu

(în ultimul an de viață), N. Cartoian și Al. Rosetti, a fost numit bibliotecar la catedra de limba română; a obținut licența în filologie modernă *magna cum laude* (Limba română și dialectele ei, Istoria literaturii române vechi, Filologie romanică) și a absolvit ca eminent Seminarul pedagogic „Titu Maiorescu” (1942), fiind clasificat primul la examenul de capacitate pentru limba și literatura română (1943). Cărând însă a fost încadrat în școala de ofițeri de rezervă și, după 23 august 1944, a luat parte ca sublocotenent la eliberarea Transilvaniei, ajungând până pe teritoriul Cehoslovaciei, unde a fost rănit.

Întors în țară și restabilit după spitalizare, a devenit mai întâi profesor la Colegiul „Sf. Sava” și la Liceul „Spiru Haret” (1945-1947); totodată, pe baza activității științifice desfășurate în paginile publicațiilor mentorilor săi, „Bulletin linguistique” (începând din 1941) și „Cercetări literare” (1943), a funcționat ca asistent onorific, iar apoi, în urma concursului, a fost numit asistent titular la catedra de limba română (1947).

Între timp, a intervenit un episod plin de semnificație pentru profilul științific și civic al tânărului lingvist, episod readus în atenția noastră de profesoara Tatiana Slama-Cazacu, în paginile revistelor „România literară” (1991) și „Basarabia” din Chișinău (1993). În noua serie a revistei „Contemporanul”, inițiată în toamna anului 1946, Mihail Roller – sub pseudonimul Mihail Șova – a publicat la tribuna *Probleme contemporane – Tribuna liberă*, articolul *Influențe succesive latine și slave în limba noastră – O ipoteză* (nr. 4, 11 octombrie, p. 6)¹⁴.

Încercând a face paradă de erudiție, cu citate din Mihail Kogălniceanu și Ioan Bogdan, M. Șova începea apodictic: „Până astăzi, în literatura cu caracter istoric nu se pierde niciodată ocazia de a se sublinia în mod argumentat – și mai ales neargumentat – acest specific deosebit (romanic – *n. n.*) al popoului român”. Or, adăuga el, în acest fel „este minimalizat” rolul influenței

slave, deși „filologi din secolul trecut (...) au constatat că două cincimi din limba românească sunt formate din cuvinte slave, în timp ce cele latine sunt o cincime”. Evident, nu are rost să rezumăm expunerea „istorică” a lui M. Roller¹⁵, de la daci până în epoca modernă, dar e necesar să semnalăm ideile principale, pentru a putea aprecia apoi semnificația intervenției lui B. Cazacu.

Confuzia voită debuta cu ideea că, o dată cu prizonierii aduși de daci de la sudul Dunării, în urma incursiunilor lui Burebista, a început *influența latină* „asupra limbii poporului de pe meleagurile de azi ale României. Aceasta *influență* (subl. n. – G. M.) va crește mult în momentul înglobării Daciei în Imperiul Roman”. Dar, ulterior, retragerea administrației romane, provocată de migrațiile popoarelor, a redus aceasta influență, după opinia autorului, „pierzându-se cu necesitate o mare parte din lexicul latin. Venirea slavilor în aceste părți influențează în mod deosebit dezvoltarea poporului”. În pofida evidenței, potrivit căreia slavii așezați pe teritoriul țării noastre au fost asimilați de populația majoritară românească, de-a lungul secolelor VI-XII, M. Roller ajungea să afirme: slavii „nu numai ca nu au fost absorbiți, dar ei s-au impus – lucru care se vede și din imensul bagaj slav pe care-l conține limba noastră”.

Plasând în mod greșit „o nouă *influență latină în secolele XIII, XIV, XV, [ce] s-a suprapus influențelor anterioare latine și slave*” (sublinierea îi aparține), datorită încercărilor de răspândire a catolicismului și primelor tipărituri (pe care însă nu le datează), M. Șova sublinia reacția Bisericii ortodoxe, constituirea mitropoliilor în Țara Românească și Moldova, extinderea vieții monahale, inițiate de Nicodim de la Vodița și Tismana și de presupușii săi ucenici, ajunși până la Mănăstirea Neamțului. Neînțelegând că slavona, ca limbă de cultură, a jucat în Țările Române același rol ca latina în Europa apuseană și centrală, el ajungea să afirme: „Toate aceste mănăstiri reprezintă puternice centre slave, care

dezvoltă o intensă activitate culturală bisericească și slavonă”, ceea ce „a făcut ca, în secolele care urmează, un nou strat slav să se suprapună în limba și cultura noastră”.

În sfârșit, M. Roller semnala influența occidentală neolatină, după Revoluția Franceză din 1789, dar conchidea, iarăși fără bază documentară, exagerând rolul împrumuturilor ulterioare din diverse surse: „Din lexiconul latinesc al limbii noastre numai o mică parte s-a păstrat de pe vremea Imperiului Roman – cea mai mare parte datorându-se influențelor latine succesive, care se împleteau cu cele slave și pe care le-am schițat mai sus”. El proclama chiar, în dezacord cu orice analiză onestă, că „influența recentă a limbilor neolatine poate explica frecvența de astăzi a cuvintelor latine, cu tot numărul lor mai mic, precum și *structura actuală latină a morfologiei și sintaxei noastre*” (subl.n.). Drept urmare, noul „diriguitor” al cercetării istorico-filologice conchidea: „Specificul limbii române nu este determinat de numărul cuvintelor pe care le-am păstrat din vremea Imperiului Roman. Și este potrivit metodei științifice ca, în ciuda tuturor faptelor, să susținem cu orice preț, în mod forțat aceasta”. Dimpotrivă, el recomanda studierea diverselor influențe culturale, a modului cum poporul român le-a „prelucrat (...)”, pentru a le da specificul lor propriu. Specialiștii filologi care vor analiza aceste influențe sub prisma obiectiv-științifică (?! – G. M.) vor aduce o reală contribuție la limpezirea acestor probleme, pe care noi, ca nespecialiști, le-am ridicat numai”.

Riposta dată peste două săptămâni de B. Cazacu a fost pe măsură și a temperat pe moment zelul „nespecialistului”, ce se erija în îndrumător al cercetărilor lingvistice. La aceeași rubrică, în nr. 6 al „Contemporanului” din 25 octombrie 1946, el publica articolul ce relua, în ghilimele, titlul celui precedent: *Despre unele «Influențe succesive latine și slave în limba noastră»* (p. 6)¹⁶. „Mărturisim că am rămas mirați – declara el cu

fermitate – de păreri exprimate de către autor și de felul cum înțelege să interpreteze faptele”, asemuind pe noul veleitar cu alți amatori, atrași de «mirajul» filologiei. „Reluând o discuție învechită, dl. M. Șova contestă «caracterul latin» al limbii noastre”, pe baza derutantei statistici a lui A. Cihac, lansată în 1879 și dovedită ulterior ca falsă (vezi mai jos).

La data aceea, B. Cazacu avea la dispoziție celebra *teorie a circulației cuvintelor*, formulată de B. P. Hasdeu în 1881 – pe care însă M. Roller o ignorase voit –, potrivit căreia „fizionomia unei limbi e în funcție nu de numărul cuvintelor, ci de valoarea lor circulatorie”, confirmată, cum se știe, pe urmele lui S. Pușcariu, prin studiul lui D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba română* (extras din „Transilvania”, an. 73, nr. 4, Sibiu, 1942). B. Cazacu reamintea concluziile confratelui său mai în vârstă, desprinse din analiza exhaustivă a *Poeziilor* lui M. Eminescu, retipărite în ediția critică a lui Perpessicius (*Opere*, I, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939): 48,68% cuvinte de origine latină (împreună cu derivatele lor), respectiv, în circulație – 83% (procente comparabile cu cele din poeziile lui Verlaine: 49%, respectiv 83,10%). Prin urmare – conchidea el –, „dl. Șova n-a făcut decât să înceapă o discuție de prisos și să întunece anumite lucruri limpezi pentru toată lumea”.

Recomandându-i lui M. Șova – alias M. Roller – să studieze pentru istoria raporturilor slavo-romane în epoca veche celebra sinteză a lui L. Niederle, profesor la Universitatea din Praga (*Manuel de l'antiquité slave*, t. I-II, Paris, 1923-1926)¹⁷, filologul îl corecta, pe drept cuvânt, și cu privire la presupusa influență latină din secolele al XIII-lea – al XV-lea, care ar fi determinat primele traduceri românești, cum crezuse I. Bărbulescu. Această influență a existat într-adevăr, însă mai târziu, începând cu marii cronicari din secolul al XVII-lea.

După semnalarea și a altor „curioase contraziceri”, formulări

improprii și inexactități, B. Cazacu încheia: „Căutând să ne prezinte o nouă «ipoteză», d. M. Șova n-a fost prea fericit inspirat atunci când s-a oprit la problema raporturilor slavo-române”. Și afirma răspicat, bazat pe *Istoria limbii române* a profesorului său, Al. Rosetti (I, ed. 2, București, 1940): „E lucru știut că limba română e continuatoarea latinei vorbite în provinciile orientale ale Imperiului Roman, datorită faptului că acei care ne-au transmis-o au avut conștiința că vorbesc aceeași limbă, deosebită de a popoarelor conlocuitoare”. Evident, cercetătorii serioși, între care același Al. Rosetti (*Istoria...*, III, 1940), n-au minimalizat influența veche slavă, dar aceasta „constituie un caz de *superstrat*”, prezent mai ales în *vocabular*, și nu în morfologie, „care constituie trăsătura caracteristică a unei limbi”.

Concluzia, formulată la fel de tranșant, era una de *metodă*: „Prin felul cum și-a tratat subiectul, autorul n-a reușit decât să arate că în domeniul filologiei, pe lângă o informație bogată și de bună calitate, se cere, mai ales, mult discernământ critic”¹⁸.

Să vedem, totuși, dacă punctul de pornire al lui M. Roller avea vreun temei serios, dincolo de teoria *circulației cuvintelor* (a *frecvenței* utilizării lor), formulată cu atâta acuitate de B. P. Hasdeu și confirmată, în cercetările ulterioare de *statistică a vocabularului*, până astăzi. Lăsând la o parte faptul că numeroase etimologii date de Cihac erau greșite chiar la stadiul cunoștințelor de atunci (fapt semnalat încă de Hasdeu), Mircea Seche și, ulterior, autorul acestor rânduri au arătat că el a comis următoarele inexactități¹⁹, ce încălcau unele principii fundamentale ale științei *statisticii* și, deci, viciau din temelie concluziile sale²⁰:

1) În *Prefața la Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, [II]. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais* (Francfort s/M., 1879, p. VIII)²¹, Cihac afirmă: „L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère aujourd'hui qu'une cinquième de son vocabu-

laire, tandis que l'élément *slave* y entre pour le double ou pour 2/5 à peu près"; iar mai departe detaliază cifric proporțiile: „Dans mes éléments *latins* de la langue roumaine et dans l'ouvrage *présent*, j'ai indiqué environ 500 mots *latins*, 1000 mots *slaves*, 300 mots *turcs*, 280 mots *grecs-moderne* et 20 à 25 mots *magyars* pour l'*albanais*²², qui sont identiques avec les vocabules correspondants roumains" (Din frază lipsește un fragment, înaintea de ultimele cuvinte, între care *magyars* este greșit imprimat: cifrele 20-25 se potrivesc, mai degrabă, pentru „elementele albaneze”, respectiv autohtone; adăugăm aici – păstrând modul de aproximare al lui Cihac – cifra de 280 pentru împrumuturile maghiare, comparabile cantitativ cu cele grecești).

Așadar, cum constatam în 1983, din acest calcul aproximativ rezultă că dicționarul ar avea doar circa 2.385 cuvinte-bază, respectiv *cuvinte-titlu* (culese cu aldine), în temeiul cărora s-a efectuat derutanta statistică. În realitate, noi am numărat 5.327 *cuvinte-titlu* (1.182 elemente latine, 2.180 slave, 514 maghiare, 806 turcești, 606 neogrecești și 39 „albaneze”, respectiv autohtone), în jurul cărora se grupează adesea diverse derivate (cele mai multe formate în limba română, altele moștenite din latină sau împrumutate ca atare); din cele 5.327 *cuvinte-titlu* trebuie să scădem 57 nume de locuri și de persoane, incluse în dicționar mai mult sau mai puțin întâmplător (41 la elem. sl., 9 la elem. magh., 3 la elem. turc., 4 la elem. gr.), de unde rezultă 5.270 *cuvinte-bază* (*apelative*)²³.

2) Cu atât mai mult, Cihac n-a luat în considerație derivatele consemnate în cadrul majorității cuiburilor etimologice. Or, procedând la numărătoarea cuvintelor-bază și a derivatelor, M. Seche a stabilit „suma totală de 17.645 de *cuvinte înregistrate*, exclusiv variantele (fonetice ori lexicale) și toponimicele”²⁴. Grupate pe cuiburi etimologice, în cadrul celor șase secțiuni pe origini (lipsește împrumuturile germanice, neologismele

latino-romanice, adoptate în mod curent până la acea dată, cuvintele de origine necunoscută, cele onomatopeice și derivatele respective), toate cele 17.645 de *cuvinte* se repartizează astfel, potrivit *statisticii stabilite de M. Seche*, care diferă sensibil de *cea inexactă a lui Cihac*, efectuată prin luarea în considerație a numai circa 1/7 din cuvintele incluse în dicționar: elemente de origine latină și derivatele lor – 8.038 (peste 45%); împrumuturi slave și derivatele lor – 6.141 (sub 35%); împrumuturi turcești și derivatele lor – 1.259 (peste 7%); împrumuturi grecești și derivatele lor – 1.100 (peste 6%); împrumuturi maghiare și derivatele lor – 1.026 (sub 6%); elemente autohtone și derivatele lor – 90 (sub 1%)²⁵.

În prezența ripostei principale și judicioase a lui Hasdeu, cercetătorii ulteriori au considerat de prisos verificarea *de facto* a cifrelor și proporțiilor avansate de Cihac, până la acest control al lui M. Seche, care – cu precizările de mai sus – pune capăt unei discuții „învechite”, după cum apreciasse pe drept cuvânt B. Cazacu.

Mai mult, astăzi dispunem de o analiză obiectivă a *structurii etimologice a vocabularului românesc reprezentativ*, după statistica generală a lui D. Macrea, efectuată în deceniile din urmă, pe baza DLRM (1958)²⁶. Ea este cuprinsă în ampla lucrare colectivă, condusă de Marius Sala, acum 15 ani: *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988), în care secțiunea consacrată *limbii române* a fost realizată de Mihaela Bârlădeanu (p. 19-79). Selectând 2.581 de *cuvinte* din DEX²⁷, pe baza bogăției semantice (minimum 5 sensuri proprii sau figurate), a puterii de derivare (cel puțin 3 derivate, formate prin sufixare, prefixare sau derivare regresivă) și a uzajului, criteriu postulat de Hasdeu (2.000 + 28 de cuvinte, cu indicele minimal de uzaj de 13,48, din *Dicționarul de frecvență* al lui A. Juilland, P. M. H. Edwards și Ileana Juilland)²⁸, cu etimologiile acceptate prin confruntarea dicționarelor lui S.

Puşcariu, I.A. Candrea – Ov. Densusianu și Al. Ciorănescu, autoarea a ajuns la următoarele rezultate globale:

1) Cuvinte latinești moștenite: 782 (30,29 %);

2) Creații lexicale românești (mai ales de la cuvinte moștenite din latină, dar și de la unele împrumuturi): 637 (24,68%);

3) Cuvinte cu etimologie multiplă (între surse figurând mai ales latina savantă, franceza și italiana): 457 (17,70%);

4) Împrumuturi vechi slave și slavone: 237 (9,18 %);

5) Împrumuturi franceze: 193 (7,47%);

6) Cuvinte cu origine incertă (dintre care unele se vor dovedi, probabil, autohtone, în baza noilor cercetări): 70 (2,71%);

7) Împrumuturi latine savante: 38 (1,47%);

8) Împrumuturi din bulgară (aproape sigur acestea vor trebui să fie incluse la grupa 4): 34 (1,31%);

9) Împrumuturi din maghiară: 33 (1,27%);

10) Împrumuturi din neogreacă: 25 (1,11%);

11) Elemente din substratul traco-dacic: 23 (0,96%);

12) Împrumuturi din diverse alte limbi: 18 din turcă, 15 din italiană, 7 din rusă, 7 din germană, 5 onomatopoe, 2 împrumuturi din sârbocroată și 2 din ucraineană – în total, 56 de cuvinte (2,16%).

În lumina acestor rezultate obiective, putem spune că riposta lui B. Cazacu, în anii de început ai activității sale științifice, pe urmele marelui său înaintaș, B. P. Hasdeu, ale lui S. Pușcariu, Al. Rosetti și D. Macrea, s-a dovedit judicioasă, împiedicând răspândirea unei deformări tendențioase a specificului limbii române, ca limbă romanică, ce a asimilat în vocabularul său numeroase împrumuturi din cele mai diverse surse, inclusiv vechi slave (populare) și slavone³⁰.

NOTE

¹ Tomul I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 7-8; tomurile II și III au apărut în 1984. Grigore Brâncuș a reeditat, cu studii introductive și note: *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. 1-3, București, Editura Minerva, 1972-1976 (vol. 1, de asemenea, la Editura Teora, 1998); *Studii de lingvistică și filologie*, 1-2, București, Editura Minerva, 1988.

² Vezi: Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-1999. Dicționar*, ed. 2, rev. și adăug., cu un *Cuvânt înainte* de acad. Eugen Simion, București, Editura Academiei Române, 1999, p. 238; Nicolae N. Romanenko, *Alexandru Hâjdău în „Dosarul nr. 90” (de arhivă)*, în vol. *Pro Fide et Patria. Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău – Hasdeu*, Chișinău, Editura Epigraf, 2002, p. 14-35. Pe urmele lui Em. C. Grigoraș (1930), Dan Zamfirescu a numit pe cei doi Hasdeu, Alexandru și Bogdan Petriceicu, reprezentanți ai *Scolii Basarabene* în istoriografia și filologia românească (*Cultura română – Sinteză europeană*, București – Chișinău, Editura „Litera Internațional”, 2002, p. 288-293).

³ Vezi: *Istoria literaturii române*, II, red. resp. Al. Dima, București, Editura Academiei, 1968, p. 489-507 (capitol scris de Al. Dima); *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, coordonatori: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2000, p. 726-727 și anexa (articol scris de Paul Cornea); B. Cazacu, *Limba română literară. Probleme teoretice și interpretări de texte*, București, Societatea de Științe Filologice, 1985, p. 109-112, **Recitind Cuvântările lui A. Russo. Elogiul bunului simț**.

⁴ Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei ...*, p. 504.

⁵ *Ibidem*, p. 505.

⁶ Vezi ampla expunere a acestor evenimente capitale, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II. *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, coordonator: Acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 463-539 (Ion Agrigoroaiei, *Marea Unire*; despre Vasile Stroescu, p. 376, 479-480, 559).

⁷ Evocat, între alții, de: I. Hangiu, G. Mihăilă, Ion Dodu Bălan, în „Buletinul Societății [de Științe Filologice] pe anul 1987”, p. 123-130; Mioara Avram, în „Limbă și literatură”, 1987, vol. IV, p. 528-

532; Liliana Ionescu Ruxăndoiu, în „Limba română”, XXXVI, 1987, nr. 6, p. 553-554.

⁸ Acordat Eugeniei Guzun (anul XII, 2002, nr. 5-6, august-septembrie, p. 49-54).

⁹ *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu, 1921-1981*, Madrid-Berlin-New York, Editorial Gredos-Walter de Gruyter, 1981.

¹⁰ Evocările recente dau o informație, fie și incompletă, despre viața și excepționala-i operă, din care o parte publicată în România și în Republica Moldova: Marius Sala, *Eugeniu Coșeriu, un român care aparține lumii întregi*, „Academica”, anul XII, 2002, nr. 7, octombrie, p. 54; Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Eugeniu Coșeriu, savantul și omul*, ibidem, p. 55-60; Nicolae Saramandu, *Eugeniu Coșeriu, teoretician al limbajului*, ibidem, p. 61-61; Ioana Narcisa Crețu, în „România literară”, anul XXXV, 2002, nr. 47, 27 noiembrie – 3 decembrie, p. 19; Mihai Zamfir, ibidem, nr. 49, 11-17 decembrie, p. 31; Gregorio Salvator (Academia Regală a Spaniei), ibidem, anul XXXVI, 2003, nr. 6, 12-18 februarie, p. 28 (traducere de Florina Nicolae, din „ABC”, 7 decembrie 2002), ș. a. Revista „Limba Română” din Chișinău a închinat un întreg număr (10 (88), octombrie 2002) memoriei marelui savant, cuprinzând texte semnificative de-ale sale privind *Identitatea limbii și a poporului nostru*, articole semnate de numeroși lingviști din România și Republica Moldova, precum și un interviu acordat Eugeniei Bojoga de profesorul B. García Hernández (Madrid). Vezi, de asemenea: Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc, 1945-1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, București, Compania, 2003, p. 199-203 (Coșeriu, Eugen).

¹¹ Vezi mai jos, nota 14.

¹² *Eugénio Coseriu*, „Tribuna României”, II, 1973, nr. 23, p.12.

¹³ *Limba română literară*, p.120-121: I. L. Caragiale și cultivarea limbii; vezi și ultimul său articol, *Eternul Caragiale*, „Limbă și literatură”, 1987, vol. III, p. 301-306.

¹⁴ Vezi: Tatiana Slama-Cazacu, *Încercarea de integrare a limbii române printre limbile slave*, „România literară”, anul 24, 1991, nr. 36, 5 sept., p.7; *Nume mari ale științei și culturii noastre: Boris Cazacu, „Basarabia”*, 1993, nr. 1, ianuarie, p. 169-184: Tatiana Slama-Cazacu, *Un moment (dureros) din istoria limbii*

române (p. 169-171); B. Cazacu, *Despre unele «Influente succesive latine și slave în limba noastră»* (p. 171-173); P. Stroe, *Un lingvist român care nu trebuie uitat: Boris Cazacu (1919-1987)* (p. 173-178, cu date biografice și o bibliografie a articolelor ce i-au fost consacrate); Anatol Ciobanu, *Savant de talie europeană* (p. 178-184: analiză detaliată a lucrărilor).

¹⁵ Mihail Straje înregistrează doar a doua semnătură: Mihail R. Rollea (*Dicționar de pseudonime, alonime...*, București, Editura Minerva, 1973, p. 606).

¹⁶ În reproducerea din revista „Basarabia” (vezi nota 14) s-au strecurat trei greșeli de tipar, dintre care prima chiar la început: „În renumitul număr al «Contemporanului»...”, în loc de: „În penultimul număr...”; mai jos: „d. M. Șova constată «caracterul predominant latin» al limbii noastre”, în loc de *contestă; ejusdem farinae*, în loc de *ejusdem farinae*.

¹⁷ Stadiul actual al informației privind raporturile slavo-române în epoca veche, în: *Istoria Românilor*, vol. II. *Daco-romani, romanici, alogeni*, coordonatori: Dumitru Protase, Alexandru Suceveanu, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 725-737 (D. Gh. Teodor, *Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII*; bibliografie, p. 758-759); vol. III, *Genezele românești*, coordonatori: Acad. Ștefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, p. 38-45 (M. Rusu ș. a., *Situația etno-demografică în condițiile migrației slavilor, avarilor și bulgarilor*, bibliografie, p. 122-126).

¹⁸ Peste alte două numere, la aceeași rubrică (nr. 8, din 7 noiembrie, p. 6), Al. Graur a încercat, în articolul *Influente latine și slave*, să justifice demersul lui Mihail Șova (fără a-i divulga numele real); acesta ar fi avut „meritul că a reactualizat o temă care astăzi se poate dezbate fără frică de persecuții (?! - G. M.) și că a emis o ipoteză demnă de a fi luată în considerație”. Renunțând să comentăm articolul, reproducem doar încheierea: „Socotesc, prin urmare, că ipoteza d-lui Șova ar trebui aprofundată de specialiști, și respinsă numai dacă o cercetare amănunțită ar dovedi-o nefondată”.

¹⁹ Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, București, Editura Științifică, 1966, p. 103-131; G. Mihăilă, *Marginalii la etimologiile lui B. P. Hasdeu din „Cuvente den bătrâni”* (1983), în *Contribuții la etimologia limbii române*, București, Univers Enciclopedic, 2002, p. 91-97.

²⁰ Într-o cercetare statistică se ia în considerație „totalitatea manifestărilor sau elementelor de aceeași natură, de aceeași esență calitativă ale unui fenomen sau proces”; între altele, trebuie evitate „erorile premeditate, fie de către cel care culege datele”, fie de către cel care le comunică (Tudor Baron, Constantin Anghelache, Emilia Țețan, *Statistică*, [București], Editura Economică, 1996, p. 18, 29).

²¹ Volumul [I], *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, apăruse în 1870.

²² „Je me propose d'en publier plus tard la liste détaillée” (nota lui Cihac).

²³ Diferența – de altfel, nu prea mare – dintre cifra noastră, 5.327, și cea a lui S. Pușcariu, 5.765, din *Locul limbii române între limbile romanice* (1929, în: *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 164), se explică, desigur, prin faptul că șeful școlii clujene va fi luat în considerație și trimeri de felul *grajd*, s. v. *gard*. E curios însă că S. Pușcariu se referă la „indicele de la sfârșit”, când acesta – cum a arătat M. Seche (*Schiță...*, I, p. 107-108, nota 3) – are circa 8.400 de cuvinte, fără a consemna toate derivatele. Explicația faptului că indicele nu este complet o găsim în memoriile lui J. Urban Jarník, căruia Cihac îi mulțumește, la sfârșitul *Prefeței*, „du concours qu'il a bien voulu me donner dans la rédaction des *Index de ce livre*” (p. XVIII): „Eu scoteam mai cu seamă din volumul al doilea (dar și din primul – G. M.) toate cuvintele aflătoare acolo, din cari autorul pentru indice își alegea numai pe acele ce se păreau de neapărată trebuință” (*Drumul pe care am mers*, București, 1909, p. 45-46; subl. n.).

²⁴ *Schiță...*, I, p. 108; de asemenea, au fost excluse și cele câteva antroponime.

²⁵ *Ibidem*, p. 107-108. Evident, autorul a acceptat pentru statistica sa toate etimologiile lui Cihac, indiferent dacă au fost confirmate sau nu în cercetările ulterioare.

²⁶ *Probleme de lingvistică românească*, București, 1961, p. 29-45; *Probleme ale structurii și evoluției române*, București, 1982, p. 52-71.

²⁷ *Dicționarul explicativ al limbii române*, sub conducerea acad. Ioan Coteanu, dr. Luiza Seche și dr. Mircea Seche, București, Editura Academiei, 1975; în anii din urmă a apărut ediția a II-a, revăzută și îmbogățită, sub conducerea

acad. Ion Coteanu și dr. Lucreția Mareș (București, Univers Enciclopedic, 1996; nou tiraj, 1998).

²⁸ *Frequency Dictionary of Romanian Words*, Londra – Haga – Paris, 1965.

²⁹ S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905 (retipărit în 1975; vezi și *Însemnările autorului pe exemplarul propriu de lucru...* Introducere și stabilirea textului: Dan Slușanschi, Editura Universității din București, 1995); I. A. Candrea – Ov. Sinesianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine [A – putea]*, București, 1914; Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, 1-7, Universidad de La Laguna, 1958 –19-66 (*Dicționarul etimologic al limbii române*, trad. de Tudor Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2001).

³⁰ Stadiul actual al cunoștințelor noastre în acest domeniu, cu bibliografia anterioară, este reflectat în cărțile ce le-am publicat în ultimele decenii: *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, Editura Academiei, 1960; *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973; *Contribuții...* (menționată în nota 19).

Plovdiv

Doru MIHĂESCU

NUMELE BASARABIEI

Cunoscător, în bună măsură, în mod direct al situației din Bucovina, informat și interesat deopotrivă în legătură cu situația din Basarabia, Mihai Eminescu se arăta atât de marcat de marea diferență între o realitate și cealaltă, încât, la un secol după pierderea primului teritoriu și la peste șase decenii după pierderea celui de-al doilea, lăuda, pe de o parte, Curtea din Viena, iar pe de alta, aducea acuzații grave Curții imperiale ruse:

„În curgerea unui veac moldovenii din Bucovina s-au deprins cu stăpânirea nemțească și astăzi ei se simt alipiți cu credință și strâns legați de Curtea din Viena; Bucovina a rămas însă o țară românească, o parte din Moldova... Lauda pentru că s-a păstrat românitatea Bucovinei nu se cuvine însă numai moldovenilor; și Curtea din Viena e părtașă la dânsa...

Cu totul alta e soarta moldovenilor căzuți sub stăpânirea pravoslavnicului Țar al tuturor rușilor. Pe când cei 200.000 români din Bucovina formează un mic centru pentru dezvoltarea vieții românești, milionul de români din așa-numita Basarabie rusească este deschegat și ținut cu sila departe de poporul românesc.

Rusia nu se mulțumește de a fi luat o parte mare și frumoasă din vatra Moldovei, nu se mulțumește de a fi călcat peste granița firească a pământului românesc, ci voiește să-și ia și sufletele ce se află pe acest pământ și să mistuiască o parte din poporul român¹.

Fără îndoială, Eminescu avea dreptate în multe privințe; este un adevăr pe care noi, cei de azi, îl putem verifica fără mare dificultate, atât prin cercetarea mai vechilor documente, cât și prin experiența câștigată, din păcate și în privința unei părți a Bucovinei și nu numai, de-a lungul unei perioade care, prin

durată, dar mai ales prin evenimente și învățămintele lor, o depășește sensibil pe aceea din perspectiva căreia putea judeca lucrurile, la vremea sa, autorul **Luceafărului**.

Iată, în cele ce urmează, doar câteva date și argumente în acest sens.

În lucrarea **Bucovina**, pregătită sub conducerea Secției Istorice de la Foreign Office (pentru uzul delegațiilor britanice la Conferința de Pace de la Paris – Versailles, Saint Germain (en Laye), de după primul război mondial), citim la un moment dat următoarele: „Convenția finală din 12 mai 1776 (este vorba de convenția austriaco-turcă semnată la acea dată la Balamutca, pe Nistru, ceva mai sus de Hotin – n.n.) ceda Austriei un teritoriu de 4.035 mile pătrate, cu o populație de 70.000 locuitori. Maria Tereza nu a uitat să verse o lacrimă în legătură cu aceste „afaceri moldovenești... în privința cărora nu avem deloc dreptate... Trebuie să recunosc că nu știu cum vom ieși din această situație, dar cu greu onorabil; iar asta mă mâhnește cum nu se poate exprima în cuvinte”².

Citatul reproduș în lucrarea tipărită la Londra provine dintr-o scrisoare a împărătesei Maria Tereza către fiul ei, împăratul Iosif al II-lea (asociat la tron în anul 1765), care datează din 4 februarie 1775, pe când „frumoasa” afacere a anexării teritoriului nord-vestic al Moldovei³ era în curs de perfectare între demnitari și comandanți militari austrieci, pe de o parte, demnitari turci și comandanți militari ruși, pe de alta, nu fără „ajutorul” unor importante sume de bani și cadouri de mare valoare oferite de cei dintâi⁴.

Împărăteasa cunoștea fără îndoială toate detaliile acestei penibile afaceri, iar regretele sale, chiar dacă fără urmări practice, merită a fi menționate, cu atât mai mult acum, când avem în urmă, ca și în prezent, atâtea fapte și întâmplări cărora le-ar putea servi drept termen de comparație...

Căci, iată, pe de altă parte, în anul 1817, la numai cinci ani de la anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru, aflăm dintr-o lucrare geografică tipărită la Moscova că teritoriul respectiv, numit *Bessarabskaja oblasti*,

reprezenta o regiune a imperiului rus, în care trăiau *moldoveni*, considerați băștinași, în timp ce în principatul Moldovei, numit *Moldavskoe gospodarstvo* (mai bine zis în ceea ce mai rămăsese din acel principat) trăiau *vlahi*, la fel ca în principatul *Valahiei*.

Este aici o primă încercare nu numai de a legitima anexarea a peste jumătate din teritoriul de atunci al principatului românesc al Moldovei (45.630 km² anexați, față de 38.230 km² rămași, reprezentând doar 40% din teritoriul principatului ale cărui frontiere însuși imperiul rus le recunoscu, în anul 1711, prin Tratatul semnat la Luțk de Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir⁵, dar și de a face ca această anexare să fie cât mai durabilă.

Și dacă în principatele Moldovei și Valahiei trăiau *vlahi*, care vorbeau limba română, iar în Moldova de la est de Prut (*Bessarabskaja oblast*) trăiau *moldoveni*, aceștia din urmă nu puteau vorbi, firește, decât... *limba moldovenească*. Și astfel, o sintagmă folosită în izvoare românești încă din secolul al XVII-lea, dar nu pentru a denumi o limbă deosebită, ci tot limba română, a fost preluată și trecută la accețiunea obligatorie de „limbă (romanică) diferită de limba română”. Generații la rând au fost apoi educate cu strictețe în acest sens, atât în privința denumirii limbii, cât și a vorbitorilor ei.

Asupra sensului sintagmei *limba moldovenească* în secolul al XVII-lea, este edificator, spre exemplu, titlul unui manuscris moldovenesc din anul 1682: *Alfavită pentru învățatura și întoarcerea a mulți eretici necredincioși către catoliceasca credință... întâi acmu de nou urzită și pre limba leșască lumii dată în anii de la Domnul nostru Isus Hristos, 1681... După aceea, la al doilea an, scrisă și tălmăcită, mutându-să din limba leșască și pre limba noastră moldovenească sau rumânească, leat 1682* (ms. rom. 2515 BAR, f. 4'). [...]

Iar asupra stricteții utilizării denumirii respective, demn de remarcat, între atâtea altele, ni se pare cazul unui studiu apărut în 1977, în Buletinul Universității din Leningrad,

în care, citându-se la un moment dat titlul unui cronograf românesc scris în Moldova în 1682-1683, pasajul „den carte grecească pre limbă de înțales *românească* scoasă de Pătrașco Danovici” (ms. cronografului românesc de la Harkov, f. l') este redat în rusește.

În spiritul celor constatate cândva de Eminescu, să remarcăm acum faptul că, după 1775-1776, la Viena, nimeni nu s-a putut gândi să meargă atât de departe încât să avanseze ideea că în teritoriul anexat și „botezat” Bucovina ar trăi un popor diferit de acela din restul Moldovei, vorbind o limbă diferită și asta cu toate că în vechi manuscrise și documente din acea zonă sintagma *limba moldovenească* = limba română putea fi întâlnită și deci răstălmăcită, la fel ca între Prut și Nistru, în teritoriul „botezat” Basarabia.

Frontiera etnică artificială de la Prut, inventată cu atâta operativitate, a determinat și unele mutații în privința denumirii teritoriului anexat, al cărui nume inițial nu numai că amintea pe acela al cunoscutei familii domnitoare din Țara Românească (de la care se și trăgea), dar nici nu era potrivit ca formă cu sintagma *limba moldovenească*, cu noul și obligatoriu ei sens de „limbă (romanică) diferită de limba română”, menit a justifica, la rândul său, respectiva frontieră etnică.

După cum se știe, denumirea *Basarabia*, derivată de la antroponimul *Basarab*, a reprezentat timp de peste un secol și jumătate, de la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVI-lea, una dintre denumirile principatului românesc de la sud de Carpați, Țara Românească (Muntenească), utilizată, ca și corespondenta ei *Bogdania* pentru Moldova, (mai cu seamă în izvoare externe (bizantine, sârbești, maghiare, polone, turcești etc.).

Cam în aceeași perioadă, cele două principate erau numite în literatura bizantină și *vlahii*, adică „țări ale vlahilor (românilor)”, la fel ca și teritoriile locuite de români (de aromâni) sau și de români din sudul Dunării. Pentru a se ști exact despre ce *vlahie* era vorba, se utilizau uneori

determinative simple, ținând de mărime, de numele conducătorului, de poziția geografică față de Bizanț etc. Astfel, *vlahiile* din Tesalia și Epir erau numite *Vlahia Mare* ori *Vlahia Mică*, țarul Ioniță, supranumit Caloian, al bulgarilor și vlahilor (1197-1207), era numit *domnul Vlahiei*, mitropolitul de Mitilene era trimis în 1395 în *Vlahia* = Țara Românească, iar sultanul Mahomed al II-lea pornea în vara anului 1476 expediția asupra *Vlahiei* = Moldova; în schimb, în anul 1359, Nicolae Alexandru era numit domn al *Ungrovlahiei*, adică al *Vlahiei* dinspre Ungaria (= Țara Românească), iar în anul 1395, mitropolia Moldovei era numită a *Rusovlahiei*, adică a *Vlahiei* dinspre Rusia etc.⁶

După ce, în primul deceniu al secolului al XV-lea, în contextul disputelor polono-ungare pentru controlul ieșirii la Marea Neagră, pe brațul Chilia, pentru litoralul Moldovei și pentru limanul Nistrului, un mic teritoriu deținut până atunci de Țara Românească peste Delta Dunării, având drept centru cetatea Chilia, a trecut sub stăpânirea Moldovei⁷, în condițiile în care în Moldova se utilizau pentru Țara Românească (Muntenească) și denumirile *Țara Basarabiei*, *Basarabia*, acel mic teritoriu a căpătat numele de *Basarabia*, ca un fel de emblemă a provenienței sale, un nume pe care avea să-l păstreze apoi timp de circa trei secole (cel puțin din prima jumătate a secolului al XVI-lea, după cum o atestă documentele, până în primele decenii ale secolului al XIX-lea). Am putut constata toate acestea cercetând un mare număr de izvoare românești și străine din acea perioadă: scrieri geografice, istorice, mărturii ale unor călători străini contemporani, precum și zeci de hărți de diferite proveniențe (germană, franceză, italiană, engleză, austriacă, spaniolă, rusă, română etc.)⁸.

Iată aici, spre exemplu, o mențiune de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, din ms. rom. 1667 BAR, din capitolul *Pentru Moldova* (f. 31^r-32^v), reprezentând o traducere după o „Scriere gheograficească ce s-au tipărit în Rosâie la anul 1770” (f. 31^r)⁹. După ce se vor-

bește de Țara de Jos (cu 12 ținuturi), de Țara de Sus (cu 7 ținuturi), este menționată *Basarabia*, care „mai de mult au fost de Țara Moldovii ca a tria parte a aceștii țări”, la rândul ei cu 4 ținuturi: Bugeac, Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Smil (Ismail).

Chiar și după aproape nouă decenii de la anexarea din 1812, în urma căreia denumirea *Basarabia* (sub această formă sau sub forma unor derivate intrate în componența unor sintagme precum *Bessarabskaja oblastii* – v. mai sus) fusese atribuită întregului teritoriu anexat, tocmai pentru a ascunde proporțiile raptului, în izvoare rusești, cum ar fi o *Descriere statistică a Basarabiei sau Bugeacului*, tipărită în anul 1899 la Cetatea Albă, ea mai era utilizată încă și cu sensul vechi. O dovedește chiar titlul acestei lucrări și o lasă clar să se înțeleagă pasajul: „După încheierea tratatului de pace între imperiul rus și Poarta Otomană, în București, la 16 mai 1812, *Basarabia*, cu o parte a Moldovei, situată între aceleași râuri, Nistru și Prut, a fost alipită statului rus” (subl. n.). De amintit în treacăt „amănuntul” că acea „parte a Moldovei” situată între Nistru și Prut, despre care se spune aici că a fost alipită statului rus împreună cu Basarabia, era de fapt de 4-5 ori mai mare decât Basarabia însăși, astfel definită...

Ulterior însă, o asemenea „eroare” ca aceea din lucrarea apărută la Akkerman în 1899 va avea tot mai puține șanse să se producă, așa încât termenul *Basarabia* va ajunge să fie explicat prin formulări de tipul „regiune istorică între râurile Nistru și Prut”, cu precizarea, determinată de „opera” lui Stalin din vara anului 1940, „acum partea de bază a teritoriului R.S.S. Moldovenești și partea de sud a Regiunii Odessa”, după ce „între 1918-1940 fusese ocupată în mod ilegal de România boierească”.

Pentru a pune de acord denumirea teritoriului cu aceea a *limbii moldovenești* = „limbă (romanică) diferită de limba română”, după Unirea din 1859, desăvârșită în 1918 și după noua anexare din 1940, denumirea *Basarabia* a căzut în desuetudine (ba chiar a devenit subversivă), fiind preferate

sintagme incluzând termenul *Moldova* sau forme derivate ale acestuia. Nu a contat faptul că acest termen, ca și *Muntenia*, nu a avut nicicând o semnificație etnică specială, nu a denumit, la origine, decât niște detalii geografice legate de începuturile unei statalități românești medievale, un râu și una din primele capitale¹⁰, ambele situate însă în afara teritoriului pe care, din motive obscure, termenul respectiv era ales acum să-l denumească.

Începutul a fost făcut în anul 1924, sub semnul aceluiași Stalin, când s-a creat, dincolo de Nistru, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, cu capitala la Balta și depinzând de R.S.S. Ucraineană¹¹.

O revenire la denumirea *Basarabia* și la sensul atribuit acesteia de ocupanții din 1812 s-a produs, din necesități de ordin practic, în anexele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat la Moscova, în prezența lui Stalin, la 23 august 1939 și în „celebrele” note ultimative decurgând din acesta, dar favorizate și de conjunctura internațională a momentului, adresate de U.R.S.S. României la 26 și 28 iunie 1940¹².

După a doua anexare, ca urmare a acceptării respectivelor note ultimative, noua generație de ocupanți a decis ca denumirea având ca punct de plecare hidronimul *Moldova* s-o înlocuiască pe aceea dată cândva, din motive valabile la vremea respectivă, de înaintașii lor.

Acest lucru s-a întâmplat încă în august 1940, o dată cu crearea R.S.S. Moldovenești. Cu adevărat demnă de epoca ei, noua generație a mers însă mai departe decât, pe vremuri, oamenii țarilor, „decupând” nordul și sudul, cu tot cursul Dunării, cu tot litoralul de la Marea Neagră, cu tot limanul Nistrului și trecându-le, împreună cu noile „achiziții”, nordul Bucovinei, Ținutul Herța și Insula Șerpilor, la R.S.S. Ucraineană; culmea este că a fost „decupată” și trecută la aceeași republică și o parte din „celebra” R.A.S.S. Moldovenească, inclusiv „capitala”, Balta.

Chiar și după o sumară trecere în revistă ca aceea pe care am realizat-o în paginile de mai sus, este

limpede, credem, că nici *Basarabia* și nici *Moldova* nu reprezintă, în spiritul adevărului și al dreptății, denumiri adecvate pentru aceste atât de greu încercate ținuturi românești și asta cu atât mai mult cu cât la originea amândurora s-au aflat tocmai cei care, producând răul, au dorit apoi să-l ascundă, să-l perpetueze și, eventual, să-l amplifice.

Credem că modelul în această privință ar fi trebuit căutat în denumirile altor state și popoare, până nu de mult divizate sau încă divizate, precum Germania (și poporul german) ori Coreea (și poporul coreean).

Cât despre acapararea suflurilor și „mistuirea unei părți din poporul român”, despre care vorbea cândva Eminescu, minuni ca acelea din anii 1988-1989, când sute de mii de oameni, de toate condițiile și din cele mai îndepărtate locuri, se adunau (venind uneori chiar și pe jos) la Chișinău, precum cândva la Alba Iulia, cu însemnele neamului și ale credinței (șteaguri tricolore, icoane, ștergere țărănești, scoarțe, marame etc.), pentru a-și cere dreptul la limba strămoșilor și la alfabetul latin, ne-au arătat că, în adâncuri, acel suflet încă nu dispăruse.

Pentru ca un asemenea lucru să nu se întâmple, în condiții mai puțin apăsătoare decât cele din trecut, spre marea și de neiertat dezonoare a generațiilor actuale, ar trebui ca acel suflet, și în primul rând „luminile” care-l reprezintă, să-și afle într-o mai mare măsură aprecierea, recunoștința și prețuirea noastră.

NOTE

¹ M. Eminescu, *Bucovina și Basarabia*. Studiu istorico-politic prezentat de profesorul I. Crețu, București, 1941, p. 138-141.

² „The final Convention of May 12, 1776 ceded to Austria a territory of 4.035 square miles, with a population of 70.000 inhabitants. Maria Theresa did not fail to shed a tear over these „Moldavian affairs... with regard to which we are totally in the wrong... I must confess I do not know how we shall come out of

it, but hardly with honour; and that grieves me beyond expression" (*Bukovina. Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office – N. 5*), London (Published by H. M. Stationery Office), 1920, p. 13.

³ Dorit pe neașteptate de Viena, ca un coridor de comunicare între Transilvania și recent dobândita Galiție (după împărțirea din 1772 a Poloniei), delimitat după ani de negocieri și denumit când *fosta parte a Moldovei*, când *Moldova Austriacă* sau *Moldova Imperială*, când *Comitatul Sucevei*, când *Cordon* sau *Cordun*, când *Districtul Moldovenesc*, când *Districtul Bucovinean* sau *Districtul Bucovina* și, în sfârșit, *Bucovina*, cu o denumire pornind de la aceea a unor păduri din împrejurimile orașului Cernăuți, care acopereau doar o mică parte a sa.

⁴ Între ei, baronul Franz von Thugut, ambasadorul Imperiului habsburgic la Istanbul și baronul-general von Barco de la comandamentul austriac din Galiția, iar între destinatarii banilor și cadourilor, reis efendi-ul (un fel de ministru de externe de astăzi) Ismail Raif Bey, înaltul comisar Mehmet Tahir Aga și, nu în ultimul rând, feldmareșalul rus Piotr Rumeanțev (pentru mai multe detalii asupra afacerii, ca și asupra evoluției semantice de la *bucovină* „pădure de fag” la *Bucovina* „parte importantă a Țării de Sus a Moldovei”, a se vedea lucrarea noastră *La Bucovine et la Bessarabie (à partir de leurs noms)*, București, 1998, p. 29-101, iar pentru ediția în limba română, Iași, 2000, p. 27-95).

⁵ Art. XI: „Hotarele principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce se descriu cu râul Nistru, Cănețu, Bender, cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea...” (I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900)*, București, 1971, p. 201.

⁶ *Fontes historiae Daco-Romanae, IV. Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV*. Ediderunt Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, p. 113, 181, 349, 389, 441, 449; 167; 251; 449.

⁷ Fapt dovedit de felul în care este menționată cetatea Chilia în tratatul de la Lublau (actuala Stara Ľubovňa din Slovacia), din 25 martie 1412, dintre Sigismund I de Luxemburg, regele Ungariei, și Vladislav Jagello, regele Poloniei.

⁸ Rezultatele acestor investigații au fost prezentate în lucrarea noastră menționată mai sus, în nota 4 (a se vedea p. 104-125 pentru ediția în limba franceză și p. 97-116 pentru ediția în limba română).

⁹ Probabil la Sankt-Petersburg (v. N. A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Iași, 2002, p. 128).

¹⁰ La fel ca Moscova pentru orașul și pentru cnezatul Moscovei din sec. XIII-XIV. Pentru denumirile *Molda*, *Stadt Molde*, *Civitas Moldaviae*, *Moldavia*, utilizate cam în aceeași perioadă, cu referire la o asemenea capitală, actualul oraș Baia, de pe râul Moldova, a se vedea Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene. Din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 183-187.

¹¹ De fapt, un vârf de lance îndreptat, ca semn al unei viitoare revanșe, către România întregită.

¹² Termenul *Basarabia* apare de nu mai puțin de opt ori în nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940 (firește, pentru a impresiona victima) și de două ori în aceea din 28 iunie 1940 (v. Al. Vianu, C. Bușe, Z. Zamfir, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*. Vol. II (1939-1945), București, 1976, p. 49-52); apare de asemenea de două ori în anexele Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 August 1939 (a se vedea acest detaliu, precum și versiunile engleze ale notelor ultimative sovietice, reproduse după ziarul „The Times” din 29 iunie 1940, însoțite de o excelentă analiză a textelor și evenimentelor, la Dennis Deletant (University of London), *The Molotov-Ribbentrop Pact and its consequences for Bessarabia: some considerations on the human rights implications*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XXX, 3-4, București, 1991, p. 221-238).

Horodiște.
Curtea casei bunicilor deportați

Maria BÂTCĂ

UNITATEA TERMINOLOGIEI CULTURII POPULARE ROMÂNEȘTI

La începutul mileniului trei, în perspectiva integrării noastre în comunitatea europeană, valorificarea întregului patrimoniu cultural al etniei române constituie un obiectiv major al cercetării științifice, întrucât prin acest demers la sursele primare, originare, la rădăcinile istorice, putem evidenția valorile autohtone tradiționale, elementele specifice ale civilizației și culturii poporului român, subliniind aportul major al românilor la îmbogățirea zestrei culturale a umanității.

Cultura populară tradițională din dreapta și din stânga Prutului, parte integrantă a spiritualității românești, demonstrează unitatea și diversitatea unei civilizații cu aceeași temelie etnică.

Dintre domeniile reprezentative ale culturii populare, ne vom opri, doar, asupra unor aspecte legate de costumul popular din spațiul etnic românesc, care relevă existența unor modele originare, arhetipale, perpetuate până în zilele noastre, elemente de unitate culturală vădite și în terminologia care desemnează componente ale ansamblului vestimentar femeiesc.

Astfel, piesa arhaică care a stat la baza tuturor sistemelor de învelit capul, în portul popular tradițional, a fost ștergarul. Țesut inițial din cânepă, în lână și borangic, iar odată cu introducerea bumbacului și din diferitele calități ale acestei fibre: „bumbăcel”, „ață”, „sacâz”, „inișor”, „coton” etc., ștergarul a avut o arie largă de răspândire, cuprinzând Muntenia, Oltenia, Moldova din dreapta și din stânga Prutului, sudul Transilvaniei și, izolat, Banatul și Dobrogea.

Ștergarul se întâlnește și la albanezi, la slavii balcanici, în Ucraina, în zone din vestul Rusiei, în sudul Poloniei și în Asia, la kirkizi și la populațiile persane¹.

Într-o perioadă mai îndepărtată, ștergarul de cap s-a asociat cu pieptănătura arhaică obținută prin împletirea părului în cozi, răsucite deasupra urechilor sub forma a două proeminențe laterale, subliniate și prin suporturi în formă de coarne sau prin piese anexe cu această formă, cum este, spre exemplu, binecunoscuta ceapsă cu coarne de Hațeg.

Cercetările de teren întreprinse pentru Atlasul Etnografic Român au consemnat prezența pieptănăturii cu coarne în județele Sălaj, Hunedoara, Teleorman și Suceava, dar în trecut această pieptănătură, precum și suporturile sau piesele anexe în formă de coarne au cuprins aproape întreg spațiul românesc, lucrările de specialitate menționându-le răspândirea în Banat, Bihor, Bran, Alba, Făgăraș, Muscel, ca și în Rădăuți, Bazinul Dornelor, Valea Cașinului și Vrancea².

Și în Moldova din stânga Prutului, cercetările de teren întreprinse de noi, după anul 1991, au relevat faptul că ștergarul de cap s-a asociat cu un suport de forma unui cerc deschis, confecționat din coajă de stejar, ale cărui capete erau tăiate, în față, sub formă de coarne.

Aria folosirii unor piese anexe în formă de coarne era mult mai mare în trecut, fapt confirmat de existența în satele din nordul Bucovinei, raionul Storojineț, regiunea Cernăuți, a unei modalități arhaice de îmbrobodire a capului cu ștergarul pus „pe corn”. Cornul era, de fapt, un șervet de cânepă, ornamentat cu vârste, răsucit în dreptul tâmplelor, pentru a se realiza două proeminențe laterale, peste care se așeza ștergarul. Folosirea ștergarului pus „pe corn” constituia semnul distinctiv al femeii măritate. Îmbrobodirea cu această piesă a ieșit din uz după anul 1918, fiind întâlnită sporadic doar în portul femeilor vârstnice.

Suporturile în formă de coarne, ca și piesele anexe cu această formă, obligatorii în cadrul comunității rurale tradiționale, aveau rolul de a înălța pieptănătura, de a fixa și susține învelitorile, conferind întregului ansamblu al gâtului capului o formă stelară, o notă de distincție și de monumentalitate.

Schimbarea pieptănăturii de față cu cea de nevestă, utilizarea suporturilor sau a pieselor anexe și acoperirea acestora cu o țesătură aveau loc în ceremonialul nunții, în cadrul ritualului denumit atât de sugestiv „legatul” sau „învelitul” miresei în Muntenia și Oltenia și „înhotitul” miresei în județul Suceava, după piesa textilă pe care mirele o dăruia miresei, cunoscută sub numele de „hobot”.

În spațiul Moldovei răsăritene, de la est de Prut, ritualul era denumit – așa cum relevă cercetările de teren – „dezboboditul” miresei în raionul Briceni, „dezlegatul” miresei în raionul Ocnița, termenii sugerând înlocuirea însemnelor speciale, distinctive ale miresei cu cele de nevestă.

Semnificativ este faptul că în nordul Bucovinei, regiunea Cernăuți, și în nordul Basarabiei întâlnim aceeași terminologie „înhototarea” miresei ca și în Moldova din dreapta Prutului, iar în restul arealului basarabean frecvent este termenul „legătoare”.

Ritualul marca schimbarea statutului, fata intrând în rândul femeilor căsătorite. Din acel moment, tânăra femeie, supunându-se unor norme și predicții îndătinate, nu mai avea voie să iasă, în lume, niciodată cu capul descoperit, obicei consemnat și de Dimitrie Cantemir în lucrarea sa „Descrierea Moldovei”: „Nu socotesc nimic mai de rușine decât să se vadă părul la o femeie măritată sau văduvă și se consideră o vină foarte mare descoperirea capului unei femei în public”³.

Dintre termenii locali, ce desemnau ștergarul de cap, ne vom opri asupra celor care au avut o frecvență mai mare în spațiul etnic românesc: „pânzătura” și „cârpa”.

În centrul Basarabiei, raionul Strășeni, ștergarul de cap se mai numea și „pânzătură”, la fel ca în județul Suceava și în regiunea Cernăuți, piesa cunoscută sub această denumire prezentând în ariile menționate multe similitudini în ceea ce privește tehnica de țesut, în mai multe ițe, și compoziția decorativă alcătuită din motive geometrice, dispuse în centrul ștergarului, alese cu fire mai groase de bumbac, de aceeași culoare ca și fondul, obținându-se o decorație în relief, ton pe ton. Spre cele două capete, compoziția ornamentală se îmbogățește cu motive vegetale stilizate, despărțite prin vârste din mărgelile colorate, care amplificau valoarea estetică a piesei.

Despre vechimea și circulația celui alt termen, „cârpa”, ne vorbesc documentele medievale, începând cu secolul al XVI-lea, care menționează foarte des, printre mărfurile de vânzare, cârpele de cap.

În tot arealul românesc din dreapta și din stânga Prutului, termenul „cârpă” a avut mai multe accepțiuni: el a desemnat fie suporturile pieptănăturii femeiești, cu caracter de obligativitate în cadrul comunității rurale tradiționale, confecționate din diverse materiale: lemn, coajă de tei, alun, stejar, sârmă, fier, carton gros etc., fie piesa anexă, intermediară între pieptănătură și țesătura care învelea capul femeii, atunci când ieșea în lume, fie ștergarul propriu-zis.

Despre acest ansamblu complex, care indica suportul, piesa anexă sau ștergarul, informații prețioase ne-a lăsat I. Zașciuc, ofițer de stat major, însărcinat de Ministerul Afacerilor de Război al Rusiei, să întocmească o statistică asupra Basarabiei. În anii 1860-1862, așa cum consemna Zașciuc, „cârpa” se mai putea întâlni în portul femeilor vârstnice din nordul Basarabiei⁴.

O altă învelitoare de cap, întâlnită în spațiul Moldovei dintre Prut și Nistru, a fost năframa, variantă a ștergarului, confecționată din fire subțiri de in, bumbac și borangic, la care se adăugau, uneori, firele metalice aurii sau argintii.

Așa cum relevă cercetările de teren întreprinse pentru Atlas Etnografic Român, termenul *năframă* se întâlnește și în județele Vaslui, Vrancea, Buzău, Brăila, desemnând, de fapt, aceeași piesă.

În Moldova răsăriteană de la est de Prut, *năframa* a avut o funcție rituală, cu valoare de simbol, în cadrul ceremonialului logodnei, funcție pe care ne-a semnalat-o un bun cunoscător al modului de viață basarabean, Zamfir C. Arbore, în monumentală sa monografie asupra Basarabiei, elaborată la sfârșitul secolului al XIX-lea: „După cină, părinții fetei puneau pe masă două talere: într-unul ei puneau o *năframă* și un inel, în celălalt flăcăul puneau bani. Dacă fetei îi plăcea băiatul atunci ea lua banii, iar flăcăul *năframa* și inelul. În cazul în care fata nu-l accepta pe băiat, ea lua *năframa*. Această zi solemnă era numită «ziua răspunsului», de ea ținând fixarea căsătoriei”⁵.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, învelitorile tradiționale, din categoria ștergarului, au început să fie înlocuite cu țesături de fabrică, de tipul *basmalei*, denumită în arealul românesc din dreapta și din stânga Prutului cu termeni comuni: *testemel*, *batic*, *tulpan*, *bariz*, *casâncă*, *șalincă*, *șal*, în funcție de materialele din care se confecționează și de ornamentică.

Basmaua a preluat, în tot spațiul etnic românesc, funcția ceremonială, cu valoare de simbol, constituind semnul care consfințea trecerea fetei la o nouă stare civilă. Legarea miresei o îndeplinea nașa, aceasta învelind-o cu o țesătură dăruită, de obicei, de către mire.

Extrem de interesantă este descrierea făcută de folcloristul Petre V. Ștefănuță acestui obicei cunoscut, la Ialoveni, sub numele de „*legătoare*”: „Nuna aduce un cojoc, îl împăturăște... și-l așterne pe un scaun pe care se așează tinerii. Nuna îi unge pe amândoi cu mire pe mâini și pe cap, îi piaptână, mai întâi pe tânără și apoi pe tânăr. Pe ea o îmbrobodește cu o șalincă neagră, semn că nu mai e fată, ci nevastă”⁶.

În spațiul Moldovei din stânga Prutului s-a purtat și *tulpanul* de formă triunghiulară (variantă a *basmalei*), cunoscut în terminologia locală sub numele de „*colțisor*” sau „*colț*” în raioanele de nord, de „*batistă*”, „*cornisor*” și „*colț*” în satele din centru și de „*legătoare*” sau „*colț*” în sud.

Terminologia locală a *tulpanului* în Moldova din dreapta Prutului este mai bogată, pe lângă denumirile comune cu cele din spațiul basarabean: „*legătoare*”, „*colț*”, „*batistă*”, apărând și termeni diferiți cum ar fi „*grimea*”, „*diurmea*”, „*cârpă*”, „*foiță de cârpă*”, „*poș*”, „*fișon*”, „*clin*”. Toate aceste variante ale *tulpanului* au aceeași formă și mod de decorare în spațiul etnic românesc, purtându-se vara ca piese independente în zilele de sărbătoare sau în ținuta de lucru, iar iarna, ca piese anexe, pe sub *basmale*.

O altă învelitoare, ce constituie o categorie distinctă, o reprezintă *fesul*, piesă de origine orientală, împrumutată de la turci, pe la începutul secolului al XVI-lea, mai întâi de pătura aristocrată, de unde a fost preluată apoi și în mediul țărănesc, fiind destinată zilelor de sărbătoare.

Ceremonialul nunții moldovenești din Evul Mediu include și „*legatul miresei*” cu fes, care avea loc a doua zi după nuntă. *Fesul* așezat pe capul miresei de către nănașă constituia semnul distinctiv care simboliza trecerea fetei într-o nouă categorie, cea a femeilor căsătorite. De fesul roșu sau albastru se prindea, pe partea vizibilă, ce venea deasupra frunții, o panglică pe care se coseau monede de aur sau de argint, această învelitoare marcând prestigiul, starea socială și materială a purtătoarei.

Fesul, răspândit în Bucovina și în sudul Basarabiei, a avut o largă arie de circulație și pe teritoriul românesc din dreapta Prutului (Moldova: județele Suceava, Botoșani, Neamț, Bacău, Vaslui, Vrancea; Oltenia: județul Gorj, Vâlcea, Dolj, Olt; Muntenia: județele Buzău și Teleorman, zonele Râmnicu Sărat și Câmpia Brăilei și Dobrogea: județele Constanța și Tulcea, așa cum consemnează literatura de specialitate

și materialele de teren culese pentru Atlasul Etnografic Român), îndeplinind și aici aceeași funcție ceremonială.

Inițial, fesul s-a asociat cu ștergarul, iar după ieșirea acestuia din uz, cu o basma.

Concluzionând, putem afirma faptul că învelitorile de cap s-au integrat organic în complexul vestimentar, armonizându-se din punct de vedere decorativ și cromatic cu celelalte elemente componente ale ansamblului.

Dincolo de funcția practic-utilitară și de atributele estetice, învelitorile au avut, totodată, și o pronunțată funcție rituală, simbolică, consfințind în cadrul ceremonialului de nuntă trecerea fetei în rândul femeilor măritate.

În comunitatea rurală tradițională acoperitorile au constituit o marcă diferențiatoare, un ansamblu de semne care indica vârsta, starea civilă și socială, adaptându-se ca formă și structură mediului geografic și ocaziilor în care s-au purtat.

Învelitorile de cap, din dreapta și din stânga Prutului, păstrându-și unele particularități specific-zonale, au multe trăsături comune, în ceea ce privește materialele folosite pentru confecționarea lor, forma, modul de decorare, tehnicile de realizare, maniera de legare cât și terminologia, vădind marea unitate a portului popular românesc.

O piesă de bază a ansamblului vestimentar femeiesc o constituie cămașa, care a cunoscut nenumărate variante morfologico-decorative, determinate de sistemele de croi, precum și de modalitățile și procedeele de ornamentare.

Prin detalii de croi și decor, cămașa a marcat, în comunitatea rurală tradițională, statutul social și material al purtătoarei, vârsta, ocaziile, cât și apartenența la o anumită zonă etnografică.

Pe tot cuprinsul spațiului etnic românesc au circulat două tipuri fundamentale de cămașă: cămașa dreaptă și cămașa încrețită la gât, fiecare cu variantele sale, frecvența lor variind de la o zonă la alta.

Cunoscută în toată Moldova din stânga și din dreapta Prutului sub denumirea de „cămașă bătrânească” sau de „cămeșoi”, cămașa dreaptă prezintă o mare unitate morfologică și stilistică, pe care i-o conferă materiile prime din care se confecționează (câneapă, in, bumbac, borangic), varietatea fibrelor folosite și modalitatea lor de asociere, elementele de croi și terminologia referitoare la acestea, cât și sistemul decorativ.

Prin croiala sa simplă, din trei foi dreptunghiulare, inițial fără guler, cămașa dreaptă are valoare de document în istoria costumului popular. Această formă arhaică de croi s-a păstrat până astăzi la cămașile moldovenești din stânga și din dreapta Prutului.

Data fiind îngustimea pânzei țesute în casă, a cărei lățime nu depășea 0,5 m, trupul cămășii a fost lărgit ulterior prin introducerea, în părțile laterale, a unor jumătăți de foi de pânză tăiate pe lungime sau în diagonală, numite „clinuri” sau „puișori” în terminologia locală.

Pentru a da mai mare libertate de mișcare brațului, se introducea subsuoară o bucată de pânză pătrată sau triunghiulară, cu latura de 5-8 cm, numită „pajă” în toată Moldova din stânga și din dreapta Prutului.

Mânecele erau fie largi, libere la extremitatea inferioară, fie strânse pe „brățări”, de forma unor bentițe late de două degete, încheiate cu nasturi, fie terminate cu volănaș, numindu-se, în acest caz, „mânecă creață”.

Decorul geometric sau fitomorf stilizat se amplasa în aceleași locuri, subliniind liniile croiului: la gura cămășii, în dreptul umărului, la extremitățile mânecelor, pe poale, cât și pe guler, când acesta exista. Cusăturile se executau cu arnici roșu și negru sau roșu și albastru.

În întreg spațiul etnic românesc, cămașa dreaptă a coexistat cu tipul de cămașă încrețită la gât, cunoscută în literatura etnografică de specialitate sub numele de „tip carpatic”, la care gura piesei se formează prin adunarea în crețuri a întregii lățimi

a stanului și a părții superioare a mânecilor⁷.

Prototipul cămășii încrețite, întâlnit până astăzi, în portul popular femeiesc, apare și pe metopele monumentului de la Adamclisi din Dobrogea și pe Columna lui Traian de la Roma⁸. Acest tip de cămașă continuă tradiții morfologice aparținând culturii iliro-traco-dacice, aria sa de circulație cuprinzând țări din Europa Centrală și de sud-est (Slovacia, Moravia, sudul Poloniei, Ucraina transcarpatică, Bulgaria, Iugoslavia)⁹.

Cămașa încrețită la gât se poartă pe întreg spațiul locuit de români, cu excepția Maramureșului, a Dobrogei și a estului Bărăganului. Ea a avut o mai mare frecvență în raioanele nordice și centrale ale Moldovei, precum și în partea stângă a Nistrului, în sudul Basarabiei predominând tipul de cămașă dreaptă și varianta ei, cămașa cu platcă.

Se croia din patru foi de pânză drepte: două pentru stan și câte o foaie pentru fiecare mânecă. În spațiul moldovenesc din stânga și din dreapta Prutului foile erau strânse, în crețuri, în jurul gâtului cu o ață de cânepă sau de in, numită „spacmă” în zona Codrilor și „funicică” în nordul Basarabiei. Gulerul îngust ca o bentiță, aplicat peste încreșturile de la gât, a apărut mai târziu.

Mâneca era fie largă, liberă la extremitatea inferioară, fie strânsă pe ață, printr-o încreștură, similară cu cea de la gura gâtului, ori prinsă într-o bentiță, numită în termeni locali „brățară”, ori terminată cu volan.

Din punctul de vedere al decorului, motivele ornamentale se amplasau pe mâneci, în aceleași registre ornamentale (altiță, încreș, râuri), pe piepți (de o parte și de alta a gurii cămășii), pe spate și pe poale.

În spațiul Moldovei din stânga și din dreapta Prutului, altița se cosea separat, fiind uneori țesută. Ea se compunea din mai multe rânduri de cusături horizontale, paralele, în care predominante erau motivele geometrice, dar și avimorfe (păuni, fazani, cocoși), cusute cu arnici policrom și fir auriu. Altița era îngrădită, pe trei

laturi, cu un chenar îngust, realizat cu fir și cu arnici.

După altiță urma încreșul, un spațiu ornamental lat de 4-5 cm, cusut „pe dos”, cu arnici sau cu mătase albă sau galben-portocalie, cu motive geometrice bazate pe romb.

Inițial, încreșul a avut o funcție practică, dar, ulterior, a căpătat și o funcție estetică, menținând, prin monocromia sa, echilibrul între altiță și râurile policrome dispuse „costișat” (oblic) sau drept.

Ornamentele se coseau cu in, lână, mătase, arnici, lână, mărgelă, fluturi, paiete, beteală.

Datorită fanteziei creatoarelor populare s-a ajuns la o impresionantă gamă de motive decorative geometrice bazate pe romb, pătrat, triunghi, hexagon, asociate, de multe ori, cu cele vegetale stilizate: bradul, spicul de grâu, vița de vie, trifoiul, frunzele și florile, redată într-o manieră originală, sub forma întretăierii de linii drepte, puncte, unghiuri, cercuri, cusute cu fire colorate, în diverse puncte de cusătură.

Multiplele funcții pe care le-a avut cămașa: marcă de identitate etnică și zonală, semn care indica vârsta, ocaziile, starea civilă, socială și materială a purtătoarei, cât și funcția simbolică, rituală, în ceremonialul nunții, reliefează importanța deosebită a acestei piese în complexul ansamblului vestimentar femeiesc.

Utilizarea unor fibre colorate cu calitate estetică deosebite, dar și a fluturilor și a mărgelilor viu colorate, a firului auriu și argintiu, pentru a contura, delimita și evidenția porțiunile decorate, cadența petelor de culoare ce alternează cu spațiile albe ale fondului amplifică valoarea artistică a cămășii, fiecare piesă constituind un unicat al tezaurului artei populare românești.

Piese care acoperă parțial sau integral poalele cămășii au un rol determinant în stabilirea tipologiei portului femeiesc tradițional, fapt pentru care sunt cunoscute în literatura de specialitate sub numele de piese „complementare obligatorii”¹⁰. Ele constituie elemente originare, arhai-

ce, care au conferit linii diferite siluetei corpului femeiesc.

În spațiul Moldovei din stânga și din dreapta Prutului, categoria pieselor complementare cuprinde fota, o bucată dreptunghiulară de țesătură ce înfășoară strâns corpul, de la talie în jos, capetele sale suprapunându-se în față. Fota este cunoscută în terminologia locală din Basarabia și Moldova din dreapta Prutului sub numele de „catrință”, aspect care subliniază, o dată în plus, unitatea portului popular în spațiul etnic românesc.

Piesă de port arhaică, cu o largă răspândire în culturile mediteranene și egeo-asiatice, preluată și de cultura arabă, unde s-a păstrat și termenul de fotă¹¹, ea apare reprezentată pe reliefurile monumentului de la Adamclisi, în Dobrogea.

Fota a intrat și în componența costumelor populare din sud-estul Asiei (India, Indonezia), din Orientul Mijlociu, din nord-estul european (Ucraina), precum și din spațiul balcanic, la sârbi și bulgari¹².

În epoca medievală întâlnim fota și în componența costumului de curte, nobiliar și orășenesc, din Țara Românească, Moldova și Transilvania, fapt care evidențiază continuitatea acestui element de port de-a lungul timpului în vestimentația unor categorii sociale diferite.

Într-o serie de documente, din secolul al XVI-lea, apare frecvent termenul de „fustă” sau „fotă”, ce desemnează o piesă de costum realizată dintr-o țesătură în dungi, de origine orientală¹³.

În vechime, pe tot cuprinsul Moldovei, fota era denumită „pregitoare”, termenul de „catrință” fiind atestat pentru întâia oară la mijlocul secolului al XVII-lea.

Jurnalul de campanie, din anii 1709-1712, al ofițerului de origine germană, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, prezintă un interes deosebit pentru cercetătorul etnograf și prin descrierea costumului popular purtat, în acea vreme, în ținutul dintre Prut și Nistru. Astfel, referindu-se la piesele îmbrăcate

peste poalele cămășii, el menționează faptul că femeile „nu poartă fuste sau «camelocă», ci în locul acestora se înfășoară de jur împrejur cu o țesătură de mătase (!) care se cheamă «fotă». Această «fotă» este albastră sau roșie, cu dungi mari, altele sunt țesute cu aur, și nu trec de trei coți (?) în lungime și lățime (?) ele o înfășoară pe jumătate sau pe de-a-ntregul îndoită, sau și neîndoită, în jurul lor, ...dar o trag de la spate în față și în sus în brâu una peste alta, și atât de întinsă cât e cu puțință pe șolduri și pe picioare (căci cu cât este mai întinsă cu atât li se pare că le stă mai frumos, ca să se poată recunoaște bine coapsele)...”¹⁴.

Este o descriere completă a piesei de costum denumită fotă. Precizând materialele din care se țesea – mătase și fir de aur –, cât și faptul că era ornamentată cu dungi mari, călătorul străin se referă la piesa purtată în zile de sărbătoare. La 1712, deci cu un secol înainte de anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, fota constituia elementul component al costumului femeiesc de sărbătoare.

Atent la detalii, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel precizează modalitățile de purtare ale piesei: strâns înfășurată pe corp pentru a evidenția silueta femeii și cu unul din capete ridicat și prins în brâu.

Aria de răspândire a fotei drepte, clasice, purtată independent, ca piesă de sine stătătoare, fără să se asocieze cu alte elemente de costum, a cuprins, în spațiul dintre Prut și Nistru, zona de nord: Briceni, Ocnitza, Edineț, Dondușeni, Râșcani, Drochia, Glodeni etc., cât și partea centrală a Basarabiei, zona Codrului, așa cum relevă cercetările noastre de teren.

În perioada medievală, fota a fost răspândită – se pare – și în sud, urmele ei fiind depistate de etnografi în satele raioanelor Leova, Cahul și Ștefan Vodă.

În dreapta Prutului, aria de circulație a fotei drepte a cuprins nord-estul Munteniei, până la râul Topolog, cursul superior al Văii Mureșului (Tulgheș-Toplița) și toată Moldova, așa

cum relevă literatura de specialitate și materialele culese pentru A.E.R.

Termenul *fotă* este mai nou decât cel de *catrință*, desemnând o piesă bogat decorată¹⁵, aspect confirmat de către Zamfira Mihail și de cercetările noastre de teren.

Faptul că fota nu apare menționată decât vag în lucrările basarabene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea ne îndreptățește să concluzionăm că acest element de costum ieșise deja din uz.

Constantin Gaidrichi, autorul monografiei satului Șapte-Bani din județul Bălți, remarcă faptul că în primele patru decenii, după anexarea Basarabiei de către ruși, portul tradițional din această provincie era identic cu cel de peste Prut¹⁶.

Autorul constata că procesul de alterare a portului tradițional s-a intensificat după ce tinerii moldoveni au început să fie încorporați în armata Imperiului rus.

În 1913, Boris Malski, autorul celei mai complexe monografii asupra unui sat basarabean, și anume Olăneștii de pe Valea Nistrului, observa, referindu-se la costum, că „Ocupația rusă a influențat în mod considerabil îmbrăcămintea. Astăzi în sat nu există locuitori care să se poarte în pantalonii de altădată nici țărancă îmbrăcată cu ie sau catrință”¹⁷.

După cum relatează autorul, la 1913, „catrința” (fota) ieșise de mult din uz, dar menționarea acestei piese ne confirmă faptul că, în trecut, ea a făcut parte din ansamblul vestimentar tradițional și în această zonă a Văii Nistrului de Jos.

Cercetările de teren, întreprinse de noi, în anii 1992-1996 în Basarabia, n-au mai putut depista fota în lăzile de zestre ale bătrânelor, firul tradiției purtării acestei piese fiind întrerupt vreme îndelungată. Informatoarele în vârstă de 90 sau 100 de ani, din raioanele de nord ale Basarabiei, foarte rar își aminteau că mamele și bunicile lor au purtat fotă. Anchetele de teren ne determină să credem că ieșirea din uz a acestei piese de port a început încă din a doua jumătate a secolului

al XIX-lea, primele care au renunțat la ea fiind categoriile sociale înstărite din satele basarabene: dvorencele și mazițiile, care au adoptat în vestimentație moda orășenească cu fustă.

Și în spațiul cuprins între Prut și Nistru, fota a cunoscut mai multe variante ornamentale, în funcție de modul de dispunere a câmpurilor decorative pe cele trei părți distincte ale fotei: capetele, denumite în termeni locali „dinainți” și porțiunea din spate, neornamentată, întotdeauna neagră, denumită „dos”, ca în tot cuprinsul spațiului românesc unde această piesă a fost în uz.

În evoluția decorului, pe treapta imediat următoare, se situează vârgile policrome, înguste, dispuse în sens vertical, pe lățime, pe cele două extremități ale fotei, realizate din bătaie cu suveica, una lângă alta, sau „sărite”, rânduie într-o suită de grupe de vârgi, în cromatica dungilor predominând roșul, galbenul, verdele și albastrul. Desimea vârgilor, lățimea și coloritul lor diferă, conferind nota particulară, local-zonală a costumului. Spațiul negru neornamentat dintre vrăste era denumit „scaune” în nordul Moldovei, atât în stânga, cât și în dreapta Prutului.

Fotele învrăstate basarabene prezintă analogii cu cele din zonele Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Bazinul Dornelor, Valea Bistriței, Vrancea.

La poale și, adeseori, în dreptul taliei, decorul fotei apare sub forma unei borduri, numită „bată”, de o parte și de alta a Prutului, lată de 10-15 cm, colorată mai ales în nuanțe de roșu închis. Această bandă este, uneori, încadrată de vrăste înguste, policrome: portocaliu cu verde, albastru cu galben etc.

O altă treaptă în evoluția decorului a constituit-o fota cu ornamentul ales în război, ce cuprindea, uneori, și spațiul „batei”. În urzeala realizată cu ața de papioț neagră se bătea, pentru fotele de sărbătoare, mătase albă, galbenă, neagră ori roșie. Vârgile simple alternau cu vârgi alese, dispuse în registre verticale, măbind efectul

decorativ al piesei. Unele fote erau ornamentate numai cu alesături dispuse pe cele două extremități în compoziții ornamentale omogene. Motive geometrice (romburi, stele) sau floral-vegetale stilizate (creanga bradului, ghiociei, pui) erau alese cu mâna în război, ridicate cu speteaza sau pe rost, predominând în cromatică nuanțele de roșu, galben, albastru și verde.

Valoarea estetică a fotei alese era amplificată de utilizarea, în cadrul compoziției ornamentale, a mărgelilor policrome, a fluturilor metalici și a firului aurit.

Ultima etapă în evoluția decorului a constituit-o extinderea ornamentului ales în compoziții omogene și pe porțiunea din spate a fotei, sub forma unei borduri compacte, mai înguste sau mai late, ce urca uneori până la jumătatea piesei.

Informațiile referitoare la fotă, culese în cursul cercetărilor de teren, sunt sărace. În raioanele Briceni și Ocnitza din nordul Basarabiei, informatoarele în vârstă ne-au relatat că mamele și bunicile lor au purtat fota în două variante: cea de sărbătoare, denumită chiar „fotă”, și cea purtată cotidian, în ținuta de lucru, numită „catrință”, diferențele dintre cele două variante vizând materialele utilizate pentru confecționarea lor cât și modul de ornamentare.

Astfel, mai mult de jumătate din câmpul superior al fotei, de culoare albastru întunecat, se țesea din păr subțire de oaie, urzeală și beteală, în două ițe. Urma o porțiune de câmp, pe fond roșu deschis, lată de 32 cm, confecționată din „olicică” (lânică de fabrică, moale, fină). Dungi înguste, orizontale, din fire colorate, trei albe și două verzi, despărțeau cele două câmpuri cromatice. Câmpul roșu al fotei era străbătut de zece dungulițe albe, dispuse orizontal: patru mai late, realizate din câte trei fire albe și șase mai înguste, executate doar din două fire albe. În continuarea câmpului roșu al fotei urma o porțiune lată de 7 cm, cu fondul albastru întunecat, țesută din păr de oaie, străbătută de o dungă orizontală lată

de 1,5 cm, compusă din trei fire albe și două verzi.

La extremitățile verticale ale fotei se țesea o „margine” lată de 10 cm, dintr-un fir roșu și unul negru, prin alternanța firelor banda căpătând o nuanță de roșu întunecat.

În dreptul șoldurilor se bătea cu suveica câte o dungă verticală „de frumusețe”, lată de 1,5 cm, realizată din câte două fire verzi și două fire albe, în alternanță cu două fire roșii și două fire albe.

La o analiză mai atentă, nu putem să nu remarcăm analogia acestei variante ornamentale cu fota care a fost frecvent întâlnită pe Valea Prutului, în zona Botoșani, compusă din aceleași două câmpuri cromatice: albastru închis, cel superior, și roșu, cel inferior, acesta din urmă fiind ornamentat tot cu dungi orizontale albe. Alte similitudini le constituie benzile late, roșii, amplasate vertical, la marginile fotei, cât și dungile din dreptul șoldurilor, dispuse tot vertical¹⁸.

În colecțiile muzeale apar și exemplare de fotă basarabeană ce au câmpul superior negru, iar cel inferior albastru deschis.

Spre deosebire de fota purtată în zilele de sărbătoare, catrința, îmbrăcată în zile de lucru, se confecționa numai din păr de oaie, țesut în două ițe, având fondul în întregime negru, simplu, fără ornamente, la bătrâne singurul decor formându-l două vrăste galben-portocalii, amplasate la distanță de o palmă de marginea inferioară a piesei.

În schimb fetele și nevestele tinere purtau catrință cu „dosul” negru, iar capetele țesute dintr-un fir negru și altul roșu întunecat, pe care se amplasau dungi policrome înguste de 1 cm: verde, alb, galben, portocaliu, „fața cucoanei” (roz), dispuse vertical. La marginea superioară și la cea inferioară a catrinței se realiza bata, numită în termeni locali „mărginuță” (după locul de amplasare), lată de 4 cm, în nuanță de roșu întunecat, încadrată de fire colorate: galben scunchiu (portocaliu) și verde, la bata amplasată în dreptul taliei, și galben

scunchiu și negru, la bata inferioară. Lungimea catrinței era de 87 cm, lățimea dosului de 57 cm, iar lățimea capetelor de 42 cm.

Cercetările de teren, întreprinse de noi în satele basarabene, cât și bibliografia studiată și analizată ne-au dus la concluzia că fota a constituit elementul component al costumului tradițional autentic din stânga Prutului, ieșirea sa din uz efectuându-se la date diferite, în funcție de un complex de factori, dintre care cel mai important a fost ocupația rusă, a cărei influență nefastă asupra portului popular a accelerat procesul său de dispariție.

O altă piesă complementară, frecventă în tot spațiul etnic românesc, a fost catrința dreptunghiulară, purtată perechi, în sens vertical, una în față și alta în spate, cele două piese fiind prinse de talia femeii cu „baiere”.

Răspândită în lumea egeo-mediteraneană și în spațiul carpato-balcanic, catrința, piesă de port arhaică, de origine iliro-tracică, acoperă doar parțial poalele cămășii femeiești, șoldurile rămânând libere.

În sudul Basarabiei, catrința a cunoscut forme specifice, particulare de împodobire a câmpului, Bugeacul încadrându-se din punct de vedere etnografic în spațiul de cultură al Dunării de Jos ce cuprinde Bărăganul (județele Ilfov, Ialomița, Călărași, Galați, Brăila), Dobrogea, precum și partea de nord a Bulgariei, între Dunăre și Munții Balcani, arie care acoperă străvechiul teritoriu al fostei provincii romane Moesia Inferioară.

În Bugeac, termenul încetățenit pentru catrință este cel de „pestelcă”. Prin modul de compunere, ca și prin compoziția sa decorativă, pestelca aleasă, purtată în ținuta de sărbătoare, face corp comun cu pestelca specifică celorlalte zone ce alcătuiesc spațiul de cultură al Dunării de Jos.

Compoziția ornamentală a pestelcii alese constă în registre, în benzi decorative perfect simetrice, orientate în sens vertical, pe părțile laterale, cunoscute sub numele de „ghenare” sau de „vărgi” în toată aria Dunării de Jos.

O bordură lată este amplasată

orizontal pe poale, unindu-se cu chenarele laterale dispuse pe margini.

O altă trasătură comună a pestelcii din aria Dunării de Jos o constituie modul său de compunere din doi lați de dimensiuni egale, țesuți separat și încheiați de-a latul, orizontal, în așa fel încât chenarele laterale ale celor două părți constitutive să se îmbine perfect.

Fiind purtate de străbunicile informatoarelor în vârstă de 80-90 de ani, datele noastre asupra acestei piese, depistată în lăzile de zestre ale câtorva bătrâne din satele Manta, Colibași și Giurgiulești cât și în colecțiile muzeelor din reședințele raioanelor Cahul și Vulcănești, nu constituie o sursă primară, ci una indirectă, aceste informații raportându-se, de fapt, la un element de port ieșit din uz în urmă cu aproximativ trei generații.

Interdicția impusă fetelor de a purta catrință și la spate (consemnată și în multe zone de dincolo de Prut, dintre care amintim Vâlcea, Țara Oltului, Sălajul și localități din Banat etc.), în timp ce îmbrăcarea acestei piese pereche era obligatorie la femei, întărește supoziția specialiștilor că, inițial, funcția predominantă a catrinței a fost cea magică, rituală, legată de străvechi credințe privind morala sexuală.

Referindu-se la portul popular specific satelor Talmaz, Copanca, Chițcani, Cioburciu, Olănești, de pe Valea Nistrului de Jos, Petre V. Ștefănuță menționa prezența pestelcii în componența ansamblului vestimentar, în trecut „femeile purtau... dinainte o pestelcă în urmă o pestelcă...”¹⁹, remarcând, totodată, că fetele din Corcmaț „În față poartă «pestelcă cu pui»..., în zile de sărbătoare”²⁰.

Varianta de pestelcă, caracteristică sudului Basarabiei și Văii Nistrului de Jos, avea registrul decorativ ales pe poale mai dezvoltat decât la catrințele din Câmpia Bărăganului, dar mult mai redus decât cel specific zonei Tulcea. Totuși, prin motivele de formă unghiulară care apar în jumătatea inferioară a piesei, între cele două borduri laterale, pestelca din Bugeac și din Valea Nistrului de Jos are afinități cu piesa caracteristică nordului Dobrogei.

Pestelca aleasă se confecționează din cea mai bună calitate a lânii de oaie și anume „părul”, folosit atât la urzeală cât și la bătătură. Se țesea în două ite, tehnică ce permitea ca decorul să fie ales în război, cu mâna, „în degete”, cu fir gros de lână, iar mai târziu cu lănică moale, industrială. Fondul pestelcii era negru.

Elementele care-i conferă ansamblului vestimentar cu pestelcă o mare unitate sunt vârgile ornamentale, late de 14 cm, dispuse vertical pe margini și pe bordura orizontală, amplasată pe poale, mai îngustă sau mai lată (20-30 cm), acoperind uneori întreaga jumătate inferioară a piesei.

În compoziția decorativă a pestelcii alese predomină motivele geometrice abstracte: linii frânte, unghiuri, X-uri, S-uri, triunghiuri, pătrate, zig-zaguri și cosmomorfe (stele și romburi solare), cunoscute sub diferite denumiri (miezul nucii, șinătău, șuvoi, șetranga, scânteioara, viarba întoarsă), pe care le întâlnim în toată aria Dunării de Jos.

Dintre aceste motive ornamentale, elementul decorativ predominant rămâne romb, ce apare în diverse variante (romburi simple, dințate sau înscrise unele într-altele) și combinații ce alcătuiesc varga principală, lată, a chenarelor verticale cât și registrul central al bordurii orizontale de pe poale.

O altă notă comună pestelcii basarabene și variantelor întâlnite în Câmpia Bărăganului și în Dobrogea o constituie utilizarea firului de bumbac alb, mai ales ca element de contur al motivelor ornamentale, care luminează întreaga compoziție decorativă, amplificându-i valențele estetice.

Prin bogăția decorului ales, prin unicitatea dispunerii lui în câmpuri ornamentale, amplasate în două sensuri, vertical în părțile laterale și orizontal la poale, pestelca aleasă, piesă de o mare fastuozitate, a conferit complexului vestimentar de sărbătoare valențe artistice deosebite.

Circulând într-o arie mare, cea a Dunării de Jos, tipul de costum cu două pestelci alese a constituit emblema de recunoaștere, marca

de identitate a acestui întins spațiu cultural, subliniind prin variantele decorative stilul local-zonal.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, ansamblul vestimentar femeiesc cu două pestelci a ieșit din uz, fiind înlocuit, în toată aria Dunării de Jos, cu un alt tip de costum, compus din fustă și pestelcă în față, purtat inițial în ținută de lucru, ca apoi să se generalizeze și în portul de sărbătoare.

Piese complementare, pe care le-am analizat, fota și pestelca reprezintă elementele originare, autentice, constante ale ansamblurilor vestimentare femeiești tradiționale.

Dincolo de funcția practică și de cea estetic-decorativă, ele au avut și o funcție magico-rituală, acoperind acea parte a corpului femeiesc cu rol de perpetuare a speciei umane.

Ca și celelalte elemente de costum, piesele complementare au marcat, prin formă, ornamentică și culoare și prin maniera de a fi purtate, apartenența zonală, regională și națională.

Elementele de costum luate în discuție constituie trăsături esențiale ale specificității noastre etnice, pe care le-am considerat semnificative și definitorii pentru cunoașterea culturii și civilizației populare românești.

Numai adunând măturile etnografice din întregul spațiu locuit de români vom putea elabora acele lucrări fundamentale, de sinteză, menite să dovedească lumii cine suntem și ce reprezintă pentru comunitatea europeană zestrea culturală românească, care a perpetuat inestimabilele valori arhetipale ale vechilor civilizații, îmbogățite printr-o permanentă capacitate de asimilare și prelucrare creatoare a elementelor venite din alte arii de cultură.

NOTE

¹ Tancred Bănățeanu, **Arta populară bucovineană**, București, Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă al județului Suceava, 1975, p. 323.

² Ion Chelcea, **Portul cu coarne**, în *Studii și cercetări*, Muzeul Satului, 1970, p.107; Fl. B. Florescu, Paul Stahl, Paul Petrescu, **Arta populară din zonele Argeș și Muscel**, București, 1967, p. 141; Cornel Irimie, **Portul popular din zona Branului**, București, 1960, p. 20; Emilia Pavel, **Portul popular moldovenesc**, Iași, Editura Junimea, 1976, p.17.

³ Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, București, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 311.

⁴ Zamfir C. Arbore, **Basarabia în secolul XIX**, București, Editura Academiei Române, 1898, p.151.

⁵ Ibidem, p.161.

⁶ Petre V. Ștefănuță, **Folclor și tradiții populare**, vol.I, Chișinău, Editura Știința, 1991, p.74.

⁷ Hedvig-Maria Formagiu, **Portul popular din România**, București, Muzeul de Artă Populară al R.S.R., 1974, p.28.

⁸ Elena Secoșan, Paul Petrescu, **Portul popular de sărbătoare din România**, București, Editura Meridiane, 1984, p.47.

⁹ Tancred Bănățeanu, *op.cit.*, p.283.

¹⁰ Hedvig-Maria Formagiu, *op. cit.*, p.69.

¹¹ Tancred Bănățeanu, *op.cit.*, p.299.

¹² Hedvig-Maria Formagiu, *op. cit.*, p. 29.

¹³ Corina Nicolescu, **Istoria costumului de curte în Țările Române**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1970, p.161.

¹⁴ **Călători străini despre Țările Române**, vol.VIII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 357.

¹⁵ Zamfira Mihail, **Terminologia portului popular românesc în perspectiva etnolingvistică comparată sud-est europeană**, București, Editura Academiei R.S.R., 1978, p. 85.

¹⁶ **Arhivele Naționale Istorice Centrale**, Fondul Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, 1943, dosar 670, mapa 24, vol. 5, fasc. G, p. 87

¹⁷ Boris Malski, **Viața moldovenilor de la Nistru** (Studiu sociologic al unui sat nistrean), 1939, p.114.

¹⁸ Angela Paveliuc-Olariu, **Arta populară din zona Botoșanilor. Portul popular**, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al județului Botoșani, 1980, p.18.

¹⁹ Petre V. Ștefănuță, *op.cit.*, vol. I, p.166.

²⁰ Ibidem.

Natură moartă, 1948

Gheorghe CHIVU

UN FALS DICȚIONAR BILINGV

La mijlocul verii acestui an, a apărut la Chișinău, într-o serie intitulată „Biblioteca PRO MOLDOVA”, un volum pe care autorul, Vasile Stati, îl consideră o demonstrație științifică a existenței „limbii moldovenești”, ca realitate distinctă „în ansamblul idiomurilor latino-romane est-europene, alături de *vlahă*¹ și *românească*” (p. 9).

* * *

Potrivit autoprésentării tipărite pe coperta a patra a cărții, Vasile Stati, fost „colaborator științific” în cadrul sectorului de dialectologie al Institutului de Lingvistică din Chișinău, este doctor în filologie și autor al unei monografii despre împrumuturile slave din graiurile moldovenești. După 1990, și-a consacrat întreaga activitate elucidării problemelor „de etnolingvistică moldovenească”, titlul de doctor habilitat în științe istorice (!) obținându-l la Moscova, în 1992, cu o teză având acest subiect. *Istoria Moldovei*, tipărită în 2002 „în limbile moldovenească și rusă”², și recentul *Dicționar moldovenesc-românesc* sînt deci „încununarea unor preocupări științifice (...) de-a lungul cîtorva decenii”.

Ultima carte semnată de Vasile Stati pare a fi, în acest context, nu rodul unei înjghebari de circumstanță³, ci o lucrare îndelung pregătită, o autentică realizare științifică merită să schimbe opinia romaniștilor asupra descendentelor est-europene ale limbii latine. Fapt demn de reținut, prezentul volum arată că ceea ce n-au putut întocmi lexicografii profesioniști din stînga Prutului (în întreaga perioadă sovietică, printr-o susținută activitate ei au alcătuit foarte bune dicționare explicative⁴, dialectale⁵ și etimologice⁶ ale limbii numite încă oficial „moldovenească”) a realizat acum Vasile Stati.

Potrivit titlului imprimat pe copertă, în 2003 a fost deci redactat și tipărit primul *Dicționar bilingv moldovenesc-românesc*⁷. În *Expunerea de motive* (p. 5-14) autorul punctează astfel principalele argumente ale demonstrației pe care s-a simțit dator să o facă prin această surprinzătoare lucrare lexicografică (*Quod erat demonstrandum. Ceea ce era de dovedit* încheie explicațiile sale introductive):

1. Termenii *moldovan* și *moldovenească*, nume de neam și de limbă, au fost utilizați încă din epoca în care a fost creată *Miorița* („la hotarul dintre veacurile XIII și XIV”, p. 5).

2. Menționarea *limbii moldovenești* în Regulamentul Organic al Moldovei (1831) și, recent, în „Clasificarea zecimală universală a idiomurilor” (reprodusă pe p. 182, în versiune rusească și românească), precum și recunoașterea de către specialiști a existenței unui specific lingvistic moldovenesc confirmă „rădăcinile multisekulare ale limbii moldovenești” (p. 6).

3. Întrucît „masivul lingvistic moldovenesc cuprinde spațiul din stînga Nistrului pînă la Cluj, în inima Ardealului” (constatare a lui Vasile Stati bazată pe reinterpretarea unei hărți preluată, cu o modificare asupra căreia vom reveni, dintr-o carte a lui Haralamb Mihăescu⁸), afirmațiile privitoare la caracterul dialectal al unor elemente specifice vocabularului moldovenesc sînt „închipuiri personale „regionaliste” ale unor autori români” (p. 8).

4. Contribuția marilor scriitori originari din Moldova la dezvoltarea limbii și literaturii române moderne demonstrează, alături de unele opinii (scoase din context) ale unor savanți români, că „limba moldovenească” nu este o variantă a românei moderne, ci chiar „mama limbii românești” (p. 12), cum „plastic și ingenios” exprimă ideea o poezie (autografă?) retipărită, ni se spune (pe p. 14), dintr-un ziar ce apare la Chișinău.

Realizat în primul rînd pe baza materialului extras printr-o nouă lec-tură a dicționarelor reprezentative ale românei literare (de la *Dicționarul*

Academiei pînă la ultima ediție a *Dicționarului explicativ*, dar, pentru o mai adecvată interpretare a faptelor, și prin parcurgerea unor dicționare dialectale și a glosarelor ce însoțesc edițiile marilor scriitori moldoveni, *Dicționarul moldovenesc-românesc* este gândit deci ca o lucrare-argument. Prin el sînt confirmate, potrivit lui Vasile Stati, atât „adevărul etno-istoric” al existenței unui neam și a unei limbi romanice distincte în Moldova (p. 5), cît și „integritatea lingvistică a acestui spațiu istoric moldovenesc” (p. 7). Ea este „un răspuns limpede și principial <dat> gurilor mincinoase”, care, cerînd „dezicerea, renunțarea de (sic!) limba moldovenească”, urmăresc (în opinia aceluiași autor) „acceptarea statalității românești” (p. 6).

Idei deloc noi, îndelung și argumentat comentate după 1990, plasate în introducerea unei cărți dorite a fi o noutate științifică absolută.

* * *

Corespund însă conținutul și modalitatea de realizare a *Dicționarului moldovenesc-românesc* titlului înscris pe copertă și obiectivelor anterior prezentate?⁹ Și sînt într-adevăr cele „circa 19.000” de cuvinte și forme inventariate „dovezi de netăgăduit ale individualității și dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească” (p. 12)?

Răspunsul este categoric negativ. Nu ne aflăm, în realitate, în fața unui dicționar bilingv, în care unui termen „moldovenesc” să-i fie alăturat un corespondent „românesc”. O asemenea lucrare lexicografică ar fi trebuit să cuprindă, într-un spațiu restrîns precum cel al cărții apărute în 2003, lexicul de bază al celor două „limbi”, iar nu elemente de multe ori periferice și extrem de numeroase rostiri dialectale. Iar prefața ei s-ar fi convenit să fie redactată în limba din care se... traduce (adică utilizînd cuvintele-titlu inventariate). Totodată autorul unui dicționar realmente bilingv n-ar fi folosit, pentru echivalare în limba în care se face... traducerea, definiții (compatibile cu un dicționar monolingv) și nici cuvinte inexistente în cadrul acesteia. Or, în glosarea

cuvintelor (sau formelor)-titlu apar adesea explicații de tip enciclopedic sau sînt utilizați termeni inexistenți în limba română, precum *dopros*, *iagod*, *istină*, *podpiscă* sau *tovări*.

Dicționarul moldovenesc-românesc semnat de Vasile Stati poate fi considerat în schimb, cu mare indulgență, un mic dicționar explicativ de regionalisme moldovenești¹⁰, adică de cuvinte care, fără a avea circulație generală în Moldova (și ea neunitară din punct de vedere dialectal), sînt sinonime sau variante ale unor termeni de uz comun.

Cu mare indulgență, în primul rînd, pentru că autorul consideră a fi specific moldovenești foarte mulți termeni ce au o utilizare general românească¹¹, precum și cuvinte, forme sau sensuri atestate și în alte variante teritoriale ale limbii române (*ai*, *anină*, *aplecătoare*, *babiță*, *bănu*, *cătană*, *curechi*, *făgădău*, *feredeu*, *ghindură*, *mahala*, *năboi*, *obrinti*, *păretar*, *rîmnic*, *samă*, *tașcă*, *țurcă*, *urdina*, *virtute*, *zbînțui*). Lui Vasile Stati îi par de asemenea individualizatoare pentru „limba moldovenească” mai multe invenții de autor (*furlua*) sau utilizări cu intenție artistică ale cîtorva onomatopee (*mihoho*, prezent chiar în două articole succesive, sau *oacaca*), unele calcri de uz exclusiv literar (precum *voi* cu sensul *Dumneavoastră*), cîțiva termeni (slavoni) extrași din documente aparținînd secolului al XV-lea (*diac*, *gospodar*, pătruși ulterior în limba română, dar și *Moldovania*, atestat într-un citat românesc din... 1477) și chiar sintagme străine (rusești) care n-au fost nicidecum lexeme specifice vocabularului uzual moldovenesc (*pașolvon*).

Cu aceeași mare indulgență trebuie apreciat nivelul științific al lucrării apărute în 2003, întrucît (surprinzător pentru un doctor în filologie) autorul *Dicționarului moldovenesc-românesc* nu face distincție între forma de bază a unui cuvînt (singura care poate constitui, într-un dicționar autentic, titlu de articol) și o formă gramaticală sau o variantă (fonetică sau morfologică) a acestuia. Pentru Vasile Stati orice sens (definirea însăși a unei semnificații contextuale i-a ridicat nu de

puține ori mari dificultăți de redactare și chiar de utilizare a normei literare) a devenit apoi criteriu (sau motiv?) de rupere a unui cuvînt (nu totdeauna plurisemantic) în mai multe unități lexicale (devenite astfel sinonime?).

Iată cîteva exemple ilustrative pentru aceste surprinzătoare constatări, extrase din liste prea lungi pentru a fi integral publicate:

a. articole succesive avînd aceeași formă-titlu¹²: *aburca* (5), *bătălău* (7), *căpățînă* (7), *descăleca* (3), *ei* (3), *floare* (7), *găleată* (9), *harman* (8), *igliță* (7), *împlini* (6), *leasă* (7), *mașincă* (8), *ocol* (9), *pană* (8), *ripă* (12), *stan* (9), *șaică* (6), *tablă* (7), *țăp* (5), *ureche* (10), *val* (7), *zburătăci* (3);

b. forme gramaticale ale aceluiași cuvînt devenite articole diferite: *alunea* și *alunele*, *apă* și *apele* (sic!), *beldie* și *beldii*, *cablucă* și *cabluși*, *mini*, *mînuțe* și *mîni*, *moldovan*, *moldovani* și *moldoveni*, *moldovenesc*, *moldovenească* și *moldovenești*;

c. forma literară și o variantă fonetică a aceluiași cuvînt tratate în articole diferite: *babiță* și *baghiță*, *balama* și *bailama*, *ciubăr* și *țibăr*, *despicătură* și *deșchicătură*, *dezghioca*, *dezghiocătoare* și *dijghioca*, *dijghiocătoare*, *jitnicer* și *jicnicer*, *pezevenghi* și *bezevenghi*, *piroșcă* și *piroașcă*, *piroaște*, *piroji*, *tinichea* și *tenechea*;

d. variante fonetice (uneori) dialectale ale unor cuvinte cu circulație generală considerate forme-titlu: *acarcum*, *agut*, *dulachel*, *magari*, *perină*, *sărămură*, *triera*, *țaran*, *zaor*;

e. forme-titlu diferite de formele sau chiar de cuvintele cuprinse în citatul ilustrativ: *acolo* ilustrat prin *colo*, *moldovofob* prin *moldofob*, *muri* prin *nuri* sau *adînc* prin *ales*, *agoniseală* prin *pomost*, *hirtie* prin *otnoșenie*, *mahnă* prin *dovadă*, *zurgălău* prin *zvonit*, respectiv prin *zvonisor*;

f. sensuri formulate greșit sau inadecvat citatului ilustrativ: *adeveri* „a se încredința reciproc, a se angaja”, *hăihăi* „urătură, hăitură”, *mioarce* „broaște”, *nășipos* „zemos”, *obrinteală* „îmbolnăvire (de răceală)”, *prisăcari* „om scund”;

g. încadrări morfologice greșite: *mihoho* și *oacaca*, interjecții cu glose

de substantiv; *sa*, rostire moldovenească a reflexivului *se*, considerată prepoziție; *șterge-o*, sintagmă ilustrată printr-un citat în care apare ... *pașol*, dat și ca echivalent lexical, considerată formă substantivală de vocativ;

h. forme neliterare¹³ folosite în explicarea sau în echivalarea printr-un sinonim a cuvintelor-titlu: *arbuz* (s.v. *arbuzoaică*), *căpac* (s.v. *acoperi*), *cucoș* (s.v. *puchinbar*), *direasă* (s.v. *diresală*), *mintios* (s.v. *ajuns*), *pept* (s.v. *apleca*), *sară* (s.v. *dineasară*).

În sfîrșit, distincția dintre cuvintele posibil de introdus într-un dicționar (declarat prin titlu) bilingv și antroponime, respectiv toponime nu i-a părut nici ea necesară lui Vasile Stati, deși numele proprii de persoane sau de locuri nu au de ce să fie... traduse. Cu toate acestea, în volum apar, cu explicații de tip enciclopedic uneori depășite de timp¹⁴, nume de localități și de provincii (*Curechiu*, *Duruitoarea*, *Făgădău*, *Mocani*, *Rusalim* sau *Moldovania*, citat anterior) și chiar nume de persoane. Grupate într-un articol sintetic intitulat *moldovoantroponime* (primul nume propriu citat în articol este „*Moldova György*, scriitor ungar”), acestea din urmă se alătură unor la fel de numeroase *moldovonime* (grupate și ele într-un articol în care este inclus, spre exemplu, *Moldovanca*, nume a două localități, una aflată în Krasnodar, cealaltă în Extremul Orient rusesc).

Cadrul strict lingvistic al unui dicționar impus cititorilor prin titlu ca bilingv este astfel încă o dată depășit, dar explicația trebuie căutată, ca și în cazul altor „inovații” lexicografice pe care le-am ilustrat, în primul rînd în dorința autorului de a mări artificial și exagerat numărul articolelor și deci al paginilor lucrării.

Multe dintre constatările semnalate dovedesc însă și absența unei minime coordonări de specialitate, constatare surprinzătoare dacă citim *Cuvîntul înainte* publicat în deschiderea cărții. „Colegiul redacțional”, căruia îi este datorată doar această pagină din volum¹⁵, face însă referință la o altă lucrare decît cea difuzată sub

numele lui Vasile Stati. Titlul ei este, după cum dovedește (pe p. 2) însăși „Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții”, *Dicționar moldovenesc explicativ*. Iar autorii acestuia, lexicografi profesioniști, își propun să evidențieze nu existența, la nordul Dunării, a două limbi romanice distincte, ci „înfrurirea binefăcătoare asupra vorbirii moldovenești” exercitată în ultimul deceniu de limba literară românească (p. 3).

Dincolo de contradicția dintre titlu și conținut și de neconcordanța dintre scopul urmărit și maniera de realizare, *Dicționarul moldovenesc-românesc* se remarcă deci și prin tipărire în urma unei substituiri de titlu într-un plan editorial aprobat.

Nu este însă singura substituție operată tacit în sau prin volumul publicat în 2003. Menționăm anterior, referindu-ne la harta preluată (pentru imprimare pe copertele I și a II-a, respectiv pe p. 183) din lucrarea lui H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, că Vasile Stati a procedat la o reinterpretare a textului-sursă. În forma apărută, cu greșeli de tipar¹⁶, în *Dicționarul moldovenesc-românesc*, s-a operat fără nici o semnalare o modificare inacceptabilă în știința autentică: *parlers type moldave* din textul-sursă a devenit *limbă moldovenească*. Iar cu concursul complice al designerului cărții, zonele hașurate (devenite nuanțe de gri) care marcau părțile din spațiul lingvistic românesc în care se vorbesc tipuri distincte de graiuri (deci nu limbi diferite)¹⁷ au dispărut și ele în reproducerea în culori de pe coperta I.

Această ultimă hartă, impusă privirii încă de la primul contact cu cartea, oferă însă chiar și cititorului nespecialist, tentat să accepte, fără nici un argument, ideea că orice afirmație tipărită trebuie să conțină fie și parțial un adevăr, o surprinzătoare demonstrație prin reducere la absurd: cum întreg teritoriul nord-dunărean, de la granița vestică a României pînă la Nistru și din nordul Bucovinei pînă la gurile Dunării, în sudul Basarabiei, este marcat cu o singură culoare, înseamnă că „limba moldovenească”,

înscrisă ca unic idiom vorbit în acest spațiu, nu este decît un alt nume al limbii române. Iar un dicționar bilingv românesc-românesc este o absurditate științifică.

* * *

Departate de a oferi „dovezi de netăgăduit ale individualității și dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească” (p. 12), ultima carte semnată de Vasile Stati, un pseudo-dicționar bilingv, se dovedește astfel a fi doar o nouă publicație cu caracter propagandistic, destinată nu lecturii atente, ci impresionării prin simplă existență în vitrina unei librării sau prin menționare în comentariul partizan și tendențios din vreun cotidian de mare tiraj¹⁸.

NOTE

¹ Vasile Stati identifică în *Dicționar* prin *vlahă* „limba est-romanică a populației (...) din nord-vestul Bulgariei” (p. 335 s.v.).

² După unele opinii, Vasile Stati este și autorul lucrării intitulate *Moldovenii în istorie*, semnată cu pseudonimul Petre P. Moldovan, lucrare apărută „în redacția și pe contul (sic!) autorului”, la Chișinău, în 1994.

³ Publicarea *Dicționarului moldovenesc-românesc* la Tipografia Centrală din Chișinău (fără menționarea editurii) exact în ajunul înfîlnirii oficiale dintre președinții României și Republicii Moldova, pentru a discuta, între altele, și problema tratatului de bază dintre cele două state românești, pare a fi o simplă coincidență.

⁴ *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, I-II, Chișinău, 1977-1985.

⁵ *Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri, forme)*, I-V, Chișinău, 1985-1986.

⁶ N. Raevschi, M. Gabinschi, *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, 1978.

⁷ Un precedent dicționar omonim, a cărui apariție fusese anunțată (potrivit afirmațiilor făcute pe p. 6 a cărții) în 1917, nu a văzut, se pare, lumina tiparului, realizarea lui fiind, din acest motiv, pur ipotetică. Vasile Stati menționează însă (pe p. 12) între izvoarele recente sale lucrării un *Dicționar moldovenesc-românesc* apărut în 1938 (p. 12).

⁸ A se vedea această hartă, în afara copertei I, pe coperta a II-a și pe p. 183.

⁹Nu am selectat din *Expunerea de motive* pasajele și ideile formulate agresiv, uneori chiar injurios la adresa limbii române și a poporului român, respectiv a unor reprezentanți ai acestora, întrucât ele nu sînt compatibile cu o lucrare și cu o dezbateri ce se doresc a fi științifice.

¹⁰Lui i se opune, ca volum și ca nivel de realizare științifică, lucrarea în cinci volume apărută, sub coordonarea lui R. Udler, în anii 1985-1986.

¹¹Iată astfel de cuvinte, general utilizate în spațiul românesc în forma și cu sensul menționate în *Dicționar*, incluse numai sub litera A: *acolo, adăpost, ade-vărat, adevărință, adînc, afacere, afară, afiș, agriș, agrișă, alarmă, aluat, alunar, amărit, amesteca, amestecat, ameste-cătură, andrea, anunț, apă, apărătoare, apreciator, apuca, apucat, arcan, areal, arie, arma, armă, asta, asupra, așchiere, așjiderea, așternut, ață, ațos, augural, autodubă*.

¹²Notăm între paranteze doar numărul formelor-titlu identice, lăsînd deoparte atestarea cuvintelor citate în compuse sau în sintagme reproduse și ele ca intrări separate. *Floare*, spre exemplu, are, în afara celor 7 articole menționate mai jos, alte 22 de prezențe în „compuse” ce formează articole distincte.

¹³Ne raportăm, cînd facem această

apreciere, la formele recomandate de lucrările normative uzuale în Republica Moldova.

¹⁴În fișele puse la contribuție în volum apar și date ce trimit la vechi împărțiri administrative (spre exemplu, *raion* și *regiune* coexistă, pentru localitățile din România, cu *județ*).

¹⁵Dovadă a redactării lor de către autori diferiți, între *Cuvîntul înainte* și *Expunerea de motive* există deosebiri frapante de stil, de atitudine și de concepție științifică.

¹⁶Din grabă, desigur, în legenda hărții a apărut, pe coperta a doua și pe p. 183, *parlers type volague*, în loc de *valaque*, și *parlers type moldove*, în loc de *moldave*.

¹⁷A se vedea, pentru aceste zone, hărțile imprimare pe coperta a doua și pe p. 183 și a se confrunța cu indicațiile existente în legendă.

¹⁸Vezi, spre exemplu, intervenția intitulată *Limba noastră e comună. Soarta unei idei. Încercare scientologică*, publicată sub numele Ananii Grosul în „Moldova suverană”, nr. 149, din 26 august 2003, p. 3. Autorul acestui articol, doctor în sociologie, utilizează argumente lingvistice, un tip de demonstrație și un stil surprinzător de apropiate (iar uneori chiar identice) cu cele ale lui Vasile Stati, adică discutînd o idee, iar nu o lucrare propriu-zisă.

Vinturi basarabene

Valeriu RUSU

O „FĂCĂTURĂ”
LAMENTABILĂ

Publicarea **Dicționarului moldovenesc-românesc** (Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, Chișinău 2003), „elaborat” de către Vasile Stati, doctor habilitat în istorie (la Moscova), fost colaborator al sectorului de dialectologie al Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, nu este o surpriză, ținând seama de tot ce a scris și a făcut respectivul autor pînă în prezent (inclusiv articolul „Chișinău, oraș românesc?”, preluat de *Timpul* la 30 mai 2003; care nu este altceva decît o listă de injurii și basne anti-românești și/sau pamflete contra unor personalități de seamă ale istoriei și ale culturii noastre naționale).

Dicționarul moldovenesc-românesc se înscrie ca o înscenare politică (pusă în slujba tendințelor și forțelor anti-românești actuale din Republica Moldova, dacă nu și dictată de acestea, mergînd pînă la **anexarea, prin limbă (prin limba moldovenească!) a unei bune părți din teritoriul României de astăzi – limba moldovenească acoperă, pe harta de pe copertă, tot nordul României, pînă la Cluj-Napoca!**

Harta și toate concluziile pe care autorul dicționarului le „țese”, le „încropește” pe acest fundal este, pentru ochiul unui dialectolog, o mistificare „științifică”: harta clasică elaborată de Emil Petrovici cu schițarea ariilor celor cinci subdialecte românești (de tip muntean, bănațean, crișan, maramureșean și moldovean) este „dreasă” de Vasile Stati, cu bidineaua anxionismului, mîzgîlind peste **aria subdialectului**

(românesc!) **moldovenesc** inscripția **limba moldovenească** (limba de stat a Republicii Moldova, după V. Stati, dar care ocupă mai mult de un sfert din teritoriul altui stat, România!).

Să subliniem și faptul că pe această hartă sînt marcate orașele Buzău, Galați..., dar nu și orașul Iași, capitala Moldovei istorice, evident, pentru ca în aria limbii moldovenești să nu rămînă decît un singur oraș-capitală, Chișinău.

În același sens Vasile Stati „interpretază”, după pofta tendințelor sale anxioniste anti-românești, texte (trunchiate, scoase din contextul lor general) din Nicolae Iorga, George Călinescu, Alexandru Rosetti etc.

O blasfemie și punctum! **Dicționarul** domnului Stati este, în același timp, o „eroare” științifică („eroare” voită!). Într-un **Dicționar bilingv** (cum îl decretează autorul „făcăturii” în cauză) se dă, după normele lexicografice în uzanță, termenul din limba „de plecare” (limba moldovenească) și apoi termenul corespunzător din limba „de sosire” (limba română).

Or, ce face Vasile Stati? Pentru a mări considerabil (și în baza aceluia tertip tehnic) numărul particularităților lexicale ale limbii sale moldovenești, **dă pentru sute și sute de cuvinte moldovenești explicații în limba română...** evitînd (ascunzînd astfel) să dea echivalentul (termenul) românesc care nu poate fi decît același cuvînt în bună limbă românească, ex.: **baba oarba** – *joc de copii...* ca să nu dea termenul românesc (același!) **baba oarba**; **baba Dochia** – *ființă mitică ce provoacă nestatornicia vremii...* ca să nu dea termenul (același!) românesc **baba Dochia**; **baci** – *cioban, șef de stîină...* ca să nu dea același termen românesc: **baci!** etc.

Și să mai ai, apoi, tupeul, să-i acuzi pe lingviștii români care, pasă-mite, „ignoră cu **înfumurare romească** vocabularul limbii moldovenești!” Adăugați, la aceasta, măsluirea lexi-

Bărci pescărești, 1955

cografică de care numai un năimit ca V. Stati putea s-o „comită”: „Român. 1. Rom (originar din Valahia). 2. Spec. Nume ce-și dau românii din Valahia; valah” și veți înțelege unde bate „logica” sa, îmbrăcată în veninul antiromânesc.

Domnul Vasile Stati se joacă „în boghi”: **limba norodului ar fi, după el, limba moldovenească, „iar, în forma ei literară, este comună și românilor”!**

Cînd afirmă că **Miorița** este „întiul monument-mărturie al inepuizabilei posibilități de exprimare a limbii moldovenești”, doctul V. Stati are în vedere, evident, **numai varianta Vasile Alecsandri** (culeasă de Alecu Russo de la Soveja – Vrancea) și dă la o parte (sau se face că ignoră) cele peste **o mie de variante** publicate de Adrian Fochi, înregistrate, **în cele mai diferite stiluri literare, de pe întregul spațiu românesc.**

Încă o nedumerire: ce este acest „Cuvînt înainte” semnat de

Colegiul redacțional? (Al cărei instituții, cine se ascunde în dosul acestei formule „colegiale”?) Nici la Caracal nu s-a văzut așa ceva!

Și apoi, domnule Stati: frazele pe care le „comiteți”, termenii jignitori, adesea obsceni, pe care îi folosiți la tot pasul atestă faptul că, în ciuda titlurilor pe care le ațișăți, vă lipsesc cei șapte ani de acasă...

Nu vă voi onora, în final, cu epitete, etichete, care mai de care mai critice, mai șugubețe cu care sînteți „împodobit” astăzi, într-o unitate deplină românească, de oamenii de bună-credință din dreapta și din stînga Prutului, deopotrivă.

Ci așa cum sînteți, **viu-zdrahon** (cuvîntul **zdrahon** nu vi-l traduc, căci este inclus în dicționarul dumneavoastră!), vă trimit acolo unde vă e locul (pe care, desigur, vi l-ați cocoșit): Pașol na turbinca...! Și basta!

Vălenii de Munte,
12 august 2003

Ion CIOCANU

ACT DE INCULTURĂ

Parafrazându-l ușor pe idolul comuniștilor de ieri și de azi, putem spune, în sfârșit: „Odioasa diversivne, despre care comuniștii au vorbit ani la rând, s-a săvârșit!”. A văzut întruchiparea copertată așa-zisul dicționar moldovenesc-românesc, a cărui menire mult trâmbițată este să demonstreze că noi, cetățenii Republicii Moldova, am vorbi o altă limbă decât cea română, una „moldovenească”, deosebită de limba Patriei noastre istorice.

Ideea unui atare dicționar este veche. Am citit, cu ani în urmă, o informație curioasă despre o profesoară de la sud, care scria pe tablă, spre cunoștința elevilor, că în moldovenește se spune „mâță”, iar românește – *pisică*; în moldovenește „copil”, iar românește – *prunc* etc.

Chiar să nu fi știut biata fustă comunistă că *mâță* și *pisică* sunt două sinonime absolute?

Poate că pe atunci ea nu avea **Dicționarul explicativ al limbii române**. Dar avea sau trebuia să aibă **Dicționarul limbii române literare contemporane** în patru volume, la care pe timpuri am avut cu toții acces, deoarece se vindea liber, la un preț foarte mic, spre bucuria studenților de la noi. Adică îl avea sau trebuia să-l aibă, dacă ar fi fost o studentă cât de cât sărguincioasă la carte. Acum îl deschidem (vol. al III-lea, pag. 108), ca să „descoperim” (pentru pseudo-profesoară) că dicționarul pomenit cuprindea – în 1957 – substantivul *mâță* (în limba română!), care înseamnă – fiți atenți, dragi cititori! – *pisică*. Mai mult, din exemplele date de autori se înțelege ceva și mai important.

„Când m-am întors, am găsit-o cu o mâță albă în brațe”, e citat Garabet Ibrăileanu, criticul de la revista *Viața românească*. Ce rezultă de aici, dacă ne-am potrivi „dicționarului” închipuit de nenorocita profesoară? – Că Ibrăileanu de la *Viața românească* scria „moldovenește”!

Sau iată un alt exemplu: „Măi motane... De-ar fi-n lume-un stat de mâțe, zău că-n el te-aș pune vornic”. Ce rezultă de aici? – Că autorul citatului – Mihai Eminescu – ar fi scris în limba „moldovenească”.

Un al treilea exemplu e din Cezar Petrescu, din romanul acestuia **Întunecare**: „Să nu care cumva să vă prind și pe voi cu mâța-n sac, că vai de mama voastră!”. Nu rezultă oare de aici că și Cezar Petrescu ar fi creat în limba „moldovenească”?

Lăsăm la o parte exemplele din Vasile Alecsandri și din Calistrat Hogaș, scriitori – și ei – de limbă „moldovenească” (altfel zis – cu *mâță*) și ne grăbim să deschidem aceeași sursă lexicografică, același volum, la pag. 429, unde alcătuitoarii – români, evident, ba chiar de la București! – explică sensul substantivului *pisică*: „Animal domestic, carnivor, din familia felinelor, cu corpul suplu, acoperit cu o blană moale de culori variate, cu ochii ageri; este folositor prin faptul că stârpește șoarecii...”; întrerupem citatul, deoarece e limpede că autorii vorbesc neîndoielnic *românește*; dar imediat după explicație urmează sinonimul acestui substantiv – *mâță*, și faptul acesta ne face să ne întrebăm în glas: de ce oare alcătuitoarii și autorii **Dicționarului limbii române literare contemporane** au „tradus” substantivul *românesc* „pisică” în *moldovenește* – „mâță”?

Nu am fi pomenit de experiența deocheată a profesoarei de la sud, dacă acea experiență nu ar fi reluată azi – în 2003! – de un ditamai doctor habilitat, Vasile Stati, care în „realul” dicționar moldovenesc-românesc

procedează absolut ca sărmana sa predecesoare. El citează adjectivul *acătării* ca fiind „moldovenesc” și îl „traduce” în românește – *cumsecade, de treabă*. Deschidem volumul I al **Dicționarului limbii române literare contemporane**, la pag. 9, ca să constatăm că și românii *din București* cunoșteau – în 1955! – exact același cuvânt, explicat prin „bun, frumos, de seamă; cumsecade, de treabă, vrednic” și iar ne întrebăm în glas: de ce au inclus alcătuitoarea lui acest cuvânt „moldovenesc”? Oare nu pentru că el este absolut românesc?

Zicem și de data aceasta „mai mult”, ca să cităm câteva exemple. „Încă mai stăruie, mai pe altundeva, / Felurite-așezări și orânde... / Care mai netede, care mai strâmbe, / Mai *acătării* ori mai scâlâmb”, scrie Dan Deșliu în cartea **Goarnele inimii** (București, 1949), de unde ar rezulta că poetul bucureștean ar fi moldovean (nu român), care scrie în moldovește (nu românește).

Același lucru ar rezulta din exemplele (cu adjectivul în discuție) citate din Petru Dumitriu, Ion Pas și Nina Cassian, dar mai pitoresc ni se pare exemplul din Mihail Sadoveanu: „Își vede de treabă cu lunile și, cât n-are gologani, e om *acătării*”. Vedeți, dragi cititori, că Ceahlăul literaturii *române* cunoaște bine limba „moldovenească”! Să nu te crucești și azi că prin 1950 alți comuniști, orbiți de aceeași românofobie, inspirată de aceiași ruși, insistau să „traducă” romanul **Mitrea Cocor** în limba „moldovenească”?

Se vede cu ochiul liber că în toate cazurile la care ne-am referit până aici este vorba de sinonime ale uneia și aceleiași limbi române, vorbite la fel în România, în Bucovina, în Republica Moldova, în toate teritoriile locuite de români, fie aceștia munteni, transilvăneni, bucovineni, moldoveni etc., în funcție de locul lor de trai. Și nu e vorba – în nici un caz – că un

doctor habilitat n-ar cunoaște acest adevăr, pus în lumină de când ni s-a permis să rostim adevărul istoric și științific despre noi și despre limba noastră; ci numitul doctor habilitat se străduiește din răspuțeri, chiar cu prețul de a arăta ridicol, să lingușească puterea actuală din Republica Moldova care insistă să ne considere moldoveni, nu români, iar limba noastră să o numească „moldovenească”, nu română.

Ridicol peste măsură prin exemplele citate, pseudosavantul greșește cumplit și atunci când „descoperă” unor cuvinte „moldovenești” sensuri neghioabe în limba română. De exemplu, de unde o fi luat el că „moldovenescul” *acoperiș* înseamnă peste Prut „căpac la cratiță”? Am cercetat multe dicționare explicative românești, ca să reținem că *acoperiș* înseamnă – în **Dicționarul limbii române literare contemporane**, vol. I, pag. 15. – „partea de sus a unei construcții, care o acoperă și o apără împotriva fenomenelor atmosferice dăunătoare” (variantă: *coperiș*), în **Dicționar general al limbii române** al lui Vasile Breban, ediția 1987, pag. 17 – „partea superioară a unei clădiri, pe care o acoperă și o protejează de intemperii”, în **Dicționar universal al limbii române** al lui Lazăr Șăineanu, ediția din 1998, Chișinău, Grupul editorial Litera, pag. 14 – „partea superioară care acoperă o construcție”, în **Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, pag. 8 – „partea de deasupra care acoperă și protejează o clădire de intemperii; acoperământ”...

Lectura atentă a așa-zisului dicționar al plagiatorului din românește, Vasile Stati, ne pune în fața nenumăratelor mostre de „traduceri” făcute din topor, chipurile moldoveneștile *alunele* ar fi în românește „pistru”, iar moldoveneasca *alunică* – „piatră scumpă la inel”.

O a treia categorie de erori comise cu bună știință de vechiul slugoi al comuniștilor de pe Bâc fac parte din cuvintele vădit neliterare, introduse de el în „dicționarul” său atât de rău mirositor. De exemplu, „aiest, aiastă”, care în limba română ar însemna *acest*. Cui nu-i este limpede că „aiest, aiastă” sunt cuvinte din panoplia lui I. D. Ceban și a celorlalți moldoveniști primitivi din anii '20-'30 din R.A.S.S.M. și din perioada imediat postbelică, dominată de aceeași politică de rusificare a populației majoritare din republică, între altele – și prin propagarea ideii că noi, est-prutenii, n-am fi români și limba noastră n-ar fi româna.

Cea de-a patra categorie de greșeli sfruntate, comise de Vasile Stati, rezidă în includerea în „dicționar” a unor cuvinte rusești, intrate – e drept – în vocabularul împânzit de rusisme al unei anumite părți a populației băștinașe din republică, în urma rusificării acerbe a românilor moldoveni în condițiile dominării tiranice a limbii ruse, când conducători ai republicii, raioanelor, satelor, întreprinderilor, instituțiilor etc. erau ruși sau, în cel mai bun caz, descendenți din Transnistria, necunoscători ai limbii noastre ori cunoscători răi ai acesteia (la nivelul „brigăzilor logitoare”, a căror noimă nimeni pe glob nu ar putea s-o înțeleagă, dacă nu ar face asociația convenită cu ruseștile „udarnîie brigadî”, în care „udar” comportă și sensul de „lovitură”, rostit și scris în anii de pomină „logitură”). Exemplul cel mai concludent este „abricos”, cuvânt principal inexistent în limba română și care, tradus din rusește, înseamnă *cais*, iar fructul acestuia – *caisă*. Lucrul din topor al lui Vasile Stati se vede și din explicațiile date de el „acașilor”, „ahotei”, „trivogii” și altor cuvinte provenite din alte limbi. Apropo, substantivul *acaș*, *acași* nu vine la noi din limba rusă și nu adeverește vreo influență

„binefăcătoare”, după cum au crezut comuniștii și ocupanții de tot soiul, ci din graiul transilvănean, influențat puternic de limba maghiară, în care se ortografiază *akác*.

Așa se face că sub aspect propriu-zis științific „dicționarul” lui Vasile Stati este o aberație de-a dreptul sfidătoare a elementarului bun-simț. El certifică o diversiune odioasă, un act de incultură și constituie o încercare de reducere a limbii vorbite în Republica Moldova la „normele” de odinioară, conform cărora erai „sototit” cu atât mai „moldovan”, cu cât mai multe cuvinte rusești stâlceai în vorbirea ta „moldovenească” (*selsovet*, *piatiletcă*, *raisobes*, *pravlenie*, *trudozi*, *podșipnic* etc.). Or, cuvintele de această natură atestă pe viu politica de rusificare a limbii noastre. Dacă admitem pentru o clipă că „trivoga” a devenit – sub influența „binefăcătoare” a limbii „eliberatorilor” noștri de veacuri – cuvânt „moldovenesc”, devin „moldovenești” și „abricoasele”, și „zapravca”, și „chișecinicul”, și toate-toate celelalte cuvinte rusești, cu care am fost obligați să ne obișnuim de pe la 1812 încoace. Dacă un verișor de al nostru ne întreba mai alaltăieri „Ci, Ivan, ție nu ți-i soromno cum sî obrașcește omul?”, de ce un Stati sau alții ca el n-ar include în „dicționarele” lor cuvinte „moldovenești” ca „soromno” ori „a se obrași”? Doar se zice, la noi, des și mai peste tot „zavcluba”, „ruli”, „tormoz”, „pavarot” în loc de *șef de club*, *volan*, *frână*, *coțitură*! Să dăm îngunoioșarea aceasta nemiloasă a limbii noastre naționale românești drept limbă nouă, originală, „moldovenească”, deosebită de limba noastră „veche și-nțeleaptă”, pe care toți clasicii literaturii române, inclusiv Alecu Russo și ceilalți născuți în Basarabia ori din părinți basarabeni, au considerat-o română?

„Dicționarul” lui Vasile Stati este un odios act de incultură și de aservire a științei lingvistice unor in-

terese politice de moment, meschine prin conținutul lor și dușmănoase intereselor noastre naționale, în albia dorințelor nesăbuite ale Moscovei și ale ocupanților meleagului nostru.

Or, această diversiune inculturală nu trebuie să ne despere. Proștii nu învață nimic nici de la cei mai deștepți oameni, după cum Stati și toți susținătorii lui nu învață nimic – dar absolut nimic! – de la Eminescu, Creangă, Negruzzî, Kogălniceanu, Mateevici, Coșeriu, Șișmariov, Budagov, Vinogradov, Mihalci, Piotrowski, Semcinski, Corlăteanu, Ciobanu, Berejan, Borșevici, Dumeniuk, Mățaș etc., care au argumentat de mult că suntem români și vorbim limba română. Iar deștepții învață neapărat câte ceva și de la proști. Și atunci de ce n-am pune în lumină și câteva părți pozitive ale „dicționarului” care de altfel nu merită o discuție serioasă?

În primul rând, el ne arată ca în palmă gradul rusificării vorbirii și a scrierii românilor moldoveni.

Prin cuvintele rusești și cele rusificate, culese din vorbirea și scrierea unei părți a românilor moldoveni lipsiți de cultură elementară, nemai-vorbînd de sentimentul național, de conștiința de neam, de românită etc., și care, din această cauză, se complac în postura de moldoveni, deosebiți de confracții noștri (și ai lor) români, „dicționarul” acesta demonstrează concludent ce a fost limba noastră odinioară și ce a ajuns ea în urma deznaționalizării maselor ținute în bezna rusificării, a neștiinței de carte, a tiraniei limbii ruse, când actele oficiale, lucrările de secretariat, instruirea în instituțiile de învățămînt superior și mediu de specialitate se făceau exclusiv în rusește, ba chiar simplele firme, inclusiv cele din sate, se perfectau în limba rusă: „prod-mag”, „dom băta”, „dom culituri”, „pravlenie” ș.a.m.d.

În al treilea, deși nu în ultimul rând, lectura „dicționarului” deschide

Tallin, 1955

larg ochii tuturor oamenilor de bună credință asupra faptului că între limba „moldovenească” și cea română nu există nici o deosebire de principiu, în afară de îngunoioșarea acerbă a vorbirii/scrierii românilor moldoveni cu sintagme rusești, în majoritatea cazurilor ușor românizate.

Să fim deștepți, dragi cititori, și să privim recentul „dicționar” al lui Vasile Stati ca pe un act de incultură, care – la comanda partidului comunistilor – oricum trebuia să se întâmple odată și odată, pentru a convinge o dată în plus întreaga noastră societate că n-avem „două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut” (Alexei Mateevici, **Opere**, Chișinău, Editura Știința, 1993, pag. 464), unele cuvinte „moldovenești” explicate de autor fiind autentic românești, în parte sub formă de regionalisme, localisme, barbarisme, altele – străine, majoritatea rusisme, de care de mult e cazul să ne izbăvim.

Vasile MELNIC

LIPSĂ DE CRITERII ȘTIINȚIFICE LEXICOGRAFICE

În lingvistica românească se vorbește de limba română comună și limba română literară, cultivată, „supradialectală”. Astfel zis, grupurile și variantele regionale, graiurile au un caracter relativ. Nu se pot stabili hotare precise între diferitele variante și varietăți locale, iar isoglosele de pe hărțile lingvistice ale *Atlasului Lingvistic Român*, din atlasele lingvistice regionale (muntean, oltean, maramureșean, moldovenesc, bucovinean) se prezintă, după spusele lui Iorgu Iordan, ca un păienjeniș. Înțelegerea și comunitatea lingvistică între vorbitorii unei localități în care se spune *mîcă, tîcă, burtă, plapumă* etc., și cei ai unei localități vecine sau mai îndepărtate în care se spune: *mămuică, tătuică, bunică, bunel, tată mare, pîntece, oghial* etc. sînt practic nestingherite de aceste diferențe de vocabular sau de cele de pronunțare. Este incontestabil că diferența dintre vorbirea unui ieșean, sucevean și cea a unui moldovean din părțile Sorociei sau ale Călărașilor este ceva mai evidentă, dar vorbitorii sînt conștienți de axele acestea teritoriale și de înțelegere. Elementele de diferențiere se întrepătrund în anumite zone, compartimente sau straturi lexicale, ceea ce face imposibilă stabilirea granițelor unei diferențieri lingvistice precise. Astfel de hotare devin iluzorii, ireale.

De altfel, cu ani în urmă, la discuția tezei sale despre elementele slave în graiurile moldovenești, V. Stati însuși constata că elementele slave nu se opresc la Prut, ci trec granițele politice, fiind folosite și în graiurile muntenești, maramureșene, bucovinene ș.a. (a se vedea procesul-verbal). Deci, în spațiul dacoro-

mân nu există o diversificare atât de adîncă încît să dea naștere unui fel de bilingvism sau de neînțelegere. E cazul să invocăm aici și sistemul terminologic al rudeniei, al corpului uman, al obiceiurilor de nuntă și al datinilor strămoșești etc.

Așadar, elementele comune asigură continuitatea și unitatea limbii pe axa etnico-geografică, iar elementele strict locale marchează diferențierea de la un grai local la altul, fiind variante dialectale. Iată de ce cuvintele (19 mii) înregistrate de Stati sînt în majoritatea lor fixate în limba română comună, iar altele sînt regionalisme, localisme, dialectisme, atestate nu numai în graiurile moldovenești din Republica Moldova, dar și în graiurile teritoriale muntenești, maramureșene, bucovinene etc. Ele însă au circulație îngustă și nu constituie limbi aparte, limbi separate. Prin urmare, a vorbi astăzi despre o limbă „moldovenească”, cînd avem atîtea lucrări și studii științifice argumentate (ALR, ALM, atlasele muntean, oltean, maramureșean, studii despre aromâni, lucrări de dialectologie și de istorie a limbii) înseamnă a trăda istoria și limba neamului.

Materialul inclus în acest opus, lipsit de criterii științifice lexicografice, a fost preluat din diferite dicționare românești, din **Dicționarul dialectal** în cinci volume editat la Chișinău, din textele dialectale, din Atlasele lingvistice editate pînă acum. Explicațiile multor regionalisme sînt date deseori de-a dreptul în limba rusă (*adevăr* – „istina”, *bancnotă* – „bumașcă”, *zeamă de pește* – „uha”). Mă mir că în acest „cuvîntelnic” este „atestat” substantivul *țaran*, dar, mă întreb, de ce lipsește *țaranskii iazik*, cea batjocură la adresa „linghii moldovenești” pe care Stati o agreează și o promovează? Cuvinte ca *zapravcă*, (*a*) *zagrăi* (a vorbi mult), *zolotelinic*, (*a*) *zvoni, pașcă (de tutun), pascouț, pașan, pisar* (secretar la sovietul sătesc), *perepiscă, pocriș* (cu mai multe sensuri în graiuri), *pojar* (din nou cu multiple sensuri), *pom cu bortă* (copac scorbuos), *ponor* (dolina), *davlenie, ruli, ostanovci, ciolan* (carne),

rișcaș (orez) etc. sînt regionalisme, localisme, dialectisme întîlnite doar în limba vorbită sau, cum o numea dialectologul rus Avanesov, „limba dialectală” (*dialektnii iazîk*).

Prefața acestui **Dicționar** chif-tește de ură și dușmănie directă față de conducerea actuală a României (obraznicie românofobă ieșită din comun), față de limba românilor de pretutindeni, față de istoria strămoșilor noștri comuni. Tendința de a căuta cu orice preț (dar, totuși, fără anumite rezultate!) deosebiri dintre limba utilizată pe cele două maluri ale Prutului,

ne determină să credem că acest „zlomîșlinc” e capabil să „despice” în două și alte limbi: coreeana (vorbită în nordul și în sudul Coreei), engleza (în SUA și în Anglia), spaniola (în Spania și în Cuba), germana (în Germania și Austria) etc.

Păcat că Stati n-a învățat nimic din expedițiile de dialectologie ale A.Ș.M., păcat că n-a înțeles adevărul științific și istoric al cursurilor promovate de profesorii N. Corlăteanu, V. Coroban ș.a. Ultimul numit aici dacă s-ar scula din mormînt, i-ar zice fără ocoliș: „Pașol von, măi Stati!”.

Prima gazdă din Chișinău, 1959

Ion MELNICIUC

VASILE STATI – UN PĂTIMAȘ AL MINCIUNII

Așa-zisul **Dicționar moldovenesc-românesc**, ticluit de dialectolog-politicastru Vasile Stati, a stîrmit mare zarvă în mahala. Dar și dincolo de ea. O veste rea trece nestingherit orice frontieră. Chiar și una cu sîrmă ghimpată.

Niște „foi mînjite cu cerneală tipografică” sînt în stare să supere o lume. Adevărul e că obrăznicia politicastrului Stati întrece orice măsură. Opinia publică a reacționat cu promptitudine: o dezaprobare totală a ticălosului „dicționar”. Clocit în cuibărul unei politici antinaționale, pretinsul dicționar bilingv a fost infectat de cele mai usturătoare vocabule-săgeți: aberație, tîmpenie, nemernicie, obrăznicie, aiureală, prostie, fals, aventură, dobitocism, porcie, neghibie, stupizenie, scrînteală, monstruo-zitate, culme a impertinenței și ticăloșiei, absurditate, bazaconie, lucrare draconică, amalgam propagandistic, sfidare a bunului-simț, opera unui ră-tăcit mintal, o lucrare năucitoare, scriitură de sorginte stalinistă, scriitură abominabilă, rodul unei minți bolnave, falsificare grosolană a realităților lingvistice, aberație provocatoare, prostie propagandistică etc.

Piatră să fii și nu ai putea rezista unui asemenea contraatac masiv al opiniei publice de la noi și de peste hotare. Lui V. Stati, însă, artileria grea a cuvintelor indecente nu-i provoacă, cel puțin, remușcări. Scopul scuză mijloacele, crede cel care a dat cinstea pe rușine.

Dacă-i gros de obraz...

Cînd i-am reproșat într-o emisiune la PRO TV că între minciuna lui

Stati și adevărul științific, susținut de acad. Eugen Coșeriu, considerat cel mai mare savant-lingvist din lume, supranumit „lingvistul secolului al XXI-lea”, eu subscriu la adevăr, Stati și-a ales drept scut minciuna. E. Coșeriu, zice dînsul, niciodată nu s-a referit la limba moldovenească.

Dacă Stati se face a nu cunoaște realitatea sau a uita alocuțiunea acad. E. Coșeriu rostită la Președinția R. Moldova cu ocazia înmînării Ordinului Republicii de către ex-președintele Petru Lucinschi, în 1997, îi amintesc doar un pasaj semnificativ din alocuțiunea Domniei sale: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural”.

Așadar, iată cum stau lucrurile, tovărășele Stati.

Am impresia că reputatul nostru om de știință E. Coșeriu i-a adresat aceste cuvinte dure anume lui Stati. Iar el, savantul-politicastru, se face a uita.

Propriu-zis „lăcătuirea” (în românește: alcătuirea) pretinsului dicționar bilingv al aceleiași limbi – române – este o crimă de stat. Cine a propus ca autorul să fie deferit justiției nu a greșit. Sau, în cel mai bun caz, să fie declarat *persona non grata*.

Dacă Stati caută să substituie limba de stat, care *de facto* e româna, printr-un amalgam de regionalisme, rusisme, ocazionalisme, forme populare ale variantelor literare, oare nu e o tentativă de subminare a statalității Republicii Moldova? Cine ar putea contesta azi faptul că în Parlament, la Președinție, la Guvern, în alte instituții de stat, în școli, universități se vorbește limba română (chiar dacă nu toți o numesc română)? Cine pune la îndoială acest adevăr

să încerce să transpună un pasaj din Constituția Republicii Moldova în limba „cu iz de ouă clocite” a lui Stati. Ar fi o demență, desigur. Tocmai din aceste considerente autorul tipăriturii politice cu titlu de dicționar se cuvine a fi sancționat penal – privațiune de libertate. Să fie de învățătură și altor instigatori.

Opiniile, ce-i drept, se bifurcă: unii zic să-l lăsăm în plata Domnului. L-am lăsa, dar nu ne lasă dînsul pe noi. De ce ne tot provoacă la interminabile discuții privind născocita limbă moldovenească? Nu cumva în spatele său stau niște aventurieri politici?

Alții ne cer să-l (com)batem științific.

Parcă n-a fost demonstrat științific adevărul că nu există așa-zisa limbă moldovenească? Or, cum să-i demonstrezi acestui Stati că varul e alb, dacă dînsul e dresat să spună că-i negru?

În această ordine de idei mi-am amintit de-o înțeleaptă vorbă românească: *Cu prostul să nu te pui în poară.*

Dar Stati nu-i prost. E doctor în filologie (dialectologie). De formație științifică e dialectolog. Cine, dacă nu un dialectolog, trebuie să știe că a opune un grai (cu atât mai mult niște regionalisme lexicale sau semantice) limbii literare e ca și cum ai fi certat cu logica. Nu poate să nu știe acest lucru dialectologul Stati. Dar el scuipă în toate și își face mendrele politice...

Și mai e o spusă înțeleaptă: *Pe bolnav să nu te superi.*

Gurile rele spun că lucrătura („dicționarul”) lui Stati e un însemn al unei boli incurabile – PATIMA MINCIUNII.

E o boală incurabilă MINCIUNA. Prin asta-i și PERICULOASĂ.

P.S. *Complici la plăsmuirea rușinosului opus al lui V. Stati sînt și unii politicieni românofobi. Și editura-fantomă. Dar și cel care va executa comanda unei recenzii favorabile. Blestem pe capul vostru, mancurților ce sînteți!*

Cernoleuca. Dispensar medical construit de boierul Cazimir în 1910

„SUNT OMUL DREPTEI CUMPENE ROMÂNEȘTI”

Dialog:
Alexandru BANTOȘ –
acad. Mihai CIMPOI

– Stimate domnule academician! Într-un tulburător răvaș trimis pe adresa redacției revistei „Limba Română”, după apariția ediției speciale dedicate Chișinăului, profesoara Nadea Pruteanu din Bravicea, Călărași, referindu-se la rolul actual al Uniunii Scriitorilor, accentua: *Sarcina urgentă a US (iertată să-mi fie îndrăzneala!) e să-și reia cu totală responsabilitatea indiscutabilul rol de hegemon. Al proletariatului?... Nu, al maselor largi.*

Acum, când partiduțele dispersează poporul, reveniți la unire și concentrați-vă asupra unor obiective comune. Nu pot vedea o altă cale, nu cred că există alt drum al mântuirii noastre. Vă scriu chinuită de marea alarmare și derută din rândurile maselor. Nu judec, nu învinuiesc, sunt foarte îngrijorată, Vă cer ajutorul. Intervenți unde socotiți că e necesar și nu uitați de suferința maselor largi. Ce crede academicianul Mihai Cimpoi despre misiunea actuală a instituției pe care o conduce? Mai e capabilă Uniunea Scriitorilor să unească sub același stindard (toată) intelectualitatea din Republica Moldova?

– Asemenea răvașe, telefoane, faxuri sunt foarte multe, fiind dovada documentară a prestigiului Uniunii Scriitorilor și a rolului deosebit pe care îl are în procesul renașterii naționale basarabene, începând cu anii 1986-1987. Oricât ar încerca unii să minimalizeze, să conteste sau să găsească motive pentru a o acuza de o implicare păgubitoare – pentru ea

și pentru societate – sau de faptul că nu este Uniunea de altădată, oricare ar fi forța ei de acum, rămâne un „hegemon... al maselor largi”, după cum o definește doamna profesoară Nadea Pruteanu. Este adevărat că ne marchează experiența amară a „arenei iluziilor” (Ion Hadârcă), rătăcirile lui Druță, polarizarea intereselor partizane în cadrul Uniunii înseși, dar, vorba poetului: „Iar noi locului ne ținem / Cum am fost așa rămânem”. Misiunea actuală e cea de totdeauna, deoarece noi am reluat lupta pentru ființă, limbă, democrație. Mă întrebați dacă putem uni toată intelectualitatea. Cred că da! Țin să vă mărturisesc că la ora aceasta suntem preocupați de constituirea unei Alianțe a tuturor uniunilor de creație.

– Care este cea mai mare eroare comisă de politicienii noștri după 1989? De ce s-a împotmolit trăsura celor de pe dreapta eșichierului politic?

– Neunirea. Alianțele, în sensul larg al cuvântului, nu se fac nici după lecțiile date de alegerile parlamentare și cele locale. Trăsura oamenilor politici de dreapta continuă să se identifice cu autoturismul gândit de olteni și care urma să fie construit (într-un banc) fără bancheta din spate, adică în așa fel ca toți oltenii să meargă în față. Suntem și noi olteni, ce mai?

– Aveți perfectă dreptate: tabăra „democraților” a fost întotdeauna ne-unită, ca să nu zic dezbinată, din care motiv am cules (culegem) roadele. Există o cale spre împăcare? În ce mod partidele (partiduțele) ar avea șansa să recucerească încrederea electoratului pentru a accede la putere, putere echivalentă cu responsabilitatea de a decide viitorul destin al Republicii Moldova?

– Din păcate, dacă analizăm lucid situația din ultimul timp și reacțiile partidelor la îndemnul Uniunii Scriitorilor de a se unifica, o asemenea „împăcare” este irealizabilă. În atare condiții, mișcarea „Moldova noastră” poate miza pe ea însăși și pe

imaginea domnului primar general al capitalei Serafim Urecheanu, care va avea de înfruntat, însă, blocajul politic și moral fără precedent al autorităților comuniste și nu numai.

– Ați fost în fruntea celor care au militat pentru revenirea la alfabetul latin, conferirea statutului de limbă de stat și extinderea ariei de utilizare a limbii române în toate sferile vieții R. Moldova. Cum apreciați impactul real al legilor în cauză asupra situației lingvistice de la noi?

– Nici măcar niște legi perfecte (există oare legi perfecte?) nu pot crea o situație lingvistică normală în condițiile noastre. Cei care sunt la guvernare acum încalcă orice legi, inclusiv cele privind statutul de limbă oficială al limbii române. Se face tot posibilul ca să se păstreze un *status quo* pentru limba rusă care, pur și simplu, poluează spațiul nostru tele-radiofonic și se impune ca prioritară în domeniul publicității și rolul de Cenușăreasă pentru limba română. Însuși președintele Voronin își grafiază în continuare semnătura cu chirilice, încălcând prevederile Constituției.

– Ați răsfoit *Dicționarul moldovenesc-românesc*?

– Este o monstruozitate, o lucrare (și o lucrătură!) a unui criminal al culturii, căruia i-a mers faima de plastograf și plagiator, fapt pentru care a fost exclus din rândul Uniunii Scriitorilor (fiind primit datorită abuzului de putere pe care o exercita cândva ca funcționar al secției de cultură a CC al PCM). Or, dacă actul apariției este aberant prin sine, nu e lipsit de semnificație faptul că biroul lui Stati se află chiar în incinta Parlamentului. E o dovadă că aberantele sale „găselnițe” (anti)științifice se bucură de susținere la nivel de stat. Este întristătoare campania de presă ce i se face în România cu ore întregi rezervate la prestigioase posturi de televiziune și – mai cu seamă – e întristător și faptul că „opiniile” sale sunt atribuite întregii intelectualități basarabene care a luptat și luptă în

continuare pentru impunerea adevărului despre limba română.

– În „Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova” este reluată vechea problemă a denumirii autentice a limbii și a poporului nostru. Iată că cei care au promis electoratului să evite asemenea discuții incendiare și, de altfel, inutile recurg la vechile tertipuri ideologice politizând problema, sfidând opinia oamenilor de știință, a intelectualilor, punând în situație mai mult decât jenantă Academia de Științe din Republica Moldova – cea mai indicată instituție să se pronunțe asupra problemei date – care în Declarația din 28.02.96 a afirmat răspicat: **ADUNAREA GENERALĂ ANUALĂ A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI CONFIRMĂ OPINIA ȘTIINȚIFICĂ ARGUMENTATĂ A SPECIALIȘTILOR FILOLOGI DIN REPUBLICĂ ȘI DE PESTE HOTARE (APROBATĂ PRIN HOTĂRÂREA PREZIDIULUI A.Ș.M. DIN 9.09.94), POTRIVIT CĂREIA DENUMIREA CORECTĂ A LIMBII DE STAT (OFICIALE) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ.**

– Actualii guvernanți nu mai țin cont de nimeni și de nimic în lume, mergând cu o ignoranță strigătoare la cer chiar în contra idolilor lor ideologici – Marx, Enghels, Lenin –, care, după cum știe o lume întregă, vorbeau despre limba română a basarabenilor și despre basarabeni ca români.

– Eminescu e o pagină aparte în biografia Dumneavoastră de creație. Ați scris exegeze apreciate înalt de specialiști, ați deschis (descriș) pagini necunoscute despre poetul, filozoful, creatorul Eminescu. Ați încercat să evaluați cum e receptat Eminescu în alte limbi. Domnule academician, ce nu s-a spus încă despre Eminescu, ce nu cunosc contemporanii noștri despre el?

– Contemporanii noștri nu cunosc încă valoarea sa *întregă*, ca să zic așa, căci în cazul lui Eminescu avem de a face nu cu o personalita-

te obișnuită pe care o are un poet important, un artist al cuvântului, ci cu o *personalitate intelectuală* de rezonanță universală, care are toate însemnele gândirii moderne și post-moderne (intuiția curbei în infinit a universului, a „coardelor” pe care este „construit”, a relativității, a sensurilor ontologice ale limbii, ca rostire esențială, a ființei în spiritul lui Heidegger, a logicii dinamice a contradictoriului în felul lui Ștefan Lupașcu ș.a.). Sunt lucruri de spus și în ce privește moartea sa civilă, împrejurările morții, diagnosticul bolii (asupra căruia a stăruit Ovidiu Vuia și care a stabilit că nu de o formă psihică a luesului nervos a suferit, ci de o psihoză endogenă de tip maniaco-depresiv) și conjurația anti-Eminescu din epocă. Mai mulți cititori ai *Timpului* lui Constantin Tănase s-au supărat pe mine că deconspir anumite documente privind „nebunia” poetului. Vreau să le răspund și pe această cale că Platon vorbea despre o „nebulie a Muzelor”, că „nebulia” (a lui Hölderlin și a altor poeți) e curentă în istoriile literare și că Max Scheler a precizat că între „nebulie” și „luciditate” nu e decât o mică diferență, un „prag”. Consider că despre Eminescu trebuie să cunoaștem totul. Nici un detaliu biografic nou descoperit sau vechi nu poate influența contururile personalității sale artistice și intelectuale, personalitate care crește în timp.

– Demitizarea lui Eminescu, în special, a marilor figuri ale culturii noastre, în general, demitizarea istoriei și culturii naționale este o temă predilectă pentru unii intelectuali din țară, cu ecou și în stânga Prutului. Considerați într-adevăr necesară această, aș zice, îndărătnică re-evaluare? Va fi un câștig din această „aventură”?

– Despre încercările de demitizare a lui Eminescu am scris mult, am scris chiar un amplu studiu *Zeul Momos și noi, românii*, publicat și în presa literară din Țară. Trebuie făcută, în primul rând, o distincție clară între *re-lecturare*, întreprindere

firească, cerută de noile epoci și de orizontul lor de receptare și așteptare, și *re-evaluare* (sau revizuire), partizană și conjuncturală, impusă de factori extraliterari și extraestetici. Încercările de demitizare, de lepădare de modelul Eminescu, pe care ne-o propune Virgil Nemoianu din SUA sau Nicolae Manolescu, Mircea Cărtărescu, Șerban Foartă și alții mai obscuri din Țară, sunt o expresie „sociometrică” a crizei și bolilor pe care le cunoaște societatea românească la ora aceasta: caragializarea, recrudescența autodisprețului, a *ciorănitei* (demolarea propriilor valori), a complexelor (complexul „culturii mici” care ar fi cultura română) și europenizării, globalizării, multiculturalizării rău înțelese. Nu e nici un câștig din această „aventură”, după cum spuneți. Poate doar acela că ne sensibilizăm mai bine punctele nevralgice, viciile „istorice”.

– Pe parcursul anilor, în special până la '89, ați apreciat și chiar ați elogiat opera lui Ion Druță. În ultima vreme imaginea scriitorului este tot mai mult umbrită de „faptele” politicianului Ion Druță cu sediu permanent la Moscova. Azi, după atâta „mitizare” și „demitizare”, cum se profilează chipul lui Ion Druță pe fundalul destinului actual al Republicii Moldova – incert, insolit și, spre surprinderea multora, rătăcit în mrejele ideilor comuniste care în lume nu mai „au trecere”? Ce trebuie să rețină cititorul tânăr din creația lui Ion Druță?

– Fenomenul Druță își are un cerc perfect închis logic. Cel puțin eu nu văd în acest cerc vreo întrerupere sau vreo fisură. Druță este un scriitor valoros (evit calificativul „mare”, devenit azi injurios), un scriitor nativ, „de la natură”, cu o formație ideologico-literară (evit cuvântul „intelectuală”) rusească, ce n-a putut rezista „ispitei slave”, precum au făcut-o spectaculos Constantin Stere sau Leon Donici-Dobronravov. *Cultul tradiției* și curajul cu adevărat național (și naționalist,

evident, în sens normal sau în sensul uzual în perioada sovietică) de a se opune regimului l-a transformat într-o figură emblematică a culturii și a vieții noastre publice. Până la urmă, *opozantul* Druță a pactizat cu Diavolul, devenind *dispozantul* Druță, adică un scriitor care este la dispoziția potențailor vremii. Prin acțiunile sale de ultimă oră el s-a autodemitizat, rămânând exponentul înverșunat al moldovenismului primitiv și adeptul așa-zisei „limbi moldovenești”. Cititorul „tânăr” nu se va împăca, bineînțeles, cu formula stilistică drujiană și didacticismul său de speță religioasă, dar, cred, va vibra la paginile despre copilărie sau despre dragoste.

– Deși avem un număr mare de scriitori, producția literară, în special cea de calitate, cea cu priză la public (și nu neapărat numai din R. Moldova), este totuși lipsită de semnificație. E o stare normală a lucrurilor sau ne aflăm în preajma unui handicap determinat de „ieșirea” noastră spre alte orizonturi ale literaturii, literatură care în mod neapărat trebuie să îndeplinească niște criterii estetice, niște rigori proprii unei creații autentice și, principalul, să fie în pas cu tot ce se întâmplă în lumea literară actuală. În acest sens, ce a oferit scrisului nostru, culturii noastre deschiderea, mai mare ca oricând, spre alte literaturi și alte culturi, în ce mod actualul proces literar de la noi este influențat de un nou mod de comunicare, de interacțiune în plan spiritual?

– Este adevărat: nu toate cărțile care apar – (or, ele sunt în număr de circa 200 anual!) – sunt lucrări de valoare „în pas cu tot ce se întâmplă în lumea literară actuală”. Beneficiem de o deschidere extraordinară spre Europa, cunoaștem un proces dinamic de integrare în contextul literar general-românesc, fapt care – bineînțeles – ne obligă să răspundem celor mai înalte imperative ale momentului de față, să creăm *valori* cu care să intrăm în dialogul multicultural de azi.

– Despre globalizare se discută în mod felurit și adesea sceptic, făcându-se referință și la alte procese aproape similare, din trecutul nu prea îndepărtat, ce purtau amprenta politicului, ideologicului, transferului și transplântului de mentalități. În acest sens, ce impact are globalizarea asupra literaturii române în ansamblu și asupra celei cu rădăcini pe pământ basarabean în particular?

– Globalizarea e încă o noțiune – cel puțin pentru noi – abstractă, vagă. Noi, cei neconstituiți de-a binelea identitar, să fim aruncați în marele ocean al globalizării? Globalizarea privește, după părerea mea, domeniul economiei. În cultură ea este irealizabilă, deși a existat proiectul goethean al culturii universale unice, deși se mai visează la o planetă literară de felul „satului mondial” al lui McLuhan. Președintele Uniunii Colegiale a Scriitorilor din Spania, Andres Sorel, e de părerea că globalizarea într-o cultură, constituită din personalități și din valori individuale, este absolut inacceptabilă.

– O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia este o lucrare absolut necesară pentru cei care vor să cunoască procesul literar actual din R. Moldova. Ce lucrări scrise în ultimii 10-15 ani intră pe ușa deschisă a istoriei literaturii basarabene?

– În ultimii 10-15 ani asistăm la un fenomen al re-modelării propriilor unelte, în vederea readaptării la noile imperative și paradigme estetice: Grigore Vieru cultivă aforismul (și cântecul), Aureliu Busuioc s-a întors la roman, Andrei Strâmbeanu își re-scrie nuvelele, încearcă să construiască metafore ale puterii în dramaturgie și să ne dea parabole poetice (ceea ce îi reușește), Anatol Codru merge din nou pe ritualic și mitic, Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru, Nicolae Leahu, Ghenadie Nicu și Nicolae Popa depun eforturi evidente, strategico-tehnice le-aș zice, de postmodernizare, Valeriu Matei reactualizează barbianismul,

Nicolae Dabija redevine un neoromantic în poezie, Călin Mănăscuț, alături de Val Butnaru, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu, Gheorghe Calamanciuc încearcă să reintellectualizeze dramaturgia, Galina Furdul și Steliana Grama readuc în actualitate rondelul, Emilian Galaicu-Păun pune la cale o anatomizare fenomenologică a prozei. Întreg tabloul acesta vorbește despre o efervescență a căutărilor, tatonărilor, remodelărilor. Am putea vorbi și despre niște echipe strălucite adunate în jurul unor reviste (*Contrafort*, *Sud-Est*, *Semn*, *Limba Română*, *Clipa siderală*).

– Aleea Scriitorilor Clasici din centrul Chișinăului este un subiect readus în actualitate. Care este adevăratul motiv al reanimării acestei „discuții”? Cei din umbră polemizează, pe cât înțeleg eu, chiar cu Dumneavoastră, autorul „modernizării” cunoscutei aleei.

– Autoritățile comuniste nu pot să se împace cu aceste simboluri ale culturii românești nici după ce construirea Aleii e, în fond, finisată. Conform Hotărârii Ministerului Culturii, Academiei și Uniunii Scriitorilor din 1994 mai rămân de instalat două busturi, ale lui Liviu Rebreanu și Titu Maiorescu. Guvernul nu ține cont de părerea uniunilor de creație, prin urmare a intelectualității. Aleea Clasicilor este „sfânta sfintelor noastre” și nu vom permite să fie profanată în nici un fel.

– Cum a ajuns Mihai Cimpoi în literatură? A fost un drum predestinat, un imbold venit din partea cuiva (profesor, scriitor, critic literar) sau a fost o chemare la care ați răspuns în chip firesc?

– Am vorbit despre acest lucru în *Curriculum*-ul pe care l-am scris cu ocazia aniversării 60: a fost o chemare și totodată o predestinare.

– Care este criticul literar (criticii literari) care v-a marcat?

– În tinerețe, Saint-Beuve și Belinski, mai apoi Călinescu și Fran-

cesco de Sanctis, critici-poetți, ca să explic un pic opțiunile...

– Care sunt cărțile ce v-au incitat în mod deosebit interesul în ultima vreme?

– Vara aceasta am recitit *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, care mi-a părut de o uluitoare modernitate și actualitate (prin parabola puterii), eseurile despre imaginația materiei ale lui Gaston Bachelard; lucrând asupra unui studiu despre Eminescu și evul mediu, am citit un morman de cărți – de la **Prelegerile de filozofie** ale lui Hegel la **Dicționarul tematic** al lui Jacques de Goff și Jean-Claude Schmitt și **Omul recent** al lui H.-R. Patapievi; din lecturile mele de vară au mai făcut parte **Foi din grădina lui Morie** (Agni-Yoga), romanele lui Adrian Dinu Rachieru **Legea conservării scaunului** și Ion Țăranu **Numai tinereții i se iartă totul**, adevărate revelații.

– Sunteți considerat un interpret literar blând, tolerant, binevoitor. Nu dărâmați, nu ruinați pe alții – precizez: nici bătrâni, nici tineri –, nu căutați lada de gunoi, inclusiv a istoriei literare, ci susțineți, sprijiniți, acordați ajutor, din câte știu, la toată lumea. Are o explicație această bunătate în a evalua munca celor care sunt „stăpâniți”, într-un fel sau altul, de magia cuvântului?

– Sunt, poate și prin structura mea blândă, creștin-lovinesciană, un adept al lui Aristarh, și nu al lui Zoil. O cultură se face nu prin acțiuni de demolare, ci prin acțiuni de construire. Din păcate, cunoaștem o perioadă a (auto)demolărilor, mai radicale decât nihilismul nietzschean sau cioranian.

– Care ar fi un eventual portret – succint, obiectiv, imparțial – pe care și l-ar face Mihai Cimpoi?

– Sunt un om al *dreptei cumpe-*ne românești.

August, 2003

Mioara AVRAM

CORECTITUDINE DE LIMBĂ ȘI CORECTITUDINE DE GÎNDIRE

1. În copilăria mea m-au amuzat două ingenioase întrebări-capcană cu privire la corectitudinea unor enunțuri:

Are o pană de vulpe la sau pe pălărie?

Șapte ori opt face sau fac cincizeci și opt?

Întrucît accentul părea pus pe exprimare, prin „grila” cu opțiuni referitoare la prepoziție în primul enunț și la forma verbului în cel de-al doilea, aproape toți cei întrebați se grăbeau să-și demonstreze simțul limbii și cunoștințele gramaticale despre întrebuintărea prepozițiilor și despre acordul predicatului, ignorînd viciile de conținut a căror corectare necesita cunoștințe de zoologie (vulpea nu are pene), respectiv de aritmetică ($7 \times 8 = 56$). Enunțurile, corectate doar gramatical, *Are o pană de vulpe la pălărie* și *Șapte ori opt fac cincizeci și opt* sînt bune exemple de situații în care corectitudinea exprimării, formală, nu coincide cu o corectitudine de conținut, a gîndirii, deci nu se realizează corectitudinea integrală a enunțurilor în cauză.

De cele mai multe ori greșelile de exprimare la nivel sintactic și lexical sînt în același timp greșeli de gîndire, în speță de logică. Anacolurile denotă o gîndire incoerentă, dezacordurile reflectă neidentificarea relației dintre acțiune și autorul ei sau dintre o însușire și purtătorul ei, iar pleonasmul, contradicțiile în adaos, confuziile paronimice și improprietățile semantice de orice fel denotă necunoașterea exactă a noțiunilor denumite de cuvintele im-

plicate. În aceeași situație de coincidență a incorectitudinii de exprimare cu cea de gîndire sînt și unele greșeli din domeniul morfologiei, cum ar fi folosirea comparației la adjective ca *etern* (și sinonimele *peren*, *veșnic*) sau *permanent*. Sărăcia și caracterul confuz al gîndirii se trădează cu deosebire în încercările de exprimare mai pretențioasă, cu enunțuri lungi și complicate (propoziții dezvoltate cu construcții gerunziale sau cu intercalări; fraze ample) și cu anumite raporturi care solicită mai mult logica: opoziția și concessia, concluzia/consecința; folosirea fără rost a lui *deci* la începutul unor enunțuri care nu conțin concluzia unor enunțuri anterioare este o greșeală de limbă și de gîndire.

Există însă și enunțuri în care sub o aparentă corectitudine gramaticală se ascunde o eroare de gîndire. Cunoscutul enunț glumeț, folosit ca prototip de false echivalențe, *Cei patru evangheliști sînt trei: Luca și Matei* are o structură sintactică ireproșabilă: subiect (+ atribut), predicat nominal cu verbul copulativ acordat cu subiectul și o apozitie explicativă, dar defectul lui constă în echivalarea explicită a lui *patru* cu *trei* și apoi implicită, în enumerarea din apozitie, cu *doi*. (În varianta cu adaosul *Ioan e unul dintre ei* confuzia sporește.) De aceeași natură sînt, în coordonare, enumerările, opozițiile și disjuncțiile ai căror termeni denumesc noțiuni cu sfere interferente: *bărbați și șoferi*, *frumoase sau blonde*, *elevi și sportivi*; pentru evitarea unor asemenea greșeli, în cazul exemplelor date sînt suficiente observațiile empirice, cunoștințele vorbitorului obișnuit, dar altele sînt necesare cunoștințe de natură culturală, de exemplu pentru evitarea coordonării unor termeni ca aceia din secvențele *belgieni* sau *flamanzi*, *greci și atenieni*, *prozator și romancier*, *mamifere și carnivore*. Lipsa cunoștințelor de acest fel se reflectă, printre altele, în construcții predicative care atribuie subiectelor un statut sau însușiri improprii: de exemplu, *Balena este un pește* sau *Liliacul este o pasăre*.

2. Îmi amintesc, tot din copilărie, de un instructiv joc de societate numit „Zboară, zboară” după predicatul începător de propoziție căruia i se propuneau, pe rând, diverse subiecte, compatibile (de exemplu, *rîndunica*) și incompatibile (de exemplu, *elefantul*), participanții trebuind să acționeze diferit în cele două situații. Jocul își dovedea valențele instructive și prin controversele provocate de propunerile de subiecte-agenți cu comportament atipic din punctul de vedere al capacității de a zbura (de exemplu, nume generice ca *pasăre* sau *pește*, care nu iau în considerare existența excepțională a unor păsări nezburătoare și a unor pești zburători), cu această capacitate limitată la anumite împrejurări (*hîrtia*, *frunza*) sau atribuită doar în ficțiuni (*cai înaripați*, *covorul zburător*), precum și de propunerea unor subiecte compatibile numai cu sensul figurat al verbului *a zbura* (de exemplu, *gîndul*). Observațiile empirice prilejuite de cazurile discutabile aparute în situația de joc oferă concluzii general valabile pentru unele precauții necesare în aprecierea corectitudinii integrale a unui enunț. În ce privește strict conținutul lui, trebuie făcute deosebiri între corectitudine și adevăr, între realitate și ficțiune (inclusiv absurd intenționat), între obiectiv și subiectiv și trebuie evitate generalizările superficiale, care nu țin seama de excepții și de nuanțe. În ce privește corectitudinea lingvistică raportată la conținutul exprimat, trebuie să se aibă în vedere posibilitățile mai mari sau mai mici de care dispun limba și gîndirea. Pe de o parte, datorită sinonimiei (lexicale și gramaticale) limba poate exprima în feluri diferite același conținut. Pe de altă parte, datorită omonimiei și polisemiei (de asemenea, lexicale și gramaticale) limba poate exprima în același fel conținuturi diferite, ceea ce poate crea ambiguități de diverse grade.

Unele enunțuri clare în forma lor orală devin ambigue în scris și invers, din cauza dispariției, la transpunerea

dintr-o formă în alta, a unor mijloace specifice fiecăreia dintre aceste forme: accentul sintactic și intonația, respectiv punctuația și alte elemente grafice, ca variația corpului de literă, inițiala majusculă/minusculă sau sublinierile. Altfel spus, enunțuri clare pentru cel care le formulează (emițător) pot fi ambigue pentru cel care le receptează (receptor), ajungîndu-se chiar la înțelegerea greșită în cazul unor lecturi neconforme cu intenția celui care a scris textul. Enunțurile formulate ambiguu, care permit deci două sau mai multe interpretări, nu sînt neapărat incorecte, dar, pentru asigurarea unei bune comunicări, redactarea unui text care urmează să fie citit de altcineva trebuie să prevină, pe cît posibil, altă decodare decît cea gîndită de emițător; clarificarea textului se poate realiza prin topică, prin adăugarea unor cuvinte de precizare, prin înlocuiri sinonimice (inclusiv contrageri sau dezvoltări sintactice), printr-un context explicit, printr-o punctuație mai bogată etc.

Dezambiguizarea are însă limite inevitabile, care țin de structura limbii și de competența lingvistică a interlocutorului. Se pot produce blocaje, de pildă, cînd se folosesc cuvinte cu sens figurat care sînt receptate greșit în sens propriu sau expresii care sînt receptate *ad litteram*, ca îmbinări libere, cum a înțeles Păcală expresia *a trage ușa* (la îndemnul „Trage ușa după tine!” el a scos ușa din țîțni și a plecat cu ea).

3. Dorința de claritate absolută prin formulări lipsite de echivoc poate intra în conflict cu regulile limbii, exagerarea corectitudinii de gîndire ducînd la incorectitudinea exprimării sau la blamarea nejustificată a unor exprimări corecte.

Pentru prima situație exemplele clasice sînt enunțurile cu negație expletivă – nu numai inutilă, ci și derutantă – în construcții negative de felul lor: *L-a oprit* (sau *l-a interzis*) *să nu mai bea*, *S-a abținut să nu protesteze*, *Nu se simte bine fără să nu mintă* etc. Nimeni nu susține ex-

plicit că nu ar fi corecte construcțiile recomandate ca normă – *L-a oprit / l-a interzis să mai bea, S-a abținut să protesteze, Nu se simte bine fără să mintă* etc. –, dar adăugarea, în practică, de către unii vorbitori, a negației buclucașe atestă faptul că absența acesteia este simțită de ei ca un obstacol pentru înțelegerea caracterului negativ al verbelor subordonate unor regenți negativi (în conținut sau/și în formă); vorbitorii care adaugă, din exces de zel logic, asemenea negații nu observă că prin aceasta anulează negația, întrucât două negații echivalează cu o afirmație.

Cea de a doua situație poate fi ilustrată cu luări de poziție explicite împotriva unor construcții tradiționale care par să contrazică logica ideală. Relativ numeroși căutători de noduri în papură agită false probleme de cultivare a limbii, pronunțându-se împotriva unor construcții firești în limba română ca: *a-și pune pălăria în cap și a pune ceva în cui* sau împotriva superlativului popular cu *tare* (~ *bun*, ~ *frumos* și chiar – numai aparent oximoronic – *tare moale*).

Condamnarea fățișă a unor construcții considerate neconforme cu logica este însoțită de înlocuirea lor – în propuneri teoretice și, mai ales, în practica limbii – cu altele, menite să înlăture echivocul imaginar. Fortînd exprimarea să se conformeze pe deplin unui ideal de gândire clară, aceste exagerări nu țin seama de specificul limbii (care suportă polisemia și diverse excepții); ele se manifestă în unele inovații din limba actuală, cu statut diferit de la una la alta și chiar de la un context la altul sub raportul corectitudinii. În folosirea prepozițiilor se constată o tendință puternică de înlocuire a unor prepoziții polisemantice ca *de* cu altele mai specializate: *cu* (*un pahar cu apă, o cutie cu bomboane, din ciorapi din lână, înghețată din fructe*), *pentru* (*ciocan pentru lipit, detergent pentru vase*); între construcțiile atributive de acest tip cele cu *din* „de” sînt total respinse de normă, în timp

ce unele construcții cu prepozițiile *cu* „de” și *pentru* „de” sînt tolerate (*un pahar cu apă*, nu însă și *un pachet cu biscuiți; detergent pentru vase*, nu însă și *mașină pentru spălat, cerere pentru ajutor*). În domeniul acordului se produc de asemenea inovații născute din dorința de precizare a relației respective: acordul în număr (și gen) al atributului adjectival cu un termen determinat multiplu se face, conform tradiției, prin atracție cu termenul imediat învecinat și pînă azi acest acord parțial este singurul posibil la orice atribut adjectival antepus (*frumoasa înfățișare și purtare, acest loc și timp*) și la unele postpuse, cum sînt cele exprimate prin adjective pronominale posesive (*cartea și caietul meu*), dar în limba actuală, mai ales în anumite stiluri funcționale pentru care precizia este esențială, se răspîndește din ce în ce mai mult și se admite acordul la plural (*radioul și televiziunea publice, spectacolul și petrecerea organizate*: nu s-a ajuns însă la înlocuirea acordului prin atracție și în *limba și literatura româna* sau în *critica și istoria literară*), inovația asemănătoare de acord la plural al articolului posesiv după un termen determinat multiplu (*inteligența și vasta cultură ale lui X*) este însă respinsă de normele gramaticale, în ciuda corectitudinii logice.

4. În concluzie: deși sînt strîns legate între ele, limba și gîndirea sînt realități diferite, iar deosebirile dintre ele pot fi constatate și în planul corectitudinii. Nu întotdeauna corectitudinea de exprimare și cea de gîndire coincid, pentru că fiecare limbă are particularitățile ei și chiar o „logică” proprie, ceea ce explică existența deosebirilor de ordin semantic și sintactic dintre limbile lumii. Celebra formulă a clasicului francez N. Boileau *Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement* („Ceea ce este bine conceput se enunță clar”), parafrazată în *Cine gîndește bine vorbește bine*, are o valabilitate generală, dar comportă anumite excepții și nuanțări.

Ion CIOCANU

APROPO DE SERVICE

Timpul fuge, ne îndepărtează tot mai mult de ziua, memorabilă într-un sens, în care un fost ministru, om înțelept și devotat cauzei naționale, în referatul său cu privire la respectarea legislației lingvistice în domeniul de care era responsabil, pronunțase cuvântul *service* (în expresia *lift-service*). În loc să ne bucurăm că ministrul în cauză se apropia cu bună intenție de o expresie care mai aștepta în anticamera vorbirii și scrierii noastre, am rămas uluiți de agramatja lui, de vreme ce el pronunțase „lift-service”, adică așa cum se scrie, și nu „lift-servis”, după cum se rostește expresia în cauză.

Nu-l învinuim, după atâția ani câți au trecut, ci ne mirăm că un om care nu se lăsa dominat de rutina exprimării „moldovenești” cu „podșipnici” și „zamoace” întâmpina greutăți la rostirea unor cuvinte engleze ce-și găseau tot mai ușor locul în vocabularul întregii noastre societăți.

Am pomenit cazul acestui fost ministru pentru că e pitoresc și lesne memorabil, dar radioul și televiziunea, nemaivorbind de stradă, ne „hrănesc” zilnic cu atare mostre de rostire greșită a anglicismelor și în genere a străinismelor ce au invadat vorbirea și scrierea noastră în condițiile economiei de piață. Pe de o parte, lucrul acesta e firesc, oamenii trebuie ajutați să înțeleagă sensul cuvintelor noi și – nu în ultimul rând – pronunțarea lor corectă. Pe de altă parte, și oamenii – mai cu seamă cei suspuși, care apar în fața microfoanelor și au obligațiunea să servească drept exemplu pentru auditori, – trebuie să manifeste dorința de a se cultiva permanent, de a folosi cuvintele noi cu sensurile lor exacte și în rostirea lor corectă. Din memoria noastră nu dispăre numai „lift-service”-le ex-ministrului pomenit, dar nici „business”-ul unei doamne cu

o anumită reputație, nici „creditele” unui ex-prim-ministru etc.

Nu-l facem nici noi personal pe atotștiutorul, deoarece cuvintele recent intrate în vocabularul economic, de exemplu, nu le-am învățat în școală, inclusiv în cea superioară, ci le învățăm practic odată cu întreaga societate. Deosebirea dintre noi și acei pe care cutezăm să-i pomenim aici și să-i corectăm e că noi mai întâi consultăm dicționarele, și abia după aceea ne decidem să le pronunțăm, fiind atenți și la remarcele privind pronunțarea lor. Cuvântul devenit, recent, anecdotice la noi „service”, de exemplu, e însoțit în **Dicționarul explicativ al limbii române** nu numai de o descifrare competentă – „Stație de reparare și întreținere a autoturismelor sau a diverselor aparate”, dar și de indicația, dintre paranteze pătrate, că se pronunță *sérvis* (pag. 979).

La fel în cazul celui de-al doilea cuvânt, care a făcut-o nițel ridicolă pe doamna avută de noi în vedere: după ce explică sensul acestui anglicism – „afacere” –, sursa numită indică pronunțarea lui corectă: *biznis* (pag. 121).

Nu revenim – aici – la mai cunoscutele *crédit*, *buget* ș.a., care continuă să fie pronunțate pe ici-colo greșit („credit”, „bujet”), ci punem în atenția dumneavoastră, dragi cititori, o seamă de cuvinte de tot mai largă circulație, care, fiind pronunțate incorect, pot avea repercusiuni absolut nedorite asupra auditorilor, în special asupra celor neobișnuiți să verifice – cu dicționarul în față – sensul cuvintelor noi și pronunțarea acestora.

Primul în ordinea frecvenței la radio, televiziune și în cuvântări la diverse adunări este cuvântul *management*, care comportă trei sensuri înrudite – „1. Activitatea și arta de a conduce; 2. Ansamblul activităților de organizare, de conducere și de gestiune a întreprinderilor; 3. Știința și tehnica organizării și conducerii unei întreprinderi” –, toate extrem de importante în contextul economiei de piață și, prin urmare, imposibil de ocolit în activitatea oamenilor de afaceri și în aceea a jurnaliștilor, a savanților economiști și a altor categorii

de persoane care vin în contact sau popularizează activitatea agenților economici. Prea bine, dar sunt de-a dreptul nenumărate cazurile în care acest termen este pronunțat după cum se scrie, „management”, fapt care ne convinge că oamenii, chiar citind dicționarul explicativ, nu manifestă curiozitatea spirituală de a citi și indicația privind rostirea lui corectă: *menijiment*.

Intrucâtva înrudit cu managementul este substantivul neuntru *marketing* – „Disciplină și activitate comercială care pornește de la cunoașterea curentă și în perspectivă a nevoilor cumpărătorilor, spre a satisface operativ aceste nevoi” – pe care concetățenii noștri de cele mai diferite ranguri în ierarhia imaginară a factorilor din economie și a celor ce vin în atingere cu ei nu pun accentul unde îi este locul: *márketing*.

Un termen din alt domeniu, însă nu mai puțin, ba cu siguranță cu mult mai aproape de necesitățile zilnice ale oamenilor decât cele numite anterior, este ortografiat greșit la stânga și la dreapta – „a pasteriza”, „pasterizare”, „pasterizat” etc. Or, termenul acesta provine de la numele chimistului și biologului francez Louis Pasteur și se scrie nițel altfel decât se pronunță: *a pasteuriza*. De altfel, nici pronunțarea acestui verb și a derivatelor lui nu este întocmai cu aceea de care se învrednicește ea în cazul oamenilor noștri: *a pastöriza*.

Șirul exemplurilor concrete de scriere și rostire greșită a unor termeni deveniți în ultimul timp absolut indispensabili activității noastre ar putea fi, din păcate, lesne continuat. Ne limităm la aceștia, consemnând în final că savanții din republică n-au rămas impasibili față de imperativul comentariului competent, concret și convingător asupra cuvintelor neologice. Numim, înainte de toate, o contribuție substanțială în domeniu a academicianului Nicolae Corlăteanu – **Încadrarea lingvistică în realitățile europene** (Editura A.S.E.M., Chișinău, 2001), apoi câteva aparținând lui Alexei Palii (**Dicționar explicativ pentru toți**; Editura Epigraf, Chișinău, 2001), Valentin Guțu

(**Dicționar al greșelilor de limbă**; Editura Arc, Chișinău, 1998), Vlad Pohilă (**Mic dicționar de nume proprii străine**; Editura Arc, 1998) etc. Dicționare avem, am mai spus acest lucru în presă, rămâne să le răsfoim...

AUTOBUZUL, TROLEIBUZUL, MICROBUZUL

Absolut indispensabile orășeanului de azi, tustrele mijloacele de transport scoase în titlul eseului de față nu lipsesc nici o zi de pe buzele noastre. Și e firesc. Nu e la fel de natural modul în care întrebuițează aceste cuvinte acei conaționali, care nu s-au sustras nici până în prezent influenței nefaste din partea limbii ruse și pronunță „aftóbus” (cu accent pus greșit pe **ó** și cu **s** la sfârșit) și „troléibus” (cu accent pus greșit pe diftongul **éi** și cu același **s** la sfârșit).

La prima vedere, în cazul acestor substantive, nu există vreo problemă lingvistică serioasă. Dar să privim lucrurile în esență și în adâncime. Primul substantiv luat în discuție nu se pronunță cu accentul pe **ó**, deoarece el ia naștere cu ajutorul elementului de compunere áuto (cu accentul pe **á**). Ce-i drept, în cadrul cuvintelor alcătuite cu acest element de compunere accentul principal trece în mod automat și obligatoriu pe rădăcina cuvântului format: autoacuzare, autoadministrare etc. – până la autobús, substantiv înregistrat în **Dicționarul explicativ al limbii române**, însă urmat, ca o variantă nerecomandabilă, de remarca „vezi autobúz”. Anume această formă a cuvântului în discuție – *autobúz* – este corectă și recomandabilă. Facem aici trimiterea de rigoare la alte trei surse științifice. În foarte utilul și neînvechitul (la est de Prut, cel puțin) **Dicționar de dificultăți ale limbii române** (București, Editura Coresi, 1991) Gabriel Angelescu afirmă răspicat: „Autobúz, s.n., nu autobús” (pag. 10). În același mod explică adevărul despre scrierea și rostirea substantivului cu pricina

lingviștii chișinăuieni. Valentin Guțu în al său **Dicționar al greșelilor de limbă** (1998) îl consemnează în forma eronată „autobus, -e”, pe care o corectează la aceeași pagină 24: *autobuz, -e*. Andrei Crijanovski în prestigiosul său **Dicționar de dificultăți ale limbii române** (Editura Arc, Editura Museum, 2002) notează: *Autobúz* (cu accentul pe **ú** și cu **z** la sfârșit), după care ne avertizează: „scris și accentuat greșit *autóbus*” (cu accent pe **ó** și cu **s** la sfârșit).

De altfel, Andrei Crijanovski ne facilitează trecerea absolut firească la cel de-al doilea substantiv în discuție, de vreme ce într-o notă la cuvântul *autobúz* el consemnează și cuvântul *troleibúz* (cu accent pe **ú** și cu **z** la final). Nimic de mirare că în același mod recomandă să scriem și să rostim acest substantiv Valentin Guțu (pag. 175). În sfârșit, această scriere și rostire a denumirii nelipsitului în orașe vehicul rutier de transport în comun este conștientă în **Dicționarul explicativ al limbii române** (pag. 1115).

Întrucâtva mai complicată e problema (anume problema!) celui de-al treilea substantiv luat aici în discuție. Că la Chișinău se pronunță și se ortografiază greșit „microbus”, ne convingem zilnic în stradă nu numai în conversațiile cu oamenii neinstruiți, dar și la prima aruncare de ochi la stâlpii pe care sunt plasate panourile oficiale, instalate de funcționari de la Primărie. Or, e suficient să deschidem orice dicționar explicativ, inclusiv relativ proaspătul **Dicționar explicativ uzual al limbii române**, editat la Chișinău în 1999, ca să ne convingem că se scrie și se pronunță *microbúz* (cu accent pe **ú** și cu **z** la sfârșit; pag. 337).

Dar când am afirmat că problema substantivului *microbúz* este mai complicată, am avut în vedere și faptul că o parte a concetățenilor noștri continuă să folosească, în locul acestuia, cuvântul „rutieră”. În **Dicționarul explicativ al limbii române** se explică just că autobuzul mic folosit pentru un număr redus de persoane se numește și se pronunță *microbúz* și, la pag. 490, – că *rutier, -ă* este un

adjectiv însemnând literalmente „care ține de drumuri, propriu drumurilor”, propunându-ni-se un exemplu de întrebuințare a acestui adjectiv: „vehicul rutier”. Alte două exemple servite de prestigiosul dicționar au menirea să ne edifice definitiv cu privire la sensul adjectivului *rutier, -ă*: *Transport rutier* (totalitatea vehiculelor care circulă pe șosele) și *Mașină rutieră* (mașină folosită la construirea drumurilor și șoselelor). Prin urmare, substantivizarea abuzivă, de aceea greșită, a adjectivului *rutier, -ă* este o abatere nerecomandabilă de la firea însăși a acestuia.

Adevărul a fost surprins în mod corect, succint și pe deplin convingător de Andrei Crijanovski, care în lucrarea sa citată deja consemnează: „*Microbúz*, nu *marșrutcă*, nici *rutieră*; scris și accentuat greșit *micróbus*” (pag. 243).

Autorul acestei surse de cea mai mare credibilitate numește și sinonimul substantivului în discuție – *maxitaxi* (ortografiat împreună, un singur cuvânt). E adevărat că autorii **Dicționarului explicativ al limbii române** îl scriu prin cratimă – *maxi-taxi*, dar principalul e că ei explică limpede că *maxi-taxiul* (la plural *maxi-taxiuri*) înseamnă „*Microbuz* care funcționează după sistemul taximetrelor” (pag. 606).

Nu vă supărați, stimați cititori, că v-am răpit câteva minute cu explicațiile și „trimiterile” acestea la diverse izvoare științifice; tustrele substantivele luate aici în discuție sunt prea des întrebuințate, mai ales la oraș, și întrebuințate adesea greșit; or, simpla – s-ar părea – demnitate omenească presupune o rostire și o scriere cel puțin corectă a cuvintelor care, conform dicțonului popular, ne poartă cinstea.

LA-LA-LA?

Întâmplător sau poate nu, câte-va spicherițe radio și TV au îndrăgit peste orice măsură prepoziția *la*. Prima – în ordinea în care am înregistrat „fenomenul” – nu se poate nicidecum

despărți de prepoziția numită ori de câte ori îi răsare în gură expresia „După părerea (opinia, convingerea etc.) mea”. Ea face ce face și zice fără sfială „La părerea mea”.

Nu zicem că ar săvârși o crimă, dar când avem locuțiunea consacrată *După părerea mea*, nu există nici o îndreptățire științifică pentru izgonirea acesteia și folosirea unei locuțiuni noi, mai curând poluate ori poluante. Un timp cineva – poate colegii, poate șefii – îi temperase zelul, acum nenorocita ne bombardează dimineața și seara cu același strident și nejustificat „La părerea mea”, mai rar – „La părerea noastră”, ca și cum prin această „redactare” a formulei autohtone sau traducere mecanică a rusescului „Иť ёіе ёћёё” sau „на наш взгляд” ne-ar ferici ca pe noi.

A doua spicheriță pare întrucâtva mai inventivă, dar nu în sensul bun al cuvântului. Ea zice în fiecare emisiune „îngrijită” prin străduințele sale „Acum ne luăm la revedere”. De fapt, poate ar trebui să ortografiem enunțul altfel, dar nu ne duce capul cum anume s-o facem, de vreme ce formula autohtonă de rămas bun este – o știe toată lumea! – „La revedere”. Acum încercați dumneavoastră, stimați cititori, să scrieți ce zice numita spicheriță TV. Poate: „Acum ne luăm la «La revedere»”? Or, de data aceasta enunțul ei sună și mai deochet. De a cui nevoie această „înnoire”, domnilor TV-iști?

Ca să nu le fie urât acestor două spicherițe, în străduințele lor de a ne „la-la”-i la nesfârșit, s-au găsit și alți „cunoscători”, la fel de „fini”, ai limbii noastre străbune, care, chiar nefiind spicheri și spicherițe de profesie, ne informează sistematic, fără vreo sfială că-i ascultă o lume întregă, că o seamă de colegi sau consăteni de ai lor au plecat la lucru «la Rusia» ori «la România». De ce «la», domnilor „la-la-la”-iști, dacă expresia demult încetățenită în limba noastră e că omul pleacă – la lucru ori cu altă ocazie, cu alt scop – în Rusia, în România, în Portugalia etc.?

O domniță se joacă de-a redactarea nedorită, nerecomandabilă, în fine – eronată, a expresiei de mult

osificate „După părerea mea (noastră)”, alta nu dorește să-și ia – simplu și corect – rămas bun de la spectatori ori să le zică – după cum face o lume – „La revedere”, „Pe curând” sau în vreun alt fel celor ce o ascultă, ci îngrămădește doi de *la* într-un enunț care ar putea fi scris „Acum ne luăm la «La revedere»” (or, noi nu-l scriem așa în nici un caz!), cel de-al treilea „inovator” în ale limbii e supărat pe prepoziția *în* și o înlocuiește arbitrar și chiar greșit cu aceeași prepoziție *la*, înscriindu-se astfel în rândul „la-la-la”-iștilor neobosiți și – principalul – corupători de gust lingvistic. Dacă, presupunem, acești trei „la-la-la”-iști și-ar vorbi cumva unul altuia – pe rând sau într-o cameră bine închisă, în care s-ar afla tustrei și ar vorbi toți odată – poate s-ar convinge ei înde ei că atâtea prepoziții nevinovate, folosite în locul altora, pe deplin justificate în context, nu „sună” sănătos în limba aceasta supranumită *fagure de miere*. Nu „sună” sănătos e un fel de a zice. Mai pe de-a dreptul ar fi să le zicem noi să acorde atenția cuvenită formulelor de rămas bun atât de pitorești și de frumoase în forma lor tradițională, formulelor cu sens de cuvinte incidente, la fel de binevenite în comunicarea noastră normală, și prepoziției *în*, atât de firești în enunțuri vechi cât lumea că în anumite cazuri, cu diverse scopuri, omul pleacă în Rusia ori, mai curând, în România.

SĂ AUZIM DE BINE!

Că se zice în stradă, între oameni neinstruiți sub aspect lingvistic, „Să ne auzim de bine!”, e rău – nu-i vorba –, dar este oarecum lesne de înțeles. Or, în ultimul timp se cam trece de șagă, un anunț publicitar cu acest text agramat fiind luat cu îndărătnicie în ziarul *Flux* (De exemplu, în numerele din 25 iulie, 1 și 8 august 2003), iar când la 16 august același enunț greșit a răsunat – rostit de un spicher al radioului național! – în emisiunea de seară pentru micuți, n-am mai putut să nu luăm condeiul în mână.

Când zicem „să ne vedem cu bine!”, avem în vedere sensul „Să ne întâlnim...” și, prin urmare, aici pronumele **ne** este pe deplin justificat. Dar în cazul enunțului în discuție avem cu totul altă construcție verbală: să auzim vorbindu-se despre noi de bine! Deci, nu e vorba ca noi să ne auzim pe noi, după cum nici în enunțul „Să ne vedem...” nu e vorba să ne vedem pe noi, ci noi înde noi să ne vedem (=să ne întâlnim) **cu** bine. Pentru oamenii neinițiați prepozițiile **pe** și **cu** se pare că ar fi identice ca sens, ceea ce e totalmente greșit.

Bine, bine, se poate întreba cititorul acestui eseu, dar enunțul din ziar și, totodată, de la radio a fost folosit de oameni învățați!

Aici problema devine – repetăm – mai gravă. Trecuți prin școli, poate chiar filologice, intelectualii n-au dreptul la eroare. Ei au obligațiunea de a se cultiva mereu și de a servi drept exemplu pentru oamenii din preajmă. Și e de-a dreptul rușine că ei – ziariștii din presa scrisă și din cea vorbită poate în primul rând – nu citesc literatura filologică la temă, nu frecventează librăriile sau cel puțin bibliotecile ca să procure ori să împrumute cărți de cultivare a limbii. Încercăm să le venim în ajutor, trimițându-i la cartea lui Nicolae Mățaș **De la grotesc la sublim** (Chișinău, revista *Limba Română* S.R.L., 1995), în care formula de rămas bun **Să auzim de bine!** se învrednicește de o tratare amănunțită și convingătoare.

Cunoscutul lingvist chișinăuian pornește, după cum e natural, de la două enunțuri care numai aparent ar fi similare: „Am vrea (așteptăm, dorim etc.) să ne vedem (=să ne întâlnim) cu bine unii cu alții” și „Am dori să auzim vorbindu-se numai de bine despre noi...”.

Nicolae Mățaș ne îndeamnă să reținem că în primul caz cele două verbe sunt reflexive reciproce – „să ne vedem (=să ne întâlnim) noi”, „să vă vedeți (=să vă întâlniți) voi”, „să se vadă (=să se întâlnească) ei, unii cu alții, unele cu altele”, din care cauză

aceste verbe cer un regim prepozițional sociativ (unii cu alții), pe când în cazul al doilea verbul este la diateza activă și presupune, întâi de toate, un regim puternic (acuzativul cu sau fără prepoziția **pe** sau o construcție care îl înlocuiește): „Să-i auzim pe toți vorbind numai de bine despre noi”, „Să auzim că toată lumea vorbește numai de bine despre noi” și să mai reținem că în acest al doilea caz – atenție deosebită! – raportul sociativ este exclus. De aici prepozițiile diferite înaintea cuvântului **bine**: „Să ne vedem (=să ne întâlnim) **cu** bine!”, dar „Să ne auzim **de** bine!”.

Admitem că explicația dată de autorul cărții **De la grotesc la sublim** este prea savantă, dar exemplele propuse de domnia sa, reluate aici de noi, sunt clare ca bună ziua. Mai mult, referindu-se în continuare la eventuala dorință a vorbitorilor de a rosti enunțul în discuție într-un tempo rapid, Nicolae Mățaș sugerează „să-l „sacrificăm” pe **ă** din semnul distinctiv al conjunctivului (**să**): S-auzim de bine!”.

În fine, colegul lingvist citează un enunț corect din Ion Creangă: „Mă închin cu frățescă dragoste și să auzim de bine!”.

Cum s-ar putea explica mai limpede că nu e corect „Să ne auzim – noi pe noi??? – de bine!”, ci numai și numai „Să auzim – vorbindu-se despre noi – de bine!”?

Poate citându-l, spre încheierea eseului de față, pe un lingvist mai tânăr, dar la fel de atent și de fin la rostirea și scrierea românească: acesta plasează în partea stângă a paginii cărții sale expresia greșită „Să ne auzi de bine!”, iar în partea dreaptă a aceleiași pagini ne propune formula corectă – **Să auzim de bine!** (Valentin Guțu, **Dicționar al greșelilor de limbă**, Chișinău, Editura Arc, 1998, pag.25).

Nu ne rămâne, credem, decât să vă spunem și dumneavoastră, scumpi cititori: **Să auzim de bine!**

ZMEURUL ȘI ZMEURA

Crește și pe la noi un „arbust din familia rozaceelor, cu ramuri ghimpoase, flexibile, cu frunze albe pe partea inferioară, cu flori albe, cu fructe roșii, aromate, comestibile”, care se numește... dar cum să vă spunem, stimați cititori, ca să fie mai bine? Conform dicționarilor de specialitate, acesta e *zmeurul*, la plural (rar) *zmeuri*. Des este întrebuințată denumirea fructului acestui arbust, care e... ne pomenim din nou în dificultate, nu știm cum să ne exprimăm ca să fie înțeles și bine, deoarece fructul zmeurului este, conform științei lingvistice, *zmeură*.

De ce zicem că suntem în dificultate când vine vorba despre denumirea arbustului și a fructului acestuia?

Pentru că la noi, în Republica Moldova, s-au încetățenit – pentru aceste realități – denumirile rusești „mălin” și „mălină”. Zicem rusești, deoarece atunci când am încercat să verificăm denumirile în cauză, am aflat că substantivul *mălin*, *mălini* înseamnă „arbust decorativ din familia rozaceelor, cu flori albe mirositoare și cu fructe drupe mici, negre, din a cărui scoarță amară se prepară un medicament astringent”, iar *mălină*, *măline* înseamnă „drupă sferică de culoare neagră și cu gust amar, întrebuințat în medicina populară” (**Dicționarul explicativ al limbii române**, pag. 607).

Este limpede, pentru început, că „mălina” atât de frecventă în vorbirea românilor moldoveni de la est de Prut nu este nicidecum... *mălină*, ci e *zmeură*.

Ca să ne dumerim până la capăt, am cercetat cum se traduce din rusește „малина” și am realizat că echivalentul românesc al acestui cuvânt rusesc este *zmeurul*, iar fructul lui e *zmeura* (Gheorghe Bolocan, Tatiana Voronțova, Elena Șodolescu-Silvestru, **Dicționar rus-român**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, pag. 611), apoi – cum se traduc substantivele românești, *mălin* și *mălină* în rusește, stabilind că echi-

valentul lor rusesc este „черёмуха” (copac și fruct).

Acum sperăm să fie clar de ce ne aflăm în dificultate când abia intenționăm să fixăm pe hârtie corect denumirea arbustului zis, la noi, „mălin” și a fructului acestuia, zis „mălină”; corecte sunt denumirile *zmeur* și, respectiv, *zmeură*. (Apropo, curiozitatea ne-a făcut să căutăm o traducere adecvată a vorbei de duh rusești, „не жизнь, а малина”. Iată-o, conform **Dicționarului rus-moldovenesc** din 1986, vol. 1, pag. 422: „trăiește ca găina la moară”, altfel zis – „huzurește”; „de bine”, adaugă autorii sursei citate, de parcă s-ar putea huzuri și „de rău”.)

Cu toate că putem fi siguri că s-a înțeles care e deosebirea esențială dintre *mălin*, -ă și *zmeur*, -ă, am cercetat selectiv dicționarele ruso-moldovenești de odinioară, ca să vedem cum traduceau autorii lor rusescul „малина”, de am ajuns să greșim atât de amarnic până azi, confundând substantivele *zmeur*, -ă și *mălin*, -ă. Spre onoarea regretatei Maria Podico, în **Dicționarul rus-moldovenesc** alcătuit de ea (Editura Cartea moldovenească, 1973), la pagina 369 citim că arbustul respectiv este *zmeur*, iar fructul lui e *zmeură*. Altfel zis, am avut și savanți bine informați, care n-au căzut pradă traducerilor mecanice din rusește, atât de frecvente în epocă. Se vede însă că influența limbii ruse a fost, la noi, atât de puternică – în sens de acaparare a vocabularului oamenilor noștri și de inoculare a cuvintelor „fratelui mai mare” în vorbirea/scrierea noastră –, încât nici traducerile corecte din unele dicționare nu i-au putut determina să se dezbaiere de rusismele venite puhoi pe meleagul nostru odată cu „eliberatorii”.

În încheiere transcriem explicațiile juste, date substantivelor în discuție de autorii **Dicționarului explicativ uzual al limbii române**, editat la Chișinău în 1999: mălinul este „arbore din familia rozaceelor având frunzele cu marginea zimțată, cu flori albe și fructe mici, negre, folosite în industria alimentară și în medicină” (pag. 329), pe când zmeurul înseam-

nă „arbust din familia rozaceelor, cu flori albe și cu fructe de culoare roz, comestibile” (pag. 631).

Concluzia vine, credem, de la sine: mălinul e un *arbore* ce dă fructe *mici, negre*, pe când zmeurul este un *arbust* cu fructe *roșii sau roz*, și nu este bine să confundăm aceste denumiri, chiar dacă, în virtutea circum-

stanțelor de tot soiul, în Republica Moldova se zice atât de des mălină zmeurei, iar substantivul *zmeur*, -ă aproape că nu se folosește. Sarcina noastră o vedem în străduințele de a pune cuvintele la locurile lor, conform adevărului, adică denumirilor lor curat românești de totdeauna.

Rudi

Elena GROSU

PLEONASMELE: PERSUADARE ȘI EROARE

Din multitudinea de erori de exprimare, o categorie aparte o constituie **pleonasmul**. Esența lor constă în repetarea sau alăturarea superfluă a cuvintelor cu același sens sau cu sensuri foarte apropiate. Prin urmare, pleonasmul țin de nivelul sintagmatic al limbii, și nu de cel paradigmatic, aflându-se în cea mai strânsă legătură cu nivelul semantic. Un tip de pleonasm este și **tautologia**, care constă în repetarea exactă, literală sau foarte apropiată a cuvintelor omorizice (cu aceeași rădăcină). În timpul dialogurilor în direct organizate de televiziune sau radiodifuziune pot fi auzite numeroase tautologii, cum ar fi:

- vreau să **întreb o întrebare**
- se poate să **propun o propunere**
- **începînd** cu luna martie a **început** aratul
- **regulamente ce reglementează** (comerțul)
- a **îmbunătăți spre mai bine** situația
- **perioada** aceasta **este o perioadă** de tranziție
- în prezent se caută **soluții** legale **de soluționare** a problemei
- a **candidat** în calitate de **candidat** etc.

O astfel de exprimare trebuie evitată și în comunicarea orală, deși ea ar putea fi oarecum îndreptățită prin calificarea ei la categoria *lapsus linguae*.

În limba română există, de fapt, o serie de expresii pleonastice/tautologice, dar care nu pot fi considerate greșeli de exprimare. Iată de ce le vom numi în continuare pleonasm

formale sau tolerabile. Prin frecvența lor masivă în folclorul românesc, ele poartă girul inteligenței poporului și al expresivității limbajului popular. Dintre acestea fac parte și următoarele îmbinări:

- a vedea cu ochii (proprii)
- a auzi cu urechile (proprii)
- a tăcea (a vorbi) din gură
- a îngheța de frig
- a (se) urca (în) sus
- a (se) coborî (în) jos
- a cădea (în) jos
- a șopti încet
- lihnit de foame
- întuneric beznă
- babă bătrână etc.

Aici ar putea fi incluse și numeroase unități frazeologice.

De exemplu:

- a huzuri de bine
- în fel și chip
- odată și odată
- din cînd în cînd
- a plînge cu lacrimi
- din bob în bob etc.

Multe expresii pleonastice/tautologice atestăm în îmbinările-sentințe, acestea fiind comprimate la maxim sub aspect lexical. Orice vorbitor al limbii le poate înțelege, le poate explica semnificația. Și aici intervine dorința omului de a fi cît mai convingător, de a spune cît mai multe în cît mai puține cuvinte. De exemplu:

- **viața-i viață**, ce să-i faci
- **tineretea-i tinerețe**, dar repede trece
- **dragostea-i dragoste**, n-ai încotro
- **legea-i lege**, trebuie s-o respecti
- **frumosul e frumos** și gata
- **băiatul băiat** rămîne etc.

Acest fel de exprimare denotă, în primul rînd, tendința vorbitorilor spre **persuadare**, spre a fi mai bine înțeles de către conlocutori, iar în al doilea rînd – de a accentua un gînd.

În contextul persuasiunii, dar și al expresivității limbii, se înscriu proverbele și zicătorile. Aici vom cita doar cîteva proverbe și zicători, în

componența cărora sînt pleonasme. De exemplu:

- paza bună trece **primejdia** rea
- geaba **din gură vorbești**, dacă nu le potrivești
- mai bine varză acră cu învoială decît **zahăr dulce** cu cîrteală
- **baba bătrînă** nu se teme de pîine moale
- a se face **foc și pară**
- cu **chiu cu vai**
- a lua (cuiva) **vorba din gură**
- mai **întîi și întîi**
- a avea **sînge în vine**
- în **zorii zilei** etc.

Pleonasme și tautologii deosebit de expresive atestăm în textele biblice. Aici putem vorbi de același mecanism de creare a lor: **persuadarea**. Cităm:

*La sărbătorile voastre să **trîmbițați din trîmbițe**.* (Numerii 10/10)

*...tot poporul **să strige cu glas tare** deodată.* (Iosua 6/5)

*Domnul Dumnezeu nostru este Dumnezeu **în cer sus și pe pămînt jos**.* (Iosua 2/11)

*S-au ridicat împărații pămîntului și căpeteniile **s-au adunat împreună** [...]* (Psalmii 2/2)

Cîntați Domnului cîntare nouă, că lucruri minunate a făcut Domnul. (Psalmii 97/1)

*Lăuda-Te-voi, Doamne, cu toată inima mea, că ai auzit **cuvintele gurii mele și înaintea îngerilor** Îți voi cînta.* (Psalmii 137/1)

*Martorul **minciunos care spune minciuni**...* (Pilde 6/19)

Deosebit de expresivă stilistic poate fi tautologia în poezie:

*Ah, **mă mușesc și mă fac mut**
pădurile acestea
în care cîntă un iad de păsări.*

(Nichita Stănescu)

Exemplul de mai sus denotă, întîi de toate, bogăția, expresivitatea și plasticitatea cuvîntului apropiat în mod potrivit de alt cuvînt. În acest sens, ținem să reproducem o afirmație a lui N. Steinhardt din **Jurnalul fericii**: „Cuvintele, în vorbirea de

toate zilele, se rutinează, se banalizează, se automatizează. Ce face poetul? Singularizează cuvîntul spre a-i da forța de a produce o senzație, reînnoiește percepția, blazătă, și reîmprospătează facultatea cuvîntului de a trezi din amorțeală”. Prezența pleonasmului, a tautologiei poate fi justificată numai prin motive stilistice sau prozodice. În alte situații lingvistice ele trebuie evitate, deoarece vor ruina structura logică a mesajului.

Prin urmare, pleonasmul și varianta sa tautologia sînt acceptate doar cu valență stilistică. Mai mult decît atît, dacă vom încerca să excludem sau să înlocuim expresiile pleonastice din poezie, afectivitatea ei își va pierde vigoarea, va aluneca vertiginos spre banalitate sau, cum spunea Paul Zarifopol, spre „o adormitoare seninătate... ornamente goale... platitudine estetică”, situație pe care nu și-o dorește nici un poet.

Unele (doar unele!) pleonasme – greșeli de exprimare astăzi – mîine își pot ocupa locul în seria pleonasmelor formale sau tolerabile. Această realitate este determinată de uzul, de incidența lor maximă atît în comunicarea orală, cît și în cea scrisă. Astfel, pare (doar pare!) deja a fi o nedreptate condamnarea expresiilor – în esența lor pleonastice – de tipul:

- **amploare mare**
- **exterminare în masă**
- **fiecare în parte**
- **deplină unanimitate**
- **notorietate publică**
- **perioadă de timp**
- **a gesticula cu mîinile**
- **a aplica în practică**
- **performanță deosebită (excepțională)** etc.

***

Vom insista în cele ce urmează asupra pleonasmelor care constituie **erori de exprimare**, fără culoare stilistică și fără nici un suport logic justificativ.

Pleonasmele din vorbirea de toate zilele sînt mai puțin „pericu-

loase” decît cele atestate în presă, emisiuni radiofonice sau televizate. „Pericolul” rezidă în faptul că ele pot fi luate de către „consumator” (cititor, auditor, spectator) drept model de exprimare. Limba presei trebuie să fie nu numai expresivă, ci și corectă.

Astăzi, ce-i drept, putem constata cu satisfacție că ținuta lingvistică a celor mai citite ziare și reviste din Republica Moldova oferă veritabile modele de limbă literară standard.

Cele mai „periculoase” erori de exprimare – iar aici examinăm pleonasmul – sînt cele prezente în cărțile destinate elevilor și studenților, deoarece aceștia vor însuși expresiile incorecte și nu se știe cînd le vor putea evita (poate niciodată!).

Iată, în acest sens, cîteva exemple de expresii pleonastice (tautologii) excerptate din cartea **Istoria Românilor**, Editura Cartdidact, 1997 (credem că este mai mult decît clară redundanța semantică a îmbinărilor evidențiate prin caractere albine):

„Omul **a domesticit** aproape toate **animalele domestice...**” (pag. 9); „...**să extermină total** populația românească...” (pag. 57); „...O pătură socială... **mai inferioară...**” (pag. 66).

În același context se înscriu și exemplele care urmează, atestate de această dată în manualul **Economia aplicată**, apărut în 2002 la Editura Ruxanda:

„Banii pe care îi știți cel mai bine – **monedele metalice** și **bancnotele de hîrtie** – și pe care îi folosiți zi de zi, formează numerarul” (pag. 117); „[...] antreprenorii prosperi, de cele mai multe ori, **urmează** una sau mai multe dintre **următoarele căi**” (pag. 53).

În manualul **Geografie** pentru clasa a VI-a, apărut la Editura Arc în 2001, găsim: „Numim zonă naturală un spațiu geografic terestru, bine delimitat cu **trăsături caracteristice proprii** [...]” (p. 38); „Clima României are unele **particularități proprii**” (p.75), „Moscova, una dintre **marile metropole** ale lumii” (pag. 87).

În alt manual, **Istoria universa-**

lă, Editura Civitas, 2001, la pag. 67, citim: „**premisele ce au condiționat războiul**”.

Și un exemplu ceva mai recent, atestat în culegerea de teste pentru bacalaureat la geografie (Editura Liceum, 2003, pag. 13): „Explică succint, în 3-4 propoziții, de ce în **regiunile premontane ale munților**, uneori se formează zăcăminte de petrol și de gaze naturale”. O altă expresie pleonastică atestată aproape în toate manualele numite este „**interdependența dintre x și y**”.

Într-o emisiune radiofonică invitatul în studio vorbea despre niște „condiții **sine qua non, fără de care** nu pot fi soluționate problemele din sectorul agricol” (acest pleonasm fusese semnalat demult de Alexandru Graur).

Iar în altă emisiune radiofonică, un ascultător vorbea despre „tradițiile pe **meleagurile plaiului** nostru”. Credem că este evidentă și aici expresia pleonastică.

Într-un dialog radiofonic un savant în domeniul agriculturii vorbea despre „soluri puternic și **foarte excesiv** erodate”.

În continuare vom cita alte exemple de expresii pleonastice, care denotă, cel puțin, neglijența vorbitorilor respectivi.

La 22.10.02, Radioul Național ne informa că „dl Marian Lupu a rostit o **scurtă alocuțiune**”; la 1.03.03, o ziaristă de la Edineț ne spunea că „**doar numai** ea (o femeie – n. n.) știe cît de greu îi este”; la 8.04.03, prezentatorul unei cunoscute emisiuni matinale întreba interlocutorul: „**Ați estimat** pierderile **estimative**?”; la 16.04.03, un reprezentant de la Ministerul Muncii vorbea despre „**durata timpului de muncă**”, despre „condiții **mai inferioare** de angajare”; la 19.04.03, în cadrul emisiunii *Dimensiuni europene*, un profesor insista în greșeli, printre care și expresia pleonastică „**și inclusiv și**”; la 26.04.03, la *Știri* aflam că avaria de la Cernobîl a afectat o zonă în care

„**locuiau** mai mult de x **locuitori**”; la 22.04.03, dimineața, prefectul de Bălți își exprima îngrijorarea față de „o problemă **foarte majoră**”. O expresie pleonastică foarte „actuală” este „**scrutin electoral**” – aceasta a fost utilizată, în mod presant, în ajunul alegerilor din 25 mai 2003 la TVM. Ar fi de adăugat aici că eroarea din fiecare exemplu prezentat poate fi lesne verificată prin precizarea sensului fiecărui cuvânt care este implicat în expresia pleonastică respectivă.

Firește, ar fi minunat dacă toți ziariștii ar avea mai multă grijă de felul în care își formulează gândurile. Astfel ar fi mult mai puține erori de exprimare. O școală de cultivare a limbii ar fi de stringentă necesitate și pentru unele dintre persoanele ce dețin funcții publice. Iar capitoul „pleonasm” nu este prea dificil pentru a fi însușit, ca să nu mai auzim „perle” gen „**creditarea creditelor** preferențiale pentru Republica Moldova” (Tarlev, 19.03.03, *Unda dimineții*), „**proba de examen la examenul** de istorie a românilor” (un specialist de la Ministerul Învățământului, 2.06.03).

Unele greșeli la nivel sintagmatic sînt „create” prin traducerea nepotrivită, de regulă din limba engleză. De multe ori sîntem puși în situația de a accepta o greșeală, pe care, din cauza frecvenței apreciabile, ajungem să nu o mai percepem ca atare. Anume așa s-a întîmplat cu penibila și nefireasca sintagmă, vehiculată în domeniul pedagogiei „**formarea formatorilor**”. În acest caz s-ar fi putut evita expresia pleonastică/tautologică prin utilizarea sintagmelor „pregătirea instructorilor” sau „instruirea/pregătirea formatorilor” (este cazul să ne edificăm și în ceea ce privește sensul cuvîntului *formator*, ca să ne dăm seama de „mutația” semantică produsă de această dată).

În final, pentru a nu demoraliza vorbitorul de limbă română de la noi (din Basarabia), putem prezenta drept exemplu cîteva expresii pleonastice atestate în cartea **Relații**

publice și comunicare, semnată de Stancu Șerb, apărută în 2001 la Editura Teora din București (specificăm că am luat o carte, pe care o citeam la moment): „Un mod civilizată de a fi în relațiile cu membrii comunității generează și întărește respectul față de funcționar și instituție, se creează o stare de **mulțumire și satisfacție** personală...” (pag. 63); „[...] practicarea unor relații oficiale și neoficiale corecte, omenești, elegante, bazate pe **respect și stimă** față de om, trebuie să fie un atribut esențial al funcționarului public” (pag. 65); „Majoritatea specialiștilor sînt de acord că imaginea are o structură **axată în jurul** unui nod (nucleu) central” (pag. 24).

În altă carte, apărută la București, în 1999, cu sprijinul Programului *Step by Step – Crearea claselor orientate după necesitățile copilului* – în afară de multe alte greșeli (lucru care chiar ne-a întristat), am atestat numeroase expresii pleonastice, dintre care vom da doar cîteva: „bucătăria le oferă copiilor posibilitatea... de a gusta diferite **preparate**, de a **mîncă o mîncare** pe care au **preparat-o** singuri” (pag. 12); „copilul **se hrănește** singur **cu** diferite **mîncăruri**” (pag. 22) etc.

Un alt exemplu: într-un text de publicitate, la PRO-TV, la 31.03.03, telespectatorul era informat despre o „**nouă inovație**” (poate „Cîrcotașii” au și pescuit deja această eroare).

Prin urmare, fenomenul *pleonasm – tautologie* în (ne)calitatea lui de dezarticulator al expresivității și, lucrul cel mai grav, al sensului unui enunț sau al unui text, este o prezență regretabilă chiar și în arealul lingvistic românesc neafectat în timp de morbul înstrăinării și deznaționalizării cum s-a întîmplat în Basarabia.

***

Există pleonasm evidente, dar sînt și pleonasm ce țin de subtilitatea logico-semantică. Un astfel de caz este explicat de cunoscutul critic și te-

oretician al literaturii Roland Barthes: „Se spune în mod curent: **ideologia dominantă**. Această expresie este nepotrivită. Căci ideologia ce este? Este tocmai ideea în măsura în care domină: ideologia nu poate fi decât dominantă”.

Acumularea unui număr cât mai mare de exemple care ilustrează frecvența și diversitatea expresiilor pleonastice confirmă faptul că limbajul nostru, în manifestările lui cotidiene, este foarte vulnerabil sub aspectul corectitudinii.

În acest context se înscriu și cuvintele lui Emile Benveniste: „Limbajul este și un fapt uman; el reprezintă locul unde interacționează viața mentală și viața culturală, precum și instrumentul acestei interacțiuni. O altă lingvistică ar putea avea ca termeni fundamentali trinomul: limbă, cultură, personalitate”. Prin urmare, trinomul lui Benveniste ar trebui să fie înțeles de fiecare individ care poate, prin limbă, să-și demonstreze nivelul de cultură și personalitatea.

Am dorit să propulsăm aici ideea că este absolut necesară o mare atenție în exprimare, o bună cunoaștere a sensului tuturor cuvintelor folosite pentru a transmite un mesaj coerent și corect.

Mi-ar plăcea să cred că cititorul a avut răbdarea și puterea să citească acest articol și, mai ales, să înțeleagă în ce constă esența expresiilor pleonastice (în același context și a altor greșeli de exprimare) și că le va evita atât în comunicarea scrisă, cât și în comunicarea orală.

NOTĂ. Expresiile pleonastice se obțin în următoarele cazuri:

– la alăturarea cuvintelor cu sens identic sau foarte apropiat. De exemplu: *alocuțiune scurtă, anotimp al anului, a anula complet, autoportret propriu, a colabora împreună, laitmotiv principal, longevitate a vieții, primul debut, procent la sută, a preveni dinainte, sărbătoare festivă* etc.

– la alăturarea sinonimelor într-un raport de coordonare prin joncțiune, de exemplu:

a accepta	și	a consimți
acuzăție	și	învinuire
bucuros	și	vesel
calamitate	și	catastrofă
jertfă	și	sacrificiu

– la plasarea cuvintelor *mai, mai puțin, cel mai, foarte, extraordinar de, extrem de, nemaipomenit de, prea tare* înainte de adjectivele care nu au grade de comparație, și anume:

a) adjectivele cu prefixe superlative *arhi-, extra-, hiper-, prea-, super-, supra-, ultra-*:

arhicunoscut	preafrumos
arhiplin	superfin
extrafin	suprasolicitat
hipersensibil	ultracentral etc.

b) adjectivele împrumutate din latină, italiană sau franceză cu forma lor de superlativ:

extrem (lat. *extremus*)

maxim (lat. *maximus*, superlativul lui *magnus*)

minim (lat. *minimum*)

optim (lat. *optimus*, superlativul lui *bonus*)

proxim (lat. *proximus*)

suprem (lat. *supremus*, superlativul lui *superus*)

fortissimo (ital. – foarte tare)

pianissimo (ital. – foarte încet)

rarisim (fr. *rarissime* – foarte rar) etc.

c) adjectivele care comportă sensul de superlativ sau indică însușiri neconcepute în diferite grade:

cardinal	fenomenal
colosal	formidabil
excelent	excesiv
excepțional	infini
inițial	mort
etern	oral
final	total
unic	incipient etc.

d) adjectivele care, prin etimologia lor, au forma gradului comparativ:

anterior	minor
exterior	posterior
inferior	superior
interior	ulterior
major etc.	

– la plasarea expresiilor *a putea fi, a fi posibil, a fi cu putință* înainte de derivatele cu sufixul *-bil*, care indică sensul de posibilitate a unei acțiuni:

acceptabil	accesibil
admisibil	discutabil
divizibil	explicabil
comestibil	recomandabil
suportabil	etc.

– la alăturarea cuvintelor *mai, din nou, iarăși, iar, încă* o dată pe lângă ver-

bele derivate cu prefixul *re-*, care indică repetarea unei acțiuni:

a readuce	a reafirma
a relege	a reconstitui
a redescoperi	a reedita
a (se) reîntîlni	a rezidi etc.

– la alăturarea cuvintelor *împreună (cu)*, *laolaltă (cu)*, *alături (de)*, *cu* pe lîngă derivate cu prefixele *co-*, *com-*, *con-*, care indică sensul de *împreună (cu)*:

a coabita	coabitare
a coexista	coexistență
comesean	conațional
concețățean	concubinaj
a conviețui	coproprietar

Nu trebuie confundat pleonasmul greșeală de exprimare cu procedeul stilistic repetiția, cu pleonasmul formal sau tolerabil.

De menționat în acest context că expresiile pleonastice apar deosebit de frecvent din motivul necunoașterii sensului exact al unor cuvinte, de obicei acestea fiind neologice sau recente. Anume în seria acestora se înscriu și următoarele expresii pleonastice: ***mijloace mass media, inclusiv și, o scurtă alocuțiune, scrutin electoral*** etc.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Anghelescu, Gabriel, *Dicționar de pleonasm*, București, Editura Coresi, 1996.
2. Avram, Mioara, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei Române, 1987.
3. Barthes Roland, *Plăcerea textului*, Cluj, Editura Echinox, 1994.
4. Benveniste, Emile, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, București, Editura Teora, 2000.

5. Ciobanu, Anatol, *Să scriem și să vorbim corect*, Chișinău, Editura Lumina, 1970.

6. Crijanovschi, Andrei, *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, Chișinău, Editura Arc, Editura Museum, 2000.

7. Dascălu, Doina, *Dicționar de pleonasm*, București, Editura Vox, 1997.

8. Graur, Al., *„Capcanele” limbii române*, București, Editura Științifică și pedagogică, 1976.

9. Graur, Al., *Puțină gramatică*, București, Editura Academiei Române, 1988.

10. Graur, Al., *Limba corectă*, București, Editura Științifică, 1963.

11. Grigorescu, Dan, *Istoria culturii și neliniștile ei*, București, Editura Eminescu, 1992.

12. Grosu, Elena, *Dicționar de pleonasm*, Chișinău, Editura Epigraf, 2002.

13. Guțu, Valentin, *Dicționar al greșelilor de limbă*, Chișinău, Editura Arc, 1998.

15. Marin, Vitalie, *Expresivitate și corectitudine în comunicarea verbală*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1980.

16. Mîndîcanu, Valentin, *Cuvîntul potrivit la locul potrivit*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1987.

17. Melniciuc, Ion, *Practicum la lexicologie*, Chișinău, Editura Lumina, 1991.

18. Mihăescu, N., *Abateri de la exprimarea corectă*, București, Editura Științifică, 1963.

19. Mihăescu, N., *Cum e corect*, București, Editura Ion Creangă, 1973.

20. Mihăescu, N., *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană*, București, Editura Albatros, 1982.

21. Zarifopol, Paul, *Pentru arta literară*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.

Biserica
din Rughi

Alexei PALII

OMISIUNILE ÎN COMUNICAREA SCRISĂ

Dacă vom urmări evoluția oricărei limbi pe parcursul mai multor secole sau chiar milenii, vom constata că majoritatea cuvintelor și-au schimbat formele într-o măsură mai mică sau mai mare. Astfel, formele aceluiași cuvânt, atestate la diferite etape istorice, uneori nu numai că nu sînt identice, dar nici asemănătoare nu sînt. De ce oamenii modifică formele cuvintelor? Această întrebare și-a găsit demult explicare în cercetările specialiștilor prin cunoscuta teorie a *economiei în limbă*, care rămîne în vigoare pînă în prezent. Dar care este motivul economiei în limbă ?

Vom medita mai jos asupra acestei probleme, pornind de la postulatul că fiecare individ din natura vie (fie plantă, fie animal) este organizat în așa mod, încît să se poată adapta la mediu, *să consume cît mai puțină energie pentru necesitățile existenței sale*.

În cazul omului asemenea trăsături sînt și mai pregnante, ele fiind determinate de caracterul rațional al acestuia (nu în zadar a fost supranumit *homo sapiens*). Ființă rațională, omul tinde să-și satisfacă necesitățile, inclusiv cele de comunicare, printr-un consum minim de energie și de timp. Ghidat de principiul economiei în procesul comunicării verbale, omul a modelat de-a lungul tuturor timpurilor faptele de limbă în așa fel, încît să poată spune prin ele cît mai mult, dar cu eforturi cît mai mici.

Modificarea resurselor de limbă în procesul comunicării a fost numită de către lingviști *evoluție a limbii*, iar legitățile cele mai generale care au guvernat această evoluție au fost numite *legi fonetice*.

Se consideră că legile fonetice și-au încheiat manifestarea sau, altfel zis, cuvintele au devenit deja atît de

șlefuite, încît mai departe nu mai este loc pentru "optimizarea" lor. Acest punct de vedere poate fi acceptat numai dacă luăm ca sistem de referință cunoscutele legi fonetice, cercetate de lingvistica clasică, legi care s-au manifestat la o anumită etapă de dezvoltare a limbii. Fiind însă în afara acestui sistem de referință, am putea afirma cu certitudine că procesul de trunchiere și prescurtare a faptelor de limbă nu încetează niciodată, deși normele limbii literare au menirea să-l stăvilească. Să observăm în acest sens frecvența înaltă în uz a unor cuvinte trunchiate cum ar fi, bunăoară, *mul(t) mai mare, tre(buie) să știi, prof(esor), dom(nu)le* ș.a.

În secolul vitezelor și al crizei de timp, la principiul economiei de energie se mai adaugă și principiul economiei de timp, precum și atitudinea neglijentă a multor vorbitori față de cultura comunicării factori care generează omisiuni frecvente la toate nivelurile comunicării (cuvînt, enunț, text). În cele ce urmează ne vom referi doar la omisiunile realizate la nivelul enunțului scris.

Din motive de economie, vorbitorii trunchiază enunțurile, eliminînd din ele elementele de care consideră că se pot dispensa. Cercetarea acestui fenomen, pe care îl numim *omisiune*, ar contribui la interpretarea teoretică a unor fapte de sintaxă (a frazei și a textului), oferind totodată și soluția unor probleme practice care apar la redactarea (corectarea) textelor și care îi interesează în mod expres pe redactori, ziariști, corectori și pe toți cei implicați în comunicarea scrisă în virtutea activității lor profesionale.

O omisiune este realizată în scopul comprimării unui enunț. Dar cît de mult se poate comprima un enunț fără a afecta gîndul exprimat în el? Care este relația dintre omisiune și integritatea semantică a enunțului? Tocmai aceste întrebări constituie subiectul pe care îl vom elucida în continuare. Vom porni de la postulatul că enunțul exprimă un gînd transmis de la vorbitor (*emițător*) la ascultător (*receptor*), iar actul comunicării (prin mijloace verbale) se consideră realizat numai dacă integritatea gîndului recepționat de către ascultător

coincide total cu integritatea gândului pe care a intenționat să-l transmită vorbitorul.

După cum se poate conchide din cele de mai sus, actul comunicării (prin urmare, și vorbitorul) este determinat de două principii opozitive: pe de o parte, de economia în limbă și, pe de altă parte, de necesitatea de a exprima gândul în toată integritatea lui, cu maximum de exactitate. Primul principiu cere cât mai multă economie, adică să se scurteze enunțul cât mai mult, iar cel de-al doilea cere ca gândul să fie transmis absolut exact. Dar în ce măsură poate fi “comprimat” un enunț fără a-i afecta integritatea semantică? Exact acest lucru trebuie să-l sesizeze vorbitorul, pentru că tocmai el va trebui să respecte principiile amintite mai sus, construind pe baza lor doi factori opozitivi în stare de echilibru.

După cum ne demonstrează analiza unui vast material de cercetare, rolul de arbitru al vorbitorului în identificarea și respectarea echilibrului dintre *economie* și *integritate* nu este defel simplu, deoarece modul în care acest *arbitru* percepe, în fiecare caz aparte, economia și integritatea este relativ, chiar subiectiv. Fiecare vorbitor simte în mod individual dacă un gând, exprimat într-un anume mod, constituie o entitate integrală sau, dimpotrivă, este știrbit, suspendat sau echivoc. Ne vom convinge de acest adevăr în cele ce urmează, examinând patru tipuri de omisiuni (realizate în scopuri de economie) denumite, respectiv, în funcție de gradul de eroare cauzată: *omisiuni recomandabile*, *omisiuni admisibile*, *omisiuni nerecomandabile*, *omisiuni condamnable*. (Pentru comoditate și economie de spațiu cuvintele omise vor fi date între paranteze.)

Omisiuni recomandabile

Exemplul întâi. În enunțul *În ochii triști ai tăi am văzut ochii mei* a fost făcută o omisiune ajungându-se la varianta comprimată *În ochii triști ai tăi i-am văzut pe-ai mei*. Comparând gândul din varianta completă cu cel din varianta comprimată, observăm că omisiunea nu a afectat integritatea acestuia. Mai mult, suprimarea unor cuvinte a conferit enunțului o

structură mai concisă, eliminându-se o repetare supărătoare și câștigându-se astfel sub aspect stilistic.

Exemplul al doilea. *O parte dintre scriitorii din fosta Republică Moldovenească, precum Alexandru Lipcan, Samson Șleahu, Ion Cana și mulți alții, au rămas cunoscuți doar de criticii literari și de alți specialiști în materie de literatură.*

Să examinăm exemplul în cauză ca o variantă a unei structuri mai generale:

a. *O parte dintre scriitorii... cum sînt Alexandru Lipcan...*

b. *O parte dintre scriitorii...după cum sînt Alexandru Lipcan...*

c. *O parte dintre scriitorii... pre-cum (sînt) Alexandru Lipcan...*

Dintre aceste trei variante (a, b, c), uzul “și-a permis” doar în ultima (c) să omită verbul copulativ *a fi*.

Deși omisiunea verbului *a fi* înseamnă suprimarea copulei, adică a elementului care exprimă identitatea, ceea ce ar conduce la nonsens, uzul “și-a permis” totuși această abatere cu o frecvență atât de mare, încît ea a devenit normă. Ca rezultat, s-a ajuns la situația în care asemenea construcție sincopată nu numai că nu constituie o greșeală de limbă, dar este chiar recomandabilă.

Făcînd această constatare, e firesc să ne întrebăm: după producerea omisiunii, care element al judecății a rămas să exprime identitatea dintre subiectul și predicatul logic? Pentru că, deși copula lipsește, identitatea este totuși într-un fel exprimată. În caz contrar, enunțul respectiv nu ar mai putea reda gândul care se cere transmis interlocutorului. Credem că aici adevărul stă la suprafață: deși copula nu este prezentată în forma materializată a verbului *a fi*, ea este subînțeleasă ca fiind prezentă.

După cum am văzut, omisiunile recomandabile nu afectează integritatea semantică a enunțului. De regulă, enunțurile cu asemenea omisiuni sînt mai suple, mai sugestive.

Omisiuni admisibile

Exemplul întâi. *În Podișul Codrilor și (în) Podișul Nistrului configurația așezărilor rurale este determinată de relieful fragmentat de văi adînci.*

În acest exemplu, prepoziția *în* exprimă un raport spațial, avînd două poziții (prima și a doua) și incluzînd două componente circumstanțiale de loc (*în Podișul Codrilor și în Podișul Nistrului*). Însă în poziția a doua reprimă este facultativă, pentru că, dacă aici prepoziția va lipsi, funcția de includere a celui de-al doilea complement circumstanțial îl va realiza prepoziția din prima poziție. Pentru că între cele două poziții (și, respectiv, între cele două componente circumstanțiale) practic nu este distanță, astfel încît forța de inducție a prepoziției din prima poziție este suficientă, în percepția vorbitorului, ca să poată include și cel de-al doilea complement circumstanțial. Cu alte cuvinte, deși în poziția a doua prezența prepoziției *în* este în totală concordanță cu norma literară, lipsa ei este admisibilă, pentru că nu afectează gîndul care se cere comunicat.

Exemplul al doilea poate fi prezentat în trei variante, prima fiind completă, iar celelalte două avînd un anumit grad de comprimare.

a. *Examinăm structura economiei naționale care este prezentată pe sectoare.*

b. *Examinăm structura economiei naționale (care este) prezentată pe sectoare.*

c. *Examinăm structura economiei naționale (care este prezentată) pe sectoare.*

Sub aspectul conținutului, toate variantele enunțului respectiv exprimă același gînd, fără diferențe, și concordă cu norma. Prin urmare, cele două omisiuni (b, c), de diferite măsuri, nu au afectat integritatea semantică a enunțului. Sub aspect stilistic însă, varianta (a) pare să conțină un ușor balast verbal, iar varianta (c) pare să-l lase pe interlocutor într-o anumită incertitudine în sesizarea gîndului (însăși economia este organizată pe sectoare; economia este așa cum este, însă în cazul respectiv noi o vedem pe sectoare; economia este așa cum este, însă cîeva ne-a prezentat-o pe sectoare). În această ordine de idei varianta (a) este corectă, varianta (b) este corectă, cea mai reușită și de aceea recomandabilă (pentru că este cea mai concisă și mai clară), iar varianta (c) este admisibilă.

Exemplul al treilea. *Aș încerca (să fac) o afirmație excesiv de patetică.*

În varianta comprimată, receptorului i se dă libertatea de a completa singur lacuna apărută în urma omisiunii, dar este puțin probabil că cineva ar subînțelege în locul acestei lacune alt verb decît *a face* (ori sinonimele lui). Tocmai acest fapt, adică ușurința eliminării omisiunii și completării ei de către toți vorbitorii cu același conținut, face ca varianta comprimată să nu-și piardă integritatea semantică și de aceea o considerăm admisibilă.

Exemplul al patrulea. *Conform (?) comentatorului, federalizarea Republicii Moldova ar soluționa problema Transnistriei.*

Aici omisiunea este percepută ca un gol deranjant între cele două cuvinte (*conform și comentatorului*), însă completarea lui parcă ar fi pusă nu în sarcina emițătorului, dar a receptorului, permițîndu-i acestuia din urmă să aleagă singur una dintre mai multe soluții posibile. Pentru orice vorbitor inteligent găsirea soluției nu va prezenta nici o dificultate, acesta alegînd, de exemplu, între variantele: *opinieii, teorieii, părerii, concepției* etc.

Exemplul al cincilea vizează omisiunea verbului *a fi* dintr-o serie de construcții gerunziale. Să examinăm enunțurile:

a. *(Fiind) adaptate cu grijă la situația concretă, multe modele s-au dovedit a avea succes.*

b. *(Fiind un) specialist cunoscut în domeniu și apreciat timp de trei decenii, în străinătate, savantul nu a avut probleme de angajare în câmpul muncii.*

c. *(Fiind) în stare de ebrietate, șoferul nu a reușit să evalueze și să coreleze toți factorii situației create pentru a acționa în consecință.*

Structurile enunțurilor citate sînt atestate în uz atît în forma lor deplină, cît și în cea sincopată. După cum se poate observa, omisiunile înregistrate afectează doar structura sintactică a enunțurilor (de exemplu, în enunțul (a) construcția gerunzială devine construcție participială), însă integritatea semantică rămîne intactă. E de remarcat însă că asemenea omisiuni, indiferent de poziția construcției gerunziale, nu sînt întotdeauna admi-

bile. De exemplu: *Fiind băiet, păduri cutreieram* (M. Eminescu).

Omisiuni nerecomandabile

Factorul natural, istoric și cel geografic influențează asupra gradului de populare și valorificare a teritoriului, (asupra) proceselor demografice, componenței etnice, specializării economiei etc.

Prepoziția *asupra* include patru complementele indirecte omogene în dativ: 1) *gradului de populare...*; 2) *proceselor demografice*; 3) *componenței etnice*; 4) *specializării economiei*. Însă ea precedă doar primul complement, fără a fi reluată în celelalte trei poziții, pentru că se contează pe forța ei inductivă asupra celorlalte trei complemente. Însă distanța dintre prima poziție și cea de a doua este prea mare ca această forță să mai acționeze suficient de bine în memoria cititorului și de aceea forma în dativ a complementului al doilea (*proceselor*) apare ca fiind nemotivată. Soluția constă în reluarea prepoziției *asupra* în poziția a doua, adică înaintea celui de-al doilea complement. În această poziție ea ar putea să-și exercite funcția de includere a celor două complemente indirecte care urmează.

Omisiuni condamnabile

Acest tip de omisiuni conduc la erori grave de logică și de stil. În continuare vom da o serie de exemple, din care vom încerca să desprindem tipologia greșelilor cauzate de omisiuni.

Exemplul întâi. *Activitatea de bază în această regiune este agricultura, care înregistrează o productivitate mai înaltă comparativ cu (productivitatea agriculturii din) celelalte regiuni.*

Omisiunea de față, realizată probabil nu numai din motive de economie, dar și din necesitatea de a evita repetarea supărătoare a cuvintelor indicate între paranteze, cauzează o greșeală de logică constând în compararea unor noțiuni incompatibile (se compară *productivitatea* cu *regiunile*). Varianta completă a enunțului, cu includerea cuvintelor indicate între paranteze, este într-adevăr deranjantă, de aceea trebuie evitată. Una

dintre soluții ar fi următoarea: *Activitatea de bază în această regiune este agricultura, care înregistrează o productivitate mai înaltă decât cea din celelalte regiuni.* În varianta propusă sînt prezenți ambii termeni ai comparației, iar faptul că al doilea termen (*productivitate*) este înlocuit prin pronumele demonstrativ *acea* nu prejudiciază integritatea gândului exprimat în enunț. Mai pot exista și alte soluții: *Activitatea de bază în această regiune este agricultura, care înregistrează o productivitate mai înaltă decât în celelalte regiuni.* Această variantă de asemenea conține o omisiune evidentă, fiind suprimat termenul al doilea al comparației – *productivitatea*, însă el poate fi ușor subînțeles.

Încă un enunț cu același tip de omisiune și, respectiv, cu același tip de greșeală: *Acești pictori fac parte din categoria numelor românești cunoscute.* După cum se poate lesne observa, în acest enunț se compară, într-o formă voalată, *pictorii cu numele*. Eroarea poate fi eliminată prin restabilirea cuvintelor omise: *Acești pictori fac parte din categoria pictorilor cu nume românești cunoscute.* Greșeala logică a fost reparată, însă s-a ajuns la o greșeală stilistică, repetîndu-se în mod supărător cuvîntul *pictori*. Însă această eroare de asemenea poate fi rectificată, cuvîntul *pictorilor* fiind înlocuit cu lexemul *artiștilor*.

Exemplul al doilea. *Industria de parfumerie și cosmetice se bazează pe uleiurile extrase din plante eterooleaginoase și (?) alte materii prime.*

Enunțul de față conține o omisiune (marcată cu semnul întrebării între paranteze) care cauzează un echivoc. Locul omisiunii este precedat de două prepoziții (*pe* și *din*) care posedă forță inductivă asupra poziției în care se află omisiunea. Acest fapt îi dă posibilitate cititorului să interpreteze enunțul în două moduri în funcție de prepoziția pe care o va utiliza. Astfel:

1. *Industria de parfumerie și cosmetice se bazează pe uleiurile extrase din plante eterooleaginoase și pe alte materii prime.*

2. *Industria de parfumerie și cosmetice se bazează pe uleiurile extrase din plante eterooleaginoase și din alte materii prime.*

Firește, soluția va consta în folosirea prepoziției adecvate în funcție de gândul care se cere comunicat.

Exemplul al treilea. *În prezent în agricultură trebuie să recuperăm greșelile pe care le-au comis alții.*

Eroarea comisă în enunțul de față (*recuperăm greșelile*) este cauzată de o omisiune. Varianta completă a enunțului ar putea fi: *În prezent în agricultură trebuie să recuperăm pagubele cauzate de greșelile pe care le-au comis alții.*

Exemplul al patrulea este un caz în care același tip de omisiune (a prepoziției) poate avea efecte diferite. Să comparăm enunțurile de mai jos:

1. *Accentul se va pune pe producția de zahăr, (de) conserve, (de) ulei vegetal, (de) lactate, (de) tutun fermentat, (de) mezeluri.*

2. *Strugurii au o valoare calorică mare, conținând vitamine, fermenți, fier, aluminiu, fosfor, acizi organici, săruri de potasiu, (de) calciu, (de) magneziu etc.*

În primul enunț, prezența prepoziției *de* este necesară numai în fața determinativului *zahăr*, aici ea indicând raportul de determinare. În fața celorlalte determinative ea este de prisos (ba chiar supărătoare), pentru că în aceste poziții acționează forța de inducție a prepoziției din prima poziție. Prin urmare, în acest caz omisiunea este recomandabilă.

În al doilea enunț, prezența prepoziției *de* (de ex., *de potasiu*) exprimă raportul dintre determinatul *săruri* și determinanții *potasiu, calciu, magneziu*, chiar dacă determinatul *săruri* nu se reia de fiecare dată. Iar lipsa prepoziției în pozițiile a doua și a treia cauzează un echivoc care îi permite cititorului să-și aleagă una dintre cele două variante posibile de sens: *calciu* sau *săruri de calciu, magneziu* sau *săruri de magneziu*. Cu alte cuvinte, în acest enunț repriza prepoziției, și respectiv omisiunea, sînt purtătoare de sens și nu pot fi evitate.

Exemplul al cincilea. *Vom vorbi despre cele mai importante sărbători religioase ale creștinilor, mozaicilor și musulmanilor.*

Acest enunț permite o dublă interpretare. Prima: *Vom vorbi despre*

cele mai importante sărbători care aparțin numai creștinilor, despre cele care aparțin numai mozaicilor și despre cele care aparțin numai musulmanilor. A doua: *Vom vorbi despre cele mai importante sărbători religioase comune ale creștinilor, mozaicilor și musulmanilor.* Raportul posesiv dintre determinatul *sărbători*, pe de o parte, și determinanții *creștinilor, mozaicilor și musulmanilor*, pe de altă parte, permite această interpretare. Însă asemenea sărbători nu există. Firește, cititorul nu va înțelege că există *sărbători comune ale creștinilor, mozaicilor și musulmanilor*, dar nu pentru că enunțul nu ar permite această interpretare, ci pentru că știe prea bine că creștinii, mozaicii și musulmanii nu au sărbători religioase comune.

Pentru a ne convinge o dată în plus că enunțul în cauză permite această interpretare falsă, să completăm structura lui cu o altă informație, pe care cititorul nu o cunoaște în mod aprioric, ci trebuie să o afle din conținutul enunțului. Astfel: *Vom vorbi despre cele mai importante idei filozofice ale scriitorilor X, Y și Z.* Apartenența respectivelor idei filozofice poate fi înțeleasă în două moduri. Astfel, cele mai importante idei filozofice:

a. care aparțin numai scriitorului X, care aparțin numai scriitorului Y și care aparțin numai scriitorului Z;

b. care aparțin și scriitorului X, și scriitorului Y, și scriitorului Z.

Un alt exemplu, și mai convingător: *Grindina a distrus cele mai frumoase plantații ale lui X, Y și Z.*

Și acest enunț conține un echivoc, dînd posibilitate să se înțeleagă că plantațiile pot aparține, în mod separat, lui X, lui Y și lui Z sau pot aparține, în comun, lui X, lui Y și lui Z.

După ce ne-am convins că enunțul din exemplul al cincilea conține un echivoc, să observăm că respectiva greșeală este cauzată de anumite omisiuni. În acest scop, vom restabili între paranteze ceea ce a fost omis, obținînd astfel varianta completă care nu mai permite o dublă interpretare: *Vom vorbi despre cele mai importante sărbători religioase ale creștinilor, (despre cele ale) mozaicilor (precum) și (despre ale) musulmanilor.*

Exemplul al șaselea. *Sînt examinați factorii care au influențat pozitiv și negativ asupra agriculturii.* Întrucît situația din acest enunț este foarte asemănătoare cu cea din enunțurile cuprinse în exemplul al cincilea, vom lăsa comentarea cazului pe seama cititorului, indicînd în continuare doar varianta completă: *Sînt examinați factorii care au influențat pozitiv și (cei care au influențat) negativ asupra agriculturii.*

Exemplul al șaptelea. *Dacă judecăm după categoria de vîrstă a copiilor, ei vor ajunge să cunoască specificul culturii materiale, îndeletnicirile și meșteșugurile populare, bucătăria națională și folclorul.*

În enunțul de față, raportul dintre subordonata condițională și regentă este fals. În realitate, copiii nu vor ajunge să cunoască ceva doar în funcție de faptul că cineva judecă sau nu ceva în anumite condiții. Cu alte cuvinte, acțiunea din subordonată nu constituie în realitate o condiție pentru realizarea acțiunii despre care se vorbește în regentă. Această deformare este cauzată de suprimarea unui segment de frază, care i s-a părut vorbitorului de prisos. Golul apărut în urma omisiunii ar putea fi completat în felul următor: *Dacă judecăm după categoria de vîrstă a copiilor, am putea afirma că ei vor ajunge să cunoască specificul culturii materiale, îndeletnicirile și meșteșugurile populare, bucătăria națională și folclorul.* În urma acestei completări structura frazei s-a schimbat (subordonata condițională + regentă + subordonata completivă), iar subordonata condițională exprimă un raport care poate exista cu adevărat în realitate (evident, dacă judecăm într-un anumit fel, am putea face anumite afirmații întemeiate pe judecățile respective).

Varianta completată a enunțului este doar una dintre multele posibile. Iată doar cîteva dintre acestea: *am putea crede că, am putea fi convinși că, am putea trage concluzia că, am putea avea certitudinea că* etc.

Acest tip de omisiune, condamnat, se întîlnește destul de frecvent în comunicarea scrisă. Iată încă un caz: *Dacă vom crede că documentele*

publicate reflectă adevărul, în acel an murise de foame 83 mii de oameni.

Și în acest caz ne dăm ușor seama că raportul condițional este fals. În acel an puteau să moară ori să nu moară 83 mii de oameni, indiferent de faptul dacă noi vom crede sau nu în veridicitatea documentelor respective. Condiția care a determinat moartea oamenilor respectivi a fost cu totul alta decît atitudinea noastră față de documentele publicate. Și în cazul de față, ca în cel anterior, motivul erorii este omisiunea. Încercăm să restabilim integritatea enunțului: *Dacă vom crede că documentele publicate reflectă adevărul, vom ajunge la concluzia că în acel an murise de foame 83 mii de oameni.*

Considerăm că exemplele examinate mai sus demonstrează destul de convingător că, în contextul general al comunicării, omisiunea este un fenomen foarte frecvent, că la nivelul enunțului ea poate fi recomandabilă, admisibilă, nerecomandabilă sau condamnată, în funcție de context, dar și de modul subiectiv în care percepe lucrurile fiecare vorbitor. În planul culturii comunicării, este recomandabil să reținem că orice enunț poate fi comprimat (și trebuie comprimat) doar atît timp cît nu este afectată integritatea gîndului care se cere exprimat. Depășirea acestui moment, numit *punct critic*, este nerecomandabilă sau chiar condamnată. Așa dar, criteriul primordial al comprimării enunțurilor impune *păstrarea integrității gîndului* care trebuie transmis.

Anumite cercetări în profunzime ale fenomenului respectiv, inclusiv sub aspectul psihologiei percepției textului, ar putea pune în lumină o serie de structuri deocamdată nestudiate și raportarea acestora la normele limbii literare.

Examinînd mai multe cazuri de omisiuni, ne convingem că fenomenul poate fi clasificat nu numai după criteriul conformării acestora la norma limbii literare, dar și după alte criterii, cum ar fi, bunăoară, cele care țin de structura propoziției. Astfel, de la tipologia propoziției s-ar putea ajunge la tipologia omisiunii.

Maria GRAUR-VASILACHE

TENDINȚE DE INTERNAȚIONALIZARE ȘI MODERNIZARE A TERMINOLOGILOR DE SPECIALITATE

Amploarea fără precedent a relațiilor dintre țări, în condițiile societății moderne, aduce cu sine o invazie copleșitoare de termeni în toate domeniile de activitate umană. Împrumuturile masive confirmă viabilitatea sistemului lexical al limbii române, caracterul lui deschis. Faptul acesta permite adoptarea și adaptarea termenilor din cele mai diverse limbi europene: engleză, franceză, italiană, germană, rusă etc. Viabilitatea sistemului lexical al limbii și caracterul lui deschis a fost relevat de reputatul lingvist suedez Alf Lombard: „Când româna importă un cuvânt străin, ea păstrează foarte adesea cuvântul anterior care servește pentru a exprima același lucru [...]. Numărul cuvintelor întrebuițate de români nu încetează să crească. Limba lor a devenit o limbă mai mult decât bogată. Importul aproape nelimitat de cuvinte noi, cadrul uimitor de extensibil al vocabularului, felul în care cuvintele trăiesc împreună în interiorul acestui cadru, concurența dintre cuvintele care aparțin straturilor diferite, diferențierea semantică sau geografică a sinonimelor – toate aceste probleme lexicologice constituie un întreg pe care nici o altă limbă nu-l oferă mai bine studiului”¹.

Prin prisma caracteristicilor elucidate de lingvistul suedez pentru vocabularul general, să ne referim, în cele ce urmează, la un singur domeniu de activitate, cel economic. Pentru denumirea noțiunilor și a fenomenelor cu caracter economic, precum și pentru denumirea documentelor perfectate de agenții economici, în acest limbaj de specialitate circulă, mai mult sau mai puțin nestingherit, unități lexicale atât de diferite ca proveniență și structură: **disagio, audit, virament, fiasco, uzufruct, ad vallorem, de facto, prefix, angro, listă de colisaj, credit, dever, fraht, conosament, cash flow, stand-by, management, marketing, overdraft, trassant, clearing, holding, leasing, scadență** etc. Acest conglomerat de franțuzisme, italienisme, latinisme, anglicisme și americanisme „nu se ceartă” cu neoașismele românești: **vărsământ, scăzământ, trăgător, acoperire, desfacere, cărauș, căraușie, rău-platnic, scrisoare de trăsură** etc.

Indiscutabil, nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi. Dar tot atât de indiscutabil este și faptul că imensul material lexical pus în circulație prin împrumuturile excesive, abuzul de neologisme utilizate doar din dorința de a epata generează probleme dintre cele mai controversate: adaptarea totală, adaptarea parțială sau neadaptarea termenilor neologici, acceptarea sinonimiei și a polisemiei în terminologiile de specialitate sau respectarea riguroasă a univocității și a monosemantismului termenilor științifici.

În monografia „Încadrarea lingvistică în realitățile europene” academicianul Nicolae Corlăteanu menționează că „admiterea neologismelor în limba noastră – ca și în oricare altă limbă – nu se face în mod mecanic sau la întâmplare, din orice izvor etimologic. Ele se cer a fi adaptate din punct de vedere noțional, fonetico-fonologic, morfologico-derivativ, sintactico-stilistic, lexico-frazeologic la normele limbii debitoare”².

Să examinăm din acest punct de vedere termenii: **clearing, leasing, holding, consulting renting, marketing, dumping, doping, engineering, auditing și rating**. Dintre cele 11 lexeme doar **doping** nu este termen economic. La prima vedere s-ar părea că toți termenii aceștia trebuie interpretați la fel, dată

fiind originea lor comună. Dar o examinare atentă a felului cum sunt atestați în dicționare demonstrează că ei sunt diferiți atât din punctul de vedere al adaptării, cât și din punctul de vedere al necesității de a fi adoptați. Termenul **clearing** este definit astfel: „Sistem de plată în comerțul exterior prin compensarea reciprocă a creanțelor și obligațiilor”. Se ortografiază în două feluri: **clearing** și **cliring**. Necesitatea adoptării termenului în cauză este motivată prin însăși definiția lui drept „sistem de plată în comerțul exterior”, adică este un internaționalism prin excelență. Aici se mai poate adăuga și cele menționate de acad. Al. Graur: „**Clearing** este un cuvânt englezesc (se pronunță *cliring*), care înseamnă „curățire”. Este derivat de la verbul **to clear** – a curăța, care vine de la franțuzescul **clair** (citit *cler*), de origine latină (**clarus**, de unde neologismul nostru **clar**). În comerțul internațional, **clearing** înseamnă „lichidarea conturilor”³. Deci, este unul dintre cuvintele numite de academicianul N. Corlăteanu „călătoare”: „Se poate atesta în istoria limbilor și prezența așa-numitelor cuvinte-călătoare. Se împrumută un element lexical, care în limba creditoare este tot un împrumut”⁴. Veridicitatea afirmației că nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi poate fi demonstrată și argumentată cu multiple exemple din diferite limbi. Astfel, pentru conceptul de „sumă de bani plătită de debitor creditorului său pentru dreptul de utilizare a împrumutului acordat pe un timp limitat” limba română utilizează termenul **dobândă**, un cuvânt împrumutat din slava veche, iar în limba rusă acestei definiții îi corespunde termenul **проценты**, un cuvânt de origine germană (**prozent**).

Pentru conceptul de „persoană fizică sau juridică responsabilă de transportul de mărfuri în temeiul unui contract” în limba română este utilizat termenul **cărăuș**. Dubla etimologie a cuvântului vechi **cărăuș** – de la substantivul **carrus** și verbul **carrare** – explică îmbogățirea familiei date cu derivatele **a cărăuși**, **cărăușie**, **cărăușit** etc.⁵.

În limba engleză acestei definiții îi corespunde termenul **carrier**, cuvânt cu aceeași etimologie latină ca și cuvintele românești examinate mai sus. Astfel, un cuvânt destul de vechi (bunelul scriitorului Ion Creangă mergea în **cărăușie**) a format în limba română termeni economici moderni (sau modernizați) precum: **cărăuș aerian**, **cărăuș maritim**, care sunt atestați în documentele de transport internațional. Pentru **cărăușul maritim** mai există în limba română și sinonimul neologic mai concis **armator**, care se mai numește și **proprietarul unei nave**. Taxa plătită pentru transportul de mărfuri pe cale ferată și aeriană este desemnată prin cuvântul de origine germană **fraht**, iar aceeași plată pentru transportul maritim (naval) este desemnată prin cuvântul **navlu** – de origine neogrecescă. De la cuvântul **navlu** s-au format termenii **a navlosi**, **navlosire**, **navlositor**, **contract de navlosire**: „În zonele libere se pot efectua [...] controlul calitativ al mărfurilor, **navlosirea**, agentuarea și aprovizionarea navelor și a altor mijloace de transport”. (*Economistul*, 18-19 februarie, 2000, p. 7). **Contractul de navlosire** se mai numește și **conosament** – cuvânt de origine franceză – **connaissance**. De la cuvântul german **fraht** s-au format în limba rusă termenii: **фрахтование**, **фрахтователь** (**armatorul** din limba română), **фрахтовщик** (**navlositorul** din limba română, adică cel care plătește **navlul** sau **frahtul**) și **договор фрахтования** (**contractul de navlosire** din limba română). Dacă transportul mărfurilor se efectuează cu nave de cursă neregulată, pentru denumirea precisă, exactă, specificată a unui asemenea document de transport se apelează la cuvinte din limba engleză: **conosament charter-party** – în limba română, **Charterpartie-Konnossement** – în limba germană, **connaissance charte-partie** – în limba franceză. Pentru denumirea acestui tip de documente de transport, limba rusă apelează la împrumuturile din engleză **чартер-партия** sau concomitent din germană și franceză (**фрахтовый коносамент**). Documentul referitor la ambalarea și expedierea mărfurilor în care sunt trecute elemente privitoare la tipul ambalajului, greutatea fiecărui colet, numărul de colete și marcajul, este denumit în limba română **listă de colisaj**, ca și în limba franceză – **liste de colisage**. Acest document se

mai numește în limba română și **lista pachetelor**, ca și în engleză – **packing list**, în germană – **Packliste** sau în rusă – **упаковочный лист**. În afară de aceste împrumuturi multiple din cele mai diverse limbi, documentul de transport al mărfurilor mai este denumit în limba română și **scrisoare de trăsură** – un termen format prin metaforă.

Astfel, prin metaforizarea cuvintelor neoașe **trăsură**, **car**, **a căra** obținem îmbinările terminologice modernizate **cărăuș maritim**, **cărăuș aerian**, **scrisoare de trăsură aeriană**, care circulă liber și nestingerit, fiind atestate în același context cu neologismele de origine străină **conosament**, **fraht**, **navlu**: „**Scrisoarea de trăsură aeriană** are caracteristici diferite de **conosamentul maritim**. Astfel, **scrisoarea de trăsură aeriană** nu „reprezintă marfa”, cum o face **conosamentul**”⁶; „Una din obligațiile vânzătorului este să livreze marfa în custodia **cărăușului aerian**”⁷; „Contractul de transport al mărfurilor cu un **cărăuș maritim**, este încheiat de către cumpărător, care va plăti **frahtul** până la destinație”⁸; „Documentele de transport utilizate la transportul terestru și pe calea aerului sunt diferite de cele uzitate pentru transporturile maritime. Ele se și numesc diferit – **scrisori de trăsură** în loc de **conosament** – și echivalează cu **recipisa căraușului** pentru marfă, preluată în vederea transportului. Spre deosebire de **conosament**, **scrisoarea de trăsură** nu este negociabilă”⁹.

Exemplele analizate mai sus demonstrează convingător că nici o limbă, oricât de bogată ar fi ea, nu se poate lipsi de împrumuturi. Deci, limitându-ne doar la un singur aspect al relațiilor economice internaționale – transportul de mărfuri – atestăm în limba română multiple împrumuturi din cele mai diverse limbi: **fraht**, **listă de colisaj**, **conosament**, **a navlosi**, **navlu**, **contract de navlosire**, **armator**, **conosament charter-party** etc. Ele sunt necesare pentru respectarea preciziei și a conciziei – calități inerente limbajului de specialitate: **cărăușul** denumește persoana fizică sau juridică responsabilă de transportul mărfurilor în general, indiferent de mijlocul de transport, dar dacă este necesar să ne referim cu exactitate la tipul mijlocului de transport, vom apela la îmbinarea **cărăuș aerian**, **cărăuș maritim** sau **armator**.

Termenul **fraht** este mai concis decât **scrisoare de trăsură**. Putem spune în egală măsură „am perfectat **un fraht**”, „am perfectat **o scrisoare de trăsură**”. Dar dacă ne referim la plata pentru transportul mărfurilor, putem apela doar la termenul **fraht** – am achitat **frahtul** – și astfel obținem o exprimare precisă, fără ambiguități.

În cele ce urmează, ne vom referi concret, în cel mai detaliat mod posibil, la felul cum sunt utilizați termenii economici de origine străină în paginile presei periodice. Problema în cauză va fi abordată sub mai multe aspecte, cum ar fi necesitatea adoptării termenilor din alte limbi și adaptarea lor la normele limbii române, relațiile de sinonimie în domeniul terminologiilor de specialitate, univocitatea, monosemantismul termenilor de specialitate sau polisemantismul lor, determinologizarea unor termeni științifici, trecerea lor dintr-un domeniu în altul etc.

Conceptul de **arendă**, **închiriere** este redat în limba română prin mai multe neologisme. Cel mai potrivit, în opinia noastră, este termenul **locație**. Este cel mai cuprinzător, deoarece obiectul **locației** îl reprezintă imobilele cu destinație comercială, suprafețele locative, terenurile destinate culturilor agricole etc. Locația semnifică atât închirierea ca proces, cât și suma de bani (sau chiria) plătită pentru un lucru luat în folosință. Totodată, termenul **locație** poate fi considerat cel mai adecvat pentru desemnarea conceptului dat și prin faptul că formează îmbinarea **contract de locație** sau **contract de locațiune**. Părțile contractante ale unui asemenea contract sunt **locatorul** – proprietarul care cedează dreptul de folosire al obiectului proprietății – și **locatarul** – persoana care ia în chirie un bun pe o anumită perioadă. Deci, **locație** este sinonim cu **arendă** (**arendare**) și cu **închiriere** (**chirie**). Totodată, vom menționa că pentru precizie în comunicare a mai fost nevoie și de împrumuturile din engleză **leasing** și **renting**: „Zilele acestea va sosi un lot de calculatoare în valoare de 20

milioane de dolari, livrate Republicii Moldova în cadrul unui proiect de **leasing**" (*Flux*, 19 ian., 1993, p. 3); „Republica Moldova trebuie să achite corporației, în prima jumătate de an, în jur de două milioane de dolari pentru utilajul livrat în sistem de **leasing**, dar nu a făcut acest lucru până acum" (*Flux*, 23 sept., 1998, p. 1); „Obiectul **locației** trece în proprietatea **locatarului** dacă acesta a vărsat **locatorului** întreaga sumă din costul obiectului **închiriat**"; „În cazul **leasing**-ului de utilaj folosit, **locatarul**, de obicei, își asumă asigurarea lui, reparația și deservirea tehnică"; (*Economica*, nr. 4, 1996, p. 25); „**Locatarul** nu are dreptul să schimbe locul de amplasare a obiectului de **leasing** și de a-l da în **chirie** fără permisiunea **locatorului**. În contractul-tip este prevăzută protejarea drepturilor **locatarului**" (tot acolo); „În paginile publicației pot fi prezentate și anunțuri privind licitații, transferuri de echipamente, oferte de concesiune sau **locație de gestiune**" (*Tribuna economică*, nr. 44, 1993, p. 1); „Demararea procesului de privatizare prin **locația de gestiune** – ca prim pas – și ritmul lent de continuare a privatizării au contribuit la degradarea constantă a calității serviciilor turistice" (*Economistul*, 3 iunie, 1998, p. 8).

Termenul **leasing** este definit astfel: „Operațiune de finanțare indirectă a investițiilor, care constă în închirierea de către agenții economici, pe bază de contract, a unor echipamente de producție (mașini, utilaje ultramoderne și chiar unicate) și imobile (clădiri, depozite), existente în proprietatea unei **societăți de leasing**, în schimbul unei **chirii**". Mai există și termenul **leasing deschis**, definit ca „formă a **leasing**-ului în care, după expirarea contractului, beneficiarul (locatarul) are de ales între mai multe posibilități: prelungirea duratei contractului, restituirea bunului închiriat sau cumpărarea acestuia". Necesitatea adoptării acestui termen internațional este justificată prin faptul că prin el se specifică un anumit fel de locație: pe termen lung și cu posibilitatea de a cumpăra bunul închiriat. Neologismul respectiv este atestat și în limbile germană (**Leasing**), franceză (**leasing**) și rusă (**лизинг**). În limba română nu este adaptat din punct de vedere fonetico-fonologic și morfologico-derivativ, de aceea se pronunță *lizing* și se scrie deocamdată **leasing**, iar atunci când substantivul apare la forma hotărâtă, trebuie neapărat ortografiat cu cratimă: **leasing**-ul, **leasing**-ului, spre deosebire de **clearing**, care în unele surse apare și cu forma **cliring**. Pentru a delimita un alt tip de **locație (închiriere)**, limba română a mai împrumutat din engleză și termenul **renting** – închiriere a mașinilor și a utilajelor de obicei de scurtă durată, de până la șase luni, fără drept de procurare a lor de către locatar. Din definiția celor doi termeni de origine engleză rezultă clar nuanțele de sens diferite, ceea ce justifică existența lor alături de **locație**, **arendă** și **închiriere**. Referitor la **locație**, mai semnalăm și o semnificație juridică: „Sumă datorată căraușului în situația în care mijloacele de transport feroviare sau rutiere staționează din cauza beneficiarului peste termenul de încărcare sau descărcare". În domeniul informaticii este utilizată îmbinarea **locație de memorie** – zonă a memoriei unui calculator electronic al cărei conținut poate fi folosit în timpul rulării unui program. Astfel, o carte din domeniul informaticii este intitulată „1001 de **locații**". În același timp, considerăm nejustificată extinderea prea mare a termenului **locație**, utilizat pentru **loc**, **adresă**, **sediu**, **poziție**, **localizare** etc.: „Natura culturii ce urmează a se planta pe o anumită **locație** depinde de un număr de factori printre care clima, mediul înconjurător, gradul de asigurare cu apă al terenului"; (*A. L. Planeta Pământ*, nr. 26, p. 197); „Astfel, câștigătorul premiului pentru cel mai bun regizor, Steven Soderbergh, a plecat, la câteva zile după decernarea premiului, spre **locația** unde se filmează „Ocean's Eleven", Julia Roberts având aceeași țintă" (*Flux*, 4 mai, 2001, p. 9).

În această ordine de idei, suntem într-un totu de acord cu lingvistul George Pruteanu, care, în cadrul unei emisiuni din ciclul „Doar o vorbă să-ți mai spun" menționa traducerea greșită din limba engleză a cuvântului **location** prin **locație** în loc de **localizare**. Revenind la cele spuse despre cuvântul **locație**, vom opta pentru restrângerea polisemantismului acestui cuvânt, pentru utilizarea lui

precisă și clară, fără ambiguități, doar în cele trei domenii: a) economie (**locație**, **locație de gestiune** – arendă, închiriere); b) drept (**locație** – sumă de bani); c) informatică (**locație de memorie** – zonă a memoriei unui calculator electronic).

Unul din cei mai vehiculați termeni de origine engleză este așa-numitul **default** (pronunțat *defolt*). În limba română noțiunea respectivă este redată prin îmbinarea **incapacitate de plată** (sau **insolvabilitate**). **Incapacitatea de plată** este situația celui care nu-și poate plăti datoriile, care nu este solvabil.

Termenul nu este deocamdată înregistrat în dicționare, el are o circulație deosebit de largă doar în mass-media: „Acest proces se va încheia la 3 iulie a.c., zi în care vom ști exact dacă a intrat sau nu Republica Moldova în **incapacitate de plată**. [...] Singura modalitate de evitare a **default**-ului rămâne restructurarea termenului de răscumpărare a **euroobligațiilor***” (*Flux*, 14 iunie, 2002, p. 5).

Deși nu este atestat deocamdată în dicționare, circulația lui frecventă în toate mijloacele de informare în masă este motivată de faptul că situația precară a economiei țării noastre, în special insolvabilitatea Republicii Moldova, este în centrul atenției organismelor financiare internaționale, este mediatizată pe larg, în ultimii 2-3 ani. În articolul intitulat „R. Moldova se află în **incapacitate de plată**”, publicat în ziarul *Timpu*, 4 octombrie, 2002, pagina 8, anglicismul **default** – adică neologismul neadaptat din limba engleză – apare de mai multe ori, alături de termenii consacrați **incapacitate de plată**, **solvabilitate/insolvabilitate**: „FMI și Banca Mondială au aprobat, la **summit**-ul* anual din 29 septembrie, noi decizii privind procedura de **default** al unei țări. În conformitate cu acestea, hotărârea privind **solvabilitatea** țărilor debitoare va fi luată, după toate probabilitățile, de către o instanță de judecată internațională, scrie presa străină”; „În cazul țărilor a căror economie este paralizată de datorii externe, FMI a propus să fie introdusă o procedură care amintește **default**-ul”; „La fel ca și companiile, statele vor putea să se declare în **incapacitate de plată** și să obțină de la creditorii condiții mai blânde la plata datoriilor”; „Țara care va fi declarată în **default** prin judecată va obține posibilitatea de a depăși **incapacitatea de plată** și de a achita datoriile în condiții privilegiate”; „Cu câteva zile înainte de **summit**-ul FMI și BM, agenția de evaluare financiară Standard & Poor's a anunțat că în anul viitor numărul țărilor declarate în **default** ar putea să crească”; „Potrivit Standard & Poor's, în acest an, șase țări – Argentina, Gabon, Indonezia, Madagascar, R. Moldova și Nauru – s-au aflat în **incapacitate de plată**”; „Până la încheierea procesului de restructurare a **euroobligațiilor***, R. Moldova va fi considerată oficial în **default**”; notează *Fitch*; „De menționat că într-o declarație a guvernului moldovean se spune că „situația creată nu corespunde unui **default juridic** care ar însemna intrarea în **incapacitatea de plată** a unei părți”.

Deci, într-un articol de presă, de proporții mici, unde se discută doar o singură chestiune, este pe deplin justificată utilizarea unui neologism neadaptat, neatestat în dicționare, pentru a evita monotonia, repetarea aceluiași cuvânt, pentru a respecta concizia și claritatea comunicării. În articolele de ziar, mai ales în presa periodică destinată publicului larg, nu doar unui cerc restrâns de specialiști, se procedează deseori la asemenea modalități de utilizare alternativă a sinonimelor din cele mai diverse straturi lexicale, atribuite mai multor stiluri funcționale. Astfel, într-un articol intitulat „Vrăjitorii sud-africani intră în legalitate”, reprodus de ziarul *Flux* din 17 august, 1998, după *Evenimentul zilei*, pentru a desemna noțiunea de **medic** (un anumit tip de **medic**), sunt utilizate 11 cuvinte: **vrăjitor**, **vraci**, **doctor**, **vindecător**, **inyaga** (**vindecători** care folosesc plante pentru tratarea bolilor), **sangoma** (**vracii** care stabilesc diagnosticul după ședințe de spiritism în cursul cărora se sfătuiesc cu strămoșii decedați), **moașe**, care mai sunt numite și **ababelekisi**, **lingcibi** (**chirurgii** care se ocupă în general cu efectuarea de circumcizii).

* Asupra termenilor din acest articol, notați cu asterisc (*), vom reveni.

La fel poate fi comentată și explicată utilizarea controversatului anglicism **summit**, neologism împrumutat din limba engleză (pronunțat *samit*), având semnificația: „Întâlnire (politică) la cel mai înalt nivel”¹⁰. Apariția lui frecventă în paginile presei este justificată prin faptul că, fiind utilizat alternativ alături de sinonimele consacrate **reuniune**, **reuniune la vârf**, **reuniune la nivel înalt**, **întâlnire**, **întâlnire la nivel înalt** etc., evită repetările inutile, monotonia lexicală, asigură precizia, claritatea și eleganța exprimării: „România așteaptă ca **summit**-ul ruso-american de la Helsinki să valideze „aspirația naturală” a țărilor central și est-europene de a deveni membre NATO” (*Flux*, 21 martie, 1997, p. 6); „România așteaptă ca **întâlnirea** Bill Clinton – Boris Elțin să consacre principiile integrării noilor democrații, eliminării vechilor ostilități, împiedicarea conflictelor și susținerea încrederii în redresarea economică” (tot acolo); „Agenda **reuniunii la nivel înalt** de la Helsinki, din 20-21 martie, cuprinde 3 mari teme” (tot acolo); „Sursa menționată a mai precizat că administrația americană este dispusă să ofere Moscovei, drept garanție de securitate, la **summit**-ul Clinton–Elțin, angajamentul de a nu amplasa arme nucleare pe teritoriul noilor membri” (tot acolo); „Decizia despre crearea Jocurilor Francofoniei a fost luată în Canada, la **reuniunea** șefilor de stat și de guvern din 1987” (tot acolo, p. 16); „**Prim-Ministrul*** canadian s-a întâlnit luni la Lisabona cu liderii Uniunii Europene în cadrul **summit**-ului semestrial Uniunea Europeană – Canada. **Reuniunea le vârf** Canada – Uniunea Europeană a fost precedată de vizita oficială de câteva zile a **Premierului*** în Franța” (*Săptămâna*, 30 iunie, 2000, p. 13); „Delegația guvernamentală din Republica Moldova a luat parte marți la a șaptea **reuniune** a Comitetelor Interministeriale din România și Republica Moldova. Prin protocolul **reuniunii** de la București s-a stabilit ca relațiile bilaterale să fie impulsionate prin acțiuni concrete” (articolul „**Reuniunea** a șaptea de la București” – *Flux*, 21 martie, 1997, p. 6). Deci, ziariștii apelează la utilizarea, în același context, a termenilor de origine străină alături de cuvintele din limba română cu scopul de a evita monotonia lexicală, pentru respectarea exactității și a clarității exprimării, pentru o transpunere cât mai fidelă a realităților descrise. Toate aceste modalități de utilizare a vocabularului constituie o particularitate distinctă a stilului publicistic. Putem afirma cu certitudine că dintre toate cele patru stiluri funcționale ale limbii române – beletristic, științific, oficial-administrativ (sau cancelăresc) și publicistic – ultimul este cel mai democratic, adică dispune de cele mai variate modalități de diversificare a limbajului. Astfel, în stilul publicistic termenii științifici, îndeosebi termenii economici, deseori se determinologizează, sunt utilizați cu sens figurat, pot fi utilizați în același context cu expresii frazeologice sau chiar pot fi elementul constituent al unei expresii frazeologice parafrazate. Pentru a comenta caracterul așa-zis democratic al stilului publicistic, vom face trimitere la un articol din *Timpul*, 4 aprilie, 2003, pagina 24, semnat de Gheorghe Budeanu. Într-o manieră originală și foarte reușită, după părerea noastră, publicistul creează un calambur de toată frumusețea, alcătuit dintr-un cuvânt din limba japoneză, dintr-o interjecție și o prepoziție din limba română: **haiku** – **hai cu**. Cuvântul japonez **haiku** (având și varianta **haikai**) a fost împrumutat în limba română prin filiera limbii franceze și este definit astfel: „Mic poem clasic japonez, alcătuit din trei versuri, primul și al treilea heptasilabice, iar al doilea pentasilabic, care se caracterizează printr-o deosebită delicatețe a expresiei”¹¹.

Ilustrăm în continuare modalitățile originale de utilizare a cuvintelor străine în stilul publicistic cu exemple din articolul intitulat „**Hai cu** Vasile Spinei & Vasile Botnaru”: „Săptămâna trecută am avut și o mică surpriză în viața culturală: premiera cărții semnată de doi confrați de-ai noștri, Vasile Spinei & Vasile Botnaru. **Poeme în alb-negru**, o ediție în română și engleză, a fost prezentată

* În acest context, menționăm și utilizarea alternativă reușită a substantivului **prim-ministru** alături de neologismul din limba franceză **premier**.

ca un volum de poezie **haiku**. Pentru moldovenii care se încapățânează să ciobănească mioriticul (ceea ce nu-i condamabil), explicăm: **haiku** este un gen de poezie japoneză care, tradițional, conține 17 silabe dispuse în trei versuri, de o deosebită delicatețe a expresiei. Fără **tam-tam**-uri publicitare, poetul a ajuns la apariția celei de-a patra cărți și a fost inclus într-o ediție internațională de **haiku**... Unii consideră că **haiku**-ul nu are nimic în comun cu spiritul nostru național. Dar nu-i adevărat, căci și frumusețea universală e și românească și **viceversa**. Mai consider că, probabil inconștient, poeți ca Nicolae Esinencu au scris surprinzătoare **haiku**-uri moldovenești.* Surpriza vine și din partea celui alt autor al cărții – Vasile Botnaru... El completează versurile cu desene prin care, mi s-a părut, lansează un fel de stil... **haiku** în arta plastică moldovenească. Tot un fel de **haiku** este și spusa unuia dintre autori: „Cartea are un tiraj mic și o vom dărui prietenilor și celor apropiați. Păcat. Iată de ce, vă propunem câteva **haiku**-uri, lirice și... grafice din **Poeme în alb-negru**”. Considerăm că utilizarea celor 4 cuvinte de origine străină **haiku**, **tam-tam**, **viceversa** și **&** (simbolul grafic pentru conjuncția **and** din engleză) – este reușită și întru totul justificată.

În sfera limbajului economic sunt antrenați un număr foarte mare de vorbitori, deoarece „limbajul economic este cel mai important component al unei limbi”¹². Anume prin aceasta se explică, se motivează trecerea termenilor dintr-un domeniu în altul, așa-numita determinologizare a termenilor, în special a celor economici. Pentru ilustrarea acestui fenomen lingvistic, dispunem de numeroase exemple: „Semnăturile „pentru alții” au fost puse **angro** pentru răzenenii care de foarte mult timp lucrează peste hotare” (*Timpul*, 15 martie, 2002, p. 3); „Nebun după făptura adevărată și fascinantă a trecutului, mă întreb: ideea unificatoare a românității să fi dat, oare, **faliment**? Patriotismul să fi fost doar **o afacere profitabilă financiară**?” (*Accente*, 27 martie, 2003, p. 6); „Astfel, Berezovski organizează un sindicat al oligarhiei ruse pentru a finanța o acțiune aparent imposibilă: realegerea lui Boris Elțin, în momentul acela **creditat** în sondaje cu un procent foarte modest, de 10 la sută” (*Flux*, 9 iunie, 2000, p. 8); „Am vrut să verific: „Basaev s-ar fi retras la **scadența** impusă de Putin?”, se întreabă Soros” (tot acolo); „...Iată că am ajuns să vedem și **o mostră** tipic stalinistă de încercare de a reduce la tăcere, de a anihila opoziția” (*Tara*, 1 martie, 2002, p. 1); „«Cei 15» au în vedere, de asemenea, să-i pregătească pe profesori pentru a propaga idei privind un respect **mutual** și de non-violență care să favorizeze, încă din școală, egalitatea dintre fete și băieți” (*Flux*, 1 martie, 2002, p. 7); „Dacă soții ar cugeta, în cursul conviețuirii lor, la căsnicia lor ca la relația dintre Hristos și biserică, peste mâinile lor nu ar apune niciodată soarele, nu ar mai fi despărțiți și copiii familiilor **nu ar mai fi livrați** instituțiilor de stat sau particulare, ca niște obiecte uzate de care cei doi, separați prin păcatul mâinii care nu s-a stins la apusul soarelui, nu mai au nevoie, iubirea lor de familie devine un cuvânt **caduc**, care nu mai contează în fața demonului...” (*Flux*, 8 februarie, 2002, p. 9). Deci, termenii economici **angro** – vânzarea mărfurilor în cantități mari, cu ridicata; **faliment** – încetarea plăților față de creditori, **a credita** – a acorda un credit; **scadență** – dată la care trebuie restituit un credit; **mostră** – o cantitate mică dintr-un produs; adjectivul **mutual** din îmbinarea **fond mutual**, care se mai numește și **societate de asigurare mutuală** sau **companie fiduciară**; **a livra** – a preda mărfuri, servicii; precum și termenul juridic **caduc** – care este nul, perimat, anulat, fără putere legală – toți acești termeni în exemplele de mai sus au alte semnificații decât cele atestate în dicționarele terminologice.

Într-o manieră originală, foarte reușită după părerea noastră, se înca-

* Menționăm în această ordine de idei că în cartea de poezii **Dansul de adio** semnată de Gheorghe Colțun și tipărită la Suceava, 2001, la p. 61-65 sunt incluse 33 de **haiku**-uri. Prefața cărții este semnată de grupul editorial „Mușatinii & Bucovina viitoare”.

drează în context termenii economici și neologismele alături de cuvintele din limbajul popular: „La Chișinău **forfotesc evenimentele, se fac și se desfac alianțe politice**, se demit „**angro**” miniștri, iar la TVM **se chiuie până la leșin**” (*Timpu*, 15 februarie, 2002, p. 6); „Formațiunile intrate **în cursă** ar trebui să înceteze, pentru aceste două luni, **ostilitățile** istorice, **să nu se caute** unele pe altele **de păduchi în cap**, deoarece toate îi au îndeajuns, să nu-și ceară una alteia **certIFICATE DE VIRGINITATE DOCTRINARĂ, licențe de exclusivitate** asupra patriotismului și a anticomunismului...” (tot acolo, p. 7); „... În urma **default-ului** vor avea de suferit din nou **depunerile bănești** ale populației” (*Flux*, 15 februarie, 2002, p. 5).

Am menționat anterior că nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi, deși persistă o permanentă îngrijorare pentru puritatea limbii, mai ales când e vorba de invazia masivă a cuvintelor de origine engleză, în toate limbile și aproape în toate domeniile. Într-un articol din ziarul *Flux*, intitulat sugestiv „Cum v-ați **weekendit** ieri, prieteni?”¹³, publicistul Constantin Tănase, redactorul-șef de atunci al ziarului, constată că limbajul noilor funcționari de stat și oameni politici este populat masiv cu expresii în care se îmbină armonios cuvintele de origine anglo-saxonă cu cele rusești și cele neoașe, moldovenești: „La noi **nu se primește marketingul, am precăutat** lista **dealerilor**, el **la mine** e un **cowboy** etc.”. Dacă ar fi să descifrăm, să decodificăm în limba română mesajul din ultima propoziție, înlocuind calculul din limba rusă „**el la mine**” și americanismul „**cowboy**” cu cuvinte și expresii neoașe, am obține următoarele în strămoșeasca noastră limbă: „**Văcarul tatei văcar**”. Deci, în primul rând, trebuie blamați pe toate căile posibile înșiși vorbitorii care utilizează mijloacele de limbă în asemenea hal, și nu cuvintele străine ca atare. Trecerea timpului va arăta care din aceste împrumuturi străine se vor decanta și vor circula în limba română găsindu-și domeniul potrivit.

În literatura de specialitate, discuțiile cu privire la adoptarea cuvintelor străine în general și a termenilor științifici în special sunt dintre cele mai controversate. Problema în cauză este discutată pe larg și în alte limbi. „Influența engleză nu este un fenomen lingvistic legat de anumite structuri politice, ci un fenomen internațional (european și mondial) **cu multiple explicații** (sublinierea ne aparține – n.n.). La Paris, Roma, Berlin sau Atena sunt tot atâtea firme scrise în engleză sau în pseudoengleză ca și la noi, iar cuvintele împrumutate în limbile respective sunt cam aceleași (tocmai de aceea sunt studiate în cadrul unor proiecte internaționale)”¹⁴. Atitudinea de respingere a influenței engleze este un fenomen internațional. Astfel, prin analogie cu termenul „**frangleza**”, lansat de R. Etienne,¹⁵ a apărut și „**romegleza**”, iar lingvistul și senatorul George Pruteanu vorbea în una din emisiunile sale de așa-numita „cocacolizare”^{*} a limbii române. Problema în cauză este complexă, controversată, ea cere o abordare multilaterală și deloc univocă. Protestele împotriva influenței engleze, tratarea acestei influențe drept un fenomen în sine negativ nu este soluția cea mai bună a problemei. Dat fiind faptul că engleza are o importantă componentă romanică, de cele mai multe ori împrumuturile din limba respectivă contribuie la reromanizarea sau relatinizarea limbii române. E semnificativă în această ordine de idei adoptarea termenului **management**. În anul 1971 revista *Forum* nr. 2 a publicat un grupaj de materiale cu titlul „Argumente „pro” și „contra” adoptării termenului **management** în limba română”. Termenul respectiv are etimologie dublă, provine de la două cuvinte latine: 1. De la verbul latin **maneo** – **a rămâne** s-a ajuns în franceză la **maison**, iar de acolo la **menaj** – **gospodărie**, cu noile

* Dacă, prin analogie cu **coca-cola**, am putea forma un verb și de la **vodka** ru-sească, prin acest verb ne-am exprima atitudinea față de felul cum este vorbită limba română în Republica Moldova.

derivate **a menaja** (la început pentru **a gospodări**, apoi **a îngriji**, **a cruța**), de unde mai departe **menajeră**, **menajerie** (care înseamnă întâi **gospodărie**, apoi „locul unde sunt îngrijite animalele”, înainte de a se ajunge la sensul actual). Din franțuzește toate au trecut în românește. 2. Al doilea cuvânt de la care a provenit termenul dat este substantivul **manus** – **mână** care l-a format în italiană pe **maneggio** – **prelucrare cu mâna**, unde, prin intermediarul **manege**, avem și noi pe **manej** – **loc unde sunt dresați caii** și **combinație șireată**, **tertip**. Din franceză sau direct din italiană, cuvântul a ajuns în engleză, sub forma verbului derivat **manage**, cu diverse înțelesuri, printre care **a administra**, **a conduce**. Englezii au format apoi derivatele **manager** și **management**, care au fost acceptate și de alte limbi, inclusiv de limba română. Argumentele „contra” adoptării acestui termen au fost ale academicienilor lingviști I. Iordan și Al. Graur, invocând o eventuală confuzie cu **menajeră** sau **menajerie**. Argumentele „pro” au fost ale specialiștilor în economie, printre care și C. Pintilie. Astăzi, probabil, nimeni nu mai consideră inutile acești termeni, care au suportat atâtea modificări semantice în diferite limbi. Înrudirea anglicismului **management** cu românescul **menajament** este evidentă pentru oricine. Tot astfel **marketing** se înrudește cu **marchitan**, **master** cu **magistru**, **sponsor** cu **responsabil**, iar **clearing**, prin intermediul latinescului **clarrus**, se înrudește chiar cu... **apă chioară**. Indiscutabil, toate aceste anglicisme, alături de cultismele din latină de tipul **audit**, **bonus**, **campus**, **item**, **medium**, contribuie la reromanizarea / relatinizarea lexicului românesc.

Referitor la anglicismul **master**, care are o largă răspândire actuală în mediul academic din România, vom menționa că în Republica Moldova este marginalizat pe nedrept. În septembrie 2000, în cadrul Ministerului Educației a fost convocată o ședință la care s-a discutat adoptarea termenilor pentru studiile postuniversitare. La ședință au participat specialiști din cadrul Ministerului, savanți de la Academia de Științe și de la Centrul Național de Terminologie. S-a decis să fie adoptați termenii **masterand**, **masterat** și **master**, prin analogie cu **doctorand**, **doctorat** și **doctor**. Cu regret, și până astăzi putem întâlni în paginile presei termenii **magistru**, **magistrat**, care sunt termeni juridici, în rezultatul cărui fapt se produc confuzii grave: „Nu sunt admise spre publicare teze de **magistrat** și de **doctorat**” (*Timput*, 7 martie, 2003, p. 4); „L-am invitat la o discuție pe Eugen Hrișcev, economist, **magistru** în finanțe publice...” (*Timput*, 15 februarie, 2002, p. 12); „Preferință se va acorda candidaților ce dețin grad de **magistru** sau echivalentul acestuia în administrarea afacerilor” (*Flux*, 22 februarie, 2002, p. 5). Iar în actele unor instituții de învățământ superior care au fost supuse evaluării și acreditării putem întâlni chiar și hibrizi de tipul **magisterand**, **magisterat**.

Ținem să subliniem faptul că termenii de origine străină trebuie adoptați cu discernământ, doar atunci când noțiunea sau fenomenul în cauză nu au un echivalent în limba care împrumută, luând în considerare și capacitatea de adaptare a termenului respectiv, și încadrarea lui firească în sistemul lingvistic al limbii date. În ultimul timp, sunt utilizați de către unii vorbitori, inclusiv de persoane oficiale, anglicismele **eurobonduri** și **disbursare**, în loc de **euroobligțiuni** și **deblocare**: „Ultima tranșă **disbursată** a ajuns la Chișinău în iulie 2002” (PRO TV, Chișinău, 30 martie 2003, rubrica „În profunzime”). Acești doi termeni nu se încadrează în nici un fel în sistemul lexical al limbii române, nu sunt atestați în nici un dicționar de specialitate sau de neologisme, nu aduc nimic nou pe lângă termenii deja existenți. Din contra, lipsa lor totală de transparență provoacă unele confuzii. Este cazul să menționăm că trebuie evitate confuziile și la termenii deja existenți, **obligație** – **obligațiune**. **Obligație** – 1. Datorie; angajament, îndatorare. 2. (*Termen juridic*) Îndatorire a unei persoane fizice sau juridice, stabilită printr-un act normativ sau în cadrul unui raport juridic, a cărei nerespectare atrage răspunderea juridică. 3. (*Termen juridic*) Raport juridic

civil în cadrul căruia o persoană (creditor) este îndreptățită să ceară unei alte persoane (debitor) îndeplinirea unei prestații determinate (de a da, a face sau a nu face ceva)¹⁶. **Obligațiune** – (*Termen financiar*) Titlu financiar cu valabilitate îndelungată, emis de persoane juridice abilitate legal (firme, organizații de stat și unele instituții financiare), în temeiul căruia titularul are dreptul să ceară emitentului rambursarea unei sume de bani date cu împrumut, precum și dobânda aferentă¹⁷. Să comparăm următoarele două exemple din „Monitorul oficial”, (republicate în ziarul *Timpul*): „...Banca Comercială a Greciei a hotărât să lichideze filiala de la Chișinău și a aprobat planul de măsuri privind lichidarea, inclusiv stingerea, tuturor **obligațiunilor** acesteia” (*Timpul*, 4 octombrie, 2002, p. 8); „...Banca a fost obligată să nu se angajeze în activități financiare, să-și lichideze activele într-un timp cât mai scurt, să înceteze acceptarea depozitelor și să-și onoreze **obligațiunile**” (tot acolo). Dacă în primul exemplu este foarte clar că e vorba de sensul concret al cuvântului **obligațiune**, adică **hârtie de valoare**, în cel de-al doilea este vorba de „îndatorire, angajament”, de aceea trebuia utilizată forma **obligație**. În opinia noastră, trebuie neapărat clarificată această dificultate semantică în dicționare, pentru a putea respecta claritatea și precizia în comunicarea orală și cea scrisă.

Reluând afirmația că nici o limbă nu se poate lipsi de împrumuturi, vom menționa că chiar și limba engleză, după tragedia din 11 septembrie, a împrumutat câteva cuvinte de origine arabă: **taliban**, **burka**, **hawala** – „sistem de plată folosit în lumea arabă” etc. După atentatele din SUA au câștigat o mare notorietate în presă și în vorbirea curentă cuvinte și expresii noi precum ar fi: **weaponized** – modificarea în scopuri teroriste a bacteriilor de antrax (carbon); **osamaniaci** – fanatici care sunt adepți ai miliardarului de origine saudită Ossama ben Laden; **teoterorism** – neologism format din alăturarea cuvintelor **teologie** și **terorism**; **ground zero** – ceea ce se traduce prin **zona zero** și desemnează locul în care se ridicau nu demult cele două turnuri gemene. Deși ultima expresie figurează deja în multe dicționare, utilizarea ei înainte de 11 septembrie se limita la descrierea unei zone în care explodase o bombă nucleară sau atomică. Multe dintre aceste cuvinte și expresii au fost incluse deja în unele dicționare de limba engleză, în timp ce altele vor fi puse pe o listă de așteptare pentru a putea să li se probeze „valoarea”, pentru a se decanta¹⁸.

Procedeele de formare a cuvintelor prin contaminare, prin alăturarea a două cuvinte și obținerea unui nou cuvânt, este cunoscut și în limba română. Cuvântul **stagflație**, asemănător după procedeele de formare cu **teoterorism** și **osamaniaci**, este un termen economic provenit din combinarea cuvintelor de stagnare și inflație, care reflectă starea conjuncturii economice a anilor '70, caracterizată prin coexistența inflației, stagnării economice și șomajului¹⁹. Referitor la acest procedeu de formare a cuvintelor, vom menționa că în presa periodică deseori întâlnim asemenea cuvinte-hibridi, pe care scriitorii, publiciștii le creează ad-hoc. Ele sunt considerate cuvinte ocazionale, valabile doar pentru contextul de moment în care au fost create. Astfel, Nicolae Dabija își intitulează un articol în *Literatura și arta Palavramentul* (din alăturarea cuvintelor sincopate, trunchiate „palavre” sau „a pălăvrăgi” și „parlament”); Rodica Mahu, vorbind despre situația precară a Academiei de Științe, își intitulează articolul din *Flux Cerșetătorii* (din combinarea cuvintelor „cerșetor” și „cercetător”), iar hibridul **a cadona** (din combinarea substantivului „cadou” și a verbului „a dona”), care circulă frecvent în vorbirea curentă, nu este corect în nici o situație. Un alt ocazionalism de acest tip este **democratura**, creat ad-hoc de Constantin Tănase (din „democrație” și „dictatură”): „În acești zece ani de la declararea independenței, nu am reușit să imunizăm societatea în fața totalitarismului și a formelor perverse de **democrație**, iar ca rezultat am îmbrățișat, după 25 februarie 2001, **DEMOCRATURA** comunistă, care, ca orice **DEMOCRATURĂ** – un

amestec de **dictatură** și forme **democratice** fără fond – este mai periculoasă decât **dictatura** în forma ei pură” (*Timpul*, 29 martie, 2002, p. 7).

În concluzie, vom menționa că adoptarea termenilor din cele mai diverse limbi, inclusiv din limba engleză, este un proces continuu, care trebuie privit ca un fenomen pozitiv. Este bine cunoscut așa-zisul caracter democratic al limbii române sau, după expresia Mioarei Avram, marea ospitalitate a românei, capacitatea ei de asimilare și integrare a împrumuturilor străine. Datorită acestui fapt, împrumuturile străine de cele mai multe ori continuă un proces firesc de relatinizare a limbii române. Procesul adoptării și adaptării anglicismelor trebuie privit în toată complexitatea lui. Pe de o parte, nu trebuie să fie absolutizată opoziția față de anglicisme, atitudinea de respingere a influenței engleze. Adoptarea unor astfel de termeni ca **rating, clearing (cliring), business, leasing, barter, broker, holding, tender, forță majoră, fezabilitate, bonus** etc. trebuie tratată ca o tendință firească de modernizare și internaționalizare a vocabularului limbii române. Pe de altă parte, acceptarea de noi cuvinte, asimilarea și includerea lor în dicționare se cere făcută cu mult discernământ. În opinia noastră, unele anglicisme de tipul **foster, image, lifting, provideri, bitter, listing, cool, disbursare, eurobonduri** etc. pot fi puse pe lista de așteptare, pentru a se decanta, înainte de a fi incluse în dicționare. Chiar dacă circulă în vorbirea curentă, în mass-media sau sunt atestate în unele dicționare, asemenea cuvinte nu aduc nimic nou, generează confuzii, lezează precizia și claritatea comunicării.

Cum pot fi evitate cele mai frecvente greșeli sau Greșeli frecvente și evitarea lor

1. Termenii de origine străină trebuie utilizați cu mult discernământ într-un articol de ziar. În primul rând, este recomandabil de a apela doar la acele cuvinte străine, care sunt deja atestate în dicționarele limbii române. Anglicismele de tipul **disbursare** în loc de **deblocare**, **image** în loc de **imagine**, **eurobonduri** în loc de **euroobligațiuni**, **provideri** în loc de **furnizori** etc., nu aduc nimic nou, ci provoacă doar confuzii, neclarități prin lipsa lor de transparentă. Considerăm inutile prezența unor asemenea dublete recente care pun în pericol receptarea, înțelegerea textului.

2. Nu este recomandabil abuzul cantitativ, prezența unui număr mare de cuvinte străine în unul și același text.

3. Anglicismele recente, sau orice alte inovații lexicale, care deocamdată nu sunt atestate în dicționare și sunt necunoscute marelui public, pot fi introduse într-un articol de ziar apelând la diverse strategeme discursive. Este vorba de explicarea sensului (glosarea prin sinonime sau parafrază) și ordinea plasării cuvântului respectiv în text. Astfel, asemenea exemple pozitive le putem considera următoarele: „Se vehiculează o părere greșită cum că ar fi bine ca Republica Moldova să se declare în **incapacitate de plată**, astfel fiindu-i iertate datoriile. Dar trebuie să înțeleagă toți – **default**-ul nu înseamnă iertarea datoriilor, ci intrarea țării într-o situație foarte-foarte complicată, care trebuie evitată” (*Flux*, 8 februarie, 2002, p. 6); „Conducerea PPCD a anunțat că va acționa în judecată compania „Doteasy Ltd.” Pentru încălcarea acordului de prestare a serviciilor **hosting** (trad. **Găzduirea paginii web**)” (*Flux*, 25 aprilie, 2003, p. 2). O altă stratagemă utilizată din rațiuni de accesibilitate este ordinea plasării în text. În nici un caz nu se recomandă să utilizăm în titluri din presă anglicisme sau orice alte inovații lexicale necunoscute marelui public. În titlu trebuie să figureze neapărat echivalentul românesc al anglicismului din cuprins. Un exemplu elocvent în această ordine de idei este următorul: sub titlul „R. Moldova se află în **incapacitate de plată**” este utilizat de mai multe ori anglicismul **default** (*Timpul*, 4 octombrie, 2002, p. 8).

4. Una dintre cele mai frecvente greșeli comise în procesul utilizării anglicismelor ține de adaptarea fonetică, grafică și morfologică a împrumuturilor respective. Anglicismele furnizează cel mai mare procent de dificultăți ale normării ortoepice și ortografice. În limba română sunt anglicisme adaptate, parțial adaptate și neadaptate. Gradul diferit de adaptare a împrumuturilor respective se explică prin vechimea și răspândirea lor în limba română. Dintre anglicismele total adaptate vom menționa cuvinte mai vechi sau care coincid cu scrierea și pronunțarea lor în limba engleză și în limba română: **cliring, miting, lider, barter, smoching, aisberg, holding, seif, trust** etc. Anglicismele neadaptate sunt foarte multe și prezintă dificultăți ortoepice și ortografice multiple:

<i>Scriere</i>	<i>Pronunțare</i>
boom	[bum]
brainstorming	[breinstorming]
briefing	[brifing]
broker	[brocăr]
business	[biznis]
cash flow	[cheș flou]
charter	[ceartăr]
dealer	[dilăr]
designer	[dizainer]
dumping	[damping]
engineering	[enginiring]
rating	[reiting]

Anglicismele neadaptate **camping, consulting, service**, ortografiate ca în engleză, sunt mai apropiate de **campanie, a consulta, serviciu** decât pronunțarea lor [kemping], [konsalting], [servis]. Considerăm nejustificată, greșită ortografia și pronunțarea adaptată a anglicismului **cnocaut** în loc de varianta neadaptată **knock-out**, deoarece vine în contradicție cu abrevierea acestui cuvânt **K.O.**

5. O problemă dificilă, complicată, sub aspect grafic, o constituia ortografierea cu cratimă a împrumuturilor din engleză. La anglicismele compuse se pune problema respectării cratimei sau a blanului:

<i>Cratimă</i>	<i>Blanc</i>	<i>Împreună</i>
best-seller	fast food	brainstorming
know-how	free shop	fairplay
lock-out	joint venture	feedback
mass-media	cash flow	nonstop
stand-boy		
week-end		

Problema se complica și mai mult prin faptul că la scrierea unor asemenea compuse apare și a doua cratimă în procesul flexionării nominale și a articolului enclitic cu articolul hotărât.

Problema cratimei se pune și la formele flexionare și articulate enclitic ale unor anglicisme simple. Împrumuturile în cauză se vor ortografia astfel: anglicismele compuse – cu două cratime, iar cele simple – cu o singură cratimă: **best-seller-ul, know-how-ul, lock-out-ului, week-end-ului, a week-end-ului, a week-end-urilor, service-ul, service-uri, a service-urilor, fairplay-ul, brainstorming-ul, a feedback-ului, a business-ului, a leasing-ului** etc. Un caz aparte în constituie mult discutatul **mass-media**, care este și invariabil. Nu este recomandabilă scrierea lui fără cratimă și schimbarea formei gramaticale după număr și caz. Forma acestui substantiv compus trebuie să rămână întot-

deauna aceeași în toate **mass-media**, influența **mass-media**, asupra tuturor **mass-media** etc.

6. Greșeli regretabile care mai pot fi întâlnite uneori în paginile presei sunt pleonasmul, adică utilizarea alăturată, în același context, a cuvintelor apropiate după sens. De cele mai multe ori, asemenea greșeală apare din cauza unui neologism împrumutat dintr-o limbă străină, prea puțin cunoscut vorbitorului, utilizat alături de un cuvânt cunoscut din limba română: **mijloacele mass-media** (corect: **mijloacele de informare în masă** sau **mass-media**); **a desfigura la față** (corect: **a desfigura**); **ipoteză probabilă** (corect: **ipoteză**); **hazard neprevăzut** (corect: **hazard**); **scurtă alocuțiune** (corect: **alocuțiune**); **spălarea banilor murdari** (corect: **spălarea banilor**); **a-și da perfect de bine seama** (corect: **a-și da bine seama**) etc.

7. O problemă majoră pentru un articol de ziar o constituie abrevierile, care asigură concizia stilului publicistic. Este recomandabil ca abrevierea să fie descifrată când apare prima dată în text, după aceea poate fi repetată de câte ori este nevoie. Exemple pozitive în acest sens pot fi următoarele: „Circa 2600 de bancheri și investitori străini au participat la reuniunea anuală a **Băncii Europene pentru Reconstrucții și Dezvoltare (BERD)**” (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9); „Pentru prima dată, **Organizația Mondială a Sănătății (OMS)**... a evaluat speranța de viață în condiții de sănătate bună...” (tot acolo); „**Comisia Electorală Centrală (CEC)** a adoptat o hotărâre...” (*Flux*, 17 februarie, 1998, p. 1). Ultima abreviere trebuie descifrată de fiecare dată, deoarece **CEC** mai semnifică și altceva: **Casa de Economii și Consemnațiuni**. Nu este recomandabil ca o abreviere puțin cunoscută și utilizată o singură dată în text să nu fie descifrată, ca în exemplul următor: „Semnalul este dat... la summitul **ASEAN** din Brunei...” (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9). Această abreviere trebuie neapărat descifrată: **Asociația Națiunilor din Asia Sud-Est**. În paginile presei destinate publicului larg pot să apară nedescifrate doar abrevierile cunoscute de marea majoritate a cititorilor: **CSI, URSS, KGB, SUA, RPD Coreeană, RP Chineză, SIDA, HIV** – toate aceste abrevieri sunt folosite la pagina 9, *Flux*, 16 iunie, 2000. Abrevierile constituie un fenomen cu caracter internațional având o largă răspândire în toate limbile lumii. Există așa-zisele abrevieri internaționale (este vorba de abrevierile care s-au format în limbile engleză sau latină și au fost preluate de majoritatea limbilor) și abrevieri specifice fiecărei limbi în parte. Indiscutabil, abrevierile internaționale prezintă un grad sporit de dificultăți, de aceea ele trebuie neapărat descifrate (uneori și explicate sau traduse) într-un articol de ziar. Cităm câteva exemple: „**Fondul Națiunilor Unite pentru Agricultură (FAO)** ar putea să finanțeze...” (*Flux*, 3 mai, 2002, p. 5); „...Determinând **Biroul Federal de Investigații (FBI)** să deschidă o anchetă...” (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9); „...Inclusiv materiale folosite de **NEST (Nuclear Emergency Search Team)**, grup special instruit în cazul unor accidente nucleare...” (tot acolo); „...Cu ajutorul unui indicator **DALE (Disability Adjusted Life Expectancy – Speranța de Viață Modificată de Handicapuri / de Sănătate)**” (tot acolo).

Pentru a folosi corect abrevierile, este necesar să se țină cont de următoarele reguli:

– la descifrarea abrevierilor cuvintele noționale se scriu cu majusculă, iar cele nenotionale (instrumentele gramaticale) – cu minusculă: **OMC** – **Organizația Mondială a Comerțului**;

– abrevierile internaționale cunoscute se descifrează în limba română: **GATT** – **Acordul General pentru Tarife și Comerț**, iar cele noi, cu o circulație foarte restrânsă în limba română, se descifrează în limba de origine: **NEST** – **Nuclear Emergency Search Team**;

– este recomandabilă scrierea cu cratimă a abrevierilor urmate de articol hotărât, flexiune sau sufix: **PIB-ul** a sporit cu ..., participarea **ONG-urilor**, mani-

pulări **KGB-iste**, mai multe **VIP-uri**, țările **CSI-ului**. Nu este corect ortografiată abrevierea în contextul următor: „Anul trecut, creșterea **PIB** a fost de 0,1 la sută” (*Flux*, 16 iunie, 2000, p. 9);

– la lectura (sau pronunțarea) abrevierilor literale internaționale trebuie să se țină cont de limba de origine a abrevierii: **CV** – curriculum vitae – se pronunță [ce ve], deoarece este din limba latină, iar **CD** – compact disc – se pronunță [si di], deoarece este din limba engleză.

8. Este recomandabil ca într-un articol să se acorde o atenție deosebită perechilor de cuvinte, mai ales paronimelor, care prezintă dificultăți semantice. Este vorba despre perechi de tipul: **for – forum**, **compendiu – compendium**, **patent – patentă**, **maxim – maximum**, **obligație – obligațiune**, **considerare – considerație**, **instrucție – instrucțiune**, **mediu – medium**, **nivel – nivelă** și multe altele. Prin analogie cu aceste perechi care includ cuvinte cu semantică distinctă, în comunicarea scrisă și cea orală apar uneori false perechi de tipul **sistem – sistemă**, dintre care doar o formă este corectă: **sistem** (corect), **sistemă** (greșit); **podium** (corect) – **podiu** (greșit); **colocviu** (corect) – **colocvium** (greșit); **consorțiu** (corect) – **consorțium** (greșit), **stagiu** (corect) – **stagiere** (greșit), **unic** (corect) – **unical** (greșit) etc. Un exemplu negativ în acest sens îl constituie articolul „Areopag pacifist la Chișinău” (*Flux*, 22 mai, 1998, p.7) în care, alături de **forum** (forma corectă pentru **reuniune**), e utilizată de trei ori și forma **for**, greșită pentru acest context. În textul unui anunț, publicat în *Jurnal de Chișinău*, 9 august, 2002, p. 11, alături de forma corectă **patentă** apare și forma greșită pentru contextul dat **patent**. Varianta greșită **consorțium** în loc de **consorțiu** este utilizată în *Flux*, 25 august, 1997, p. 3.

9. O atenție sporită trebuie acordată utilizării corecte a cuvintelor apropiate după sens. Astfel, deseori putem atesta cazuri când nu se fac distincțiile necesare între cuvintele: **a sustrage – a distrage (sustragere – distragere)**, **a continua – a prelungi**, **a autoriza – a sancționa**, **neautorizat – nesancționat**, **a completa – a îndeplini** etc.

10. O greșeală destul de frecventă care apare în comunicarea scrisă, dar mai des în cea orală, o constituie calchierile din limba rusă, astfel, deseori putem citi sau auzi greșeli de tipul: **a hotărî întrebarea** în loc de **a rezolva problema**; **mărfuri întrebate** în loc de **mărfuri cerute (căutate, solicitate)**; **a realiza** în loc de **a vinde**, **a comercializa**; **a precăuta** în loc de **a examina** și multe altele. Un exemplu negativ în această ordine de idei este următorul: „E suficient să ai licență pentru a vinde fructe la piață și, după câteva luni, să soliciți resurse **adăugătoare** (corect: **suplimentare**) pentru a-ți extinde afacerea” (*Timpul*, 18 aprilie, 2003, p. 5).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, București, 1997.
2. Berejan, Silviu, *Terminologia – cea mai dinamică componentă a lexicului unei limbi naturale*, în „Probleme actuale de traducere și terminologie”, Chișinău, 2002.
3. Bremond, Janine, Alain Geledan, *Dicționar economic și social*, București, 1995.
4. Chivu, Dumitru, *Dicționar economic*, vol. 1, A-C, Iași, 1995.
5. Ciobanu, Georgeta, *Anglicisme în limba română*, Timișoara, 1996.
6. Ciobanu, Georgeta, *Neologismele din domeniul economic în paginile presei românești*, în „Probleme actuale de traducere și terminologie”, Chișinău, 2002.
7. Corlăteanu, Nicolae, *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, Chișinău, 2001.
8. Corlăteanu, Nicolae, *Termenii de specialitate în procesele de neologizare*, în „Terminologie și limba specializată”, ediția a II-a, Chișinău, 2000.

9. Coteanu, Ion, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, București, 1979.
10. Crijanovschi, Andrei, *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, Chișinău, 2001.
11. Dumbrăveanu, Albina, *Anglicismele în limbajul publicitar*, în „Terminologie și limbaje economice”, Chișinău, 1999.
12. Graur, Alexandru, *Puțină gramatică*, vol. I, București, 1987; vol. II, București, 1988.
13. Graur-Vasilache, Maria, *Dificultăți la însușirea și utilizarea termenilor economici*, în „Terminologie și limbaje economice”, Chișinău, 1999.
14. Graur-Vasilache, Maria, *Aspects de la terminologie économique*, în „La terminologie en Roumanie et en Republique de Moldova”, Hors-serie, nr. 4, Paris, 2000.
15. Graur-Vasilache, Maria, *Dicționar practic de termeni economici (rus-francez-englez-român)*, Chișinău, 2001.
16. Hristea, Theodor, *Sinteze de limba română*, București, 1981.
17. Marcu, Florin, *Noul dicționar de neologisme*, București, 1997.
18. Mihalciuc, Maria, *Dicționar poliglot explicativ. Termeni uzuali în economia de piață*, București, 1995.
19. Pătraș, Mihai, *Dicționar economic rus-român*, Chișinău, 1994.
20. Popescu-Sireteanu, Ion, *Mic dicționar juridic*, Iași, 1996.

NOTE

- ¹ Citat după: T. Hristea, *Sinteze de limba română*, București, 1981, p. 25
- ² N. Corlăteanu, *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, Chișinău, 2001, p. 13.
- ³ Al. Graur, *Puțină gramatică*, vol. II, București, 1988, p. 58.
- ⁴ N. Corlăteanu, *op. cit.*, p. 45.
- ⁵ Vezi: I. Coteanu, A. Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, București, 1979, p. 131.
- ⁶ Vezi: D. Chivu, *Dicționar economic*, vol. 1, A-C, Iași, 1995, p. 112.
- ⁷ Tot acolo, p. 113.
- ⁸ Tot acolo, p. 118.
- ⁹ Tot acolo, p. 129.
- ¹⁰ F. Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, 1997, p. 1387.
- ¹¹ F. Marcu, *op. cit.*, p. 688.
- ¹² M. Pătraș, *Dicționar economic rus-român*, Chișinău, 1994, p. IV.
- ¹³ *Flux*, 20 octombrie, 1997, p. 1.
- ¹⁴ M. Avram, *Anglicismele în limba română*, București, 1997, p. 8.
- ¹⁵ Tot acolo.
- ¹⁶ I. Popescu-Sireteanu, *Mic dicționar juridic*, Iași, 1996, p. 50.
- ¹⁷ M. Mihalciuc, *Dicționar poliglot explicativ. Termeni uzuali în economia de piață*, București, 1995, p. 101.
- ¹⁸ Vezi: *Flux*, 1 martie, 2002, p. 7, articolul „Tragedia din 11 septembrie a dat naștere unor cuvinte noi”.
- ¹⁹ Vezi: M. Mihalciuc, *op. cit.*, p. 146.

Constantin SIMION

ORTOGRAFIA ȘI ORTOEPIA UNOR CUVINTE STRĂINE

*La sugestia mai multor cititori publicăm un scurt dicționar de cuvinte străine, întâlnite frecvent în limbajul actual. Pentru a înlesni utilizarea lui, precizăm că barele oblice din paranteze indică silabația, iar vocala îngroșată și subliniată indică accentul. La cuvintele monosilabice nu a mai fost marcat accentul. În cazul unor cuvinte cu ortografie deosebită s-au făcut și precizări de natură morfologică (de exemplu, **intermezzo**; pl. **intermezzi**), iar pentru unele cuvinte cu dublă ortoepie s-au dat ambele variante, precizându-se cărei limbi îi aparțin (de exemplu, **joule** – engl. *giul* / fr. *jul*).*

A

à contrecœur [a-contr^ocör] – împotriva inimii sau propriei voințe
adagietto [a/da/gi/^eto] – (muz.; ca indicație de execuție), mai puțin lent decât *adagio*
affetuoso [a/fe/tu/^ozo] – (muz.; ca indicație de execuție), cu sentiment, expresiv
alură G.D. art. **alurii**, pl. **aluri** [a/l^u/ră] – 1. înfățișare, umblet, mers; 2. mod de deplasare a unui animal
allegretto [a/l^e/gre/to] – (muz.; ca indicație de execuție), vioi, repejor, mai puțin grăbit decât *allegro*
allegro [a/legro] – (muz.; ca indicație de execuție), repede, vioi, vesel
amoroso [a/mo/ro/zo] – cu gingășie, cu multă căldură
azerbaidjan, pl. **azerbaidjeni** [a/zer/bai/gean] – locuitor din Azerbaidjan

B

bacon [beicăn] – costiță de porc dezostată sărată și afumată tăiată în felii subțiri
badminton [bedminton] – joc sportiv asemănător tenisului
base-ball [beiz-bol] – joc sportiv american
best-seller [best-selăr] – carte foarte bine vândută
bitter [bităr] – băutură amăruie

blazer [bleizăr] – jachetă bărbătească din stofă sau catifea cu buzunare aplicate
bleu [blö] – albastru-deschis; azuriu
bleumarin [blömarin] – albastru-închis
blues [bluz] – melodie lentă, dans lent al negrilor din America
bluf [blöf / blaf] – acțiune făcută în scop de inducere în eroare, lăudăroșenie
blue-jeans / blugi (pl. tantum) [blu-gins] – pantaloni confecționați dintr-un material rezistent
body guard [badigard] – 1. gardă personală; 2. agent de pază
boom [bum] – 1. perioadă de avânt economic; 2. ridicare rapidă și mare a valorilor pe piață
bos, pl. **boși** [bos] – șef
bowling [bauling] – joc de popice practicat pe o pistă modernă cu dispozitive automate de colectare și de amplasare a popicelor
brainstorming [breinstorming] – asaltul creierului
brandy [brendi] – 1. coniac; 2. rachiu
bridge [brigi] – numele unui joc de cărți care se joacă de patru persoane cu 52 de cărți
briefing [brifing] – reunire a unui grup de lucru pentru a defini obiective, metode etc.
broker [brocăr] – agent de schimb
browning [brauning] – revolver cu încărcător automat
bruxellez [brüselez] – locuitor din Bruxelles
building [biilding] – clădire modernă de mari dimensiuni
business [biznis] – afacere
businessman, pl. **businessmeni** [biznisman] – om de afaceri
byronian [bai/ro/ni/an] – referitor la opera scriitorului englez Byron

C

cabernet [caberne] – soi de viță-de-vie cultivat pentru producerea vinurilor roșii, de calitate superioară
café-frappé [cafe-frape] – cafea rece cu înghețată, frișcă și alcool
cambodgian, pl. **cambodgieni** [cambogian] – locuitor al Cambodgiei
camping, pl. **campinguri** [chem-ping] – loc special amenajat cu căsuțe pentru turiști și pentru instalarea corturilor
capriccioso [ca/pri/cio/zo] – (muz.; ca indicație de execuție), cu schimbări neașteptate de ritm, de nuanțe etc.
cash [cheș] – bani gheață, bani peșin
chardonnay [șardone] – soi de viță-de-vie care produce vinuri dulci
charleston [cearls-ton] – 1. oraș din S.U.A.; 2. dans american de salon cu mișcare rapidă

comme ci comme ça [comsɨcomsə] – așa și așa

copyright [kɔpirait] – drept legal, exclusiv de reproducere

contre-jour [contrɨur] – efect optic datorat luminării unui obiect din partea opusă aceleia din care îl privim

cottage [kɔtigi] – căsuță, vilă

cow-boy [cau-boi] – păzitor de vaci în America de Nord

cozeur, pl. **cozeuri** [cozɔr] – persoană care vorbește cu ușurință, știind să întretină o conversație plăcută

D

dancing, pl. **dancinguri** [dɑnsing] – local de petrecere unde se dansează

design [dizain] – disciplină care se referă la estetica obiectului de serie

designer [dizainer] – specialist care activează în domeniul design-ului

diesel [dizel] – motor cu ardere internă

display [displei] – 1. dispozitiv de vizualizare folosit ca periferic la calculatoare; 2. un fel de ecran de televizor

E

einstein [ainștain] – unitate de măsură pentru fluxul luminos

F

fairplay [ferplei] – joc corect, regulamentar, sportivitate

feedback [fidbec] – conexiune inversă, retrocontrol

flash [flaș / fleș] – în cinematografie, plan foarte scurt

flashback [fleșbec] – 1. în cinematografie, inserție care înfățișează o scurtă acțiune secundară plasată în trecut; 2. secvență retrospectivă intercalată într-o operă literară

freudism [froidism] – concepția psihologică a lui Sigmund Freud și a adepților săi / psihanaliza

G

gigoletă, pl. **gigolete** [jigoletă] – fată foarte tânără, fetiță

gigolo [jigolo] – bărbat cu moravuri dubioase

goal-keeper [gɔulchipăr] – portar

grazioso [grațiozo] – (muz.); ca indicație de execuție, lejeră și grațioasă

grimeur [grimɔr] – specialist care se ocupă cu grimarea actorilor, machior

grimeură [grimɔră] – specialistă în grimarea actorilor

H

hamburger [hɑmburgăr] – chiftea plăată care se servește friptă și pusă într-o chiflă

happy-end [hepi-end] – epilog fericit al (acțiunii) unei opere dramatice, cinematografice

hidalgo [idaigo] – titlu purtat, în evul mediu, de unii nobili spanioli

high-life [hailaif] – înalta societate

hi-fi [hɨfi / hifi] – înaltă fidelitate

hobby [hɔbi] – ocupație favorită a cuiva în afara profesiunii

honoris causa [ho/ɔ/ris cau/sa] – (despre titlul științific de doctor) onorific

I

ignoratio elenchi [ignorațio elenchi] – eroare logică constând în substituirea involuntară sau sofisticată a tezei de demonstrat printr-o altă teză

intermezzo, pl. **intermezzi** [intermețo] – 1. (muz.) divertisment muzical; 2. episod orchestral; 3. mică piesă instrumentală

J

jab, pl. **jaburi** [geb] – lovitură repetată la box, plasată în regiunea nasului

javanez [iavanez] – locuitor al insulei Java

jeep, pl. **jeepuri** [gip] – tip de mașină mică, de campanie

jiu-jitsu [jiu-jițu] – gen de lupte în stil liber de origine japoneză

joule [engl. giul / fr. jul] – unitate de măsură a energiei

judo [giudo] – sport originar din Japonia

judocan [giudocan] – sportiv care practică judo

juntă [hɨntă] – denumire dată în țările iberice și latino-americane unui grup de insurgenți care cucerește puterea în stat prin forța armelor

K

karate [carate] – metodă japoneză de luptă care folosește în atac sau apărare mișcări rapide și violente, fără a apela la vreo armă

ketchup [checiăp] – sos picant preparat din suc de roșii, oțet și mirodenii

killer [chiilăr] – ucigaș

kitsch [chiici] – 1. artă de prost gust, pseudoartă; 2. obiect decorativ de prost gust

know-how [nău-hau] – ansamblu al informațiilor și al experienței privind un nou proces tehnologic

L

lacrima-Chirsti [la^{cr}ima-cr^{is}ti] – vin muscat, alb și foarte limpede, care provine din viile de la poalele Vezuviului

lady [le^di] – 1. titlu dat în Anglia soției unui lord sau a unui cavaler; 2. epitet dat unei femei distinse, manierate

leasing [li^zing] – sistem de finanțare a investițiilor, constând din închirierea de materiale, mașini de la societăți specializate

lied, pl. **lieduri** [li^d] – compoziție muzicală (vocală) cu caracter liric, făcută pe textul unei poezii scurte

lobby [lo^bi] – (în sintagma „a face lobby”) influențare a parlamentarilor

lobbyism [lo^bizm] – sistem de influențare a funcționarilor superiori de stat sau a parlamentarilor de către anumite grupuri de afaceri

lock-out [lo^c-aut] – închiderea unei întreprinderi și concedierea în masă a muncitorilor pe termen limitat pentru a-i forța să accepte anumite condiții

loggia [lo^gia] – 1. galerie exterioară încorporată unei clădiri; 2. construcție independentă servind și ca tribună

M

maestoso [ma^eosto] – (muz.; ca indicație de execuție), cu măreție, solemn

management [meⁿi^gi/ment] – 1. activitatea și arta de a conduce; 2. ansamblul activității de organizare; 3. știința și tehnica organizării

manager [rom. manager, engl. meⁿiger] – 1. specialist în management; 2. persoană care însoțește un sportiv

marijuana [marihu^ana] – stupefiant asemănător cu hașișul, extras din frunzele unei specii de cânepă exotică

masochism [mazo^{ch}izm] – perversiune sexuală care constă în căutarea plăcerii sexuale în durere

maxwell (Mx) [ma^{cs}uel] – unitate de măsură a fluxului magnetic

mezza-voce [me^Ța-vo^{ce}] – (muz.; ca indicație de execuție), cu intensitatea pe jumătate

mezzo-forte [me^Țo-f^{or}te] – (muz.; ca indicație de execuție), cu intensitate mijlocie, între piano și forte

mezzo-piano [me^Țo-pi^ano] – (muz.; ca indicație de execuție), cu intensitate redusă, mai tare decât piano

mezzo-soprană [me^Țo-sop^{ra}nă] – voce de femeie situată ca registru între soprană și contraltă

mezzo-tinto [me^Țo-tⁱⁿto] – gen de gravură pe metal

mignon [miⁿion] – micuț, drăguț, delicat

milady [mi^{le}dⁱ] – titlu care se dă în Anglia femeilor nobile

miss [mis] – domnișoară, regină a frumuseții

music-hall [mi^{uz}ic-ho^l] – spectacol alcătuit din numere variate pe fond muzical

N

newton [ni^uton] – unitate de măsură pentru forță

newyorkez [ni^{ui}orhez] – locuitor al orașului New York

nietzschean [ni^{ic}e/an] – referitor la Nietzsche

O

ohm [om] – unitate de măsură a rezistenței electrice

oiconomie [oi^c/oⁿⁱ/mi^e] – disciplină care se ocupă cu studiul numelor de așezări omenești

P

pasteuriza [past^oriza] – a conserva produse alimentare

pick-up [pi^c-ap] – patefon electric, electrofon

pizzicato [pi^Țicato] – 1. (muz.; ca indicație de execuție), mod de a cânta la un instrument cu coarde; 2. fragment, bucată muzicală executată în acest fel

play-back [pleiⁱ-bec] – 1. redare, reproducere a unei înregistrări; 2. redare a vocii unui actor

play-boy [pleiⁱ-boi] – (anglicism) persoană care duce o viață de distracție în localuri de noapte, în societate

prespapier [pre^spapie] – obiect greu care se așază peste hârtii pentru a le împiedica să se împrăștie

pulover, pl. **pulovere** [pul^ovăr] – obiect de îmbrăcăminte

puzzle [paz^l] – (anglicism) joc de reconstituire a unui întreg din fragmente decupate

puzzolană [pu^Țo^{la}nă] – 1. material de construcție; 2. tuf format din sedimentarea cenușii vulcanice

R

racket [ra^{ch}et] – stoarcere de bani prin intimidare și violență

ranch [reⁿci] – fermă

Reichstag [rai^hstag] – parlament al fostului imperiu german

rock [roc] – dans modern

rock [ro^ccăr] – admirator al muzicii rock
romancero [romansero] – culegere de poeme spaniole medievale
röntgen / roentgen [rönt/ghen] – unitate electrostatică de radiație cu care se produc raze X
röntgenterapie [röntghenterapie] – radioterapie
rotary [rotări] – sistem de foraj mecanic

S

sauvignon [so/vi/nion] – soi de viță-de-vie originar din Franța
scherzo [scher^oto] – piesă muzicală scrisă într-un tempo însuflețit, vioi și vesel
schopenhauerian [šo/pen/hau/e/ri/an] – referitor la filozoful Schopenhauer
scotch [scocⁱ] – 1. whisky scoțian; 2. bandă adezivă
señorita [seniorita] – domnișoară
sequoia [secv^oia] – arbore conifer gigant din California
service [servise] – stație de reparare
sevillan [sevilian] – locuitor al Sevillei
sex-appeal [sex apⁱ] – atracție, farmec deosebit pe care îl exercită o persoană asupra sexului opus
shakespeareiza [šeicspiriz^a] – a scrie în felul lui Shakespeare
shop [șop] – magazin cu plată în valută
show [șou] – gen de spectacol muzical distractiv
show-business [șou-biznis] – afacere în lumea spectacolelor
siemens [zimăns] – unitate de măsură a conductanței electrice
signora [sini^ora] – doamnă
signore [sign^ore] – domn
signorina [sini^oriⁿa] – domnișoară
sir [sör] – titlu dat nobililor din Anglia
snack-bar [snec-bar] – mic restaurant deschis permanent în hoteluri, în gări etc. unde se servesc aperitive, gustări etc.
soccer [soc^căr] – termen american pentru fotbal
software [softuer] – sistem de programe pentru computere; soft
speech [spⁱci] – discurs
spelling [spelⁱng] – citire literă cu literă
spray [sprei] – dispozitiv pentru pulverizare a unor substanțe, atomizor
staff [staf] – 1. personal al unei instituții; 2. stat major; 3. organ de conducere
statu-quo [statu-cvo] – stare care a existat mai înainte, care se menține și în momentul de față

stewardesă [stiu/ar/de/să] – femeie care face parte din personalul de bord al unui avion având sarcina de a servi pasagerii
strip-tease [strip-tiz] – dezbrăcare lentă și sugestivă executată în public pe un fond muzical
sufleor [suf^lör] – cel care suflă actorilor, în timpul unei reprezentații, replicile pe care urmează să le spună
summit [s^amit] – conferință, întâlnire sau reuniune la cel mai înalt nivel
surf [sărf] – sport nautic
surfing [sărfing] – sport constând în plutirea pe crestele valurilor cu ajutorul unor scânduri speciale (planșe) pe care se stă în picioare

T

tapeur [tapör] – persoană care cere mereu bani cu împrumut
traminer [traminăr] – soi de viță-de-vie din Germania
tsunami [tuⁿami] – (geol.) flux puternic și brusc provocat de cutremur, care devastează coastele Oceanului Pacific
tul [tül] – țesătură de mătase sau de bumbac foarte subțire și ușoară
tutti-frutti (s.n. pl.) [tuti-fruti] – mâncare din tot felul de fructe
tutu (s.n., art. tutuul) [tütü] – fustă din tul scurtă și încrețită purtată de dansatoare și balerine
twist [tuist] – dans modern cu mișcări de răsucire

W

waterpolo [uot^{er}-polo] – polo de apă
week-end [uichend] – sfârșit de săptămână
wehrmacht [vermaht] – armata germană
western [uestern] – gen de film de aventuri creat în America
whisky [uișchi] – băutură alcoolică preparată prin distilarea cerealelor

X

xeres [h^eres] – vin de calitate superioară originar din Spania

Vasile MELNIC

AFECȚIUNI EPONIMICE CA TERMENI MEDICALI ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

Vocabularul limbii române este în dependență directă de evoluția societății și a gândirii care reflectă modificările importante apărute în viața de toate zilele, în știință, cultură, tehnică etc., în tot anturajul de viață a omului și a spiritualității umane.

În acest miraj vital al individului uman, un rol deosebit îl are cuvîntul, ca unitate de bază a limbii, care, prin complexitatea sa, prezintă un interes de prim ordin pentru toate disciplinele și domeniile științifice.

Raportul dintre gândire și limbă, dintre limbaj, limbă și vorbire, conținut și formă etc. se întîlnesc toate în aria cuvîntului. Și, în acest plan, un rol aparte îi revine sensului unui cuvînt, al varietăților lui care pot fi de trei tipuri:

a) îngustarea sensului unui cuvînt, adică trecerea de la un sens general la unul particular (de exemplu, *steag* – unitate militară mică, drapel);

b) lărgirea sensului, trecerea de la un sens particular la unul general (de exemplu, *birou* = mobilă – încăpere – colectiv de conducere – căpetenie);

c) transferul de sens, în cazul dat fenomenul poate lua aspect de metaforă, sinecdocă, metonimie sau antonomază care, pentru a desemna un obiect, o calitate, un sindrom, o trăsătură specifică se utilizează – în afară de un nume comun – un nume propriu, nume de familie, prenume etc. Astfel, cînd cineva spune: *acesta este un Cicero* sau *este un Brîncuși*

etc. e vorba de totalitatea anumitor particularități, calități, semne care exprimă relația, numele autorului și faptele lui, ocupația, elementele de compunere ale activității etc.

Cînd profesorul se adresează elevilor (studentilor): „Deschideți Eminescu la pagina 50”, acesta propune analiza unei poezii, de exemplu, din volumul *Poezii* (vol. I, II) al poetului. E vorba deci de o metonimie sau antonomază, cînd, prin numele autorului, se are în vedere denumirea operei, viața și creația poetului, epoca în care a trăit etc. E vorba de o totalitate de părți componente care o reprezintă un nume propriu, o singură personalitate – Eminescu, Luceafărul poeziei românești.

În știința medicală am putea, de asemenea, vorbi de așa-numita antonomază cînd pentru a desemna o calitate, o metodă, un sindrom, o maladie, o operație originală etc. se folosește un nume propriu, nume al autorului care a depistat, descris sau a tratat pentru prima dată fenomenul dat. Și în această situație vorbim de o totalitate de semne, simptome, caracteristici biochimice, terapeutice etc. prin care se manifestă maladia respectivă. Astfel, cînd spunem: el are *Botkin* sau *boala Basedow*, *maladia Marinescu*, *sindromul Vulpian* etc. se are în vedere afecțiunea respectivă care include mai multe simptome, semne caracteristice numai pentru această boală. În primul caz e vorba de hepatită virală, icterul cataral infecțios etc.; *boala Basedow* e o maladie provocată de hiperactivitatea secretorie a glandei tiroide, hiperplazie difuză cu tulburări cardiovasculare, tremurături digitale, slăbire, termofobie, astenie etc. *Maladia Marinescu* este o formă ciclică de amiotrofie, manifestată prin scăderea în volum a unui mușchi etc., descrisă pentru prima dată în 1937; *sindromul Vulpian* – e un sindrom neurologic al

coloanei simpatice dorsale etc. Unii savanți-medici (de exemplu George Russu) propun ca aceste maladii și sindroame cu nume proprii să fie numite afecțiuni eponimice.

Cuvântul *eponim* e de origine greacă, dar în limba română a venit prin filiera limbii franceze (*eponyme*) și semnifică „care dă numele său”, adică numele de autor care se dau diferitelor boli, sindroame, metode, procese operatorii etc. depistate, descoperite, descrise, experimentate pentru prima dată în știința medicală.

Termenii *eponim*, *eponimic* sînt utilizați destul de frecvent și în toponimie, unde atestăm o mulțime de denumiri de locuri, toponime de tipul: *Vadul lui Isac*, *Vadul Rașcov*, *Fîntîna lui Ciocîrlan* (cu tot pămîntul din jur), *Izvorul lui Matachi* (*Dumitru*) etc. Dacă acceptăm că termenul este un cuvînt sau o sintagmă (grup de cuvinte) care numește în mod precis o noțiune specială, dintr-un anumit domeniu științific, tehnic, social-politic, artistic, medical etc. în corelație cu alte noțiuni din domeniul respectiv (vezi N. Corlăteanu, I. Melniciuc, **Lexicologia**, Chișinău, 1992, p. 141), atunci sintagmele cu nume proprii, de tipul *maladia Basedow*, *Tuberculul Assaky* (*operația Assaky*), *sindromul Teodorescu*, *maladia Botkin* etc. pot fi considerați *termeni eponimici*, *îmbinări terminologice eponimice* sau *sintagme terminologice eponimice*.

În lingvistică este o disciplină specială care se numește *onomastica* (din grecește – *onoma*, *onymos* „nume”) și care cercetează numele proprii de persoană, adică antroponimele (nume de familie, prenume, supranume etc.) și toponimele (denumiri de locuri, dealuri, văi, localități). Numele proprii se mai numesc *onime* și denumesc obiecte unice, o persoană, un individ concret (de exemplu, Decebal).

Onimele (ca și numele comune) servesc ca mijloace de informații

și de exprimare a unei semnificații, manifestări omenești, credință, tradiții, obiceiuri, ocupații, diferite afecțiuni etc. În știință „repertoriul onimic” (constatarea toponimistului A. Eremia) este prezentat de o mulțime de nume proprii, nume de persoane, savanți, medici, cercetători, ingineri etc. care au contribuit esențial la rezolvarea multor probleme de importanță teoretică și practică, ce țin de societatea umană. Astfel, în știința medicală, după cum s-a spus, au fost depistate și descrise variate maladii și sindroame care poartă numele autorului, care le-a descoperit pentru prima dată.

Mulțimea de afecțiuni, maladii, sindroame în vocabularul medical științific este identificată cu nume proprii și, desigur, eliminarea lor din acest arsenal terminologic științific medical este imposibilă, deoarece aceste afecțiuni sînt intrate în practica medicală de ani de zile și nu pot fi ignorate. Sistemul terminologic indicat prezintă în fond un aspect fixat, documentat și acceptabil în exprimarea și comunicarea științifică medicală. El există în limbajul științific medical, făcînd parte din terminologia medicală internațională.

În continuare prezentăm o serie de afecțiuni eponimice sau termeni eponimici utilizați în literatura medicală cu explicația respectivă, indicînd uneori și anul depistării maladiei sau a sindromului respectiv. Termenii sînt selectați din mai multe surse medicale și reflectă totalitatea unor semne, particularități pentru fiecare boală și sindrom:

Maladia Abrikosov – mioblastom sau miom fibroblastic; descris în 1926.

Maladia Addison – insuficiență suprarenală cronică; boala se mai numește bronzată sau cașexie bronzată; descrisă prima dată în anul 1855.

Sindromul Andersen – fibroză chistică a pancreasului, cu tulburări

digestive, bronșite, transpirații abundente; descris și depistat în 1938.

Maladia Armstrong – meningită limfocitară acută benignă; descrisă în 1934.

Operația Assaky – o originală tehnică operatorie neurochirurgicală prezentată ca teză de doctorat și susținută la Paris. George Assaky (1855-1899), nepotul cărturarului Gh. Asachi, profesor chirurg la Facultatea de Medicină din București.

Sindromul Babinski – afecțiune neurologică cu tremurături, hipotonie musculară, tulburări de vorbire etc.

Maladia Bechterew – citoză traumatică ereditară; eritem palmo-plantar simetric ereditar; anomalie congenitală a capilarelor cutanante cu roșeață congestivă a pielii.

Maladia Calvé – osteocondrită vertebrală infantilă; depistată în 1925.

Maladia Devic – neuromielită optică acută; descrisă în 1894.

Maladia Edelman – anemie infecțioasă cronică; descrisă în 1936.

Maladia Filatov – mononucleoză infecțioasă, febră ganglionară; descrisă în 1889.

Maladia Fiedler – miocardită interstițială sau miocardită alergică; descrisă în 1899.

Sindromul Garcin – paralizia mușchilor oculo-motori; descris în 1927.

Maladia Glisson – rahitism; depistat în 1650.

Sindromul Konovalov – sindrom hepatocerebral determinat de afecțiuni ale ficatului, îndeosebi în cazul cirozei hepatice; descris în 1960.

Operația Krasnov – operație de transplantare a cristalinului artificial; efectuată pentru prima dată în 1969.

Maladia Ley (Lei) – aperseptie auditivă congenitală; descrisă în 1930.

Maladia Lindau – angiomatoză retinocerebrală, tumoare vasculară retinocerebrală benignă; descrisă în 1926.

Maladia Malassez – maladie chistică a testiculelor; descrisă în 1970.

Maladia Marinescu – formă ciclică de amiotrofie, manifestată prin scăderea în volum a unui mușchi; descrisă în 1937.

Sindromul Minkovski – anestezie emoțională; descris în 1945.

Maladia Monakov – microcefalie la copii; descrisă în 1926.

Maladia Noica – Niculescu – Horneț – afecțiune neurologică cu atrofia alivo-cerebeloasă, prin tulburări grave de echilibru în contrast cu manifestări minime de coordonare; descrisă în 1874.

Sindromul Noonan – cardiopatie congenitală cu numeroase și variate dismorfii; descris în 1966.

Maladia Osler – endocardită malignă lentă; infecție bacteriană a endocardului; descrisă în 1882.

Maladia Parkinson – paralizie cu tremurături sau paralizie agitantă; descrisă în 1817.

Maladia Pierson – osteocondrită necrotică pubiană; descrisă în 1929.

Maladia Reclus – mastoză chistică; boală chistică a sînlui.

Maladia Sever – necroză aseptică a calcaneului; descrisă în 1912.

Maladia Varendal – cloroză; anemie hipocromă microcitară (la fete); descrisă în 1615.

Sindromul Vulpian – sindrom neurologic al coloanei simpatice dorsale manifestat prin iritarea coarnelor laterale ale măduvei toracice, parestezii la nivelul membrelor superioare, senzații anormale de cald sau rece, paloarea sau roșeața tegumentelor; descris în 1971.

Maladia Wilson – foliculita roșie; cheratoză pilară roșie atrofiantă a feței; descrisă în 1867.

Maladia Zahorski – angină herpetică; stomatită herpetică; descrisă în 1920.

Sindromul Zondec – obezitate

prin retenție de apă și sare; afecțiune endocrinologică; obezitate hipofizo-suprarenală.

Din cele câteva mii de afecțiuni eponimice ca termeni medicali în lista prezentată sînt indicate doar unele boli și sindroame care se referă la: aparatele respirator, cardiovascular, digestiv, genito-urinar; la hematologie, neurologie, psihiatrie, endocrinologie, chirurgie, dermatologie, oftalmologie, stomatologie, otorinolaringologie etc. Prin acești termeni eponimici și definițiile lor, poate și cu unele deficiențe la expunerea lor, autorul a căutat, cu bune intenții, a pune la dispoziția medicilor, a studenților-medici, rezidenților un material informativ care să-i ajute în munca și activitatea lor profesională și științifică, pentru a-și aprofunda unele cunoștințe de specialitate și a-și face o imagine mai completă

asupra afecțiunilor din sfera lor de cercetare și tratare din acest bogat arsenal științific medical internațional.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Valeriu Rusu, **Mic dicționar medical**, Iași, vol. I, II, 1983.
2. N. A. Constantinescu, **Dicționar onomastic românesc**, București, 1963.
3. N. Corlăteanu, I. Melniciuc, **Lexicologia**, Chișinău, 1990.
4. George Russu, **Maladii și sindroame cu nume proprii**, Iași, 1985.
5. Anatol Eremia, **Unitatea patrimoniului onomastic românesc**, Chișinău, 2001.
6. Vasile Melnic, **Dar făcut de Dumnezeu – materna**, Chișinău, 2003.

Marea Baltică, 1955

Camelia
DANIELA COJOCARU

SPIRITUALITATE ARHAICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN ROMANUL „BALTAGUL” DE MIHAIL SADOVEANU

Referindu-se la opera lui Mihail Sadoveanu, Constantin Ciopraga considera că „După Eminescu, [...] nimeni n-a realizat o mai completă hartă a spiritualității poporului român în dominantele lui”. Fin și atent observator al vieții duse după anumite legi nescrise, vechi de când lumea, Sadoveanu înfățișează, în **Baltagul**, o societate arhaică, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ce trăiește schimbările aduse de pătrunderea unei noi civilizații, dar pe care nu le acceptă cu ușurință, privindu-le cu reticență, teamă și neîncredere.

Din centrul romanului se înalță cu demnitate un arhetip uman memorabil și fascinant – Vitoria Lipan. Eroina este văzută de G. Călinescu nu ca o individualitate, ci drept „un exponent al speței”. Personajul feminin este o sinteză de spiritualitate românească. Evoluția ei în roman este relevantă prin tot ceea ce Vitoria întreprinde, bazându-se pe o întregă filozofie de viață, moștenită din vremuri imemorabile.

Mostre ale unor concepții despre viață asemănătoare au fost adunate de cercetătorul Ernest Bernea¹ în impresionanta sa lucrare **Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român**, apărută la Editura Humanitas, București, 1997, din care vom cita în continuare, menționând numai paginile.

Vom folosi ca puncte de sprijin în interpretarea unor elemente de spiritualitate românească prezente în romanul **Baltagul** anumite idei și concluzii enunțate de Ernest Bernea

și susținute prin fragmente ilustrative de gândire și simțire autentică, prelevate printr-o asiduă muncă de teren (sînt reproduse exact expresii populare culese de la țărani).

În concepția țaranului român lumea este bine întocmită. La temelie are o rînduială cosmică ce-i conferă durabilitate și sens. Omul, făcînd parte din această lume, considerîndu-se integrat în natură, trebuie să se supună acestei ordini de nedepășit, înțeleasă ca lege a firii, a existenței în toate formele ei: „Lumea, așa cum e, e zidită bine, n-o poți schimba după voie. Lumea e-n cuprinsu ei și noi sîntem din ea, lumea nu-i din cuprinsu nostru, al oamenilor” (E. Bernea, p. 85).

Vitoria Lipan se conformează acestor norme de existență umană milenară. Ca orice om din acest mediu rural străvechi, are convingerea că, fără ordine și lege, lumea se distruge, totul moare.

La armonia universală contribuie o legătură organică a lucrurilor, ele există și durează împreună: „Lucrurile sînt în așa fel întocmite că se leagă unu de altu, cînd suferă într-un loc, suferă toate” (E. Bernea, p. 241).

Orice absență sau degradare a unui lucru atrage după sine tulburări în ordinea existenței. Tot efortul eroinei constă în a restabili ordinea normală a lucrurilor, căci crima a dereglat echilibrul lumii. Pornind de la semnele ce i „se arată” și pe care le „citește”, Vitoria caută, în drumurile ei, confirmări ale acțiunilor sale.

Un semn inițial este chiar glasul lui Lipan, venit din memoria ei afectivă. Reamintindu-și legenda povestită de el, Vitoria îi aude glasul, „dar nu putea să-i vadă chipul” (**Baltagul**, București, Editura Tineretului, 1966, p. 35, trimiterile se vor face în continuare la această ediție). Următoarele arătări rău prevestitoare sînt visele. Cel dintîi care „a împuns-o în inimă și a tulburat-o” i-l înfățișează pe „Nechifor Lipan călare, cu spatele întors către ea, trecînd spre asfințit o revărsare de ape”. Altă dată l-a visat rău, „trecînd o apă neagră... Era cu fața încolo”. Ca o prevestire a lucrurilor grave petrecute este „spatele întors”, „fața încolo”, trădînd posibilitatea ca Nechifor să nu se mai afle printre cei vii. Asfințitul,

opus răsăritului, care este generatorul luminii, simbol al începutului, semnifică sfârșitul. Iar trecerea unei ape reprezintă, în această situație, o întrerupere a cursului unei vieți.

Un alt semn ce-i dă Vitoriei de gîndit este comportamentul cocoșului:

„Vitoria privi cu uimire la cucoșul cel mare porumbac, cum vine fără nici o frică și se așează în prag. Inima-i bătu cu nădejde, așteptînd semnul cel bun. Dar cucoșul se întoarse cu secera cozii spre focul din horn și cu pliscul spre poartă. Cîntă o dată prelung și se miră el singur.

– Nu vine... șopti cu îngrijorare gospodina.

– Cine? tătucu? întrebă fata înfricoșată.

– Nu vine, zise iarăși aprig, Vitoria. Cucoșul dă semn de plecare” (p. 44).

Conform **Dicționarului de simboluri** de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant (București, Editura Artemis, 1994), cocoșul este un simbol solar, pentru că prin cîntecul său anunță răsăritul soarelui, dar și simbol al inteligenței venite de la Dumnezeu, avînd darul preziviei. Oamenii din popor au urmărit gesturile ființelor necuvîntătoare și le-au atribuit anumite semnificații. Astfel, cocoșul i-a întărit Vitoriei hotărîrea de a pleca să-și caute bărbatul.

Respectîndu-și îndatoririle de bună creștină, Vitoria cere sfatul preotului, ține post negru douăsprezece vineri. Abia apoi înștiițează autoritățile, însă nu-și pune nădejdea în ele. Se încrede doar în propriile puteri și în ajutorul lui Dumnezeu. Merge și se închină Sfintei Ana de la mănăstirea Bistrița. Spiritul ei organizatoric, gospodăresc se manifestă prin pregătirile riguroase pe care le face pentru plecare. În călătoria ei o va însoți doar băiatul, iar pe fată o duce la mănăstire, lăsînd-o în grija unei mătuși.

Conștientă că reușita acțiunii ei depinde de momentul începutului, care trebuie să fie favorabil, ea decide: „Astăzi e o sfință luni și începem împlinirea hotărîrii” (p. 77). Plecarea propriu-zisă în căutarea adevărului se produce „în zori de ziuă, vineri, în 10 martie” (p. 77).

În ceea ce privește timpul, țărării știu că numai prin respectarea lui, prin realizarea faptelor la vremea lor, acestea pot fi duse pînă la capăt cu bine: „Și timpul are mersu lui și-i bine să-l cunoști. Cînd zice: fă toate la vreme, atunci zice că fiecare lucru are vremea lui” (E. Bernea, p. 175).

Ziua de luni e prielnică începutului unei acțiuni: „E zi mai însemnată; poate că d-aia, că-i început de săptămînă” (E. Bernea, p. 187).

Miercuri și vineri sînt zile curate și binefăcătoare, pentru că prin post se ajunge la înălțare spirituală. În schimb, zile nefaste sînt marți, cînd apar „cele trei ceasuri rele” și sîmbătă, fiind „ziua morților”, nu e bine să pleci la drum sau să începi ceva.

„E bine să cați tot la răsărit că de-acolo vine ziua, de-acolo vine lumina și lumina-i de la D-zeu. Întu-nericu-i de la diavolu. Răsăritu-i locu ăl bun, îi locu de unde încep toate helea” (E. Bernea, p. 73). Se constată că Vitoria Lipan a ținut cont de aceste credințe și cînd a ales răsăritul zorilor ca moment de pornire.

La începutul călătoriei, Vitoria și fiul ei, Gheorghită, l-au avut ca tovarăș de drum pe domnul David, negustor evreu. El își expune convingerea că orice s-ar întîmpla în lume, în cele din urmă adevărul trebuie să iasă la suprafață, oricît de ascuns ar fi. Există pretutindeni semne. E necesar doar să ai privire adîncă să le descoperi și înțelegere îndestulă să le descifrezi sensurile: „Dar, ca un om care stau și judec, zic așa, că toate cele de pe lumea asta au nume, glas și semn. Aicea, în stînga pe deal, se văd șapte case de birne, șindrilitte și acoperite de omăt. Și prin șapte hogeaguri iese fum. Ele nu strigă, dar de spus, spun ceva. Mai întîi, spun un număr: șapte. Ai doilea, spun că-i iarnă și gospodarii stau la vetrele lor și pregătesc mămăliga și topitura. Dacă dintr-un hogeag n-ar ieși fum, înțelesul ar fi altul. Vra să zică toate pe lumea asta arată ceva. Ai auzit dumneata moarte de om să nu se aple leș și să nu iasă la lumină? Se duc hulfanii și corbii ș-arată unde zace un trup lovit de bandiți. Apa îl dă la mal dacă-i înecat. Dacă-i într-o fîntînă, vine vreme de secetă și fac

picioarele semn celui care se uită într-însa. Dacă-i îngropat se duce lupul și scurmă. Vra să zică toate vorbesc: așa le-a rînduit Dumnezeu” (p. 89).

Negustorul dovedește printr-o logică incontestabilă că, punînd cap la cap faptele evidente, se pot desluși cele ascunse. De asemenea, o îmbărbătează pe femeia îndurerată să-și urmeze cu încredere hotărîrea. Fără nădejde în reușită nu este posibilă înfăptuirea. În urma unei bogate experiențe de viață, omul din comunitatea rurală a ajuns la această concluzie: „Din tot ce am văzut în viață, trebuie să ai credință ca să reușești. De se slăbește credința, nu reușești” (E. Bernea, p. 252).

Vitoria are de parcurs un drum sinuos pentru aflarea adevărului: „Vreau să zic că nu-i atît de lungă calea, cît cotită” (p. 86). Asemănător firului conducător al Ariadnei din mitologia greacă este vîntul ce o însoțește permanent pe femeia din Măgura Tarcăului, dîndu-i informații folositoare. Potrivit **Dicționarului de simboluri** (menționat anterior), vîntul este sinonim cu suflul și, în consecință, cu Duhul Sfînt, cu influxul spiritual de origine cerească. De aceea sînt socotite vînturile, în Psalmi și în Coran, mesageri divini, echivalentul îngerilor. Popasul făcut la Fărcașa a fost impus de un „vînt rece” ce a adus „nouri negri și vîrtejuri de ninsoare”, astfel încît „nu se vedea nici cer, nici pămînt” (p. 97). La întoarcerea de la Dorna, unde a aflat despre vînzarea oilor și s-a interesat în ce direcție a apucat soțul ei, vremea s-a schimbat și „S-a răsucit vîntul și a prins a bate de către miezul-noapții” (p. 114). Continuîndu-și calea, „O împingea tot cătră vale vîntul de la spate” (p. 119). Urcînd pe o potecă dificilă, șerpuită, acoperită de omăt și gheață, vîntul îi este un sprijin: „avea un spulber ș-o putere vie, încît te puteai rezima cu spatele în el” (p. 121). Cu cît înainta, vîntul îi vestea apropierea de locul căutat: „vîntul i se părea Vitoriei că a conținut. Cînd se încredință că faptul e adevărat, simți neliniște” (p. 123). Același mesager divin o atenționează cînd trece de zona care o interesează: „Acuma vedea adevărat și bine că vîntul a conținut. Căzuse jos, în vale, și amuțise și el. Semnul era vădit. Mai înainte nu putea trece. Trebuia să se

întoarcă îndărăt” (p. 124). Ghidată de trimisul Sfintei Ana, Vitoria nu putea rătăci calea și nici trece mai departe. Ceea ce sperase să descopere se afla pe aproape: „D-zeu îi va fi păstrat urmele. Ea are datoria să se întoarcă și să le găsească. Sf. Ana i-a și dat semn, poprind vîntul și întorcîndu-l pe crîngul său” (p. 125).

Înzestrată cu luciditate și tărie de caracter, Vitoria Lipan perseverează în căutare, neîncetînd să creadă că adevărul va ieși la lumină și dreptatea va triumfa. Ființa umană are însă datoria de a da atenție tuturor semnelor, fiecare avînd taina și înțelesul propriu: „Iar cine va ucide om nu se poate să scape de pedeapsa dumnezeiască. Blăstămat este să fie urmărit și dat pe față. Dator este să-l urmărească omul; rînduit este să-l urmărească fiarele și dobitoacele. Dacă ai cunoaște înțeleșurile vîntului și a țîpetelor de paseri, și a scheunatului dihăniilor, și a umbletului gîngăniilor, și a tuturor urmelor care sînt, dar nu se văd dintr-o dată, atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat. De ajuns tot trebuie să ajungi la el, însă mai tîrziu” (p. 142).

În romanul **Baltagul** faptele se desfășoară pe un spațiu vast și variat totodată. Omul satului tradițional clasifica locurile în bune și rele. Loc bun era considerat cel rodnic și ferit, reprezentat de obicei de casă, sat, prin faptul că sînt cunoscute, neexistînd pericole: „Nicăiri nu-i bine ca-n satu tău și-n casa ta. Acolo-i locu tău, acolo-i rodu tău. Poți căpăta toate celea în străini și tot nu-i bine. Și cînd mergi afară, mergi pe sigur; calci în curte ca prin casă. În străini calci tot cu teamă; nu știi ce vine, ce te-așteaptă” (E. Bernea, p. 38).

Pornirea la drum produce îngrijorare, pentru că sînt părăsite locurile proprii, cu însușirile lor pozitive. E firească teama omului de necunoscut, unde pot exista forțe potrivnice care să-i zădărnicească planurile: „La drum nu-i ca-n ogradă că, de, nu ești la locu tău, da tot mai bine-i decît să mergi pustiu peste țarină sau mai știi eu cum” (E. Bernea, p. 44).

La rîndul lor, drumurile pot fi: deschise, drepte sau ascunse, șerpuite. Bineînțeles că drumul drept este

mai sigur decît cel șerpuit, mai puțin supus neprevăzutului:

„Drumu drept e drum deschis, e curat; la drum drept te poți feri. Drumu drept e sănătos că-i deschis, fără ascunziș, nici cu gînd rău” (E. Bernea, p. 45).

Drumurile șerpuite, ascunse, pot aduce rău călătorului. În locurile numite „sucite”, în special în regiunile de munte, omul se simte mai în primejdie. Asemenea drumuri întortocheate nu sînt agreate, ci evitate în măsura posibilului: „Ici-colo e tot altă formă de relief și nu știi de unde vine rău, că și el are ascunzișurile lui” (E. Bernea, p. 45).

Orice intervine pe parcursul drumului are o influență negativă, producînd o tulburare a călătoriei. Podul este un obstacol, apa, prăpastia sînt elemente care distorsionează calea dreaptă. Un astfel de drum șerpuitor a fost străbătut de Nechifor Lipan. Avînd încredere în oamenii pe care-i considera prieteni și bazîndu-se pe forța sa fizică, nu a bănuțit nimic și și-a găsit pierzania în aceste locuri primejdioase și în împrejurări suspecte. Vitoria i-a călcat pe urme: „Pe urmă a suit un drum șerpuit săpat în stîncă, ocolind în singurătăți pe sub vulturi. [...] Iar muntele, cu cale șerpuită și cu punți de piatră peste prăpăstii, se cheamă Stănișoara” (p. 121).

Străbătînd o cale cotită, întreruptă pe alocuri, Nechifor și-a dus la împlinire destinul tragic. La această constatare ajunge Vitoria, reflectînd asupra celor întîmplate: „Dar dacă i-a fost lui Nechifor scrisă asemenea soartă, pe care nimica n-o poate înălătura, D-zeu prin sfînta de la Bistrița, a adus-o pe dînsa, Vitoria, pe căi ocolite, tocmai unde trebuia ca să-și găsească pe cel drag, să-l ridice din locul pieirii și să-l puie în pămînt sfînt, cu toate rînduielele știute” (p. 141).

Similară este concepția străveche a poporului român, potrivit căreia ființa umană viețuiește avînd o soartă anume, anterior hotărîtă de către divinitate. Ceea ce a fost rînduit se va săvîrși de-a lungul întregii vieți pînă la moarte.

„Cînd vii pe lume ai o soartă; trăiești și mori așa după cum ți-a fost sortit. Timpul trece și se împlinesc

toate după cum i-a fost dat” (E. Bernea, p. 168). Totuși, la fel de adevărat este că voința omului poate influența în mare măsură soarta sa.

Tot într-un vis, femeia a primit înștiințare de la omul ei și a înțeles că nu peste multă vreme îl va afla: „Din întunericul lui, în care se depărta, pentru înția oară Lipan se întoarse arătîndu-și fața și grăind lămurit numai pentru urechile ei” (p. 136).

O dată găsite osemintele lui Nechifor și îndeplinile rînduielele religioase de înmormîntare, Vitoria își va putea afla tihna. Și-a făcut pînă la capăt datoria, a răzbutat moartea soțului și a restabilit echilibrul în comunitatea rurală patriarhală. Natura i-a fost alături, îndrumîndu-i pașii, arătîndu-i printr-un grai anume care este adevărul și unde zace ascuns, pentru ca ea să-l facă deplin cunoscut. Armonia universală fiind restatornică, viața își poate continua cursul. Romanul **Baltagul** prezintă o fericită îmbinare a mentalităților înrădăcinate în societatea rurală veche cu trăirile, simțămintele reale ale femeii îndurate care-și caută bărbatul dispărut.

NOTE

¹ Ernest Bernea (28 martie 1905, Focșani – 14 noiembrie 1990, București), sociolog și etnograf român. A făcut studii de specializare (1930-1933) în sociologie și istoria religiilor la Paris și Freiburg. A participat la faimoasele campanii monografice ale profesorului Dimitrie Gusti, întemeietor al Școlii sociologice românești. A fost cercetător în cadrul Institutului de Etnografie și Folclor din București. Volumul **Spațiu, timp și causalitate la poporul român** conține un bogat material documentar înregistrat din zone etnografice de mari tradiții populare. A urmărit descifrarea unui mod specific de a gîndi, expresie a unei mentalități și coordonate etnice. Alte opere: **Timpul la țăranul român** (1940), **Îndemn la simplitate** (1941), **Maramureșul, țară românească** (1943), **Civilizația românească sătească** (1944), **Poezii populare în lumina etnografiei** (1976), **Cel care urcă muntele** (1996), **Crist și condiția umană** (1996), **Treptele luminii** (1997).

Marina CAP-BUN

CÂTEVA CONSIDERAȚII PE MARGINEA EROTICII LUI NICHITA STĂNESCU

„Dumnezeu al naturii ne înghite, ne naște, ne vorbește, ne crește, se culcă cu noi, se lasă consumat, zămislit și născut de noi. Pe scurt, el este substanța fără sfârșit a faptei și a suferinței noastre. Dacă din iubita noastră ne plâsmuim un astfel de Dumnezeu, actul acesta este *religie aplicată*.” Deși par un rezumat al eroticii lui Nichita Stănescu, aceste gânduri și-au luat zborul dintr-o minte vizionară, în plin romantism. Novalis le însemna în 1799 (*Între veghe și vis. Fragmente romantice*, București, Univers, 1995, p. 255), furnizându-i lui Hugo Friedrich încă un argument pentru a înțelege că seminele din care avea să crească modernitatea poetică germinau deja în evul romantic.

În poezia lui Nichita Stănescu, iubirea însufletește materia, dar în același timp o dematerializează, reducând-o la cuvinte-esențe. Prin iubire lumea renaște perpetuu: „Mi-aduc aminte, căzusem de pe cal,/ și stam în iarbă înroșit,/ ca o făptură de oval/ și de furnici călătorit./ Durerea mea era un principat,/ o țară putredă, nevorbitoare,/ fostul meu ochi era palat,/ inima mea, un negru soare. / Mi-aduc aminte, căzusem de pe cal,/ când tu ai zis de mine / că mă renaști din nou regal,/ și în dureri divine, -/ și-mi dai din nou aceeași stea,/ și-aceiași cal mi-l dai din nou,/ din nou o să mă urci în șea,/ cuvânt făcându-mă, ecou” (*Nod 6*). Eschatologia sugerată de soarele negru al regatului putred, în care s-a destrămat instituția logosului, este corectată printr-o cosmogonie ce proiectează eul poetic stănescian spre un alt nivel ontic: renașterea în cuvânt. Căci etericul cuvânt nu are carne dureroasă și țâșniri de sânge efemere, are doar eternitate.

Într-un avertisment către cititorul ediției definitive a poemelor sale, poetul nota: „Ea propune, din punctul de vedere al sentimentelor, sentimentul că apocalipsul a fost de mult, de foarte mult, și că amintirea lui poate fi considerată numai ca o sursă a cuvintelor reci, neschimbate în urlat” („Către cititorul cărții acesteia”, în *Ordinea cuvintelor*, II, București, Cartea românească, 1985, p. 6). Acest apocalips a spulberat materia și a reconstruit spiritual lumea din anti-materia *necuvintelor*. Lumea cea veche, creată cândva la începuturi, în șapte zile, și populată cu ființe și obiecte al căror unic rost era acela de a fi primit un nume, este abolită. Odată constituit cosmosul lingvistic, concretul nu-și mai are rostul, din punctul de vedere al poetului ce neagă obiectiv lumea, pentru a o reafirma în limbaj, în idei pure, în entități spirituale dezbrăcate de povara materiei.

Numai prin eros se poate renaște întru puritatea absolută a geometricelor ghețuri polare: „Aș vrea să fugim în Hiperboreea/ și să te nasc viu,/ urlând, alergând, zdrobită de zimții/ cerului vinețiu,/ pe gheața crăpată de iceberguri” (*Elegia a opta, Hiperboreeana*). Cosmogoniile eminesciene erau izvorâri concentrice din ape lustrale, țâșniri luminoase crescând în armonioase progresii geometrice. În deplin acord cu modernitatea poetică, Nichita Stănescu preferă, dimpotrivă, meandrele dezordonate ale liniilor frânte, *zimții* tăioși ai cerului ce veghează această sfâșietoare naștere, păstrând vagi ecouri din durerea măicuței mioritice, dar și „somnul cu fierăstraie-n el” ce decapitează caii (*Somnul cu fierăstraie-n el*). Hugo Friedrich vedea în acest simbol al fierăstrăului (Lautréamont, Éluard, Picasso) o marcă a obsesiei structurale ce domină poezia și arta modernă în a doua jumătate a veacului al nouăsprezecelea. Pentru poetul *necuvintelor*, dramatismul structurii formale, devenit el însuși conținut al poeziei, nu se sprijină doar pe dezarticularea programatică a morfo-sintaxei și uneori a foneticii, ci și pe deprinderi asociative complet inedite, prin care se inventează continuități semantice și imagistice total neașteptate.

Facerea și desfacerea lumii corespunde succesivelor nașteri-re-nașteri din demiurgicul pântec al unei iubite abstracte, zeificate („Această tânără femeie aspră/ va deveni zeiță”, *Minerva*), care știe să nască doar vorbe, căci a trăit exclusiv printre cărți: „Și chipul tău prelung, iubito, / cu pletele sălbăticate printre cărți” (*Pentru liniștea somnului*). Doar cuvintele translucide și tăioase ca laserul merită renașcute, căci doar prin ele se ajunge la miezul simbolic al lucrurilor: „Visez acel laser lingvistic, / care să taie realitatea de dinainte, / care să topească și să străbată/ prin aura lucrurilor” (*Necuvinte*). Arghezi vorbește, cum bine se știe, despre „cuvinte-fulgi, cuvinte-aer, cuvinte-metal”. Lui Nichita Stănescu tabelul lui Mendeleev nu-i mai ajunge spre a cataloga perfidele, polivalentele cuvinte. Trebuie eliminate cele impure, contaminate de inerțiile procesuale ale materiei: „I-am spus daimonului: – Tu nu știi că/ vorba arde, / verbul putrezește, / iar cuvântul/ nu se întrupează ci se destrupează?/ Am pus un sentiment pe bronz și tu știi asta/ și a fiert din pricina luminii soarelui./ Am dat un nume unui copil/ și numele s-a spart de timp și de vrăbii” (*Daimonul meu către mine*).

Cuvântul ucide, dar e o moarte creatoare precum cea a unor zei civilizatori: „nici o moarte nu rămâne neîmpodobită/ de o naștere”, căci „nașterea lumii și apocifa ei/ sunt lipite/ și dorm îmbrățișate/ în acest punct albastru”. Alchimia ce transformă lumea în cuvinte repetă nesfârșit procesul mecanic al morții definite ca înghițire – „Toate aceste burți au aceeași foame, / ca dovadă că se mânăncă unele pe altele, / ca dovadă că sunt” – și al renașterii: „aici, în această zonă cosmică/ toți se nasc din toți, / neîntrerupt, toți se nasc din toți./ Omul se naște din pasăre, / pasărea din vierme, / viermele din iarbă, / iarba din resturile omului” (*Contemplarea lumii din afara ei*). Acest limbaj esențial, orânduit după sintaxa miturilor cosmogonice, este menit să ne reamintească ambivalența, dar și unitatea lumii, continuitatea dintre urât și frumos, poetic și nepoetic, mort și viu etc. Numai în limbaj toate aceste contrarii pot fi abolite, spre a

putea fi astfel contemplate adevăru-rile ontologice esențiale.

Sentimentele, ca și cuvintele ce le exprimă, sunt tridimensionale și se mișcă liber în spațiu, concretizând vertijul devorator al duratei: „Eu stăteam la o margine a orei, / tu – la cealaltă, / ca două toarte de amforă. / Numai cuvintele zburau între noi, / înainte și înapoi. / Vârtejul lor putea fi aproape zărit, / și deodată, / îmi lăsam un genunchi, / și cotul mi-l înfigeam în pământ, / numai ca să privesc iarba-nclinată/ de căderea vreunui cuvânt, / ca sub laba unui leu alergând. / Cuvintele se roteau, se roteau între noi, / înainte și înapoi, / și cu cât te iubeam mai mult, cu atât repetau, într-un vârtej aproape văzut, / structura materiei, de la-nceput” (*Po-veste sentimentală*). Cum universul s-a fondat pe iubire, lirismul își alege ca obiect de studiu sentimentul, în a cărui chimie se regăsesc structurile primordiale ale materiei, nucleele, electronii, protonii. Energia primordială a logosului creator vine din marea iubire divină ce se propagă nesfârșit în lume. Darul cel mai de preț dat omului rămâne cuvântul divin („Acel cuvânt îl visez / care a fost la începutul/ lumilor lumii, / plutind prin întuneric și despărțind / apele de lumină”, *Necuvinte*), în el sălășluiește harul și nicidecum în amăgitoarele structuri ale materiei. El aduce viața și moartea, el poate restructura lumea și totul doar prin forța purificatoare a sentimentului.

Întâlnirea cu erosul e de o sălbatică violență: „Leoaică tânără, iubirea/ mi-a sărit în față. / Mă pândise-n încordare / mai demult. / Colții albi mi i-a înfipt în față, / m-a mușcat, leoaica, azi, de față.” Ea transformă natura printr-un erotomorfism cosmic de extracție (totuși) romantică: „Și deodată-n jurul meu, natura/ se făcu un cerc, de-a dura, / când mai larg, când mai aproape, / ca o strângere de ape. / Și privirea-n sus țâșni, / curcubeu tăiat în două, / și auzul o-nțălni/ tocmai lângă ciocârlii” (*Leoaică tânără, iubirea*). Narcisistica, halucinantă „strângere de ape” nu se mai combină eminescian cu căderea, cu cerul răsturnat în adânc, ci cu energica „țâșnire” spre barbianul nadir. Unitatea dintre sine și sine, dintre privirea îndrăgostită și auzul fermecat, se reface eteric în

„curcubeul tăiat în două”, punte spre infinitul sentimentului.

Corpul – înveliş efemer pentru suflet – se pulverizează în părți, în atomi și molecule, spre a putea iubi multiplu, amplificat: „Măinile mele sunt îndrăgostite,/ vai, gura mea iubește,/ și iată, m-am trezit/ că lucrurile sunt atât de aproape de mine,/ încât abia pot merge printre ele / fără să mă rănesc” (*Vârsta de aur a dragostei*). Dilatarea cosmică răspunde exacerbării sentimentului, care nu încapă în închisoarea trupului zgârcit („inimă mai mare decât trupul”; „conținut mai mare decât forma”), ce tinde spre expansiuni blagian-expresioniste: „... trup ciudat, trup asimetric,/ mirat de el însuși/ în prezența sferelor,/ mirat stând în fața soarelui,/ așteptând cu răbdare să-i crească luminii/ un trup pe măsură” (*A unsprezecea elegie*).

Alteori, trupul poetului, supus unui proces de transsubstanțiere, se preschimbă în lentilă dureroasă de cristal, ce filtrează imparțial realul: „Eu însumi eram sticla geamului,/ curat și transparent ca sticla geamului./ Și prin mine privea cineva spre altcineva/ și mă durea toată ființa mea de sticlă transparentă/ de privirea care mă străpungea,/ și nu știam cine privea pe cine privea,/ prin durerea transparentă/ de sticlă, de geam, a mea” (*Papirus cu lacune*). Ștefania Mincu a observat deja aspectul ascensional al acestei vocații metamorfice: „trupul în mișcare frenetică se rarefiază, pierde din greutate subțindu-se și transformându-se firesc în gând, într-o mișcare ascensională de o mare nouitate a imaginii” (*Nichita Stănescu între poesis și poiein*, București, Eminescu, 1991, p. 22).

Unitatea spiritului nu se împiedică nicidecum de fragmentaritatea trupului, căci poetul ținea să precizeze: „Singura proprietate este aceea de a avea spirit. A avea materie este risipă. Durerea și sentimentul tragicului apar nu atunci când materia sfășie materia, ci numai atunci când cuvântul sfășie cuvântul lăsând în tenebre dăra necuvintelor” („Războiul cuvintelor”, în *Ordinea cuvintelor*, I, ed. cit., p. 83).

Esențială rămâne unitatea de spirit, ca principiu al creativității. „Numai caracterul de *monadă* al personalității, al stilului, al timbrului unui poet și al unei opere poetice prezintă interes din punct de vedere estetic” – preciza Nichita Stănescu (cf. „Orfeu sau scurt tratat de geometrie a cuvintelor”, în *Amintiri din prezent*). Întregimea de sine a creatorului începe cu „Dedal, întemeietorul vestitului neam de artiști, al dedalizilor”, ființă auto-suficientă: „El începe cu sine și sfârșește/ cu sine./ Nu-l vestește nici o aură, nu-l urmează nici o coadă de cometă” (*Elegia întâia*). Dar nici Dedal n-a putut evada din labirintul propriei creații, aripile îngerești nu l-au dus prea departe. În final, identitatea sinelui cu sine are limitările și primejdiile ei: „Dacă ți-e foame, caută să nu te mănânci pe tine însuși/ în libera vedere a altora” (*Învățăturile cuiva către fiul său*). Barbiana autofagie este înlocuită cu iubita divină care naște, dar și devoră: „Mă calcă pe față;/ ne amestecăm limbile într-un sărut/ frânt. Eu sunt mâncarea/ unei ființe./ Sunt devorat. Ultimele/ le aud sfărâmându-i-se-n dinți/ cuvintele mele,/ ca niște oase ale foștilor părinți” (*Ideea cu gură. O viziune a sârmanului Dionis*). Arghezienele „sarice pline de oseminte” ce se vărsau în *cuvinte potrivite* sunt aici transfigurate printr-o inedită digestie în divinul pântec al femeii („Un sus spre sus încolăcit”), ce funcționează ca o mașinărie textuală, transformând materia în spirit: „Ea are gura-n călcăie./ Ea se hrănește mergând/ pe muchia unde materia/ se schimbă în gând”. Această muză hulpavă și lălăie, *alter ego* feminin, dar și proiecție a condiției demiurgice a creatorului, desăvârșește alchimia poetică, rumegând cuvintele și renăscându-le în pulberea fină de gânduri.

Cred că Alex. Ștefănescu avea întru totul dreptate când afirma, încă din 1986, că „există motive pentru a-l socoti pe Nichita Stănescu marele poet al secolului douăzeci, așa cum Mihai Eminescu rămâne marele poet al secolului nouăsprezece” (*Introducere în opera lui Nichita Stănescu*, București, Minerva, 1986, p. 179).

Noemi BOMHER

UN PAT DISTRUGĂTOR

Romanul lui Camil Petrescu din 1933, **Patul lui Procust**, apare construit evident în jurul simbolului din titlu. Aceasta înseamnă că lectorul devine obligat să cunoască mitul, mai puțin frecventat, acela al tâlharului care-și chinuia victimele, indiferent de logica corpului uman, întrucât patul servea drept instrument de tortură, călătorul era întins pe un pat deosebit de dimensiunile corpului victimei: dacă omul avea corpul scurt, era lungit sau i se tăiau picioarele, dacă era mai lung decât patul.

Și astăzi acest pat, format din spațiul de sus și de jos al textului, grafic scris pe două tipuri de litere, lungește ori scurtează viața lectorului. Poate că avem șansa să supraviețuim tâlharului mitic de lângă Atena, Procrustes¹, dacă ni se lungesc picioarele, așa că acceptăm peste șaptezeci de ani, în 2003, jocul, așezați pe patul lui Proust; nu, nu este nici o greșeală, Camil Petrescu a scris un eseu de succes *Noua structură a romanului și opera lui Marcel Proust*, și așa cum el, Camil Petrescu, a „mâncat” o literă din numele tâlharului și a schimbat accentul, tot așa ne jucăm și noi cu numele acestuia în grad secund.

Titlul este o figură de stil alegorică, prezentând o comunicare deplină a unui înțeles ascuns de cel inițial, prin intermediul unui ansamblu de echivalențe complet descifrabile pe cale rațională. Spre deosebire de simbol cu pornire de la concret spre abstract, alegoria este asociată cu personificarea și comparația și are o mișcare narativă, ceea ce o trimite la parabolă și apolog. Quintilian în **Institutio Oratoria**, vede alegoria drept o metaforă prelungită, alegoria

fiind însă limpede, pe când metafora, simbolul ori mitul fiind rezolvate prin sensuri figurate sau iradiante și multiple.

Ca figură a discursului, acest titlu are și un sens propriu în text, întrucât acțiunea din capitolul cel mai larg, *Într-o după amiază de august*, se petrece într-un pat și întrucât se poate lăsa să se înțeleagă că, la nivel simbolic, relația dintre personaje echivalează cu Patul lui Procust, din perspectiva personajului privitor care obligă corpul celui alt să se supună necesităților fizice și sufletești ale propriului trup. În relația cu textul, figura din expresia *Patul lui Procust* cu sensul literar, pat al cuiva, și cu cel spiritual, un loc de distrugere, sens secundar, indirect poate fi aplicată relațiilor dintre personaje, fiecare dorind să-l supună pe celălalt propriului pat și, dacă admitem că raportul dintre *vir* și *femina* este subiectul întregului, observăm că patul tâlharului ucigaș reprezintă raportul multiplu dintre subiecte, întrucât fiecare apare convins că alteritatea este un obiect ce poate să fie supus dimensiunilor unui subiect: eul privitor.

În planul narativ putem observa și o structură explicită opusă celei parțiale diferită arhitectonic între primele *Capitole I, II, III*, care însumează 31 de pagini, ultimele *Epiloguri I, II* (cu indicația, *povestit de autor*), care însumează 36 de pagini, și capitolul esențial al romanului *Într-o după amiază de august*, care are 282 de pagini².

Pe lângă aceste aproximative discuții cantitative, trebuie să observăm că personajul care-și spune sieși autor comentează în subsol de două ori primul capitol, atribuit unei doamne T, încearcă, tot în notele de subsol, să convingă lectorul cu privire la valoarea verosimilă a informațiilor oferite de personajul Fred, sugerând că numele actorilor, al pieselor de teatru, al revistelor literare, al trimiterilor politice ar fi autentice și oferind „pentru cetitorii care vor să o

cunoască” o poezie cu titlul *Patul lui Procust*, atribuită personajului George Demetru Ladima.

Această notă sugerează că relația dintre un ins și celălalt este în realitate relația dintre orice om și divinitate, Procrustes, tâlharul fiind în realitate demiurgul. Chiar nota din paranteză a *Epilogului II, povestit de autor*, vrea să convingă asupra identității pactului pe care-l face lectorul cu autorul concret.

Personajul care-și spune autor ar fi identic cu omul Camil Petrescu, care ar fi fost participant la viața reală a personajelor prezentate sub nume secrete T sau GDL sau D sau Fred Vasilescu. În ultimă instanță, confuziile ajută la perceperea alegoriei drept o virtuală și indirectă raportare la lector. Cititorului, care vrea să știe și este mai lung decât textul în **Patul lui Procust**, i se taie picioarele, ori cititorului, care nu percepe semnificațiile multiple dintre roman și titlul său (văzându-l doar ca parțialitate fără să corespundă asemănărilor), i se întind picioarele, până când, virtual, înțelege valoarea poetică a titlului. Dar, întrucât în timpul lecturii autorul ne obligă să adoptăm propria lui terminologie conceptuală, să încercăm să înțelegem punerea în abis a evenimentelor abstracte și alegorice din poezia atribuită lui Ladima, poezie, implicând înțelesul relației omului cu divinitatea. Să presupunem că această poezie ascunde o valoare, implicită, are proprietatea de a fi interpretată și re-interpretată, ar avea ca înțeles secund descifrarea titlului și că lectorul care nu cunoaște codificarea mitologică se oprește la sensul oferit de poezie, indicat explicit în subsol, cu funcție moralizatoare, explicită, cu valoare de rebus rezolvat, ce face transferul de la expresia pe baza unei analogii mitice, cu o comparație instituită chiar în text.

Virtual, alegoria ține publicul atent nu din cauza relației exterioare cu terminologia mitică, ci prin o interpretare alegorică a relației

dintre naratorul feminin cu partenerul masculin (Doamna T) sau dintre naratorii masculini (Fred, Ladima) și autorul cu partenerii feminini și masculini. Limbajul alegoric direct, fără interpretare, ar fi o problemă pentru receptorul care se constituie virtual, fără a cunoaște contextul mitic, ci doar poezia ce re-interpretează mitul cu titlul **Patul lui Procust** (95, 96). În acest text, într-un limbaj abstract, eul liric se referă la propriul său destin, simțit drept „o felie de noroi”, „ciclu”, numit în fața Parcelor „fuior tors al Cretei”, „povară măsurătoare” și „ocrotitoare”, simultan în fața mesajului divin, mesaj oferit de figura „delta triunghi”, figură sacră prin care se adeverește simultan și cerul și pământul, precum și frumusețea, soră cu urâțenia. Coexistența elementelor nedorite „bale”, „venin” cu aceea a nuferilor „suavi”, importanța lotușilor și a crinilor, prezenți în același mediu, creează dorința ca cel ce se simte „mișel” să poată oferi moralizări la adresa altora.

Astfel, personificarea idealului neatins, alegoric marcat drept „pat” care distruge, e pusă în evidență de textul poetic, atribuit lui Ladima, evidentă fiind prezența mai multor paliere, în care relația cu divinitatea e personificată (Demiurgul a creat un pat), conceptualizată (toți trăim în paturi și oferim altora paturi), dar poezia suprimă diferența dintre alegorie și simbol, întrucât tensiunea oferită de titlu, **Patul lui Procust**, pare uitată în contextul celor trei scrisori ale doamnei T, pentru a fi enunțată metaforic, ca într-o fabulă, la sfârșitul capitolului, *Într-o după amiază de august*, din nou intersectată cu uitarea, în partea finală, unde simbolul textului apare emblematic, întrucât salvarea e oferită de sinuciderea dublă a lui Ladima, sinucidere în varianta căutătorului de mobil economic sau idealist nerealizat și în varianta căutătorului iubirii pure nerealizate, cu toată bogăția economică reală (glumim atunci când sugerăm că interpretul ar trebui să se sinucidă).

Titlul oferă o constelație de semne, compus din forța asociativă a mitului, din forța comună a textului și în planul existențial de personalitatea omului Camil Petrescu (complexul bastardului, al bărbatului cu statură mică, al omului sărac, superior intelectual). În planul figurat, apar din perspectiva literară câteva personificări ale eventualilor lectori supuși patului procustian, proustian. Primul ar fi personajul care-și spune sieși autor, o abstracțiune a autorului concret și abstract realizată fictiv, un fel de propagator al dorințelor ascunse ale autorului concret. În personalitatea autorului se observă o distanțare dorită și nerealizată, o dorință de a fi profesor și de a transfera în plan practic concepțiile sale despre artă.

Sub forma măștii lui Ladima sau sub aceea a lui Fred, personajul moralizator, autorul educă celelalte personaje. De exemplu, dă sfaturi despre cum se scrie, despre cum trebuie să fie o actriță, despre cum trebuie privită o haină. Virtual, autorul stabilește relații între semnele din text și figurile din alte texte, desemnând în palierele textului său nevoia de a fi eseist și oferind o relație polivalentă cu postmodernității de astăzi.

Am afirmat că titlul este o alegorie, întrucât, virtual, autorul stabilește elemente științifice și că textul reprezintă un simbol față de titlu, întrucât e o formă artistică interpretativă. Pentru noi, înțelesul ascuns al titlului e comunicabil în cuvinte, spre deosebire de mitul lui Procrustes, exemplificare a relației cu destinul. Personajele sunt o axă primordială în cazul acestei narațiuni. Ele apar în titlu, se oferă o istorie și o intrigă, un spațiu și o acțiune între titlu și ultimul cuvânt al textului. Personajul Procust din titlu poate fi semnalat ca erou proiectat feminin în cosmosul masculin al societății din jurul anilor '30, un personaj ce depășește, prin forța interioară, psihologică, schema fundamentală, socială a personajului feminin legat de partener, de „locul

unde nu se întâmplă nimic”. În acest dosar al prezentului, personajul T, interpret al sufletului său, comentează relația cu un bărbat, pe care cititorul îl va identifica cu Fred Vasilescu, un bărbat cu care are o relație sentimentală și fizică și pe care nu-l poate cunoaște deplin.

Formula epică, aparținând în literatura română unei formulări noi, rămâne legată de incipitul în care se afirmă că „voința de a face efortul unei explicații” este slăbită, întrucât totul pare zadarnic. Astfel, sistemul artistic combină mod de tratare jurnalistic, roman epistolar, polițist, emoție analitică proustiană într-un refuz al formulei clasice, alternând pagini din scrisori cu diferite comentarii ale receptorului scrisorii, Emilia, și ale comentariilor interne ale lui Fred Vasilescu, re-comentate în subsol de comentariile personajului-autor, într-o montare fragmentară cu discontinuități și dezechilibrări în care singurul element fix rămâne patul. Într-un fel acțiunea se desfășoară în cadrul trecerii de la patul abstract și imaginar al lui Procust la patul concret din spațiul romanesc: „Patul Emiliei într-adevăr e foarte curat, așternutul extrem de fin și alb, pentru că așa cer interesele ei. E poate obiectul cel mai îngrijit și cel mai luxos din casă, așa cum vânătorii serioși au cea mai mare grijă și fac mari sacrificii pentru obiectele de vânat... Știu de asemenea că actorii, când vorbesc de garderoba lor, nu o consideră ca pe un lux, ci ca pe un utilaj profesional”³.

Un pat feminin apare și în perspectiva personajului simțit antitetic față de Emilia, Doamna T, aceea care are o aventură, din milă, cu un personaj D. Patul este numit Divan, nu mai este conturat fizic, dar este elementul în care doamna T își simte corpul înțepenindu-se și răspunde îngenuncherii și propriei nemulțumiri de a se fi coborât până la acest personaj, D. O altă interpretare ar putea să se raporteze la lipsa patului pentru dormit sau pentru relații erotice, văzută

în adorările în care Fred își ascunde personalitatea delicată atunci când stă în mașină sau într-un șanț privind casa Doamnei T. Personalitatea apropiată și înțelegătoare a Doamnei T este respinsă de către Fred care, obosit, citește scrisorile Emiliei, căutând simbolic misterul feminin dincolo de corpul acestora. Descrierea dublă a corpului Emiliei în opoziție cu capul și descrierea delicată a corpului Doamnei T sugerează că pentru naratorul masculin elementul esențial rămâne misterul. Misterul celui alt cuprins în dragostea autentică sau în amorul fizic: „Misterul e acel inefabil”.

Întrebarea referitoare la proiecția în mit se rezolvă dacă admitem că misterul se identifică în una dintre multiplele interpretări cu proiecția în timp. Lui Fred, Emilia i se pare lipsită de mister lăuntric, dar, înainte de a se sinucide, posibil Fred dorește să afle taina sinuciderii lui Ladima, sinucideri pe care nu o acceptă în deziluzia economică, nu o acceptă în „moartea unui poet”, nu acceptă în absurditate și nici în sadism și crimă.

Elementul esențial rămâne suferința („Trebuie să punem în paranteză cazul foarte numeros al sinuciderii femeiești din dragoste. În cele mai numeroase împrejurări e vorba de complicații, ca sarcina „nenorocirea” sau părăsirea după fugă, fără nici un adăpost material, care, deși sunt consecințe ale iubirii, nu înseamnă totuși că moartea a fost aleasă numai fiindcă sinucigașa nu putea trăi fără o anumită persoană, cum e în genere cazul bărbaților, sau al tinerilor care se sinucid împreună”).

Sensul romanesc ni se pare realizat prin ruptura personajului-autor în diferitele tipuri, văzute ca asociere interioară, socială, posibilă, ale propriei biografii. În structura strategică, cea mai exhaustivă și articulată se sugerează refuzul Doamnei T de a fi mamă a unui copil, a nedoritului și discutabilului D.

Într-o grilă de lectură psihanalitică se poate observa stilistic un raport

între destinul de om al autorului. O reacție împotriva exceselor psihologizante, sentimentale ar fi crearea celor două personaje feminine ce refuză în spațiul romanesc singularități afective și reflexive. Emilia nu dorește complicații psihice, iar personajul-autor i-a interzis Doamnei T să fie reflexivă și profund teoretică. Credem că persoana gramaticală numită GDL, D, Ladima, George Demetru, figură plată și personaj absent, poate fi simțită drept o personalitate narativă, de vocea narator, acela care l-ar vedea drept un personaj ambiguu îndrăgostit în realitate de doamna T și scriindu-i scrisori Emiliei, după cum Fred Vasilescu, îndrăgostit de doamna T, pe care o refuză, face vizite prelungite Emiliei și probabil se sinucide. Dacă admitem, ca schemă de lectură, grila oferită de poezia *Patul lui Procust*, observăm că scrierea și analiza nu pot coincide și lotușii sunt frumoși tocmai pentru că ei coexistă cu mâlul și cu ființele băloase. Interpretând personajele ca pe niște simboluri din componenta autorului, rezolvăm, la mai multe nivele posibile, imaginile personajelor oximoronice, constituite ca suport al intrigii și cu un statut precis, textual.

Anticalofilismul lui Camil Petrescu trebuie privit și el drept o afirmație fără suport, întrucât romanul este construit mai mult decât oricare altul, factorul structurant fiind lectura la nivelul unui text scris cu litere ca caractere mai mari și altuia cu caractere mărunte în subsol, elementul constant de preocupări fiind acela de a evidenția liniile de forță mimetice și astfel putem afirma că interesul uman și estetic, coerența psihologică, clasificarea și distribuția personajelor trebuie făcute grație *Patului lui Procust*, poezie atribuită lui Ladima. În sistemul de relații, credem că acest text este un indice care presupune că funcția sintactică rămâne dihotomic tradițională de tip romantic, bun, rău, pozitiv, negativ, pentru ca în profunzime ea să reprezinte personaje statice diferențiate intern, însă prin intermediul schemei

lectorului. Astfel, personajele depind de complexitatea autorului și se construiesc în jurul unei singure idei a personajului multidimensional rotund, autorul care oferă nu doar o schemă a unui purtător de cuvânt, actor, ci și aceea a unui profesor.

Scopul narațiunii este ca personajele de tip marionetă să lumineze personajul din fundal, autorul ce-și capătă individualitatea pe măsură ce-și desfășoară intriga, autorul ilustrându-se pe sine drept un reprezentant al Demiurgului și obligând lectorii să cunoască doar direcțiile posibile ale propriilor personaje moderne. O clasificare mai ușoară ar fi aceea că personajul subiect este autorul, iar personajele care se confundă cu roluri, funcții și mască, atipice, prizoniere, plate ale lumii alienate sunt ceilalți, în special femeile. Există și posibilitatea de a comenta romanul prin prezentări directe (jurnale, memorii, monologuri interioare, epistole, prezentare homodiegetică), autorul asumându-și prezentarea din afară, extradiegetică, neimplicată în comportamentul personajelor. În acest text se pot recunoaște portrete, descrieri, indicații paratextuale, nume proprii ca metaforă ce atrage semnele, produse combinatorii, relații de coordonare și subordonare, focalizate din spate de către personajul-autor împreună cu personajele din epistole și din jurnale și memorii, dar, în totalitate, romanul fiind construit de o viziune din afară, întrucât se sugerează că naratorii știu mai puțin decât toate personajele, singurul care știe tot și care mediază între personaje este cititorul, acela care pune bazele unui discurs intersectând acțiunile și efectele și combinând ierarhic rolurile oferite de personaje cu obiectele de schimb pe care le primește receptorul.

Putem, astfel, să observăm că romanul începe cu un personaj mitologic Procust, oferă un personaj istoric (autorul), personaje alegorice (femei, bărbați), sociale (bogați, săraci) imobilizate în cultura română interbelică

cu relații europene (Doamna T). Personajul purtător de cuvânt al autorului este autorul, iar, uneori, la diferite grade de lectură, purtătorul de cuvânt al cititorului este Emilia sau Fred sau autorul raportați la o situație concretă a discursului. Personajele anaforice cu funcția de organizare în sistemul propriu al operei sunt, pe de o parte, Procust, pe de altă parte, autorul și Ladima, toate trei personajele definindu-se prin faptul că sunt chinuite și chinuiesc pe alții, prin faptul că se vor Demiurgi într-un sistem fragmentar și prin faptul că se vor integrați într-un mesaj dual în care se știu apropiați de ceea ce urăsc. În cadrul actual al unui comportament model, proprietatea esențială e desemnată de arta compoziției, coduri și norme considerate astăzi postmoderne.

Tehnica poetică e vizibil clasică, întrucât se sugerează un domeniu particular mimetic ce oferă plăcere prin chei ale asemănării. Fiind vorba de un roman deosebit, nu se fac distincții între genuri, întrucât sunt elemente de poezie, de proză și de construcție dramatică și se evidențiază o trecere de la stilul beletristic spre cel științific.

Din romantism, autorul Camil Petrescu a preluat construcția antitetică și subiectivă, precum și aceea a respingerii normelor altor autori. În cadrul operei compoziția este importantă, întrucât valorizează subiectivitatea personalității prin intermediul acceptării unei chestiuni de limbaj, anume a unui procedeu grafic sistematizat nu doar prin capitole, ci prin lungimi și printr-o lectură dublă cu determinare continuă la nivelul unei antonimii formale pe orizontală. Procedeele lui Camil Petrescu din 1933 nu au fost încă prinse într-un canon acceptat, întrucât nu cunoaștem un roman cu valoare recunoscută, folosind ca formă de construcție această invariantă structurală. Încercările postmoderne și intertextuale de tipul *Orbitor* de Mircea Cărtărescu vizează

o *poietică*, în care traiectul fabricării nu poate fi recunoscut precum la Camil Petrescu. Reținem că romanul a fost scris doar la trei ani după succesul romanului **Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război**, cu succes în operă, dar cu masiv apel la procedee narrative obișnuite în epocă. Interferența poeziei camil-petresciene cu sistemul de semne din disciplinele particulare ale propriei sale personalități rezervă și ipostaza de agresor, în care autorul concret dorește ca reflecția sa teoretică să asambleze lecturile tuturor epocilor.

Marcată tehnicist și funciamente deschisă, cu ambiții formalizante, structura dramatică din **Patul lui Procust**, exprimă un ritm simbolic, complex, o angajare a sufletului într-un paralelism semantic ce meditează despre el însuși. Credem, de asemenea, că textul e proiectat spre expresie, spre frumusețea unei construcții ce-și face vizibil mecanismul interior și pe o întortocheată utilizare a limbajului drept ecou sonor al omului ce ezită între compromis și sinucidere. Probabil că întreaga complexitate a construcției din **Patul lui Procust** poate fi simțită, dacă se admite un ritm muzical de relaționare în interior și exterior, de renunțare la aparenta imitație și de comunicare prin diferite canale inexprimabile.

Ca sistem de semne cu anumite conotații, ca rețea **Patul lui Procust** funcționează delimitat de foaia de hârtie, de marginea oferită de formă, de un fel de poem pictural (*Carmen figuratum*), un mod de încorporare a textului în alt spațiu. Credem că funcțiile și efectele lecturii sunt organizate de spațiu. Chestiunea esențială este aceea a comunicării prin intermediul textului, identificat cu magia, cu visul, cu informația. Reținem că într-un asemenea text, datorită mediului de comunicare, renunțând la referențialitate, se câștigă informație, nu se pierde. Sistemul filozofic și ideile științifice, elementele dramatice,

autobiografice oferă o construcție conceptuală neobișnuită. Încercarea de a depăși rezistența limbajului ne pune la dispoziție combinații în care condiția principală este aceea a noutății.

Cernoleuca. Cuptorul mamei

NOTE

¹ Procust. *Procrustes sau Damas-tes*. Brigand antic din mitologia greacă, dispunând de o neverosimilă forță fizică și chinându-și victimele (prinse și prădate pe drumul dintre Atena și Megara), înainte de a le ucide, pe unul din celebrele sale paturi: pe oamenii scunzi îi culca pe un pat lung întinzându-i ca să-l ocupe tot, pe cei înalți îi scurta pe un pat mic (de obicei tăindu-le din picioare prisosul de lungime). A fost omorât de Theseus (circulă uneori greșit numele *Procust*).

² Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, prefață și tabel cronologic de Constantin Cubleșan, Editura Minerva, București, 1973.

³ Idem, p. 141.

Ion EȚCU

UN NEOBOSIT SEPTUAGENAR

Din prodigioasa pleiadă de intelectuali ce s-a format în Basarabia în primul deceniu postbelic face parte și doctorul habilitat în filologie, profesorul universitar Teodor Cotelnic, care de curînd a rotunjit vîrsta de 70 de ani. Harnic, competent, productiv, dar de o rară modestie, Teodor Cotelnic este preocupat mereu de probleme de lingvistică și prea puțin de propria-i persoană!

Ne cunoaștem demult, tocmai din toamna cînd ambii am devenit studenți la Universitatea de Stat din Chișinău. Timpul ce s-a scurs i-a adunat pe la tîmple (doar!) cărunțețea înțelepciunii, a împlinirilor și s-a dovedit a fi suficient pentru ca Teodor Cotelnic să facă dovada tuturor virtuților cu care l-a înzestrat Cel de Sus: ca om, ca cetățean, ca cercetător pe ogorul Limbii Române. Totdeauna am văzut și văd în persoana colegului Teodor un suflet onest și deschis, înfrățit cu omenia și adevărul, omul de cuvînt care nu poate suporta duplicitatea, omul cu un pronunțat simț al datoriei, de o înaltă virtute, gata oricînd să-ți vină în ajutor. El face parte din categoria acelor (de altfel, puțini la număr) care n-a încercat niciodată să se evidențieze, să dobîndească cu orice preț glorie, poziție socială. Cine s-a învrednicit de prietenia lui, a avut noroc, fiind sigur că nu va fi trădat niciodată și că va putea conta oricînd pe umărul lui.

Ajuns la cei 70 de ani, T. Cotelnic poate spune franc că drumul vieții (uneori întortocheat și spinos) l-a parcurs cu demnitatea unui adevărat român basarabean, care face din muncă un crez, căci numai munca asiduă, perseverentă, înfăptuită cu

tragere de inimă, cu dăruire, cu competență în branșa pe care ai îmbrățișat-o imprimă vieții sens real. Probabil că nimeni n-ar putea să-i dea o caracteristică mai exactă decît a făcut-o acad. Nicolae Corlăteanu, care l-a cunoscut atît ca student, cît și ca angajat la Institutul de Lingvistică al Academiei, unde au colaborat la scrierea și editarea unor lucrări colective precum: *Capitole de istoria limbii literare* (1971), *Variatăți funcțional-stilistice* (1987), *Capitole de stilistică* (1990), *Ghid de conversație rus-român* (2000).

Iată cum îl caracterizează Nicolae Corlăteanu în dedicația la cartea sa *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, dăruită cu mult drag discipolului: „Mai rar am înțîlnit în viață un om atît de harnic, sîrguincios, perseverent în toate (muncă fizică, gospodărie, acumularea asiduă de cunoștințe pentru a le fructifica în lucrări de prestigiu în specialitatea aleasă). În promoția VI (1956) cred că este unul dintre pușinii mei foști studenți de la U.S.M. posedînd calitățile menționate pe care le-a continuat în activitatea de filolog-cercetător, iar acum în cea de filolog-pedagog, îndrumător al tineretului studios.

Astfel a fost, este și acum Teodor Cotelnic – 21/VI-2001. N.C.”.

Născut la 13 septembrie 1933 în satul Volintiri, județul Cetatea Albă, într-o familie de agricultori, oameni vrednici și buni gospodari, după absolvirea școlii medii din satul natal (1951), viitorul lingvist se înscrie la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, iar mai apoi activează ca învățător de limbile română și franceză la școala medie din satul Săiți, raionul Căușeni. Peste doi ani se angajează la Institutul de Istorie, limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S. (actualmente Institutul de Lingvistică al A.Ș. a Republicii Moldova), unde parcurge toate treptele ierarhice ale afirmării academice (de la laborant la cercetător științific principal și șef de secție la gramatică, iar din 1996 – la

secția de istoria limbii și a lingvisticii). În 1965 susține teza de doctor în filologie, iar în 1990 – de doctor habilitat.

Preocupările științifice ale jubiliarului sînt multilaterale. Prodigioasa sa activitate de cercetător se caracterizează prin profunzimea și rigurozitatea analizelor de fapte, prin diapazonul larg de abordare a diverselor probleme de lingvistică teoretică și aplicată din domeniile gramaticii, lexicologiei, stilisticii, istoriei limbii literare, culturii vorbirii, ortoepiei, sociolingvisticii etc. Vom enumera doar unele teme, probleme și aspecte în jurul cărora gravitează interesele științifice ale dlui Teodor Cotelnic: teoria părților de vorbire, corelația dintre sensul lexical și cel gramatical ale cuvintelor, derivarea ca sursă de îmbogățire a vocabularului, contribuția scriitorilor clasici și contemporani la dezvoltarea limbii literare, norma, uzul și variantele, semilingvismul din Republica Moldova, situația lingvistică din Transnistria. Cele peste 200 de studii și articole (teze, recenzii, note bibliografice, cronici), tipărite în publicații periodice de profil sau în culegeri tematice din țară și din străinătate, se caracterizează prin claritatea expunerii, fiind scrise într-un limbaj simplu, concis, clar, fără ca prin aceasta să fie afectat caracterul științific al informației. Ele sînt consultate de specialiști și citate de tineret studios în tezele de doctorat, de magistrat și de licență.

Un loc aparte ocupă monografiile *Adverbializarea numelui* (1968) și *Conversia unităților lexicale* (1980), înalt apreciate de opinia publică lingvistică din republică și din afara ei, în care nu numai că este examinat logic, argumentat, convingător fenomenul complicat al conversiei, ci sînt abordate și unele probleme strîns legate de istoria limbii, de teoria cuvîntului, de omonimie, necesare pentru interpretarea justă a procesului de strămutare a părților de vorbire din cadrul unei clase morfologice în alta, pentru stabilirea exactă a procedurii prin care s-a format un anumit cuvînt,

pentru descoperirea proporțiilor reale ale contribuției fiecărui procedeu la îmbogățirea lexicului limbii.

Vorbind de valoarea monografiilor despre conversie, prof. universitar, dr. habilitat, membru corespondent al A.Ș. a Republicii Moldova, Anatol Ciobanu scria la 1981: „Sub aspect pur teoretic cartea recenzată aduce o reală contribuție la determinarea mai precisă a apartenenței unităților lexicale la diferite părți de vorbire, autosemantice și sinsemantice, la definirea omonimiei și a polisemiei, a conversiunii ca fenomen general lingvistic ș.a.

Sub aspect practic e valoroasă și prin faptul că autorul reușește să clarifice unele aspecte dificile, legate de predarea gramaticii în școlile de toate gradele, de tehnica (modalitatea) de redare a cuvintelor, apărute în urma conversiunii, în diverse tipuri de dicționare...” (*Limba și literatura moldovenească*, 1981, nr. 2, p. 73).

Teodor Cotelnic și-a dat concursul la alcătuirea și publicarea mai multor manuale de gramatică pentru instituțiile preuniversitare și universitare, fiind autorul unor compartimente, capitole și paragrafe, ca, de exemplu, *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica. Morfologia. Manual pentru clasele 5-6* (1962); *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa* (1981); *Gramatica uzuală a limbii române* (2000), manuale după care au învățat și învață generații de elevi și studenți.

Și-a adus de asemenea contribuția la elaborarea unor dicționare absolut necesare, cum sînt: *Dicționar rus-român de termeni juridici* (1987, 2001), *Dicționar explicativ uzual al limbii române* (1999), *Dicționar român-rus* (2001). Cu părere de rău, *Dicționarul sintactic al verbului și Dicționarul derivativ al limbii române*, opere lexicografice foarte valoroase, la care a pus din plin umărul septuagenarul, din motive atît obiective, cît și subiective n-au văzut încă lumina tiparului.

O dată cu revenirea la grafia latină, Teodor Cotelnic participă la

elaborarea *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (1991) și a *Normelor ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române* (1991), instrumente normative necesare pentru reglementarea oficială în Republica Moldova a scrierii românești cu litere latine.

În ultimii ani, Teodor Cotelnic abordează cu același interes unele probleme de caracter sociolingvistic privind politica lingvistică din Republica Moldova. Astfel, vorbind de corelația dintre limba etniei majoritare și limbile etniilor minoritare din țară, cercetătorul arată că „Legislația Lingvistică (adoptată la 31 august 1989), așa imperfectă cum este, asigură condiții de existență tuturor etniilor conlocuitoare. Minoritarii au posibilitatea de a-și instrui copiii după dorință în limbile materne. Și-au creat organizații culturale obștești, au organe de presă în limba maternă etc. Toate bune, s-ar părea, dar realitatea este alta. Alolingvii nu simt necesitatea de a învăța limba statului în care trăiesc. Studiarea limbilor minorităților se efectuează pe baza limbii ruse. Se creează un nou tip de bilingvism asimetric rus-găgăuz, rus-bulgar, rus-ucrainean etc., ce nu contribuie la apropierea firească, immanentă, la apropierea de națiunea de bază a țării”.

În alt articol, intitulat *De ce în Republica Moldova limba română nu este mijloc de comunicare interetnică?*, autorul constată, pe bună dreptate, că „pentru conviețuirea civilizată a populației autohtone și a grupurilor etnice conlocuitoare e necesar să li se acorde acestor grupuri etnice garantarea tuturor drepturilor ce li se cuvin în conformitate cu standardele internaționale general acceptate (ceea ce se face, ba chiar în mod ireproșabil) și acomodarea acestora la mediul etnic al poporului autohton (care nu se respectă). Alolingvii de la noi sînt integrați doar în viața politică și economică, nu și în cea spirituală. Acomodarea la mediul etnic autohton înseamnă familiarizarea cu istoria

și cultura autohtonilor, însușirea și folosirea elementară a limbii române, cunoașterea, stimarea obiceiurilor, tradițiilor poporului băștinaș cu care își duc traiul, împăcarea cu idealurile naționale etc. Fără a fi asimilați, acomodarea alolingvilor conduce la îmbogățirea lumii lor spirituale, precum și la un șir de multe alte avantaje pentru ei și urmașii lor”.

Referindu-se la bilingvism, Teodor Cotelnic conchide că acesta este un fenomen complicat, ce trebuie studiat multilateral, sub toate aspectele (sociologic, psihologic, lingvistic, didactic), mai ales cînd este vorba de un bilingvism unilateral, caracteristic pentru Republica Moldova. Numai cunoscînd întregul tablou obiectiv, vom avea dreptul moral de a lua hotărîri în vederea oficializării a încă unei limbi, deoarece concurența dintre ele duce la dereglarea mecanismelor sinergice de autoorganizare și autoreglare a vorbirii, duce la dispariția poporului mai mic ce ocupă o poziție mai slabă sub aspect funcțional (vezi *Aspecte ale bilingvismului în Republica Moldova*).

Rezultatele cercetării sale au fost expuse și sub formă de rapoarte, comunicări, teze la mai multe congrese, simpozioane, colocvii, conferințe internaționale și republicane în diferite centre științifice din fosta Uniune Sovietică (Cernăuți, Kalinin, Tbilisi, Zvenigorod), din România (Brăila, București, Cluj-Napoca, Iași, Suceava, Tîrgoviște), din Republica Moldova (Bălți, Cahul, Chișinău).

Bogată este și activitatea didactică a lui Teodor Cotelnic. În decursul a mai multor ani este angajat prin cumul, în calitate de profesor, la Universitatea de Stat din Chișinău, la Universitatea Pedagogică „Alecu Russo” din Bălți, la Academia Națională de Poliție „Ștefan cel Mare”, la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, unde a ținut prelegeri și seminare la *Istoria limbii literare*, *Gramatica normativă*, *Lingvistica generală*, *Limba latină*, *Probleme dificile de gramatică*. Din anul 2000

infatigabilul cercetător este încadrat deplin în nobila muncă de modelare spirituală a tineretului studios la Facultatea de Limbi Străine a U.P.S. „Ion Creangă”, predînd cursurile *Limba latină, Introducere în cercetare* (pentru studenți), *Școli și curente lingvistice, Metode lingvistice de cercetare* (pentru masteranzi).

În calitate de membru al Consiliilor științifice specializate de la Institutul de Lingvistică al A.Ș. a Republicii Moldova și de la Universitatea de Stat, a fost referent oficial la susținerea a circa 20 de teze de doctor și doctor habilitat, mai mulți ani la rînd este președinte al Comisiei de Stat la examenele de licență la U.S.M.

La toate cele spuse s-ar mai putea adăuga că Teodor Cotelnic este un adept înflăcărat al adevărului științific, apărător dintotdeauna al demnității naționale, patriot al neamului care i-a dat ființă. În perioada Deșteptării Naționale, cînd s-a dat

marea bătălie pentru limbă, alfabet și apoi pentru întreaga mișcare de eliberare națională, și-a manifestat din plin poziția civică în propagarea și promovarea spiritualității românești.

Mă bucur că și după anii ce s-au scurs, ajuns la acest popas aniversar, a rămas același: plin de energie, frumusețe sufletească, cu o mare dragoste de viață, sincer, franc, sociabil, devotat principiilor sale tinerești de a face bine oamenilor, personalitate de înaltă competență profesională. Cu toate că a făcut lucruri bune și frumoase (și nu am îndoială că va mai face), nu prea a fost alintat cu laude, pe care le merită din plin. O parte din vină, recunosc, o port și eu.

Cu ocazia frumosului jubileu îți doresc, dragă Toadere, multă sănătate, bucurie de la tot ce faci, de la apropiați și prieteni, de la viață, inepuizabile forțe creatoare, succese în activitatea științifică și pedagogică. **La mulți ani și toți fericiți!**

Pârâul de pe Bahnă, 1959

Claudia PARTOLE

OMUL CARE CAUTĂ ÎN TĂCERE...

S-ar putea să ne fi apropiat destinele un izvor, la care alergam cîndva să ne oglindim chipul, un drum care ne scotea în lume Copilăria, o școală cu dascălii ei prin care am primit povește întru a trece mai ușor și cu mai multă siguranță greutatea vieții. S-ar putea să ne fie legată existența provizorie aici prin niște întîmplări similare, a căror semnificație ajungem a o descifra mult prea tîrziu.

Eu, bunăoară, studentă fiind, aveam o senzație ciudată la lecțiile profesorului Vladimir Zagaevski (făceam cu dumnealui seminare și lecții practice la cursurile *Introducere în lingvistică, Fonetică, Dialectologie*). De fiecare dată trăiam impresia unei întîlniri cu cineva apropiat, care-mi apare în preajmă pentru a mă apăra. Și îmi explicam acea stare prin faptul că, involuntar, mă ducea gîndul la Vitalie Zagaevski, fratele dascălului universitar, jurnalist care m-a inițiat în ale ziaristicii de la primele probe, a fost, de fapt, primul meu îndrumător. Numai că dincolo de acest sentiment mai simțeam și un dor ciudat, nestăvilit, de satul meu, ba mai aveam și senzația setei (tocmai la lecțiile dlui Zagaevski!) – aș fi dorit să beau apă, dar nu obișnuită, ci din izvorul care înfrumuseța Cotova mea. Iată acestui sentiment i-am aflat lămurire peste aproape trei decenii... Cunoscutul lingvist și profesor universitar, specialist în fonetică și dialectologie – Vladimir Zagaevski, a învățat în aceeași școală cu mine (înaintea mea!), a coborît aceleași cărări întortocheate spre minunatul izvor care pe atunci părea să oglindească revolta vulcanică a cristalelor lichiefiate în cuptoarele adîncului și afierosite

luminii – aici, cu siguranță, i-a fost binecuvîntat harul de a mîngîia Cuvîntul și de a-l rosti înții cu inima... A plantat și dînsul un copac în parcul din fața școlii. Poate alături, peste cîțiva ani, mi-am răsădit și eu copacul meu!.. Cine știe?! Atîtea nu le înțelegem noi, oamenii, sau dacă le pricepem – e mult mai tîrziu decît a fost momentul cînd ne-am împlinit niște fapte ori am achitat unele datorii.

Vladimir Zagaevski a fost poetul școlii mele (mîndria învățătorilor!) prin anii 1949-52. S-ar fi putut să fi citit aceleași cărți din modesta bibliotecă a satului. Și aceleași aspirații de mari descoperitori în ale versului le-am avut, poate... De ce nu?! Doar timpul ne distanțează, dar ne și apropie, iar prin sigiliul său ne marchează destinul într-un fel știut doar de el. Vladimir Zagaevski a cunoscut, a urmărit, a trăit momente unice din soarta Basarabiei (dar și a satului meu!) – războiul, deportările, foamea organizată, colectivizarea forțată, anii secetei – toate acestea, bineînțeles, întipăririndu-se în memoria unui copil sensibil și receptiv precum era. După care, firește, își începu lucrarea sa simțirea și imaginația. Scria mult, scria inspirat, iar tot ce i se părea mai reușit publica în ziarele raionale și republicane. La un concurs de poezie, organizat de ziarul *Tînărul leninist* de pe atunci, a fost premiat cu o diplomă și cu o mică bibliotecă. Absolvește cu „gramotă” școala de șapte ani din Cotova, apoi deține medalie pentru succese excelente la învățătură și purtare exemplară studiind la școala medie din satul Chetrosu, același raion (Drochia).

Pînă și în alegerea profesiei ni se aseamănă destinele. Și eu visașem să ajung medic... Îndemnat de părinți, dar, posibil, și de un sentiment al compasiunii, Vladimir Zagaevski o ia mai înții spre medicină. Astfel a fost să învețe doi ani la Universitatea de Medicină și Farmaceutică „Nicolae Testemițeanu”, Facultatea de Medicină Generală. Îi plăceau toate obiectele, studia cu mare interes, numai

că tînjea după poezie. Aceasta l-a și determinat pînă la urmă să ia o altă decizie. Deși majoritatea colegilor, profesorilor de la medicină vedeau în el un medic adevărat și încercau, în fel și chip, să-l oprească, nu s-a lăsat convins. Adevărat că alții, observîndu-i felul de a fi, prea mărinimos și receptiv la toate, au zis printre altele că „doctorul nu trebuie să moară alături de bolnav”. L-a îndemnat să mediteze serios înainte de a abandona medicina și rectorul Nicolae Testemițeanu, care tocmai venise în fruntea instituției și, contactînd cu studenții, îl remarcă într-un fel aparte pe Vladimir Zagaevschi. Discută de cîteva ori cu el, îl și povățui: „Știi că Drochia are nevoie de medici?! Or, dacă vrei să fii învățător – poți fi la noi, aici la medicină. Și dacă scrii poezie, te pot prezenta la Uniunea Scriitorilor. Scrie, nimic n-o să-ți încurce. Dar gîndește-te bine, să nu-ți pară rău mai apoi...”.

A meditat, desigur, dar în favoarea poeziei. Între timp frecvența dimineața medicina, după masă lecțiile la universitate. *Dacă te răzgîndești poți reveni*, l-a încurajat la despărțire ca un părinte rectorul Testemițeanu, iar la universitate l-au susținut și l-au tratat cu același sentiment patern și colegial profesorii Ion Racul (pro-rector), Ion Osadcenco ș.a. A trebuit să depună un efort dublu! Vara a susținut „diferențele”, apoi... Apoi au urmat alte căutări, alte opțiuni. Mereu a trebuit să fie îndrăgostit de *mai multe*, dar să aleagă *ceva* care să-i aparțină, care intuia că-i e menit de soartă. Astfel, ajungînd la Facultatea de Istorie și Filologie, secția de limbă și literatură română („moldovenească”), realizîndu-și visul mult dorit, ia parte activă în cercurile literare, frecventează cenaclul de jurnalistică, dar, pînă la urmă, se lasă ademenit de *lingvistică*. În mod special îl preocupă problemele de fonetică, fonologie și dialectologie. În anii de studenție, apoi treizeci de ani la rînd, în cadrul expedițiilor dialectologice, se manifestă în postură de cercetător, dar și

îndrumător chibzuit al echipelor de studenți. Colindă în lung și-n lat toată Basarabia, Bucovina, Transnistria și Maramureșul din dreapta Tisei. Dialectologia ajunse a fi marea pasiune a tînărului cercetător! Mărturisirea îi aparține chiar dumnealui: „Mi-a plăcut în mod deosebit graiul din regiunea Transcarpatică, de asemenea și cel cronicăresc al maramureșenilor. Aceste expediții mi-au sugerat și tema viitoarei teze. Într-un fel m-a îndemnat să-mi aplec urechea la vorba străbunilor Faina Cojocarului, care era o profesoară a timpului ei. Grație îndemnului dumneaei de atunci, m-am apucat serios de dialectologie...”.

Sînt tentată să cred că destinul special își testează mereu aleșii, descoperitori în anumite domenii. Cum altfel s-ar explica faptul că, chiar și la finisarea studiilor universitare, dl Vladimir Zagaevschi a fost pus la o încercare destul de dificilă, care, firește, i-a solicitat atît pregătire în profesie, cît și prezență de spirit, dar mai ales intuiție. Trebuia să aleagă cu ce să se ocupe în viitor, adică întreaga-i viață. S-ar fi putut întîmpla să i se accepte oferta de simplu învățător în Răscăieții Căușenilor (și ar fi fost un dascăl excelent, sînt sigură), numai că la așa-zisa repartizare asistase și academicianul Nicolae Corlăteanu, care-i fusese profesor și-i apreciasse înalt teza cu titlul *Sistemul fonetic și fonologic al graiului cosăuțean*, de aceea îl și invită la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, sectorul de dialectologie și fonetică experimentală. Ar fi lucrat și azi acolo, dacă peste un an nu revenea, la insistența profesorilor de la Universitate, la Alma Mater, unde-și începe activitatea didactică în funcția de lector la Catedra de Limbă Română și unde a fost să-l întîlnesc eu fiind studentă, cînd mă întrebam de ce-mi inspiră dor de casă și de izvor, ascultîndu-i vorba calmă, echilibrată, cuminte și, minunîndu-mă (împreună cu alți colegi de-ai mei) de cumînțenia și prea marea răbdare a profesorului de a ne tolera nerăbdarea juvenilă și

necumințenia care se manifestau mai ales cînd aveam în față un lector atît de cumsecade. De unde era să știu atunci (eu și alții alde mine) că lectorul Vladimir Zagaevski (care susținuse deja la medicină două examene de licență: la anatomie și la histologie) schimbase munca de vraci care-l tratează pe om, oferindu-i medicamente, pe lucrarea grea ce tratează *prin Cuvînt sufletul unui Neam*.

„Înțelesei fiind la medicină, la practica pasivă în clinică, unde mergeam pentru a vedea suferințe, a asculta gemete, a respira aerul cu miros de medicamente și a oferi bolnavilor de trei ori pe zi pastile, că am nevoie de altceva. Și acel ceva care se cheamă viață, tinerețe, l-am aflat aici, la Universitate, alături de studenții care vin, apoi pleacă. Cît de mult mă bucur acum și întotdeauna îndeosebi de cei care vin pentru că vor ceva!” (VI.Z.).

Parcă ar fi, mi-a mărturisit dl Zagaevski, o continuare a jocului de-a școala, început și preferat în copilărie, cînd imita cu exactitate vocea învățătorului, mai și născocind alte metode și manuale de „predare”. Or, viața pare, ca într-o vrajă, a ne reîntoarce la jocurile copilăriei, doar plasîndu-ne într-o altă, nouă și mult mai responsabilă ipostază, iar jocul este decisiv.

Timp de patru decenii de activitate științifico-didactică asiduă, dl Vladimir Zagaevski publică o serie de materiale didactice, programe analitice și prospecte ale cursurilor predate; de asemenea, colaborează la scrierea manualelor universitare de *Fonetică*, *Dialectologie*, *Gramatică istorică* ș.a.

Sînt lucrări înalt apreciate în instituțiile de învățămînt din Republica Moldova și Ucraina (Universitatea din Cernăuți). În manualul *Fonetica* (Chișinău, Lumina, 1993), bunăoară, scris împreună cu acad. Nicolae Corlăteanu, a trezit interesul mai multor profesori universitari din România (Iași, Cluj-Napoca). Aș dori să ilustrez această constatare prin

cîteva opinii vizavi de manualul de *Fonetică*:

Onufrie Vințeler, profesor la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca: „este considerată de specialiști ca foarte utilă și elaborată după cele mai avansate principii științifice din domeniul foneticii și fonologiei” (v. *Omăgiu acad. Nicolae Corlăteanu la 80 de ani*); prof. Teodor Cotelnic (Chișinău) susține, de asemenea, că lucrarea „conține noi viziuni de interpretare... cititorul poate găsi răspuns aici la cele mai diverse probleme referitoare la structura fonetică a limbii materne” (v. *RLȘL*, 1995, nr. 3, p. 21);

Andrei Avram, fonetician și fonolog reputat (București), consideră că după monumentală operă a lui S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, apărută în 1959, „în România nu a fost publicată nici o lucrare cu un conținut similar în ultimele decenii”.

Impresionează aceste păreri, în special după ce dezvălui un alt moment, după mine, influent din viața dascălului meu universitar și colegului meu de școală înainte-mergător. Este, s-ar părea, un detaliu neînsemnat și totuși elocvent: se „îmbolnăvise” de la începuturile sale de gîndire românească! Puțini dintre studenții de la filologie se furișau la **Fondul de aur** al Bibliotecii Universității (așa se numea secția de literatură română cu grafie latină) sau la secția de literatură străină a Bibliotecii Naționale (fosta Krupskaja), unde-i aștepta multrîvnita hrană spirituală... tabu!? Și, totuși, „escapadele” curioase ale fostului student Vladimir Zagaevski (timid, dar atît de temerar) mi se par mult mai impresionante decît ale altor curajoși de la filologie.

Dumnealui părea pornit (dar nu de unul singur!) printr-un labirint al cunoașterii în domeniul *foneticii*, cărare ce îl ducea în adînc, spre începuturile unei impresionante discuții în jurul fonemului și al statutului fonematic al limbii române, care perpetua de aproape două decenii (anii '50-'60),

și care implica oponentii a două școli fonologice – Școala Bucureșteană în frunte cu Al. Rosetti și cea Clujeană cu Em. Petrovici. Am menționat deja că Vladimir Zagaevski nu era solitar în acest sondaj – prin contopirea spirituală cu cercetătorii din Țară, ajunsese a penetra *teoria fonemului*, care, știut lucru – „pentru noi structuralismul fonologic era ceva nou” (VI.Z.). Această comuniune de spirit l-a și inspirat pe profesorul Vladimir Zagaevski să mediteze și să ia o poziție fermă, proprie, exprimată prin intermediul unor articole (publicate în reviste și ziare) atât referitor la problemele ce țin de lingvistică, cât și pronunțându-se întru apărarea *limbii române ca limbă de stat și a alfabetului latin*. De asemenea, participând cu diverse comunicări la numeroase manifestări științifice în Republica Moldova și în România, se face părtaș la discuțiile urmărite în anii tinereții, numai că de astă dată fiindu-i apreciat cuvântul de mari personalități ale *limbii și spațiului românesc*. Se alătură prin proprie contribuție celor care apără *Limba română* atât de scumpă, de cunoscută și necunoscută, de dragă și de mult pătită (aici la noi).

Cînd profesorii noștri, înainte-mergătorii ajung, asemeni *Profetului*, la răscruce, gîndești fără să vrei: *în ce măsură moștenesc averea oferită de Cel care mi-a fost învățător?* Or, vorba unuia dintre cei mai de seamă oameni ai timpului George Gurdjief: „Dacă un discipol nu e pregătit să fure de la maestru, nu va avea nimic”. În ce măsură l-am „furat” noi, discipolii, pe cunoscutul lingvist și profesor universitar Vladimir Zagaevski (?), cel care niciodată pe nimeni, prin cumițenia sa, nu a forțat să ia ceea ce a adunat el cu osîrdie. Părea să-l repete prin gestul îngăduitor pe marele Profet (e vorba de personajul în care s-a întrupat Kahlil Gibran, spunîndu-ne: *la cît poți*). Iar el, la rîndu-i, a căutat și mai cautat *adevărul* în tăcere... Acesta e pentru mine colegul meu de școală (descoperit abia acum) și profesorul de la Alma Mater – Vladimir Zagaevski. Adun toată recunoștința și respectul meu față de cei dinaintea mea, pentru a-i dori în această răscruce de ani *Inspirație*.

Palatul Parlamentului din Budapesta, 1968

Andrei EȘANU

DESCRIPTIO MOLDAVIAE ÎN CULTURA EUROPEANĂ

Capitolul II

DIMITRIE CANTEMIR ȘI ACADEMIA DIN BERLIN

1. D. Cantemir – membru al Academiei din Berlin

Alegerea lui Dimitrie Cantemir în calitate de membru titular al Academiei din Berlin, precum și relațiile lui cu această înaltă instituție științifică sînt considerate de unii cercetători drept un factor determinant, un punct de plecare pentru elaborarea **Descrierii Moldovei**¹. În literatura contemporană de specialitate este frecventă opinia, precum că D. Cantemir ar fi scris această lucrare anume la propunerea Academiei din Berlin². În realitate, relațiile cărturarului moldovean cu acest for academic sînt mult mai complexe, de aceea în capitolul de față ne propunem să le abordăm mai detaliat. Stabilindu-se în Rusia (1711), D. Cantemir, în una din primele sale scrisori adresate lui Petru I, și-a exprimat intenția de a fi nu numai oaspete în această țară, ci a solicitat pentru sine și pentru oamenii săi însărcinări, „...ca să nu mănînc pîinea degeaba”³.

Cercetătorii au menționat în repetate rînduri evoluția considerabilă a viziunilor lui D. Cantemir în timpul aflării sale în Rusia. Contemporan și participant la reformele modernizatoare ale lui Petru I, el a început să conceapă realitatea într-un alt mod. După ce Petru I a vizitat un șir de state vest-europene (Prusia, Olanda, Anglia, Franța), acumulînd cunoștințe în cele mai diverse domenii ale științei, a formulat clar ideea că progresul Rusiei rezidă în aplicarea în cadrul reformelor a celor mai noi realizări ale științei europene. Urmînd această cale, Rusia nu numai că punea bazele unei flote și unei armate moderne, bine înzestrate, ci își propunea să se ridice la nivelul celor mai dezvoltate state din Europa. Rusia își trimitea tinerii nobili la studii în străinătate, invita din Occident numeroși oameni de cultură și știință (arhitecți, ingineri, constructori de nave maritime, ofițeri, care erau angajați în serviciul de stat al țarului), stabilea colaborări permanente cu savanți și politicieni de prestigiu, cu diverse centre științifice de peste hotare – toate acestea pentru extinderea relațiilor cu țările apusene.

La rîndul lor, savanții străini urmăreau cu atenție transformările de proporții din Rusia, evoluția ei politică și economică, avînd scopul de a dezvolta legături economice, politice, științifice și culturale cu personalități marcante din această țară. Însuși Gottfried Wilhelm Leibniz, fondatorul și primul președinte al Academiei de Științe din Berlin, manifesta interes față de literatura din Rusia, față de oamenii de știință care activau atunci în această parte a Europei⁴. Grație unor atare relații a și devenit cunoscut Dimitrie Cantemir, ca mare savant orientalist, în cercurile științifice din Europa și, în special, la Academia de Științe din Berlin.

În rîndurile cercetătorilor germani, opera lui D. Cantemir, preocupările sale științifice au trezit un interes deosebit. Deja pe la sfîrșitul anului 1713 –

* Continuare din nr. 1 și 2-3, 2003.

începutul anului 1714 (datarea este aproximativă), într-o scrisoare de răspuns la rugămintea unui corespondent al său din Germania (probabil din Berlin), savantul moldovean expunea realizările și proiectele sale științifice⁵. Aceasta ar însemna, credem noi, că relațiile fuseseră stabilite ceva mai înainte, deși ele se reduceau, deocamdată, la sondaje reciproce referitor la lucrările și preocupările din acea vreme ale lui D. Cantemir, pe de o parte, și la intențiile oamenilor de știință germani, pe de altă parte. La 14 iulie 1714, după o perioadă de negocieri între reprezentanții Academiei de Științe din Berlin și savanți din Rusia, D. Cantemir a fost cooptat în calitate de membru titular al Academiei din Berlin. La acea dată Academia berlineză se afla încă la etapa unor căutări de început. Nu e mai puțin adevărat că, pentru a se afirma în plan național și european, ea ținea să-și asigure concursul unor personalități ce activau în cele mai diverse domenii ale științei. Este indiscutabil faptul că D. Cantemir a ocupat unul din fotoliile academice în calitatea sa de recunoscut orientalist. În perioada respectivă Orientul reprezenta, în primul rând, Imperiul Otoman, care cucerise imense teritorii atât în Europa de Sud-Est, în regiunile din preajma Mării Negre și Mării Caspice, cât și în Orientul Apropiat și în Nordul Africii. Opinia publică germană era interesată îndeosebi de situația din Imperiul Otoman, deoarece mai bine de un secol acesta, cu inepuizabilele sale forțe armate, exercita o presiune constantă asupra restului continentului european și, în primul rând, asupra țărilor ce făceau parte din conglomeratul german. Numele principelui moldovean era în atenția tuturor nu numai pentru că era un cunoscător al istoriei Imperiului Otoman, dar și din motiv că era un om politic și un militar care asistase, aflându-se în tabăra otomană, la cruntele bătălii de la Petrovaradin și de la Zenta, și care, în cele din urmă, domnise într-o țară supusă Țarigradului, intrase în alianță cu Rusia și alăturase contingentele sale de moldoveni polcurilor lui Petru I în luptele de la Stănilești. Crescut și educat la Constantinopol, în cercuri apropiate de așa-numita „Sublima Poartă” și fiind un atent observator al evenimentelor și al atmosferei politice din jurul său, D. Cantemir era considerat la Petersburg un expert în problemele turcești, specialist în organizarea militară a Imperiului Otoman, rînduilele lui politice și administrative, religia, moravurile și cultura acestuia.

Relațiile lui D. Cantemir cu Academia din Berlin erau, evident, mult mai complexe, deoarece corespondenții săi din această înaltă instanță științifică manifestau interes nu numai pentru provinciile otomane și Orientul Apropiat, dar, în egală măsură, pentru istoria, geografia, într-un cuvânt, pentru tot ce le putea comunica principele moldovean despre Principatele Dunărene și țările învecinate. Cu toate acestea, ar fi incorect să credem că întreaga energie creatoare a lui D. Cantemir a fost pusă în valoare grație contactelor cu Academia din Berlin. Dimpotrivă, vasta cultură, orizontul științific, potențialul spiritual impunător, acumulat în ani de muncă asiduă, au determinat autoritățile înaltei instituții berlineze să accepte personalitatea lui D. Cantemir în calitate de membru al ei.

Este adevărat, și acest fapt nu trebuie trecut cu vederea, că și Petru I era interesat de activitatea științifică a lui D. Cantemir. Interesul țarului era determinat, în bună parte, de confruntarea directă cu Imperiul Otoman în lupta pentru ieșirea la Marea Neagră și pentru dominație în bazinele Mării Negre și Mării Caspice. De altfel, însuși împăratul Petru I i-a cerut lui D. Cantemir să scrie unele studii (spre exemplu, *Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*, editat în limba rusă la Petersburg în 1722), de mare interes politic și științific pentru Rusia de atunci aflată în plină transformare înnoitoare. Realitatea rusă, cu toate reformele lui Petru I, a influențat în mod deosebit activitatea științifică a lui D. Cantemir. Prin urmare, pe bună dreptate afirma P. P. Panaitescu că „Dimitrie Cantemir, elaborînd **Descrierea Moldovei**, nu se adresează numai și în special învățaților din Europa apuseană, ci, în primul rând, publicului învățat din Rusia, care se interesa de o asemenea lucrare”⁶.

Creația lui D. Cantemir a fost marcată de preocupările sale științifice, legate prin mii de fire invizibile de istoria, cultura, realitățile și situația țării și poporului său, aflate la grea încercare în acele timpuri și cărora autorul le-a consacrat întreaga viață și activitate. Fără îndoială că s-au impus, de asemenea, bogata experiență de viață, vasta cultură orientală, asimilată de D. Cantemir⁷ în anii șederii sale la Constantinopol.

Astfel, savantul D. Cantemir a suscitat interesul firesc al Academiei din Berlin, a atras atenția cercetătorilor de aici datorită vastei și laborioasei sale activități, desfășurate atât la Constantinopol, pînă la stabilirea sa în Rusia, cît și în timpul aflării sale în această țară.

Dar să urmărim cum s-au derulat evenimentele privind cooptarea lui D. Cantemir ca membru al Societății Literare Brandenburgice, pe baza celor mai recente cercetări științifice și descoperiri arhivistice. Trebuie să menționăm faptul că lui Gottfried Wilhelm Leibniz îi aparțin merite deosebite în stabilirea contactelor culturale și științifice dintre cercurile savante din Germania și din Rusia, inclusiv cu Petru cel Mare personal. Leibniz îndeplinește un timp funcția de consultant al țarului pentru probleme de știință și, avînd legături din cele mai strînse cu cercurile științifice ruse, l-a sfătuit pe Petru I să întemeieze la Petersburg o Academie de Științe⁸. În această ordine de idei, e de notat, de asemenea, că la 20 octombrie 1711, deci, imediat după campania de la Prut și stabilirea lui D. Cantemir în Rusia, la Torgau, în apropiere de Leipzig, Petru I are o întrevedere cu Leibniz, intermediată de Heinrich von Huysen⁹. Subiectul întîlnirii l-a constituit organizarea unei Academii de Științe la Petersburg. Se presupune că atunci Petru I i-ar fi vorbit filozofului german despre învățatul moldovean. Însă la acea dată Leibniz, fiind grav bolnav, nu mai avea aproape nici o influență în Academia din Berlin. Totuși, legăturile dintre Leibniz și Petru I au contribuit în mod esențial la alegerea în cadrul Academiei din Berlin a unui număr relativ mare de oameni de știință, care activau în Rusia. Astfel, în 1710, devine membru al Academiei berlineze H. Huysen, în 1714 – D. Cantemir, în 1724 – T. Konset, în 1726 – Michael Schendo van der Beck, iar în 1730 – Gottfried Siegfried Bayer¹⁰. Toți acești oameni de știință și cultură îl cunoșteau, direct sau indirect, îl admirau pe marele nostru compatriot.

Este de remarcat că un loc important în raporturile științifice și culturale dintre Rusia și Academia din Berlin îi revine lui H. Huysen (1668-1739), savant și diplomat de origine germană, ce trecuse în serviciul lui Petru I. H. Huysen a fost consilier de război, juridic și științific, la curtea lui Petru cel Mare și a urmașilor acestuia, îndeplinind diferite misiuni diplomatice, iar un timp chiar și funcția de ministru de război al Rusiei. A fost o perioadă institutorul țareviciului Alexei, avînd un rol activ în viața culturală a Rusiei în primele decenii ale sec. al XVIII-lea. H. Huysen întreținea permanent corespondență cu savanții germani, intermedia relațiile dintre oamenii de știință din Rusia atât cu Academia din Berlin, cît și cu alte centre de cercetare din Europa, asigura schimbul de cărți și manuscrise de interes științific, cultural și politic. Anume el a recomandat, pentru a fi aleși membri ai Academiei din Berlin, pe unii colegii din Rusia, printre care și D. Cantemir. Documentele și materialele de arhivă, descoperite în ultima vreme la Berlin, demonstrează cu prisosință acest fapt¹¹.

Activitatea științifică propriu-zisă a Academiei din Berlin începe, de fapt, abia din 1710, o dată cu editarea periodicului științific **Miscelanea Berolinensia**. Societatea științifică (Academia) din Berlin fusese structurată, de la bun început, în patru secții: 1) fizică, medicină, chimie; 2) matematică, astronomie, mecanică; 3) limba germană; 4) literar-orientalistică. Directorii secțiilor, președintele și secretarul academiei, împreună cu avocatul fiscalului, alcătuiau Consiliul instituției.

Prima informație directă referitor la alegerea lui D. Cantemir în calitate de

membru titular al acestei academii datează din 31 mai 1714 și reprezintă partea finală din procesul-verbal al ședinței secției literar-orientalistice, prezidată de Daniel Ernst Jablonsky. „Secretarul relatează, – se spune în procesul-verbal, – dintr-o scrisoare a dlui baron von Huysen, că gospodarul exilat al Valahiei¹² ar dori să fie primit în Societate și se oferă să pună la îndemână știri orientale, pe care le posedă. El ar avea o istorie completă a împăraților turci cu portretele lor, pe care, tradusă în latinește, vrea să o editeze cu observații scurte”.

Frații Jablonsky au ocupat posturi importante în Academia din Berlin încă de la întemeierea acesteia. Johann Theodor s-a aflat în funcția de secretar permanent al Academiei și în această calitate purta corespondența cu membrii ei de peste hotare, iar Daniel Ernst, începând din 1713 a fost secretarul secției („clasei”) literar-orientalistice și timp de mulți ani vicepreședinte al Academiei. E de menționat și faptul că frații Jablonsky au fost nepoții marelui pedagog și filozof ceh Jan Amos Komenský (Comenius). De altfel, toată corespondența (un număr destul de mare de scrisori) în ce privește alegerea lui D. Cantemir ca membru al Academiei berlineze, precum și primirea la Berlin a unor manuscrise ale operelor sale se datorează relațiilor întreținute de frații Jablonsky cu H. Huysen în timpul aflării acestuia în Rusia¹³. Deocamdată cercetătorii nu pot stabili cu certitudine autorii acestor scrisori: care dintre ele aparțin lui Daniel Ernst și care lui Johann Theodor¹⁴.

La aceeași ședință din 31 mai 1714 se ia hotărârea de a accepta propunerea lui D. Cantemir, iar H. Huysen este rugat să dea o mână de ajutor pentru a-l primi în modul cel mai cuviincios; în schimb i se cere (lui D. Cantemir – *n.n.*, *A.E.*) „să comunice o informație demnă de încredere cu privire la adevărata situație și cu privire la granițele principatelor Valahia și Moldova, în privința cărora geografii sînt atît de deosebiți” (în păreri – *n.n.*, *A.E.*).

Pe marginea acestui proces-verbal este făcută următoarea notă: „Hospodarul din Valahia este recomandat ca membru”. E important a atrage atenția asupra solicitării adresate lui D. Cantemir de secția literar-orientalică: de a trimite societății berlineze date geografice exacte despre Principatele Dunărene. Savantul român E. Pop, căruia îi aparține meritul de a descoperi documentul în cauză, analizînd datele prețioase, crede „că este vorba de prima și, poate, decisiva sugestie adresată de academie lui D. Cantemir, pentru a scrie și trimite **Descriptio Moldaviae**”¹⁵.

Astfel, în vara aceluiași an (1714), în urma consultărilor dintre H. Huysen cu Daniel Ernst Jablonsky și Johann Theodor Jablonsky, precum și a acestora din urmă cu protectorul academiei M. L. Printzen, candidatura lui D. Cantemir a fost acceptată unanim.

În scrisoarea de răspuns (din 4 iunie 1714) J. T. Jablonsky îi comunică lui H. Huysen următoarele: „Propunerea ce ați făcut-o cu privire la Hospodar... despre care s-a vorbit atîta, a fost acceptată cu foarte multă plăcere. Este o mare favoare pentru Societate, aceea de a avea cinstea să primească în rîndurile ei o persoană de un atare rang. Sînteți rugat, Domnule, din partea Domnilor directori, să binevoiți a desăvîrși ceea ce ați început atît de bine și de a ne sugera calea de a face aceasta în chipul cel mai potrivit sau, cel puțin, de a ne comunica numele, titlurile și calitatea Alteței sale pentru a putea respecta în modul convenit aceste formalități, trimițîndu-i brevetul de primire și de a ne informa, totodată, cu privire la modul cel mai comod de a i le transmite.

Îngăduiți-ne să profităm de oferta ce ne-o faceți, pentru a vă ruga să binevoiți a ne procura informații precise și clare referitor la adevărata situație a celor două provincii – Moldova și Valahia – și granițele ce le despart una de alta, precum și de țările înconjurătoare, și, de asemenea, privind capitalele lor și celelalte orașe pe care le cuprind. Este cît se poate de trist să vezi cum hărțile și alte lucrări de geografie le consemnează în mod diferit, unele punînd

Moldova spre Nistru și Valahia spre Dunăre, iar altele cu totul invers. Astfel, veți îndatora publicul și pe noi, în special, oferindu-ne lămuriri în această privință.

Publicul ar fi deosebit de îndatorat Alteței sale, dacă ar binevoi să-și ia asupra osteneala de a-i aduce la cunoștință istoria sultanilor pe care o deține, ilustrată cu portretele lor și însoțită de observațiile pe care le-ar putea adăuga pe baza propriilor cunoștințe¹⁶.

Discutarea alegerii lui D. Cantemir ca membru al Academiei din Berlin a fost reluată la ședințele Consiliului Academic din 11 iulie 1714, la care secretarul J. T. Jablonsky relatează despre corespondența primită de la H. Huyssen din Rusia, prin care D. Cantemir își exprima rugămintea de a fi admis în Societate. La aceeași ședință s-a dat citire unei scrisori a lui D. Cantemir, adresată lui Huyssen¹⁷.

La 14 iulie 1714, J. T. Jablonsky într-o scrisoare către H. Huyssen menționează: „Propunerea Alteței Sale, Suveranul Valahiei, a fost primită cu toată cinstea pe care o merită și Alteța Sa Suveranul va fi satisfăcut cât mai curând. Pentru a-i trimite diploma direct la Moscova (D. Cantemir locuia pe atunci la Moscova – *n.n., A.E.*), nu văd altă cale mai bună decât a o recomanda trimisului Magestății Sale Țarița cu reședință aici, dar doresc să aflu mai întâi părerea Dumneavoastră¹⁸.

Deși nu a existat nici o rezervă față de candidatura savantului moldovean, s-a considerat oportun să i se solicite și opinia protectorului de atunci al Academiei, baronul L. Printzen, care era responsabil și de avizarea hotărârilor Consiliului cu referire la primirea noilor membri. În cele din urmă, la ședința Consiliului din 1 august 1714, prin consimțământul protectorului, se confirmă alegerea lui D. Cantemir în calitate de membru titular al Academiei din Berlin. Cu aceasta, după cum constată cercetătorul Tiberiu Trușter, se întrerupe șirul informațiilor cu privire la D. Cantemir, legate de acest subiect. Fie că a fost suspendată corespondența pentru un timp, fie că alte documente, care, posibil, ar fi existat, încă nu au fost descoperite. Celelalte scrisori, ce conțin date referitor la D. Cantemir, datează din 1724-1728, adică după moartea sa (1723).

Așadar, din sursele documentare, la care am făcut trimitere, rezultă că alegerea lui D. Cantemir ca membru al Academiei din Berlin îi aparține pe deplin lui H. Huyssen.

Se pare, însă, că, din cauze neelucidate deocamdată, lui D. Cantemir nu i-a fost înmînată sau expediată Diploma de membru titular al Academiei berlineze¹⁹.

2. Descrierea Moldovei și Academia din Berlin

Mărturiile despre sugestia Academiei din Berlin de a scrie o lucrare a cărei subiect ar fi Moldova găsim în **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor**: „Împinși și poftiți fiind de la unii prieteni streini și mai cu deadins de la însoțirea noastră care este Academia Științelor din Berlin, nu numai o dată sau de două ori, ce de multe ori îndemnați și rugați fiind, pentru ca începătura, neamul și vechimea moldovenilor, precum adevărul poștește, măcar cât de pre scurt să-i înștiințăm²⁰. În continuare autorul indică și alte aspecte cerute de aceeași instituție, despre Țara Moldovei: „...belșugul pământului, ocolitul hotarelor, obiceiurile, legea, țărâmoniilor politicești și bisericești... pre cât în puțința slabei noastre știință va fi, să-i adevărim”.

Actualmente în istoriografie există diverse opinii vizînd lucrarea scrisă de D. Cantemir la sugestia ori la rugămintea Academiei din Berlin. Unii cercetători susțin că este vorba de **Descrierea Moldovei**, alții însă cred că ar fi **Dacia vetus et nova** sau **Historia Moldo-Vlahica (Dacia antică și nouă ori Istoria moldo-vlahică)**, ba poate chiar **Hronicul...** Considerăm că cercetătorii nu trebuie să se pronunțe prea categoric cu privire la lucrarea scrisă de D. Cantemir

la îndemnul Academiei din Berlin, fie că se are în vedere **Descrierea Moldovei** sau o altă operă din cele citate. Mai curînd, **Descrierea...** a fost una din ele. Căci din informațiile conținute în procesele-verbale ale ședințelor Academiei din Berlin și chiar din cele ale cărturarului moldovan rezultă că în afară de **Descriere...** autorul a elaborat și lucrările menționate mai sus, care, în fond, reflectau istoria, cultura și civilizația românilor, ale Principatului Moldovei, în special, cu multiplele lor aspecte geografice, etnografice etc.

Probabil că nici D. Cantemir la acea dată nu știa concret cu ce va răspunde la propunerea Academiei din Berlin, însă el avea certitudinea că va putea face față acestor solicitări, deoarece către perioada respectivă avea acumulat un bogat material referitor la Moldova și la întreg spațiul românesc. Bineînțeles, în faza inițială, munca cercetătorului de descoperire a izvoarelor și acumulare a informației despre patria sa nu avea un scop definit. Abia mai târziu au început să se profileze configurațiile viitoarelor lucrări. Ar fi mai logic, deci, să afirmăm, că **Descrierea Moldovei** este una dintre operele create la cererea Academiei din Berlin, cu atât mai mult cu cît propunerile instituției coincideau întru totul cu preocupările și interesele științifice ale lui D. Cantemir.

Mai mult, în perioada cînd se pregătea alegerea lui D. Cantemir în calitate de membru al Academiei din Berlin, instituția științifică germană, în acest scop, îi cerea cărturarului moldovean anumite lucrări despre țara și poporul său. El încă pe atunci era în măsură să pună la dispoziția oamenilor de știință germani o scriere „despre originea poporului nostru, adică despre coloniile așezate în Dacia de Traian, împăratul romanilor, în limba țării”, și „care, odată tradusă, la timpul potrivit, în limba latină”, va fi oferită spre consultare²¹. Reiterăm ideea expusă și într-un alt capitol, că aceasta putea fi **De neamul moldovenilor** de Miron Costin sau o lucrare proprie, necunoscută sau neidentificată pînă în prezent, ce a avut drept model și, în același timp, drept sursă de inspirație opera costiniană.

3. Academia din Berlin în așteptarea manuscrisului lui D. Cantemir

Conform datelor de care dispunem, către mijlocul anului 1716 **Descrierea Moldovei** a fost finalizată și, cu o primă ocazie, putea fi expediată la Berlin, unde era așteptată cu un interes deosebit. Principele moldovean promisese conducerii Academiei că, îndată ce va termina lucrarea despre Moldova (nu era indicat vreun titlu concret), o va expedia la Berlin. Însă din anumite cauze (neelucidate pînă în prezent) nu a făcut-o, deși reprezentanții Societății Brandenbурge i-au adresat această rugăminte în repetate rînduri. Mai mult decît atât, se pare că D. Cantemir în timpul vieții n-a trimis Academiei din Berlin nici una dintre scrierile sale, cu toate că unele fuseser terminate. Faptul este greu de explicat, cel puțin deocamdată. Se presupune că motivul ar putea fi unele dificultăți care au survenit în activitatea Academiei din Berlin după stingerea din viață a lui Leibniz, ceea ce l-a determinat pe D. Cantemir să nu mai manifeste încrederea de altă dată față de instituția berlineză. Sau poate că învățatul moldovean spera mai întîi să-și publice lucrarea și apoi s-o expedieze Academiei din Berlin. Este admisă și versiunea că, lucrînd concomitent și la alte opere, în special la **Hronicul...**, D. Cantemir considera necesar să revină cu anumite precizări în **Descriere...** și numai după aceasta s-o expedieze la Berlin. Însă din scrisorile sale către corespondenții berlinezi nu aflăm nici o informație vizînd acest aspect al raporturilor sale cu Academia din Berlin. După moartea lui Dimitrie Cantemir, Academia încă mai spera să primească vreun manuscris al lucrărilor sale, adresîndu-se deja celor care au intrat în posesia moștenirii cărturărești a savantului – fiilor săi și, în special, lui Antioh. Conform unor surse documentare, de această dată speranțele par să nu fi fost zadarnice, deși

moștenitorii săi erau extrem de precauți, ba chiar îi tratau cu destulă răceală pe corespondenții berlinezi care solicitau operele tatălui lor. Cercetînd corespondența dintre J. Th. Jablonsky și H. Huyssen, istoricul german Werner Bahner sesizează eforturile depuse de Societatea Brandenburgică pentru a obține de la urmașii principelui moldovean manuscrisele sale despre Imperiul Otoman, despre istoria și situația din acea perioadă a Moldovei²².

Din corespondența purtată de reprezentanții Academiei din Berlin, prin intermediul lui H. Huyssen, reiese că după moartea lui D. Cantemir, prin anii 1724-1728, lucrarea sa **Dacia vetus et nova**, care apare în context și cu denumirea prescurtată **De Dacia** sau **Dacia**, era așteptată cu nerăbdare. Se pare, că la 4 mai 1725, la Berlin ajunge, în sfîrșit, o primă lucrare a lui D. Cantemir. Este vorba de **Mica hartă a Daciei și Moesiei (La petite carte Dacyarum et Moesyarum)**, care a fost înalt apreciată de Societatea Brandenburgică. Cu toate eforturile depuse de H. Huyssen și de Michael Schendo van der Beck, din corespondența depistată în arhivele din Sankt-Petersburg și publicată de cercetătorul ceh B. Winter, nu se poate deduce că în acești ani ar mai fi ajuns la Berlin vreoa altă lucrare a cărturarului român²³, cu excepția unuia din manifestele întocmite și tipărite de D. Cantemir la Astrahan, 15 iulie 1722, în cadrul campaniei persiene. Varianta în limba turcă a acestui manifest a fost descoperită de George Cioranescu²⁴.

Tot în scopul obținerii unor manuscrise cantemiriene, la propunerea lui H. Huyssen, este cooptat în Academia din Berlin Michael Schendo van der Beck, care, fiind anterior medicul de curte al lui Nicolae Mavrocordat, cunoștea realitățile din Țările Române. Prin 1726 el era medic în familia Cantemireștilor.

În această ordine de idei, ținem să remarcăm că cercetătorul român P.P. Gogan, în unul dintre articolele sale, lansează ipoteza conform căreia anumite date din notele despre Dacia din **Dicționarul enciclopedic**, editat de I. Hübner în Germania (1727), au la origine informații din **Descrierea Moldovei**²⁵. Această ipoteză este respinsă de un alt cercetător român, care argumentează „...la acea epocă cartea rămasă în manuscris (**Descrierea... – n.n., A.E.**) zăcea în arhiva lui Antioh Cantemir”, ba chiar amintește în context că **Descrierea...** nu a fost publicată înainte de 1727 și nici în manuscris nu putea să se afle la acea dată la biblioteca Academiei din Berlin²⁶. Ipoteza lui P. P. Gogan este respinsă și de Maria Holban, în temeiul lipsei oricărei evidențe în scriptele Academiei, în sensul primirii unui asemenea manuscris, precum și de faptul că Antioh Cantemir, la plecarea sa la Londra în 1732, a luat cu sine atît manuscrisul **Istoriei Imperiului Otoman**, cît și pe cel al **Descrierii Moldovei**²⁷.

Cu toate acestea, ipoteza lui P. P. Gogan pare destul de întemeiată și ea permite a nu fi de acord, în unele privințe, cu afirmația lui D. Bădărău și cea a Mariei Holban. În primul rînd, pentru că la acea dată **Descrierea...** și alte manuscrise ale lui D. Cantemir nu zăceau uitate în arhiva lui Antioh Cantemir, ci erau citite și studiate cu mare interes de savanți ruși și străini (în special germani, aflați în diferite funcții de stat în Rusia), ceea ce este deosebit de important pentru a stabili originea informației din **Dicționarul** lui Hübner. Chiar dacă admitem că la acea dată manuscrisul **Descrierii...** nu ajunsese integral în Germania, atunci informațiile necesare au putut fi expediate prin intermediul corespondenței dintre Academia din Berlin și oamenii de știință și cultură din Rusia. Precum am constatat mai sus, Academia din Berlin primise în 1725 o hartă a Daciei și Moesiei întocmită de Dimitrie Cantemir. Tot atunci, la Berlin putea fi expedită o copie a **Descrierii...**²⁸. Din aceste considerente, ipoteza lui P.P. Gogan ni se pare plauzibilă. În favoarea versiunii conform căreia la Academia din Berlin a fost primită **Descrierea...**, sau cel puțin anumite extrase, informații din **Descriere...** ne vorbesc următoarele fapte: într-o variantă a biografiei lui D. Cantemir, scrisă în limba latină în Rusia și expedită Academiei din Berlin prin

1726, este amintită și **Descrierea...** cu mențiunea că va fi trimisă în curând la Berlin. Pe când într-o altă redacție a biografiei lui Cantemir, păstrată în Rusia și datată cu anul 1730²⁹, se spune că lucrarea ce ne interesează fusese expediată deja într-acolo³⁰. Aceste informații ne dau posibilitatea să presupunem că în intervalul de timp 1726-1730 **Descrierea...** a fost trimisă la Berlin.

Din 1724 (data sosirii în Rusia), în relațiile întreținute de Academia din Berlin cu diferiți oameni de știință și cultură din Europa stabiliți la Petersburg s-a încadrat și Michael Schendo van der Beck. După cum au arătat cercetările, acesta din urmă, în afară de alte funcții în serviciul Imperiului, devine în scurtă vreme și medic de familie al prinților Cantemir. În această calitate, prin intermediul prințului Antioh, el a avut acces și la unele din operele lui Dimitrie Cantemir. Deoarece M. Schendo van der Beck dorea să se prezinte într-o lumină cât mai favorabilă în fața celor de la Academia din Berlin, rîvnind la unul din fotoliile acestei instituții, el se obligase să obțină, să copieze și să expedieze în Germania, cu concursul baronului Huyssen, lucrări cantemiriene. Din izvoarele timpului reiese că M. Schendo van der Beck era gata să completeze lucrarea neterminată a lui Cantemir **Dacia vetus et nova**, făgăduită de acesta Academiei, și chiar să trimită manuscrisul, împreună cu propriile sale adnotări, fără permisiunea moștenitorilor, întrucît avea acces la el. Huyssen îi sugera lui Schendo van der Beck să intre în posesia originalului, ceea ce nu este exclus să se fi întîmplat. Ulterior, în decembrie 1726, Huyssen comunică Academiei că Schendo van der Beck copiază în taină acel manuscris păzit cu vigență de moștenitori³¹. Conform aceleiași surse, Schendo van der Beck nu a reușit să trimită nimic din cele promise, cu excepția unui discurs intitulat *Obscura exilii Ovidiani sedes*, avînd la bază informații din manuscrisul **Daciei...**, care, după cum rezultă dintr-o scrisoare de la 25 septembrie 1726³², i-a fost pus la dispoziție de Antioh Cantemir.

Așadar, cu toate că în perioada cooptării lui Dimitrie Cantemir în Societatea Literară Brandenburgică el promisese că va pune la dispoziția acesteia unele din lucrările sale, inclusiv una despre Țara Moldovei, materiale documentare cunoscute pînă astăzi nu demonstrează că principele moldovean și-a onorat promisiunea. După 1723, societatea berlineză mai spera să le obțină de la urmașii savantului, întreprinzînd în acest scop mai multe acțiuni. Din sursele la care am făcut referință, rezultă că doar foarte puține dintre materialele așteptate au fost primite la Berlin între 1723 și 1732. Doar unele informații indirecte par să ne sugereze că **Descrierea...**, integral sau parțial, a fost cunoscută la Berlin. Bineînțeles, doar cercetările continue și descoperirea unor noi documente ar conduce la elucidarea acestei probleme.

(Va urma)

NOTE

¹ Holban Maria, *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 8-12; Slușanschi Dan, *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Opere complete*, vol. IX, partea I, p. 18.

² Ермуратский В.Н., *Дмитрии Кантемир – мыслитель и государственный деятель*, Кишинев, 1973, с. 381; Рымбу Н. Л., *Позабывтый отечественный географ – Дмитрий Кантемир*, в *Известия Всесоюзного географического общества*, 1961, т. 93, нр. 1, с. 85-87; Vîlsan O., *Opera geografică a lui D. Cantemir*, Cluj, 1926; Panaitescu P.P., *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958.

Mare involburată, 1954

³ „...дабы мне не есть хлеба празну” (Arhiva Centrală de Stat a Actelor vechi din Moscova. Fond. 58, 17, 112. D. 4. F. 4).

⁴ Радовский М.И., *Из истории англо-русских связей*, Москва–Ленинград, 1961, c. 53; Încercările de a demonstra că G.W. Leibniz a contribuit într-un fel sau altul la alegerea lui Dimitrie Cantemir în înalta societate științifică berlineză nu au suport real. Leibniz a fost informat despre cooptarea lui Cantemir post-factum (Bahner Werner, *Cantemir și Academia din Berlin*, în *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, București, 1973, nr. 11-12, p. 93-95).

⁵ Un fragment din această scrisoare „Extract eines Schreibens” a fost inserat în publicația germană *Neuer Bücher-Saal der Gelehrten Welt*, Leipzig, 1714, T. IV. S. 377. Datarea aparține cercetătorului român Dan Bădărău (Bădărău, *D. Dimitrie Cantemir – academician*, în *Revistă de filozofie*, 1966, nr. 8, p. 1001-1009). În istoriografie a dominat și părerea altui savant român, O. Densusianu, potrivit căreia scrisoarea în cauză a fost expediată de D. Cantemir după alegerea sa ca membru al Academiei din Berlin (Densusianu O., *Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică literară*, Iași, 1894, An. II, nr. 2, đ. 65-68).

⁶ Panaitescu P.P., *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 152.

⁷ Куроглы Х., *Дмитрий Кантемир и культура Востока*, в *Наследие Дмитрия Кантемира и современность*, Кишинев, 1976, c. 107-114.

⁸ Vezi mai amănunțit: В. И. Чучмаров, *Г. В. Лейбниц и русская культура. Из истории международных и культурных связей*, Москва, 1968.

⁹ Heinrich von Huysen (1666-???) născut la Essen, a studiat la Strasbourg, a obținut titlul de doctor în dreptul canonic și laic. Din 1702 se afla în serviciul lui Petru, propagandist și diplomat al Rusiei lui Petru I. A întreținut legături cu savanți europeni cunoscuți, inclusiv cu cei din Berlin, pe care i-a informat despre activitatea lui Cantemir (Bahner Werner, *Cantemir și Academia din Berlin*, în *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, București, 1973, nr. 11-12, p. 94-95).

¹⁰ Amburger E., *Die Mitglieder der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1700-1750. Die abwesenden Mitglieder 1700-1743*, Berlin, 1950.

¹¹ Pop E., *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie*, 1969, nr. 5, p. 827.

¹² În acest document, ca, de altfel, în toate documentele Academiei din Berlin, D. Cantemir este numit greșit domnitor al Valahiei.

¹³ Trușter T., *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum*, 1971, nr. 10, p. 75-76.

¹⁴ Winter E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comeniana*. T. XXIII, Praga, 1965, s. 122-175.

¹⁵ Pop E., *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie*, 1969, nr. 5, p. 827-828. Cercetările recente privind cartografia Moldovei pînă la Dimitrie Cantemir au arătat că geografii vest-europeni aveau reprezentări deosebit de vagi despre Țara Românească și Moldova și că aceste țări erau deseori confundate. De multe ori apăreau erori grave și în hărțile de pînă la Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir (Băican Vasile, *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea*, București, 1996, p. 14).

¹⁶ Winter E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comeniana*. T. XXIII, Praga, 1965, s. 127.

¹⁷ Grasschoff H., *Antioch Dimitrievici Kantemir und Westeuropa*, Berlin, 1965, s. 6-7.

¹⁸ Winter E., *Die Brüder Daniel Ernst und Johann Theodor Jablonsky und Russland*, în *Acta Comeniana*. T. XXIII, Praga, 1965, s. 133.

¹⁹ Vezi textul Diplomei, Zotta Sever, *Despre neamul Cantemireștilor*, în *Ioan Neculce*, Buletinul Muzeului Municipal, Iași, fasc. IX, 1931, p. 36-37.

²⁰ Tot în *Hronic...* Cantemir adaugă: „căutat-ne-am a plini pravila învățătura lui Platon, care poruncește: «Non solum nobis, sed et Patria et amicus vivendum» – Adecă: Nu numai pentru folosul nostru, ci și pentru a patriei ceva să slujim și pofta prietenilor jos a lăsa să nu ne arătăm...” (p. 179).

²¹ Slușanschi Dan, *Introducere*, în *Opere complete*, vol. IX, partea I, p. 18. Textul latin original al lucrării a fost publicat în *Neuer Bücher-Saal der gelehrten Welt*, IV, 1714, p. 377-378, tradus de Ovidiu Densusianu și publicat în *Revista critică literară*, Iași, II, 1894, 2, p. 66.

²² Bahner Werner, *Cantemir și Academia din Berlin*, în *Secolul 20, Revistă de literatură universală*, București, 1973, nr. 11-12, p. 95.

²³ Trușter T., *Aspecte inedite privind relațiile lui Dimitrie Cantemir cu Academia din Berlin*, în *Forum*, 1971, nr. 10, p. 78-81.

²⁴ Cioranescu George, *L'activité de Démètre Cantemir pendant la campagne russe en Perse (1722)*, în *Cahiers du Monde russe et soviétique*, XXIX (2), avril-juin 1988, p. 258.

²⁵ După cum arată cercetătorul, la prima sa ediție din 1704 dicționarul lui I. Hübner nu conține acele date pe care le oferă la cea de-a doua ediție, după ce eventual îl consultase pe Cantemir (Gogan P.P., *Societate literară română (Origini)*, în *Contemporanul*, București, 1966, nr. 39, p.9.

²⁶ Bădărău Dan, *Componența geografică în enciclopedismul lui D. Cantemir*, în Bădărău D., *Scrieri alese*, București, 1979, p. 223.

²⁷ Holban M., *Introducere*, în *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei (Descriptio Moldaviae)*, București, 1973, p.12.

²⁸ Chiar dacă la Berlin a fost expediat originalul lucrării după 1726, dar mai de vreme de 1730, mai rămînea destul timp pentru a fi înapoiat lui Antioh Cantemir, pînă la plecarea acestuia în străinătate (1732).

²⁹ Panaitescu P. P., *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 152.

³⁰ Pop E., *Dimitrie Cantemir și Academia din Berlin*, în *Studii. Revistă de istorie*, 1969, nr. 5, p. 835.

³¹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IX, București, 1997, p. 80.

³² Ibidem.

Mihai VÂLCU

Cuvântul pentru Mihai Vâlcu, profesor de română la Bălți, este la propriu și la figurat, un mod de existență. În răvașul adresat redacției autorul își motivează astfel preocupările pentru scris: „Așternând pe hârtie sentimentele, gândurile, bucuriile, necazurile etc., ai impresia că ele se limpezesc, se cristalizează, se purifică. Emoțiile, stările sufletești, natural, se consumă, trec. Dacă reușești să surprinzi pe hârtie ceva din tumultul acestei vieți unice și nelipsite de frumuseți, ești fericit. Prin cuvânt, așa cum afirmă și poetul, am certitudinea că sunt”. Redacția găzduiește „Cuvintele și imaginile” domnului Mihai Vâlcu, dorindu-i autorului dexteritate în obișnuința de a-și caligrafia anotimpurile trăirilor și, evident, succese mari în calitate de dascăl.

CUVINTE ȘI IMAGINI

Destinul,
laș și rebel,
îmi toacă agonic:
– Va pleca! Foarte curând va pleca!

Tulburat ascult cum aieva
pașii ei se sting
în liniștea toamnei.
Ruginii,
frunzele bătrânului parc
lunecă
la picioare
sărutând urmele
care dispar
în văpaia amurgului.

Pe aleea pustie,
gândul,
însolit și tardiv,
mai pălpâie rebel,
chemând-o înapoi.

...Între două focuri,
mistuită de îndoieli,
Nu-mi mai aude glasul.

Sufletul,
adunat ghem,
scrutează în neștire orizontul...

Întârziată rugăciune,
ești soare-răsare
sau
soare apune?!

Vii
ori pleci?

* * *

Apoi
lucrurile își vor urma
cursul lor firesc.

De exemplu: ne vom vedea tot mai rar
pentru a uita niște amintiri.
În casa ta
pitiță la marginea speranțelor
nu ne va mai aștepta
cățelușul cu ochii triști.
În locul lui
un buldog
se va holba
la cei ce-ți trec pragul.

Bolnav de atâta indiferență
Soarele va urca sus, pe boltă,
fără să mai observe
clocotul nostru...

Orașul,
prins în plasa grijilor sale fără de număr,
grăbit și ursuz,
va uita că ne-a fost complice.

Cu gândul mereu
la ziua de azi
ne vom înfrupta din pâinea amară
a iluziilor...

Treptat
se va ogoi
și sufletul.
Ca marea de după furtună.

Mute,
Valurile se vor furișa înspre mal.
Fără istov.

Doar inima
ca o imensă și demult părăsită faleză
va mai păstra
ecoul
zbuciumului nostru fără de leac.

* * *

Nu era încă limpede
dacă gândul și fapta urmează același drum.
Iată de ce am fost supus unui test.

În sala de examinare,
albă,

imensă și rece
ca o biserică rupestră
în fapt de iarnă,
mă aflu doar eu.

Ochii îmi lunecă
spre catapeteasma pardosită
cu ecrane multicolore
ce-mi tirajează chipul livid
ca de schivnic.

Pe neașteptate,
de undeva, din înalțuri,
o voce mă avertizează:
– Nu-ți fie frică. Îți vom citi sufletul.
Doar atât!

Ascult hipnotizat îndemnul
și mă supun.

La un moment dat însă nu-mi mai simt respirația.
Un sentiment de cumplită deznădejde
mă sugrumă
și am senzația că pe lume am rămas eu,
monitoarele
și licărul lor neîncetat.

Abia într-un târziu descopăr
două vase comunicante ce duc spre alte țărâhuri:
doi ochi,
am impresia că sunt chiar ochii mei,
și, în același timp, ai tuturor celor care au fost până la mine
și care vor urma după –
doi ochi
mă privesc
adânc,
adânc,
adânc...

Din mine ceva se desprinde
și trece spre făptura de dincolo de modernele icoane.

Ca un reflux răspunsul
se întoarce
spre mine,
în mine.

Urmează apoi tăcere.

Suspans.

Și din nou rămân singur.

...Calculatoarele,
aceste fidele mașinării ale rațiunii,
mă inspectează obsesiv,
redactându-mi sentința:

– Rămâi aici.
Nu mai porcede la drum.
Alții mergă-nainte!

* * *

Ca un zid
peste care nu se poate trece
este lipsa ta.

Îți caut chipul
în patru zări
și nu aflu decât
tăcerea suspectă a toamnei.

Ai plecat
și în jur totul e altfel.

Dezgoliți pomii
așteaptă cu înfrigurare ploile...
Ornicul de la primărie
a pierdut sonoritatea de astă vară.
Ca o undă de ceață
glasul lui
se rostogolește difuz
peste clădiri,
mașini,
reclame și pietoni...

La biserică –
îmbulzeală ca niciodată.
Domni și doamne.
Cerșetori.
Psalmi.
Icoane.
Lumânări.
Și tristețe.
Foarte multă tristețe.

Noaptea, târziu,
la stația terminus,
tramvaiul își așteaptă zadarnic
ultimul pasager...

Telefonul tău a înnebunit
răspunzând negativ la apeluri.

Unde este mâna să-l îmblânzească?

Cu răbdare
de om bolnav de când lumea
aștept un semn.

De ce taci?

IGOR VIERU

1923-1988

Igor Vieru s-a născut la 23 decembrie 1923 într-o familie de țărani din satul Cernoleuca, Dondușeni. După absolvirea școlii primare din satul natal (1930) și a gimnaziului din localitatea vecină Climăuți (1934) urmează studiile la liceul „I. Brătianu” din Pitești (1942-1944). Forțat de evenimente, revine în Basarabia și în 1946 se înscrie la Școala de Arte Plastice din Chișinău. După absolvirea instituției lucrează profesor de desen la școala pedagogică din Călărași. În 1953 încheie lucrul la tabloul „Ion Creangă ascultînd poveștile lui moș Bodrîngă”. Din 1957 se transferă la Chișinău. Începe elaborarea unor pînze cu motive semnificative și de o largă rezonanță artistică. Devine membru al Uniunii Artiștilor Plastici din fosta U.R.S.S. Lucrează în calitate de redactor artistic la revista *Chipăruș* (1957-1959), de director al Muzeului de Arte Plastice din Chișinău (1960-1961). Prima expoziție personală o vernisează în satul natal și la Climăuți (1966). Anii care urmează îi aduc recunoașterea publică, lucrările executate pe parcursul a cîtorva decenii (tablouri, portrete, grafică de carte, scenografie etc.) îl consacră drept unul dintre cei mai talentați artiști plastici basarabeni. Se stinge din viață la 24 mai 1988 la Chișinău și este înmormîntat în Cernoleuca natală, potrivit propriei dorințe.

Alexandru BANTOȘ

ZUGRAV AL SUFLETULUI BASARABEAN

Igor Vieru a avut o obsesie aparte pentru sat. Și nu numai pentru Cernoleuca natală care i-a fost, de-a lungul întregii vieți, izvor permanent de inspirație. În localitatea de baștină, în împrejurimile ei, a găsit numeroase subiecte de lucru, descoperind frumusețile plaiului natal, splendorile și dramatismul vieții semenilor săi. „Rămas plugar în suflet, – după cum mărturisește artistul, – am căutat să transpun în pânze poezia muncii.” Evident, nu e vorba de o expresie tributară limbajului caracteristic pentru arta timpului, marcată ideologic, ci de faptul că Igor Vieru vedea în efortul țăranului nu numai mijlocul de a-și câștiga existența, dar și prilejul unic și sfânt de a cunoaște adevăratele dimensiuni ale existenței. Iată de ce toate câte îl înconjoară pe țăran, crede I. Vieru, constituie un cadru firesc și sublim de trăire și dăinuire, aratul, semănatul, marginea de sat, pădurea, iazul, casa, vatra fiind elementele care alcătuiesc atmosfera cotidiană, dar și motivul reverberațiilor sufletești cu cel mai larg diapazon. Satul este Universul construit din întâmplări ce au loc zi de zi, an de an, veac de veac și care dintotdeauna au întregit lumea de taină și de zbucium a țăranului român. Misiunea unui autentic artist e să distingă elementul neordinar, sublim al vieții prea repede trecătoare, să surprindă gestul, mișcarea, expresia, învolburarea omului și a naturii. Or, Igor Vieru, prin tot ce a plămuit, a încercat să immortalizeze frumusețea clipei, irepetabilul zilei trăite, să valorifice lumina și optimismul chiar și atunci când acestea lipseau. La țară I. Vieru a găsit tot ce e necesar pentru a crea o operă desăvârșită ca spectru tematic, dar și ca realizare artistică: „Câmpia – coroana aurie din jurul satului – m-a chemat de oriunde toamna sau primăvara, vara sau iarna. E o chemare veghetoare de mai demult, ca o nesfârșită dragoste de mamă”. Asocierea dragostei pentru glia strămoșească cu dragostea maternă sau invers, exteriorizarea sentimentului sacru față de ființa care ți-a dat viață și natura-mamă, legătura indestructibilă dintre om și natură – trăsătură caracteristică pentru întreaga creație a plasticianului – sunt condiția care generează poezia, pitorescul, dar și autenticitatea simțământului și a gândului, adică adevărul în toată plinătatea lui.

Igor Vieru și-a început cariera artistică în calitate de zugrav în atelierul de icoane „Nicolae Grigorescu” din Slobozia-Argeș, Pitești, acolo unde a cunoscut și trăit profunzimea sentimentului religios al românului și unde și-a descoperit vocația pentru acest gen de pictură, rămânând de atunci un nedezmintit „veghetor” al sufletelor celor mulți. Bucurii și deziluzii, credință și trădare, farmecul momentului trăit și nostalgia trecerii ireversibile pe acest pământ – toate își găsesc treptat oglindire în lucrările sale, fidele mărturii ale destinului basarabenilor: „...am trecut pe lângă casa unchiului Vasile – caligrafiază cu litere românești într-o scrisoare Igor Vieru*. – Trăiesc în ea străinii. Licărea lumina în ferestre și îmi venea să trec să văd cum e înăuntru, să-mi amintesc de copilă-

* Toate scrisorile sale adresate în perioada sovietică rudelor și prietenilor, de altfel ca și cele ale lui Mihai Greco, sunt scrise cu alfabet latin, interzis de autorități.

rie și de cei dispăruți. Mi-a venit ideea unui scenariu de film. Dacă vărul meu Fedea i-ar vizita pe locatari aproape zilnic ca să-și recheme bucuria copilăriei, descoperind de fiecare dată câte o amintire în fiecare colț al casei... străinii nu și-ar mai trăi propria viață”.

Deși se afla cu munca și traiul la Chișinău, în acest mare sat al Basarabiei, gândurile și sentimentele îi rămân acasă, la Cernoleuca. Acolo unde se mai afla mama, acolo unde îl așteaptă neamurile, acolo de unde, de fapt, încep toate. De la Chișinău, îi scrie feciorului Roland-Dicu un tulburător răvaș, din care cităm:

„Dragă Dicule,

M-au bucurat nespus de mult atât scrisoarea cât și preocupările tale: literatură, folclor, pictură. Dacă poți, notează-ți într-un carnet tot ce auzi de la oameni – legende, povestiri din viața lor ș.a., sau anumite expresii. Pe lângă toate astea, ai acum o vârstă la care ți se cere să fii atent cu toți cei din jur. Știi că bunicile te iubesc, cum toate bunicile iubesc nepoții, de aceea nu le jigni cu neatenție și nepăsare la dragostea lor mută și ascunsă. Tu găsește-o în stângăcia lor când aproape nu știi ce să faci și cum să-ți intre în voie. Uită-te la mâinile lor, la fața lor și ai să poți prețui și înțelege că iubirea lor față de noi e aproape înduioșătoare. Viața lor perpetuă prin noi: fiii și nepoții, bucuria lor vine numai de la noi. Caută să le ferești odată ce ești lângă ele, că nu e nimic mai frumos și mai sfânt ca cinstirea neamului tău.

Acum am o rugămintă ca să te duci pe la mormântul tatălui meu de la cimitirul din Cernoleuca (poate că-l vei îngriji puțin, vei medita, că el mi-a fost un tată așa cum sunt și eu pentru tine) și să-mi rupi câteva frunzulițe de iarbă de pe mormânt și să le pui într-o carte să le păstrez. [...]”

Cei apropiați sau amintirea lor – tata, mama, iubita, rudele – au constituit un subiect predilect pentru plastician. Chipurile desenate emană căldură, optimism, credință, adică viață, tot ce înseamnă trecere prin această lume încurcată, dificilă, cu griji multe, greu de suportat, dacă nu știi afla conul de lumină care să-ți fortifice existența și care pornește, neîndoielnic, de la ființa cea dragă. Toate par pierdute, rătăcite, fără sens până în clipa când vine cineva – trimis de Dumnezeu – care te ajută să găsești mântuirea: „*Toate cărările sunt troienite. N-are cine mai veni la mama. Toți sunt sătui de o bolnavă. Nepoții de aici care au trăit aproape toată vremea la ea, au părăsit-o. Unul Mitică, cel care era mai izolat de mic, acum se arată a fi gingaș cu ea. Tot el a făcut parte la casă. Nu pot dormi. Veghez lângă mama...*”.

Observator și înțelegător subtil al sufletului omenesc, Igor Vieru apreciază puritatea sentimentului, trăirea interioară sinceră, înțelegerea profundă a sensului existenței umane. Artistul rămâne un veșnic copil, adică deschis pentru comunicare, cu ochiul neprihănit, tulburat de toate câte se întâmplă în jur. Grigore Vieru, consacrat și apreciat autor de cărți pentru cei mici, subliniază că plasticianul este asemenea unui copil care are mereu dreptate și care este fascinat continuu de frumusețile lumii. Astfel se explică și preferința pe care a avut-o Igor Vieru pentru scrisul destinat celor mai fragezi cititori, ilustrând de-a lungul anilor numeroase cărți. Grafica lui – nuanțată, expresivă, cu evidente conotații românești – la abecedare, la numeroase cărți de folclor ținea în mare parte locul alfabetului latin. Desenele care au însoțit volumele de poezii ale lui Mihai Eminescu (1965), pe atunci încă puțin cunoscut în Basarabia, au înlocuit exegezele marilor eminescologi români interzise la noi. Calitățile artistice deosebite, harul de a vedea dincolo de aparențe, magia colorilor verbului matern le desprindem și din duiosul răvaș adresat nepoților.

*Draga mea Domnița-Maria și dragul meu Mihai,
iubiții mei puizori Nuța și Mihu,*

Eu stau aici la spitalul din Chișinău, unde ați fost pe la mine. Acum e seară și repede va apărea luna care strălucește noaptea ca o farfurie albă. Dar acum lângă fereastră, jos, în iarbă, cântă un greier: cri, cri, cri, cântă și tot cântă, din când în când se mai oprește câte puțin, să se mai răsuflă și iar îi trage cu cântecul lui: cri, cri, cri... El crede că poate mă va adormi cu cântecul, că povești el nu știe și nici nu-i năzdrăvan să poată vorbi.

Toată vremea mă gândesc la voi și vă îmbrățișez și vă sărut în gând și tare aș vrea să fiu lângă voi să vă spun povești și să vă adorm cum greierul mă adoarme pe mine cu cântecul lui: cri, cri, cri...

Aici prin iarbă de la spital am zărit un arici și am vrut să-l iau în mână. dar el s-a speriat și s-a făcut ghem. Așa arăta când l-am văzut:

el e plin de ace ca să ... nănce căinii, și așa s-a

ghemuit când m-am apropiat să-l iau:

Nu se vedea nici cap, nici picioare. Eu am răs, apoi el a văzut că nu-s om rău, s-a desfăcut și păs-păs prin iarbă, s-a dus la frații lui, și atunci mi-am adus aminte de o poezie cu un rac și o broscuță. Iată cum este racul la înfățișare:

Are multe picioare și două clește înainte ca două foarfece și merge deaîndărâtelea, nu înainte, ci înapoi, și trăiește în iaz, în apă, dar merge și pe uscat, adică pe pământ, pe malul iazului. Broscuța are patru labe, înoată prin apă, iar prin iarbă sare chiar ca o broască. Iată

u-o desenez: și acum ascultați poezia:

- Und-te duci, măi răcușor?
- Mă duc, broască, să mă-nșor.
- Răcușor, ia-mă pe mine.
- Și cu mine ți-a fi bine.
- Eu, broscuțo, te-aș lua -
papa nu ne-a cununa!

*Că n-ai cap de legătoare,
Și nici trup de cingătoare,
Nici picior pentru papuc,
La ce boala să mă-nșorc!*

Poezia asta cred că o știe și bunica Domnița, s-o rugați să u-o spună.

Eu repede voi veni la voi și ne vom juca și vom strânge flori din pădure, iar voi să ascultați pe mămica și taticu și să nu ceștiți în drum

unde merg mașini. Acum vă spun noapte bună, somn ușor și să vă jucați sănătoși toată ziua.

Al vostru bunic v-a scris,

Bunicu Igu pentru Nuța și Mihai.

Vă sărută și bunica Maria.

Zbori, scrisoare, spre Cernoleuca, din spitalul de pe Novosibirskaia din Chișinău.

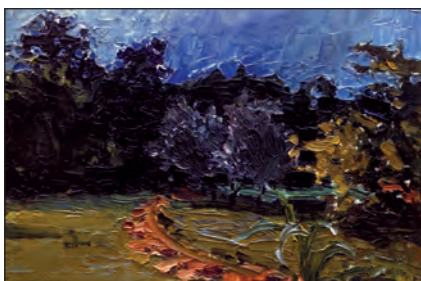
4-11-85

Suflet delicat și nobil, aidoma întregii generații născute și maturizate în perioada interbelică, Igor Vieru reprezintă vocea distinctă a unei adevărate conștiințe naționale. Avându-i drept dascăli spirituali pe Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Octav Băncilă, dar și pe Eminescu, Creangă, Caragiale ș.a., în procesul de interpretare a literaturii sau de valorificare a artei populare plastici-anul pledează pentru corectitudinea, claritatea și puritatea mesajului: *Reedităm baladele și cântecele populare vechi și străvechi ce fără saț le audiem și le citim, și, pentru veridicitatea interpretării melodiei folosim instrumentul conceput din acea regiune de unde a fost culeasă. Numai nu știu dacă s-a lucrat îndeajuns la descoperirea cântecelor și dansurilor și cred că, numai din lipsa acestei grele arheologii, avem compozitori de muzică populară. Mă întreb atunci cine a compus Ciocărlia, Doina, Miorița, Călușarii, Bătuta etc. Mai știm un lucru: că ornamentul scoarțelor, vaselor, cusăturilor, ciopliturilor în lemn au stil precum dansul, dar nu știm că a introduce stil în stil, a stiliza stilul e inadmisibil și e o incultură. Datorită acestui fapt multe din dansurile noastre sunt prea afectate și pe alocuri par născoceli. Or fi având succese prin străinătăți, dar cine ar trebui să cunoască mai bine geniul etnicității noastre dacă nu noi?*

Igor Vieru a fost unul dintre marii artiști care au cunoscut și au exprimat plenar *geniul etnicității noastre*, și-a pus în serviciul propășirii neamului talentul și viața. Fapt remarcat de un alt maestru al penelului, Mihai Greco, încă în 1963: *Dragostea ta de toți oamenii simpli și muncitori, dragostea ta de pământul strămoșesc, dragostea ta de artă și tradițiile ei – pe toate acestea le porți în sufletu-ți romantic. Aceste calități sunt chezașia dezvoltării artei noastre. Când ai douăzeci de ani, aceste cuvinte te cutremură, le pronunți și nu le simți bine conturul. Pentru cel ce are patruzeci și un suflet ca al tău, sunt realități ce se înfăptuiesc zi de zi, din ce în ce mai inteligent și mai insistent, cu gândul, cu vorba, cu fapta, cu toată ființa.*

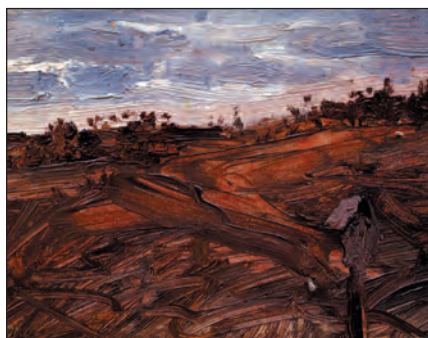
Din puținul ce-l cunosc despre tine, așa te-am văzut când ai împlinit cei patruzeci de ani ai tăi.

Așa a rămas pe tot parcursul vieții. Anii care au urmat, numeroasele și diversele lucrări realizate au conturat în mod strălucit chipul artistic și moral al celui care a fost un inspirat și fidel zugrav al sufletului basarabenilor.

Studiu
Casa-muzeu din s. Cernoleuca, 1945
Interior de casă. Climăuți
Marea Baltică, 1954

Studiu
Margine de sat, 1946
Pod. Cernoleuca, 1947

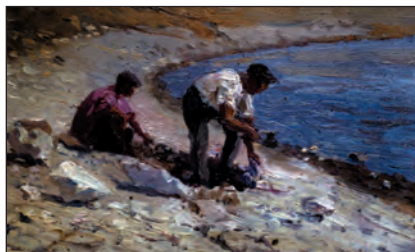
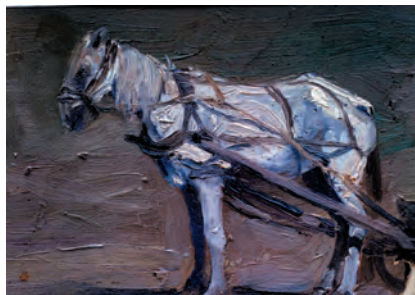

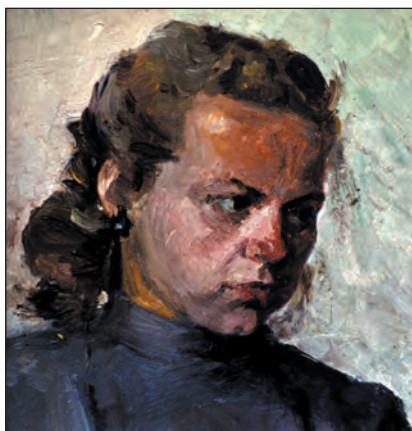

Studiu
Studiu, 1951
Litoral baltic, 1955
Meșterul Manole

Căluț
Flori de câmp, 1956
Barajul de la Haraga, 1954
Calvarul. Vara anului 1944
Cernoleuca. Bahna, 1955

Fiul, 1949
Grigore Vieru
Autoportret, 1948

Fecioară, 1953
Cizmarul satului, 1952
Dumitru Batâr, 1947

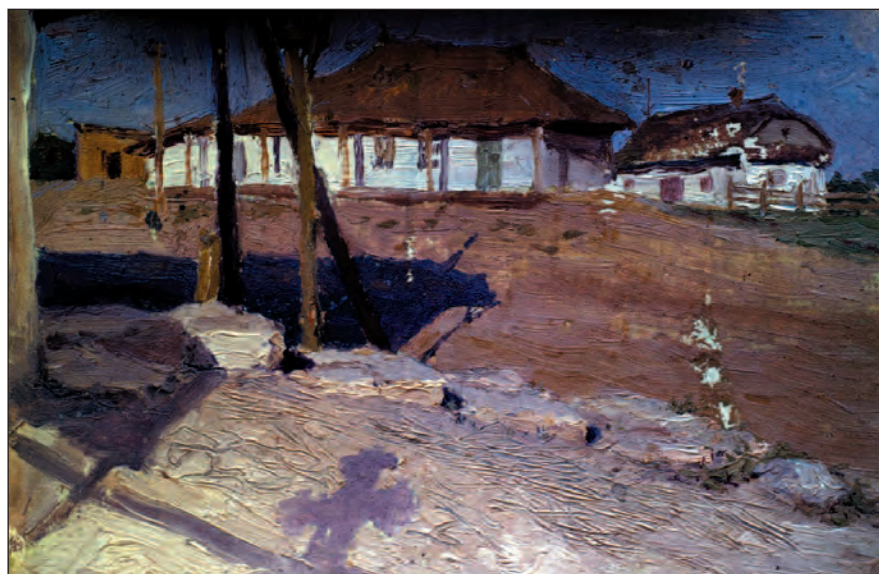

*Panseluțe, 1959
Păduri*

*Studiu, 1952
Căluții
Centrul satului Cernoleuca, 1946*

Dumitru BATÂR

ÎN FAȚA TIMPULUI ȘI A NEUITĂRII

Sunt unul dintre fericiții pășitori pe pământ care l-a cunoscut și s-a bucurat de prietenia lui Igor Vieru. Am colaborat cu Igor Vieru în mai multe rânduri, inclusiv la elaborarea unei cărți de popularizare a științei, unde textul a fost întregit de inspiratele-i lucrări, m-am bucurat de incomensurabila lui dragoste de viață, pe care n-o accepta oricum, ci și-o dorea mereu mai bună... Încă din copilărie, pe când discuțiile noastre despre cărțile citite nu cunoșteau capăt, întrevedeam în amicul meu o inimă fierbinte și neînfricată, un suflet de-o noblețe rară.

Dumitru Batâr, 1949

Acum mai bine de o jumătate de veac, I. Vieru mi-a făcut un portret în ulei (43,7 x 35,8, datat cu 19 mai 1947), pe care l-am dus acasă, la Buțești. Mamei i-a plăcut mult portretul... Chiar și după ce ea și-a pierdut vederea, n-am putut să-l iau, pentru că aveam certitudinea că pânza se află în cel mai potrivit loc. La 22 octombrie 1984 măicuța mea, Domnica, trecea în lumea celor dreupți, iar portretul a rămas orfan. L-am adus la Chișinău și l-am donat Muzeului Național de Istorie a Moldovei, fiind trecut în fondurile acestei instituții prin Actul nr. 25 de la 20 aprilie 1988, doar astfel m-am simțit cu inima împăcată. Peste câteva zile portretul a fost expus în cadrul celei mai ample expoziții personale ale maestrului Igor Vieru de la sfârșitul lunii mai 1988, în sălile Muzeului Național de Istorie, la a cărei deschidere – se pare prima – nu i-a fost dat să ajungă, stingându-se din viață pe 24 mai 1988. Cine a fost la acea expoziție, a avut sentimentul că Igor Vieru, blajinul și mucalitul, era prezent printre întristații vizitatori, care veniseră să-l petreacă în ultimul său drum, cel fără de întoarcere.

La începutul lui iulie 1949 Igor lucra la un alt portret de-al meu în ulei (67,5 x 44,2, datat cu 5 iulie 1949). Student fiind, mai eram angajat în calitate de laborant la Catedra de Chimie a Universității Pedagogice din Chișinău, așa că aproape tot timpul mi-l petreceam – ca și acum – în laborator. Întracolo veni și Igor, în seara acelei nopți fatale a deportărilor, pentru a finisa lucrarea, punând data și semnătura în grafie latină (Igor scria numai și numai în grafie latină). Noaptea deportărilor de la 5 spre 6 iulie am petrecut-o împreună în laborator, fără a bănui nimic... Veneau zile negre, despre care nu e cazul să povestim aici. Cel de-al doilea portret executat de Igor Vieru m-a însoțit peste tot unde mă aflam cu domiciliul,

sub spectrul lui mi-am crescut copiii și nepoții. L-am prezentat la Expoziția vernisată cu prilejul împlinirii a 75 de ani ai artistului din Sala albastră a Muzeului Național de Istorie deschisă pe 23 decembrie 1998.

Cei care s-au bucurat de prietenia maestrului, au înțeles că Igor Vieru știa să-și aleagă oamenii apropiați. Și aici nu pot să nu evoc relația lui cu o familie din România, pe care am avut onoarea și bucuria să o cunosc. O prietenie durabilă s-a legat între el și Florea Ciocșan (actualmente cu traiul la București) la începutul anilor '40, pe când Igor zugrăvea Biserica „Sfântul Dumitru” de la Slobozia-Argeș, pictând și alte biserici, ca cea de la Slobozia de Sus – baștina lui Florea Ciocșan. Concomitent cu această adevărată pasiune își făcea studiile la Liceul „Ion Brătianu” din Pitești (1942-1944), susținând cu succes două cursuri pe an, avându-l în preajmă pe „binefăcătorul” său Florea Ciocșan (elev în clasa a IV-a, Igor fiind la început de cale).

În ultimii ani de viață Igor Vieru s-a întors la punctul de la care a pornit în artă – divină și irepetabilă pictură murală. Și deoarece în ultimul timp bisericile și arta împodobirii lor căzuseră în dizgrație, el, animator al acestui gen, a acceptat cu plăcere să dea haină de basm localului cafenelei pentru copii „Guguță”. Cum îi era firea, odată pus pe muncă, maestrul uita de toate.

Prin 1986 nimerisem ambii în spital, unde am reluat amintirile anilor 1947-1949. În grădina spitalului, din iarba cosită am clădit o claie de fân, însă nu lângă pinii din preajmă (aceștia, în opinia lui Igor Vieru, sugerează tristețea, amintind de niște lumânări),

ci lângă un măslin sălbatic. Aici ne retrăgeam pentru meditații și lectură. La poalele clăii înfloreau niște plante erbacee, un fel de coada-șoricelului. Și Igor, ca un copil, regreta că la el, la Cernoleuca, nu crește această plantă și mă asigură că dacă scapă, o va transplanta din pădure. Îl mai copleșeau și alte griji: uite, el pierde timpul la spital, iar gardul de la Cernoleuca stă neterminat; și apoi tare ar dori de-a lungul gardului acela să planteze niște arbuști de cătină cu fructe galbene-portocalii. Însă spitalul „îi dădea drumul acasă” tot mai rar...

Într-o seară din toamna lui 1987 l-am vizitat împreună cu familia Vangheli. Era stins de suferință, însă și-a păstrat voioșia și optimismul care totdeauna i-au fost buni prieteni și ore la rând și-a depănat cu mult umor ghemul amintirilor. La începutul lui 1988, cel din urmă an din viața lui, iar l-am vizitat la spital. Din optimismul ce l-a însoțit o viață rămăseseră doar niște zdrențe, luminându-i cu disperare chipul. Îl chinuia gândul că atâtea au rămas neterminate și mai ales că nu i-a fost dat să-și orânduiască notițele, pe care le făcuse aproape zilnic pe parcursul vieții sale atât de scurte, însă pline de vivacitate și muncă.

S-au dus în neant anii de pomână, s-au dus și vigilenții de tot soiul, au reușit să vină alți vigilenți, toate firește se trec și se reînnoiesc, doar Curcubeul plăsmuit între ploaie și soare rămâne veșnic. Noi generații vor veni să-și înmoaie mereu penele în inegalabilele culori ale paletei acestui neîntrecut maestru, având sentimentul, dar și certitudinea că se ating cu suflarea de aerul eternității și al nemărginirii. Acolo începe zborul legendar al lui Igor Vieru.

Constantin SPĂNU

CONVERGENȚE SEMIOTICE ȘI AXIOLOGICE ÎN CREAȚIA LUI IGOR VIERU

Activitatea plasticianului Igor Vieru în anii imediat postbelici, inclusiv până la 1960, este orientată spre familiarizarea plenară cu tainele profesiei, spre atingerea maturității artistice și determinarea propriilor opțiuni estetice. Elocvente în acest sens sunt căutările plastice materializate în numeroase studii-tablouri create în perioada respectivă. În aceste lucrări se face observată selectarea riguroasă a motivelor, echilibrarea structurală a componentelor imaginii, utilizarea majoră a clarobscurului și a spațialității tridimensionale bazate pe mimesisul lumii tangibile și pe aspirațiile spre un anumit colorit „muzeistic”. Studiile au la bază, în calitate de prototip, satul moldovenesc și împrejurimile lui, munca de fiecare zi a țăranului, universul tainic al vieții rurale cu bucuriile, zburciunile și grijile cotidiene.

Cele mai semnificative lucrări din această serie sunt: *Casa bătrânească* (1945), *Autoportret* (1946), *Căprița albă* (1947), *Voinicul. Portretul fiului* (1947), *Cuptoraș* (1948), *Peisaj cu cărăruie* (1948), *Peisaj cu podeș* (1948), *În curte* (1948), *Peisaj cu fântână* (1948), *Interior* (1949), *Casa țăărănești* (1950), *Margine de sat* (1952), *Mal de râu* (1952), *Curățând păpușoi* (1954), *Peisaj cu căpițe de fân* (1954), *Toamnă târzie* (1954), *Peisaj în seară* (1957), *Iarna* (1959).

Studiul *Casa bătrânească* reliefează capacitățile plastice gestuale ale tânărului Igor Vieru, sensibilitatea sufletească a acestuia la contactul nemijlocit cu realitatea tangibilă, obiectivele de interpretare artistică

a naturii, de integrare a multiplelor detalii ale lumii obiectuale în imaginea creată. Motivul simplu al unei străzi din sat și al unei căsuțe bătrânești, amplasate în centrul geometric al câmpului tabloului, materializat pe pânză în mișcarea vibrantă și energetică a tușelor de aceeași intensitate, utilizate pe larg în modelajul pământului, al caselor, copacilor și cerului, reflectă temperamentul viguros al pictorului, dragostea lui față de obiect. Motivul acesta rural simbolizează universul în care s-a născut artistul și care îi este bine cunoscut, astfel încât, reprezentându-l, nu s-a putut opune tentației de a crea o imagine a realului, tratată mimetic. Integrarea tuturor elementelor compoziției se efectuează prin intermediul subordonărilor raportuale de clarobscur, limitând diversitatea coloristică a lumii reale la două relații mari: *cea întunecată* a pământului, a acoperișului și copacilor și *cea deschisă* a cerului, a pereților casei și a reflexelor reci din primul plan. Bogăția de semitonuri și siguranța tușelor de penel lasă să se întrevadă viitorul unui talent înnăscut și dornic de afirmare.

În evantaiul studiilor din anii '40, un loc aparte îi revine lucrării *Căprița albă*, în care denumirea, motivul, caracterul de tratare plastică sugerează note nostalgice, care exprimă căldură spirituală și gingășie.

Prin modul de orchestrare compozițională, rămasă un simplu studiu din natură, lucrarea reflectă simțul componistic profund al autorului, intuiția distinctivă a modalităților optime de structuralizare a imaginii în câmpul tabloului, însușirea tradițiilor de tratare iluzionistă a tridimensionalității spațiale, a subordonării raporturilor de ton și culoare interdependente de adâncimea spațială. Lucrarea reflectă un înalt grad de operare cu expresivitatea clarobscurului și cu gesturile create de tușele care nu mai poartă amprenta unei spontaneități pe alocuri întâmplătoare, caracteristice studiilor precedente. Efortul plasticianului este îndreptat spre modelarea formei obiectului prin lumină și umbră.

Clarobscurul caracteristic pentru

studiile perioadei primare de creație, dar și căutările plastice, în deosebi cu începere din anul 1948, sunt canalizate de autor în vederea perfecționării măiestriei de reprezentare plastică a spațialității tridimensionale mimetice.

În această ordine de idei (și de probleme plastice), sunt semnificative studiile *Cuptoraș*, *Peisaj cu cărăruie*, *În curte*, *Peisaj cu fântână*. Sub aspectul realizării plastice a problemei integrării în câmpul tabloului a multiplelor valențe purtate de un număr mare de obiecte (ca parte componentă a motivului selectat din lumea înconjurătoare), cel mai complex este studiul *Cuptoraș*, în care tânărul plastician concentrează într-un tot unitar calități întâmplătoare, subordonând între ele componentele imaginii. De acum încolo Igor Vieru se va situa ferm pe poziția de continuator al tradiției de alegere a unui unghi de privire asupra motivului – metodă ce favorizează reprezentarea unei coeziuni a lumii tangibile.

Amplasând principalele obiecte ale imaginii în centrul câmpului de tablou, pictorul, grație unghiului de privire adecvat, accentuează centrul structural-compozițional, luând în seamă o anumită coexistență a multiplelor forme ale realității. Datorită selectării minuțioase a corelațiilor traiectoriale ale tonalităților de *deschis* și *închis*, oferite în abundență de „anatomia” peisajului și susținute de artist printr-o structurare riguroasă a clarobscurului – calitate ordonatoare, observată de către acesta în lumea tangibilă –, compoziția reflectă în tablou relații de obiecte întâmplătoare, creând expresia unei structuri unitare. În acest studiu se face sesizat un anumit atașament al pictorului față de utilizarea unor nuanțe coloristice raportuale, care accentuează atât centrul tabloului, cât și repartiția laterală a traiectoriilor liniare, oferite de lumea tangibilă în vederea utilizării maxime a energetismului tensional propriu câmpului tabloului, a legiferării formale a componentelor structurii compoziționale bazate pe realitate, a atingerii unor expresii spațiale tridimensionale.

Un nivel avansat al gândirii plastice a lui Igor Vieru la acea etapă îl atestă studiul *Peisaj cu podeț*, în care autorul realizează o simbioză a două linii de orizont. Acest aranjament perspectival reflectă o anumită libertate de operare structurală în câmpul imaginii, aspirația autorului spre un semantism mai profund decât cel pe care i-l oferă realitatea, privită de către pictor dintr-un racursiu aparte. Combinarea diferitelor racursiuri (fapt care a facilitat introducerea într-o structură unitară a două linii de orizont), materializată în această lucrare, reflectă aspirațiile și căutările autorului orientate spre abandonarea parțială a mimesisului senzorial și denotă maturizarea concepțiilor pictorului, depășirea de către acesta a etapei de însușire a esențelor profesiei și trecerea la o nouă etapă creatoare, în care tangibilului îi va reveni doar rolul de motiv documentar ce va contribui la reflectarea universului ideatic al pictorului.

În acest context, studiile *Margine de sat*, *Mal de râu*, *Peisaj cu căpițe de fân*, *Peisaj în seară*, *Iarna*, executate pe parcursul anilor '50, reflectă libertatea componistică a autorului, tendința lui de a selecta din realitatea înconjurătoare semnele esențiale ale naturii care pot crea o anumită strictețe structurală, dirijată spre atingerea unor semnificații ale tabloului realizat în sânul naturii, într-un timp limitat, determinat de sursa de lumină expusă unei permanente schimbări temporale.

Ceva mai aparte este studiul *Iarna*, executat în anul 1959, care se caracterizează printr-un anumit grad de „emancipare” a expresivității culorii, a raporturilor contrastante ale cărămiziului clădirii, albastrului cerului și ale unui număr impresionant de reflexe complexe ale zăpezii – calități care semnalează începutul unei noi etape în creația plasticianului.

Alături de operele picturale, Igor Vieru a lăsat posterității și un veritabil tezaur grafic, în care talentul său și-a găsit expresie în numeroase foi grafice de șevalet, litogravuri, pasteluri, ilustrații de carte. Din cele

câteva desene păstrate din perioada studiilor la școala de arte plastice mai semnificative sunt *Bunic citind* (1949) și *Bunică cosând* (1949). În aceste desene se face simțit interesul major al tânărului Igor Vieru pentru formă, ton și spațiu. Operând la perfecție materialul plastic, relevând plenar posibilitățile de expresie ale acestuia, artistul creează compoziții expresive, redă chipul modelului, narațiunea subiectuală, proporțiile, corelația de clarobscur.

În foaia grafică *Nud* (1953) amplasarea modelului în câmpul lucrării relevă valori accentuate prin utilizarea expresiei tensionale a diagonalei ascendente.

Măiestria operării cu cărbunele, aplicarea luminii și a umbrei ca elemente structural-compoziționale, și nu doar ca mijloace de reprezentare volumetrică a formei, vădesc talentul de desenator al autorului. Deja în acest desen se simte o neglijare a detaliului, promovată conștient de către plastician în scopul atingerii unor expresii integrative ale foi grafice.

Generalizând opțiunile plastice ale lui Igor Vieru din perioada de formare și maturizare artistică, conchidem că acestea au fost canalizate preponderent spre însușirea modalităților de reprezentare prin intermediul mijloacelor plastice ale picturii și graficii în parametrii stilistici proprii întregii creații plastice din Republica Moldova de până la 1960. Dacă la începutul acestei perioade era clară adeziunea pictorului la valorificarea extensivă a expresivității clarobscurului și subiectului în calitate de mijloace prioritare de constituire formală și semantică a operei, apoi, către anul 1960, se relevă interesul crescând al artistului față de expresia culorii și tendința de „sacralizare” a imaginii realului în tablou. În ultimii ani ai acestei perioade creația plasticianului se caracterizează prin depășirea parțială a metodologiei constituirii imaginii bazate pe mimesisul lumii înconjurătoare, pe elaborarea unor noi viziuni asupra sintaxei limbajului, ambele tendințe având un puternic impact asupra aprofundării semanticii purtate de imagine.

Această etapă poate fi numită „premitologică” în sensul în care opțiunile de „sacralizare” a mediului prin imagine, specifice etapei posteroare, se aflau în stare de germinație.

***

Anii 1960-1975 reprezintă în creația lui Igor Vieru o etapă caracterizată prin afirmarea artistului pe un fâgaș artistic individual. Comparativ cu perioada precedentă, în pictură, această etapă începe cu realizări plastice principial distinctive.

Rămânând un adept al artei parțial-mimetice, acum plasticianul introduce elemente noi în modulațiile de orchestrare a imaginii, printre care schimbarea atitudinii față de dimensiunile metrice ale operei, modificări în realizarea structurală a subiectului, soluții expresive în tratarea spațialității tridimensionale, optimizării formei și culorii.

În mare măsură, unele elemente novatoare au fost materializate în tabloul *Primăvara* (1962), în care Igor Vieru, urmărind, ca și mai înainte, supremația subiectului ca mijloc informativ al operei picturale, se arată un bun cunoscător al posibilităților expresive și informative ale limbajului plastic. Amplasând linia orizontului în apropierea hotarului inferior al câmpului tabloului, autorul monumentalizează figurile umane, pomii (în funcție de elementele compoziției), făcând ca privirea receptorului să se concentreze asupra esenței semantice a narațiunii subiectuale. Drept consecință a unei asemenea tratări structurale a câmpului tabloului, valoarea ideatică a operei apare în prim-plan, iar forma obiectuală îndeplinește o funcție secundară, de gradul doi, generând, la rândul ei, conotații semantice suplimentare. În această lucrare, în procesul de sistematizare a elementelor compoziției, autorul promovează valoroase coordonări traiectoriale legiferatorii, racordând la spațialitatea tridimensională a imaginii și racursurile figurilor umane.

Într-un anumit sens, tabloul *Primăvara* se proiectează ca o continuare și, în același timp, ca o abordare la un nivel superior a unei teme și a

unor principii plastice realizate doi ani mai înainte în tabloul *În concediu*. Această lucrare s-a integrat perfect sub genericul *Om și Pom* – o tematică predilectă în opera lui Igor Vieru, care va fi continuată de plastician pe parcursul întregii creații.

Dacă în lucrarea *În concediu* pictorul continuă tradiția studiilor efectuate de el în etapa precedentă, în care linia orizontului se realizează prioritar în apropierea hotarului superior al câmpului tabloului, prin acest procedeu de operare cu mijloacele limbajului plastic afirmându-se supremația pământului, apoi fâșia minoră de pământ din tabloul *Primăvara* „legiferează” suportul fertil (pământul) din sacralitatea căruia atât Omul, cât și Pomul se avântă spre cer.

Tabloul *În concediu* posedă și el calități monumentale, dar coordonatele acestei categorii expresive se conturează semantic în opera nominalizată în calitate de exponent al creativității umane, materializându-se plastic prin intermediul structurării distinctivă a imaginii și, nu în ultimul rând, a „fragmentării” figurii umane, a promovării acesteia în prim-plan.

Ca urmare a unei asemenea orchestrări structurale a obiectului de reprezentare, inclusiv a subiectului, se accentuează nu atât corelațiile „spectacolului” narațiunii, cât valoarea simbolică a imaginii, iar subiectul ca mijloc de expresie informativă atinge cote noi, neîntâlnite în creația plasticianului în anii '50. Aceste cote de subiect-simbol vor fi dezvoltate de pictor pe parcursul multor ani.

Subiectul-simbol este caracteristic aproape pentru toate tablourile figurative create de Igor Vieru după anul 1960. Dar mai pregnant ideea de subiect-simbol s-a realizat în cadrul celei de a doua etape de creație a artistului în tripticurile *Fericirea lui Ion* și *Balada despre pământ*.

Tripticul *Fericirea lui Ion* (1967) include, pe de o parte, viziuni lirice de natură optimistă, specifice, de altfel, pentru multiplele opere din acea perioadă, iar pe de alta, trăsături stilistice distinctivă, ce comportă asemenea conotații. Dacă ar fi să caracterizăm

dimensiunile spațial-temporale ca element esențial al tripticurilor create de plasticienii din Republica Moldova în anii '60, ar trebui să evidențiem o anumită diferență între tripticul lui Igor Vieru și operele altor artiști.

Chintesența acestei diferențe se axează pe diverse expresii semantice ale multiplelor dimensiuni spațial-temporale purtate de subiect în calitate de mijloc informativ. La Igor Vieru, tripticul întrunește în compartimentele sale subiecte ale căror narațiuni se desfășoară concomitent în actualitate, dimensiune temporală generată de subiect.

Statuaritatea frontală a personajelor, reprezentate în primul și în al treilea compartiment al tripticului, vine să reflecte o stare culminantă a aspirațiilor de întregire spirituală, în care Munca, Creația, Rodirea sunt considerate drept criterii esențiale ale existenței umane. Prin viziunea plastică generalizatoare a pictorului, aceste criterii capătă dimensiuni de simbol al coexistenței și contopirii omului cu natura, creând un imens spațiu spiritualizat ce reflectă atenția deosebită a creatorului față de esențele și rostul vieții umane.

Motivele tripticului, care pot fi interpretate și ca un subiect unitar, elucidează, grație interacțiunilor conceptual-simbolice și formale, anumite tendințe de „simplificare” informativă a mesajului purtat de operă, dar, totodată, atinge și conotații metaforice generalizatoare, ce relevă un univers spiritualizat, al cărui rost de împlinire este bazat pe creativitatea umană.

Fiind axat pe tradițiile picturii murale, utilizate pe larg de către mai mulți artiști plastici din Republica Moldova în anii '60, tripticul denotă o profundă cunoaștere a expresivității limbajului genului nominalizat. Astfel de particularități ca repartiția frontală a componentelor compoziției, aplatarea volumului obiectului de reprezentare, emanciparea energetismului în calitate de mijloc al expresiei formale și semnificative vădesc un anumit grad de joncțiune a aspirațiilor plastice ale pictorului cu plasticitatea specifică înlesnită de arta murală.

Un loc aparte în orchestrarea plastică a tripticului îi revine culorii. Ca valoare cognitivă, culoarea își asumă responsabilitatea de a purta principala informație, vizavi de lumea tangibilă, dar, totodată, este înzestrată și cu conotații simbolice. Venind să semnifice curățenie și spiritualitate, fertilitate și rodire, ea, culoarea, îndeplinește suplimentar un rol esențial de excludere a monotonismului în caracterul regizoral al întregului triptic și legitimează concomitent raporturile coloristice ale structurii compoziționale.

Prin caracterul de orchestrare a subiectului și prin cel de realizare structural-compozițională, tonală și coloristică, tripticul *Fericirea lui Ion* se profilează ca operă-cheie în întreaga creație a lui Igor Vieru.

Ideea continuității spațial-temporale, alături de ideea fericirii, este reflectată de către Igor Vieru și în alt triptic din aceeași perioadă de creație – *Balada despre pământ* (1969-1970), în care, grație caracterului specific de regizare a mijloacelor de expresie, imaginea poartă conotații simbolice. În acest serial de tablouri iluzionismul senzorial este modificat cu scopul atingerii unor valențe generalizatoare, chemate să încorporeze viziuni mitice. Lirismul pornirilor spirituale proprii autorului se materializează pregnant, distinctiv, absorbind realul și, totodată, transfigurându-l metaforic. Aceste particularități lirice ale personalității artistului s-au fructificat generos atât prin caracterul de ordonare subiectuală (care, ca și în tripticul *Fericirea lui Ion*, îmbină descriptivul cu statuaritatea simbolică), precum și prin caracterul de amplasare structurală a componentelor imaginii, a tratării spațiale a acesteia. De menționat că, aici, spațialitatea tinde spre planimetricul forme și, îndeosebi, al simbolismului accentuat al culorii.

Anii '60 se conturează în creația lui Igor Vieru și ca perioadă a devierii spre expresivitatea pronunțată a culorii. În operele create în perioada nominalizată nu mai întâlnim utilizarea expresivității clarobscurului în dimensiunile proprii lucrărilor lui din

anii '40-'50. Această opțiune a artistului pentru valorificarea expresiei culorii s-a făcut observată în mod evident în studiul *Iarna* (1959) și s-a consolidat apoi în lucrările *În concediu* (1960) și *Primăvara* (1962).

„Eliberarea” completamente de clarobscur s-a făcut simțită abia în tabloul *Parnice* (1964), unde culoarea este înzestrată cu valențe expresive de luminozitate, care, la rândul ei, generează și imprimă valori semantice întregii imagini.

Pentru viziunea plastică a artistului în perioada examinată este caracteristică realizarea formei prin utilizarea liniei „coloristice” bazate pe contrast. Linia în această perioadă a creației apare pe rol de promovare a conturului forme, dar, totodată, și ca exponent al umbrei, purtând în sine contraste provenite din culorile complementare. Utilizând expresia energetică proprie contrastelor nominalizate, autorul creează valori expresive majore, ce caracterizează întreaga imagine. Expresia plastică, în operele anilor '60, este susținută, în mare măsură, și de caracterul de organizare structurală a elementelor compoziției. Concomitent, prin accentuarea expresiilor frontale – ale căror caracteristici spațiale tridimensionale sunt facilitate de relațiile raportuale ale diferențelor de scară ale formelor și ale diferențelor energetice, parvenite ca rezultat al întâlnirii valențelor reci și a celor calde ale culorilor – autorului i-a reușit atât dezvăluirea distinctivă a expresivităților bidimensionale, cât și a celor tridimensionale. E de observat, în acest context, că tridimensionalitatea spațială în lucrarea menționată anterior este atinsă prin intermediul unor mijloace distinctiv în comparație cu perioada de creație precedentă, în care clarobscurul era utilizat ca element primordial.

În pictura din perioada respectivă, atât contrastele coloristice, cât și energetismul tensional propriu culorilor reci și calde se profilează ca principali exponenți ai spațialității tridimensionale a tangibilului. Grație acestora, imaginea se prezintă nu ca interpretare mimetică a lumii încon-

jurătoare, dar ca expresie artistică valoroasă prin sine însăși.

În unele opere, urmărind obiecte de accentuare a planimetricului, Igor Vieru purcede la tratarea energetismului tensional, propriu culorii prin intermediul inversiei. Amplasând preponderent culoarea albastră în prim-plan, iar, în adâncime, culorile calde, autorul accentuează planimetricul, abandonând spațialitatea iluzionistă. Procesul a facilitat includerea expresiilor tensionale ale câmpului tabloului în circuitul tensional formal al ansamblului, atribuindu-i operei valoare estetică majoră. O însemnătate majoră i se acordă, în această lucrare, ritmului formelor și culorilor în calitate de exponent al ordonării planimetrice structurale a câmpului tabloului. După cum s-a menționat anterior, coloritul constituie principala problemă ce a stat la baza aspirațiilor pictorului în perioada examinată. Dacă în lucrarea precedentă sistemul coloristic al tabloului este axat pe utilizarea expresivității contrastului, favorizat de culorile complementare, apoi în studiul-tablou *Trei frați* (1965), al cărui subiect metaforic vine să poetizeze plaiul natal, coloritul ține mai mult de expresivitatea contrastului valoric, care evidențiază miracolul nuanțării semitonale și poartă conotații

lirice irepetabile. Modul de orchestrare coloristică a structurii compoziționale, a elementelor ei componente, grație utilizării expresivității valorice a energetismului galbenului din prim-plan – e vorba de un energetism traiectorial liniar, dirijat din adânc spre suprafața câmpului tabloului și, totodată, de un energetism tensional centrifug –, a energetismului roșului palid în sine și a energetismului culorii albastre de preponderență centripetă (care, totodată, este dirijată tensional în adânc), creează senzația unei structurări reliefate conform principiului culiselor, care, afirmând planimetricul câmpului tabloului, oglindește, în același timp, și spațialitatea tridimensională. Dar, concomitent, această spațialitate tridimensională este orientată de către plastician să exprime atât mimesisul lumii tangibile, cât și anumite valențe de corelare plastică formală, generată prin intermediul întâlnirii formelor suprapuse și al energetismelor tensionale ale culorilor.

Atât problema utilizării energetismului tensional al culorii ca mijloc de legiferare a structurii compoziționale, cât și alura semantică a acestora sunt abordate de către Igor Vieru și în tabloul *Drumul din Cernoleuca* (1966), dar caracterul de orchestrare

Ion Creangă. Amintiri din copilărie, 1951

a „energetismelor” amintite diferă aici de caracterul de realizare plastică din lucrările precedente. În opera nominalizată, contrastul coloristic al complementarelor acționează atât cu contrastele tonale, cât și cu cele de scară ale elementelor compoziției, ale gestului de penel și amprentei cuțitului, în vederea obținerii unor concordanțe echilibrate ale structurii compoziționale și a unor tensiuni semantice dramatizante. Întâlnirile culorilor complementare nu numai promovează, ca în lucrările precedente, lirismul și liniștea naturii și a personajelor, dar și creează tensiuni dramatice, ce reflectă o anume stare a naturii în evoluția ei în timp. În această lucrare Igor Vieru revine la problema tratării spațialității tridimensionale iluzorii (calitate specifică tangibilului senzorial), preponderent prin intermediul corelărilor traiectorial-liniare ale motivului, fără a expune obiectul de reprezentare unor transformări specifice, perspectivei aeriene.

Un loc aparte în lucrările în care dirijarea liniar-traiectorială de reflectare a spațialității tridimensionale a tabloului acționează împreună cu expresia contrastelor coloristice și tonale îl ocupă, în cadrul creației anilor '60, tabloul *Nucarii* (1967). Traiectoriile liniare ale motivului, utilizate de plastician cu o maximă orientare spre atingerea unei expresivități majore a structurii compoziționale, încorporează în sine atât dramaturgia ritmică a câmpului de tablou, a reperelor și orientărilor bidimensionale, cât și orientările ce semnifică spațialitatea, tridimensionalitatea iluzionistă. Anume aceste traiectorii liniare poartă conotațiile spațialității și nicidecum tradiționala perspectivă aeriană, abandonată demonstrativ și conștient, în vederea depășirii mimesisului și atingerii unor expresii majore de tență simbolică în procesul de „descriere” plastică a peisajului. Conotațiile nucarilor albaștri, amplasați pe fundalul roșu-expresiv al dealurilor din adânc, contrastând cu negrul din prim-plan și cu dinamica formelor în imaginea cerului, relevă opinii dramatice care oglindesc înțelegerea de către autor a legităților universale

ale existenței, fertilității și ascendenței temporale a structurilor materiale ale lumii și reflectă un nou nivel de aprofundare al plasticianului în domeniul explorării posibilităților de expresie ale mijloacelor picturale în vederea contribuției acestora la atingerea unor conotații tensionale majore.

Problema expresivității culorii și a disonanțelor tonale formează, alături de problema utilizării contrastelor complementarelor, contrastului valoric și contrastului de cantitate a culorii, chintesența aspirațiilor coloristice ale lui Igor Vieru în anii '60. Aceste contraste favorizează în unele lucrări semantica lirică și luminoasă specifică naturii, dar adesea și dramatismul evoluției temporale.

Totodată, în lucrările din anii '60, plasticianul acordă o atenție deosebită și caracterului de structuralizare compozițională a motivului. Un rol aparte îi revine, în acest context, utilizării energiilor traiectorial-liniare legiferatoare. În tabloul *Moara veche* (1967), traiectoriile liniare în baza cărora se orchestrează imaginea pământului ca „suport al imaginii” sunt expuse unor selecții riguroase în vederea atingerii unei expresii dinamice ce ar facilita puternice valori spațial-temporale și asociativ-semantice.

După cum menționam anterior, una dintre preocupările de bază ale lui Igor Vieru din anii '60 o constituie corelația orientativă a imaginii în vederea integrării tensiunilor planimetrice ale câmpului tabloului cu spațialitatea tridimensională iluzionistă. În diferite opere această preocupare este realizată de către plastician în mod diferit. Un exemplu de realizare a acesteia prin intermediul utilizării motivului lumii tangibile ni-l oferă tabloul *Sărbătoare la Cernoleuca* (1968), în care caracterul de tratare plastică a peisajului relevă anumite aspirații ale plasticianului, orientate spre redarea spațialității tridimensionale iluzorii, pe când multitudinea de stindarde, prezente în imagine – elementele ce formează șiruri ritmice ordonate –, accentuează suprafața suportului, creând senzații de „stereoefect”. În scopul atingerii unei integrități între planimetric și tri-

dimensionalitatea spațială, plasticianul porcede la un anumit grad de stilizare a lumii tangibile (aplățirea arborilor, caselor) supunând-o unei dramaturgii ritmice bine ordonate. Această concordanță este evidențiată și de caracterul structuralizării întregului motiv în câmpul tabloului – caracter distinctiv, parvenit drept consecință a utilizării specifice a liniei orizontului, amplasată în apropierea hotarului inferior al câmpului tabloului și în imensitatea raportuală a cerului. Fâșia îngustă a peisajului rural profilează expresia monumentală a arborilor din primul plan, accentuând valoarea semantică a acestora în regizarea conotațională a întregii opere, iar cerul, prin expresia contrastantă cantitativă, are un rol de fundal ce reflectă simbolismul semantic al arborilor din primul plan și, totodată, îmbinând, în aceeași măsură, expresii atât planimetrice, cât și spațiale, întregește componentele structurii compoziționale într-un tot unitar.

O însemnătate deosebită în orchestrarea ritmică a acestei lucrări o are procedeul segmentării tulpinilor copacilor din primul plan, atins pe verticală, prin intermediul panglicilor amplasate spiraloidal – moment observat de ochiul ager al plasticianului în viața înconjurătoare, dar care este promovat conștient de autor ca element simbolic ce are o puternică forță semantică, fiind bazat pe tangențe genealogice din mitologia protoistorică și din creativitatea plastică a secolului al XX-lea. (În acest context, amintim semantica fascinantă a *Coloanei infinitului* de Constantin Brâncuși, *Fluturi în zbor* de Gheorghe Apostu...).

Principiul acesta de realizare a legăturilor dintre expresivitatea suprafeței câmpului tabloului și tridimensionalitatea spațială iluzorie este aplicat mai pregnant în lucrarea *Vremea logodnelor* (1970), în care Igor Vieru, prin excluderea reprezentării pământului în afara câmpului tabloului, accentuează expresia unor infinituri romantice și pline de taină ale universului celest. În consecință, structura compozițională a motivului

arborilor și al fetei reprezentate în prim-planul tabloului, ating sonorități semantico-simbolice și, concomitent cu „anatomia” cerului și a păsărilor în zbor, îndeplinesc funcția de repartitie raportuală sintetică în hotarele câmpului tabloului, asumându-și, în același timp, și conotații spațial-temporale. Realizată conform contrastului valoric provenit din culorile albastru și alb, având ca accent tonal negrul pomului din extrema dreaptă a pânzei – culoare ce poartă vădite funcții simbolice – opera nominalizată pune în evidență abordări semantice novatoare, care includ în tabloul bazat pe tangibilul senzorial note conceptuale, ce vor fi explorate plenar de plastician în etapa următoare a creației. Tot în această lucrare se profilează clar unele tendințe a căror cale evoluționistă se poate înregistra începând cu tabloul *Vetre calde* (1964). Ca tendință, „ruperea” spațială urmărește aici scopul evidențierii formei obiectului esențial, acesta având o însemnătate primordială pentru semantica opereii. Această „rupere” se efectuează, în *Vremea logodnelor*, prin intermediul culorii albe, care în tablou îndeplinește funcții formal-structurale, dar, concomitent, și funcții conotațional-simbolice, generând alura spiritualizantă a opereii.

În lucrarea *Pere neculese* (1965), alegerea de către pictor a unui unghi de privire foarte înalt a permis o proiectare aproape topologică a obiectului de reprezentare. Motivul livezii în toamnă, ce a stat la baza imaginii, este compus structural conform aspirațiilor de repartitie a componentelor lumii reale, dar transfigurate premeditat de autor, urmărindu-se scopul atingerii unei impresii predominant planimetrice, în cadrul căreia spațialitatea este generată de expresia suprapunerii conform metodei culiselor și a corelației figură – fundal. Tot în această lucrare, Igor Vieru utilizează pe deplin corelația liniei și a petei tonal-culorice ca mijloc de realizare ritmică a câmpului tabloului – procedeul ce va da naștere, mai târziu, în tabloul *Amândoi* (1968), unor expresii generalizatoare de vastă anvergură formală și semantică.

evidentă tendința de „spațializare” tridimensională, redată prin utilizarea impulsivității energetice a culorii. Spațialitatea acestei lucrări posedă particularități distinctive și este dirijată de autor nu atât spre atingerea unor sugestii obiectuale, cât spre formarea unui fundal impulsiv, în care pata se obiectivează ca exponent obiectual și, totodată, ca formă structurală și semantică.

Problema petei de culoare ca element principal al imaginii, dar și ca formă cognitivă ce poartă informație obiectuală despre tangibil, se regăsește în opera lui Igor Vieru din anii '70.

Generalizând aspirațiile tematiche ale artistului, putem conchide că întreaga-i creație a fost orientată spre abordarea unei singure teme: omul și natura. Deloc întâmplătoare este tendința autorului de a-și compartimenta creația în câteva cicluri mari, printre care se evidențiază seria *Om și Pom*, în care este reliefată concordanța specifică a țărânului moldovean cu natura și valorificarea acestuia prin muncă.

E cazul să remarcăm că anii '60 – prima jumătate a anilor '70 este perioada cea mai fructuoasă și cea mai romantică a creației lui Igor Vieru. În toate lucrările de atunci se profilează distinct viziunea optimistă asupra lumii, asupra rolului făuritor al Omului în procesul de valorificare materială și spirituală a universului.

Pe parcursul acestei perioade plasticianul își conturează pronunțat propriul făgaș artistic prin care va marca începutul unei întregi branșe în gândirea plastică de la noi. Esențele acestui făgaș sunt axate pe opțiuni axiologice de reflectare prin intermediul sintaxei limbajului plastic a unor valori semantice de nuanță lirică, ce facilitează readucerea în actualitate a unor valențe ale mentalității mitice de sacralizare a universului modern.

Această revenire, dar totodată și ascendență spre mit, se prezintă ca o materializare firească a evoluției creatorului, o consecință a aprofundării gândirii și a „realizării” artistice a acestuia. Într-un anumit mod, creația lui Igor Vieru confirmă ideile lui Thomas Mann și spuselor mai recente ale

academicianului Mihai Cimpoi, cum că *...oricare ar fi drumul pe care-l alege, un mare creator ajunge la mit, ca la cea mai înaltă cotă a gândirii poetice*². Cazul lui Igor Vieru nu este unicul de acest fel în spațiul plastic de la noi. Este de ajuns să menționăm creația lui Mihai Greco, îndeosebi pânzele din anii '70, în care gândirea mitică persistă în abundență.

În operele lui Igor Vieru din perioada dată se accentuează nu atât corelațiile „spectacolului” narativ, cât valoarea simbolică a imaginii, profilându-se pronunțat categoria subiectului-simbol. Categoria respectivă semnifică coexistența și contopirea omului cu ambianța înconjurătoare, cu natura, creând imaginea unui spațiu spiritualizat a cărui axă sugerează ființa și creația umană. Un rol deosebit în regia cognitivă a operelor o are expresia culorii utilizate în calitate de exponent al obiectului, dar, totodată, și în calitate de mijloc plastic informativ cu pronunțate valori simbolice. Întregul registru de mijloace ale limbajului plastic este supus unor transfigurări operaționale esențiale, orientate spre germinarea și elaborarea unor echivalențe de valoare mitică, care ar reprezenta, prin intermediul imaginii plastice, idei generalizatoare de sacralizare a umanului și a ambiantei în care viețuiește și activează omul.

***

Rămânând pe parcursul întregii vieți un spirit romantic, Igor Vieru, prin creația din ultima decadă a activității sale, relevă, totuși, și unele note dramatice. Acestea se fac simțite începând cu anul 1975 și au persistat până în 1988, când maestrul a trecut la cele veșnice, iar opera lui a rămas să lumineze în posteritate ca simbol al unor timpuri și al aspirațiilor creatorului. Lucrările lui Igor Vieru din această perioadă relevă tendințe prin care și-au găsit realizare plastică valențele de profunzime ale existenței umane.

Deja în tabloul *Griji de primăvară* (1975), alături de viziunea romantică, poetizată a universului,

proprie plasticianului, se conturează și anumite nuanțe de dramatism, punctate atât prin caracterul de structurizare plastică a motivului, cât și prin dramaturgia contrastelor tonale și, îndeosebi, prin semantismul profund al gamei coloristice. În acest tablou pictorul nu mai este preocupat de orchestrarea raportuală, de coexistența formal-legiferatoare a componentelor structurii compoziționale, în care acestea i se acordă atenție în etapele premergătoare de creație. E adevărat că nota respectivă persistă și în această perioadă în opera artistului, acum însă accentul se pune pe semantica culorii și a contrastelor tonale, care invocă valențe ale unor trăiri dramatice intense.

Faptul aprofundării viziunii asupra lumii îl confirmă și lucrările *Vânturi basarabene* (1979), *Pasăre în alertă* (1979), *Ulmul satului* (1980), și, îndeosebi, *A fost război* (1983).

Lucrările din perioada anilor 1975-1988 nu fac dovada unor modificări esențiale ale limbajului plastic. Mijloacele de expresie sunt utilizate de artist aproximativ în același registru de concordanțe ca și mai înainte. Demarcarea acestei ultime perioade într-o etapă aparte este motivată, preponderent, de caracterul aspirațiilor tematice ale lui Igor Vieru din acești ani și de caracterul de tratare plastică a motivului. Ar fi incorect însă dacă am afirma că această ultimă etapă de creație a maestrului se distinge, pe de o parte, numai prin viziuni dramatice, iar pe de alta, printr-o totală abandonare a lirismului și romantismului optimist specifice perioadei premergătoare. Or, în răstimpul dat, de sub penelul maestrului „au ieșit” astfel de opere ca *Mama pâine albă coace...*, *Dimineață*, *Primăvara la Cernoleuca*, *Anotimpurile tinereții*, *Drăgaica* și multe alte lucrări în care valențele lirice creează fondul semantic al operei.

Anume această corelație a viziunilor dramatice și a lirismului romantic, implementat atât de statornic în lucrările pictorului, împiedică în mod cert delimitarea creației plasticianului, după 1975, într-o etapă strict demarcabilă, or, la Igor Vieru remarcăm o

anumită fluiditate între perioadele de creație din faza maturității: 1960-1975 și 1975-1988.

Chintesența celei de a treia perioade de creație a lui Igor Vieru este materializată în tabloul *Visele Victoriei. Mai 1945* (1975), în care autorul realizează o simbioză ideatică a semanticii dramatice și a celei lirico-optimiste. Ambele laturi semantice se vor fructifica în lucrări în care, pe de o parte, se va realiza o aprofundare a viziunii artistului asupra esențelor existenței umane și a valorilor spirituale, iar pe de alta, se va reflecta, prin intermediul operei picturale, visul de împlinire, lirico-romantic, al autorului ce rezidă în contactul nemijlocit al acestuia cu natura, viața și arta.

Tablourile *Pasăre în alertă* (1976), *Vânturi basarabene* (1979), *Moartea salcâmiilor* (1979), *Ulmul satului* (1980), *Meșterul Manole* (1983), *Toamna la Cernoleuca* (1984) se prezintă nu numai ca o realizare a problemelor de ordin artistico-plastic, ce l-au frământat pe autor, ci se constituie într-un profund mesaj de concepție de viață, de creație, în care este evidentă narațiunea semantico-dramatică.

Motivul unei rădăcini de arbore transplantat în spațiul celest din tabloul *Pasăre în alertă* vine să simbolizeze drama trecerii în neființă. Contrastele de negru și alb, tratarea formei, expresivitatea formatului dreptunghiular, dirijat tensional pe verticală, poartă un mesaj mai mult simbolic decât unul descriptiv.

Aceeași „caligrafie” a trecerii în timp, a descompunerii structurilor materiale și a transformării lor în tensiuni purificatoare ale universului parvine și în tablourile *Vânturi basarabene* și *Moartea salcâmiilor*.

Fiind un plastician în creația căruia narațiunea ocupă un loc aparte, Igor Vieru nu se limitează numai la expresivitatea plastică și la posibilitățile informative ale acestui mijloc de expresie.

În tabloul *Toamna la Cernoleuca* semantica motivului poartă conotații expresive complexe, grație unei orchestrări stricte a contrastelor

tonale și coloristice, a repartiției lor în câmpul tabloului, a corelațiilor planimetrice și spațiale, generate de tensiunile energetice ale culorii și ale tonului. Semantismul dramatic al operei este creat anume de aceste întâlniri ale mijloacelor de expresie. Narațiunii subiectuale – motivului – îi revine funcția de catalizator al conotațiilor obiectuale.

Cea mai dramatică operă din ciclul lucrărilor executate în ultima perioadă a vieții plasticianului este, poate, tabloul *A fost război* (1983), în care, prin intermediul utilizării disonanțelor tonal-spațiale ce contravin legităților perspectivei aeriene, prin tratarea specifică motivului, a narațiunii subiectuale, autorul atinge expresii metaforice de o puternică expresie dramatică. Ținând seama de aceste valorificări plastice ale expresiei dramei ca parte componentă a lumii, a existenței umane, iar mai general, a caracterului evoluției structurilor materiale în univers, afirmăm totuși că chiar și această ultimă etapă a vieții artistului e marcată de spiritul romantic al acestuia, de harul lui luminos, de dragostea de frumos.

Tablourile *Primăvara la Cernoleuca*, *Mama pâine albă coace...*, *Roda*, *Anotimpurile tinereții*, *Drăgaica*, *In poiană*, *Câte ceva despre oameni și cai*, datând din ultimii ani ai vieții, relevă această dragoste pe deplin.

În lucrările de grafică din această perioadă se fac simțite aceleași tendințe de continuare, dar, totodată, și de diversificare a expresiei limbajului plastic. Căutările din acești ani se fructifică cu noi foi grafice de șevalet și de carte. Cele mai semnificative sunt: *Biserica mănăstirii Rudi* (1975), ilustrațiile la poemul *Călin* (1976) și ilustrațiile la poezia *Împărat și proletar* (1977) de M. Eminescu, ilustrațiile la povestirea *Vasile Porojan* (1978) de V. Alecsandri.

În *Portretul lui Dimitrie Cantemir*, pata tonală de negru este „sfârtecată” de expresivitatea albului rezultat din scoaterea energetică – prin intermediul cuțitului – a linoleumului în procesul de realizare a ma-

tricei operei. În consecință, imaginea emană valori semantice de un înalt dramatism, punând în lumină figura unei personalități istorice a cărei viață s-a consumat în timpuri de restriște, în momente decisive ale istoriei.

În *Sent André*, plasticianul continuă selectarea din lumea tangibilă a valorilor plastice care ar facilita o repartiție maximă a motivului în câmpul imaginii, o concordanță armonioasă a elementelor structurii compoziționale în vederea obținerii unei sonorități specifice a întâlnirilor dintre albul hârtiei și negrul materialului plastic. Probleme similare au fost abordate de către plastician și în foaia *Condrița*, probleme care favorizează atingerea unei luminozități spațiale expresive.

Un loc aparte în cavalcada grafică din anii '70 îl ocupă foaia *Biserica mănăstirii Rudi*, în cadrul căreia caracterul de organizare structurală, generat de utilizarea unui unghi foarte jos de privire asupra motivului, favorizează atingerea unei expresii monumentale a edificiului istoric, încadrându-l în șirul de valori oferite de continuitatea spațial-temporală. O însemnătate deosebită în această lucrare îl are caracterul corelațiilor liniare, care evoluează între linia subțire, ce conturează detaliile arhitecturale, și linia groasă, expresivă – linie subordonată ritmic, care trece în pată tonală, cu semnificații de umbră și siluetă de *contre-jour*.

Printr-un profund lirism semantic se caracterizează ilustrațiile la poemul *Călin* de M. Eminescu, în care linia grafică, conlucrând cu pata tonală, proiectează un univers romantic inspirat de creația marelui poet. Cu totul altfel se prezintă aceste mijloace de expresie în *Împărat și proletar*, în care contrastul tonal, creat între expresivitatea liniei și a petei tonale, alături de puternica dinamică generată de structura compozițională, emană energii de înaltă tensiune dramatică.

Igor Vieru utilizează dinamica în funcție de esența structurii compoziționale și în ilustrațiile la povestea *Vasile Porojan* de V. Alecsandri, în

Cărare de pădure

care, prin acest procedeu, este exprimat vitalismul narativ al subiectului.

Un capitol aparte îl constituie ilustrațiile la povestea *Capra cu trei iezi* de Ion Creangă, *Guguță – căpitan de corabie* (1979) și *Cușma lui Guguță* (1979) de S. Vangheli, în care Igor Vieru se prezintă ca un profund cunoscător al psihologiei copiilor. Ilustrațiile sunt realizate într-o cheie stilistică bazată pe motive oferite de realitatea înconjurătoare în care metafora, contrastul raportual al componentelor compoziției vin să completeze textul.

În anii '80, grafica de carte a lui Igor Vieru evoluează predominant spre expresia spațiului topografic, a stilizării formei conform tradițiilor preluate din creația populară și, mai concret, din arta icoanelor pe sticlă, în care se utilizează expresivitatea petei decorative de culoare, linia, accentul tonal. În acest context sunt semnificative ilustrațiile la povestea *Făt-Frumos și soarele* (1982), în care Igor Vieru, rămânând fidel narațiunii, repartizează componentele structurii compoziționale conform culiselor, favorizând expresia întregului câmp al foii. Un rol însemnat în dramatur-

gia semantică a ilustrațiilor îi revine simbolismului culorii.

În grafică, drumul parcurs de Igor Vieru s-a încununat cu realizări remarcabile atât în procesul de însușire a posibilităților de operare cu materialul plastic, cât și cu mijloacele de expresie. Fiind un bun desenator, Igor Vieru a căutat în permanență să implementeze – atât în foile grafice de șevalet (desene în creion, cărbune, sanguină, pastel, grafică în tuș, cu peniță sau pensulă, acuarelă, litogravură), cât și în grafica de carte – aspirațiile personale coordonate cu posibilitățile de expresie ale acestui gen al artelor plastice.

Grafica în creația lui Igor Vieru a evoluat paralel cu pictura, completându-se una pe alta și fiind dirijate de dorința plasticianului de a-și făuri un făgaș stilistic avansat, generat de aspirațiile plastice ale timpului.

Definim în această perioadă a creației lui Igor Vieru unele simbioze atât de ordin sintactic, cât și axiologic. La cele de ordin axiologic ne-am referit mai sus, menționând coexistența în operele plasticianului a semanticii lirice cu cea de ordin dramatic. Cât privește problemele sintaxei limbajului, punem în lumină conlucrarea în această perioadă a două filiere distincte de reflectare plastică a lumii: una bazată pe tradiția impresionistă, dar modificată de autor prin incursiuni coloristice vădit simbolice (*Fetele cu mingea*, 1975, *Mărțișor*, 1975), și alta – pe racordări contrastante ale petelor locale și texturale cu valențe expresioniste ale culorilor simbolice care îndeplinesc funcții de accent coloristic și de centru compozițional formal și semantic (*Sărbătoare la Cernoleuca*, *Câte ceva despre oameni și cai*, *Toamna la Cernoleuca*).

Aceste simbioze de ordin sintactic și axiologic reflectă vădit tendințe și orientări ale creatorului de a optimiza atât expresia formală, cât și cea semantică ale operei picturale. Totodată, întregul spectru de renovări sintactice și axiologice este chemat, ca și în perioadele anterioare, să proslăvească plaiul natal prin imagini memorabile ale unui univers spiritual polyvalent.

Eugenia DODON
Anatol CIOBANU

O EXCELENȚĂ MONOGRAFIE

Motto: „*Pe pământ străvechi și magic,
Numai dînsa ni-i stăpînă,
Limba neamului meu dacic:
Limba noastră cea română!*”
(Gr. Vieru)

Sub îngrijirea Editurii Junimea din Iași, acum doi ani, a apărut un studiu de excepție „Limba română în documentele administrative din Transilvania, Banat și Bucovina (1750-1830)”, semnat de Ecaterina Țaranu.

Se știe că aceste trei ținuturi au avut o dezvoltare aparte, spre deosebire de Moldova și Țara Românească, fiind influențate sub toate aspectele, în special, din punct de vedere lingvistic, în perioada stăpînirii austro-ungare a Ardealului și a Banatului. Cucerită de unguri încă din sec. al X-lea cu forța armelor, Transilvania a suportat impunerea administrației maghiare (mai târziu, austro-ungare). De asemenea, limba română a fost influențată atât de limba maghiară, cît și de cea a etnicilor germani – sași și șvabi – stabiliți în Transilvania, dar și a celor cehi, slovaci, sîrbi, croați etc.

Transilvania, fiind ținutul românesc cu cei mai mulți etnici care, la rîndul lor, în anii 1750-1830, perioadă dinaintea răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan și a revoluției din 1848, au exercitat influență și asupra limbii, întrucît stilul de administrare era impus de stăpînitori. Fără îndoială, frămîntările social-politice din cele trei provincii românești și-au lăsat amprenta și asupra evoluției limbii române, fapt reliefat în mod elocvent în prezenta lucrare.

Cu toate dorințele austro-ungurilor de a stăpîni cît mai mult întinderile românești, forma de guvernare o constituiau ordonanțele imperiale traduse din germană în maghiară

(era vorba de legi, dispoziții, ordine, fiscalitate etc.).

De-a lungul existenței sale, Banatul a fost dominat de austro-unguri și de turci. Aici s-a reflectat simțitor influența limbilor germană, maghiară, sîrbă etc. Marea majoritate a acestui ținut cunoaște cel puțin două limbi, cu precădere maghiara și germana, dar cu influențe ale dialectului sîrbesc.

Este remarcabil faptul că multe secole atît în Transilvania, cît și în Banat limba latină era bine cunoscută datorită bisericilor, unde serviciile divine se făceau în latină și ordonanțele imperiale erau lipite pe ușile bisericilor.

Această incursiune istorică face mai accesibilă informația pe care o prezintă autoarea cărții recenzate.

Analiza faptelor de limbă în perioada indicată constituie obiectivul esențial, pe care îl realizează autoarea, excluzînd intenționat materialul atît despre starea social-politică a acestor provincii aflate sub ocupație străină, cît și despre alte evenimente politice: desprinderea Bucovinei din trupul Moldovei și asasinarea domnitorului Grigore Ghica; Proclamația de la Islaz; Răscoala lui Tudor Vladimirescu; Cîmpia Libertății de la Blaj; Eteria lui Ipsilanti etc.

O privire de ansamblu ne conduce la gîndul că această lucrare poate fi comparată cu un atlas lingvistic al celor trei ținuturi ale României, în care descoperi un adevărat tezaur pentru ulterioarele cercetări, ce țin de acest domeniu.

Încă din primele pagini ale cărții, chiar și un cititor mai puțin avizat în problemă, își va da seama că **limba** este aidoma unui izvor nesecat. Numai identificîndu-l, va constata lesne că acesta se varsă într-un pîrîu, pîrîul – într-un rîu, rîul – într-un fluviu, fluviul – într-o mare și marea – într-un ocean.

Luînd ca reper investigațiile acad. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu ș.a. privind istoria limbii române și stilurile ei, autoarea stăruie asupra diverselor caracteristici ale stilului administrativ.

Problema stilului în general, a celor funcționale în special este

examinată într-o corelație prioritară cu stilul limbii întregului popor și cu cel al vorbirii, pe de o parte, și stilul limbii literare normate, pe de altă parte. Lucrarea se axează pe studiile lingviștilor notorii: F. de Saussure, Ch. Bally, I. Coteanu, P. Diaconescu, Șt. Munteanu, Gh. Bulgăr ș.a.

E. Țaranu argumentează ideea că stilul unui mesaj trebuie să fie întocmit în corespundere cu unele rigori ale limbii. A adera la un anume stil funcțional înseamnă a fi într-o interdependență directă cu normele impuse sau de emițător, sau de referent, sau de destinatar. Unul dintre acești trei factori ai comunicării este mereu dominant.

Deși despre stilurile funcționale s-a scris mult, semnatarea acestei lucrări reia în discuție subiectul pe cât de controversat, pe atât de important, fapt deloc întâmplător. În accepția autoarei, normele stilurilor funcționale pentru fiecare „destinație specială” se stabilesc dificil, de aceea unul dintre criteriile primordiale și deocamdată cel mai sigur este cel de **expresivitate – nonexpresivitate** (p. 18). Totodată, admitem întrebarea firească pe care E. Țaranu o adresează cititorului: „În ce măsură se poate accepta o totală inexpressivitate pentru multe din așa-zisele științe umaniste sau pentru unele ordine, dispoziții, memorii, procese-verbale de constatare, dări de seamă etc. Acestea conțin multe formulări conotative, avînd în același timp și o oarecare expresivitate” (p. 19).

E. Țaranu definește trăsăturile stilului administrativ din perspectiva actului de comunicare, ce rămîne a fi într-o conexiune permanentă dintre emițător și destinatar. De stilul administrativ țin textele redactate după următoarele variante:

– societate (emițător) – individ (destinatar): legi, decrete, memorii, autobiografii, sesizări, propuneri, reclamații, dări de seamă, rapoarte, procese-verbale etc.;

– individ (emițător) – individ (destinatar): contracte civile (de muncă, de împrumut, de moștenire etc.);

– societate (emițător) – societate (destinatar): contracte oficiale.

Se relevă, așadar, rolul emițătorului și al destinatarului, elemente ale unor funcții sociale.

În cele din urmă, autoarea demonstrează că stilul administrativ este unul labil, supus întruna schimbării, mai ales la nivel lexical. Nu încapă îndoială că evoluția istorică a societății (organizarea ei statală) se răsfrînge nemijlocit asupra particularităților stilului administrativ. De exemplu, mesajele au o structură tipică, fapte de limbă, stereotipe la nivel de lexic, morfologie și sintaxă, repetîndu-se cu insistență. Astfel, stilul administrativ reprezintă un statut *sui-generis* bine fixat în limba română literară care, în ordine istorică, a apărut primul (p. 29).

Analiza documentelor din anii 1750-1830 îi oferă autoarei posibilitatea de a sesiza legătura indisolubilă dintre conținutul acestora cu istoria Transilvaniei din perioada respectivă. Pe un grupaj de texte cu referire la cele trei ținuturi românești într-un anume timp, E. Țaranu argumentează particularitățile lexico-gramaticale ale stilului administrativ. Mesajul, specificul, individualitatea stilului administrativ dictează utilizarea cutărei sau cutărei părți de vorbire.

Cititorul ia cunoștință de evoluția părților de vorbire frecvente (substantiv, diverse categorii de pronume, numeral, verb și modurile lui, conjunctiv și condițional, folosirea viitorului în loc de prezent în Codurile de Procedură Penală ș.a.).

Pare deosebit de edificatoare și demnă de reținut concluzia autoarei că „stilul administrativ din această etapă se situează într-o fază de căutare, de tranziție, în care elementele culte, latinești, savante, în special, se combină atât în lexic, cît și în domeniul gramatical cu cele populare și regionale” (p. 45). E de la sine înțeles că se conturează cîteva tendințe esențiale ale stilului administrativ, ce cu timpul vor deveni norme.

În sintaxă, de asemenea, se profilează anumite particularități specifice. După cum constată E. Țaranu, textele administrative au o frază lungă, complicată, cu o topică diferită de cea a limbii vorbite. Se

are în vedere caracterul particular al sintaxei documentelor din perioada examinată, ce rezidă în diferențele de topică, în numeroasele dislocări sintactice, în exprimarea redundantă, în reluările de orice fel se menține, de fapt, topică frazei latine (p. 53). În stilul administrativ e o abundență a unităților de tip atributiv, de asemenea sînt prezente diverse tipuri de subordonate circumstanțiale.

Plecînd de la cercetările efectuate de Gh. Bulgăr, P. Diaconescu, M. Avram, V. Guțu-Romalo vizînd sintaxa frazei, autoarea descrie varietatea mijloacelor de exprimare a raporturilor sintactice în limba documentelor administrative cercetate. Se ajunge la concluzia că „sintaxa documentelor studiate se supune, aproape total, normelor în vigoare în cea de-a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea” (p. 73).

Această concluzie autentică este foarte utilă pentru sintaxiști care pot să se familiarizeze cu structura frazei într-un stil mai puțin cercetat, pe un material concret de limbă română. Ideea despre exprimarea lipsită de concizie, despre construcțiile sintactice confuze, ce persistă vreme îndelungată, se desprinde din analiza meticuloasă a documentelor oficiale. În consecință, autoarea aderă la opinia lingviștilor că „în cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea stilul administrativ este mai puțin evoluat decît alte varietăți funcționale ale limbii române” (p. 74).

Capitolul „Lexic” conține un material adecvat și vine în sprijinul afirmației cum că prezența unui fond de cuvinte deosebit pentru exprimarea noțiunilor necesare în această sferă a comunicării face ca stilurile să se diferențieze între ele (p. 75).

Întemeindu-se pe constatările științifice anterioare despre căile de formare a terminologiei administrative (folosirea cuvintelor din fondul tradițional al limbii comune, fie cu sensul curent, fie cu alt sens, uneori calchiat, și prin împrumut), autoarea conchide că, în calitate de termeni, se utilizează, preponderent, împrumuturile neologice recente. În limba comună numărul cuvintelor specializate este

mai redus, deși mulți termeni în limba-jul administrativ au căpătat accepțiuni specializate.

Meritul autoarei constă în eșalonarea unui mare număr de termeni excerptați din documentele cercetate și care au pătruns din limba comună. E vorba de termeni specializați sau de accepțiuni specializate, ce reflectă activități administrative și juridice: decrete, legi, învoieli, relații de familie, ranguri, ierarhie socială, ocupații etc. În capitol se expune un material valoros pentru filologi și juriști, din care aflăm că terminologia tradițională conține straturi lexicale ce diferă ca vechime și origine. E vorba de termeni moșteniți din latină, utilizați într-o accepțiune specializată înainte de apariția primelor texte juridice (**judeca, jura, lege, martor** etc.), adăugîndu-li-se unele împrumuturi vechi slave (**dijmă, jalbă**) și maghiare (**bir, vamă**).

Evident, după concluziile autoarei, majoritatea termenilor de limbă comună o constituie cuvintele preluate din limbajul curent, ce au căpătat, așa cum am subliniat mai înainte, unele accepțiuni specializate odată cu dezvoltarea societății și, implicit, a activităților în domeniul vieții publice. Unii dintre acești termeni, susține E. Țaranu, pot fi regăsiți în vorbirea populară. Astfel de termeni vor constitui baza dubletelor sau a seriei lor sinonimice, apărînd deseori ca elemente explicative în glosarele, destul de numeroase, ce încearcă să facă traductibile o serie de neologisme.

Ținînd cont de cercetările lingviștilor G. Ivănescu, D. Ursu și N.A. Ursu despre evoluția limbii literare în sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale sec. al XIX-lea, în Transilvania, în Banat, și după 1755 – în Bucovina, E. Țaranu afirmă că, în urma realităților sociale diferite, a traducerilor, a diverselor surse de influență, terminologia administrativă din Transilvania se caracterizează prin trăsături proprii distincte. Aceasta și o face să se deosebească întrucîtva de terminologia administrativă a timpului din celelalte Principate.

Un fapt destul de relevant pentru lexicul administrativ din Principate de la începutul sec. al XIX-lea este că

turcisme se situează pe prim-plan. Acestea denumesc funcții sociale, obiecte concrete, biruri. De asemenea, sunt frecvente și grecismele (exprimând idei abstracte, nume de acțiuni), elemente lexicale din limbile romanice, germanice, slave (de exemplu, influența rusă concurează cu cea grecească).

În Transilvania, datorită perpetuării relațiilor economico-sociale ce au generat-o, terminologia capătă un caracter inedit abia pe la sfârșitul sec. al XIX-lea, când elementul neologic este prezent peste tot. În Transilvania și Banat, limba diverselor tratate politice, a privilegiilor comerciale, a actelor administrative, a unei bogate corespondențe este cea latină, influența acesteia e resimțită permanent. Așadar, cărturarilor ardeleni recurg la unele cuvinte din limba latină, din limbile romanice, eventual din limba germană. Scrise în limba latină, lucrările juridice din Transilvania (cărțile de legi, decretul etc.) conțineau, firește, termenii respectivi.

Stilul administrativ în Transilvania și Banat din perioada vizată se evidențiază printr-un număr impunător de elemente latine, fapt valabil și astăzi. Mulți dintre termenii de largă circulație în documente apar cu forma și sensul actual. Aceștia constituie un fundament pe care se vor fixa împrumuturile romanice de mai târziu (termenii sînt grupați în diverse grupe tematice). Printre ei se enumeră termenii ce și-au păstrat sensul nealterat și în limbajul administrativ actual: „Dintre numeroasele neologisme latine ale epocii numai unele au reușit să ocupe o poziție sigură în vocabularul activ al stilului administrativ, consacîndu-se definitiv” (p. 89). Concluzia autoarei cum că „primatul în încercările de formare a unei terminologii administrative în Transilvania și Banat din perioada 1780-1850 îl dețin elementele de origine latină” (p. 93) este pe deplin justificată.

În monografie nu este trecută cu vederea nici influența limbii germane asupra lexicului: este considerabil numărul de cuvinte latinești, ce au pătruns fie direct, fie prin filieră germană. Limba română literară este influențată în Transilvania în această

perioadă și de limba maghiară „care îi transmitea, într-o pronunțare specifică, mai ales neologisme de proveniență latină și germană” (p. 96).

E. Țaranu studiază și glosele ce dovedesc încă o dată fenomenul cunoașterii și al folosirii pe scară largă a limbii latine în Transilvania și în Banat.

Particularităților stilistice ale stilului administrativ li se rezervă un spațiu limitat în lucrare, fiind examinate după principiul actului de comunicare: emițător – destinatar – cauza referinței – obiectul referinței. Respectiv, se face uz de un material gramatical și stilistic adecvat conținutului documentelor din acea vreme. Ca trăsătură esențială a stilului administrativ „impersonalitatea are în această perioadă doar caracter de tendință” (p. 119).

E foarte util și important „Glosarul” din paginile 127-188, în care Ecaterina Țaranu reușește să înregistreze (în ordine alfabetică), să explice sensul, să indice originea (etimologia) la circa 800 de unități lexicale. Acest „Glosar” este un veritabil tezaur pentru lexicografi și lexicologi.

Înceind prezentele note, ne raliem la opinia autoarei că în stilul administrativ, cercetat în plan sincron, se conturează anumite particularități ce îl diferențiază de altele, oferindu-i-se un loc aparte în istoria stilurilor funcționale.

Lucrarea se înscrie printre puținele studii ce abordează istoria și evoluția limbii române în sfera administrativă, aspect ce mai rămîne deocamdată insuficient explorat.

Studiul examinat se deosebește printr-o lăudabilă rigoare științifică, faptele de limbă și datele statistice servind ca argumente forte pentru a identifica originea unor termeni, structura unor enunțuri relevante pentru Transilvania, Banat și Bucovina în anii 1750-1830.

Lucrarea recenzată este o substanțială contribuție la dezvoltarea lingvisticii românești, fiind un autoritar *vademecum* pentru cei ce vor cerceta, în continuare, stilurile funcționale și lexicul limbii române în general. Autoarea prezentei monografii merită multe și afectuoase omagii pentru munca depusă și frumoasele rezultate obținute.

Vitalie RĂILEANU

REALUL VIDAT AL CÂMPIEI BORGES DE VASILE GÂRNEȚ

Dacă e să vorbim despre unele apariții editoriale ale scriitorilor din Moldova tipărite în România, volumul de poeme **Câmpia Borges** (Editura Vinea, București, 2002) de Vasile Gârneț este mai mult ca sigur cel mai notabil. Deși nu îndeajuns cunoscut (volumul **Câmpia Borges**) la noi pentru că în situația bulversată din viața noastră literară, când lumea cărților începe să semene tot mai mult cu muzeul războiului în care coșmarul încreminise (p.33), scriitorilor nu le mai rămâne decât să se descurce singuri. De aceea, am crede, titlul cărții nu e aleatoriu.

Aproape că ne-am obișnuit cu modalitatea lui Vasile Gârneț de a dialoga cu cititorul. Poetul transmite mesaje prin poezia care conține o întregă strategie a echilibrului pierdut și recucerit, dar și o suspensie a certitudinilor pentru ca ele să fie mereu recâștigate și împrăștiate. Scriitorul e preocupat, așadar, de aspectul eufemistic al lucrurilor, de perceperea lor într-o formă stilizată, obținute prin juxtapunerea detaliilor esențiale. Alături autorul refuză să respecte raporturile reale dintre lucruri, nesocotind determinările obiective și dând de înțeles că, în poezie, felurilele domeniului ale realității nu mai sunt separate: *un muzeu de ambre pe care îl descoperi în trepte cum un buncăr/ un concert rock într-o biserică părăsită/ fanfare militare, flotă/ oameni patetici și oameni ascultători/ o doamnă care ne îndeamnă insistent să fim fericiți/ o bibliotecă mare ca o fabrică/ în care nu poți rosti cuvântul poezie/ strada Lenin și strada Kalinin/ case fără chip, cerșetori, seringi/ prostituate vorbind mai multe limbi/*

*tarafuri folclorice, strigături, vodcă/ alți oameni simpatici, aproape drăguți.../ dar și tristețea din ochii lui Richard/ tăcerea lui adâncă precum o durere pe care/ n-o poate mărturisi/ lângă mormântul stingher cu înscrisuri străine/ am simțit că parcă intraserăm cu toții într-o/ paranteză a istoriei (orașul lui Kant, p.32). Adesea iconoclastia, nonconformismul și celelalte sigle ale acestui postmodernist atipic ne pot deruta, abătându-ne atenția de la ținta reală a poeziei lui care mai poate fi și a evanescenței, a parafrazării, reproducând liric amintirea ideii de real: *zile de parcă aștept un naufragiu/ o existență copleșită de dileme./ consumată degeaba/ tac și știu că-i o tăcere vinovată/ nu mă mai caută nimeni de mult/ sunt singur – cu elanul interzis – / singur între cărți și lucruri care/ se insinuează acum cu mai multă pregnanță/ și parcă așteaptă și ele tandrețe/ aud cum cineva rătăcește pe stradă/ mereu lipsit de grabă – pașii au/ un ecou scăzut, complotitor/ ca întotdeauna mă salvez prin imaginație/ îmi spun că e Kafka – caligraful suferinței – / într-o promenadă prin Chișinău/ trist și singur Kafka rătăcind/ într-o lume care și-a umilit de mult existența (caligraful suferinței, p.29). De altfel, în tactica poetului intră aproape mereu această trimitere spre piste false, metodică inducere în eroare, abatearea sistematică a atenției urmărind tocmai să sporească atenția: este un examen la care poetul își supune mereu cititorii spre a și-i păstra cu mintea trează și lucidă. Derutându-i, îi obligă să-l citească cu mai multe perechi de ochi, cu luare-aminte sporită, deoarece lumea intrată în obiectivul percepției e descarnată, dezbrăcată de senzația materialității, redusă la amintirea ideii: *ziua memoriei așa i-am spus/ tristețea mocnea sub fiecare secvență/ câțiva (poate scriitorii gruzini) improvizaseră un cor/ și cântecul imprima chipul acelor locuri/ mai era și o nemăsurată poezie a așteptării:/ tinerii desculți în iarbă învățând meditația/ și secretul ruginii.../ fetele care duceau hârdaie cu apă într-un/***

loc numit al tăcerii.../ apoi muzeul războiului în care coșmarul încremenește:/ vocile celor uciși ca un refren al acestui secol/ poezia lui Francis Ledwidge care nu mai salva nimic/ mai târziu, înspre seară/ am mers să ascultăm troparul (ziua memoriei la Ypres, p.33).

Am mai putea spune că Vasile Gârneț practică și o lirică a despuierii de fenomenal, cultivând imaginea statică a contururilor, amintește de secvențele lirice ale lui Wallace Stevens, de care autorul volumului **Câmpia Borges** nu pare tocmai străin. Lucrurile importante trec, așa ca în viață, neobservate, ele se furișează pe lângă noi ca fericirea (despre fericire, p.45). Totuși tocmai aceste înfățișări umile ale lucrurilor importante sunt fixate în vizorul poetului, ele atrag atenția iscoditoare și întotdeauna asupra lor poetul ne-a îndemnat să aspirăm: *vara, anul acesta, mai ales serile/ am avut curajul de-a ne judeca singuri/ ne detașam de umilință/ strigam cu glasul umed mai androgen ca oricând/ în încăperi capionate/ viața mea în Basarabia, începeam descriptiv/ respiră un aer de temniță abandonată/ stăm aici și hrănim (nu supăra pe nimeni pluralul)/ o ceremonie exotică neîntreruptă/ subvenționăm dezastrul/ e un fel de poor house pământul acesta, spune Domenico/ un muzeu al erorilor (palmele lui deschise/ îndreptate spre noi îi risipeau parcă elanul/ și tăcea încurcat)/ Tania intervenea în stilul ei sumbru/ sunând a Cassandra/ astfel aflam că lacrima noastră ambulantă/ ajunsese la București/ unde luase un premiu simbolic/ pentru noi toți/ și ne rugam ritualic pentru sănătatea/ făcătorilor de bine/ și pentru acei mulți/ care au sombrat în alcoolism și delațiune/ (de fapt noi chiar asta suntem – delatori/traducători) – un adevăr limpede și indiferent/ mai bine să nu ne fi născut/ conchidem câteodată în intimitate/ dar încă nu s-a aflat ca o șoptă/ să vertebreze existența cuiva/ și totul rămâne doar un regret pios)/ traversăm epoca roșie a tranziției/ vorba preferată a*

președintelui Snegur/ după o vizită în China e **disciplina sovetei/ cum să conciliezi o atare sintagmă?/ de fapt cel mai greu e să traduci/ din basarabeană-n română/ da, Unirea nu va avea loc nici anul acesta/ relua Tania chiar din mijlocul frazei/ tristul refren mulat pe fețele noastre/ vom șlefui în continuare independența/indiferența/ suveranitatea/subteranitatea/ vom persista în prostie.../...compunerea aceasta colectivă a versurilor/ am nimit-o pasajul școlăresc al existenței noastre/ delirul nostru pitic/ trambulina necesară spre lectură/ singura care ne apără (summer in Bessarabia, p.14). Observăm că versurile acestui poem alcătuiesc, în fond, un protest împotriva nepăsătoarei *tihne* de *temniță abandonată*, a mulțumirii de sine, contra *încremenirii* omului în propriile lui prejudecăți liniștitoare, ce îi fac viața *suportabilă* și decentă: o condamnare a conformismului și o provocare la insurecția spirituală.**

Manifestând repulsie față de ridicolul gesturilor mari, nu înseamnă că Vasile Gârneț nu le comite, însă o face atunci când nu te aștepți, fără *preparativele* retorice răsuflete deja. Poetul *plasându-se* deodată în camuflete urale patetice pentru ca, tot atât de brusc, să se retragă, privindu-și cu infinit umor și cu tandră ironie preaumanele patetisme: *viața de gherilă a scribului/ se împlinesc câțiva ani/ de când citesc cu voce tare din Proust/ e ceva burghez în întâmplarea aceasta/ ceva ce contrazice flagrant oglinda vieții de-afară/ mie însă îmi ajută/ uneori e bine să nu ai certitudini asupritoare/ ci să trebuiască mereu să te pipăi/ pentru a te convinge că ești cu adevărat (stampă III, p.17). Tertipur abaterii atenției (de care vorbeam mai sus) și a descoperirii lucrurilor importante, esențiale sub înfățișarea lor cotidiană și umilă, uneori ridicolă, poate apporta deosebite surprize unui lector obișnuit să citească mereu *printre rânduri* și să descopere pretutindeni nu știu ce aer *subversiv*. Acestui cititor superficial, mai mulți preținși autori de azi i-au oferit un fel de **poezie interzisă***

de regimul totalitar, sugerând cât de mult au *suferit* din această pricină.

Pot să greșesc, dar poemele lui Vasile Gârneț au și ceva comun cu universul sublim-trivial al filmelor lui Felini: aceeași reprezentare neorealistică a lumii, aceeași agonie lentă a sensibilității ultragiante și, nu în ultimul rând, aceeași iluminare secretă a speranței: *știu că se poate trăi și așa – singur și inactiv – / cu o largă toleranță de sine/ dar și cu sentimentul că ești îngăduit/ că stai sub reflectorul unei priviri/ exigente și necruțătoare/ îmi spun că va fi existând și o mecanică/ a suferinței/ în care să te simți detaliul umil/ ființa rătăcită/ ținută de mână și îndemnată/ mai multă metanoia! mai multă metanoia!/ și chiar ai plăcerea să scrii tragic/ despre omul deteriorat care ești/ despre omul c-un zilnic ritual al regretelor/ știu că există o vrajă malefică a vieții/ un baroc îmbietor în care te dizolvi/ cu o vioișie populară uneori/ și doar demnitatea (disperată) a ceea ce sunt/ vorba bătrânului Thomas – / îmi dă curaj asupra privedștii (omul deteriorat, p.20). Anume prin aceasta, poezia autorului capătă o valoare parabolică, deși poetul picură mult rafinament și depune un efort considerabil de a reduce imaginea la pura substanță lirică, și, în acest caz, astfel de poezii trădează totuși o sterilitate a eului liric. Chiar dacă păstrează aerul glacial al elaborării, mai substanțiale, ni s-au părut acele poeme care amplifică o gesticulare acrobatică, percepută ca instigare stilizată a realului, ca generare perversă a urâtului. Practicând starea de risc, de încordare, poezia devine în acest caz o fondare a spiritului, de o mare eleganță a gestului sfidător: *cum mă umilește uneori memoria mea culturală.../ nici nu mai trebuie să-mi inventez suferințele/ rostesc doar cuvântul toamnă/ ca și cum m-ar cuprinde în împlinirea/ lui rotundă, plină de semnificații/ și simt cum îmi epuizez elanul/ de parcă m-aș arunca în gol (stampă V, p.28). Hazardul unei asemenea poezii ce-și *intuiește* cu atâta accentuare forma se afirmă**

în inertia producerii imaginilor și în vidarea versurilor în materie poetică.

În cheia poeziilor contemporani, autorul își structurează poemele cu ajutorul unor procedee sintactice cărora le acordă însă o funcție artistică. Dispensând de versificație în sens tradițional, poetul Vasile Gârneț nu desistă, cel puțin acum, și la compoziție, doar atât că aplică în această direcție eventualitățile independente ale limbajului: *uneori bucuria simplă de a vorbi cu/ cineva care te ascultă/ simți așa de parcă se retrag toate otrăvurile/ și nu te mai enervează nici ideea că/ a scrie despre rău a devenit un snobism ce/ multiplică abnorm coșmarul/ apoi ploaia care spală cenușa zilei/ plouă odihnitor și putem din nou respira/ e atâta liniște și împăcare/ încât aud cum partitura suflătorului/ îmi invadează poezia/ și el n-are ce căuta acolo (uneori bucuria simplă, p.39). După un criteriu parțial sintactic se împarte și poemul **stare secundă** (p.74): respectiv în patru fragmente izolate (dar nu complet, deoarece există o continuitate subtextuală între ele) prin versuri ce au particularitate de variante ale unei structuri unice: *stăteam – tineri căliți în palestre/ lângă o pilitură de plumb/ și meditam la virtuțile lucrurilor/ de-acum se făcea noapte/ dar nu reușeam să orchestrăm/ o campanie împotriva zvonurilor/ și bătrânii care mâncau arahide/ (doamne, cum ne mai iubeau ei!)/ râdeau de deruta noastră/ hai să recităm din Gellu Naum a spus unul/ disponibil mai multor vârste de cultură/ hai am fost noi de acord/ și încă: râsul bătrânilor așa se auzea/ de parcă cineva se spăla pe mâini/ de parcă păsări palmipede/ lopătau în apele moarte.**

Și totuși, dincolo de asemenea *ingerințe* postmoderniste, versurile lui Vasile Gârneț rămân preponderent lirice, iar poetul reprezintă la gradul superlativ generația sa (amintim – a optzeciștilor!) care și în prezent *confiscă* aproape exhaustiv câmpul de captare al criticii literare și fără îndoială al cititorului rafinat.

AUTORII NOȘTRI

Mioara AVRAM, profesor universitar, doctor, cercetător principal, șefa Sectorului de gramatică la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române.

Ana BANTOȘ, critic literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova; doctor în filologie, cercetător științific superior la Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; conferențiar universitar la Catedra de Literatură Universală de la U.S.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion BĂRBUȚĂ, lingvist, doctor în filologie, directorul Institutului de Lingvistică al A.Ș.M.

Maria BĂTCĂ, doctor în filologie, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti”, București.

Dumitru BATĂR, doctor, profesor, colaborator științific superior la Institutul de Chimie al A.Ș.M.

Gheorghe BOBĂNĂ, doctor în științe, directorul Institutului de Filozofie, Sociologie și Drept al A.Ș.M.

Silviu BEREJAN, lingvist, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; doctor habilitat în filologie, profesor universitar; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Noemi BOMHER, critic și istoric literar, conferențiar doctor, Universitatea „A. I. Cuza” din Iași.

Gheorghe CHIVU, doctor în științe, profesor la Universitatea din București.

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ș.M., membru de onoare al Academiei Române, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din România; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor și publicist, ex-ministru al culturii din R. Moldova.

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a U.S.M., membru corespondent al A.Ș.M., membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, doctor habilitat, cercetător științific coordonator la Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Nicolae CORLĂTEANU, lingvist, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; profesor universitar; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Eugen COȘERIU, specialist în lingvistică generală și lingvistică romanică, Prof. Dr. Drs. h. c., membru de onoare al Academiei Române, Universitatea din Tübingen, Germania.

Camelia DANIELA-COJOCARU, profesoară, școala nr. 142, București.

Alexandru DĂRUL, doctor, cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.

Eugenia DODON, profesor la Facultatea de Litere, U.S.M.

Andrei EȘANU, doctor habilitat în științe istorice, membru corespondent al A.Ș.M., cercetător științific principal la Institutul de Istorie al A.Ș.M., membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion EȚCU, profesor universitar, doctor, cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.

Maria GRAUR-VASILĂCHE, doctor conferențiar universitar, A.S.E.M.

Elena GROSU, ziaristă, lingvistă practiciană, redactor la Editura Epigraf din Chișinău.

Valeria GUȚU ROMALO, doctor, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „I. Iordan–Al. Rosetti”, București.

Dumitru IRIMIA, lingvist, profesor doctor, Universitatea „A. I. Cuza” din Iași.

Vitalie MARIN, lingvist, profesor doctor, U.S.M., Chișinău.

Ion MĂRII, profesor, doctor, cercetător științific la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, Cluj-Napoca.

Vasile MELNIC, doctor în filologie, conferențiar universitar la U.S.M.F. „N. Testemițeanu” din Chișinău, membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion MELNICIUC, lingvist, conferențiar doctor, profesor la Facultatea de Litere a U.S.M.

Doru MIHĂESCU, doctor în științe, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti”, București.

G. MIHĂILĂ, membru corespondent al Academiei Române, director al Editurii Academiei Române.

Anton MORARU, profesor, doctor habilitat în istorie.

Alexei PALII, doctor în filologie, conferențiar universitar, șef de redacție la Editura ARC din Chișinău.

Claudia PARTOLE, ziaristă, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Anatol PETRENCU, doctor în istorie, președintele Asociației Istoricilor din Moldova.

Rajmund PIOTROWSKI, academician al Academiei de Științe din Rusia, șeful Sectorului de lingvistică aplicată de la Universitatea Pedagogică „A.I. Herzen”, conducătorul Grupului Internațional „Statistica vorbirii”, Sankt-Petersburg.

Mihail PURICE, lingvist, conferențiar, doctor în filologie, decanul Facultății de Litere al U.S.M.

Vitalie RĂILEANU, lector superior la Catedra de Literatură Română a U.S.M.

Valeriu RUSU, lingvist francez originar din Basarabia, doctor în filologie, profesor universitar, directorul Departamentului filologie romanică și română de la Universitatea Provence, membru titular al Academiei din Aix-en-Provence; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*; Cetățean de Onoare al municipiului Chișinău.

Stanislav SEMCINSKI, profesor doctor, membru de onoare al A.Ș.M., șef de catedră la Universitatea Națională „Taras Șevcenko”, Kiev.

Constantin SIMION, lingvist, București.

Flavius SOLOMON, istoric, cercetător științific principal, doctor, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași.

Petru SOLTAN, matematician, profesor, membru titular al A.Ș.M.

Constantin SPÂNU, critic de artă.

Arcadie SUCEVEANU, poet, vicepreședintele Uniunii Scriitorilor din R. Moldova.

Constantin C. THEODORESCU, licențiat în drept și economie, vicepreședinte al Asociației de Istorie Comparativă a Instituțiilor și Dreptului din România.

Grigore VIERU, poet și eseist, membru de onoare al Academiei Române, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România; autor de manuale școlare; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Mihai VÂLCU, profesor de limba și literatura română, Bălți.

Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU, doctor în filologie, cercetător principal la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti”, București.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Igor
VIERU
(1923-1988)

Jurnală. Litoral, 1954
Atelier, Cernoleuca, 1985
Studiu, 1950
Drumul spre biserica din Horodiște
Casa surorii Claudia. Pocrouca

